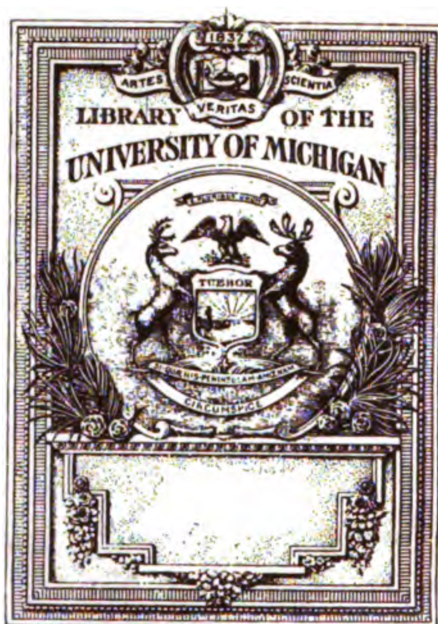

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

KABINET

VAN

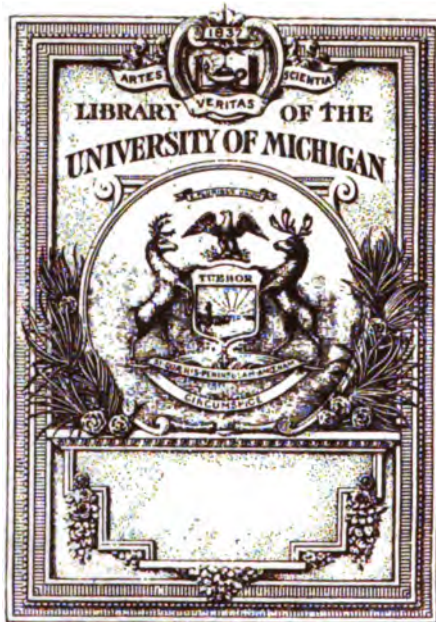
NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE

OUDHEDEN

EN

GEZIGTEN.

DERDE DEEL.

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

KABINET

VAN

NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE

OUDHEDEN

EN

GEZIGTEN.

DERDE DEEL.

KABINET
VAN
NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE
OUDHEDEN,

GEÖPENT, OPGEHELDERT EN WYDLOPIG BESCHREVEN

In STEDEN, DORPEN, SLOTEN, ADELYKE HUIZEN, KLOOSTERS, KERKEN, GODSHUIZEN, POORTEN, en andere voorname STADS- en LANDGEBOUWEN.

DOOR

MATTHAEUS BROUËRIUS VAN NIDEK, R. G.

EN

ISAAK LE LONG.

En in 300 verscheide Printtafereelen vertoont door

ABRAHAM RADEMAKER.

DERDE DEEL.

TE DORDRECHT,

BY ABRAHAM BLUSSÉ EN ZOON,

MDCCLXX.

DE
ZAAYHALLE,
TOT
LEYDEN.

101

A. Rademaker fecit

ZAAYHAL tot Leyden.

WY openen u thans de *derde* Laade van dit *Kabinet* van *Oudheden*, beginnende, volgens de ſchikkinge der Tafereelen van den Konſtryken *Abraham Rademaker*, met de vertooninge van N°. 101. zynde de *Zaay-Halle* tot *Leyden*.

Dit aanzienlyke Gebouw ſtaat op de graft het *Steenſchuur* genoemt, aan de Noord-zyde, tuſſchen de *Hoogewoert* en de *Lange-brugge*, (van ouds, alvoorens dezelve met een verwulſt

gedekt, en in een ſtraat verandert wierd, de *Lange Voldersgraft* genaamt;) ſchuyns tegens over de *Oosterlings brugge* en *plaats*, ziende met den Voor-gevel en de Toorenzyde naar 't Zuyd-Ooſten.

Van oud wierd dit Gebouw het *St. Jacobs-Gaſthuys* genoemt, waarom het waarſchynlyk in den beginne ook tot een Gaſthuys zal geſtigt zyn, ſchoon het, volgens 't getuigeniſſe van den Burgermeeſter *Jan Orlers*, in zyn *Beſchryvinge* van *Leyden*, nooit gebruikt is, om daar in zieke, kranke of oude Perzoonen te herbergen en te onderhouden, zynde alleen een Kerkje geweeſt. In dit Kerkjen, volgens *H. van Heusden* (*) plagten de Pelgrims van *Kompoſtelle* haare Kerkdienſten te verrigten; dog *J. Orlers* betuygt, dat deze *St. Jacobs-Kerk* van tweederley gebruyk was, eensdeels, om den Godsdienſt daar in te oeffenen, daar toe het Choor der Kerke bekwaam gemaakt was; anderdeels om de overige ruimte te doen gebruiken by die van de Draperye-Neringe, om haare groote Wol-zakken, Vachten, Vellen, en andere zaaken daar in te leggen, te brengen en te bewaren. Naderhand is dit Gaſthuys geſchikt tot de groote *Zaay-Halle*, daar in alle Zaayen, Grof-grynen, en verſcheide andere ſtoffen, alvoorens dezelve verkogt of verzonden wierden, geviziteert, gewarandeert, en gelodet moeſten worden, waarom men deze *Halle* de *Wevers-Halle* of de *Halle* van de *Hooft-neeringe* der Stad *Leyden* noemde.

Deze *Halle* is een groot en aanzienlyk Gebouw, vertoonende zig uyterlyk op het Steenſchuur, gelyk het gezigt van de bygaande Print-verbeeldinge uitwyſt. Van vooren inkomende, pronkt dit Gebouw met een fraayen en cierlyken Tooren, van een reedelyke hoogte; voorzien met twee Slag-klokken, ſlaande de uuren en half uuren vol-uyt; als mede een fraay Klokken-ſpel van kleyne klokken, die zig in 't ſpeelen in een aangenaam

(*) Oudheden der Vereenigde Provintien, Derde Deel, fol. pag. 858.

naam accoord laten hooren. Ondertusschen is het aanmerkelyk, dat alle deze Klokjes ieder een Naam van een byzonder Handwerk hebben, de Draperye-neeringe betreffende, en de klok die 't geheele Uur slaat, heeft de Naam van de *Neeringe* zelfs. Het geene op ieder Klokjen staat uitgehouwen, is in het volgende Veersjen begreepen:

O Heer/ vermeert ons Leydens Neringe,
Sulx dat den Coopman syn begeeringe
Deur den Drapier gemaeckt hier vin:
Den Ploter gaut een goet gewin/
Op dat den Wasscher hem mach dienen:
Den Cammer wilt syn broodt verdienen:
Des traghen Spinners mont hout op:
Verbolt met spys des Werckers-crop:
Den Voller naeckt verziet van cleeren:
's Conroyers noodt wilt oock afweeren:
Des Verwers cupp en feyl hem niet:
Weert van den Persser swaer verdriet:
En weest het ooch van 't Waranderen:
De Packers van de kost verziet:
Geeft den Baillu een eerlick teeken:
En laet elck een hem Gouverneren.

So lang dees al „ *in goet* „ *accoordt* „ *staan*,
De Nering *sal* „ *met spoet* „ *wel voort* „ *gaan.*

Van binnen is deze *Halle* verdeelt en afgescheiden in verscheide bekwame kamers en plaatzen, gelyk 'er tot gebruik en geryf van de handelinge vereyscht werd. Voornamentlyk is daar de *Secreet-kamer*, daar in de *Gouverneurs*, alle Woensdagen, beneffens de twee *Scheepenen-meesters*, als *Superintendenten* van den Geregte daar toe gecommitteert wezende, gezamentlyk haare vergaderingen houden, om op alle voorvallende zaaken, deze Neeringe betreffende, na ryp beraat, wel te letten, en

den voortgang van de Neeringe behoorlyk te bezorgen; belettende dat niets door baatzoekende verhindert en bedorven worde. De voornoemde Secreet-kamer is rontomme met veele fraaije ſtukken Schilderyen verciert, gemaakt met de hand van Meeſter *Iſaac Nicolai Swanenburch*, Burgermeeſter; daar in afgebeelt ſtaat, vooreerſt het vervallen van de oude *Leydtſche* Draperye; de aankomſt van de *Vlaamingen*, de nieuwe opregtende; en vervolgens alle de Handwerken, dewelke tot deze Neeringe de hand bieden.

In deze *Zaay-Halle* plagten gebragt te worden, om te bezien, te warandeeren en te oordeelen, alle dubbelde Zaayen, enkelde Zaayen, Heere-Zaayen, Dobbel-lyſten, Enkel-lyſten, Grof-grynen, beneffens verſcheide andere ſoorten van diergelyke Stoffen.

Insgelyks moeſten derwaarts gebragt worden, om het Vent-Loot te verkrygen, alle de Werpen, Tierentynen, of Terminen, *Leydſche* Baayen, Vaan-doeken, Buyldoeken, Comptoir-kleeden, Bouratten, &c. die binnen de Stad *Leyden* gereedet en gedrapiert wierden.

Het getal der Stoffen, dewelke Jaarlyks deze Halle moeſten paſſeeren, plagte vry groot te zyn, betuygende de Burgermeeſter *Orlers* van den Knaape der voornoemde *Halle* verſtaan te hebben, dat 'er in den Jaare 1612. aldaar meer dan 47000. ſtukken gewarandeert zyn; behalven de Werpen, Comptoirkleeden of Carpetten, Baayen, Vaandoeken, en andere, die ſlegts het Vent-loot haalden, de welke mede meer dan 8 of 9000. ſtukken bedroegen.

Alle Dingsdagen en Vrydagen was het in deze Halle witte Loy dag; ten welken dage de geverfde, gekaarde, dubbelde en enkelde Zaayen, Heere-Zaayen, en gro-grynen gelooyt en gewarandeert wierden. Deze twee dagen wierden als twee ordinaris Verkoop-dagen by de Drapiers en Koopluyden gehouden; en op deze daagen wiſt men altyd, of deze Koopmanſchappen reezen of daalden.

Op

Op alle de andere dagen der week, namentlyk des Maandags, Woensdags, Donderdags en Saturdags, wierden zwarte en gecouleurde Loy-dagen gehouden; wordende alsdan alle gecouleerde ſtukken geoordeelt en gelooyt.

De Officiers, Opzienders en Dienaars van de *Zaay-Hal*, welken derzelver beſtier was toebetrouwt, en die tot onderhoudinge van deze Neerige by die van den Geregte en met meerderheid van ſtemmen, alle Jaaren door alle de voornaamſte Drapiers van de Neeringe, op den eerſten Maandag na *St. Martyn* verkooren, en onder eede genomen wierden, waren de volgende:

Twee *Superintendenten*, die als Opperſte Toezienders by die van den Geregte wierden aangeſteld, zynde altyd de twee afgegaane Scheepenen-meeſters.

Drie *Gouverneurs*, van dewelke alle Jaaren twee vernieuwt wierden.

Vyf *Warandeerders*, om de Stoffen te warandeeren.

Een *Klopper*, die de Looten aanſloeg.

Een *Baillu*, wiens laſt was, alle de Boetens en Breuken van de Verbeurders te innen, en in te haalen.

Acht *Perſſers*; te weten, drie die de witte, drie die de zwarte, en twee die allerleye andere Couleuren perſten.

Drie *Conroyers*, en

Een *Knaape*.

Deze alle in 't gemeen, en ieder van haar in 't byzonder, ſtonden onder eede, en waren ingevolge van dien verpligt, de Neeringe na haar vermogen te helpen bevorderen, en dezelve voor te ſtaan, de Keuren en Ordonnantien, van tyd tot tyd by die van den Geregte daar op gemaakt en verleent, een iegelyk in 't zyne, en zoo verre hem betrof, volkomen te doen onderhouden, &c. alles te lang om hier te plaatzen.

Maar vermits de Neeringe met der tyd grootelyks is vermeer-

meerdert en aangegroeyt, heeft de Regeeringe goedgevonden het werk te verdeelen, en deze *Halle* enkel voor de *Zaayen* alleen, en 't geene daar onder behoord, te houden; hebbende de *Laakens*, *Greynen*, en andere stoffen, een Halle op haar zelve gekreegen; ieder voorzien met behoorlyke Keuren en Ordonnantien, daar na zich derzelver Bediendens moeten reguleeren.

Het vervolg van de *Volders-graft* heeft, na 't Gebouw dezer Halle, toen het noch *St. Jacobs-Gasthuys* was, de Naame van *St. Jacobs-graft* gekreegen, Strekkende van het *Steenschuur* Zuyd-waards, en ontlastende zig in de oude Stads-vesten.

Dat de Stad *Leyden* haar opkomst zedert van ouds meest aan de Draperye-neeringe verschuldigt is, blykt onder anderen uyt de omstandigheden van het grootste gedeelte van de oude Stad, daar van byna alle de Ingezetene, buyten de Geestelykheid, Drapiers en Laaken-kopers zyn geweest. Om deze reeden was ook de Stad in *vier Vierendeelen* of Wyken verdeelt, anders *Bonnen* genoemt, die daar van haare namen hebben ontfangen, en zelfs tot nog toe behouden, namentlyk, het *Want-huys*, 't *Wol-huys*, 't *Vleesch-huys* en 't *Gast-huys* Vierendeel.

Het *Want-huys* was aldus genoemt, van het *Want*-of *Laakenhuys*, 't welke in dit Vierendeel gestaan heeft; volgens 't gevoelen van den Burgermeester *Orlers*, aan den *Rhyn*, ter bey-de zyden der Poort van het Stadhuys, daar de *Want-snyders*, dat is, de *Laaken koopers*, met haare Laakenen te koop stonden. Dit Bon of vierendeel begint (†) van den *Blaauwen-steen*, en loopt door 't midden van de *Maars-man-steeg*, tot op de *Visch-brugge*, van daar door 't midden van den *nieuwen Rhyn*, tot het eynde van de *Karnemelks-brugge*; voort door 't midden van 't *Steenschuur*, tot op de *Hoogewoerts-brugge*, (van ouds de

(†) Keuren van Leyden, van A°. 1583. pag. 122.

de *Wevers-brugge* genaamt;) en van daar door 't midden van de *Breede-ſtraat*, tot weder op den *Blaauwen-ſteen* toe; m eſt alle welke benaminge van de Neeringe en den Kcophandel zyn ontleent.

Het *Wol-buys* Vierendeel heeft den Naame van het *Wol-buys*, dat in 't zelve begrip geſtaan heeft; volgens de meeninge van den Burgermeeſter *Orlers*, omtrent het *Falide Bagyn-Hof*, om dat aldaar een gemaklyken opſlag was, uyt de *Stads-Veſte*. Dog de Heer *Simon van Leeuwen* (†) gelooft, met meerder fondament, dat het geſtaan heeft omtrent de *Groene-brugge*, daar nu de *Loy-Halle* ſtaat; dewelke van ouds de *Wevers-Halle*, en nu *de Zaay-Halle* genoemt werd, tuſſchen de *Wevers-brugge*, nu de *Hooge-woerts-Brugge*, en de *Lange-Volders-graft*, nu de *Lange-brugge*, op welke niet dan Volders en Laakenbereyders woonden; welke graft toen maar aan d'eene zyde begaan wierd, en aan de andere zyde kwamen de Huyzen tot aan 't water uyt; hebbende op verſcheyde plaatzen toegangen met houte Bruggetjes of Kwaakels, tegens over de Straaten en Steegen. Dit heeft meerder waarſchynlykheid, als zynde digt daar omtrent daar deze Luyden woonden, en haar werk deeden. Dit is zoo veel te waarſchynlyker, dewyle de ſtreek omtrent het *Bagyn-Hof* meeſt ledig en onbetimmert was, of met Geeſtelyke Gebouwen en Wooningen bezet, immers by geene Koopluyden of Drapiers bewoont. Dit Bon of Vierendeel begint mede op den *Blaauwen-ſteen*, en loopt door 't midden van de *Breede-ſtraat*, tot ten halven van de voorſz. *Hooge-woerts-brugge*; van daar door 't midden van 't *Steen-ſchuur*, tot beneffens de *Volders-graft*; voorts door 't midden van deze *Volders-graft*, tot ten halven van de *Kerk ſteeg-brugge*, van ouds de *Leugen-brugge* genoemt; van daar door 't midden van de *Korte Kerk-ſteeg*, tot wederom op den voorſz. *Blaauwen-ſteen*.

Het

(†) Beſchryvinge van Leyden, pag. 430.

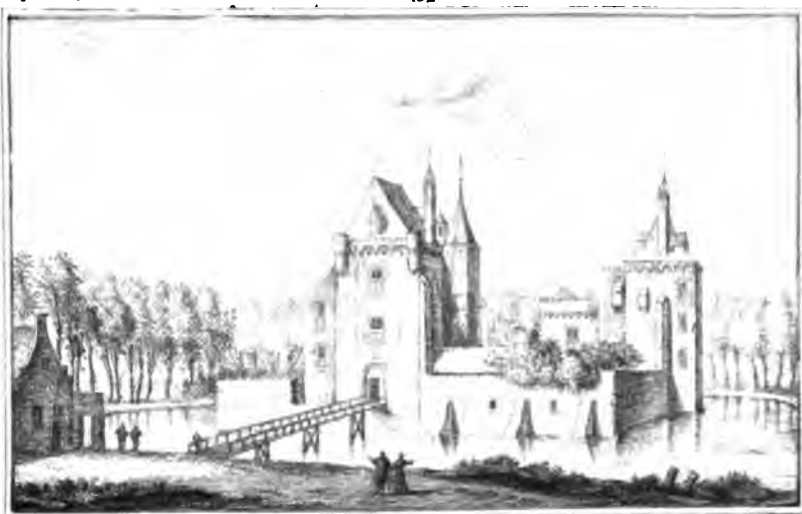
Het *Vleesch-huys Vierendeel* had den naam van het *Vleesch-huys*, 't welke vooraan in het zelve stond; en 't *Gasthuys-Vierendeel* van 't *Gasthuys* in het zelve staande.

Wanneer de Stad *Leyden*, in de gedenkwaardigste Beleegeringe des Jaars 1574. op den derden *October* (*) op een wonderbaare wyze, door de *Spanjaarden* verlaaten, en door den Admiraal *Boysot* ontzet wierd; dewelke, na 't uitwinden der paalen in de graften, daar mede dezelve uyt vrees voor den Vyand gesllooten waren geweest, met alle zyne Scheepen binnen de Stad kwam, om de verhongerde Burgers te spyzen; wierden dezelve met een onuytspreekelyke vreugde en blydschap, zoo wel van de Regenten, als van de Burgers ontfangen; nademaal het meeste gedeelte van de gemeene Luyden in zeven weeken geen Brood geproeft, en haare maagere en uytgeteerde Lichamen met vreemde en ongehoorde spyzen gevoed hadden. 't Gewoel, 't getier en 't geraas, 't welke toen binnen *Leyden* gehoord wierd, was onuytspreekelyk, voornamentlyk langs de graften daar de Victualie-scheepen voeren, daar oude en jongen tot aan den hals in 't water sprongen, en tot aan de Scheepen door-waadeden en zwommen, om Brood, Haaring, Kaas en andere spyzen te haalen, en daar mede haar zelve, Vrouw en Kinderen, die door honger lagen te ziel-toogen, te verkwikken, en was 't mogelyk in 't leven te behouden. Langs alle de Straaten en Steegen liepen de Menschen met de spyzen in de handen, doende niet anders dan van vreugde uitroepen: *Leyden is ontset, Leyden is ontset! De Heere zy eeuwig gepreezen!* De Proviant in de Stad gekomen zynde, hebben die van den Geregte, op dat alle dingen in ordentlykheid mogten gescheiden, goedgevonden, dat een groot gedeelte in *St. Jacobs-Gasthuys*, nu de *Zaay-Hal*, zoude gebragt, en aldaar door zeekere Gecommitteerde, aan een iegelyk die 't begeerde,

(*) Beleegeringe van Leyden door J. Fruytiers pag. 30 verso, en door A. Severins pag. 80.

geerde, uitgedeelt worden; te weten, vooreerst aan ieder Perzoon een half Brood, een stuk Kaas, en een Peekel-Haaring; op dat de arme en uitgehongerde Menschen, die zoodanige spyzen in veele dagen niet genooten hadden, door onmatig eten haar zelve niet mogten over-aasen; maar haare Maag allengskens wederom tot de gewoone spyzen gewennen. Dit ongemeene geval is by den Heere Burgermeester *Orlers* in zyn *Beschryvinge van Leyden*, zeer natuurlyk in print vertoond.

HET HUYS TE ZUYD-WYK, IN RHYNLAND.

Het HUIS te ZUIDTWYK

'T HUYS *Suyk* of *Zuyk*, is gelegen onder *Wassenaar*, niet verre van het Dorp dezes Naams, en omtrent 't Huys *te Weer*, in *Rhynland*, aan den gemeenen of Heerenweg, gaande van den *Haag* naar *Leyden*, tusschen het *Haagsche-Schouw* en 't Huys te *Raaphorst*. Het zelve is zeer oud, zoo dat de Stigtinge daar van niet meer bekend is. Veeltyds werd het ook *'t Huys te Zuyd-wyk* genoemt, beteekenende, volgens

volgens 't gevoelen van *Hadrianus Junius* (*), zoo veel als de *Zuyderwyk der Katten;* een Aloud en doorlugtig Volk, boven al by *Tacitus* beroemt; uit het welke verscheide andere Volkeren, en onder anderen de *Batavieren* zouden gesprooten zyn. Deze *Catti* of *Katten*, als d'oudtste Inwoonders van *Holland*, schryft men, behalven *Katwyk*, haar voornaamste Woonplaats, ook *twee* Bescherm-plaatzen daar omtrent gebouwt te hebben, beyde zeer vaste en vrye toevlugten tegens het geweld der Vyanden, indien zy kwamen beslooten te worden; namentlyk ons *Zuyd-wyk*, naby het Dorp van *Wassenaar*, op welke plaats nu een Moolen gezien werd; welke nog een teeken van de oude naam, dog in een getrokken en bedorven, schynt behouden te hebben, namentlyk *Suyk*, quanswys de *Zuyder-wyk;* als mede *Noort-wyk*, na het Noorden geleegen, en daarom aldus genaamt, beteekenende zoo veel als *Noorderwyk* der *Katten;* schoon andere willen, dat de *Noormannen* dit laatstgemelde Dorp dus genoemt zouden hebben. (†)

't Huys *Suyk* of *Zuyd-wyk*, heeft zedert veele Jaaren herwaards aan 't Hoog-Adelyke Geslagt der Heeren van *Wassenaar* toebehoort, die daar op eertyds haar verblyf hadden (§); zynde onder anderen bezeeten by den Zoon van wylen den Heere *Jacob van Wassenaar*, Baron van *Wassenaar*, *Opdam*, *Hensbroek*, &c. in zyn leven Admiraal ter Zee, Houtvester van *Holland*, en Hoog-Heemraad van *Rhynland*. Hoedanig het zelve zig in den Jaare 1620. nog in een bloeyenden staat vertoonde, heeft de Konstryke *Abraham Rademaker* in de voorenstaande cierlyke Print-verbeeldinge N°. 102. voor oogen gesteld.

Tot deze Ridderlyke Hofstede behoord, zedert van ouds, en

(*) Batavia, in quarto pag. 307.

(†) Pars Katwyksche Oudheden, pag. 31, 32.

(§) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 81.

en thans nog, de Heerlykheid *Zuyd-wyk*, zynde dat gedeelte van *Wassenaar*, daar de Kerk en Huyzen staan; zoo dat het Huys *Suyk* of *te Zuyd-wyk* legt in *Wassenaar*, en het Dorp *Wassenaar* legt in de Heerlykheid van *Zuyd-wyk*; volgens 't bericht van den Oudtheidskundigen Heere *S. van Leeuwen* (*).

Wassenaar en *Zuyd-wyk* staan in het Quohier der Verpondinge van alle de Huyzen en Landeryen in *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres-Generaal van den Jaare 1632. te boek, voor 172 Huyzen, beneffens 3610. Morgen 55 Roeden, betaalende Jaarlyks 11771 Guldens 19 Stuyvers 2 Drs. (†); en na den ommeslag van *Rhynland*, voor 1479. Morgen 300 Roeden, volgens de aanwyzinge van den Heere *S. van Leeuwen* (‡).

By deze gelegendheid konnen wy niet voorby gaan, om van de Kerke te *Wassenaar* iets aan te teekenen. Wanneer dezelve gestigt zy, is onbekent; men weet slechts, dat ze aan *St. Willebrordus* is toegewyd, en al voor den *Spaanschen* Oorlog, waarschynlyk reets ten tyde van de *Hoeksche* en *Cabeljauwsche* Beroerten, is afgebrand geweest, zoo dat 'er niets van is blyven staan dan alleen het Choor, met een kleynen Tooren; in den welken A°. 1426. een Klokjen plagte te hangen, 't welke de Naame *Maria* voerde, en daar op te leezen stond: *Bid voor ons!* Beneffens het Choor staat een Kapel, die hedensdaags nog by de Naam van *de Kapel der Raapborsten* bekend is, daar in de *Raapborsten*, welke een Adelyke Stamhuys onder *Wassenaar* hadden, plagten begraven te worden; en *H. van Heusden* teekent aan, dat 'er van ouds in de Kerk van *Wassenaar* een Vicarye van 't Huys te *Zuyd-wyk* is geweest, met belastinge van eene Misse ter week (§).

Sedert

(*) Batavia Illustrata, pag. 157. en 1272. Costuymen van Rhynland, pag. 30.
(†) Volgens Copye van 't Quohier M. S. C. onder my berustende.
(‡) Costuymen van Rhynland, pag. 20.
(§) Oudtheden, Derde Deel, pag. 897.

Sedert de Reformatie, en het invoeren van den Gereformeerden Godsdienst, behoord deze Kerk onder de Classis van *'s Gravenhage*, en de volgende Predikanten hebben aldaar 't woord des Heeren verkondigt (*):

Gerbrandus Johannes Schagen, 1580. vertrokken naar *Naarden*.	1582.
Arnoldus Herberts, *Embricensis*, 1583.	1587.
Hieronymus Hortensius, 1590 uyt den *Haag*.	1596.
Robbertus de Ridder, 1601.	1603.
Samuel Petri, *Everhardi Fil.*	1608.
Isbrandus de Laat, 1621. van *Monster*, uytgedient	1645.
Jacobus de Laat, 1645. van *Scheveningen*, gestorven.	1653.
Ludovicus Suggeraat, 1645. vertrokken naar *Nymwegen*.	1661.
Johannes Roos 1662. uyt de Ambassade in *Spanjen*, gestorven.	1697.
Johannes Costart de la Moraisiere.	1698.
Bernardus Brouwer.	1709.
Albertus Schultens, *Theol. Doct.*	1712.
Marinus Cohmojer, beroepen	1714.

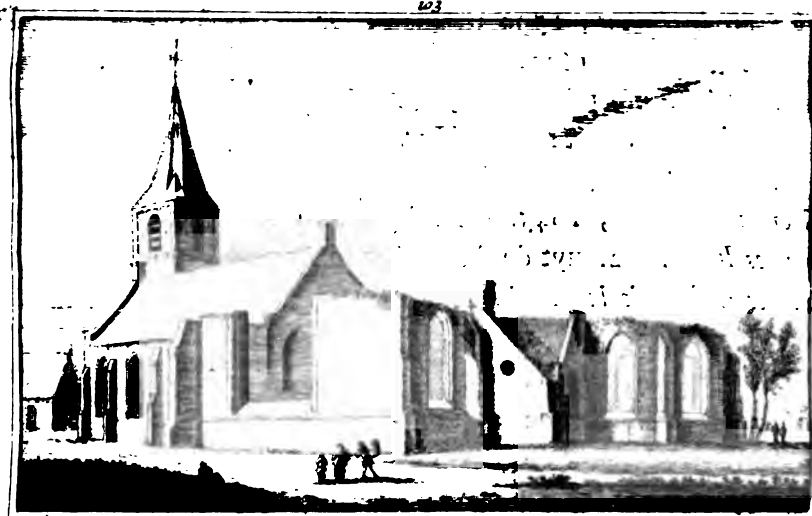
(*) Siet Mart. Soermans Kerkelyk Register, pag. 132. 133. en de Predikants-Boekjes.

HET

HET DORP

KATWYK OP ZEE,

IN RHYNLAND.

KATWYK op ZEE

Twee Dorpen zyn 'er, die de Naame *Katwyk* dragen, niet verre van malkander gelegen, namentlyk *Katwyk op Zee*, en *Katwyk aan den Rhyn*, tot welker onderſcheide benaminge derzelver ſtandplaats heeft aanleydinge gegeven.

KATWYK *op Zee*, daar wy thans van ſpreeken, werd ook wel *Katwyk buyten* genoemt, tot onderſcheid van *Katwyk binnen* of *aan den Rhyn;* zynde geleegen aan de Noordzee, tusſchen *Noordwyk aan Zee* en *Scheveningen*. Het zelve is een van de oudſte Dorpen in *Holland*, en de Geleerde *Hadr.* *Junius*

Junius (*), beneffens andere, zyn van gedagten, dat de *Katwyken* Dorpen zyn, die haaren oorſprong aan de *Catti* of *Katten* zyn verſchuldigt, welke Volkeren voornamentlyk in beide de *Katwyken*, te *Noordwyk* en *Zuydwyk* (daar van in de voorgaande Verhandelinge is geſprooken;) de *Wyk* hebben genomen, en zig aldaar geveſtigt; waar van allengsken deze Dorpen zyn aangegroeyt. Daar toe gaf haar zoo veel te meer gelegentheid, vermits de wydvermaarde *Rhynſtroom* zig van ouds aldaar in de Noord-Zee plag te ontlaſten, wiens loop, volgens de naaſte gedagten, door een ſchrikkelyk en vervaarlyk onweêr, over onheugelyke tyden (want wanneer het geſchied zoude zyn, is onzeker, en wierd zeer verſchillende gegiſt;) geſtopt en geſtuyt is. Ruym anderhalve Eeuwe geleeden, heeft men wel ter zelver plaatze, den loop dezer Rivieren met groote koſten en moeyte wederom getragt te openen, en tot het vaaren bekwaam te maken, dog te vergeefs; want 't zelve gat, (dat de gemeene luyden, waarſchynlyk om den mislukten aanſlag, het *Mallegat* noemen;) is wederom door een groot onweêr geſtopt, en met Sandt toegewelt; zedert welken tyd wel over de hervattinge van dit werk is geraadſlaagt, dog men heeft het zonder verder gevolg daar by laaten berusten (†).

Katwyk op of *aan Zee*, legt omtrent anderhalfuur van de Stad *Leyden*, en volgens de meetinge van den Heere *Frans de Roos* (‡), Ordinaris Landmeter van *Rhynland*, van *Katwyk aan den Rhyn* 626, van *Noortwyk* 1463, van *Noortwyk aan Zee* 1435, en van *Scheveningen* 3552. Roeden. Door de bekwaame gelegentheid tot de Viſcherye en Zeevaart, is dit zulk een welgeſteld en vermaart Dorp geworden, dat zommige het zelve eene Stad hebben genoemt. Dog deze zelve Zee, daar

(*) Batavia, pag. 307.

(†) J. Orlers Beſchryvinge van Leyden, pag. 7.

(‡) Lyſt van de lengte der Heeren-en Ry-wegen in Rhynlandt.

daar aan dit schoone Dorp zyn meeste welvaart te danken heeft, heeft wederom van tyd tot tyd een merkelyk gedeelte daar van afgeknabbelt en verslonden.

De welvaart van dit Zee-dorp kan onder anderen mede eenigzints daar uyt opgemaakt worden, vermits het zelve in staat is geweest, om van ouds zulk een aanzienlyke Kerk en Tooren te stigten; dog wanneer zulks geschiedt zy, is ons niet gebleeken. Dezelve was aan *St. Andries* toegewyd; dog is gedurende den *Spaanschen* Oorlog, in den Jaare 1571. benessens het Dorp, door de Vrybuyters uytgeplondert. 's Jaars daarna is dezelve door de Roovers en Vrybuyters, waarschynlyk van de *Spaansche* partye, afgebrant (*); en van het overgeblevene Muur-werk is een gedeelte naderhand herbouwt, en tot den Godsdienst wederom bekwaam gemaakt, dog het vervallene Choor is blyven leggen; gelyk in de voorgaande fraaye afbeeldinge van den Jaare 1643. door den Konstryken *Abraham Rademaker*, geteekent N°. 103. op het duydelykste werd vertoont.

De Klokken, in den Tooren hangende, zyn volgens derzelver opschriften van de Jaaren 1566. en 1594. zynde de oude waarschynlyk in de *Spaansche* Beroertens weggeraakt, of vergooten. De Kerk allengsken te kleyn wordende, om 't aangroeyende getal der Toehoorders te bevatten, zyn omtrent den Jaare 1695. met uythollingen der Muuren, en eenige honderden Guldens aan onkosten, de zitplaatzen vermeerdert (†).

Zedert de Reformatie, en het invoeren van den Gereformeerden Godsdienst, behoord de Kerk van *Katwyk op Zee* onder de Classis van *Leyden* en Neder-*Rhynland*, tweede Ring, genaamt 't *Hoog* of *na Duyn*, Maar nademaal de Gemeente in den beginne gering was, is de Predikdienst aldaar by combinatie

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 924.

(†) A. Pars Katwyksche Oudheden, pag. 149. 154.

tie waargenomen; eerstelyk met *Katwyk op Rhyn* en *Valkenburg* te zamen; daarna de beide *Katwyken* by malkander, tot dat *Katwyk op Zee* van een eygen Leeraar is voorzien geworden. De Predikanten, die den Predikdienst, zoo wel by combinatie met andere nabuurige Kerken, als alleen tot *Katwyk op Zee* hebben waargenomen, zyn de volgende (*):

Tot *Katwyk op Zee*, met *Katwyk op Rhyn* en *Valkenburg* te zamen:

Wouter van Barnevelt, 15..., *gestorven* 1582.
Wilhelmus Vink, 1580. van *Noordeloos*, vertrokken naar *Valkenburg*.

Tot *Katwyk op Zee*, en *op Rhyn:*

Wilhelmus Vink, 1589. van *Valkenburg*, vertrokken naar *Kedichem*. 1599.
David Jacobi Reverset, 1599. van *Sassum*.

Tot *Katwyk op Zee* alleen:

Josias Heinsius, 1599. vertrokken naar *Delft*. 1606.
Samuel Baselius, 1606. vertrokken naar *Lisse*. 1620.
Adrianus Bilderbeek, 1621. gestorven. 1621.
Nathanaël van Middelhoven, 1624. vertrokken naar *Rotterdam*. 1632.
Johannes Heinsius, *Josiæ fil.* 1634. vertrokken naar *Delft*. 1637.
Petrus Vliedhoorn, 1637. gestorven 1670.
Conradus Ruisch, 1671. gestorven. 1696.
Johannes (Arnoldi) vander Heyden. 1697.
Quiring Leffen, 1712.
Isaacus Wurts, 1713. tot 1720.
Balduinus ter Braak, beroepen 1720.

Beide

(*) M. *Soermans* Kerkelyk Register, pag. 54. en Predikants-Boekjes.

Beide de *Katwyken* en 't Huys te *Sandt* (waarvan niets dan eenige ruinen zyn overgebleven;) hebben zedert van ouds een hooge Heerlykheid uytgemaakt, het Doorlugtige Huys der Heeren van *Wassenaar* toebehoorende. De Heer *Adriaan Pars*, in zyn leven Predikant te *Katwyk aan den Rhyn*, heeft een breede beschryvinge van deze Heerlykheid 1697. uytgegeven, onder den naam van *Katwyksche Oudheden*; uyt wiens werk wy 't eene en 't andere van het aanmerkelykst, tot vermaak van den Lezer, en ophelderinge dezer stoffe, hier zullen uytkippen.

Tot *Katwyk aan Zee* staat een Gasthuys, onder de benaminge van 't *H. Geest-Huys*, gestigt 1481. by *Hugo van Swieten* en *Luitgaard Claas-dogter van Boschhuyzen*, deszelfs Egtgenoot, volgens den onderstaanden Stigting-Brief, dien wy in zyn eigene Taale woordelyk hierby voegen:

„ Wy *Hugo van Swieten*, ende Jongvrouw *Luitgaard Claasdr.* van *Boschhuisen*, synen wyve, doen kond allen luiden: Dat met goeden voorsien onser beiden sielen, en onser beider Ouderen sielen, purimentelyk om Godts-wille, gegund en gegeven hebben, gunnen ende geven met desen Brieve, voor ons ende onsen Erven, ten vryen eigen, de Gemeene Buren tot *Katwyk op de See*, die daar nu syn, ende namaals wesen sullen, een Huisinge ende Erve, die wy staande hebben binnen den Dorpe voorschreven, om een *H. Geest-huys* tot *Katwyk* voorschreven te wesen, durende tot eeuwigen dage. Op welke Huis en Erf staat tot Jaarlykse Renten, een Pond Comans Payements 's Jaars, die dat Klooster tot *Rynsburg* daar op heeft, ende daartoe drie Bedden, met haar toebehooren, met andere roerende Huisraad, alle Tinnewerk, Koper-werk, ende Hout-werk, als redelyk tot een *H. Geesthuyse* voorschreven dienen en behoren sal. Welke Huisinge ende Erve belegen heeft aan die ene syde die *Lydweg*, ende aan de andere syde *Filips Pieterfz.* strekkende voor van de straat, agter aan de *Lydweg*. Des so en sullen in dit voorschreven *H. Geest-buis* geen arme Persoon, ofte Persoonen onthouden werden, dan die geene, die in den Dorpe gewoont hebben. Ende waar 't sake, dat iemand in den voorschreven *H. Geest-Huise*, of binnen den Dorpe voorschreven aflyvig worde, en die van des H. Geest goeden geleefd, ende syn nood-

„ drufte

„ drufte daar van genomen ende gehad hadde, ende goeden agter-liete, „ ſy waren veel of luttel; die goeden ſullen komen aan den H. Geeſt „ voorſchreven, en niet in des dooden Erfgenamen; gelyk dat van ou- „ den herkomen, ende regt, ende gewonelyk, ende tot veel ſteden ge- „ hanteert werdt. Ende om een H. Geeſt-huiſe voorſchreven te weſen „ in goede ordinatie, ſo ſullen den Paſtoor van de Kerke tot *Katwyk* „ voorſchreven, ende die vier Kerkmeeſteren van deſelve Kerk, die „ het nu ſyn ende namaals weſen ſullen, onder hen vyven, ſonder meer, „ gehouden weſen, alle Jaar op den goeden Vrydag te kieſen by haar „ conſcientie, twee goede, eerbare, gelovelyke Mannen, om H. Geeſt- „ meeſteren van denzelven H. Geeſt-huiſe te weſen, den tyd toe van „ haren wederſeggen, die den H. Geeſt-huiſe ende den armen Perſonen „ bewaren en regeren ſullen, als ſy van Gods-wegen ſchuldigt ſyn te „ doen.

„ Die welke twee H. Geeſt-meeſteren in der tyd weſende, ende alſo „ geſet ende gekoren, magt hebben ſullen, den armen perſonen in en „ uit den H. Geeſt-huiſe voorſchreven te ſetten, ſo hen luiden dat oor- „ baarlyk ende van 't beſten dienen ſal, ſonder iemand, wie hy ware, „ verder enig ſeggen ofte willen anders daar in hebben of gebruiken ſal „ mogen, in eniger manieren. Ende hiertoe ſullen den H. Geeſt mees- „ teren in der tyd weſende, van des H. Geeſt-wegen, en op des H. „ Geeſt's koſt gehouden weſen, enen Mannen-Perſoon, ofte Vrouwen- „ Perſoon, die alle dage, of tot elken getyde, als 't van noden weſen „ ſal, gaan ſal op de ſtrande van der See hebbende in ſyn hand een ſchel- „ le, ende daarmede klinken, en alsdan verwagten die Schepen, die „ met vis aankomen, biddende den Schipluiden, die met vis aankomen, „ om hem een Aalmiſſe te geven, ten behoef der H. Geeſt-huiſe voor- „ ſchreven, ende den armen perſonen, die in den H. Geeſt huiſe ont- „ houden werden. Voort ſo ſullen der H. Geeſt-meeſteren in der tyd „ weſende, van den H. Geeſt wegen gehouden weſen, alle Sonnedagen „ ende alle Jaar op goeden Vrydag, by den Paſtoor van de Kerke tot „ *Katwyk* voorſchreven, te laten bidden op den ſtoel der waarheid in de „ Kerke, voor de ſielen van *Hugo van Swieten*, ende Jongvrouw *Luid-* „ *gaard Claasdr. van Bosbuiſen*, ſyn Wyf voorſchreven, ende voor haar „ beider Ouderen ſielen, ſonder daar in tot enigen tyd gebrek te laten „ geſchien, in eniger manieren. In kenniſſe der waarheid, ſo heb Ik „ *Hugo van Swieten* voorſchreve deſen Brief voor mynen Wyve beſegelt, „ met myn Segele. Ende om der mere ſekerheden, ſo hebben wy *Hu-* „ *go van Swieten*, ende Jongvrouw *Luitgaard Claasdr. van Boſchbuiſen* voor-

„ schreven gebeden *Adriaan van Poelgeest* ende *Jacob van Boschbuisen*; onse
„ Neven, desen Brief, om onser bede wille, mede over ons te willen
„ besegelen. Het welk wy *Adriaan van Poelgeest* ende *Jacob van Boschbui-*
„ *sen* voorschreven tot haarer beider bede geerne gedaan hebben, ende
„ desen Brieve besegeld met onse Segelen hier aangehangen, in 't Jaar
„ ons Heren Duisend Vierhonderd een en Tagtig, op den 16 dag in
„ *Meye*.

Deze Brief was bezegelt met drie wasse Segelen, aan dubbele Francyne staarten; waar van het middelste rood Was, en het uitterste, wezende het halve bovenste schild afgebroken; wezende de twee uiterste van groenen Wasse.

Na Collatie, gedaan jegens den originelen Brief, en is daarmede bevonden accordeerende; op den 18. van Februarius, Anno Vyftienhondert agt en negentig.

By my Secretaris

G. ENGELS.

De voornoemde stigtinge is den volgenden dag, by Heere *Johan van Wassenaar*, als Heere van *Katwyk*, bevestigt, met den volgenden Brief:

„ Wy *Johan*, Heere tot *Wassenaar*, tot *Katwyk*, tot *Valkenburg*, tot
„ *Voorschoten*, ende Burggrave tot *Leiden*, &c. Doen kond allen luiden:
„ Dat wy, tot vermeerderinge van de wille Gods, ende tot hulpe en
„ liefde, die wy hebben tot den armen Personen, geseten in onsen
„ Dorpe van *Katwyk op See*, denselven onsen Ondersaten geconsenteert
„ en bevestigt hebben, consenteeren en bevestigen mids desen onsen
„ Brieve, voor ons, onsen Erven en Nakomelingen, alle alsulke punc-
„ ten ende vryheden, als in den Brieven, daar desen onsen Brieve door-
„ steken is, uitwyst en begryp. Gelovende voor ons, onsen regten Er-
„ ven ende Nakomelingen, contrarie 't inhouden van den Principalen
„ Brieven, immermeer of te doen, nogte te doen doen, in gener ma-
„ nieren. Dan geloven voor ons en onse Nakomelingen, den H. Geest
„ tot *Katwyk op See*, te styven en te sterken, in al het gene dat in de
„ Prin-

„ Principalen Brief verklaart ſtaat, tegen alle die gene, die het tegen-
„ deel van den . . . . Brief ſouden willen doen.

„ In kenniſſe der waarheid, ſo hebben wy, *Johan*, Heere tot *Waſſenaar*, &c. deſen Brieve beſegeld met onſen Segele hier aan gehangen, „ in 't Jaar ons Heren Duiſend vierhonderd een en tagtig, op den ſeventienden dag in *Meye*. Getransfixeert door de Principale Fondatie-Brief, „ met een root Waſſen-Segele, aan dubbele Francynen ſtaarte. Geſchreven in date den 16 *Meye*, in 't Jaar ons Heren Duiſend vierhonderd een en tagtig.

Tot *Katwyk aan Zee* is mede een *Heylige Geeſt-* of *Weeshuys*, waarvan de kinderen tot onderſcheyd aan den arm dragen, een wit wolle Wapentje, met drie ſwarte Lelien, zynde het Waapen van den Heere van *Katwyk*. Dit Wees-huys is in den Jaare 1615. begonnen, by gelegentheid, dat eenen *Lambregt Dirkſze* den 14 *October* op zee is verongelukt, nalaatende een ongelukkige Weduwe, die in dezelve maand mede kwam te ſterven, (mogelyk van hertzeer over 't zwaare verlies van haaren Man;) nalaatende zeven kinderen. Deze voorwerpen der medogentheid van de Barmhertige Zeeluiden, zoo Gebuuren, Stierluyden, Burgermeeſters, Kerkenraad, als Gaſthuysmeeſters, deden haar t'zamen het Godvrugtige beſluit nemen, om deze arme Weezen, en die 'er verder mogten volgen, uit haar eigene winſten en middelen, Haring-tonne, &c. te onderhouden, en dat ieder daartoe het zyne zoude toebrengen. De giften, daartoe verzamelt, by iemand die daartoe geſteld wierd, waren:

In den Jaare 1617 — Guld. 509: 13 Stuyv.

In den Jaare 1618 — —— 891: 4 —— en zoo vervolgens

Dit Godvrugtige werk is verder door den Hemel gezeegent die veele vroome en barmhertige Menſchen heeft bewoogen, om by Teſtament, als anderzints, fraaije ſommen gelds aan het zelve te maken.

Dit

Dit Weeshuys schynt volbouwt in den Jaare 1618. Immers dit Jaargetal staat op d'eene Poort geteekent, beneffens dit Veersjen:

God komt den armen Wesen te Baten,
Die van Vader en Moeder syn verlaten.

Maar nademaal dit Godshuys van weinig vaste middelen voorzien was, terwyle de lasten aangroeiden, hebben de Gezwoorene en Weesvaders aan de Raaden van den Huyze van *Wassenaar* verzogt, den afslag van de Buiten-visch, die door de *Vlie-landers* en andere daar op strand te koop gebragt wierden, ten minsten pryze te mogen besteeden, en 't overschot tot onderhoud van 't voorsz. Weeshuys te gebruiken; Waarop door de voorsz. Raaden, tot voordeel van 't Weeshuys, in dato den 28 February 1620. zeekere Keure is gemaakt, en den 4 February des Jaars 1626. verandert en vermeerdert; met goedvinden van *Fredrik Hendrik*, Prins van *Oranjen*, als ook van 't Huys van *Wassenaar*, den 7 derzelver Maand en Jaar; als mede van *Maria van Reigersbergen*, Vrouwe van beide de *Katwyken* en 't *Sandt*, den 17 January 1659. welke Keure wy waardig oordeelen hier by te voegen:

„ Alsoo tot *Katwyk op Zee* altyd een oud gebruik is geweest, dat de „ Schryvers op de stranden aldaar van de Buitenluiden, als *Vlie-landers*, „ ende meer andere, die tot *Katwyk* voorschreven haar Vis ten afslag „ brengen, voor haar salaris, en 't verschieten van Penningen, hebben „ genoten een Stuiver van de Gulden; (wesende de geregte helft meerder als de Inwoonders ordinaris van haar eigen gevangen Vis zyn betalende;) en dat ten insigte de selve Inwoonders op anderen buitenplaatsen komende, gelyk extraordinaris schryf-loon afgenomen werd. „ Ende want binnen den voorschreven Dorpe van *Katwyk* eenige Jaren „ geleden opgeregt is een *Armen Weeshuis*, weinig middelen en intekomen „ hebbende; hebben derhalven de Geswooren ende Wees-vaderen, van „ de Raden van den Huise van *Wassenaar* versogt, dat het schryven van „ de voorschreven Buiten-luiden soude syn verbonden aan den voorschreven Armen Weeshuise, om het selve ten minsten pryse te mo-

„ gen

„ gen besteden, ende het overschot tot subsidie van de voorschreven
„ Huise te employeeren. Welken volgende, by de voorschreven Rade
„ van den Huise van *Wassenaar* dien aangaande is gemaakt ende gesta-
„ tueert sekere Keure, van Dato den 28 van *February*, 1620. laatstleden,
„ die daarna gepubliceert, ende tot nog toe geobserveert is geweest.
„ Dan also deselve Keur tot voorstand van de Ingesetenen van *Katwyk*
„ voorschreeven, ende consequentelyk van 't genoemde Arme Wees-
„ huis hoog nodig dient verandert ende geamplieert te worden: Soo
„ hebben de Schout, de voorschreven Gesworens ende Weesvaderen
„ van denselven Armen Weeshuise, op nieuws gekeurt, geordonneert
„ en gestatueert, gelyk zy keuren, ordonneeren en statueeren mits
„ desen, de stukken en leden van dien hierna volgende:

I.

„ Eerstelyk: Dat alle Buiten luiden, die haar Vis tot *Katwyk* ten af-
„ slag brengen, komende met haar Schepen ofte Schuiten uitter See aan
„ strand, of die haar Vis met Schuiten ofte Boots opbrengen, gehouden
„ sullen syn aan den Afslager ofte Schryver, die haar behouden pennin-
„ gen moet verschieten, te betalen van elke Gulden een Stuiver: Wel-
„ verstaande, dat ingevalle 't selve syn Buiten-luiden van sodanige plaat-
„ sen, alwaar de Ingesetenen van *Katwyk* nog meerder afgenomen werd,
„ dat alsdan deselve mede sullen moeten voldoen sodanige Penningen,
„ als de Ingesetenen van *Katwyk* voorschreven haarder plaatse moeten
„ doen, of doende syn.

I I.

„ Ende sullen mede voor Buitenluiden werden gerekend, ende ook
„ het voorschreven schryf-loon subject syn, alle Inwoonders, die met
„ hare Schepen ofte Schuiten enige Vis uit andere Schepen in See ko-
„ pen, ende te strande brengen, sonder by haar self te syn gevangen.

I I I.

„ Dat mede alle de Vis, die also te strande gebragt werd, niet en sal
„ mogen werden vervoert, sonder alvoren den Afslag en Strand-koper
„ daaraf voldaan te syn.

I V.

„ Gelyk mede alle Buitenluiden, ja selfs alle Inwoonders, die met de

„ Wagen, Sleden, Karren, of andere Instrumenten, enige Buiten-Vis
„ op de strand, of op het Dorp van *Katwyk* ten afslag brengen, gehou-
„ den sullen syn 't voorschreven schryfgeld te betalen, sonder eenig
„ tegen-seggen.

V.

„ Ende en sullen geen Schryvers of andere, de voorschreven geno-
„ mineerde Buitenluiden mogen schryven, als alleenlyk de gene, die 't
„ schryven van de Buiten-Schepen, van de Weesvaders, als naar ouder
„ gewoonte sullen hebben aangenomen.

V I.

„ Ende dit alles en elk point bysonder, op ene Boete van tien 's He-
„ ren Ponden, te verbeuren so menigwerve bevonden sal werden ter
„ contrarie gedaan te syn; ende evenwel het schryfloon hiervoren ge-
„ noemd, te betalen; te appliceren, een derden-deel voor den Heere;
„ Item een derden-deel voor den voorschreven armen Wees-huise, ende
„ het resterende derden-deel voor den Baljuws-of Schouten-Bode, de
„ bekeuringe doende, die daartoe mits desen werden geauthoriseert.
„ Aldus gekeurt, by *Floris van Tol*, Schout, *Kornelis Kornelisz. Hoek*,
„ *Tys Lenaardsz. Koning* en *Jan Victorsz.* Geswoorens. Mitsgaders, *Rem-*
„ *mert Jansz. Koning*, *Jakob Tuksz*, *Leenderd Klaasz van Deil*, en *Korne-*
„ *lis Willemsz. Klokman*, Weesvaders van *Katwyk op See*.
„ Ende dit op het welbehagen ende advis, van syn Excellentie *Fre-*
„ *drik Hendrik*), den Prince van *Oranje*; Heden den 4 van *February* 1626.
„ ende getekent by de bovengenoemde Personen.

Laager stondt:

„ Gesien by den onderschreven, als Raad, Superintendent en Bailjuw
„ van de Heerlykheit en Goederen van *Wassenaar*, de voorschreven,
„ Keure, hebbe deselve van 's Heren wegen geadvoyeert ende geappro-
„ beert, advoyerende ende approbeerende by desen. Actum, den 7 *Fe-*
„ *bruary*, 1626. (*Geteekent*)

DIMMER,

ende

CHARLES LOGIER.

Laager

Laager stondt :

„ Aldus op een nieuws dese openbaar gemaakt, ende den Volke, naar
„ voorgaande Klokke-geslag, voorgelesen, ter gewonelyker plaatse, tot
„ *Katwyk op See.* Huiden, den 23. *February*, 1645.

(*Onder stond.*)

CHARLES LOGIER.

My present :

KORNELIS VAN DEN BOERHORST,
Secretaris.

Noch verder stondt :

„ De publicatie van de voorschreven Keure nogmaals vernieuwt, tot
„ *Katwyk op See.* Actum, den 12. *January*, 1650 In afwesigheit van de
„ Secretaris, my present, als in de plaats gestelt. (*Geteekent*)

P. DE JONG.

„ Ik *Marie van Reigersberg*, Vrouwe van beide de *Katwyken* ende *'t Sandt*
„ gesien hebbende de voorschreven Keure, hebbe deselve geapprobeert
„ en goedgevonden, en stemmen deselve toe mits desen. Ordonnee-
„ rende, dat die wederom ter gewoner plaatse werde gepubliceert, ende
„ de Overtreders van dien daarover geëxecuteert, na inhoud derselver.
„ Actum *op 't Sandt*, den 17. *February*, 1659.

MARIE VAN REIGERSBERG.

In den Jaare 1687. hebben de Weesmeesters dit Weeshuys verciert, aan de Oostzyde, met een lange steene Muur, en een aanzienlyke Poort met twee Pilaaren, pronkende met de Wapenen van de doenmalige Heere en Vrouwe van *Wassenaar*; zynde ook op een dezer Pilaaren de H. Geest, in de gedaante van een Duyf in steen uitgehouwen, zinspeelende waarschynlyk op den naam van dit Godshuys, *Heilige Geest-Huys.* Deze afbeeldinge, betuigt de Heere *A. Pars* te regt,

 door

door een byzondere onvoorzigtigheid geschied te zyn (*); dog hoedanig dit, tegens het gevoelen van de Gereformeerde Predikanten *Samuel Ampsing* en *Adr. Pars*, door den Roomschgezinden Heere *H. van Rhyn* in 't breede verschoont werd, kan de Lezer in deszelfs Aanteekeningen op 't werk van *H. van Heusden* nazien (†).

Tot begunstiginge van de Zee-vaart, voor de Scheepen in duystere Nagten, staat tot *Katwyk op Zee* een hooge Tooren of Vuur-boet. Dezelve stond voormaals meer zee-waarts, dog heeft, om 't afkabbelen van de Zee verplaatst moeten worden; volgens consent van die van de Graaflykheids Reekenkamer, aan Schout, Geswoorens en Vuurboetmeesters in den Jaare 1605. ter plaatse daar die nu staat, volgens het Jaargetal, staande van vooren op een grooten graauwen steen in den gevel, beneffens de Wapens van *Holland* en *Wassenaar* aan weerzyden. Deze Vuur-boet wierd eerst uit de omslagen over de Stuur-luiden onderhouden; maar vermits 'er dagelyks minder Schuyten afvoeren, vervolgens zedert A°. 1628. van twee Penningen, of een Duyt, van ieder Pondt *Hollands*, of vyftien Stuyvers, van den afslag van de Visch op strand; gedragen wordende, zoo wel by vreemde, als Inwoonders.

De Hooft-neeringe tot *Katwyk op Zee* zyn, de *Scheep-makeryen*, *Rederyen van Nette-gaaren*, en *Nette-breyderye*, daarmede de Vrouwen haar bezig houden, wanneer zy t'huys zyn, en niet met Visch loopen. Dog de voornaamste is, de *Visscherye* van *Schelvisch*, *Kabeljouw*, *Schol*, *Tarbot*, *Griet*, *Tongen*, *Scharren*, *Molenaars*, *Garnaat*, *Krabben*, &c. voor eenige Jaaren ook van *Salm*. Men verzeekert, dat 'er in den Jaare 1694. Etmaalen geweest zyn, in welke 50 en 60000. Schelvisschen zyn gevangen, behalven de andere Visch; welke groote meenigte vervoert word, niet alleen naar *Leyden*, *Haarlem*,

(*) *Pag.* 186.

(†) *Oudheden, Derde Deel, pag.* 927. &c. §. 4.

Haarlem, *Amsterdam*, en elders in *Holland;* maar ook naar *Utrecht*, den *Bosch*, en verder; hebbende de *Katwyksche* Schelvisch den voorrang boven andere. Omtrent het laatstgemelde Jaar voeren van daar tot die Neeringe 38. of 40. Schuyten, zynde meerder als van een Dorp aan de Zee-kant.

Dat de Zee ryk en arm maakt, hebben de Inwoonders van dit Dorp meer dan eens ondervonden. Ten tyde van Keyzer *Carel* Vde stonden te *Katwyk op Zee* 200 Haart-steeden of Huysen, daarvan 150. by Visschers, en de 50. overige by allerleye Ambagts-luiden bewoond wierden: Dog haare Visschers-Schuytjes waren van 30 tot 20, en die van de grote Visscherye, daarin zy deel hadden, van 50 tot 6 vermindert. Tusschen de Jaaren 1616. en 1632. zyn aldaar door de Zee-vloed verzwolgen en afgespoelt 79 Huysen, en voor die tyd nog eens 70. zynde t'zamen omtrent 150 Huysen. A°. 1625. stonden aldaar, door Zee-vloed en Pestilentie, 56 Huysen leedig. Zedert den Jaare 1670. zyn ook nu en dan veele Huysen, Herbergen, Werven en Duynen weggespoelt; eens 11 Huysen te gelyk. In den Jaare 1694. was dit dorp nog bezet met 154 Huysen; maar nademaal het zelve alle dagen volk-ryker wierd, zoo dat zig verscheide Familien in een Huys moesten behelpen, wierden dagelyks nieuwe Huysen aangetimmert, dog verder van die al verslindende Buurman de Zee afgelegen.

Volgens 't Quohier Generaal van de Verpondinge der vaste Goederen over *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. moeten die van *Katwyk op Zee* betaalen, van 187 Huysen, met de Heerlyke Goederen, 398 Guldens 18 Stuyvers 1 Den. (†) Dog A°. 1625. hebben zy, om derzelver slegte gesteltheid, eenige Jaaren afslag gekreegen.

Tegenwoordig is den omtrek en 't Regts-gebied van beyde de *Katwyken* en 't *Sandt*, beperkt binnen 325 Morgen 550 Roeden Lands; volgens welke groote ook de *Rhynlandsche* omslag

(†) Volgens Copy M. S. C.

omflag gereekent werd. (*) Op de lyst der Dorpen en Riemtalen, daarop elk Dorp, tot onderhoud van den weg van *Ryswyk*, en van de Vyver om 't Hof, de Cingels, Bruggen, Plaatingen, &c. van ouds gesteld zyn, en waarna ook de Bottingen, gereekent werden, staan *Katwyk* en *Valkenburg* t'zamen te boek voor twee Riemen (†).

Dat tot *Katwyk* zedert onbedenkelyke tyden een zeer vermaarde Visch-markt geweest is, bevestigen de twee onderstaande oude en aanmerkelyke Brieven, van de Jaaren 1333. en 1340. daarvan d'eerste aldus luydt:

„ WILLEM, Grave van *Henegouwen*, &c maaken condt, &c. Dat
„ wi *Hugen Janssoen van Hillegom* bevolen hebben, onse Visse te verwa-
„ ren tot CATWYK: Dit zal geschieden tot onsen wederseggen.
„ Gegheven in den Hage, op Sinte *Denys-dach*, in 't Jaar van (M. CCC.)
„ XXXIII.

De tweede luydt aldus:

„ WILLEM, Grave van *Heynegouwen*, van *Holland*, van *Zeland*,
„ en Here van *Vriesland*, maken cond allen luden: Dat diewile dat die
„ Burchgravescip van *Leiden* onse was, eer wise *Philips* van *Wassenare*
„ vercoften, omme groote croeninghe, die ons lief Oems lude, Heren
„ *Jans* van *Heynegouwen*, Here van *Byaumond*, van *Nartich*, ende anders,
„ onse lude uyt onse lande, jegens die van *Cattewic* hadden, omme die
„ boeten, daar die van *Cattewic* die lude mede dwinghen wilden, die
„ Viscmarct dair te houden: Wi met onsen lieven Oem, Heren *Jame*
„ van *Heynegouwen*, Here van *Byaumond* voerscreven overeen droeghen,
„ ende setten lude dairtoe van onser beyder weghen, diere ene wayride
„ of besochten, na der Crone van beyen pertyen. Ende omme dat die
„ Wayride besocht was, eer wi *Philips* voerscreven die Burchgravescip
„ vercoften: Soe hebben wi ons besproken mitten goeden luden van
„ onsen lande, en met onsen Rade, ende sien overeen ghedraghen, dat
„ wy 't na der Wayride sculdich sien te sceyden; ende hebben met on-
„ sen goeden luden van onsen lande, ende met onse Rade, ende sien
„ over

(*) S. van Leeuwen Costumen van Rhynlank, pag. 20.

(†) Ibidem pag. 72.

„ over een ghedraghen, dat wy 't na dier wayride fcüldich fien te fcey-
„ den; ende hebben met onfen goeden lude voerfcreven die wayride
„ ghehoert, ende onfe lude, die die wayride bezaten, ende ná dien
„ wayride: Soe hebben wi gevonden, dat die Vifcmarct van outs ghe-
„ leghen hevet te *Cattewic*, mar dat mer van rechte niement toe duingen
„ en mach met enigen boeten die Vifcmarct te houden; ende alfo ghe-
„ bieden wy 't voerwaert mere te hantieren. Ghegeven in die *Haghe*,
„ des Dinxendaghes na Jaars-dach, in 't jair onz Heren de M. CCC. en-
„ de Viertich.

(Aldus onderteekent:)

Per Dom. pub. Dnis. de Arkle,
Willielmo de Duvoirde, &
Theodorico Moelner.

G. Alew.

St. D°. Florentius de Hamest.

Behalven het *hooge*, *laage* en *middele Rechts-gesach*, het *Jus Gladii* en Hals-Recht, den Heere van *Katwyk* toekomende, komt hem ook toe van oude tyden af, de *Twintigste Penning*, van de Visch, die op zee door deszelfs Inwoonders gevangen werd; als mede *de beste Visch* uit ieder geheele zee-vaart, genaamt den *Hof-visch*.

De neerstige Onderzoeker der Vaderlandsche Oudheden *Simon van Leeuwen* (*) heeft uit zeker Register-Boek van den Huyze van *Wassenaar*, 't volgende uittrekzel in 't licht gegeven:

Van den Hof-Visch van den Huyze van Wassenaar.

„ Item, sal hy neemen den *Hof-Visch*, van *St. Martyns*-dage in den
„ Winter, tot den Heyligen Palm-dage toe, van elcken Schepe, dat
„ tot Schel-vis vaart, tot elcken Zeevaart iiij de beste Schelvisschen,
„ ende van elcke Schepe dat tot Schollen vaart, het sy van *Catwyck* ofte
„ van

(†) Handtvesten van Rhynlandt, pag. 735.

„ van andere steden, ende van *Catwyck* afvaart visschen, ende daar we-
„ der an 't landt komt, van elcker zee-vaart een Sneese Schollen, van
„ den besten. Des soe sal hy oick nemen den Hoof visch, van Onser
„ liever Vrouwen.dage te Lightemisse tot den Palmen-dage toe, van elc-
„ ken Schepe die tot Cabelliau varen, van elken zeevaart eenen Cabelli-
„ au van den besten. Desgelyckx sal hy oock neemen binnen dese voorsz.
„ termynen van den voorsz. Hoof-visch, van elcken Wagen met den
„ voornoemden Visch geladen, ende voorby *Catwyck op Zee* of *op den Rhyn*
„ ryden, sal gelyck die puynten van den Hoof-visch van den Zeeman,
„ ende twee Karren sullen gaan voor eenen Wagen: Behoudelyck
„ wat Vissche dat *Egmont* ofte tot *Sandvoort* gevangen, ende aldaar an 't
„ land gebrocht wert, dat en sal men geenen Hoof-visch ofneemen.

Dog dewyle hier dag nog tyd bystaat, heeft de Heer *Adr. Pars* een nader berigt en onderhandelinge, tusschen *Philip*, Graaf van *Ligne*, &c. Baron van *Wassenaar*, &c. en de Gezwoorens, en tot deze zaak Gevolmagtigde van *Katwyk op Zee*, opgedolven; zynde van dezen inhoudt:

„ Also dagelyks vele moeiten ende geschillen binnen den Dorpe van
„ *Katwyk op Zee*, tussen de Gemeene Buren, ende den Schout ofte synen
„ Substituit aldaar gevallen, ende geresen syn geweest, ter cause van
„ het afnemen van den *Hof-vis*, 't welk is van een Honderd Schelvissen,
„ ofte meer, vier van den besten, gedurende van *St. Maarten* in de Win-
„ ter tot Ligtmisse toe; ende van twintig Kabeljauwen, ofte meer, een
„ van de besten, gedurende van Ligtmis voorschreven tot Palm-dage
„ toe; mitsgaders van een Tal Schollen, of meer, een Snees, ook van
„ den besten; ende dat beide de voorschreven Termynen gedurende,
„ als na breder vermelden van seker Akkoord in dato van den 18. *Maart*
„ des Jaars 1543. op 't voorschreven poinct van den Hof-vis, ende meer
„ andere poincten gemaackt; ende dat doordien die Visschers uit 'er See
„ komende, nat ende vuil, hebbende met groten arbeid, ende in Pe-
„ ryckel hares lyfs, ook dikwils niet sonder verlies van haar wand, wat
„ Vis gevangen, die God verleent heeft, ende daar af moetende betalen
„ het voorschreven Regt van den Heere, quyt gaande het beste, ende
„ behoudende alleen het quaadste, hen luiden daar door somwylen ver-
„ grammen, en niet sonder grote verstoringe het selve Regt opbrengen.
„ Soo is 't: Dat wy PHILIPS, Grave van *Ligne*, ende van *Faukenber-*
„ *ge*, Baron van *Belloel*, ende van *Wassenaar*, &c. Ridder van de Ordre
„ van

„ van den Gulden Vliese, wel onderregt synde van 't voorschreven on-
„ gebruik, ter begeerte ende ernstig versoek van onse goede Ondersaten
„ voorschreven; willende hen-luiden in 't geen voorschreven, uit son-
„ derlingen Gratie believen, ende te moete gaan, om de goede affectie,
„ die wy tot hen-luiden dragende syn, ter eenre; ende wy *Jakob Ja-*
„ *cobsz.*, Schout, *Gerrit Gysbregtsz.*, *Kornelis Vincentsz.*, *Adriaan Florisz.*,
„ *Simon Kornelisz*, ende *Klaas Simonsz.*, Geswórens, specialiken daartoe
„ Gedeputeerde van den voorschreven Dorpe, ter anderen syde, op 't
„ poinct van den voorschreven *Hof-vis*, van nieuws geaccordeert, in den
„ manieren hierna volgende:

„ Als dat van nu voordaan, ende gedurende tot kennelyk wederseggen
„ van ons, PHILIPPE, Grave van *Ligne*, &c. voorschreven, ende
„ niet laeger, die voorschreven onse Ondersaten ende Inwoonders van
„ *Katwyk op Zee*, in de plaatse van de Vissen, die sy luiden in der manie-
„ ren als voren, in specie gewoonlyken syn geweest te betalen, geven
„ ende betalen sullen, niet alleen van de Schelvis, Kabeljauw, ende
„ Schollen, maar ook daar en boven van alderhande andere Vissen, hoe
„ die genaamd mogen syn, geen ter wereld uitgenomen, die by hen-lui-
„ den in de Zee gevangen, ende tot *Katwyk op Zee* aangebragt sal wer-
„ den, ook van alle quantiteite van Vis, niet, hoe luttel of weinig het
„ wesen mag, uitgesonderd, in de plaatse van een Blank, die sy ons be-
„ talen, ter cause van den Pond-gelde, seven Duiten; welke Duitken
„ altyd genaamd sal werden, *het Hof-vis-Duitken*; ende dat gedurende den
„ tyt van *Sinte Maartens*-Misse voorschreven, tot den eersten Sondag in
„ de Vasten toe incluis daaraan volgende; waarvan het eerste Jaar ingaan
„ sal *Maarten* eerstkomende; verkortende sulks den tyd van vyf weken,
„ overmids die generale betalinge van alderlei Vis, als van alderhande
„ menigte, als voren; het selve over sulks compenserende, in der ma-
„ nieren als voorschreven Accoort in dato als voren, in alle syne andere
„ poincten, so wel roerende den vremden Man in 't Regt van den *Hof-*
„ *vis*, als anders, vast ende van waarden. T'oirkonde syn hier twe Ce-
„ dullen in Francyne af gemaakt, alleens luidende, daar elk onser een
„ af heeft, beide by ons allen, ende enen iegelyk van ons ondergete-
„ kend. Den 14 *Junii*, des Jaars 1565.

(*Aldus onderteekent:*)

PHIL. DE LIGNI. By *Jakob Jakobsz.*, Schout van *Katwyk*.
By *Kornelis Vincentsz.* By my *Gerrit Gysbertsz.*
By my *Adriaan Florisz.* By my *Simon Kornelisz.*
Nog een *Merk*.

De Heeren van *Wasſenaar*, als Pluim-graven, hebben hier ook het Adelyke *Swaanen-Recht* aangebragt. Zonder haar believen, als zynde Pluim-graven, vermag niemand binnen haar Regtsgebied eenig Swaanen te houden. Als *Waſſer*-of Water-*Heeren*, vermag men, buiten haar verlof, het water niet te roeren, zonder daarvoor het *Gruit-geld* te betaalen; over welk *Gruit-geld*, en wat hetzelve eigentlyk is, de Heer *Pars* verſcheiden gevoelens aanhaald, die by hem konnen nagezien (*), en aan de verklaringe van den Geleerden *Kilianus* (†) getoetſt worden.

Onder de een en veertig Dorpen, dewelke A°. 1532. tot het vernieuwen en hermaken van de Viſch-brugge te *Leyden* gecontribueert hebben, zyn de beide *Katwyken* mede begreepen, waarvoor haar is toegeſtaan: Dat ten welken tyde haare Buurluiden en Ingezetenen binnen dezelve zouden werden gearreſteert, of bezet, om perzoneele of loopende ſchulden, Schout en Geregte van dezelve Dorpen dezelve zouden mogen afſchryven, en dat Schout en Scheepenen van *Leyden* zoodanige Afſchriften plaats zouden laten hebben, en partyen renvoijeeren voor haaren dagelykſchen Regter (‡).

De *Katwyken* hebben een brave Wind-Kooren-Moolen, zynde een Dwang-Moolen, toebehoorende den Heere van *Wasſenaar*, die dezelve van de Graaflykheid van *Holland* te leen houd. Over 't Regt dezer Moolen Proces gereezen zynde, is men eindelyk, door tuſſchenſpraak van den Heere *Cornelis Nieuwſtad*, Raad in den Hoogen-Raad, A°. 1603. overeen gekomen Dat by de Gedaagdens, ten behoeve van den Huyze van *Wasſenaar*, opgebragt zoude worden 1000. Guldens, in zes termynen; mits dat vervolgens, in de plaats van 't 16de vat, by den Moolenaar tot die tyt genooten, by de gedaagde

(*) *Pag.* 205. &c.

(†) Etymologicum Teut. Ling. de A°. 1599. pag. 164. b.

(‡) Keuren an Leyden, van A°. 1583. pag. 132.

gedaagde even zoo veel zoude betaald worden, als de drie naastgelegene Dorpen *Warmondt*, *Noortwyk* en *Rhynsburg* gaven, &c. Trekkende de Heere van *Katwyk* van de Moolenaar voor de wind . . . . ., en twee Kapoenen.

De Heeren dezer Heerlykheid hebben mede ten allen tyde gehad, 't Regt van de *Jagt*, over allerleie Wild, als Haazen, Konynen, Patryzen, Faizanten, &c.

Maar nademaal de Konynen al te sterk vermenigvuldigden, en de holen al te na by de vrugtbare Landen en Dorpen gebragt wierden, hebben de Heeren Staaten van *Holland* en *Westvriesland*, op verzoek der Ingezetenen, reeds A°. 1661. goedgevonden, de Konynen te doen verhuizen, uit de Duynen van *Noortwyk*, en omtrent *Noortwyker-hout* geheel, en uit eenige Duynen by *Katwyk*, (in 't byzonder aangeweezen;) eerst voor den tyd van zeven, daarna nog van tien Jaaren, eindigende A°. 1679; vervolgens wederom voor tien Jaaren, tot het Jaar 1691. Zedert welken tyd de Konynen hier in 't geheel zyn uitgeroeit, en tot *Wassenaar* A°. 1693.

Tot *Katwyk op Zee* is van ouds mede een *Rhetorykers-Kamer* geweest, voerende tot Blasoen, als een geschildert Wapen, de *Kempen-boemen*, en tot Sinspreuk: *In liefd' akkoord*. Van deze en andere diergelyke Kamers, daar 't geheele Land vol van was, heeft de Heer *A. Pars* in 't breede verslag gedaan (*).

Zedert aloude tyden hebben de Heeren van *Wassenaar* Toll gegeven, van alle de Waaren en Koopmanschappen, die over den *Rhyn* gints en weder gevoert wierden: Dog de Prins van *Ligne*, als Heere van *Wassenaar*, heeft den *Wassenaarschen-Toll*, den 17 *December* des Jaars 1616. aan de Heeren Staaten van *Holland* en *Westvriesland* verkogt, voor tweehondert en twee en twintig duizend Guldens; onder beding; dat alle de Leenen van den Prince, schoon gehouden voor

(*) Pag. 223 tot 243.

voor kwaade Leenen, in 't vervolg goede en onversterflyke Erfleenen zouden zyn, 't zy dat hy dezelve behield, of verkogt.

Dewyle deze Toll zig zeer verre uitstrekt, geeft men aan de Pagters en Verzaamelaars der *Katwykſche* Tollen van beide de Dorpen een lange lyst, van de Goederen en Koopmanschappen, die den Toll verschuldigt zyn, en hoeveel men van ieder gehouden is te betaalen; moetende van al het geene niet gespecificeert staat, de hondert en twintigste Penning betaald worden.

Van dezen Toll zyn by byzonder voorregt vry, de volgende Plaatzen:

Katwyk en *op Zee.*
Noordtwyk en *op Zee.*
Beverwyk en *op Zee.*
Egmondt binnen en *op Zee.*
Delfsbaven.
Delft.
Vlaardingen.
Rotterdam.
Schoonhoven.
Schiedam.
Spaarendam.
Alkemade.
Warmondt.
Gouda.
Swammerdam.
Leyden.
Haarlem.
Amsterdam.
Dordrecht.
Alkmaar.
Sparwoude.
's Gravesande.
Voorhout.
Lisse.
Hillegom.
Mase Monster.
Wassenaar.
Oestgeest.
Sassenheim.
Voorburg.
Voorschooten.

Die van *Oudewater*, moeten van Kooren t'elkens voor Roertol een Stuyver betaalen, en van alle andere Goederen geven zy van de vyf *Rhynsche* Guldens een Stuyver.

Die van *Akersloot*, geven altyd een halve stuiver van Roertol,

tol, en zyn vry van allerley goed, behalven van Sout, gevende van ieder Schip vol, 't zy klein of groot, een agtendeel Sout, *Leydsche* maat.

Voorts alle andere Steeden en Dorpen, hier vooren niet uitgedrukt, zyn onvry van allerley Goederen (*); dog word 'er in de Lysten zelfs eenig verschil gevonden.

Zommige hebben voorgegeven, dat men van ouds door de diepe Put te *Leyden* op den *Burgt*, onder d'aarde tot naar *Katwyk aan Zee* zoude hebben konnen gaan, om 'er Visch van daan te haalen; 't welke de geleerde *P. Scriverius* (†) te regt als ongelooflyk en belaggelyk verwerp.

Tot *Katwyk* plagte wel eer, toen de *Rhyn* aldaar nog in Zee viel, de staapel van den Haaring, en van alle andere Goederen te zyn, die den *Rhyn* op en neder kwamen; en aan 't *Huys te Britten*, hier niet verre van daan gestaan hebbende, plagten alle deze Goederen vertolt te worden; volgens de aantekeninge van den Oudheids-kundigen *W. van Goutboeven* (‡).

By deze gelegentheid konnen wy niet nalaten, volgens onze belofte (§), van het zoo genaamde *Huys te Britten* hier wat breeder gewag te maken.

Drie hondert Roeden van den Tooren van *Katwyk op Zee*, in Zee, heeft men A°. 1520. toen het Zee-water door een zwaaren storm was afgeloopen, de fondamenten van een groot gevaarte ontdekt, van steenen gemetzelt, omtrent vierkant, ieder zyde ter lengte van 240 voeten. Dat het een *Romeynsch* Gebouw is, heeft meermaals gebleeken, by de Oudheeden, steenen, opschriften, en veelderleye zeldzaamheden, aldaar van

(*) W. Lams Handtvesten van Kennemerland, pag 94. &c. A. Pars Oudtheden, pag. 211 en 430.

(†) Oudt Batavien, Ed. A°. 1612. pag. 34.

(‡) Holl. Chronyk, Pag. 4.

(§) In 't Tweede Deel van dit Werk.

van tyd tot tyd gevonden en opgedolven; voornamentlyk A°. 1520, 1532, 1552, 1562, 1576. en zedert meermaals, zelfs nog A°. 1694. 1696. &c. toen deze fondamenten door zwaare ftormen, en 't afloopen van 't Zee-water, zyn ontblood.

Ondertusfchen is het geheel onzeeker, wanneer; door wie, of tot wat gebruyk dit Gebouw aldaar geftigt zy. Deze onzeekerheid heeft ook veroorzaakt, dat men aan het zelve zeer verfchillende naamen heeft gegeven; noemende het zommige *Brittenburg*, of *'t Huys te Britten; Arx Brittannica*, het *Kafteel* 't *Slot*, of de *Burgt* van *Brittannien;* of *Brittannifche Tooren;* 't *Huys* der *Brittoenen;* de *Burgt te Buten; Fridtenburg* of *Vredenburg*; het *Huys ten Berigten*, of *Berigtenburg*; en diergelyken.

Zommige fchryven, dat het door de Keyzer *Claudius* of *Caligula*, gebouwt zoude zyn; tegen over *Brittannia*, (thans *Engelland*;) en daarom daarna genoemt; aan den mond van den *Rhyn*, daar dezelve in Zee plagte te vallen; niet alleen om de fchoone Haven, die aldaar gemaakt was, te dekken; maar ook, om tot een Vier-boet voor de Scheepen te ftrekken; als mede tot een Tol-Huys, aan 't welke de in- en uitvaarende Scheepen haare Koopmanfchappen moeften vertollen. Andere willen, dat het een Waapen-huys geweeft is; 't welke door ouderdom vervallen zynde, by de Keyzers *Lucius Septimus Severus*, en deszelfs Zoon *Marcus Aurelius Antoninus*, wederom opgeregt wierd, door haaren Gezandt in deze Landen, *Valerius Pudens*, en *Cæcilius Bato*, Overfte van 't voorfz. Waapenhuys; 't welke zy met het opfchrift van zeekeren Marmerfteen poogen te bewyzen: Dog andere willen, dat deze fteen niet te *Katwyk*, maar te *Roomburg* zoude gevonden zyn, en alzoo op de fterkte, die wel eêr op de laatftgemelde plaats ftond, toepasfelyk zy.

Nog andere fchryven, dat de *Brittoenen*, naar *Holland* komende vlugten, by de monden van den *Rhyn*, dit fterke Kafteel

ſteel zouden gebouwt hebben, en de naburige Volkeren daardoor aan haar hadden onderdanig gemaakt; waardoor het den naam van 't *Huys* der *Brittoenen* zoude hebben gekreegen &c.

Dat dit Huys van ouds op geen barre ſtrand, veel minder in Zee gebouwt is, gelyk het zig nu vertoond, maar dat het in een groene en vrugtbaare Lands-douwe geſtigt zal zyn, werd met de grootſte waarſchynlykheid gegiſt; dewyle men niet gewoon is, de voornaamſte Kaſteelen van een Land zodanig te plaatzen. De veranderinge het zelve overgekomen, is allengskens, en na verloop van veele Eeuwen geſchied; terwyle de Zee immiddels tyds genoeg gehad heeft, met afſpoelen en verzwelgen haare kragten te beproeven; waarvan men zelfs zedert korte Jaaren nog veele blyken gezien heeft, door 't afſpoelen van Duynen, Landen, Huyzen, &c.

De Viſſchers, die tegenwoordig nog deze kuſt bevaaren en viſſchen, ſtooten dikwils op Steen- en Yzer-werk, van ryzende Muraadjes en afgekabbelde ſteene Fondamenten, die zy gemeenlyk *Kalla*, of *de Tooren van Kalla* noemen: Maar, of men daar uit zoude durven opmaken, dat hier een *Tooren* van *Caligula* zoude geſtaan hebben, en dat by overleveringe deze naam dus tot ons zoude zyn overgekomen, gelyk eenige willen, daaraan durven wy kwalyk ons Zeegel hangen.

Tuſſchen de voorgemelde overblyfſelen van een Tooren, of van ander Metzel-werk, en het zogenaamde *Huys te Britten*, verneemen de Viſſchers oude ſtruyken en ſtronken van Boomen, waaraan zy nu en dan haare netten ſcheuren: Waarſchynlyk zyn dit overblyfſelen van eenig Bosſchaadje of Geboomte, omtrent dit Huys geſtaan hebbende. Maar nademaal al het geene van dit Gebouw gezegt kan worden, op enkel giſſingen ſteunt, zullen wy ons niet langer daarmede ophouden; wyzende den nieuwsgierigen Leezer die daarvan breeder beſcheid wenſchte te hebben, tot de veelvuldige Geſchriften, die daarvan zyn in 't ligt gegeven, en de welke meeſt alle in het werk van den Heere *A. Pars* worden aangehaald.

De

De gemeene gevoelens, van beide de *Katwyken*, en van 't *Huys te Britten*, (wiens grondslagen van 't aloude Bouwgevaarte, beneffens veele overblyffelen van zeldzaamheden, thans door de verslindende golven diep in zee worden bedekt;) heeft de Digter *J. Neujen* (*) in deze korte Rym-regels begreepen; namentlyk van de *Katwyken:*

Aan Zee legbt Katten-wyk *op* Rhyn, *en aan de* strant:
Wiens naam van Katten, *als ook* Katzen-fort *doet spellen*,
En Katzen-elleboog, *der* Betuwers *gesellen*,
(*Die men nu* Heffen *noemt*;) *twee Volkeren te saam*,
Door Batoos *recht vereent*, *vereenden in hunn' naam*:
Soo datse na haar Heer, *al samen* Batavieren
Genaamt, *van maar een Hooft haar beyden lieten stieren.*
Dit strekte 't eerste Dorp; *waar 't* Katten-*volk op 't strant*
En Bet-wers *vluchten*, *toen s'ontweken* Betuw-*lant*,
't Geen onder 't Roomse *Ryk geraakt*, *en hunn' besitten*
Van Bato *wiert beheert*, *door 't Wapen-huys te* Britten;
Mits Lucius Seveer *der* Batavieren *lant*
Dees Bato *oversondt tot Leen-voogbt van hun strant.*

En een weinig verder, van (†) *'t Huys te Britten:*

Wy nad'ren Katwyk *dan*, *om 't oude* Huis te Britten
Haar overschot te sien, *de Zee-mont van den* Rhyn;
Waar noch een steenhoop kan den weetgier dienstig syn.
De tyt verandert vaak der dingen naam, *en orden*;
Hier vloey den Rhyn-*stroom eer van* Utrecht, *nu geworden*
Een neergeworpen puin, *en vloer*, *en duin*, *en strant:*
Haar naam is van den stant recht over Britten-lant,
Wiens Bou-heer heerschte 't Ryk des Keyserdoms te Romen,
Gesegt Caligula; *van dees is voortgekomen*

Dit

(*) Beschryving van Batavien, A°. 1666. pag. 2. 3.

(†) Ibidem, pag. 14.

Dit Wapen-huis *op strant, tot veiling van hunn' ree;*
Een Zee-baak *aangestookt, wanneer 't wiert nacht op zee;*
Om soo dees Kust te sien, en haar verheven vieren.
Hier woonde Bato *in, aan wien de* Batavieren
De Tollen *langs den* Rhyn *ten tyden van* Seveer
Opdroegen; dese strekt' hunn' Overstan en Heer
Van Room' *afkomstig, en die naam is noch gebleven.*

Alvoorens wy van het *Katwyker* strand scheyden, zullen wy hier nog kortelyk daarby voegen, dat de Visschers aldaar, in den laatsten *Franschen* oorlog veel hebben geleden, voornamentlyk in den Jaaren 1 90, 1692, 1693, 1694. en 1695. als wanneer verscheide van derzelver Pinken zyn genomen, geplondert en gerantzoeneert, ook meermaals gedwongen, om Kalveren, Schaapen, Broodt, Kaas, Boter, Eyeren, Groente, en andere levens-middelen aan 's Vyandsboort te brengen. Dagelyks wierden 'er Visschers-Schuyten genomen, zelfs eens 14 te gelyk; en een Schuyt hadde het ongeluk, van binnen den tyd van 30 uuren driemaal genomen te worden.

Om deze reeden, verzogten verscheide Zee-Dorpen eenig geschut, om het op strand te planten; 't welke toegestaan zynde, kreegen die van *Katwyk* vier stukken Geschut uit 's Landts Magazyn te *Delft*, die, tot afweeringe van de Zeerovers, door de *Katwykers* op strand geplant wierden; gelyk omtrent andere Dorpen mede geschiede.

HET DORP
KATWYK OP DEN RHYN,
IN RHYNLAND.

KATWYK op RYN.

Van het barre Strand der woelende *Noord-Zee*, begeven wy ons thans, door het gulle zandt, der holle bollige Duynen, langs den gewoonen weg, ter lengte van 626 *Rhynlandsche* Roeden, naar het tweede *Katwyk*, veeltyds *Katwyk binnen*, en ook wel *Katwyk op*, of *aan den Rhyn* genaamt; geleegen in *Rhynland*, tusschen *Katwyk op Zee* en de Stad *Leyden*, aan 't eindigen van den *Rhyn*; afstaande van *Valkenburg* 540. van *Rhynsburg* 541, van *Noordwyk* 1294, en van *Wassenaar* 1827.

1827. Roeden; alles volgens de naauwkeurige meetinge van den Heere *F. de Roos*, ordinaris Landmeter van *Rhynland*.

Katwyk op *Rhyn*, heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker* in een fraay Gezigte, geteekent N°. 104. zeer keurig na het leven geschetst. Betreffende den oorsprong des Naams *Katwyk*, daarvan is in de voorgaande Verhandelinge, by gelegentheid van *Katwyk aan* of *op Zee* breeder gesprooken; zynde het byvoegzel van *op* of *aan den Rhyn* daarby gekomen, door de gelegentheid en stand-plaats *aan den Rhyn*, welke Riviere hier voorby loopende, geoordeelt werd van ouds te *Katwyk buyten* in Zee gestort te zyn.

Van de eerste beginzelen van dit Dorp werd nergens eenig bescheid gevonden, waarvan waarschynlyk den hoogen ouderdom d'oorzaak is. Dat het reeds in de twaalfde en dertiende Eeuwe in weezen was, en dat 'er toen ook een Brugge over den *Rhyn* lag, getuigen de Historien. Dus leest men in d'oude *Hollandtsche* Chronyk, in 't leven van de ongelukkige Gravinne *Ada* (*), van de overwinninge door den Grave *van Loon* A°. 1203. op de *Kennemers* bevogten, dat deze laatstgemelde tot *Katwyk* binnen bezet, en de weg naar haare Scheepen denzelven afgesneeden wierd, zoo dat zy zig uit nood ter weer moesten stellen, en met zulk een meenigte t'zaamenschaarden, op de Brug, die te *Katwyk* over den *Rhyn* lag, dat dezelve instortede, waardoor veel Volk in den *Rhyn* verdronk; zynde Heer *Philip van Wassenaar* onder andere by groot geluk ontkomen. Tot *Katwyk aan den Rhyn* is ook de volgende Brief in den Jaare A°. 1230. gegeven dog in de *Latynsche* Taale, wiens overzettinge aldus luydt (†):

„ Ik *Floris*, Graaf van *Hollandt*, doe kondt aan allen, die dit schrift
„ sullen insien: Dat ik al het Landt, dat genoemt werdt *Weich*, tus-
„ schen

(*) Edit. van A°. 1517. pag. 154. Gouthoeven, pag. 296.

(†) Pars Katwyksche Oudheden, pag. 136.

„ schen *Obdonchem* en *Siwende*, buyten het landt *Puttbem* en *Grotbem*, het
„ welke my toebehoorde, in eygendom gegeven heb aan *Nicolaas Persyn*
„ van *Haarlem*, en *Willem* van *Egmondt*, met een gelyke verdeelinge
„ onder haar, &c. en ik heb het den voornoemden mynen getrouwen in
„ Leen geschonken, beneffens het Rechtsgebiedt, dat men *Ambacht*
„ noemt, en de Thiendens van het voorsz. Landt, soo groote, als
„ kleyne. Gegeven in 't Jaar der Genaade 1230. de 3. Kal. van *Maart*,
„ by den *Rhyn* tot *Catwyk*, &c.

In dezen *Latynschen* Brief werd *Katwyk* genaamt, *apud Rhenum Catwyk*, dat is, *Aan den Rhyn te Catwyk*, in de plaats van *Catwyk ad Rhenum*, of *Katwyk aan den Rhyn*, 't welke in der daad zeldzaam is, gelyk de Heer *A. Pars* te regt heeft aangemerkt.

Dewyle de beide *Katwyken* vele dingen gemeen hebben, zullen wy het geene *Katwyk aan den Rhyn* betreft, voor zoo verre daarvan in de voorgaande Verhandelinge gesprooken is, hier niet herhaalen; en ons wederom, omtrent verscheyde dingen, van het werk van den arbeidzaamen Heere *A. Pars*, uit zyne *Katwykscbe Oudbeeden* bedienen; daartusschen voegende, het geene ons by andere Schryvers aanmerkens-waardig is voorgekomen.

Dewyle *A. Pars* oordeelt, dat de beroemde twee *Katwyken* haare benaminge van de vlugtende *Katten Batavieren* ontleent hebben, die hier zedert onbedenklyke tyden haare *wyk* en zitplaats hebben genomen, houd hy dezelve voor de Wieg, Baker-mat en moeder-steede van 't geheele *Bataviscbe* Gemeene best: Dog de beroemde *J. Oudaan* oordeelt dezelve zoo oud niet te zyn, dewyle *Tacitus* en *Plinius* daar van geen gewag maken; schoon dit geen doorslaande bewys schynt te zyn, nademaal het werk van *Tacitus* ons niet geheel is ter hand gekomen; ook zyn deze beide Dorpen in haar beginzel buiten twyffel al te kleyn en gering geweest, om 'er in zulke beknopte Geschied boeken gewag van te maken; behalven nog, dat 'er zelden van plaatzen gesprooken werd, als omtrent welke eenige

aan-

aanmerkelyke Geſchiedeniſſen zyn voorgevallen. Ondertuſſchen ſchynt het egter zeker, ſchoon derzelver beginzelen onbekend zyn, dat ze allengskens grooter en heerlyker zyn geworden; gelykze wederom, na verloop van veele Eeuwen, door zwaare Zeevloeden, en beklaaglyke Oorlogs-rampen allengskens merkelyk zyn vervallen.

Katwyk aan den *Rhyn*, voor zoo veel deszelfs hedendaagſche geſteltheid betreft, is een zeer fraaij, lugtig en aanzienlyk Dorp, welgebouwt met drie regelregte Ryen van Huyzen, een dubbelde Ry aan de Voorſtraat, en Ry-weg, beplant met ſchoone hooge Linde-en Ype-boomen. Agter welke de Edele *Rhyn* het geheele Dorp met een ſchoone breedte regel-regt doorſnyd, gezoomt met een reeks van cierlyke Linde-boomen, en fraaije ry Huyzen; onder welke uitmunt, het Intrek-Huys van den Hoog Edelen Heere van *Katwyk*, wanneer zig dezelve, vermoeyt van 't bezorgen van 's Lands zaaken, in het Groen met de Jagt en Viſſerye komt verluſtigen. Deszelfs Vrouw Moeder heeft over veele Jaaren de twee vermaarde Dorpen *Katwyk* en *Rhynsburg*, door een cierlyke Plantagie, van een vierendeel uur gaans, aan een gehegt, langs welke men, met het aankomen van de Zomer, de Nagtegaalen en Leeuweriken haare keeltjes hoort verheffen, en de Wandelaars met haar zoet gezang vermaken.

De *Rhyn* is hier ook, door de hooggemelde Vrouwe, in den Jaare 1666. met een heerlyke ſteene Brug, in drie Boogen verdeelt, gedekt, praalende met de Adelyke Waapenen van Haar en derzelver Gemaal. Voor dien tyd heeft daar ſlegts een houte Brug gelegen, zedert dat het overvaaren met een Boot in 't Noord-eynde van 't Dorp is opgehouden; waarvan dien hoek thans nog het *Veer-eynde* genoemt werd. De eerſte Steen van die ſteene Brug is gelegt, door haar Hoog-Edl. eenigſten Zoon, Heere *Willem*, Baron van *Liere*, Heere van *Ooſterwyk* en de *Katwyken*.

In den Jaare 1694. is 'er nog een nieuwe ſteene Brug gemaakt,

maakt, in de plaats van een oude en bouwvallige, by en over de kleyne Wateringe, op den weg tusschen *Katwyk* en *Valkenburg*. D'eerste steen van dezelve wierd wederom gelegt; door den oudsten Zoon van den Heere van *Katwyk*, mede een Heere *Willem* van *Lier*, de vierde dezes Naams, toen maar vier Jaaren oud.

Wanneer eigentlyk d'oude Brug, die hier reeds in den Jaare 1203. over den *Rhyn* lag, geruïneert is, daarvan werd nergens eenig gewag gemaakt. Dog schynt de slegte gesteltheid van het Dorp in dien tyd aanleidinge gegeven te hebben, dat het de kosten niet heeft konnen dragen om ze te herbouwen, en dat men daarom een reeks van Jaaren den *Rhyn* met Schuyten heeft moeten overvaaren.

De groote en welgeregeltheid van *Katwyk*, blykt onder anderen daar uit, dat aldaar het getal der straaten tot agtien toe begroot werd, de welke aldus genoemt worden:

1. Kallo.
2. De { lange / korte } Kerkstraat.
3. Het Commandeurs-padt.
4. De Achter-weg.
5. De Heeren-, of Klapper-mans-steeg.
6. De groote steeg.
7. De Peper-steeg.
8. De Voorstraat. Het Veer-end.
9. De Vennip.
10. De Ruyge Laan.
11. Het Schip-end.
12. De Brug-straat.
13. 't Naauw-steegje.
14. Over *Rhyn*. Het Noord-eynd.
15. Het Zuyd-eynd.
16. De Tusschen-weg, of 't Ry-pad.
17. De Land-weg, of Sand-laan.
18. De Turf Markt.

Ten

Ten tyde van *Willem* de tweede, Graaf van *Holland*, omtrent den Jaare 1241. heeft *Katwyk aan den Rhyn* nog maar een Kapelle gehad (*), daarin die van *Katwyk op Zee* mede haaren Godtsdienst moesten komen oeffenen; welke Kapelle onder de Parochie-kerk te *Valkenburg* behoorde. Deze Parochie-kerk, met de aankleve van dien, door den voornoemden Graaf aan de *Duytsche Orden* geschonken zynde, is alles in dien staat gebleven tot in den Jaare 1378. ten tyde van Hertog *Albert* van *Beyeren*; als wanneer *Splinter Uteneng*, de XVde Land Commandeur van *Utrecht*, de Pastory van beide de *Katwyken*, en het Commandeurschap van den *Duytschen Orden*, van 't Huys te *Valkenburg* heeft afgezondert, te *Katwyk* op *Rhyn* een Choor aan de Kerk getimmert, (†) en aldaar een byzondere Pastorye met een Pastoors-Huys opgeregt; op dat die van *Katwyk aan Zee*, in de plaats van te *Valkenburg*, voortaan te *Katwyk* aan den *Rhyn*, en by gevolge zoo verre niet meer naar de Kerk behoefden te gaan; veranderende *Valkenburg* in een Parochie op haar zelve. Dog nademaal *Valkenburg* door deze veranderinge al te armelyk van Inkomsten voorzien was, is deze Parochie-Kerk tot in den staat van een Kapelle vernedert, en aan de Kerk van *Katwyk* aan den *Rhyn* onderworpen; 't welke geduurt heeft tot A°. 1424. als wanneer *Valkenburg* wederom in een Parochie-Kerk is verandert, en van de Parochie-Kerk van *Katwyk* aan den *Rhyn* afgescheyden (‡).

Het Commandeurschap van den *Duytschen Orden*, staande onder het Land-Commandeurschap van *Utrecht*, dus van *Valkenburg* tot *Katwyk aan den Rhyn* overgebragt zynde, is in dit groote en volk-ryke Dorp zeer vermaart geworden; en de Commandeurs plagten aldaar te woonen in een zeeker Huys, staan-

de

(*) H. van Heusdens Oudtheden, Derde Deel, pag. 920.

(†) Ant. Matthæ Analecta, Tom. X. pag. 350.

(‡) Ibid. Tom. VI. pag. 118. &c.

de in de ftraat, die thans nog het *Commandeurs-pad* genoemt werd. Zedert die tyd hebben deze Commandeurs het Paftoorfchap tot *Katwyk aan den Rhyn* bekleed.

De Kerk tot *Katwyk aan den Rhyn* is van ouds aan *St. Jan den Dooper* toegewyd. Het Regt van de Kerk te begeven, door Graaf *Floris* de Vyfde aan de *Duytfche* Ridders vergunt zynde, is deze vergunninge door *Albert* van *Beyeren* beveftigt. De reekeningen, de Commanderye te *Katwyk* aangaande, plagten van ouds gedaan te moeten worden, ten overftaan van den Baljuw en Secretaris van *Waffenaar*, den Heere Commandeur en Paftoor, de Schout, beneffens veele Gebuuren.

Hoedanig zig de onnoozele Menfchen in die tyd voor haar geld lieten beregten, heeft de Heer *A. Pars* (*), onder anderen aangetoond, met zeker Teftament, van *Dirk Huygefz*, dewelke A°. 1489. een kampjen Land aan deze Kerk maakte; waarvan hierby een affchrift gaat, om te zien wat hy daarvoor bedong:

„ Ic Heer *Cornelys van Haeftrecht*, *Duitfchen*-Oerdens Commendeur en „ Paftoor tot *Catwyck op ten Ryn*, doe condt allen luyden: Dat voer my „ gecomen is, *Dirc Huygez*, ende heeft gemaackt, mit gefonde lyf ende „ vrien wil, een ewighe Teftament, in den Kerk van *Catwyck op ten* „ *Ryn*, voer *Dirc Huygez* Zyelen, ende *Kerftyn* fyn eerfte Wyf was, „ ende *Fye* fyn ander Wyf was, daar God die Zyelen ontfarmen wil! „ Daar *Dirc Huighenz* voerfz. toegeven heeft, ende ghift een Campe „ lants, van vier Hont lants; ende leyt ghelege in den Ambacht van „ *Valckenburch*, ende legt belendet *Codden Hoorn* aan 't Oeft-eynde, an „ die Zuytfyde den Brooc-wech, an 't Wefteynde *Johan Coninxz*, an „ die Noort-fyde *Lovefteyn* Kinderen. Ende die Kercmeefters van *Catwyk op ten Ryn*, als *Willem Dircz. Jacob Dircz*, *Johan Huygez*, ende „ *Matteeus Jacobz.* hebben dit voorfz. Teftament geconfenteert, voer „ hoer ende voer horen nacomelinghen; ende defe voerfz. Kerckmeefters lovede *Dirc Huyghez* alle Jaars, ten ewighen daghen, te laten „ doen,

(*) Pag. 426. 427.

„ doen, in den voorsz. Godshuys, op ten Sonnedach der Heylighe
„ Drievuldicheits, na den Vesperen, een volle Vigilie van neghen Les-
„ sen, ende men sal setten vier stalkaarsen; elcke Priester mitten Coster
„ sal hebben een Stoter of vyf Groot. Des Manendaachs sal men doen
„ drie Missen; een Misse van *Requiem*, een Misse van den Heylighe Drie-
„ voudicheit, ende een Misse van onser liever Vrouwe, voer dese
„ voersz. Zyelen, ende alle ghelovighe Zyelen; ende elcke Priester, tot
„ drien toe, sal hebben van den Misse een Stoter of vyf Groot. Ende
„ oec mede sullen die Kercmeesters alle Jaars wtreiken, voer dit voer-
„ schreven lant, een *Rinse* gulden; den welcken *Rinse*-gulden sal gaan,
„ voer onser lieven Vrouwen lof, alle Heylige Daghes; ende sullen la-
„ ten setten twie Was-Kaarsen, beneden onder dat Vrouwe-lof, als 't
„ voorsz. is. Ende waar dat sake, dat *Dirc Hughez* erfnamen dit voersz.
„ Lant ghebruken wouden, na *Dirc Hughez* doot, soe sullen sy dit voersz.
„ Lant ghebruken voer een vremde, alsso verde als sy gheven willen dat
„ vreemde gheven willen. Alle dinc sonder arch ende list. In kennisse
„ der waarheit soe heb ik Heer *Cornelis Willemsz.* Commandeur ende Pas-
„ toer voersz., om bede wille van *Dirc Huighe*, ende die Kercmeesters,
„ als *Willem Dircz*, *Jacob Dircz*, *Johan Huyghez.*, ende *Matteeus Jacobsz.*
„ myn seghel hier an ghehangen, in tegenwoerdicheit der Tuyghen,
„ als Meester *Bartholomees Volprechts*, en *Johan Janz*, in 't Jaar ons Heren
„ Dusent vierhondert negen en tachtig, op ten twintigsten dach in
„ *Julio*.

Op denzelven voet, heeft ook Mr. *Corn. Will. van Haastrecht*, by Brieve, in dato 15 *Maart* 1490. aan de voorsz. Kerk gemaakt, zeven vierendeel hont Lands, gekogt by Mr. *Bartholomees Volprechts*, Priester, gelegen zynde aan de Noord-Oostzyde der Kerke.

Door deze en ander milde Giften, is de Kerke allengskens in een beteren staat geraakt, en niet alleen van Kapellaan- en Kosters-Huyzen, Tuynen, &c. maar ook van allerleye kostelykheden en meenigvuldigen Inboedel dier bygelovige en onkundige Eeuwen, rykelyk voorzien geworden. Men ging over yzere Tralien op 't Kerk-hof, en naar de Kerk. Deze was voorzien met metaale Tralien en een Kroon voor 't Choor, een Orgel, en een Tabernakel, om 'er de Lieve Vrouw en 't

Sacrament onder te dragen. Midden in de Kerk stond een Lieve Vrouwen-Beeld, met een Zon, en een Koon Sterren verciert. Deze hadde tot haaren dienst een geborduurden Mantel, en een van Gout-laaken. Daar stonden ook nog vier andere Beelden. Men hadde daar een byzondere Vont-of Doop-kapelle. Daar waren veele Vaanen, Vaan stokken, Meyen en diergelyken, omze op Sacraments- en Kermis-dagen ten Kerktooren uyt te steeken, en in de Kerk op te hangen. Men had 'er veel Silver-werk; een kleyne en groote Ciborie, zilvere Kelken en Borden; als mede Mis-Brood, Heylige Olie, Ampullen, Monstrantien, Koor-kleeden, Korporaals, Kasuffels, Dwaal-doeken, Wasse-kaarsen, Wierook, Wy-water en Wywaters-quasten; een witte houte Duyf-, Sang-Party-Psalter, Graduaal-Boeken, &c. die tot allerleye Ceremonien gebruikt wierden. Van dit alles wierd in de Reekenboeken der Kerke naauwkeurige aanteekeningen gehouden, die tot dezen dag toe nog in weezen zyn.

De Kerk, (behalven datze van al deze onnutte *Roomschgezinde* kraam gezuyvert is;) schynt anderzints in haar oude weezen gebleven, hebbende een fraaijen spitzen Tooren, met Uurwyzers, ook helder slaande heele en half-uurs Klokken: d'eene gegooten A°. *1598.* en de andere A°. *1695.* in de plaats van een andere van A°. *1619.* die geborsten is; waar uit blykt, dat de oude Klokken niet meer in weezen zyn. Op 't Choor stond eertyds een klein Torentje, met een Klokjen daarin; maar vermits het met veel schaade dreigde in te storten, wierd raadtzaamst geoordeelt het zelve A°. 1682. af te breeken, zonder wederom te herbouwen.

Binnen in de Kerk, was onder anderen, op *St. Jans* Altaar, een Vicarye gestigt, door *Bartholomeus Wolfertsz.* Priester; dog wanneer, werd niet gemeld.

Het Choor is ruim en groot, en aan 't einde van het zelve beschouwt men de pragtige marmere Graf-Tombe van den Heere en de Vrouwe van *Katwyk*, afgebeelt na 't leven, benef-

fens drie Adelyke Kinderen, en derzelver Wapenen, fraay uitgehouwen; de welke in konst en kostelykheid voor veele andere in *Nederland* niet behoeven te wyken. Derzelver Afbeeldinge en Inscriptie, beneffens de Gedigten daarop, konnen in 't werk van de Heere *A. Pars* (*) nagezien worden.

De Kerk van *Katwyk aan den Rhyn*, behoord zoo wel als die van *Katwyk op Zee* en *Valkenburg*, zedert dat de Gereformeerde Godsdienst daar is ingevoert, onder de Classis van *Leyden* en *Neder-Rhynland*, tweede Ring, genaamt *'t Hoog*, of *na Duyn*; hebbende de gemelde Kerken, om de geringheid der Gemeente, in den beginne gecombineert geweest; zoo als hier vooren (†) reeds gezegt is; daar wy de Leeraars, volgens het *Kerkelyk-Register* van *M. Soermans* hebben gesteld: Maar dewyle by *A. Pars* (‡) omtrent de Leeraars van *Katwyk op Rhyn*, een kleine veranderinge gevonden werd, hebben wy hem hier liefst willen volgen, als zynde zelfs lange Jaaren Predikant van 't laatstgemelde Dorp geweest; zoo dat hy de beste gelegentheid gehad heeft van het te konnen weten. Dus volgen dan by hem de Predikanten zedert de Reformatie:

Tot *Katwyk aan den Rhyn*, met *Katwyk aan Zee* en *Valkenburg* t'zaamen:

1. *Wouter van Barnevelt* gestorven 1582.
2. *Cornelis Corneliszoon*, 1583. tot 1589.
3. *Wilhelmus Vink*, van *Voorschooten*, 1589. tot 1599.

Tot *Katwyk aan den Rhyn* met *Valkenburg*:

4. *David Jacobsz. Reverst*, 1599. tot 1619.

Tot *Katwyk aan den Rhyn* alleen:

5. *Isaacus Junius* van *Haarlem* 1619. vertrokken naar *Delft*. 1625.

6. *Gerardus*

(*) Pag. 154. &c.
(†) Pag. 19.
(‡) Pag. 287. 435.

6. *Gerardus Theodori* (of *Dirksz.*) *Paludanus*, van *Quadyk* en *Middely*, 1626. vertrokken naar *Delfshaven*. 1637.

7. *Mattheus Nattenhoven*, 1637. gestorven 1656.

8. *Johannes van der Slaart*, uit de *Mark* in *Brandenburg*, 1657. vertrokken naar *Hulst*. 1671.

9. *Adrianus Pars*, 1617. gestorven 1719.

De overige hebben wy uit de Predikants-Boekjes daarby gevoegt:

10. *Johannes van den Honert*, 1719. vertrokken naar *Enkhuysen*. 1722.

11. *Tiberius Arnoldi*, 1722. vertrokken naar *Dordrecht*. 1726.

12. *Dionysius van der Keesel*, 1726. vertrokken naar *Deventer*. 1729.

13. *Jacobus Oosterdyk*. 1729.

Van de geringheid der eerste Gemeente te *Katwyk op Rhyn*, en hoedanig dezelve onder den zeegen Gods allengskens is verbetert, heeft de Heer *A. Pars* verscheide staaltjes aangeteekent, daarvan wy niet konnen nalaaten den Lezer eenige mede te deelen.

A°. 1594. was den ontfangst van het Arme-geld in 't geheele Jaar niet grooter dan 21 Guldens, en de uitgiften beliepen 18 Guldens, zoo dat er nog 3 Guldens overschooten. Dog omtrent een Eeuw daarna heeft men, gedurende twintig Jaaren, ieder Jaar zoo veel, en zelfs meer honderden, als toen enkelde Guldens uitgegeven; en dikwils op eenen Kerkdag wel driemaal zoo veel ontfangen, als A°. 1594 in een geheel Jaar.

A°. 1590. waren te *Katwyk op Rhyn* maar twee Ouderlingen en twee Diakenen, welk getal thans verdubbelt is.

A°. 1592. wierd goed gevonden, dat het Avondmaal zoude gehouden worden, tot *Katwyk* aan *Zee* op Kersdag; tot

Katwyk

Katwyk op Rhyn, op Paaschdag, en andere dagen, en te *Valkenburg* op Pinxterdag; 't welke op alle drie de plaatzen wierd afgekondigt.

A°. 1595. wierd goed-gekeurt, dat men voortaan te *Katwyk op Rhyn*, des Sondags namiddags in de Somer, in de Kerk van den Predikstoel zoude afleezen, een Verklaringe van den Catechismus, door eenig goed Schryver opgesteld; 't welke zeer gemaklyk voor den Leeraar was: Maar den 17 *October* 1599. wierd beslooten, dat de Namiddags-Predikatie uit de Catechismus gedaan zoude worden.

A°. 1599. wierden te *Katwyk op Rhyn* en *Valkenburg* t'zaamen maar 45 Gereformeerde Ledematen bevonden.

Het aanzienlyke Woonhuys der Leeraars in der tyd, te *Katwyk op Rhyn*, is in den Jaare 1658. merkelyk vergroot; zoo dat het voor weinige behoeft te wyken; A°. 1675. is het met Poorten en Lat-werken verciert, en in de volgende Jaaren rondom met Ryen van Linde-boomen beplant.

Het School, en de Huyzinge van den Koster en Schoolmeester, zyn mede vergroot.

De *Lange-Kerk-straat*, die by wintertyd naar de Kerk kwalyk doorganglyk was, is A°. 1670. bestraat, en zedert cierlyk met Linde-boomen beplant. En aldus werd het Dorp hoe langer hoe meer verbetert en verciert; zynde alleen in den Jaare 1697. wederom eenige honderden van Boomen binnen en buiten het zelve geplant.

Het bestier der Kerke werd waargenomen by vier *Kerkmeesters*, hebbende haare byzondere Wetten, omtrent het maaken van de Graven, in de Kerk, op 't Choor, en op 't Kerk-hof; tot het luiden met de groote of kleine Klok, de Baar, 't Rouwkleed, en ander toestel der begravenisse.

Tot *Katwyk binnen*, is mede zedert van ouds, een *Heilige Geest-huys* geweest; dog van deszelfs oorsprong en stigtinge werd geen bescheid gevonden: Men weet slechts, dat A°. 1534. (en wie weet hoe lang van te vooren?) de gemeene Armen

daaruit wierden onderhouden. Dit Huys is over veele Jaaren in een *Gastbuys* verandert, en zedert A°. 1697. met aankoop van een nieuw Huys, daar aldernaast, en een fraaije Thuyn vermeerdert. Daartoe heeft veel geholpen, dat zedert den laatsten *Franschen* Oorlog, veele fatzoenlyke Burgers, van *Leyden* en andere Steeden, zig derwaarts begaven, en voor haar leven daarin besteeden.

Van ouds hebben de *H. Geest-meesters*, en *Gasthuys-meesters*; (*Vaders* genoemt;) aan d'Armen Brood, Boter, Melk, Kaas, Spek, Laaken tot kleedinge, Turf en geld uitgedeelt; om welke reeden haar de Staaten van *Holland* in den Jaare 1579. de Oortgens van de rantsoenen der Verpachtingen hebben toegestaan: Maar nademaal 'er toen noch geen Diakenen schynen geweest te zyn, en de H. Geest of Gasthuys-meesters thans zulke Armen niet meer hebben, nog zulke uitdeelinge meer doen, als datze nu en dan een enkel mensch in 't Gasthuys nemen, en daarvoor de Goederen en Inkomsten behouden; is 'er nu en dan, tusschen haar en de Diakenen, over de bovengemelde Oortgens veel verschil geweest; tot dat de Kerken-raad van deze plaats, met de Gasthuys-meesters omtrent dit verschil, malkander in min en Vriendschap verstaan hebben, zonder evenwel iets van haare gerechtigheid te laaten vallen.

Dit Dorp heeft een byzondere *Wees-kamer*, welker zorge aan vier *Wees-mannen* werd aanbevoolen. De namen derzelven, worden alvoorens die uit een dubbel getal verkooren werden, eerst driemaal in de Kerk afgeroepen, ten einde of iemand van de Burgerye iets tegens haare Perzoonen hadde in te brengen, waarom dezelve in dit Ampt niet behoorden bevestigt te worden. Bevestigt zynde, moeten zy zig gedragen na de loffelyke Keuren, die met den druk gemeen gemaakt zyn.

De *Regeeringe* van het Dorp werd, in den naame van den Heere van *Katwyk* waargenomen; by een Baljuw, Schout, Secre-

Secretaris, vier Burgermeesters, en zeven Welgeboorene Mannen, namentlyk drie van *Katwyk aan den Rhyn*, en vier van *Zee*.

Tot derzelver gebruik is hier gebouwt een zeer fraay Dorps *Raadt-* en *Recht-Huys*, met een Galderye in de Voorgevel, en een Klok voorzien, om de voorvallende Lands- en Dorps-Besluiten van daar af te lezen, en aan 't Volk bekend te maken.

Dit Dorp heeft ook een byzondere *Waag*, om daarin *Hennip*, *Kaas*, *Boter*, en andere Waaren te wegen.

Behalven eenige Neeringen by *Katwyk op Zee* (*) gemeld, die mede te *Katwyk op Rhyn* worden geoeffent, munten ter laatst gemelder plaatze uit, de *Lynbaanen*; onder welke twee of drie, in groote, breedte, lengte, cieraad van Plantagien, Huyzingen, en alle nodige behoeftens, voor veele andere in *Holland* niet behoeven te wyken. Daarin worden Touwen voor allerleye Scheepen en Vaartuigen, en zelfs Kabels voor 's Lands Oorlogscheepen, van 16 of 17 Duimen, voor de Admiraliteit te *Rotterdam* gemaakt; daardoor dikwils 30 en 40 Menschen te gelyk aan 't werk komen. Men zegt, toen de Haaring-visscherye meerder bloeide, dat hier ook wel 70 of 80 kleindere *Lynbaanen* zyn geweest; welk getal thans maar omtrent 30 is.

Voorts vind men hier ook, *Panne-Bakkeryen*, *Steen-* en *Kalk-Ovens*. Als mede

Goede *Bleekeryen*, bleekende met zuyver Duyn- en *Rhyn*-water, allerleye Linnen, 't welke uit *Holland*, *Zeeland*, en van andere verdere plaatzen derwaarts werd gezonden.

Hier zyn veele versche-Visch en Vent-Jaagers; behalven verscheide andere Schippers, vaarende op de meeste Steden in *Holland*; en voornamentlyk naar *Leyden*, derwaarts dagelyks drie of

(*) Hier vooren pag. 16.

of vier heên en weêr vaaren, tot groot gemak der Inwoonders van beide de *Katwyken*.

Daar is mede een groote en bekwaame *Turf-Markt* voor beide de Dorpen; ten behoeve van welken; voor de Schippers Voerluidens, Tonners en Dragers een wydloopige en ernstige Keure is gemaakt, en vernieuwt in druk uitgegeven; in welke onder anderen het 11 Artykel behelst: Dat aan de Vloekers en „ Sweerders de Markt voor 14 dagen verbooden, en een Boe- „ te van een Daalder opgelegt werd ".

Hier ter plaatze is mede een *Bank van Leeninge*, ('t geene als iets zeldzaams op een Dorp moet aangemerkt worden;) opgeregt ten behoeve van de geene die om geld verleegen zyn; door *Frederik Hendrik*, Prins van *Oranjen*, den 30 *Maart*, A°. 1644. volgens deszelfs opene Brieven van Octroy, daarvan zynde; met verbod, dat niemand anders binnen de Heerlykheden van *Wassenaar*, en beide de *Katwyken* eenige beleeninge mag doen, niet alleen tot *geen meerder*, maar zelfs tot *geen minder Intrest*. En ten einde de Armen zig niet daarvan zouden bedienen, werd haar door de Arm-bezorgers dikwils geld voor niet geleent, tot uitrustinge van Mannen en Kinderen, ten Oorlog, of ter Visscherye, of tot andere gebruiken; om het zelve wederom te geven, als zy konnen; maar boven haare macht zynde, werd haar het zelve niet wederom geeyscht.

Onder de veelvuldige *Rhetorykers*, die 'er van ouds hier te Lande waren, zyn 'er mede tot *Katwyk aan den Rhyn* twee Kamers geweest; de eene tot Blazoen hebbende *Kooren-ayren*, onder de Zinspreuk: *Liefd' moet blyken;* en de andere, de jonge Kamer genoemt, hadde tot Blazoen de *Kooren-spruyt*, onder de Zinspreuk: *In liefd' vierig*. In 't Blazoen van de *Kooren-ayren* vertoonde zig, eene Moeder, met drie Kinderen op de schoot; twee aan de Borst, en een in den Arm; hebbende achter zich een veld met *Kooren ayren*, en boven haar hooft een Winpel, met de Sinspreuk: *Liefd' moet blyken.*

Voorts

Voorts een brandend herte met Pylen, in de Wolken de *Hebreeuwsche* naame Gods *Jehova*; aan d'eene zyde 't Wapen van *Holland*, en aan d'andere zyde dat van *Wassenaar*. In 't Blazoen van de *Kooren-spruyt*, zag men een vuurigen en brandenden Oven, met de drie Jongelingen daärin; en de Zinspreuk: *In liefd' vierig*.

Wanneer de *Rhetorykers* hier of daar heenen beschreven wierden, om haare Gaven te toonen, verscheenen die van *Katwyk* doorgaans ook daar by, en keerden zelden zonder Pryzen te rug; als onder anderen:

A°. 1596. van *Leyden*, met vier.
A°. 1607. van *Haarlem*, met twee zilvere.
A°. 1641. van *Rhynsburg*, met vier zilvere.
A°. 1685. van *Schipluy*, met negen tinne en zilvere &c.

Van deze Pryzen worden thans nog zeventhien zilvere, bestaande in groote en kleine Beekers, Soutvaten, Schaalen, Lepels, &c. en een Kas met Tinne Pryzen bewaart; tot dat Schout en Burgermeesters eens goedvinden, om 'er ander gebruik van te maken.

In den Jaare 1679. wierden hier alle de vrye en onvrye Kamers by een geroepen; en daarop verscheenen acht Kamers, namentlyk, die van *Wassenaar*, *Warmondt*, *Noordwyk*, *Bergsenhoek*, *Haserswoude*, *Middelburg*, *Katwyk aan Zee* en *Schipluy*; welkers Rymen by een zyn gedrukt, in zeeker Boexken, genoemt *Korenairs Pinxterfeest* &c. Te *Leyden*, A°. 1679. Eindelyk zyn alle drie de *Katwyksche* Kamers, gelyk meest overal in de Steeden en Dorpen, door 't verbeteren van de Taale, en 't beschaaven der Digtkunde, vervallen, en te niet geloopen, en daar door de Kerken van veele ontstigtingen, ergernissen en afbreuken verlost, die, (gelyk in alle dingen doorgaans geschied;) met der tyd, onder den eenen, of den anderen Dek-mantel, daarby waren ingesloopen.

Volgens de Lyſt of 't Quohier van alle de Huyzen en Landeryen, mitsgaders alle de vaſte goederen, binnen de Steeden en ten platten Lande van *Holland* en *Weſtvriesland*, zedert het redres generaal van den Jaare 1632. (waarvan twee eenigſints verſchillende geſchrevene Copyen onder my beruſten;) is *Katwyk aan den Rhyn* gehouden aan Jaarlykſche Verpondinge te betaalen, voor 202 Huyzen, 413 Morgen. 81 Roeden, (of zoo als in d'eene Copye ſtaat, 431 Morgen, 81 Roeden;) 3533. Guldens, 10 Stuivers, 7 Deniers. En vermits de neerſtige Heer *A. Pars* (*) heeft aangeteekent, dat *Katwyk aan den Rhyn*, in den Jaare 1694. bezet was met 208 Huyzen; zoo blykt daar uit, dat dit Dorp zedert het maken van 't voorſchrevene Quohier, nog met zes Huyzen vermeerdert is.

Willem Procurator, Monnik van *Egmondt*, verhaald in zyne Jaar-Boeken, (†) dat *Willem* de Derde, Graaf van *Holland*, uit *Braband* komende, om naar *Italien* te reyzen, zig zelve aan zyne Steedelingen en de Landluiden tot *Katwyk* heeft vertoond, en zynen oudſten Zoon voorgeſteld, op dat dezelve, met toeſtemminge van 't Volk, tot 's Vaders wederkomſt, de Regeeringe van het Land mogte waarnemen (‡); van welke Staats-vergaderinge myn 's wetens by geen andere oude Schryvers gewag werd gemaakt.

Ik zal hier ſlegts nog byvoegen, dat *Claas Colyn*, mede een *Egmonder* Monnik, in zyn *Rym-Chronyk*, geſchreven omtrent A°. 1170. (§) van *Kattenwyck* ook gewag maakt; waar uit niet alleen de Oudheid dezer Plaatze blykt, maar ook, dat in derzelver benaminge, zedert zoo veele Eeuwen, weinig of geen veranderinge gemaakt is.

(*) Pag. 148.

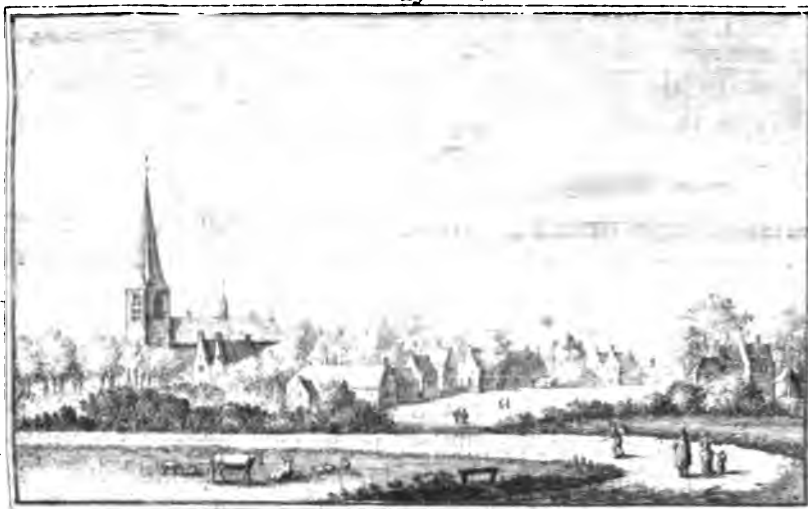
(†) A. Matthæ Analecta, Tom. IV. pag. 265.

(‡) Pars 453 454.

(§) G. Dumbar Analecta, Tom. I. pag. 250.

HET

HET DORP
VALKENBURG,
IN RHYNLAND.

VALKENBURG

Gedurende de middelste Eeuwen; toen de Schryf-konst, door 't bedryf der Monniken; (als dewelke daarby haare reekeninge wonderlyk wel vonden;) byna door niemand anders, als door Klooster-Broeders geoeffent wierd, zyn de Historien met zoo veele beuzelingen bezwalkt, die zy haaren Leezers, zoo wel door onkunde, als met opzet op de mouw hebben gespelt, dat men zelfs nu nog omtrent veele dingen veel werk heeft, om de waarheid van de verdigtzelen te onderkennen, en ze daarvan af te scheiden; ja, dat zommige dingen

gen mogelyk nooit daarvan zullen konnen gesuivert worden. De onkunde en het geringe oordeel dier Kloosterlingen, straalt mede sonneklaar daar uit door, dat zy byna nooit haare onkunde hebben willen bekennen, nergens mede verleegen waren, en overal raad toe wisten. Daarvan strekt onder andere ten voorbeeld, de afleidinge van veele eigene Namen; van welke men in de zogenaamde *Legenden der Heiligen* veele voorbeelden vind; over welker ongegrondheid ik my meenigmaal heb moeten verwonderen. Diergelyke verdigte afleidingen vind men ook in de Historien en Jaarboeken by haar beschreven, naauwlyks is 'er een gebeurtenisse, hoe lang ook geleeden, zelfs verre buiten alle geheugenisse, of zy hebben verciert de tyd te weten, wanneerze is voorgevallen; en zelden was 'er een plaats, hoe onbekend ook van oorsprong, of zy wisten 'er een Stichter toe te bedenken; en verkooren daartoe onbeschroomt den gemaklyksten weg, zonder te bedenken, dat het haar by tyd en wyle eens tegens de scheenen zoude springen.

Valkenburg kan ons in dezen ten voorbeelde strekken, wiens beuzelagtige oorspronglykheden ik in een zeeker Chronykjen, met de hand geschreven, en onder my berustende, handelende van het beginzel des Graafschaps van *Holland*, tot A°. 1437. aldus verhaald vinde:

„ Na de gheboert ons Heren *Jhesu Christi* CCCC. ende XVI. Jaar, so
„ staken si hem te samen die *Vriesen*, met haren Coninc *Egystus*, ende
„ *Horsus* zyn Broeder, ende mit die wilde wreede *Slauen*, ende toghen
„ ouer in *Engelant*. Ende verdreuen daar wt die *Engelsche Brutoene*. En-
„ de begheerden *Engelant* selue, ende setten daar in Coninghen naa hoir
„ selfs zin. Ende daarna keerden die sommighe wederom, ende die an-
„ der bleuen daar. Ende van desen Coninc *Egystus* gheslacht, so was
„ Sinte *Wilbort* gheboren, ende Sinte *Jeroen*, ende Sinte *Albrecht* die tot
„ *Egmond* leyt. Ende in desen tyden, als die *Vriesen*, ende die *Slauen*
„ weder wt *Engelant* quamen, ende si niet en wisten wat si doen souden;
„ so toghen si te samen mit malcander in dat *wilde Wout sonder ghenaden*,
„ om die wilde beesten daar wt te verdriuen, als si deden. Ende doe

„ maacten

„ maacten si enen Burch, daar nv *Leyden* staat; ende setten een Castelyn
„ daar op, mit veel volx, om dat te bewaaren. Ende van desen Caste-
„ lyn soe quam een Zoen, die *Lem* hiet, ende was al te vromen Man,
„ so dat die *Wilten* hem koren tot enen Heer te wesen. Ende dese Heer
„ *Lem*, die wan enen Zoen, die *Diwout* hiet. Dese *Diwout* wort daar
„ na der *Vriesen* Coninc. Ende had een Wyf, die een Roesinne was,
„ daar hi veel kinderen bi ghewan, ende enen Soen, die Heer *Lem* hiet.
„ Dese Heer *Lem* stichte die Stat, dat nu *Haarlem* is, ende hietse na hem
„ seluen *Heerlem*. Ende van desen Heer *Lem* so wort gheboren de mach-
„ tighe Coninc *Ezeloer*. Dese Coninc *Ezeloer* was dus gheheten, om dat
„ zyn oren so lanc waren oft een Ezel had gheweest. Oec so was hi
„ zeer groot. Ende hadde een Wyf, die oec een Roesinne was; daar
„ hi veel kinderen bi ghewan, ende een Dochter, dat naa Coninghinne
„ van *Vrieslant* was. Dese Coninc *Ezeloer*, was Coninc van den *Slauen*,
„ die nv *Hollanders* zyn. Ende hi dede maken, dat nv *Voirburcb* staat,
„ een al te grote Casteel, soe dat men zyns nye en wisten, van groot-
„ heit, ende van hoecheit. Dese Coninc *Ezeloer* leefde seer lanc: En-
„ de liet naa hem enen Zoen, die VALKE hiet. Dese was aldus ghe-
„ hieten, om dat syn oghen so ront waren, ende so claar, of een *Valc*
„ had gheweest. Ende dese *Valke* stichte een Slot, seer groot daar nu
„ *Valkenburcb* staat, ende hietet naa hem seluen. Ende in dese manieren
„ so wort dit Lant van *Hollant* aldus bewoont.

Dit werd genoegzaam woordelyk gevolgt by den Uitgever van het Oude *Goudsche Kronykje*, A°. 1478. dog te regt berispt by den schranderen Heere *P. Scriverius*, in zyn *Toetsteen* op deze *Chronyk*, pag. 204. 205. 206. *Jan Veldenaar*, in zyn *Chronyk*, van A°. 1480. *pag.* CCXLV. volgt al mede deze beuzelingen, dog wat bekrompener. D'oude *Hollandsche Chronyk*, uitgegeven A°. 1517. *pag.* 49. spreekt wel van den Soone van Heer *Lem*, dien hy *Aurindulinus* noemt, aldus:

„ Heer *Lem*, voerseyt, hadde enen Soen, genoemt *Aurindulius*, ende
„ was Coninc van *Vrieslant*; den welcken die leke luden noemen *Ezel oir*,
„ om dat hi so lange oren hadde gelyck een Eezel; mer dit is al versier-
„ de logentaal; want hi genoemt was *Aurindulius*, of *Ezelinus*, ende comt
„ sere mitten *Latyn* overeen; want *Auris* is een *Oor*, mer dat hi lange
„ oren hadde, en is so niet, &c. ".

Eyndelyk vervalt hy egter tot het zelve verdigtzel, als de andere, zeggende:

„ Dese Coninc *Aurindulius*, leefde sere lange, ende hadde vele kinde-
„ ren, ende enen Soen, genoemt *Falck*; ende dese fondeerde ende bou-
„ wede oec een starck Casteel, an die noortside van der wildernissen,
„ vast bi den *Rine*, ende noemde dat na hem seluen *Valckenburch*, daar
„ noch dat fondament of leyt onder die aarde, an die weststyde van der
„ Kercke ".

Dit verhaal komt genoegzaam ook woordelyk overeen, met het *Latynsche* verhaal van *Henricus Thaborita*, *Lib. IV. Chron. cap.* 7. by *Matth. Analect. Tom. VI. pag.* 124. Daar het de laatstgemelde Oudheids-kundige Heer Professor *Matthæus* ook te regt als beuzelagtig verwerpt; gelyk voor hem reeds gedaan heeft *J. Oudaan* in zyn *Roomsche Moogentheid pag.* 15. 21, &c. *Simon van Leeuwen*, in zyn Beschryvinge van *Leyden*, in de *Voorreeden*, *pag.* 9. als mede *pag.* 352. en in zyn *Batavia Illustrata*, *pag.* 181. §. 41. ook naderhand *Lud. Smids*, in zyn *Schatkamer*, *pag.* 345. Oordeelende geheel anders dan *Wagtendorp*, die in zyn *Rym-Chronyk* het verdigtzel volgt, met 'er aldus van te spreeken:

Heer Lems *Soon*, VALK *genaamt*, *die ging een Huys oprichten*,
Niet verre van het Woudt, *en* Valkenburg *soo stichten*;
Hoewel dit oudt Gebouw in d'aardt gedolven legt,
Soo werd doch van den grondt de oudtheyt aangesegt.

Deze beuzelingen zyn ook te recht gewraakt, door de Oudheids-kundige *Valkenburgers*, de Gebroeders *C.* en *H. Borsboom*, dewelke in haare schetze van *Valkenburg*, den 4 *July* 1714. ter Drukpersse overgeleverd, en aan my en andere haare goede Vrienden medegedeelt, daar over dit Vonnis vellen:

Dus

Dus ziet en hoord men menigmaal,
Een oud en zot Kronyk-verbaal:
Dus word onze oudheid veel ontluistert,
Door malle beuzel-klap verduistert.

In tegendeel verheffen deze Digters haar Geboorte-Plaats op dezen trant:

Vermaaklyk Valkenburg, *bespoelt van 't* Ryn-*Kristal.*
Befaamd door Druzus-*slot, een van zyn vyftig tal.*
Men ziet uw naam en schild met een paar Valken praalen:
Daar Jonker VALK *zyn naam en glori voor moet daalen.*
Oud Graafschap, ryk in roem, zo hoog uw tooren trans
Zig hief naar 't Starre-dak en Febus *zonne-glans,*
Zo praalde uw naam ten top door duizende van Paarden
En Koophui zonder tal, die op uw Markt vergaarden:
't Was of heel Neerland *in een drom hier t'samen liep,*
Of dat Saturnus-*Zoon van Miere Menschen schiep.*
Laat grootser Dorpen u voor klein, gering, uitkryten,
De al verroestb're tyd zal nooit die roem verslyten.

Dewyle dit Geschrift niet in ieders handen is, zal ik de Aanteekeningen der Digters ten deele hier mededeelen, dog de vryheid nemen om 'er myne aanmerkinge tusschen te voegen; by gelegenheid dat de Konstryke *Abraham Rademaker*, ons in de 105 Print, een zeer fraay gezigt van *Valkenburg* heeft medegedeelt, gelyk het zig in den den Jaare 1610. vertoonde; en in de 106 Afbeeldinge de *Kooren-Moolen* van *Valkenburg*, ziende na de Stad *Leyden*, hier agter gevoegt.

Dat hier van ouds een *Romeynsche* Burgt of Slot gestaan heeft, betuigen de opgedolvene grond-slagen, aan de Westzy-

de

de van de Kerk (*); insgelyks de hooge en verhevene Landſtreek, omtrent het Huys *Toorenvliet*, beweſten den hoogen *Rhyndyk*, ſtrekkende tot aan het Markt-veld, en voorts dwars door de Huyzen, tot onder de Kerk en Tooren; gelyk blykt aan de Tras- of Sement-ſteenen, die hier nog ſomtyds uitgegraven worden; ook zyn 'er nu en dan mede Pot-tiggelen en Scherven van *Roomſch* Aardewerk, en Penningen van de *Roomſche* Ryks-Vorſten gevonden; als, onder anderen, een Penning van Keyzer *Kaligula*, &c. ook een ingekrapt Penningkje van een Burgermeeſterlyk Stamhuys; volgens *J. Oudaan*, *S. van Leeuwen*; en *A. Pars*; als mede *Junius* en *Schrevelius*. Nog nieuwelings, den 17 *Mey*, 1710. zyn door den Heere *Pieter van Middeland*, aldaar op zyn Buyten-plaats, onder het delven ook eenige *Roomſche* Munten ontdekt; drie van welke, offchoon diep weg-gevreeten, vereerde hy aan den Heere *L. Smids*, gelyk deze naauwkeurige Onderzoeker der Oudheden zelfs betuigt (†); zynde de kennelykſte van Keizer *Otto*. Ten tyde van de droevige ſterfte onder het Rund-Vee, zyn, onder het delven van een Graf-kuyl, door de Huys-luiden, den 25ſten *December* 1713. nog eenige roode Pot-ſcherfjes gevonden, beſneeden met eenige loof-werk, dog zeer vermorzelt. Den 13 *Mey* des Jaars 1714. vertoonde men aan de Gebroeders *Borsboom*, een kopere Munt-beeld, zoo 't ſcheen van eenig *Roomſch* Keyzer, dog de rand-letters waren meeſt wechgevreeten; 't hooft praalde met een ſtraal-kroon, ouwelings een cieraat der Goden, dog byzonder van *Phebus* of de Son; en deze was mede te *Valkenburg* gevonden.

Dat nu dit bovengemelde Slot, (blykbaar uit de grondwerken en Penningen, van een *Romeynſche* outheid;) door den voorgemelden *Druſus* geſtigt zy, werd by den Geleerden Oudheid-

(*) Gouthoevens Chronyk, pag. 82.

(†) Schatkamer, pag. 297.

heid-kenner *J. Oudaan*, (*) voor een oogenschynlyke waarheid gehouden; mogelyk een van de 50 Sterktens, die hy, onder de regeeringe van Keizer *Augustus*, langs den oever van den *Rhyn* deed bouwen.

't Waapen van dit Dorp, is eene *Burgt*, met twee *Valken*, waar van het zelve *Valkenburg*, genoemt werd. Verscheide Steeden praalen met dezelve naam; als, het Steedeken *Valkenburg*, aan 't Riviertje *Geul* by *Maastricht*. Een ander *Valkenburg* is 'er in *Duytschland*, aan 't Riviertje *Stein*, in *Opper-Silesien*. Een derde *Valkenburg* legt in *Deenemarken*, nu onder *Sweeden*, in 't Landschap *Holland*, tusschen *Helmstede* en *Waardsburg*. Veele Geleerde Oudheids-doorgronders haalen de naams-oorsprong van *Holland*, *Zeeland*, en zoo 't schynt ook van dit *Valkenburg*, uit *Deenemarken*; en wel omtrent het Jaar 800. toen de *Deenen*, *Gothen* en *Noormannen* dit Landschap overweldigden, veele *Roomsche* Gestigten verwoesteden, ja zelfs het Slot tot *Valkenburg*, volgens *M. van Vaarnewyk* (†).

Egter oordeele ik, met *C.* en *H. Borsboom*, veel waarschynlyker, dat de naams-oorsprong van de *Romeynsche Burgt* voortkomt; en mogelyk ook van de Vogel-jacht en *Valken*-vlugt, die in deze Landstreek overvloedig kan geweest zyn; daarvan men eenig spoor vind, in zeekeren Brief van Keyzer *Hendrik* de IV. van den Jaare 1064. (‡) in welken uitdrukkelyk van de *Bosschen* en *Jacht* omtrent *Valkenburg* werd gewag gemaakt. Immers de *Valken*, zittende op den *Burg*, schynen zulks nog nader te bewaarheden. Dat het ook een naam is, den *Romeynschen* Gebouwen niet oneigen, betuigt het vermaarde Slot te *Nymeegen*, 't *Valken-hof* genoemt. Ziet behalven in de *Roomsche*

(*) Roomsche Moogentheit, pag. 22. &c.

(†) Nederl. Antiq. IV. Boek, 10 Cap.

(‡) W. Heda Hist. Episc. Ultraj. pag. 130.

sche Moogentheid van *J. Oudaan*, ook by *S. van Leeuwen*, in *Batavia Illustrata*, pag. 184. &c.

Dat dit ons *Valkenburg* van ouds de waardigheid van een *Graafschap* zoude hebben gehad, zyn de gedagten van *C.* en *H. Borsboom*; en zy bevestigen haare stellinge, met *Montaan* op *L. Guichardyn* 239. *bl. A. Goos Nederl. Kaartboek*, en *A. Pars* uit die beiden, *Katw. Oudh. Voorr.* 21 *bl.* Dog *L. Smids* in zyn *Schatkamer* (*) spreekt 'er niet een woord van, en ik twyffele, of hier niet een misslag onder schuylt; zoo dat de waardigheid van het *Graafschap*, niet op ons *Valkenburg* in *Rhynland*, maar op het hier vooren gemelde *Valkenburg* by *Maastricht*, moet toegepast worden; als 't welke voor een Graafschap bekend is, en ook zodanig by *Guichardin* (†) beschreven word; en schoon hy by de beschryvinge van ons *Valkenburg* (‡) zegt, dat het met den Tytel van een *Graafschap* vereert is; nogtans twyffele ik, of zulks daar niet by misslag is ingesloopen, van wegens de gelykheid des naams met het wezentlyke Graafschap van *Valkenburg*; immers is my niets naders daarvan gebleeken, behalven dat de geleerde *Kilianus* (§) mede van deze gedagten schynt geweest te zyn.

Dat het van ouds zyne eigene Heeren heeft gehad, die den Bynaam *van Valkenburg* voor haaren Geslagt-naam hebben aangenomen, en aldus in verscheide opene Brieven voorkomen, bevestigt *H. van Heusden* (§); dog *Heeren* of *Ambachts-Heeren*, zyn geene *Graven*; en de laastgemelde Schryver schynt 'er ook geen geloof aan geslaagen te hebben, dat dit *Valkenburg*

burg

(*) Pag. 345.

(†) Descript. des Pais-Bas, Edit. 1582. pag. 227.

(‡) Ibid. pag. 319.

(§) Etymolog Edit. 1599. pag. 724.

(§) Oudheden, Derde Deel, pag. 920.

burg een Graaffchap geweeft zoude zyn, vermits hy 'er zeer flaauw, en niets anders van zegt, dan: *Men wil zeggen dat het eertyds een Graaffchap is geweeft;* 't welk de Geleerde *H. van Rhyn* ook ongemerkt voorby gaat.

De Kerk te *Valkenburg*, is van onbedenkelyke ouderdom, dog verfcheide veranderinge onderhevig geweeft, zoo datze op d'eene tyd veel aanzienlyker was als op d'andere. Derzelver ouderdom blykt onder anderen daaruit, vermits zy mede geteld werd onder de Goederen, die omtrent den Jaare 866. aan *St. Martyns* Kerk te *Utrecht* zouden hebben toebehoord; volgens de aloude Lyft, uit den Boekfchat van *P. Scriverius*, door *Boxbornius* uitgegeven (*); daar de naame *Valcanaburg* werd gefpelt. In zeekeren openen Brief van Keyzer *Hendrik* de IV. van den Jaare 1064. (†) vind men den naame *Valckenbourgh*, en ook *Valckenbergh* gefpelt; waar uit klaar blykt, dat men op de fpeldinge der eigene naamen in d'aloude Brieven niet al te veel ftaat kan maken. Ondertusfchen is het een misflag, dat *Valkenburg* in dezen Brief als een *Landhoeve* zoude voorkomen, gelyk de Gebroeders *C.* en *H. Borsboom* en *Lud. Smids* (‡), uit *Alting* beweeren; of, zoo als *H. van Heusden* (§) uit den zelven Schryver aanteekent, een *Curtile*, dat is, *een Huys van den Ontfanger*, daar alle de inkomften uit de omleggende Landftreeken naar toe gebragt wierden; en 't geene *F. Halma* (§) uit dien zelven Schryver by brengt: „ Dat *Valkenburg*, van „ Keyzer *Hendrik* de IV. in zynen Gift-brief van het Jaar 1264. „ (Hy meent A°. 1064.) een *Hoeve*, of *Rentmeefters-Schuur* „ werd

(*) Theatrum Hollandiæ. pag. 34.

(†) Wilh. Heda Hift. Epifcop. Ultraj. pag. 130.

(‡) Schatkamer, pag. 345.

(§) Oudtheden Derde Deel, pag. 920.

(§) Tooneel der Vereenigde Nederlanden, Tweede Deel, pag. 235. A.

„ werd genoemt, werwaards alle de opkomsten van de onder-
„ horige Landstreek gebragt wierden ". Deze misslag is by den Geleerden Heere *Alting*, waarschynlyk door al te grooten haast in 't leezen veroorzaakt, en by de andere blindelings gevolgt; nademaal men by *W. Heda* (uit wien deze opene Brief ontleent is;) niet leest, dat *Valkenburg* een *Curtile* was; maar wel dat 'er tot *Valkenburg* 16 *Curtilia* waren; gelyk de Geleerde Heere *H. van Rhyn*, in zyne *Aanteekeningen* op d'*Oudheeden* van *H. van Heusden*, klaar heeft aangewezen, en daarby gevoegt, dat *Curtile*, volgens *du Cange*, doorgaans *een Boerenhuys*, met een *Thuyn* of *Bogaart* daaraan, heeft beteekent.

De Kerk te *Valkenburg*, is van Turf-steen en groote gebakkene Steenen, en kruizelings opgebouwt; welk maakzel aanwyst, dat het van ouds een Parochie- of Moeder-kerk is geweest. Deze Kerk heeft voormaals een zeer hoogen en spitzen Tooren gehad, die daarom in de wandelinge *de Lange Maay* werd genoemt; dog dezelve is in den Jaare 1665. (volgens *H. van Heusden*, den 5 *September*, maar volgens *C.* en *H. Borsboom* den 5 *December*;) by avond in een zwaar onweêr door den blixem in den Brand gestooken, en geheel verteert. Naderhand is dezelve wederom opgehaalt, gelyk zy zig tegenwoordig vertoond, hebbende wederom een spits van een tamelyke hoogte. Midden op de Kerk staat nog een ander Torentje.

Van ouds, toen de Kerk te *Valkenburg* een Parochie-kerk was, hebben de beide *Katwyken*, die maar een Kapelle hadden, daaronder behoord; en *Willem* de tweede, Graaf van *Holland*, heeftze A°. 1241. aan de Ridders van den *Duytschen* Orden geschonken, die tot *Valkenburg* een Commandeurschap hebben opgeregt. De opene Brief dezer Overgifte is in de *Latynsche* Taale geschreven (*), wiens inhoud myn's wetens nooit in 't

Ne-

(*) A. Matthæi Analecta, Tom. VI. pag. 125.

Nederduitsch is uitgegeven, waarom ik den zelven hier zal laaten volgen:

„ WILLEM, door Gods genade Graaf van *Hollandt*, wenscht aan „ een iegelyk, die dit tegenwoordige Geschrift zullen zien, Zaaligheit „ in den Heere, en kennisse der waarheit. Nademaal de Heere in de „ Heylige Kerke verscheyde middelen heeft verleent, ten voordeele van „ de Sondaaren, op dat wy het geene ons onmoogelyk is door onze ei- „ gene verdiensten te verkrygen, door de verdiensten van andere mo- „ gen erlangen; zoo hebben wy, tot een heylzaam middel, voor ons „ zelve, en van onze voorzaaten, zoo als wy hoopen, het *Jus Patrona-* „ *tus* der Kerke in *Valkenburg* en *Maselant*, 't welke ons toequam, aan „ het *Duytsche Huys van Jerusalem*, tot een eeuwige besittinge opgedragen. „ 't Welke, op dat het de tegenwoordige, en ook de Nazaaten mogen „ weten, en ten eynde dit ons bedryf vast en onveranderlyk onderhou- „ den mag worden, soo hebben wy dezen Brief met ons Zeegel beves- „ tigt, aan 't selve Huys ter gedachtenisse en bevestiginge van het voor- „ gevallene overgegeven. Daarby waren tegenwoordig *Balduin* Graaf „ van *Benthem*, *Florens* onsen Broeder, *Willem van Teylingen*, *Nicolaas* „ *Persyn*, *Dirk van Wassenaar*, *Hugo*, genoemt *Freso*, en veele andere. „ Gegeven in 't Jaar des Heeren 1241. op den Dag van *St. Bonifacius*.

Dit heeft dus geduurt tot in den Jaare 1378. Want ten tyde van Hertog *Albert van Beyeren*, heeft *Splinter Uten-eng*, Land-Commandeur, de Pastory van beide de *Katwyken*, beneffens het Commandeurschap, van 't Huys te *Valkenburg* afgescheiden; als wanneer *Valkenburg* wederom een Parochie op haar zelve is geworden. Naderhand is de Kerk van *Valkenburg*, om datze zoo armelyk van Inkomsten voorzien was, tot den staat van een Capelle vernedert en de Kerk van *Katwyk* onderworpen (*): Dog in den Jaare 1424. isze door den Ridder *Hendrik*, Heere van *Wassenaar* en van *Valkenburg*, wederom tot de waardigheid van een Parochie-kerk verheven, blykende by de opene Brief daar van zynde, door den Heere Professor *A.*

(*) Siet hier vooren pag. 47. 48.

A. Matthæus (*) in de *Latynsche* Taale in 't geheel uitgegeven, en door *H. van Heusden* (†) vertaald; luidende, zoo verre hier ter zaake dienstig is, als volgt:

„ In den Naame der H. onverdeelde drievoudigheit. Ik *Jacob van* „ *Lichtenberg*, Prooft van *St. Pieters*-kerk te *Utrecht*, by 't openstaan van „ den Stoel, tot algemeen Vicaris over de Stadt en het Stift van *Utrecht* „ aangestelt, wenscht aan alle Christene Geloovige, soo tegenwoordi- „ ge, als toekomende, ter eeuwiger gedachtenisse der saake, de zalig- „ heit in den geenen, die de waare zaligheit van allen is. De in *Christus* „ beminde Mannen, te weten, de Edele Heere *Hendrik*, Heer van *Wasse-* „ *naar*, Ridder onder het stift van *Utrecht*, en de ingeseetene en inwoon- „ ders van het Dorp *Valkenburch* onder het selve Stift, hebben ons oot- „ moediglyk doen bidden, aangesien in 't gemelde Dorp *Valkenburch* op- „ gerecht en gebouwt is geweest een seekere Kapelle, dewelke van ouds „ een Parochie-kerk geweest zynde, naderhandt, om de geringheit van „ haare Renten en Inkomsten, met de Parochie-kerk van *Katwyk* ver- „ eenigt is geweest, maar tegenwoordig, door Godts gunstige bystandt, „ van de voornoemde Ingeseetenen en Inwoonders genoegsaam voorsien „ is, om een Priester te onderhouden; dat wy de gemelde Kapelle te „ *Valkenburch*, uyt kragt van het ordinaris gesach, 't welke ons by het „ openstaan van den Stoel toebetrouwt is, souden aanstellen tot een Pa- „ rochie-kerk. So is het dan, dat Wy, het bovenstaande aandachtelyk „ ingesien hebbende, en na dat ons blyk getoont was, dat aan de ge- „ melde Capelle genoegsaame Renten bewesen zyn, om den Priester, „ die in synen tydt Pastoor sal zyn, te onderhouden, door dese open- „ baare Acte van den volgenden inhoudt, met de toestemminge van den „ eersaamen en Godtsdienstigen Broeder den Commandeur van het Huys „ en de Balië der *Duytsche* Ridderen te *Utrecht*; die het recht heeft, om „ eenen Broeder van de gemelde Ordre tot de voornoemde Kerk van „ *Katwyk* voor te stellen; en alle andere omstandigheden, die in desen „ deele overwoogen moesten worden, overwoogen zyn, op het oot- „ moedige versoek, soo van myn Heere den Ridder *Hendrik*, dewelke „ daar de Wereldtlyke Heerlykheit besit, als van de Inwoonders en In- „ gesetenen

(*) Analect. Tom VI. pag. 118. &c.

(†) Oudtheden Derde Deel, pag. 920.

„ gesetenen voornoemdt; dat Wy, segge ik, de voornoemde Kapelle „ van *Valkenburch*, tot de Waardigheid van een Parochie-kerk oprechten; „ en daarenboven door den inhoudt deses ordonneeren, dat de Goede- „ ren, dewelke deselve toegeweesen zyn, en na desen door de gunst des „ Heeren toegeweesen sullen worden, Kerkelyke Goederen sullen zyn, „ en alreeds zyn, en onder den Kerkelyken Vrydom beschermt sullen „ worden. Ook verleene en vergunnen Wy, dat dese nieuwe Paro- „ chie-kerke voortaan de Ziel bestieringe sal beoeffenen; de bewaaringe „ der Reliquien sal waarnemen; een Doop-vont, een plaats om 't Aller- „ heyligste Sacrament te bewaaren, en daarby een opene plaats (voor „ de Kerk) en een Kerkhof en vrye Begraaffenis sal hebben; en verders „ alle de Voorrechten en eer-teekenen van een Parochie-kerk sal genie- „ ten. En wy beveelen aan alle, en iedere Inwoonders, en Persoonen „ van 't voornoemde Dorp *Valckenburch*, datse de voornoemde Kerk, „ dewelke Wy, gelyk gesegt is, tot een Parochie-kerk opgerecht heb- „ ben, indien en na datse behoorlyk ingewydt sal zyn, voortaan voor „ haare waare Parochie-kerk sullen hebben te houden, en als soodaanig „ sullen hebben te besoeken, en in waarde te houden; datse de Godde- „ lyke Vermaaningen aldaar uyt den mondt van den Pastoor en Regent, „ die het dan zyn sal, sullen hebben te hooren, te onderhouden, en „ aan deselve te gehoorsamen, soo als zy gehouden zyn, en gelyk aldaar „ van oudts plagt te geschieden. Maar het recht om de Pastory te ver- „ geven, of een bequaamen en gaauwen Broeder van de gemelde *Duyt-* „ *sche* Orden, tot de Pastory van dese nieuwe Kerk, soo wanneer, en „ soo dikwils alsse open sal staan, voor te stellen, sal den Commandeur „ van 't gemelde Huys der *Duytsche* Ordre te *Utrecht*, ten eeuwigen daage „ toebehooren. Noch is het soo, dat wy den bescheyden Man, Broeder „ *Johan Bor*, Priester van den voornoemden Ordre, de welke ons door „ den gemelden Commandeur voorgestelt is, om hem de Kerk-matige „ instellinge in de gemelde Kerk voor de eerste reyse te verleenen, in „ de voornoemde Parochie-kerk bevestigen; en hem tot dezelve aange- „ nomen hebben, en door den inhoudt deses aanneemen; en vorders „ hem de sorg der Zielen, en de bewaaringe der Reliquien in Godts- „ naame toebetrouwen. En wy beveelen aan alle en iedere Priesters, „ Kapellaanen, en Kerkelyke Persoonen, onder ons staande, datse den „ gemelden Broeder, den welken wy in de nieuwe Kerk van *Valkenburch* „ bevestigt hebben, in het lichaamelyk besit van deselve, en van alle de „ rechten. deselve Kerke toebehoorende, met de behoorlyke en ge- „ woonlyke plechtigheden sullen hebben aan te nemen, in te leyden, en „ te ontfangen. &c.

Hier

Hier was nog een ander Notariaal Geſchrift bygevoegt, tot beveſtiginge en aanwyzinge der Renten, aan deze nieuwe Kerk gemaakt: Gegeven tot *Utrecht*, in 't Jaar des Heeren 1424. op den dag van St. *Agnes*.

Volgens verdrag, geſlooten den eerſten *January* 1424. tusſchen *Herman van keppel*, Land-Commandeur van den *Duytſchen* Orden te *Utrecht*, den Ridder *Hendrik van Waſſenaar*, en de Kerkmeeſters der voornoemde Kerke, vernieuwt te *Utrecht*, den 4 den *Mey* 1504. zyn den Paſtoor thien *Engelſche* goude Nobelen tot een Jaarlykſche Inkomſte toebeweezen, ieder waardig zes loot zilvers, beneffens het derde gedeelte, van 't geene aan '*t Heylige Kruys* geoffert zoude worden. Daarenboven zouden zy hem van Boter, Turf, Hout, en verdere levens-middelen moeten bezorgen.

Het maakzel der Kerke, gelyk het zelve zig thans nog vertoond, wyſt aen, dat 'er in deze Kerk ook Kapellen hebben geſtaan; en men vind mede aangeteekent, dat'er in 't Jaar 1423. en eenige volgende, Kapellaanen hebben geweeſt, welken de Kerke Inkomſten bezorgde.

Van ouds hebben daar ook twee vermaarde Broederſchappen geweeſt, namentlyk van *S. Mauritius*, en van 't *Heylige Kruys*; welke Broederſchappen of Gilden veele vaſte Goederen en Renten bezaaten, die haar by Teſtamenten, Legaaten, en anderzints gemaakt en gegeven waren.

Daarenboven zyn 'er ook aan de Kerk zelve verſcheide ſtigtinge by Teſtament, en anderzints beſprooken; waarvoor, ter gedagteniſſe van de Stigters, Jaarlyks zeekere Miſſen, met brandende Waſch-kaarſſchen moeſten gehouden, ook eenige Manden met Tarwen-brooden aan den Armen uitgedeelt worden; by welke gelegentheden de Paſtoor en de Koſter mede eenige Penningen trokken.

In de *Roomſchgezinde* tyden plagte de gedagteniſſe van 't *Heylige Kruys*, in deze Kerk met zeer groote ſtatie geviert te worden; wordende het teeken van 't Kruys, niet alleen op het

ſpits

spits van de Kerk, maar ook in de Kerk-deuren ten toon gesteld; en men ziet, zelfs tegenwoordig nog, in de Zuyder Kerk-deur een holte, daarin eertyds zulk een Kruys gestaan heeft. Ter gedagtenisse van dit Kruys, wierd Jaarlyks een plegtige Processie gehoudeu, beginnende van de Kerk, den *Rhyndyk* omgaande, en langs den weg van 't Huys *Toorenvliet* te rug keerende. Zelfs nu nog zyn de *Roomschgezinde* gewoon, op zeekere tyden zulk een omgang te doen.

Van ouds plagten de Commandeurs te *Valkenburg* te woonen, in 't zelve Huys, 't geene thans by den Gereformeerden Predikant bewoond werd; waarvan de twee naastgelegene Straaten, de naamen van de *Groote* en *Kleyne Commandeursstraat* tot nu toe hebben behouden.

Toen 'er in den Jaare 1447. tusschen de Heeren van den *Duytschen* Huyze te *Valkenburb* aan d'eene zyde, en Kerkmeesters met de gemeene Buuren te *Valkenburg*, aan de andere zyde, over zeekere kamp Lands verschil ontstaan, was is het zelve door den volgenden openen Brief beslecht geworden (*).

„ Wy *Geratd van Heemskercke* Ridder, Bailliu van *Rhynlant*, ende van „ den Lande van *Woerden*, maken kondt allen luden, alse van enen twist „ die voor ons gewesen heeft in den Hof van *Leyden*, tusschen den Hee„ ren van den *Duytschen* Huyse, die woonachtig syn totte *Valkenborch*, „ aan die ene syde, den Kerckmeesters ende der gemeenre Bueren „ van der Kercken van *Valkenborch* voerseyt, op die andere syde, als van „ een camp Lants, dat men hiet *Heyencamp*, so als hy gelegen is. In „ welcken campe voorsz. *Peter van Zuytwyc* heeft enen halven Mergen „ Lants die gelegen is op die zuytsyde van desen voorsz. Campe, die „ de Kerckmeesters voorsz. van der bueren wege van *Valkenborch*, op „ die seven aangesproken hadden; daar of dat beyde partyen alinghe ge„ bleven syn, elck aan twee Personen, dat is te wetene, die He ren „ van den *Duytschen* Huyse, op *Diderick van Groenevelt*, Scoute tot *Delft*,

„ ende

(*) A. Matthæi Analcta, Tom. VI. pag. 125. &c.

„ ende *Claas Aldenborch*, ende die Kerckmeesters voorsz. van der bueren
„ wegen, op *Didde Boyen*, Scoute tot *Outwyc*, ende *Wouter Heynrickſen*;
„ ende op ons aan beyde syden, alse een Overman. Ende wy *Gerard*
„ voergenoemt, bi goeden voersini, ende wale beraden op dese saacke
„ voorsz., ende by goetdencken der Persoonen voergenoemt, so hebben
„ wy geseyt, ende seggen den Heere van den *Duytsche* Huyse voorsz.
„ den voorn. Camp lants toe, also cleyne ende also groot alse gelegen is,
„ sonder die halve Mergen voorsz., erffelic ende euwelic rustelic te be-
„ sittene, ende te gebrukene, sonder enige calangheringe, oft aanspra-
„ ke van ymant. Ende hier by hebben die Heeren van den *Duytschen*
„ Huyse voerseyt, by onsen seggene gegeven den Kerckmeesters, van
„ der bueren wegen voorgenoemt, ter Kercken behoef voorsz. om
„ vrientscap, jonste, ende vordernisse, vive ende dertich Pont *Hollants*
„ goets gelts, erffelycke Renten daarmede te copene, ter Kercken be-
„ hoef voerseyt. Ende om dat wy *Gheraart* voerseyt willen, dat dit
„ voern. seggen, in manieren alse voersz. is, van beyden partyen ewe-
„ lic vast ende welgehouden blive, so hebben wi desen Brieve besegelt
„ mit onsen Segelle; ende gebeden *Dirk van Groenevelde*, Schout te *Delft*,
„ *Claas van Oldenborghe*, *Didde Boy*, Schout te *Catwyk* ende *Wouter Hen-*
„ *dricxſcen*, dat sy desen Brief mit ons besegelen. Ende wy *Dideric*,
„ *Claas*, *Didde Boy*, ende *Wouter* voorsz. om beden willen Heeren *Gerarts*
„ voerseyt, ende om dat hy dit seggen by goetduncken van ons aldus
„ gesciet heeft, hebbende desen Brief, in oerconde der Waarheyt, mit
„ hem besegelt mit onsen Segel. Ghegeven in 't Jaar ons Heeren CIↃ.
cccc. seven ende viertich, in Sinte *Lucien* daghe.

De *Paardemarkt*, dewelke Jaarlyks tot *Valkenburg* gehouden werd, is niet alleen nu, maar ook voor veele Eeuwen zeer vermaard geweest. Daarvan strekt onder anderen ten bewyze, dat men de betaalinge van Koopmanschappen en Renten, voor meer dan vier hondert Jaaren tegens die tyd plagte vast te stellen; gelyk onder anderen staat aangeteekent in zeekere Stigting-Brief, van *Alveraat*, Vrouwe van *Koudekerk*, Dogter van *Hillegonda*, Vrouwe van *Brederode*, van den Jaare 1305. ten behoeve van een Vicarye, in de Hooftkerk te *Haarlem*; waarmede vyfthien Ponden Jaarlyksche Renten aan dezelve gemaakt worden, te betaalen *op de twee Merkt-tyden van 't Jaar*, nament-

namentlyk tot *Voorscoter-Merkt*, en tot *Valckenborger-Merckt* (*). Op den dag van *Kruys-verbeffinge* werd een Paardemarkt, die te gelyk tot een gemeene Jaarmarkt strekt, gehouden, die niet alleen door gantsch *Holland*, maar overal zeer vermaart is. Deze Paardemarkt begint in de Maand van *September*, acht dagen voor, en eindigt acht dagen na *St. Lambertusdag*; wordende alsdan een lang yzeren Kruys aan 't Huys van den Koster ten toon gehangen, zoo lang als de Paardemarkt duurt. Van alle kanten, en zelfs uit het herte van *Spanjen*, zyn 'er meermaals Koopluiden overgekomen, om dezen Paardemarkt by te woonen; zoo dat 'er zomtyds wel 3000. Paarden op een markt verkogt wierden. Van dezen beroemden Paardemarkt zeggen de Gebroeders *C.* en *H. Borsboom*:

„ Wie is 'er (die maar een ouderdom van vyftig of zestig Jaaren teld;)
„ die niet en weet te spreeken, van dese oude en wydberoemde Paar-
„ de-markt, daar een ongelooflyk getal, en een ontelbaare meenigte van
„ Paarden uyt alle Gewesten door de Verkopers wierden by een gebragt?
„ Zie wegens haar vermaartheit *Boxhorn* &c. Hoor ook de geestige Hof-
„ Poeët *Huigens* in syn Dorpen met loftuyting van dit *September*-feest ge-
„ wagen. *Ledige Uuren III. B.* 107 *Bl. Enz.* Ja wy vinden tot *Wassenaar*,
„ in een afschrift van een Tol-lyst aangetekent, dat in 't Jaar 1554. op
„ eene Markt verkogt of vertolt syn 3106. Paarden; &c. Eertyd be-
„ hoorde dese Paarde-markt, en Tol-voordeelen van dien, onder de Goe-
„ deren van de Heeren van *Wassenaar*, en was te leen gehouden by de
„ Graaflykheid van *Holland* volgens het Plakkaat van het Jaar 1608. nu
„ toebehoorende aan den Hoog Edl. en Agtbaare Heere *C. Wittert*, Hee-
„ re van *Valkenburg*. Volgens het Plakkaat van 't Jaar 1569. moest de-
„ se Markt tot *Valkenburg* binnen de twee staande kruyssen gehouden
„ worden, en niemandt vermogt hier buyten eenige Paarden te koopen,
„ of te verkoopen; uytgesondert de Knegten en Dienaars van zyn Door-
„ lugtige Hoogheid. Dog in het Jaar 1575. is deselve binnen *Leyden*
„ gehouden. *Orlers Leid. II, Deel.* 569. *bl.* Moogelyk wegens die groo-
te,

(*) van Heusden Oudheden, III. Deel. pag 886.

„ te, dog onvolmaakte opgeworpen Schans, waarin dat vyf Vendelen
„ *Engelſche* Knegten lagen ".

Dus verre deze *Valkenburgſche* Gebroeders.

„ Na die Markt, (ſegt de arbeydſame *F. Halma*; (*) ſelfs eenige
„ daagen, ſoo voor, als na, is een ongelooflyke groote toeloop van
„ Menſchen, uyt de omleggende Steeden, *Leyden*, *Delft*, den *Haag*,
„ ſelfs van *Amſterdam*, en meer omleggende Steden, en Dorpen, mee-
„ nigte van Tenten ſiet men 'er dan opgeſlaagen, daar wyn en Bier niet
„ alleen in verkocht werdt, maar ook allerleye andere Waaren.

„ Op deſen Markt, (ſegt de Burgermeeſter *J. Orlers* (†); wordt een
„ groote meenigte van jonge Paarden, en een groot getal van ſchoone
„ en uytnemende Ry-Paarden, als Hengſten, Ruynen, en Merryen, of
„ Moeder-Paarden, uyt alle de omleggende Steden en Dorpen, inſon-
„ derheit uyt *Noordt-Hollandt* en *Vrieslandt* te koop gebracht, en van veele
„ Paarde-koopers en andere geſocht en begeert ".

Valkenburg in *Rhynland*, beneeden *Leyden*, maakt met *Rhynsburg* en *Katwyk op den Rhyn*, een Driehoek uit; zegt Dr. *Lud. Smids*. (‡) Volgens de meetinge van den Heere *F de Roos*, ordinaris Landmeeter van *Rhynland*, is de afſtand van *Valkenburg*, tot aan 't Schouw van *Duyvenvoorde* 716, tot aan de Voorwateringſluys, of de Pishoek 1066, tot aan *Voorſchooten* 1974., tot *Waſſenaar* door Duyn 2007, en over den *Deyl* 2103 *Rhynlandſche* Roeden.

Valkenburg is mede een van de Dorpen, dewelke in den Jaare 1532. tot het vernieuwen van de *Viſchbrugge* binnen *Leyden* hebben gecontribueert; genietende daarvoor dezelve vryheid, gelyk

(*) Toneel der Vereenigde Nederl. II. Deel; pag, 235.

(†) Beſchryvinge van Leyden, Pag. 7

(‡) Schatkamer der Nederl. Oudheden, pag. 345.

gelyk andere Dorpen, ingevalle van Arreſt: gelyk hiervooren reeds meermaals by verſcheide Dorpen is aangeteekent (*).

In den omſlag van de *Rhynlandſche* Morgen tale, is *Valkenburg* gehouden te betaalen na maate van 423 Morgen, 500 Roeden; volgens den Heere *S. van Leeuwen* (†).

Volgens de Lyſt of 't Quohier, van alle de Huyzen en Landeryen van *Holland* en *Weſtvriesland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. is *Valkenburg* gehouden te betaalen, van 67 Huyzen, 511 Morgen 233 Roeden, (of volgens een andere Copye, van 511 Morgen;) 3634. Gulden, 12 Stuyvers, 14 Deniers Jaarlyks.

De Heerlykheid van *Valkenburg* voert hooge, middele en laage Jurisdictie, en is eertyds met de Heerlykheid van *Katwyk* vereenigt geweeſt, dog den 22 *December* 1615. daarvan afgeſcheiden, volgens het onderſtaande Octroy (‡).

„ De Ridderſchap, edelen ende Steden van *Hollandt*, &c. Alſoo *Johan*
„ *de Hartoge van Oſmale*, ons vertoont heeft, hoe dat hy Suppliant in de
„ Maandt *Julio* leſtlede gekoft hadde, van de Hoog-Gebooren Vrouwe
„ Princeſſe van *Ligne*, &c. de hooge, middele ende leege Jurisdictie van
„ *Valkenburg*; doch alſo de voorſchreven hooge Jurisdictie, tot noch toe
„ annex was geweeſt aan de Heerlycheit van *Catwyk*, weſende een on-
„ ſterffelyk Erf-leen, ende die middelbaare ende leege Jurisdictie met
„ haare dependentien voor een regt Leen waren gehouden worden: Soo
„ keert hy Suppliant ſich t'onswaart, dienſtelyk ende reverentelyk ver-
„ ſoekende, &c. SOO IST, dat wy op de ſake ende verſoeke, mits-
„ gaders de redenen voren verhaalt, ende anderen daarover in conſide-
„ ratie komende, gelet hebbende, &c. geconſenteert, geaccordeert, en-
„ de geoctroyeert hebben, conſenteeren, accorderen ende octroyeren
„ by deſen, dat de ſpliſſinge van de hooge Heerlykheydt van *Catwyk*
„ ende *Valkenburg* voortaan ende met deſe conceſſie innegaande, mitsga-
„ ders

(*) Siet onder anderen hier vooren, pag. 34.

(†) Coſtumen van Rhynlandt, Inleyd. pag. 20.

(‡) S. van Leeuwen Handveſten van Rhynlandt, pag. 374.

„ ders van de koope van de middele ende leege Jurisdictie over *Valken-*
„ *burg*, sullen hebben effecte, ende dat sulx den Suppliant, ofte den
„ genen syns regts ende actie verkrygende, hooge, middele ende leege
„ Jurisdictie van de Dorpe ende Jurisdictie van *Valkenburg*, overgedra-
„ gen, gehouden, ende beseten, sal mogen worden gesplist ende gese-
„ pareert (soo veel de hooge Heerlykheyt aangaat;) van de hooge Heer-
„ lykheyt van *Catwyk*; daar toe wy dezelve van de andere afgesondert
„ ende gescheyden hebben sonderen af, ende scheyden by desen, anne-
„ xerende deselve middele ende lege jurisdictie van de Ambagte van *Val-*
„ *kenburg*, ende consederen deselve hooge, middele ende leege Jurisdic-
„ tie van den Ambagte van *Valkenburg* alsoo te saamen, ende in een Leen
„ van ons ende de Graaffelykheit gehouden sullen worden, tot een
„ onstervelyk Erfleen ten natuyre en de regten als alle andere on-
„ sterffelyke Leenen gehouden worden; daartoe wy de voorschreven
„ middele ende leege Jurisdictie van *Valkenburg* uyt seer goede conſidera-
„ tien uytten natuyre van een quaat of regten leene in een onsterffelyke
„ Erf-leen gemuteert, verandert, ende geconventeert hebben: muteren,
„ veranderen, ende converteren by desen; blyvende niet te min de Heer-
„ gewade ende Hof-regten sulks die van outs daartoe gestaan ende be-
„ hoort hebben; mits dat den Suppliant voor dese conversie gehouden
„ sal syn te betaalen, aan onsen Rentmeester van de Espargie Mr *Johan*
„ *Doubleth*, de somma van vyf hondert Ponden van veertig Grooten 't
„ Pondt. Ende ten eynde den Suppliant, ofte de geene syns regts ende
„ actie verkrygende, desen onsen Consente, Octroye, conversie, sepa-
„ ratie ende annexie mogen genieten, hebben wy gederogeert ende te
„ niete gedaan; derogeeren ende doen te niete by desen, alle voorgaan-
„ de Edicten, Placcaten ende Ordonnantien, daarby de conversie van
„ Leenen eenigsints worde geinhibeert; willende dat dese onse conces-
„ sie, accoorde, Octroye, mutatie, separacie, ende annexie, tot allen
„ tyden vast ende onverbreekelyk gehouden ende achtervolgt te worden;
„ sonder dat den Suppliant, of die geene syns regts ende actie verkrygen-
„ de gedaan, ofte gedaan doen sal mogen worden eenig hinder, belet,
„ of moeyenisse ter contrarie. Gegeven in den *Hage*, onder onsen groo-
„ ten Zegele, hieraan gehangen, opten twee en twintigsten dag van *De-*
„ *cember*, *Anno* sestienhondert ende vyftien ".

Na dat de Kerk te *Valkenburg* van de *Roomsche* bygeloviʒheden gezuyvert, en de Gereformeerde Godsdienst ingevoerd was, is de Gemeente in den beginne zeer gering geweest, en de

de Godsdienst dierhalven by combinatie met *beyde* de *Katwyken* waargenomen, door de Predikanten, welker Lysten onder *Katwyk op Zee* (*) en *Katwyk op Rhyn* (†) is opgegeven; waarom ik hier slegts de geene zal laten volgen, die den Predikdienst te *Valkenburg* vervolgens alleen hebben bekleed:

David Jacobsz. Riverset, wierd in den Jaare 1599. tot Leeraar te *Valkenburg* en *Katwyk aan den Rhyn* beroepen; dog deze dienst hem eindelyk te zwaar vallende, is van *Katwyk* naar *Valkenburg* vertrokken, en losgemaakt den 20 *January* 1619. om Bedienaar van de laastgemelde Kerk alleen (dewelke den 6 *Maart* daaraan volgende van *Katwyk* op *Rhyn* is gescheiden;) te wezen, daar hy 1620. is overleden (‡). Hem zyn gevolgt (§):

Johannes Swalmius, *Arnoldi Fil* 1621. gestorven 1661.
Johannes van Wyngaarden, *Bernardi Cogn.* 1661. vertrokken naar *Voorschoten*. 1671.
Petrus (*Petri*) *Hollebeek*, *Petri* (*Georgii*) *Cognat* 1672. uit de Ambassade in *Spanjen*, vertrokken naar *Alphen*. 1675.
Theodorus Akersloot. 1676.
Jacobus Boerhave . . . . . tot 1710.
Jacob van Schaapenbrand, zedert 1711.

Van de kleynheid der *Valkenburgsche* Gemeente, is in de voorgaande Verhandelinge (a) reeds een schetse gegeven; daar ik nog 't volgende uit de Heer *A. Pars* (b) zal byvoegen:

Den 22 *Maart* 1592. wierd te *Valkenburg* van den Predikstoel afgeleezen: *Dat men aldaar mede een gedaante van een Christelyke Gemeente soude oprechten*; en daartoe wierden toen een Ouderling en een Diaken verkooren.

Den

(*) Hier vooren pag. 16.
(†) Siet pag. 52. 53.
(‡) A. Pars Katwyksche Oudtheden, pag. 287.
(§) M. Soermans Kerkelyk Regifter, pag. 60.
(a) Pag. 53.
(b) Katwyksche Oudtheden, pag. 289.

Den 3 *Maart* 1594. wierd beslooten, wanneer men tot *Valkenburg* 's namiddags niet predikte, dat ten een uuren ieder Broeder der Gemeinte in de Sacristie (of Kerken-kamer,) by een zoude komen, om in den *Bybel*, of in 't *Huysboek* van *Bullingerus* te lezen, op de verbeurte van een Blank, &c.

Wanneer 't Heilige Avondmaal zoude gehouden worden, ging men 1591. om, vraagende, of iemand eenige zwaarigheid met iemand, of twyffelinge in de Leere mogte hebben? Dog 1599. wierd geen huisbezoekinge gedaan, maar alle de Lidmaaten van *Valkenburg* en *Katwyk* in de Kerken-kamer ontbooden, om haare zwaarigheden in te brengen. 1600 zat men drie dagen des Heeren aan den anderen, tot dien einde in de Kerken-kamer. In een Kerken-Raad van beide deze Plaatzen, t'zamen vergadert en tegenwoordig, nam men, met Belydenisse des Geloofs, de Lidmaaten aan; 't welke geen kwaade gewoonte was.

by VALKENBURG.

HET

DEN LEYDSCHEN-DAM. IN DELFLAND.

LEYTSENDAM

In deze gewesten, die zoo ryk van Wateren, en daarenboven nog met zoo veele Graften en Vaarten, tot gemak en dienstig gebruik der Inwoonders, vermeenigvuldigt zyn, is 'er door het graven, delven en afdammen van tyd tot tyd groote veranderinge gemaakt. Dezen arbeid is het ook, aan dewelke veele plaatzen haaren naam verschuldigt zyn, die in *Dam* eindigen. Onder deze is mede den *Leydschen-Dam*; zynen naame ontleenende van de Stad *Leyden*, en den *Dam*, daarmede de *Leydsche* Vaart tusschen *Leyden* en *Delft* is *afgedamt*: zynde de

Vliet, loopende uit de *Maas*, van *Maasland-ſluys*, door *Delft* en den *Leydſchen-Dam*, tot aan 't Huys *Koebel*, aan den *Rhyndyk* by *Leyden*; dewelke, door verſcheide Schryvers voor *Korbulos-graft* werd gehouden (*), ſchoon andere zulks tegenſpreeken; in welk verſchil ik my thans niet zal inlaaten.

Wanneer dezen *Dam* daar eigentlyk gemaakt zy, is my niet gebleeken; maar wel, dat dezelve ten minſten voor omtrent 300 Jaaren daar reeds heeft gelegen; gelyk blykt uit zeekere Overeenkomſte, tuſſchen *Willem*, Heere tot *Naaltwyk* ende tot *Capelle*, Maarſchalk van *Holland*, ende de Stad *Leyden*; in dato den 17 *Mey* des Jaars 1434. beroerende 't gunt aan den *Overtocht*, tuſſchen *Leyden* en *Delft*, van de Goederen betaalt moeſte worden; zynde onder andere geaccordeert, dat men, van 't geene een Menſche in zynen arm tot eenen gang opdragen mogte, niets behoefde te betaalen; en dat alle andere Goederen, voor de Wyn en Viſch aan den *Overtocht* moeſten wyken; beruſtende onder de Privilegien der Stad *Leyden A. fol.* LXXXVII. en LXXXVIII. (†) Hierby dient aangemerkt, dat de naame *Overtocht*, ſchynt aan te wyzen, dat in dien tyd hier een digte *Dam*, zonder Sluys of Doorvaart heeft geweeſt, en dat men de komende en gaande Scheepen, Schuyten en Vaartuygen, *daarover gehaalt*, of *daarover gewonden* heeft; gelyk hier te Land nog ontelbaar veele diergelyke overhaalen gevonden worden.

Deze *Dam* ſchynt voornamentlyk aldaar gelegt te zyn, tengevalle van de Steeden *Gouda* en *Dordrecht*; om daardoor de Tollen in de eerſtgemelde, het Stapelregt in de tweede, en de Vaart door beide te begunſtigen; voornamentlyk met groote Scheepen, die niet gemaklyk konden overgehaalt worden, dier-

(*) Van der Hoeven Handveſt-Chronyk, II. Deel, pag. 45, A. Pars Katwykſche Oudheden, Voorr. pag. 29. L. Smids Schatkamer, pag. 181.

(†) S. Handtveſten van Rhynlandt, pag. 385.

dierhalven eenen omweg moesten nemen, en door eene van de gemelde Steeden varen, daar zy wezen moesten. Dies konde het niet anders zyn, of het maken van nieuwe Spuyen, Verlaaten en Door-vaarten aan den *Leydschen-Dam*, moeste by die van *Gouda* en *Dordrecht* kwalyk genomen worden; zoo datze zig niet alleen met klagten, by de Reekenkamer in den *Haag* daartegens hebben aangekant, maar ook het doorvaaren met geweld gestuyt, en 't werk in stukken geslaagen; gelyk nader blykt uit de volgende Resolutien van de Vroedschap der Stad *Gouda*, genomen in de Jaaren 1491 en 1492. (*) dit werk betreffende:

„ Alsoo hier *Ter Goude* openbaar bekent worde, onder de Gemeente „ van de Stede, omtrent Vasten-avont Anno 1491. hoe dat, tot groot „ achterdeel van de Stede van *der Goude*, en de arme gemeente luyden „ van dien; gemaakt ende geordonneert worden, nieuwe *Spoeyen*, *Verlaten* ende *Deurvaarten* opten *Overslach*, tussen *Leyden* ende *Delf*, op „ die Hille te *Benthuysen*, ende andersints, tot versmadenisse, om te „ schouwen de oude ende gemeene Deurvaarte, die by den Graven van „ de Lande over lange Jaaren gelegen ende geweest is *ter Goude*, deur „ die Stede; daar die Heer van de Lande syn Sloth, syn Thollen, ende „ syn Sluysen heeft laten maken, ende de voorsz. Stede van *der Goude* „ grootelix belast ende beswaart heeft mit synder Genad. Domeynen; „ soo dat by desen onbehoorlicke nieuwigheit van de Deurvaarte, Spoeyen, ende Verlaten, gemaackt om de neeringe van de Stede van *der* „ *Goude* te verminderen, myn Genadige Heere te verkorten, en de arme „ Gemeente deser Stede haar broot-winninge te niet te doen: Waaromme „ die van de Gerechte der Stede van *der Goude*, hebbende doen vergaderen de geheele Vroetschap van de Stede, om te ordonneren, en te „ concluderen, hoe dat men dese nieuwigheyt van de Spoeyen en Verlaten af- ende te niet doen sonde; overmits dat het geschapen waar te „ redunderen tot bederven van der Stede, gemerckt dat de Stede van „ *der Goude* haar selven versegelt, ende verbonden hebben, voor onsen „ genadigen Heere, wel tot sestien- of seventien hondert *Rynse* Gulden „ 's Jaars; ende weder verseekert staan van onsen Heere, op synder Genad

(*) S. van Leeuwen Handtvesten van Rhynland, pag. 223 &c.

„ nad Domeynen, by dese nieuwe Vaarten ende Spoeyen vergaan moe-
„ sten; dat wesen soude tot verderffenisse deser Stede, ende der Arme
„ Gemeente van *der Goude*, als Schippers, ende die haar broot by de
„ deurvaart deser Stede winnen dagelix; alsoo, dat by de Vroetschap
„ opten xiij. dagh in Meye, Anno 1491. overdragen ende geslooten wor-
„ de eendrachtelyck: Als dat die Stede van *Dordrecht*, die om haar Sta-
„ pel oock grootelix by dese nieuwe Vaarten beschadicht soude wesen;
„ dat men daaromme ter eerste dachvaart in den *Hage* spreken soude,
„ mit die Gedeputeerde van *Dordrecht*, ende t'saamen gaan by de Heeren
„ van de Reken-kamer in den *Hage*, die schuldich waaren 's Heren Do-
„ meynen Provisie te doen, op te verminderniſſe, ende achterwesen
„ van ons Genad. Heere Domeynen, ende andere inconvenienten te
„ schouwen, die by de Gemeente van *Dordrecht* ende *der Goude* daaruyt
„ spruyten soude mogen. Ende waar 't sake, dat sy daar cortelick niet
„ in voorsien, noch doen versien en wouden, van ons Genad. Heeren
„ wegen, dat men die nieuwigheyt van der spoeyen, ende verlaten, of
„ ende te niete dede; of anders indien 't niet en gebeurden, soo conclu-
„ deren ende overdraagen sy metter gemeender Vroetschap eendrachte-
„ lyk: Dat sy 't met die van *Dordrecht* an stucken slaan, ofte te niete doen
„ souden, mit geweldiger handt, tot proffyte van ons Genad. Heere
„ Domeynen, ende 't welvaaren van deser Stede, om te beletten com-
„ motie der armer Gemeente, die 'er by bedorven soude wesen; daar
„ geschapen waar groot verdriet in der Stede of te comen. 't Welk corts
„ na die tydt alsoo gebeurde, dat die Gedeputeerde van *Dordrecht*, ende
„ van *der Goude* by de Meesters van de Reeckeninge reysden, ende gaven
„ hen al te kennen, van dat voorsz. is, in 't lange mitten korten, indien
„ sy daarinne niet en verdragen, soo waaren die Gemeente van der Stede
„ voorsz. soo geslooten by haar ryckdom ende Vroetschappen, dat sel-
„ ver of ende te niete te doen, dat beter anders gedaan waare, tot min-
„ der schade ende beroerte van de Gemeente.

„ Item, ende hoewel dattet de Heeren van de Rekenkamer met be-
„ hoorlicker manieren te kennen gegeven was; soo en worde nochtans
„ by hen luyden daar inne niet voorsien, in 't groot, noch in 't kleyne;
„ maar altydt geprocedeert in 't werck van de voorsz. Spoeye, Verlaten,
„ ende Vaarten voort te maken. Waarinne dat by der Gemeender Vroet-
„ schap van *der Goude* noch overdragen was: Dat men die nieuwigheyt
„ van de Spoeyen ende Verlaten aan stucken slaan soude, ende of ende
„ te niete doen, om die sake vooren verclaart: Ende soo wat yemande
„ van

„ van Porteryen, of andere gebeuren ende wedervaren mochte, die dit „ van der Stede wegen helpen doen, dat ſoude die Stede eenen ygelic- „ ken, wie hy waare, uytdragen, ende voor hem verantwoorden, ſon- „ der arch of liſt, tegen alle die geene, die de Stede, of eenige van de „ Poorterie daaromme ſouden willen belaſten, in 't groot, ofte in 't „ cleyn, ende mit lyf ende goet voorſtaan.

„ Item, ende alſo deſe nieuwigheyt van Copye niet afgedaan en waare, „ maar ſoo langer ſoo meer gebruyckt tot achterdeel van myn 's Genad. „ Heeren rechten, ende Domeynen, tot groote beſwaarniſſe der Stede „ van *der Goude*, ende de arme Gemeenten van dien, geduyrende van de „ tydt voorſz. tot in *Jannuwario*, Anno 1492. na ſchryven ter *Goude*.

„ Die Gemeente van *Dordrecht* ende *der Goude* ſiende, dat ſy ſoo langer „ ſoo meer beſchadicht ende verachtert worden, hebben die executien „ van Spoeyen willen doen; ſoo datter in derſelver maant van *Jannuwa-* „ *rio* verſaamden, van *Dordrecht* ende van *der Goude*, een ſeker getal van „ Perſoonen, die by conſent als vooren uytreysden, ende ſloegen alle „ de voorſz. Spoeyen ende Verlaten aan ſtucken, ende dedenſe of ende „ te niete; want indien men de Gemeente van der Stede daartoe geen „ conſent gegeven en hadden, daar ſoude ſonder twyffel groote beroerte „ uyt gekoomen hebben, dat met deſen conſente belet ende verhoedt „ worde, Godtlof!

„ Noch ſoo werde by de Vroetſchap overdragen primo *Februwary*, „ Anno voorſz. dat men 't Wintaas ende Overtocht by *Woerden* van ge- „ lycken aan ſtucken ſlaan ſoude, alſoo dat oock was ter achterdeel van „ de doorvaart van *der Goude*; 't welck binnen vier of vyf dagen daarna „ alſoo geſchiede, ende aan ſtucken geſlagen worde, op conditien „ voorſz.

Eenige Jaaren daarna is 'er Proces gereezen, tuſſchen den Tollenaar van *der Goude*, en den Procurator Generaal met hem gevoegt, tegens den Heere van *Montfoort*, als Heere van *Naaltwyk;* ter oorzaake, dat deze over den Dam tot *Voorburg*, (dat is, over den *Leydſchen-Dam*;) eenige Koopmanſchappen, van Ooſten of Weſten komende, liet paſſeeren; ſuſtineerende de Tollenaar, dat daar mede des Konings Tol-

 len

len verkort wierden; en daarenboven aanhaalende, dat alle *Oosterſche* en *Westerſche* Waaren, in 't verſche Water komende, de Sluyſe van *der Goude* of haare Wacht moeſten paſſeeren; welke eyſch en concluſie hem by Sententie van den Hove van *Holland*, in dato 13 *July* des Jaars 1506. (*) ontzeyd is.

Daarop is gevolgt, een Ordonnantie van 't Hof van *Holland*, in dato den 4 *November* 1514. op de verhooginge en verſterkinge van den *Rhyndyk*, van *Katwyk* af, tot den Heerweg voorby *Bodegrave* toe, ende verdeelinge van de Onkosten; met conſent, om een Duyker of een Sluysjen te mogen leggen door den *Leydſchen-Dam*, tot geryf van de Waterlooſinge van *Rhynlandt* (†).

Na dat de Stad *Delft*, den 3 *Mey* des Jaars 1536. door een felle brand beſocht, en voor 't grootſte gedeelte in d'aſſche gelegt was, heeft Keyzer *Carel* de Vyfde, als Graaf van *Holland*, om de ongelukkige Stad wederom te hulp te komen, aan haar op den 26 *Juny* en 15 *July* deszelven Jaars verſcheide Vryheden en Gunſt-bewyzinge toegeſtaan; onder anderen behelzende:

„ Dat zy, als 't haar geliefde, en beſt geleegen quam, een nieuwe „ Vaart mogte maaken naar den *Leydtſchen-Dam*, door 't Landt, dat zy „ bequaamelykſt en oorbaarlykſt daartoe mogten vinden; 't welke ſoude „ geſchieden, vermits den omwech, en inſonderheit de ondiepte, wel„ke de oude Vaart altydt onderheevig was geweeſt. Voorts wierdt de „ Stadt geauthoriſeert, dat ſeekere uytſpraak, al van te vooren geëma„neert, tuſſchen die van *Delft*, en die van *Voorburch*, mitsgaders de „ *Dingerbrouck*, roerende de Vaart van *Delft* tot aan den *Leydtſchen-Dam*, „ geëxecuteert, en achtervolgt ſoude werden; gelyk de Keyſer aan den „ Stadthouder, Preſident en andere van ſyne Raaden in *Hollandt* uyt„druklyk belaſtede; en wel, om met eenen daartoe te bedwingen, die „ van *Ryswyk*, en andere, in de verdiepinge van deſe Vaart gehouden.

„ Daar-

(*) S. van Leeuwen Handtveſten van Rhynland, pag. 393.

(†) Ibid. pag. 394.

„ Daarenboven wierdt aan die van *Delft* toegestaan, dat zy binnen 's
„ tydts by provisie twee Verlaaten, met een Kolk mogten stellen in den
„ *Leydtschen-Dam*, omme de Scheepen met Koorn, Bier, en andere
„ Waaren daardoor te laten (*) ".

Dit (zegt de Burgermeester *Dirk van Bleyswyk* (†);) is de oorsprong van de Jurisdictie, aangaande de Verlaaten aan den *Leydschen-Dam*. Naderhand, in den Jaare 1578. is tusschen die van *Delft*, (‡) en de Hoog-Heemraaden van *Delfland* een Contract gesloten, om twee Verlaaten door den *Leydschen-Dam* te steeken, volgens Octroy van Keyzer *Carel* de Vde, van den Jaare 1536. hiervooren gemeld; ten einde de Scheepen met kooren, Bier, en andere Waaren gelaaden, bekwaamelyker, zonder kwetzen en bederf, daardoor mogten passeeren; 't welke anderzints, om de beschadiginge van de Scheepen te myden, met Schuyten en kleyn Vaertuyg over den Overtocht moest gehaalt, en tot *Leyden* getransporteert worden, omme het verder van daar naar *Noord-Holland*, *Vriesland*, en elders te vertieren. Dit Contract luyd als volgt (§):

„ Opten xvijen dach in *October*, *Anno* xv hondert acht-ende- seventich
„ syn gecompareert, voor de Hooge Heemraaden van *Delflandt*, collegia-
„ liter vergadert wesende, Burgemeesteren der Stadt *Delft*; de welke
„ versogt hebben, dat de voornoemde Hooge Heemraaden wilden be-
„ lieven ende consenteren, in 't steecken van twee Verlaten, met een
„ Colck, ter plaatse, daar den over-tocht, genaamt den *Leydtschen-Dam*,
„ staende is; overmits dat de Schepen, Bier ende andere Waren geladen
„ hebbende, als oock den reysende Man, tot meerder geryf van den
„ lande, ende sonder quetse, ende bederffenisse van der Schepen, ende
„ Schuyten, daar deur soude mogen passeren; des hebben Burgemeeste-
„ ren voornoemt gepresenteert, tegens den aanstaanden tydt de Brugge
„ tot

(*) S. van Leeuwens Handv. van Rhynlandt, pag. 424.

(†) Beschryvinge van Delft, pag. 88.

(‡) D. van Bleyswyk Beschryvinge van Delft, pag. 88. 722.

(§) S. van Leeuwen Handtvesten van Rhynlandt, pag. 364. 428.

„ tot *Ouerschie* (die boven de anderhalf Roede als nu niet wyt is;) te
„ doen maacken met jocken, ende soo wyt uyt te delven, als die *Schie*
„ wyt is; sulcx dat de waterlosinge ter plaatse, daar de selve Brugge
„ leyt, mede omtrent elf Roeden wesen sal, als die *Schie* deurgaans al-
„ daar is, ende noch daarenboven tot sulcken tyden, als het landt van
„ *Delf landt* mette wateren belast soude mogen syn, ofte die van doen
„ soude mogen hebben, hoir-luyden Sluysen op *Delfs-Haven* (die alleen-
„ licken totte Vaart ende Navigatie dienen;) te openen ende open te
„ houden, soo lange als oorbaar, ende het land van *Delf-landt* van de
„ Wateren tot discretie van de Hooge Heemraden voornoemt ontlast
„ wesen sal, ende noch ter gelegender tydt, als over een Jaar, drie,
„ vier, of vyf onbegrepen, tot meerdere geryf van de Waterlosinge,
„ die binnenste Sluysen op *Delfshaven* te vernieuwen, ende te maacken
„ tot sulcken wyte, als de buytenste Sluyse, ter *Maas*-waart gelegen,
„ jegenwoordelick is, gehoort. Welcke versouck, ende presentatie van
„ Burgemeesteren voornoemt, ende deurgesien hebbende verscheyden
„ ouden Acten, ende advysen van onsen Voorsaten in officie, op 't
„ steecken van de voorsz. Verlaten, ende Colcke, eertyds wtgegeven;
„ ende bevindende op onsen Eede, dattet Heemraatschappe ende ge-
„ meene landt van *Delflandt* daardeur in waterlosinge grotelick gebatet
„ sal syn; hebben Wy, de Hoge Heemraden van *Delflandt*, 't voorschre-
„ ve versouck van Burgermeesteren van *Delft*, voor goet aangenomen,
„ gewilligt, ende geconsenteert, bewilligen ende consenteren by desen:
„ Dat ter voornoemde plaatse, daar den overtocht van den *Leydtschen-*
„ *Dam* tegenwoordelick staat, twee Verlaten met een Colcke gesteec-
„ ken sullen worden; wesende denselven Colcke niet langer dan twintig
„ Roeden, ende niet wyder dan vyf Roeden, maar wel minder; mits
„ dat die plaatinge, als oock die deuren van deselve Verlaten syn sullen
„ een halve voet hooger dan den houve Zyd-winde tegenwoordelick is,
„ ende dat deselve altyds een halve voet boven den houve Zyd-winde
„ verhoogt sullen worden, indien die in 't toekomende sullen hoger ge-
„ keurt worden; ende dat deselve altyds digt, ende sonder eenich lexsum
„ gehouden worden sal: Dat oock mede tot geenen tyden beyde de Ver-
„ laten op eenen tydt teffens, ende die selve ten hoogsten niet meer als
„ viermaals tusschen dach en nacht, geopent sullen worden, dan by con-
„ sent van onse Hooge Heemraden voornoemt: Dat oock meede die sel-
„ ve Colcke wel geplatet, ende gecadet, ende de Verlaten, Culcke,
„ Caden, ende plaatin-wercken, tot allen tyden, goet ende volmaackt
„ sullen wesen, als Wy Heemraden, ofte onsen gewairden Clercke ofte

„ Bode,

„ Bode, die wy daar sullen seynden, daar op komen sullen; op te boete „ van thien Ponden; te verbeuren 't elcken, als daarinne eenich gebreck „ ende faulte bevonden worde. Welverstaande, dat Burgemeesteren „ voornoemt, volgende haar presentatie, gehouden sullen syn, tegens „ den aanstaanden tyd, in 't werck te treden, ende die Brugge tot *Ou-* „ *derschie* op te nemen, de selve uyt te graven; ende in de plaatse van „ dien te steecken een Brugge met joicken, lanck ontrent elf Roeden, „ ende de *Schie* aldaar wyt te maken, sulcx het Canaal van dien deurgaans „ is; ende oock ter gelegender tydt, ten langsten binnen den tydt van „ seven Jaren eerstkomende, de binnenste Sluysen tot *Delfshaven* te ver- „ nieuwen, ende die te maacken van alsulcke wyte, als de buytenste „ Sluysen ter *Maas*-waart leggende, jegenwoordich is; ende dat Burge- „ meesteren gehouden sullen wesen t'allen tyden, als wy Heemraaden tot „ de gemeene Landts oorbaar bevinden sullen 't selve van noode te syn, „ ende hen-luyden des deur onsen gewairden Clerck ofte Boode versouc- „ ken, haren Sluyssen op *Delfshave* te openen, omme 't Water daar deur „ te losen, ende quyt te worden, volgende de voorgaande beloften. Al „ 't welck Burgemeesteren der Stadt *Delft*, voor hen ende haren nasaten „ belooft ende overgegeven hebben, wel ende getrouwelick te volbren- „ gen: Ende syn tot kennisse hiervan gemaackt twee besegelde Brieven, „ die wy *Otto van Egmont*, Heere van *Kenenburch*, Ridder, Joncker *Abra-* „ *ham van Almonde*, Mrs. *Arent vander Meer Vrankensz*, ende *Pieter Hanne-* „ *man*, als Hooge Heemraden van *Delfland*, met onsen Zegelen, ende „ Burgemeesteren der Stad *Delft* met des voornoemde Stads Zegel bese- „ gelt, ende by onsen Clerck ofte Secretaris van 't Heemraatschappe, „ ende Burgemeesteren voornoemt by hare Pensionaris gedaan teyckenen „ hebben, ten daage ende Jaare als boven; ende was onderteyckent „ *S. Storm*, *G. Biese*. Lager stont geschreven: Collatie gedaan jegens „ d'Originale brieven van accoort, onderteyckent als boven, besegelt „ met vyf uythangende Zegelen, een van groene, ende vier van rooden „ Wassche; bevonden t'accorderen by my, *A. van der Meer*.

De twee Verlaaten of Duykers in den *Leydschen-Dam*, in gevolge de Privilegie en consent hiervoorens gemeld, gemaakt zynde, heeft de Stad *Delft*, twee Jaaren daarna, namentlyk in den Jaare 1580. (*) van de Gravinne van *Arensbergen*, de Juris-

(*) S. van Bleyswyk Beschryvinge van Delft, pag. 102.

Jurisdictie en het Regt van den *Leydschen-Dam* gekogt. Deze Gerechtigheid van den *Dam*, of wel van de *Duykers* en *Verlaaten* in den *Dam* gemaakt, brengen Jaarlyks een groote somma van Penninge op; zynde daaronder mede begreepen, een groot gedeelte van de Grond van 't Dorp, daar op by consent van Burgermeesteren van *Delft*, veel Huyzen zyn getimmert, daarvan Jaarlyks een zeekere recognitie werd betaald; onder conditie, dat dezelve ten allen tyden sullen mogen gedemolieeert worden, tot wederzeggen en believen van Burgermeesteren in der tyd; en zonderling ook, dat zy aldaar geen andere Neeringe mogen doen, dan Burgermeesteren haar consenteeren; en by aldien de recognitie, op ieder huys staande, alle Jaaren niet precies omtrent den verschyn-dag, zonder langer vertoef betaald werd, zullen dezelve, agtervolgende de Consent-brieven daarvan zynde, de voorsz. Erven met de getimmerdens daarop staande, aan de Stad vervallen, en verbeurt zyn, om dezelve daadelyk te mogen aanvaarden.

Betreffende de nieuwe Vaart tusschen *Delft* en den *Leydschen-Dam*, daartoe de Stad, uit hoofde hier voören gemeld mede is geregtigt, dezelve is tot nog toe niet gemaakt, houdende Burgemeesteren voor als nog aan haar omze ten allen tyden te mogen maken, wanneer zy zulks ten besten van de Stad nodig vinden (*).

Achter den *Leydschen-Dam* loopt zeekere Ryweg, genaamt *Kost-verlooren*, dewelke zedert van ouds d'Abdye van *Rhynsburg* heeft toebehoord; (†) en vermits dezelve in den Jaare 1593. kwalyk gebruikt konde worden, heeft *Stephana van Rossum*, als Vrouwe van *Rhynsburg*, by Requeft verzogt, dezen weg te mogen repareeren, en behoorlyk te onderhouden, mits genietende van elke Wagen een Stuyver, van elk rydende Paard een

(*) Ibidem, pag. 88.

(†) A. Pars Katwyksche Oudheden, pag. 410.

een halve Stuyver, en van elk Hoorenbeest een Oortje; 't welke haar door de Staaten van *Holland* den 18 *November* deszelven Jaars is toegestaan, en dat zy na 't Rydbaar maken van dien Weg; tot dien einde twee Sluyt-boomen zoude mogen doen maken, en ter bekwaamer plaatse stellen, alles voorts wel onderhoude, en de penningen daarvan komende, alleen daartoe gebruykende.

In de voorledene tyden, toen de Rym-sucht overal doorgedrongen was, is aan den *Leydschen-Dam* mede een Kamer van Rhethorykers geweest, voerende tot een Blasoen den *Olyf-tak*, en tot Sinspreuk: *Liefde brengt Vreê* (*).

Vermits de ongemeene groote passagie en doorvaart, van *Leyden* naar den *Haag*, *Delft*, *Rotterdam*, &c. op verscheide uuren van den dag, heeft den *Leydschen-Dam* van tyd tot tyd kragtig toegenomen, en is van een geringe Buurt, een fraay en aanzienlyk Dorp geworden; 't welke ons de konstryke *Abraham Rademaker*, in een zeer vermakelyk gezigt, in de 107 Afbeeldinge heeft voor oogen gesteld, gelyk het zig vertoond, wanneer men van *Leyden* komt.

Behalven veelderleye Handwerk- en Ambachts-luyden die aan dezen Dam woonen, vind men 'er voornamentlyk zeer aanzienlyke Herbergen voor de reizende Luiden, beneffens fraaije Coffy-huyzen; 't welke als iets zeldtzaams op een Dorp mag aangemerkt worden, schoon deze drank, ten schaade van de Brouweryen, hoe langer hoe meer doordringt en gemeender werd.

De *Leydschen-Dam* pronkt ook, met een zeer fraaije, en cierlyk verhevene Koepel-Kerk, daarin de dienst Gods alle Sondagen en anderzints behoorlyk verrigt werd, behoorende onder de Classis van *Delft* en *Delf-land*. In den beginne heeft de Predikant *Nicolaus Martini Scheer*, *Mart. fil.* van den *Leydschen-Dam* den Predikdienst beneffens *Wilsveen*, by combinatie waargenomen

(*) Ibidem, pag. 225.

genomen, tot dat hy in den Jaare 1657. heeft uitgedient. Vervolgens is de Predikdienst by de volgende Leeraars aan den *Leydschen-Dam* alleen bekleed (*):

Georgius de Mey, 1657. vertrokken naar *Steenwyk*,	1663.
Petrus vander Hagen, 1662. uyt de Ambassade in *Vrankryk*, vertrokken naar *Leyden*.	1663.
Petrus van Leeuwen, 1664. gestorven	1672.
Guillelmus de Wys, 1672. gestorven	1679.
Cornelius van der Linden, Dr. Med. 1679. tot	1712.
Jacobus Pyne, 1713. gestorven	1719.
Gerardus Supet, sedert	1720.

De Noord-zyde van den *Leydschen-Dam*, werd *de Veur* of *Voor* genoemt; welke naame de Geleerde *Joachim Oudaan* (†) afleid, van *Forum*, dat is een Markt-plaats, of een Plaats van byeenkomst voor de Inwoonders van eenige Landstreek; van welk woord ook *Voorburg* en *Voorschooten* geoordeelt worden haaren naam ten deele ontleent te hebben. Betreffende de Buurt *Veur*, dezelve is zeer oud, en staat reeds bekend omtrent den Jaare 866; in den ouden Blaffart, of 't Regisster der Goederen, die eertyds *St. Martyns* Kerke te *Utrecht* hebben toebehoord, (‡) onder de naame van *Fore;* dog werd tegenwoordig *de Voor* genoemt; van welke naams-oorsprong men breeder kan nazien by *J. oudaan* voorsz. en *A. Pars* (§). Dit *Veur* heeft van ouds een eigene Kapelle gehad, die zig tot aan 't *Schaakenbosch* uitstrekte; gestigt in den Jaare 1465. gelyk uit den volgenden Stigting-brief (a):

„ *Johan*

(*) M. Soermans Kerkel. Rigister, pag. 41.

(†) Roomsche Moogentheydt, pag. 21.

(‡) Boxhornii Theatr. Hollandiæ, pag. 34.

(§) Katwyksche Oudheden, Voorred. pag. 23.

(a) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 786.

„ *Johan*, Heere van *Wassenaare*, van *Voorschooten*, en van *Katwyck*, „ &c. Borggrave van *Leyden*, doen kond allen luyden: Alzoo myn lieve „ Heere ende Vader zal. ged. in 't leste van zyn leven besprak ter tim„ meringe van *Veur-Kapelle*, vier Pont payement 's Jaars, beset ende be„ wyst op een woninge lants van ses morgen mitten huysen, ende bar„ ge, gelegen by *Veur-Kapelle* voirsz. an die noirt-zyde van de Geest; „ ende is geheten *Pieter Reinersz.* woninge, dair voir stonden vive Pont „ 's Jaars, ten Capelrye tot *Leyden* toebehorende; de welke wooninge „ voorsz. nu gekoft heeft *Kerstant van Altmade*; onse Neve; de welke „ ons biddende, dat wy hem wilden gonnen, dat hy die vier Pont 's „ Jaars, by myne Heere en Vader besproken, ter fabryke voirsz. over„ setten en bewysen mogte an betere renten ende landen binnen onse „ Heerlyckheyt van *Wassenaar*, die *Dirc van Voern* nog ses jaar in huere „ heeft, om vier en een halve *Beyersche* Gulden 's Jaars, na utwyzinge „ *Kerstans*, brief, die hy van percelen van Landen in *Vorenbroick* gele„ gen, onder zyn zelfs zegel besegelt dair of gegeven heeft: Soe is 't, „ dat wy genegen der goeden rechtvaardigen bede *Kerstans*, en profyte „ ons Kapels van *Veuren* voorn., hem gegont en gegeven hebben, dat „ zyne voorsz. woningen mitten huyze, lant en barge, van de voorsz. „ vier Pont 's Jaars vry, los, quyt, en onbelast zal weesen en blyven, „ ten eeuwigen daghen, behoudelyck der Kapellen uyt *Kerstans* weder„ brief van waarde te wesen, zonder argelist. In kennisse van dezen, „ zoo hebben wy onzen zeghel hier aan doen hangen, zes dagen in *Juny*, „ in 't Jaar ons Heeren 1465 ".

Binnen in 't *Schakenbosch* was 'er een boschje, als mede eenig Land, 't welke deze Kapelle toebehoorde. In deze Kapelle was ook een Vicarye gestigt. Maar dewyle van 't eene en 't andere weinig omstandigheden meer bekend zyn, moet ik daaraf stappen; besluitende deze verhandelinge met de lengte van de meeste Heere en Ry-weegen, van den *Leydschen-Dam* af te reekeken, volgens de meetinge van Heere *F. de Roos*, ordinaris Land-meeter van *Rhynland*.

Van den *Leydschen-Dam*, tot den *Haage*, langs de *Vliet*.	1880	Roeden.
Item langs de *Vliet*, over *Voorburg* en de *Geestbrug*. . .	1862	———
Item langs de *Vliet*, door *Voorburg* en *Haalewyns-laan*. .	1934	———

——	*Heere-weg* in *Veur.*	134	Roeden.
——	*Kostverlooreis-weg.*	137	——
——	*Paape-weg* in *Voorschooten.*	1548	——
——	*Rhyn-dyk*, aan *Ik leer nog.*	3361	——
——	*Voorburg*, langs de *Vliet.*	750	——
——	Item langs den *Heeren-weg.*	844	——
——	*Voorschooten.*	1664	——
——	*Wilsveen.*	504	——
——	*Zoeterwoude.*	2221	——
——	*Alphen.*	6333	——

In de Lyst der *Rhynlandsche* Morgen-talen, staat *Vuer* aangeslagen ter groote van 620 Morgen *Lands*, volgens de Aanteekeninge van wylen den Heere *S. van Leeuwen* (*).

(*) Costumen van Rhynlandt, Inleyd. pag. 20.

HET

HET DORP
RYSWYK,
IN DELFLAND.

108

A. Rademaker fecit. 1630

te RYSWYK by de Kerk.

Schoon het in den eersten opslag schynt, dat van dit Dorp *Ryswyk*, in het meergemelde Register der Goederen, aan *St. Martyns-Kerke* tot *Utrecht* omtrent A°. 866. toebehoorende, zoude zyn gewag gemaakt, nogtans is dit geheel onzeeker. Wel is 't waar, dat men daarin (*) de naame van *Ryswick* tweemaal by malkander gemeld vind: maar nademaal 'er wel drie

(*) Boxhornii Theatrum Hollandiæ, pag. 83.

drie Plaatzen van dezen Naam bekend zyn, namentlyk (1) *Ryswyk* in 't Land van *Altena*, by *Workum*, (2) *Ryswyk* aan de *Lek*, in de *Neder-Betouwe*, en (3) *Ryswyk* by den *Haag*, zoo blyft het onzeeker, welk van deze drie daardoor verstaan moet worden; immers schynt het laatste 't onwaarschynlykste (*).

Nogtans is het Dorp *Ryswyk* in *Delfland* zeer oud, zynde mogelyk ten tyde toen men meent het voorgemelde Regifter opgesteld te zyn, reeds in weezen geweest. Immers, dat het zyne eigene Heeren gehad heeft, die onder den eersten en oudsten Adel gereekent moeten worden, is zeeker. Dus vind men ten tyde van *Dirk*, doorgaans de *Vyfde* genoemt, Graaf van *Holland*, reeds voor den Jaare 1100. gewag gemaakt van *Dodo van Ryswyk*, Schildknaap (†); en ten tyde van *Dirk* doorgaans de *Sevende* genoemt, voor den Jaare 1200. drie Heeren dezes naams, *Jan*, *Arent* en *Hendrik van Ryswyk*, alle vroome Ridders (‡); ook in latere Jaaren meer andere. De oude Rym-Chronyk van *Melis Stoke* (§), maakt ook reeds gewag van deze Plaats *Ryswyc* leggende *aan der Geest*, in 't leven van Vrouw *Ada*, omtrent, of kort na A°. 1200.

Hier uit blykt, niet allen den hoogen ouderdom van dit Dorp maar dat het ook ten allen tyden niet anders dan *Ryswyk* is genoemt geworden; welke naame waarschynlyk ontleent is, van 't *Rys* of *Rys-bosch*, als in een *Rys-* of Kreupel-bosch, of wel bezyden het bosch gelegen; (volgens de gedagten van den Oudheid-kundigen Heere *S. van Leeuwen* (a);) derwaards de eerste

(*) Batavia Illustrata, pag. 156. Cretsers Beschryving van den Haag, pag. 125.

(†) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 296.

(‡) Ibidem, pag. 294.

(§) Edit. 1699. pag. 73.

(a) Batavia Illustrata, pag. 156.

eerste Inwoonders de *Wyk* hebben genomen, en haare woningen gevestigt. Van welke gedagten *Hadr. Junius* (*) mede niet vreemt is; schoon hy meer schynt te geloven, dat dit een Wyk der *Hessen* zoude zyn geweest, en dat hier een zoort van Reuzen zoude gewoont hebben, na welke het *Reuswyk* zoude genoemt wezen; 't welke billyk verworpen werd; niet alleen vermits het al te veel na verdigtzelen zweemt; maar ook, dewyle men den naam van dit Dorp, nergens *Reuswyk*, maar altyd en eenparig *Ryswyk* gespelt vind.

Van ouds hebben veele Dorpen in *Holland* den Graaf in zyne Krygs- en Heir-togten ten dienst moeten staan, met *Koggen* of kleine Vaartuigen met Riemen, en daarenboven nog voor hem, als Hof-diensten moeten onderhouden, het ruymen en schoon houden van den Vyver rontom 't Hof in den *Haage*, de Cingelen van den Hoove, en de Vaart naar *Ryswyk*, (alzoo daar nog geen weg was;) beneffens de Bruggen, Plaatinge, &c. daar toe behoorende; ook Plagten zy te dragen in 't onderhoud van de Thuyn en Plantagie van 't Hof (†).

Deze Hof-regten wierden onderscheiden, door de naamen van *Schot* en *Lot*. Het *Lot*, dat men de *Bottingen* noemde, wierd gemeenlyk om de vyf Jaaren omgeslagen: Maar 't *Schot*, dat is, het opschieten van den Vyver, Cingels, Bruggens, Plaatingen, mitsgaders van den weg tusschen den *Haag*, en de *Hoorn-brugge*, (in de plaats van de Vaart van ouds gebruikelyk;) werd nog Jaarlyks by de Heeren der Reekeninge van de Domeinen van *Holland*; ten lasten van de Dorpen by *Riemtalen* en *Riemen* geschat, zoo als men van ouds gewoon was; ieder *Riem* gesteld op zoo veel, dat al de *Riemen* t'zaamen de geheele somma uitmaken; zomtyds tegen 20, 30, 40, 60, en ook wel tegens 80 Ponden van 40 Groot ieder Riem gereekent;

(*) In Batavia, pag. 308.

(†) S. van Leeuwen Costumen van Rhynlandt Inleyd. pag. 70 &c.

kent; 't welke dan wederom over de gemeene Huys-luiden werd omgeslagen.

De Dorpen, ende *Riem-talen*, daar op ieder Dorp gesteld was, tot onderhoud van de Vaart van ouds, en nu van den weg naar *Ryswyk*, van den Vyver van 't Hof, de Cingelen, Bruggens, Plaatingen, &c. en waarna thans nog in den *Haag* de *Bottingen* gereekent worden, zyn als volgt:

Aarlander-Veen.	1 en een halve Riem.
Aar.	1 en een halve Riem.
Alphen.	5 Riemen.
Alkemade, *Rhynsaterwoude* en *Kage.*	3 Riemen.
Bentbuyssen en *Berkel.*	4 Riemen.
Broek.	1 Riem.
Dorp.	5 Riemen.
Esselikerwoude.	1 Riem.
Hasarswoude.	1 Riem.
Hodenpyl.	5 Riemen.
Harnasse.	5 Riemen.
't Hof van Delff.	4 Riemen.
Kalslaagen.	5 Riemen.
Katwyk en *Valkenburg.*	2 Riemen.
Ketel.	5 Riemen.
Koudekerk.	5 Riemen.
Kralingen.	5 Riemen.
Kudelsteert.	1 Riem.
Lier.	2 Riemen.
Monster en *Poeldyk.*	2 Riemen.
Matenes.	5 Riemen.
Maasland.	2 Riemen.
Naaldwyk.	5 Riemen.
Noordwyk en *Noordwyker-hout.*	3 Riemen.

Nieukoop.

Nieukoop.	2 Riemen.
Oegstgeest.	1 Riem.
Pinaker.	4 Riemen.
RYSWYK.	5 Riemen.
Rotteban en *Berg-Ambacht*.	4 Riemen.
Ruynen.	5 Riemen.
Schie-Ambacht en *Overschie*.	1 Riem.
Sluypwyk en *Middelburg*.	5 Riemen.
Sevenhuyssen.	3 Riemen.
Sand-Ambacht.	1 Riem.
Segwaart.	2 Riemen.
Soetermeer.	5 Riemen.
Soeterwoude.	1 Riem.
Soete-Veen.	1 Riem.
Vlaardinger-Ambacht.	1 Riem.
Vryen-Ban.	1 en een halve Riem.
Voorburg.	1 Riem.
Voorschooten.	2 Riemen.
Vosbol.	3 Riemen.
Wateringen.	een derde Riem.
Waddinxveen, *Polien*, *Groensvaard* en *Suydewyk*.	2 Riemen.
Bedraagende t'zaamen	$129\frac{5}{8}$ Riemen.

Het Dorp *Ryswyk* legt tusschen *Delft* en den *Haag*, een half uur verre aan de Zuyd-zyde van den *Haag*, daar heenen men langs een bestraaten weg, aan weerzyden, ten deele met ypen, ten deele met eyken-boomen beplant, zeer vermakelyk kan wandelen; en werd deze Straatweg alle dagen door een meenigte van Voet-gangers, Koetzen, Wagens Chaisen, en allerley andere Rytuigen begaan en bereeden; welken weg

de Digter *Jacob van der Does* (*) op een schilderagtige wyze aldus verbeeld:

Aan 't Zuyden heeft den Haag *vermaackelycke landen,*
Veel Clav're Weyden, en veel weelderige Sanden,
En onder anderen een Wech, die is gestraat,
Dat veel gemack geeft aan een yeder die se gaat.
Voor desen plegen in dit Sant en gulle spooren,
By heete Soomer-tydt de Paarden schier te smooren:
Voor desen wierden in dit slyk en vuyle nat,
By koude Winter-tydt de Paarden afgemat.
Nu draaft m'er over heen, en een Paart kan meer trecken
Als vier voor desen deên, hoe dat men haar sach recken:
Nu kan den Huysman met syn wagen vol gelaan
Van Fruyt, of Suyvel naar de Haagsche *Merct toe gaan:*
Nu kan den Adel met haar Koetsen hier gaan ryden,
En haar verlustigen by soete Somer-tyden;
Of naar het Princen-huys *door* Ryswyck *heenen gaan,*
En sien dat schoon gebouw met een verwond'ring aan.
Dit pleeg den lust-hof van dien grooten Prins te wesen,
Den dapp'ren Maurits, *die syn vyant dede vreesen*
Voor het geluyt alleen van syn beroemde Naam:
(Soo klonck door 's weerelts ront syn loffelyke faam.)
Hadt hier syn Paarde-stal, en als men noch geen steden
Belegert hadt, of niet te veldt en was getreden,
Soo ging hy daaglyx hier een uur twee drie besteen,
En sach een moedich Paart, hoe dat het wiert bereen,
En waar op dat hy sich het veylichst mocht verlaten,
Als hy voor 't Vaderlant en vry gevochte Staaten

Te

(*) In syn 's Gravenhage, pag. 55. 56.

Te veld sou gaan, en sulck een Vyant tegen treen,
Die grooter was in macht, en onverwinn'lyk scheen.
Nochtans zyn door dien Helt syn krachten soo gebroocken,
Syn legers soo vernielt, syn hoochmoet soo gedoocken,
Dat hy als t' enden aam, en moe, en afgemat,
Stilstandt van Wapenen voor twaalf Jaren badt.
Na hem quam Frederick, *en volcht de groote daden*
Van Maurits, *en hy vind geen minder lauwre bladen.*
Want hy wint Stad op Stad dien trotschen Vyant of:
Tot dat hy eyndelyk tot eeuwich duurend lof
Van Hollandt, Spangien *dwong zyn opgeblasentheden*
Meer in te binden, en te spreken om de Vreden;
Die 't nauwelyckx verkreeg, mits dat het Neerlandt *vry*
Verklaarden van het Jock der Spaansche *slaverny.*

Het *Prinssen-Huys*, daar den Digter hier zoo breed van spreekt, legt ter slinker hand van de Ryweg, omtrent een kwartuur buiten het Dorp *Ryswyk*, Westwaards aan. Dit is *'t Huys Belvedere*, gestigt in den Jaare 1634. door *Frederik Hendrik*, Prins van *Oranjen*. *Gotfriedt Hegenits* (*) getuigt, dat deze Prins in zyn Paardestal aldaar doorgaans ten minsten 80 Paarden plagte te onderhouden; als mede twee zeldtzaame *Indiaansche Casuaris-Vogels*, en eenige Herten, met witte vlakken cierlyk gesprenkelt. Dit kostelyke Huys, werd somtyds ook wel 't Huys te *Nieuwburg* genoemt, om dat de Hertog van *Nieuwburg* den eersten steen daarvan gelegt heeft, toen het de Prins van *Oranjen* deed opbouwen (†). Prins *Willem*, naderhand de derde dezes naams, Koning van *Engeland*, heeft dit Huys zeer heerlyk verciert, en plagt zig daar veeltyds te ver-

(*) Itenerar. Frisio-Hol. pag. 73.

(†) Cretsers Beschr. van 's Gravenhage, pag. 126. L. Smids Schatkamer, pag. 289.

vermaken, uit wiens Nalaatenschap het thans by Erffenisse by zyn Koninklyke Majesteit van *Pruissen* werd bezeeten. Zeer vermaart is dit Huys geworden, vermits op het zelve, in den Jaare 1696. om deszelfs bekwaame Vertrekken tot de Vreedehandelinge, door de Heeren Staaten Generaal, en derzelver Hooge Geallieerde, met den Koning van *Vrankryk*, een Vreede is gesllooten; welke by de naame van de *Vreede van Ryswyk* bekend is.

Verscheide andere zeer fraaije Adelyke Huyzen, Lustplaatzen en Hofsteden leggen 'er nog langs dezen weg, die wy om de kortheid hier voor by gaan.

De voorgaande zeer konstige Afbeeldinge van den beroemden *Rademaker*, vertoond ons een fraay Gezigt van *Ryswyk*, by de Kerk, daarin men een gedeelte van 't Kerk-hof en van het Dorp beschouwt, geteekent in den Jaare 1650.

Dewyl de laatste Heer van *Ryswyk*, uit het Geslagte van *van der Duyn*, zonder Ersgenamen was, hebben de Heeren van de Magistraat van den *Haag* over enige Jaaren de Ambachts-Heerlykheid van dit Dorp van hem gekogt, en zyn daarvan by gevolge tegenwoordig Ambachts-Heeren. Anderzints behoord *Ryswyk*, voor zoo veel de hooge Hals-Heerlykheid betreft, aan de Heeren van de Magistraat der Stad *Delft*. Want in den Jaare 1591. heeft de Stad *Delft* deze Hooge Heerlykheid, van de Staaten van *Holland*, en van de Reekenkamer der Graaflykheids Domeinen beleent; zynde onder anderen in de Acte van beleeninge gevoegt, dat de voorgemelde Hals-Heerlykheid niet zoude mogen veralieneert worden, ingevolge van de Privilegie, van dato den 3 *Mey* 1450. by Hertog *Philips* van *Bourgondien* aan deze Stad verleend; gelyk ook dien volgende de Resolutie by haar Ed. Groot Moog. in den Jaare 1667, genomen, nopende het verkoopen van eenige Heerlyke Goederen van derzelver Domeinen, specialyk daarmede is geclausuleert. Invoegen de Heeren Burgermeesters der Stad *Delft*, als hebbende de hooge Jurisdictie van het Dorp van *Ryswyk* en

den Ambagte van dien, aldaar onder andere Geregtigheden ook ten allen tyden een Baljuw aanstellen (*).

In de voorgemelde Privilegie van Hertog *Philips*, A°. 1450. werd gezegt, dat hy dezelve verleende aan en ten verzoeke van die van *Delft*, vermits zy dagelyks door de Heerlykheid van *Ryswyk* moesten passeeren, om naar dee *Haag* en elders te gaan en te vaaren, en by vervreemdinge van deze Heerlykheid daardoor groote ongenoegten, schaaden, kommer en letzel zouden konnen hebben; gelyk breeder gezien kan worden in de Privilegie, die by *D. van Bleyswyk* (†) in 't geheel te vinden is.

In het Quohier of de Lyst van de Verpondinge, van de Huyzen en Landen in *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres generaal van den Jaare 1632. staat *Ryswyk* aangeslaagen, voor 178 Huyzen; en 2662. Morgen 61 Roeden (of, volgens een andere Copy, 2663 Morgen 61 Roeden;) betaalende Jaarlyks 13654 Guldens 6 Stuyvers 11 Deniers.

De Kerk te *Ryswyk* is zedert van ouds een Parochie-kerk, toegewyd aan *St. Bonifacius*; en daar in stond wel eer een Altaar van *St. Bonifacius* en deszelfs Gezellen, aan 't welke een Vicarye was gestigt, als mede eene andere aan *S. Pieters* Altaar (‡).

Tot *Ryswyk* hebben wel eêr twee Kapellen gestaan; d'eene agter de Hofstede *Ottenburg*, en d'andere by de Hofsteede de *Burg*; dewelke eerst de *Suyzen* toegekomen hebbende, naderhand aan den Heere *van der Duyn*, Heere van *Ryswyk* is gekomen. Ook heeft te *Ryswyk* eertyds een Nonnen-klooster van *Regulierissen* gestaan, genaamt *Nazareth*; behoord hebbende onder 't opzigt des Capittels van *Zion*.

Sedert

(*) D. van Bleyswyk Beschryvinge van Delft, pag. 102.

(†) Ibidem, pag. 29. 30.

(‡) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 785.

Sedert dat de Kerk te *Ryswyk* van de *Roomsche* Bygelovigheden gezuyvert, en by die van de Gereformeerde Religie bezeeten is, heeft dezelve een eigen Predikant, behoorende onder de Classis van *'s Gravenhaagen*, zynde de Godsdienst aldaar zedert de Reformatie by de volgende Predikanten tot nu toe waargenomen (*):

Alst Theunisz Blommert. . . . . . . 1576.
Michiel Pietersz. . . . . 1587.
Leoninus Gerardi. . . . . 1587.
Andreas Rademaker, 1593 tot. . . . . 1597.
Abrahamus Theodori Leeuwius, 1603. gestorven. . . 1650.
Daniel Broeser, 1650. vertrokken naar *Bergen op Zoom*. 1660.
Constantinus Hartman, 1660. vertrokken naar *Enkhuysen*. 1664.
Wilhelmus van Oostrum, *Anth. Fratr.* 1665. uyt 's Lands Vloot, gestorven 1668.
Martinus van Harlingen, 1670. van *Renswoude*, vertrokken naar *Amersfoort* 1672.
Abrahamus van Vuuren, 1672. wierd *Emeritus* 1716. is gestorven 1719.
Benedictus de Graaf, sedert 1716.

(*) M. Soermans Kerkelyk Register, pag. 131.

HET

HET DORP
SCHEVENINGEN,
IN HAAG-AMBACHT.

SCHEVELINGE.

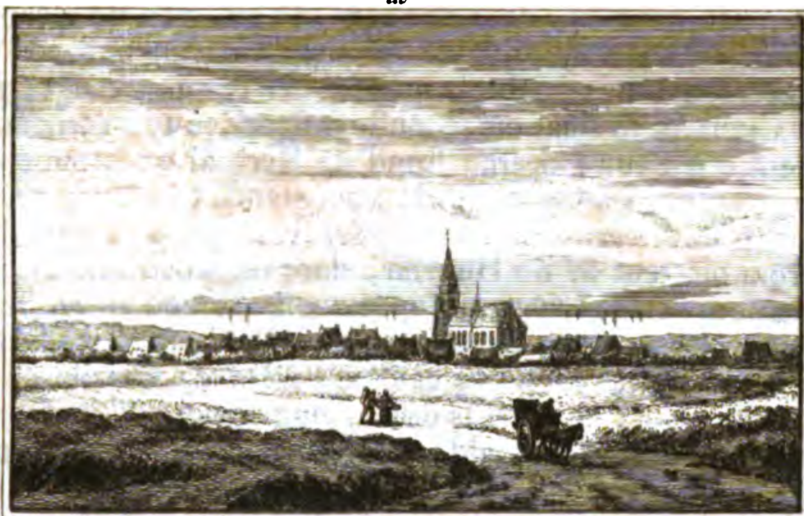
WY begeven ons thans van de wel beplante Landsdouwe, aan de Zuyd-kant van en door den *Haag*, naar deszelfs Noord-zyde, langs den fraaijen en breed bestraaten Duyn-weg, aan het schuymende Zee-strant, om een Zee, luchtjen te haalen, in het vermakelyke Dorp *Scheveningen* veeltyds of meest *Schevelingen* genoemt, 't welke ons de

Konstryke *Abraham Rademaker* in twee fraaije Gezigten N°. 109 het welk hier voor geplaatst is, en 110 het welk hier agter volgt, heeft medegedeelt. Beide vertoonenze den stand van dit Dorp, zoo als het was in den Jaare 1630; het eerste aan de Oostzyde, beneffens deszelfs aanzienlyke Kerk, en eenige Huysen; en het andere, verbeeld Kerk en Dorp aan d'andere zyde, met de byleggende Duynen, uitziende in de ruime *Noord-Zee.*

Dit aanzienlyke en vermakelyke Dorp, is geleegen onder *Haag Ambacht*, niet verre van den *Haag* en *Loosduynen*; dog 't Heem-regt van *Delf-land* onderworpen. En schoon het zelve maar een Zee-Dorp is, aan het woeste Zee-strand geleegen, nogtans is het doorgaans vry wel bebouwt, en voorzien met veel fraaije Huysen, Wooningen, Pleysterplaatsen en Herbergen; tot dienstig gebruik voor de Visschers, niet alleen, (die *'s Gravenhaage* dagelyks van Zee-Visch voorzien;) wanneer ze uit Zee komen, om de geleedene ongemakken zich te doen vergeeten, en zig te verlustigen; maar voornamentlyk van de *Haagenaars*, en duizenden van andere Menschen, die van de omleggende Plaatzen dagelyks een speelreisje derwaarts doen; ja zelden of nooit zal 'er een vreemdeling in den *Haag* komen, van hoe verre dezelve ook komt reyzen, die niet tot *Scheveningen* een Zee-luchtjen zoude komen haalen; voornamentlyk zedert de bekwaame straatweg, die van den *Haag* derwaarts gemaakt is; daarvan terstond breeder zal gesprooken worden.

Zommige reekenen dit Dorp met den *Haag* ten minsten van eenen ouderdom, en dat het reeds voor de tyden van Graaf *Willem*, die daarna *Roomsch* Koning werd, en alzoo in de derthiende Eeuwe, in weezen was; en mogelyk is het nog veel ouder. Het zelve heeft een gemeene Jurisdictie met den *Haag*; zoo dat nog tot dezer uure toe, een Scheepen van dit Dorp, in de Vierschaar van den *Haag* plaats heeft; ten overstaan van welken de Opdragten van alle Kusting- en Hypothecarie-

Brieven,

SCHEVELINGE.

Brieven, van de Huyzen en Erven in dit Dorp ſtaande, moeten verleent worden, welke hy met zyn Zeegel beveſtigt. Men wil, dat dit Dorp eertyds grooter als *'s Gravenhaagen* geweeſt zy, maar dat het grootſte gedeelte daarvan door de Golven is verſlonden. Dit is zeeker, dat de Zee daar van tyd tot tyd groote veranderingen gemaakt heeft, zoo dat *Scheveningen* nu niet meer ſtaat, ter plaatze daar het zelve voortyds plagte te ſtaan. Uit *Hadr. Junius* blykt, dat nu omtrent 250 Jaaren geleeden, de Kerk, benevens een hoogen Tooren door de Golven wierden verſlonden; by welke gelegentheid de Zee zoo veel Lands heeft gewonnen, dat de gemelde Kerk, die waarſchynlyk in den beginne niet al te digt aan de Zeekant geſtaan zal hebben, wel 2000. treede verre van ſtrand af, door de Golven was bedekt, zonder dat daar van iets meer gezien wierd (*).
Men

(*) A. Pars Katwykſche Oudheden, pag. 104. 105.

Men besloot dierhalven eene nieuwe en veel heerlyker Kerk voor dit Dorp te bouwen, en dezelve zeer verre van de Zee-kant af te zetten; daar zy voor de grimmigheid van zulk een verschrikkelyken Buurman beter gedekt en bewaart mogte zyn. Maar wie is 'er in ſtaat omde onſtuymige Zee te weerhouden? Omtrent een Eeuwe daarna ſtond de Kerk al wederom op het tipjen, van even al eens als de voorgaande te varen; vermits op den 1 *November* des Jaars 1570. door een zwaaren ſtorm wederom omtrent de 60 Huyzen, door dit woedende Element wierden om verre gerukt, en opgezwolgen; zoo als *H. Junius* ſchryft: want volgens een zeeker oud Bord, 't welke wel eêr in de Kerk aldaar plagte te hangen, werd de ſchaade op 128 Huyzen begroot; en vermits daarby nog eenige andere aanmerkelykheden worden verhaald, zal ik deszelfs inhoud hier geheel laten volgen (*):

In 't Jaar t'ſeventig ende vyftien hondert;
Gebeurden hier t' Scheveling *op Alderheiligen dag,*
Zee-water liep in deze Kerck, (elck verwondert,)
Drie voet ende 11 Duim hoog, als men doen ſach;
Ock mede aan den boog Autaar, hoort dit gewag;
Ende in de Sacriſtie ende Kercken-Comptoir, met liſt
Omme-werpende met des waters geſlach
Eenen grooten ſwaaren yzeren Kiſt:
Men heeft 'er wel hondert en 28 Huyzen gemiſt,
Ende weinig zynder ongeſchent gebleven;
Die Schepen waaren door 't Dorp gedreven,
Doende groote ſchade, elck maackt daar of mentie;
Drie Menſchen verdroncken, gelaten het leven;
Dus was hier grooten druck beleven:
Waarom het geſchiede, laat ick God die ſententie.
Alder-Heyligen Dach
Scheveling *'t Water beklagen mach.*
Heere uwen willen geſchiede!

Van

(*) Collectio Monument. Belg. Fœderat. pag. 218.

Van die tyd af aan, hebben de *Scheveningers* meer dan eens in beraad gestaan, om de Kerk wederom te verplaatzen, en ze veel dieper Landwaards in te zetten. Door deze zwaare Vloed is de gelegentheid en standplaats van het Dorp geheel veranderd; staande het Dorp, of liever de meeste Huyzen, voor de Vloed, aan de Zeekant, tusschen de Zee en de Kerk, en deze agter alle de Huyzen aan de binnen-zyde; maar de meeste Huyzen aan de Zeekant weggespoelt zynde, bleven 'er naauwelyks zes Huyzen aan de buiten-kant van de Kerk staan, die nu voor de woedende *Zee* geheel bloot staat, en by zwaare Vloeden groot gevaar loopt; wordende zedert alle de Huyzen binnewaarts getimmert. Het onderscheid tusschen het Dorp, in voorgaande tyden, en nu, is dierhalven zeer groot, gelyk nader blykt by de Afbeeldinge van het Dorp, op een oud Schilderye in de Kerk hangende, tegens de hedensdaagsche gelegentheid van het zelve.

De Kerk tot *Scheveningen*, door den Konstryken *Abraham Rademaker*, in het honderd en elfde Print-Tafereel verbeeld, gelykze zig A°. 1630. vertoonde; was eertyds een Parochie-Kerk, (*) ter eere van den Abt *St. Antonius* ingewyd, en de Koster plagt by de Graven van *Holland* aangesteld te worden. De Pastoor dezer Kerk was altyd, gelyk die van den *Haag*, een *Premonstreiter-Heer*, of een *Norbertyner-Canonyk*, uit de Abdye van *Middelburg*. Eertyds plagt de Kerk te *Scheveningen* onder de Parochie-Kerk van den *Haag* te staan, dog is naderhand van dezelve afgescheiden, en een Parochie-Kerk op haar zelve geworden. In dezelve was onder anderen een Vicarye gestigt, ter eere van *St. Ewaldus* en *Adrianus*. Hedendaags, nu de Kerk tot den Gereformeerde Godsdienst geschikt is, behoord dezelve onder de Clasfis van *'s Gravenhaage*, en werd door een eige Predikant bedient. Siet hier de Lyst der geenen

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 773.

geenen die den Godsdienst, zedert de Reformatie, aldaar hebben waargenomen (*):

N. Petri.	1580.
Hieronymus Vorselius.	1583.
Winandus Schuylius, *Herm. fil.* 1603. gestorven	1623.
Florentinus van Middelhoven, 1623. afgezet	1629.
Franciscus Straselius, 1630. gestorven	1636.
Jacobus de Laat, *Isbrandi Fil* 1636. vertrokken naar *Wassenaar*.	1645.
Johannes Courtenius, 1645. van *Oudenhoorn*, gestorven	1645.
Isaacus Daasdonk, 1647. uit d'Ambassade in *Vrankryk*, uitgedient	1679.
Cornelius Cuperus, 1679. van *Lexmondt*, gestorven	1697.
Justus Henricus van Hoogenboek, van *Rossum*, zedert	1698.

In dit Dorp is een *oude Mannen-* en *Vrouwen-Gasthuys* gestigt, en met reedelyk goede Inkomsten voorzien. Behalven de geene, die uit armoede in dit Huys worden aangenomen, en van de Inkomsten van dit Godshuys leven; zyn 'er ook andere Menschen, die daarin voor haar leven-lang de kost koopen, betaalende daar voor een reedelyke somma van Penningen aan de Regenten, ten behoeve van dit Gasthuys.

Op een hoog Duyn, bezyden de Kerk, tegens het strand aan, is by 't Hooge Heemraadschap van *Delfland*, of derzelver Penningmeester, een fraay Lusthuys gebouwt, uit wiens Vensters men wyd en zyds, tot diep in Zee, en langs het Strand een zeer fraay uitzigt heeft. Hoe vermakelyk dit zyn moet, kan men onder anderen daaruit besluiten, dat zelfs Koningen en Prinssen verzoeken haar middag-maal op het zelve te houden; gelyk wylen zyne Koninglyke Majest. van *Engeland*, *Willem* de

(*) M. Soermans Kerkelyk Register, pag. 131. 132.

de Derde veelmaals, als mede wylen de Koning van *Pruissen* by zyn aanwezenheid in den *Haag*, met het grootste vergenoegen gedaan hebben. Ondertusschen is het aanmerkenswaardig, dat men middel heeft gevonden, om op de voorsz. Duyn, het barre zand zodanig toe te bereiden, dat niet alleen op deszelfs kruyn, en binnen de omheiningen van dit Lust-huys, allerleie Vrugt-bomen van Appelen, Peeren, Kerssen, en andere Fruiten weeldrig wassen, en zeer smaakelyke Vrugten voortbrengen; maar men vind daar ook allerlei van de beste Aard-vrugten en Moes-Kruyden; als Wortelen, Salade, ja zelfs Meloenen, die zeer goed zyn (*).

In de Lyst of 't Quohier der Verpondinge, over alle de Huyzen en Landeryen van geheel *Holland*, zedert het Redres Generaal van den Jaare 1632. staat *Scheveningen* aangeslaagen voor 222 Huyzen, dewelke op d'oude Verpondinge zyn gelaaten, te betaalen Jaarlyks met 432 Guldens, 8 Stuyvers en 8 Deniers.

Zeldzaam is het, dat in een zwaare storm den 20 *January* 1617. een Wal-Visch, ruim 56 Voeten lang, te *Scheveningen* op strand is geworpen; wiens hooft-pan en Bekkeneel in de Kerk aldaar ter gedagtenisse is opgehangen, lang 15 Voeten, breed 8 Voeten, en hoog 8 Span, en door veele duizende van menschen beschouwt. *Wylandus Schuylius*, Predikant aldaar, deed daarby een *Latyns* opschrift stellen, beneffens het volgende geestige Vers in 't *Nederduytsch*, daarin de gevangene Walvisch werd ingevoert, als stoffende, meer brein in 't hooft gehad te hebben, als de zeven Wyzen van *Griekenland*; (†) dus luyd het (‡);

ô Lezer, wie gy zyt, misschien uyt verre landen
Gekomen, om te zien de Zee en haare stranden;

Wat

(*) Cretsers Beschryvinge van den Haag, pag. 140.
(†) A. Pars Katwyksche Oudheden, pag. 106.
(‡) Collectio Monument. Belg. Fœder. pag. 221. &c.

Wat meint gy, dat ick ben? Wat is 't dat gy ziet ſtaan?
Denck wat gy dencken kunt, waar voor ziet gy my aan?
Voor Thetis *oude wieg, of voor* Neptuni *Wagen,*
De Wagen, die hem placht Ooſt, Weſt, Zuyd, Noort te dragen
Op 't glaſig golvig velt? Of om dat ik ſy plat,
Voor Amphitrites *ouw verſleete baaker-mat?*
ô Neen! Ik heb gehad, tong, tanden, lyf en leven,
Ja oock veel meerder breyns in 't hooft, als al de ſeven
Hoog-wyſen van het wyt-vermaarde Griekenlandt;
Al evenwel ick was ſtom, dom, jel van verſtant.
Een ander Dier blyft ſtom als 't leven is geweken,
Maar ik begin nu eerſt na mynen dood te ſpreken.
ô Leſer, hoe ſoud gy doch weten wie ick waar,
So ick u dit niet ſelfs en ſeyde rondt en klaar?
Ick hebbe met myn ſteert de holle Zee bereden,
Ick heb het zoute diep met vinnen doorgeſneden;
Tot dat ick hier omtrent, door 's wints ontſtuyme kracht
En 't aanſlaan van de Zee, op ſtrande wiert gebracht.
De luy van alle ſtaat, die quamen my begroeten,
En elck een die madt myn lengte met ſyn voeten.
Ruym ſes-en-vyftig voet wiert ik bevonden groot,
So als ik op het ſtrant in myne traan lag doot.
Dit hoog, hol, wyde Been, is 't hooft van myne leden,
Tot een memoriaal geſtelt aan deſe ſtede.
Nu weet gy wat ick ben, geen Wagen, Wieg, of Mat,
Maar 't Potwals Hooft. Vaart wel! Bedenkt den Armen wat!

Ten tyde van *Maurits*, Prins van Oranje, Stadhouder der vereenigde *Nederlanden*, heeft deszelfs Leermeeſter in de Wiskunde, de vermaarde *Simon Stevyn*, een ongemeene Wagen uitgevonden, voorzien met Maſten, Touwen en Zeylen, als een

een Schip; met welken men door middel van de wind langs ſtrand ongemeen vaardig konde voortzeilen. In dezen Zeylwagen konden 28 Menſchen zitten, en wanneer de wind goed was, binnen de tyd van twee uuren van *Scheveningen* naar *Petten* vaaren, niet tegenſtaande deze twee Dorpen 14 *Hollandſche* Mylen gereekent worden van malkander te leggen. Wanneer deze Wagen aan de gang was, konde men het ooge niet daarop houden, en men verloor denzelven ten eerſten uit het gezigte. De Prins was dikwils gewoon, zig met veele Perſonagien van rang met dit zeilende Ry-tuig te vermaken; gelyk onder anderen geſchiet is met veele *Franſche*, *Engelſche*, *Deenſche*, en andere vreemde Heeren; zelfs met *Franciſcus de Mendoſa*, Admirant van *Arragon*, in die tyd gevangene by den Staat; Alle welke Doorlugtige Perſonagien moeſten bekennen, dat 'er geen Paard was, 't welke zodanig een verren weg konde afleggen, binnen zoo korten tyd, gelyk met dezen Wagen geſchiede (*). Dezen Wagen heeft men nog lange Jaaren daarna aan de Reizigers als iet zeldzaams vertoond.

Betreffende den weg van *Scheveningen* naar den *Haag*; dezelve is lang, van de *Noord-endſche* Brugge in den *Haag*, tot aan 't eerſte Huys van *Scheveninge*, volgens de meetinge van den Landmeter *Floris Jacobſz*, in den Jaare 1636. acht hondert Roeden; overeenkomſtig met het aftreeden van zeeker geloof-waardig Perzoon, die al wandelende op die lengte gevonden heeft 4800. zyner treeden, van welke 6 net een *Rhynlandſche* Roede uitmaakten; gelyk bevonden werd ook de gemeene ſchreede te zyn van een Man, die zig niet overſlapt. Voorts is de lengte van het Dorp, van 't eerſte Huys aan de *Haagſche* zyde, tot by de Kerk, bevonden 112 Roeden *Rhynlandſche* Maat; volgens de Aanteekeninge van den Heere *Conſtantyn Huygens*, Ridder Heere van *Zuylichem*, in zyn *Zee-ſtraat*

(*) Gotfr. Hegenitii Itin. Friſio Holland. pag. 73.

ſtraat van den *Haag* op *Scheveningen*, Deze Doorlugtige en Schrandere Heer hadde meermaals ondervonden:

Dat Haag *en* Schevening *van over lange Jaaren*
Onwédernaackelyk van een geſcheiden waaren,
Met ſpytiger Gebergt, en naader aan de locht
Dan daar den Afrikaan *ſyn' leger overbrocht.*

En dierhalven reeds in den Jaare 1650. zyne gedagten laaten gaan op middelen, om deze twee vermaagſchapte Plaatzen wederom te vereenigen; daartoe niet beter uitgevonden konde worden, dan 't maken van een gemeenen Straatweg van Kantelingen Klinkaarts, tuſſchen den *Haag* en *Scheveningen*, en van daar tot aan 't Pleyn voor de Kerk, alles uit eene hand te beſtraaten. Dit ontwerp by den gemelden Heere opgeſteld, en met luiden des kundig behoorlyk overlegt, ook de koſten en voordeelen met malkander vergeleeken zynde; vond in den beginne by de Heeren van de Regeeringe geen ingang, en daar wierden veele zwarigheeden geoppert; zoo omtrent het nodige afzanden en doorgraven van zommige hooge Duynen, en 't aanvullen van verſcheide dieptens: ook aangaande het overſtuiven van den Weg, de zwaare koſten van denzelven te maken, het groote getal van klinkaarts daartoebehoorende, als diergelyken. En ofſchoon de Heere *Huygens* alle deze gewaande zwarigheden grondig wederleide, nogtans bleef het werk verſcheide Jaaren ſteeken; tot dat het in den Jaare 1663. wederom levendig begon te worden. Dierhalven wierd dien Heere, die zig toen te *Parys* in bezendinge bevond, daarover begroet; en deszelfs yver, om dit werk voltrokken te zien, was zoo groot, dat hy in zyn afweezenheid, door zynen Zoone, den Heere van *Zeelhem*, zyn Kabinet liet opſteeken, en de papieren tot dit Concept behoorende, aan de Heeren der Domeinen van *Holland*, en andere mededeelen; dewelke daarvan dubbelde maakten, en de Origeneele wederom aan den Heere van

Zeel-

Zeelhem behandigden. Dit was van die gewenschte uitwerkinge, dat deze Straatweg eindelyk, tot verwondering van veele Menschen, in den Jaare *1666.* gemaakt, en met groote kosten ge-effent wierd; tot welken einde de Heeren Staaten van *Holland* en *West-Vriesland*, aan de Heeren Reekenmeesters van de Graaflelykheids-Domeinen, en aan Burgermeesteren van den *Haag* Privilegie verleenden, om op denzelven Weg een Tolhek te mogen zetten, en van ieder Mensche, die dezelve te voet, met een Wagen, of te Paard passeert, een Oortjen of twee Duiten voor heên en weêr te ontfangen; ook van ieder Paard en van elk Rytuig een halve Stuiver; wordende bezyden dit Tol-hek een bekwaame wooninge voor den Pagter van dien Toll getimmert. Ter slinker hand van het Noord-einde wierd mede een bekwaam Veerhuys voor de Wagens aangelegt, zynde de Voerluiden gehouden voor drie Schellingen derwaards te ryden; gelyk breeder blykt by de Ordonnantien daarop verleend.

Deze Weg, van zulk een overgroote lengte, strekt tot een uitsteekend fraay gezigt, en is van het Tol-huys af, met de Dyken aan weerzyden, 18 Roeden breed, en omtrent twee Roeden gestraat; zynde aan beide zyden met vier ryen Berken en Elst beplant, welker schaduwe den wandelaar voor de brandende hitte der Sonne beschermen. Deze Straatweg in de afweezenheid van den Heere *Huygens* ondernomen, deed denzelven op zyn te rug-komst in den *Haag* aldus uitroepen:

Een' land-stadt liet ik u, gedolven in u' Duynen,
Gedoken in uw sand: Waar zyn die witte kruynen,
Waar is die dorre klift, waar is dat steile droog,
Daar geen oog over mogt, m'en stonde Tooren-boog?
Kan ik door Bergen sien, en sonder sand in d'oogen?
En sien ik Schevening, *en ben ik niet bedrogen,*
En sien ik door een Laan ten einde van syn' straat?
ô Edel onderwint, ô eer van Stadt en Staat,
Waar vind ik woorden uyt om u vol uyt te prysen?

En wanneer dezelve, over de uitvoeringe van deze uitvindinge verder zyn genoegen wilde betoonen, drukte hy zig aldus uit:

Gy, Groote Mogentheit des Vaderlands! Gy Heeren,
Die Hollands *Eigendom met een gemoet vol eeren*
Soo lang berekent hebt, en lang met dat gemoet
Gesonde Rekenaars van Holland *blyven moet:*
Gy trouwe Momberen van 's Graven *schoonen* Hage,
Daar ick, arm Hagenaar, *den trotsen naam af drage,*
Dry machten, die Gesach, en Middelen en Raadt
Te samen hebt gebracht, ten uytvoer van myn' staat;
(Vergeeft my 't moedig woord, en dat ick 't uwe myne;
Ten minsten is sy myn' alss' elck een is de syne
Die'r goed gevall in heeft, en mogelick wat meer,
Soo 'ck niet verydelt werd met overmoet van eer;)
Misduyt myn' plichten niet; my docht ick was u schuldig,
en droeg d'uytlandige vier Jaaren min geduldig,
Bekommert dat de draad myn 's levens kraacken mogt,
Eer ick dit laatste kind ter wereld hadd' gebrocht.

Zeer fraay werd deze Straat-weg en deszelfs nuttelyk gebruik, voornamentlyk voor de *Scheveningers* en *Haagenaars*, door den Digter *Jacob van der Does* (*) beschreeven; die te gelyk aantoond, hoe de *Haagsche* lekkerbekjes de eerste Zee-Visch konnen krygen:

In 't Noorden heeft den Haag *geen lustige waranden,*
Geen Bosch, noch Wey, maar Zee en aangename stranden,
En Duynen, daar voor dees' in grooten overvloet
't Konyn tot spys, en tot vermaack wierdt aangevoedt:

Nu

(*) In syn 's Gravenhaage, pag. 106. 107.

Nu is 't 'er uitgeroeit, op dat het aan geen Boomen
Die langs de ſtraat-weg ſtaan, by bongers-noodt zou komen,
En ſchenden 't jonge hout, dat moog-lyck mett'er tydt
Een ſchaduw geven ſal, daar niemant hette lydt.
Dit is een wonder-werck, dat ſulcke hooge ſanden
Ge-effent zyn, gelyck een vloer, door menſchen handen;
En dat die Bergen zyn verandert in een ſtraat,
Die van den Haag *tot aan het eyndt van* Schev'ling *gaat:*
Dit is geen enge weg, maar ruim, en breedt en open,
En daar een Koets twee, drie kan nevens d'andere lopen.
Aan weder-zy een roe vyf, ſes, of meer beplant
Met hout, dat waſſen wil, en opgaan in het ſandt.
Hier kan men 's morgens eer de Son met heete ſtralen
Den wandelaar verzengt, een Zee-vermaakjen halen,
En ſien den afſlag aan, en letten off'er Vis
Van onſe luſt of ſmaack die nacht gevangen is:
En wert 'er iets het geen ons aanſtaat, afgeſlagen,
Men mynt het, en men laat het na den Haag *toe dragen:*
En noodt een gaſt twee, drie, die met die verſſche Viſch
Veel meer vermaackt zyn, als den koſtelykſten diſſch.
Hier kan men 's avonds, als de Son in Zee gaat duycken,
En haar al-ſiende oog voor onſe Wereldt luycken,
Een koeltjen aan het Strand gaan ſoeken, en door 't nat
Heen draven, dat de Zee om neus en ooren ſpat.
Het Dorp van Scheveling, *dat met ſyn Viſch te voren*
Moſt ploegen door het ſandt, en dickmaals ſcheen te ſmoren
Van hette, dat gaat nu met Bennen overlaan
Van Viſch, en doet niet half den arbeydt in het gaan.
In 't kort, het is een wech, die veel gemack kan geven,
En de volmaacktheyt aan 't pleyſier van 't Haagſche *leven:*
Want aan het Ooſt leyt Boſch, aan 't Zuyden weeld'rig lant,
Aan 't Weſten Dal en Berg, aan 't Noorden Zee en ſtrandt.

Hier ſtaat aan te merken, dat het geene de Digter zegt van den *Viſch te mynen*, aldus verſtaan moet werden, dat de

Hagenaars het recht hebben tot *Scheveningen*, niet alleen om den Visch, die 'er op den afslag komt, te mogen *mynen*, maar ook om die te *naasten*, mits betaalende een zeekeren kleynen prys.

Niet verre van *Scheveningen* aan den Straatweg, ter slinkerhand wanneer men van den *Haag* komt, legt de uitmuntende fraaije Lusthof *Sorgvliet*, door wylen den schranderen en arbeidzaamen Heere *Jacob Cats*, in zyn leven Ridder, Raad-Pensionaris van *Holland* en *Westvriesland*, &c. in het gulle schraale zand, in den Jaare 1643. van de grond op aan begonnen, aangelegt, bebouwt en beplant, met laanen, dreven, wandel-wegen, Grot- en Fontein-werken verciert, en door de ongemeene vlyt en neerstigheid van den Stigter tot een weergalooze fraay- en vrugtbaarheid gebragt; zoo dat zig zoo wel Vreemdelingen als Inwoonders daarover grootelyks hebben moeten verwonderen. De Huyzinge daarop door den voorsz. Heer *Cats* doen timmeren, is wel niet zeer aanzienlyk, en laag by de grond, maar nogtans van binnen met genoegzaame vertrekken en gemakken voorzien. Daarenboven heeft de Heer *Cats* alle de Deuren en Vensters met fraaije Sinnebeelden en verscheide Vertooningen doen beschilderen, die voor de beschouwers tot aangenaame leerzaamheid vertrekken. Op deze Lust-plaats heeft deze Eerwaardige Man, gedurende zyne veelvuldige Staats-verrigtingen, een eerlyk tyd verdryf gezogt en gevonden; en eindelyk in zyn gryzen ouderdom, na dat dezelve zig van alle Staats-bewind hadde ontslagen, het meeste van zyn overige leef-tyd gesleeten. Aldaar is het, dat hy veele zyner lofwaardige Werken heeft opgesteld; dewelke ten allen tyden, zelfs nu nog, met zulk een wonderbaare graagte zyn ontfangen en geleezen, dat 'er (buiten de Heilige Schriftuure;) naauwelyks eenig Werk van eenen Schryver in het ligt is gekomen, 't welke, zoo wel in 't geheel, als ten deele, zoo veelmaals en in zoo veelderlei formaaten is gedrukt, herdrukt, en na gedrukt; ja zelfs in

andere

andere Taalen overgezet, en nagevolgt: Ten bewyze, dat de zinryke gedagten en vindingen van dezen neerstigen en vroomen Man, ook by de Vreemdelingen aangenaam is geweest; zonder zig aan de neus-wysheid der heedensdaagsche bedilallen te stooren, die zig durven aanmatigen en verstouten over een iegelyk den Meester te speelen, zonder dat men nogtans eenig deegelyk stuk-werks uit haare handen ziet voortkomen. Dus is en blyft dan de leerzame arbeid van dezen deugdzamen Gryzaart, Vader *Cats*, (gelyk men hem by de Liefhebbers zyner Gedigten veeltyds hoord noemen, en zyne Werken *der Vrouwen Bybel;*) by alle Nazaaten in zeegeninge. Veele zyner Gedigten dragen het merk-teeken van op *Sorgvliet* gemaakt te zyn; gelyk daar zyn, deszelfs *Ouderdom*, *Buyten-leven* en *Hof-gedagten op Sorg-vliet*, *Schilderyen en Versen*, *staande op den Ingang van Sorg-vliet*, en *Tachtig-Jaarig Leven en Huyshoudinge op Sorg-vliet*: Als mede verscheide invallende Gedagten op het naby gelegene *Scheveninge* en op de *Scheveningers;* gelyk daar zyn: *Op den afslag van de Visch tot* Scheveningen; *op een Schevenings-Vrouwtie*, *met een benne Visch op baar booft*, &c. By welke laatste gelegentheid de geestige Digter heeft aangemerkt:

„ Dat alhoewel de Inwoonders van *Scheveningen* het sober kostjen seer „ bekommerlyk raapen, datse evenwel nooyt, of immers seer weinig „ bevonden worden, haare kinderen in de Huysen der ryke en vermoo„ gende Menschen in den *Haag* te brengen, om in den dienst van Groo„ te gebruykt te worden; verkiesende voor deselve, haar kleyne, maar „ vrye gelegentheid ".

Andere diergelyke dingen gaan wy stilzwygende voorby, vermits de lof-spraak van dezen onvermoeiden Schryver reeds in de geheele wereld vermaart is.

Na 't overlyden van den Heere *J. Cats*, is *Sorg-vliet* door deszelfs Erfgenamen aan wylen den Graaf van *Portland* verkogt

kogt (*); die dezen Lusthof merkelyk vergroot en verbeterd heeft; voorzien zynde met vermakelyke Vyvers, Waterspringen, Grotten, Thuynen, Orangerie, Boomgaarden, Terrassen en Plantagien. De gemelde Graaf zoude het Woonhuys daarop staande, ook wel gaarne merkelyk verbeterd, en hooger opgehaald hebben; dog de Fondamenten deswegen onderzogt zynde, heeft men niet in staat bevonden, om een zwaarder Gebouw te konnen dragen.

Aan den *Scheveningschen* Straat-weg voorsz., aan dezelve zyde als *Sorg-vliet*, dog nader by den *Haag* en het Tol-Hek, legt nog een zeer vermakelyk Lusthuys, voorzien met fraaije Thuynen, Grotten, Vyvers, Orangerie, en allerleie Cieraaden; hebbende van vooren by den ingang aan den weg een ruim Bassecour, met een cierlyk yzeren Hek geslooten. Daarop plagte de Prins van *Hessen*, Broeder van wylen den Land-Graaf van *Hessen Cassel*, en Oom van zyn regeerende Majesteit van *Sweeden*, zyn Hof te houden; tot welken einde dezelve van tyd tot tyd daaraan veele onkosten gedaan heeft.

Tot *Scheveningen*, zegt de *Roomsch-gesinde* Heere, *H. van Heusden* (†), stond in den Jaare 1637. op zeeker glas-venster, de afbeeldinge van *St. Anthony* van *Padua*, dragende 't Sacrament in zyne handen, en een Ezel daar voor nederknielende; daaronder deze vier Versjes in 't *Latyn* met een Diamant-steen gesneeden waren:

Quid Calvine putas, Te vanâ illudier umbrâ,
Et Christum panis sub specie esse negas?
Ecce fides Romana asino censore probata est.
Si non vis Christo credere, crede Asino.

De

(*) G. Cretsers 's Gravenhaage, pag. 138.

(†) Oudheden, Derde Deel, pag. 774.

De zin daarvan is: Dat een Gereformeerde, ſchoon hy al *Christus* niet wilde gelooven, dat dezelve weezentlyk in het Brood des Avondmaals zy, ten minſten dezen Ezel behoorde te gelooven, die denzelven daarin vereerde. Dog ik oordeele, dat dit bewys mogelyk een eenvoudigen *Roomſch-geſinde* mag behaagen, dog voor een Gereformeerd Chriſten veel te zwak is, om hem daardoor een weezentlyk Hooft-Artykel van zyn Geloof te doen verzaaken. Men zoude wel op de dommigheid van den Ezel, een breeder en boertiger toepasſinge konnen maken, indien my de agtbaarheid dezer ſtoffe niet weêrhield; waarom ik het hierby zal laten beruſten.

SCHEVELINGE

EYKENDUYNEN, GELEEGEN IN HAAG-AMBACHT.

KERK van EYKENDUYNE.

DE Buurt of het Gehucht, thans by de naam van *Eikenduinen* bekend, is geleegen in 't Ambacht van '*s Gravenhaage*, tusschen den *Haag* en *Loosduynen*, aan den weg. In een zeekeren ouden Brief van den Jaare 1266. van de Gravinne *Machtelt*, werd deze Plaats *Hekendune*, (*) en in latere Geschriften *Eykendunen* genoemt; waarschynlyk is deze naam van *Eeken*

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 774.

Eeken en de *Duynen* oorſpronglyk, als *Duynen*, die veel met *Eeken-hout* beplant waren. Dat deze Buurt van ouds welvaarender is geweeſt, als nu, zoude men eenigzints mogen beſluiten, uit de groote van de Kerk, die daar geſtaan heeft, daarvan de overgeblevene ruïnen eenig denkbeeld konnen geven; welke de Konſt-teekenaar *A. Rademaker* ons in de 112. Afbeeldinge zeer fraay na 't leven heeft vertoond, gelykze zig in den Jaare 1620. bevonden; vertoonende een groot gedeelte van den Tooren, en van den eenen Gevel daar tegen aan ſteunende, beneffens eenige andere brokken Muurs, dewelke, ofſchoon in zig zelve reets geringe overblyfzelen van dit aanzienlyke Gebouw, egter zedert meeſt zyn wechgeraakt, en afgebrooken, zoo dat 'er tegenwoordig weinig van overgebleven is.

Van ouds, in de *Roomſchgeſinde* tyden, plagt 'er een groote meenigte van Menſchen van alle kanten naar *Eykenduynen* ter Beedevaart te gaan, om aan zeker zoogenaamd kruis des Zaligmaakers (ter eere van 't welke ook een *Broederſchap* was opgeregt;) eerbiedigheid te bewyzen, by welke gelegentheid doorgaans zeer milddadig wierd geoffert; van welke Penningen aldaar de Kerk, of veel meer de Kapelle ter eere van de Heilige Maaget getimmert is. Ook is het denkelyk, dat de nabyheid van 't oude Hof der Graven van *Holland*, gelegenheid heeft gegeven, dat de Graven en Gravinnen deze ſtigtinge mede zullen hebben begunſtigt; gelyk omtrent meeſt alle andere is geſchied. Daarvan ſtrekt onder anderen ten bewyze, dat de hier voorengemelde Gravinne *Machtelt*, in haaren Brief van den Jaare 1266. aan deze Kerk drie Morgen Lands tot een Aalmiſſe vereert heeft. Dat deze Kerk een *Abdye-kerk* zoude geweeſt zyn, gelyk in de Verklaringe van de bygaande Print-verbeeldinge werd gezegt, is my nergens gebleeken; want men reekent dat 'er van ouds in *Holland* niet meer bekend waren, als zes Abdyen, (*) namentlyk: (1) *Egmond*, beſchreven in 't *Eerſte*

(*) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 112.

Eerste Deel dezes Werks, *pag.* 287. tot 327. (2) *Leeuwenhorst*, of *der Lee*, in 't *Tweede Deel*, *pag.* 159. tot 168. (3) *Rhynsburg*, in 't laatstgemelde *Deel*, *pag.* 169. tot 231. (4) *Koningveldt*, daarvan in dit *Derde Deel* breeder gesproken zal worden, by de verklaringe van de Afbeeldingen N°. 117. en vervolgens; (5) *Beeren*, by *Heusden*, en (6) *Loosduynen*, niet verre van *Eykenduynen* geleegen (*), waarvan terstond nader; waarom het schynt, dat by misslag *Eykenduynen* voor *Loosduynen* verkeerdelyk zal verstaan zyn.

De Kerk van *Eykenduynen*, hoe ruym dezelve ook eertyds was, en schoon 'er, in den voorgemelden Brief van A°. 1266. van een *Kapellany* gesprooken werd, zal eigentlyk evenwel, (volgens *H. van Heusden*;) niet anders als een *Kapelle* geweest zyn. Dezelve stond onder de Parochie-kerk van *St. Jacob* in 's *Gravenhaagen*; welker Pastoor zyne Kapellaanen derwaarts plagte te zenden, om 'er den Godsdienst te verrigten. Deze Pastoor was alleen geregtigt, om de Paasch-communie, 't zoogenaamde Sacrament des Houwelyks, en 't laatste Olysel aan die van *Eykenduynen* te bedienen.

De *Roomschgesinde* zyn gewoon, zelfs nu nog, Beedevaarten naar *Eykenduynen* te doen, om 'er de H. Maaget, als Patronesse dezer plaatze te vereeren; gelyk mede, als op een zeer Heilige Plaatze, haare dooden te begraven.

In 't Quohier of de Lyst der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-vriesland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. staat *Eykenduynen* aangeslaagen voor 37 Huyzen, 1543. Morgen 563 Roeden, betaalende Jaarlyks 5996. Guldens 10 Stuivers 4 Deniers.

Niet verre van *Eykenduynen*, en omtrent anderhalf uur van den *Haag*, tusschen den *Haag* en 's *Gravesande*, duyn-waarts, legt *Loosduynen*, een Dorp in *Delfland*, dog dehoorende onder *Haag-Ambacht*. In d'oude Brieven komt deze naam zeer verschillende

(*) A. Matthæi Analecta, Tom. VI. pag. 33.

schillende voor, want men leest daarin, dan *Losduyn*, dan *Lausduyn*, *Lousdunen*, *Loesdunen*, *Losdunen*, *Losdun*, *Loosdunen*, &c. alle welke benaminge van de *Duynen* ontleent zyn, in welke dit Dorp geleegen is.

De hooge ouderdom van dit Dorp, blykt eenigzints daaruit, vermits de Voorzaaten van Graaf *Floris* de Vierde, lange voor den Jaare 1224. een Kapelle, met een pleyn daaraan gestigt hebbende, de voornoemde Graaf in 't laatstgemelde Jaar, op zyn eigen Landgoed by deze Kapelle, een Nonnenklooster, van den *Cistercier-Orden*, voor Adelyke Klooster-Maagden heeft gestigt, 't welke eenige Eeuwen lang een zeer vermaarde Abdye is geweest. De Brieven dezer stigtinge, beneffens verscheide Privilegien, Vryheeden en Giften, aan 't gemelde Klooster of Abdye gegeven, konnen in 't *Latyn* en *Duytsch*, in 't lange by den beroemden Professor *A. Mattheus* (*), en *H. van Heusden* (†) geleezen worden; onnoodig hier te herhaalen. Wy zullen dierhalven hier slegts byvoegen, de namen van eenige Abdissen, die 't bewind over dit Adelyke Stigt hebben gevoerd, voor zoo verre dezelve tot onze kennisse zyn gekomen; om aan te toonen, dat zy, zoo wel als die van de andere Abdyen van *Holland*, mede van den eersten en oudsten Adel geweest zyn.

D'eerste Abdisse, zegt *Jan van Leyden*, was JOHANNA genoemt, overleeden in den Jaare 1269.

A°. 1267. Zuster A. bygenaamd Abdisse, in een Brief van dit Jaar

A°. 1300. MABELIA.

A°. 1316. BEATRIX.

A°. 1320. MARIA VAN BORSELEN.

A°. 1325.

(*) Analect. Tom. VI. pag. 19—42.

(†) Oudheeden, Derde Deel, pag. 774. &c.

A°. 1325. MARGARETHA VAN WALCHEREN.
A°. 1328. GEERTRUYD VAN HAARLEM.
A°. 1334. CATHARINA VAN DEN BROKE.
A°. 1367. CATHARINA VAN ABBENBROEK.
A°. 1401. SWAANENBURG VAN STEENVOIRDE.
A°. 1421. HEILWICH VAN DER LEKKE.
A°. 1440. LUTGAART VAN DER AA.
GOUDE VAN HEUKELOM.
A°. 1538. CATHARINA VAN DER DUSSEN.
A°. 1546-1551. ANNA VAN EGMONDT.
A°. 1562. URSULA VAN LEEWEN.

Van de Klooster-Juffers, die als Nonnen in deze Abdye gewoont hebben, vind men 'er onder anderen ook uit de volgende Adelyke Geslagten:

Van Abbenbroek.
Van Almonde.
Van Borselen.
Van den Burg.
Van der Does.
Grunevelt.
Van der Haar.
Kats.
Van de Koulster.
Van Kralingen.
Van Malburg.
Van Merwede.
Van Spangen.

Daar zullen 'er zekerlyk nog veele andere uit verscheide Adelyke Familien dezer Landen, van tyd tot tyd in dit gestigt geweest zyn, die niet tot onze kennisse zyn gekomen.

Toen deze Abdye in haaren bloey was, is het den Nonnen, daar in opgeslooten, gegaan, gelyk den meesten anderen, namentlyk, datze door de ruime begiftigingen der goedgunstige Gevers, een luy en dertel leven hebben gehad, en daardoor begonnen uit te spatten; 't welke reeds in den Jaare 1347. zoo grof ging, dat Graaf *Willem* van *Holland*, daaromtrent ordre moeste stellen, en *Ludolphus*, Abt van *Eyteren* by *Ysselstein*, als

als Bezoeker derwaards zenden, om de Nonnen wederom tot haaren plicht te brengen. Eindelyk, met de veranderinge van tyden, is deze Abdye gelyk alle de andere hier te Land, mede geheel te niet geloopen.

De aanzienlykheid en agtinge van dit Gestigt, kan ook daar uit opgemaakt worden, dat in dezelve Kerke verscheide Doorlugtige Personagien begraven zyn. Onder anderen de Gravinne *Machtelt*, Weduwe van Graaf *Floris* de Vierde; die zig zedert den dood van haaren Man, in dit Klooster heeft onthouden, ook daarin A°. 1267. gestorven en begraven is. Als mede de berugte *Margaretha*, Gravinne van *Henneberg*, beneffens haare gewaande 365 Kinderen, die zy in eene dragt ter Wereld zoude gebragt hebben. Welk verhaal by zommige groote verbaastheid en verwonderinge heeft veroorzaakt, en veele Eeuwen voor waarheid is verhaald en aangenomen, dog zedert eenige Eeuwen herwaards nader onderzogt, en aan den Toets-steen der waarheid beproefd is geworden; en daardoor meest in twyffel werd getrokken. Zelfs de *Roomschgesinde* Schryvers *H. van Heussen* en *H. van Rhyn* (*), schoonze het niet voor geheel verdigt erkennen, verklaaren nogtans ronduit, dat het vol onwaarheden is. Zeldzaam is het dierhalven, dat de Digter *J. van Westerbaan* (†), offchoon een Protestant, dit verdigtzel wederom als eene waarheid in de volgende Versfen heeft voor den dag gebragt:

Vrouw Grietje, Floris *Kind*, *van dese naam de* Vierde,
Die Holland *als een Graaf tweemaal ses Jaar bestierde*,
Des Graafs van Henneberg (*Heer* Hermans) *Egtg'maal*,
En Willems-*Suster*, *die*, *door syn verwinnend staal*,
De Friesen *bevochtede*, *en Koning nu van* Romen,
Der Duitsche *Keis'rin Kroon*, *te* Genua *gekomen*,

Ont-

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 782. 783.

(†) In syn Ockenburg, pag. 25.

Ontfing van Innocent, *die* Fredrik *gaf de ſchop*,
En wierp 'er Hendrik *eerſt, toen* Willem, *tegens op.*
Een arme Bedel-Vrouw, met Tweelingen geſegend.
Niet wel, naar haaren ſin, van de Gravin bejegend,
Die haar van Overſpel en oneer hiel verdacht,
Om dat ſy 't daar voor hiel, dat twee van eener dragt
Geen Kindren konden ſyn by eene Man gewonnen,
Sprak, uit verbolgen moed: De Hemel wille gonnen,
Dat ſoo veel Kinderen Mevrouwe teffens haar,
Gelyker dagen ſyn in een volkomen Jaar!
Vrouw Griet *quam in de kraam van Dochteren en Soonen;*
(Soo hier de Tafereel den Leeſer kan vertoonen,)
Van honderd-maalen drie, en ſeſtig, en nog vyf.
Naar wenſch of naar den vloek, van 't vinnig bedel-wyf.
Des Kraam-vrouw's Oom, die Guy *of* Otto *was geheeten,*
En op des Biſſchops ſtoel tot Uitrecht *was geſeeten,*
Gaf de geheele ſoo, gebooren van Margriet,
Het Kerſten-doopſel in de bekkens, die gy ſiet.
De Knechtjes wierden Jans, *en al de Meyden* Lyſen,
Maar moêr nog kinderen en hadden nood van gryſen;
De Mōeder ſtierf eerlang, ſoo ook de Kinders deên,
Op eenen dag, en ſyn gedekt met deeſe ſteen.
Men ſchreef een duiſend *en daartoe* twee honderd Jaaren,
En ſeventig en ſes, *ontrent dit Kinder-baaren:*
En Vrouw Margriet *was oud, nu veertig Jaar en twee,*
Of weinig min of meer, doe de verhoorde beê
Van een verſtoorde Vrouw, ſoo veel gelyfde ſielen
Uit Floris-*dochter deê, als Poppe-mensjes krielen;*
Op Goede-Vrydag *was 't, dat ſy in 't bed gelag,*
En gaf aan Henneberg *dees laaten Almanach,*

Des

Des ſmorgens voor den noen, ontrent het uir van negen.
Dat 's man en paard genoemd, en dag nog ſtond verſwegen.
Die twyfeld aan de ſaak, of wraakt de trouw der blaên,
Van motten-tand geknaagd, of ouderdom vergaan,
Daar ſoo veel ommeſtands noch over is gebleeven?
Nog twyfeld m' aan de zaak, en mannen, dieſe ſchreeven,
Nog wraackt men Boek en Blad, en houd dit ſtuk voor jok,
Of 't Evangely was van 't Vrouwen-ſpinnerok; &c.

Over 't berymen van deze ongerymde vertellinge, is de Heere *Weſterbaan* daarna door den Geleerden *J. Oudaan* geheekelt, met devolgende Verſſen; in welke te gelyk 't herkomen der Bekkens, die thans te *Loosduynen* vertoond worden, te regt werd aangewezen, gelyk de doorzigtige *P. Scriverius* (*) getuigt, *hem wel bekendt te zyn.*

Wie hier niet wayt in 't oog het zand der Looze-duynen,
Gaa vry naar Okkenburg, *om* Brandwyks *rycke tuynen*
Te zien in haaren bloey; dog eer by derwaarts raak,
Hoor 't keürig jaa en neen, en ſpraak en wederſpraak,
En ruſte met gemak, naa ſoo veel gaans en rekkens
Op 't bankje in de Kerk; daar Tafereel en bekkens,
En zerck de Zeegels zyn; daar; (of geloov'jet niet?)
„ Het Kerſten-doopſel in de bekkens die gy ziet
Gegeven wierd: waarvoor de vale-Non te danken is,
Die dat eerwaardig paar, de ſchendige gevankenis
Van Lommert of Ou-mert onthaalt heeft binnen Delft.
Hoe, kyker! twyffelje nu meer dan aan de helft?
En geen te ryken Geus, die niet zyn hand te ſchenden
Aan 't heylig goed ontſag, in d'algemeyn' ellenden,

(*Die*

(*) Toets-ſteen op 't Oude Goudtſche Chronyxken, pag. 257: 258.

(Die een Diogenes, *gewenteld op zyn rug,*
En weder op den Buyck, en weder doffer-vlug
Doen werden had, alwaar hy op syn buyck begraven;)
Kan niet onaardig hier verrykt zyn met dees' Haven;
En Lieven-Heers goed, heb het dus (het quam soo 't voor
Schoon Ott *of* Gwy *nog eens, nog twee-maal* Griete-*moer,*
In sulck een boogen nood, om bekkens waar verleegen;)
Vertuyst, vertuureluurt, verwisselt by de weegen.
En waarom niet zoo wel, dat eygen Ziel? om geld:
Dit zeg niet ik; maar 't heeft voor waarheyd zoo verteldt
Het eertyds Nonneken, dat namaals was de Mater
En Moeder in der daad, toen Meursius *de* Pater:
En kranck-geloovige, nu vitje of dit paar
Het rechte paar wel is? en of het niet en waar,
Zyn 't bekkens als te voor, en bekkens die wat lyken,
Of 't waar voor 't hoofd gebolt, die namaals quam bekyken
't Geen hy te vooren zag; weg alle spertel-schyn,
Dank-heb d'onthoudenis der kundige Bagyn,
Naa 't voorschrift uyt haar mond, schoon weer en weer verlooren
Het eerst, wierd keurig wel een tweede paar gebooren:
't Geen grooter Heyl'gen kleed of beenders viel te beur,
Verdient op bekken-klank geen al te nauwen keur.
Dien 't bekkens-spel verveelt, op soo veel hol gerotels,
Ga heen, hy word verwacht op Brandwyks *volle schootels.*

J. Oudaan.

De Burgermeester *D. van Bleyswyk*, deze Verssen mede aanhaalende (*), voegt 'er het volgende by:

Niet tegenstaande alle ontdekkingen van dit bedrog en de onbedenkelykheid van de *Stratageme*, zyn nogtans de luiden in voorgaande Eeuwen zoo bygeloovig bevonden, dat zy eenigen tyd getrouwt geweest zynde, en geene Kinderen verwekkende,

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 26.

kende, gewoon waren voornamentlyk naar *Loosduynen* te trekken, om aldaar haare handen in deze twee Bekkens te wasschen, op hoope en vertrouwen, van daardoor vrugtbaar te zullen worden. Van een nog veel grooter ligtgeloviegheid verhaald de Heere *Westerbaan*, dat veele Vrouwen, die te *Loosduynen* de Bekkens komen zien, die boven het Tafereel zyn, en door haar niet konnende bereykt worden, werpen zy haaren Handschoen of Neusdoek daarna toe; zig vastelyk verbeeldende, indien dezelve aan de Bekkens raaken, dat zy vrugtbaar zullen zyn. Ondertusschen is het naauwelyks te begrypen, dat 'er in deze onze dagen, by 't helder schynende ligt des Euangeliums, nog zulke verblinde menschen gevonden worden. En offschoon wylen Doctr. *Lud. Smids* (*), niet vreemd is geweest, van deze vreemde vertellingen voor waarheid aan te nemen; nogtans houde ik met den schranderen *Erasmus*, die den grond dezer Sprookjes reets in zyne dagen, voor meer dan twee Eeuwen heeft ontdekt, zeggende (†):

„ In 'de *Hollandtsche* Jaar-boeken en Gedenk-schriften, by leedige „ menschen ingesteit, vindt men, dat eene Vrouw te eener dracht driehondert en vyf en festich levendige Kinderen ter wereldt gebracht „ heeft, en dat zy alle gedoopt geweest zyn. De Jaar-boeken zyn voor „ handen, de Schilderye is voorhanden. Men toont ook den Heuvel, „ naast aan het Klooster, waar in zy begraven is, daar het Palleys gestaan „ heeft: Maar wy verwonderen ons, hoe door eenige Listigaarts, sulke „ spooreloose dingen de onbedreven wereldt wys gemaakt zyn, toen „ het eenvoudige Volk, in een ruwe Eeuw soodaanige Fabelen geloof „ gaf; alhoewel hierin geen groot verderf geleegen is. Andere dingen „ heeft men door diergelyke bedriegeryen den luyden diets-gemaakt, „ waardoor *Christus* ons t'eenemaal benomen werdt ".

Tot hier toe *Erasmus*, (zegt de schrandere *P. Scriverius*;) met welken ik het houde.

Ik

(*) Schatkamer, pag. 212.

(†) Siet P. Scriverius Toetssteen, pag. 256. J. van Bleyswyk Beschr. van Delft, pag. 26.

Ik zal hier flegts een gevoelen byvoegen, namentlyk van *H. van Heusden* (*), 't welke my 't aller waarſchynelykſte voorkomt, indien 't geheele Verhaal niet verdigt is, namentlyk: Hy zegt, dat de Gravinne *van Henneberg* op *Goede Vrydag* van *twee Kinderen* bevallen is, die by den Doop *Jan* en *Eliſabeth* wierden genoemt; dat het Nieuwe-Jaar toen met *Paaſſchen* begon, en dat d'eerſte Schryver mogelyk verhaalt heeft: *Dat de Gravinne van Henneberg op Goeden Vrydag zoo veele Kinderen gebaart heeft, als 'er daagen in 't Jaar waren;* (te weten *twee*, want daar waaren toen maar twee daagen van 't Jaar verloopen;) 't welke van de volgende Schryvers verkeert zoude begreepen en navertelt wezen, als of het 365 Kinderen waren geweeſt.

De geene, die begeerig is, om deze gewaande geſchiedeniſſe, en de gevoelens van verſcheide geleerde Mannen daarover breeder te weten, kan daarvan nazien, *P. Scriverius Toetsſteen*, *pag.* 254 tot 258. *D. V. Bleyswyk*, *Beſchryvinge van Delft*, *pag.* 20 tot 26. *Boxhorns Tonneel*, *pag.* 162 tot 165. *Collectio Monument. Fœd. Belg. pag.* 226 tot 229. *S. van Leeuwens Batavia Illuſtrata*, *pag.* 1314 tot 1317. *Ant. Matthæi Vet. ævi Analecta*, *Tom. VI. pag.* 19—42. *Lud. Smids Schatkamer*, *pag.* 210 tot 212. en veele andere.

De Kerke te *Loosduynen*, zedert de Reformatie aan den Gereformeerden Godsdienſt toegewyd zynde, behoord onder de Claſſis van *'s Gravenhage*, en van tyd tot tyd hebben de volgende Predikanten denzelven aldaar waargenomen (†):

Jacobus Cornelii Meurſius, 1578. uytgedient	1616.
Abrahamus Jacobi Kenneweg, 1616. geſtorven	1637.
Alexander Gortzenius, 1637. geſtorven	1666.
Johannes Heynſius, *Joh. Fil.* 1667. tot	1715.
Cornelis Huyberts, ſedert 1715.	

(*) Oudheeden, Derde Deel, pag. 782: 783.

(†) M. Soermans Kerkelyk Regiſter, pag. 130.

DE

DE STAD
DELFT.

Een gedeelte der STADT DELFT.

BY gelegentheid van de 113 Afbeeldinge, in de welke ons de Konstryke *Abr. Rademaker*, een zeer fraay Gezigt van een gedeelte der vermaarde Stad *Delft* heeft medegedeelt, gelykze zig aan de Noord-zyde, agter de Thuynen van buiten uit het veld vertoond, ziende naar 't *Stadthuys* en de *Nieuwe Kerk*; zal ik van 't eene en 't andere kortelyk wat nader spreeken. Een zeeker zoet-vloeijend Digter, heeft in de voorgaande

de Eeuwe, tot Lof dezer Stad, en van derzelver oorſprong, aldus gezongen (*):

Het luſt me nu, verligt door Finix-*vêren*
Myn rym-pen na 't befaamde DELFT *te keeren,*
Haar aanbegin van ouds her te bezien,
Geagt, by vrome oud Hollandſche *Edelliên,*
Voor Zuſter der vereende Lot-genoten,
Uit 't zelve bloed als d'andere geſproten;
Gelykze nog om d'oude als 't derde lid,
Beboorlyk in den rang der Staten zit.
z'Is tot een Stadt verbeerelykt geworden
Van Goverd *met de Bult, die tegens orden*
Met ſnood geweld den jongen Graaf verſtiet,
Ten Lande uytgeſchopt, en zig in 't Erf-gebied
Zoo dringende, grootdadig dede blycken,
Dat ſtoutheid vaak gaat met de zegen ſtrycken.
Dog hare naam bloeyde eene lange ry
Van Eeuwen al voorbenen, wanneer zy
Slegs Dorp of Vlek in minder kreits gezeten,
Den horen van de Faam vaauw vol kon meten;
Toen Carbulo, *een dapper Oorlogs-man*
Van Rome, *alhier te land, met wapens van*
Den Vorſt Tibeer, *die na* Auguſt *regeerde,*
't Gezag hadde, en zeeg-haftig triomfeerde.
Dees Held liet in het agt- en veertigſt' Jaar
Na 's Heylands komſte, een lange Gragt aldaar
Op-delven, van den Ryn-ſtroom *tot de* Maze,
Op dat geen vloed van Nereus *'t land verbaze,*
En zetten mogt, de menſchen en het vee,
En akkeren in eene barre Zee;

Maar

(*) D. V. Bleyswyk Beſchryvinge van Delft, pag. 898.

Maar om 't geweld der wateren te breken,
Als Triton *quam den onweer-horen steken.*
Na deze Gragt Oud-delfs, *schynt* Delft *genoemt,*
Nu sedert zo naambaftig en beroemt;
De Vliet *is nog dezelve, die by* Leyden
Van d' Ryn *omhelst, zyn zog door* Delft *komt leyden;*
En verder dan door Maas-land-fluys *heen schiet,*
En zyne kruik in Thetys *gelven giet.*

Dit komt overeen, met de Geschicht-kundige Rymen van *J. Nauijen* (*), zeggende:

De derde Stadt is DELFT, *door* Godefroi *gesticht,*
Den Aarts-Tyran; een uit de Lotheringer *Graven.*
Zy kreeg van 't Water haren naam; 't geen (na Delfs-haven
Heen vlietend Water-pas;) heet DELFT. *De Gracht en Stad*
Van 't Water kreeg haar naam, 't welk van de wal' omvat,
Maackt Delfs-haven, *waar het door-vloeit in de* Mase.
Den Hertog Allebrecht *van* Bey'ren *heet op rase,*
(*Tuigt* Binchorst *en* Polaan) *beschoot hunn' muur-gewelft,*
En heeft tot puin gemaackt de sterckten van out DELFT.

Delft, betuigt mede de geleerde *Boxhornius*, schynt oorspronklyk dezen naam ontfangen te hebben van *Delven*, of graven, en mogelyk van het delven of graven van *Corbalo's gragt*, ten tyde der *Romeynen*, langs welke eerst een Dorpje *Delft* schynt gestigt, (daarvan mogelyk de Heeren, die den Bynaame *van Delft* plagten te voeren, Heeren zyn geweest, die daaraan dezen naame gegeven (†), of daarvan ontfangen hebben;) dog daarna, zoo men meent omtrent den Jaare 1071. door

(*) Beschryvinge van Batavien, pag. 9. 10.

(†) Boxhornius Toneel van Holland; pag. 124.

door *Govert* met de Bult versterkt, en tot een Stad gemaakt; om geene andere reedenen, dan om daarin ten allen tyden een zeekeren toevlugt en verblyf te mogen hebben, nademaal hy, steunende op den rykdom van *Willem*, Bisschop van *Utrecht*, *Robbert* de *Vriese*, voogt van *Dirk* de Vyfde, Zoon van Graaf *Floris* d'Eerste, verdreven, geheel *Holland* vermeesterd, den regten eigenaar ontvreemt, en onder zyn bedwang gebragt hadde; daarvan nog tot op den huidigen dag een spreekwoord is overgebleven; 't welke men gebruikt, van iemand, die iets tegens regt en reeden, en met geweld bezit, dat men van hem zegt: *Hy slagt Govert met de Bult, die regeerde 't Ryk met geweldt.*

Delft wierd van ouds gereekent voor de Hoofdstad van *Noord-Holland*, en de voorzittende Stad ten opzigte van de groote Visscherye van *Holland*. Dezelve is de Hoofdstad van *Delfland*, ten naasten by in derzelver midden geleegen, groot omtrent 4000. treeden, of een uure gaans in haaren omtrek. De verdere wyte, tusschen deze Stad, ende omleggende Plaatzen, reekent de Heer *van Bleyswyk*, wylen Burgermeester der Stad *Delft*, (*) (van wiens fraaijen arbeid ik my in dezen meest zal bedienen;) als volgt: Een uur of *Hollandsche* Myl van *'s Gravenhaagen*, en anderhalve Myl van *Scheveningen*; twee Mylen van *Rotterdam*, en even zoo veel van *Delfshaven*, *Schiedam*, *Vlaardingen*, en *Maasland-sluys*, alle gelegen aan de *Maas*; zoo dat een passer op de Kaart, met den eenen voet in de Stad gesteld, en met den andere een Cirkel of rond getrokken wordende, alom het uiterste van deze *Maas-plaatsen* zal raaken. Voorts is *Delft* nog van *Leyden* drie, en van *der Goude* vier Mylen gelegen; waar uit de bekwaame gelegentheid dezer Stad blykt. Voorts is aldaar mede een ongemeen groote doortogt van alle reizende Perzoonen, komende van 't Zuyden, als uit *Zeeland*, het meeste gedeelte van *Gelderland*, *Braband*, *Vlaan-*

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 6.

Vlaanderen, en meer andere en verder gelegene Plaatzen, die naar den *Haag*, *Amsterdam*, en elders reyzen; waardoor dagelyks door deze Stad een ongemeen groot gery en gevaar is, tot merkelyk voordeel van de Stad. De platte form of gedaante der Stad is wel meer vierkant, als drie-hoekig, egter dat deel, dat naar het Zuyd-Oosten strekt, (schoon men het van buiten niet kan zien, ten zy men daaromtrent is;) springt ongelyk uit buiten het Noorder en Zuyder einde.

De Stad is na alle waarschynlykheid, zedert datze een Stad geweest is, nooit uitgeleid, maar van den beginne af aan binnen zulk een omtrek begrepen, gelyk dezelve nu nog is; dog in den beginne waren daar binnen noch veele Thuynen, leedige en onbetimmerde Erven, die allengskens, door de vermeerderinge der Inwoonderen, met Huyzen zyn betimmerd.

De neering en welvaart der Stad is voornamentlyk zeer aangegroeit, door de *Weveryen* van Wolle Laakens, en het *Bierbrouwen.*

De Draperye of 't Laaken-bereiden is, volgens het gemeene gevoelen, 't oudste, en plagt eertyds zoo beroemt en vermaart te zyn, dat men om het beste Wolle Laaken te beteekenen, het zelve *Delfs puyk* plag te noemen. Aanmerkelyk is het ook, dat het Drapieren of Laaken-bereiden in deze landen een eigen Fabrik, en zedert zulk een reeks van Eeuwen geoeffent is, dat daarvan geeene aanteekeninge gevonden werd; dat ook de *Engelsche* omtrent den Jaare 1336. deze Fabriken van Wolle Laakenen eerst hebben begonnen, na datze dezelve van de *Nederlanders* hadden afgezien, en deze zedert omtrent dien voortreffelyken handel hoe langer hoe meer onderkroopen; zoo dat men denzelven byna geheel en al in deze Landen is kwytgeraakt, daarvan *Amsterdam*, *Haarlem*, en *Delft*, het smertelyke gevoel hebben.

De tweede hooft-neering te *Delft* was, die van het *Bierbrouwen*, waarvan men geen duystere blyken vind, dat de

zelve reets voor den Jaare 1300. binnen *Delft* wierd geoeffent. Aanmerkelyk is het ondertusschen, dat de *Hollanders* van ouds geen ander Bier mogten brouwen, als met Hoppe dien zy van den Grave gekogt hadden; waarom het al een zonderlinge Privilegie was, dewelke Graaf *Willem* de Vierde in den Jaare 1340. aan die van *Delft* verleende, dat zy haar Bier zelfs mogten Hoppen, of de Hoppe, zoo wel by andere, als by die van 's Graven wegen mogten koopen; slegts onder deze geringe voorwaarde, dat zy voor 's Gravenregt, voor elke thien Vaaten Bier, eene *Hollandschen* Schelling of twaalf Deniers zouden opbrengen. Deze, beneffens verscheide andere zeer aanmerkelyke Privilegien, aan die van *Delft*, ten behoeve van de Brouwers verleend, hebben, zoo wel aan de Graaflykheid, als aan de stad, ongelooflyke zommen gelds en groote rykdommen aangebragt; tot dat eindelyk de *Spaansche* grootschheid en inhaaligheid der laatste Graven; getragt heeft de Vryheid der *Nederlanders* te fnuyken, de Privilegien der Steeden te besnoeijen, de Steeden te dwingen. en het grootste deel van der zelver rykdommen zig toe te eigenen; zoo lange tot dat by de uitkomst derzelver begeerlykheid de wysheid bedroogen heeft. Want na 't ontstaan der Inlandsche Beroertens, omtrent den Jaare 1567. tusschen de Ingeboorene en de *Spanjaarden*, en dewyle het vervoeren van de Bieren, door de langdurige Oorlogen, hoe langer hoe meer wierd verhindert, en belet, zyn de Brouweryen allengskens wederom vermindert, en de meeste verdweenen. Ja de Heer Burgermeester *Van Bleyswyk* heeft aangeteekent, dat 'er binnen den tyd van een Eeuwe (te weten omtrent A°. 1667. toen hy dit schreef;) binnen *Delft*, meer dan hondert Brouweryen waren uitgebrooken, zoo dat 'er toen nog maar vyftien overig waren.

Naderhand is 'er voor een derde Hooft-neeringe binnen *Delft* opgekomen, het Platiel-bakken, of de *Porcelyn-Bakkeryen*, die men niet alleen tot onderscheid van de *Oost-Indische*, maar ook by uitstek en uitmuntendheid boven 't Aarde-werk 't geene elders

elders in deze Landen gebakken werd, *Delffsche Porcelynen* noemt; die wederom zoo sterk begeert en getrokken wierden, dat dit soort van Werk-huyzen binnen korte Jaaren tot agt en twintig toe is aangegroeit; daar door een groote meenigte van Arbeids-Volk zoo wel binnen als buiten 's Lands aan de kost komt; nademaal nergens hier te Land eenig Porcelyn of fyn Aardewerk werd gebakken, 't geene zoo fraay is als het *Delfsche*, en 't schynt, dat men het *Chineesche* aldaar alderbest weet na te bootzen.

Delft wierd van ouds, omtrent haaren Rykdom, met *Leyden* gelyk geschat, en heeft, behalven alleen *Haarlem*, tot de Beeden en Schattingen het meeste opgebragt. Ja men vind aangetekent, dat *Delft* in tyd van nood, den Lande altyd rykelyk de hand heeft gebooden, en onder anderen, tot het ontzet der Stad *Leyden*, door de *Spanjaarden* beleegerd, twee en veertig ten hondert opgebragt. Dus reekent de Heere *D. van Bleyswyk* (*) de Stad *Delft* zeeker en ontwyffelbaar, voor een van de aller welvaarendste en vermoogendste van deze *Nederlanden*; en ingevalle de Koophandel daar zoo wel als in andere Steeden hadde mogen meer en meer toenemen, datze waarschynlyk in haar voorgaande staat zoude hebben vervolgt, en als nog onder de allergrootste en magtigste Steeden van *Europa* gereekent worden.

Ondertusschen teld de Heer *D. van Bleyswyk*, vier misslaagen op, die by de Regenten van *Delft* van ouds begaan zyn, daardoor de verdere welvaart der Stad is verhindert geworden. *Vooreerst*, toen de Stad den 3 *Mey* des Jaars 1536. zoo deerlyk was verbrand, dat naauwelyks het vierde gedeelte, (bestaande in de slegtste Huyzen;) daarvan overbleef, dat men by die gelegenheid de Stad niet heeft verlegt, en aan de Haven omtrent de Riviere de *Maas* herbouwt; daarvan alleen de overgebleve schoone Toorens, Wallen en Graften schynen afgehouden te hebben.

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 739. &c.

hebben. Voor den *tweeden* misslag reekent de Heer *D. van Bleyswyk*, dat de Magistraat de Vluchtelingen uit *Braband*, *Vlaanderen*, &c. die de wreedheeden van den bloeddorstigen Hertog van *Alba* ontweeken, geweigert heeft in te nemen, en dezelve buiten om doen trekken; wyzende haar naar andere Steeden, daar men meerder Volk gebrek hadde; waarvan de voornaamste reden schynt, dat de Regeeringe nog meest *Roomsch-gesind* zynde, voor deze Vreemdelingen haare Poorten geslooten hield. De *derde* misslag is, dat de Magistraat, na 't afzweeren van den Koning van *Spanjen*, geweigert heeft, het Collegie aan de *Maase*, 't geen nu te *Rotterdam* resideert, binnen haare Stad aan te nemen, gelyk haar, als ouder voorregt hebbende, volkomen wierd gepresenteert; schynende de voornaamste reeden dezer weigeringe, vermits de Kamer der Admiraliteit toen nog van de noodige Penningen ontbloot, en men bedugt was, dat by wan-betaalinge, de Matroozen, Soldaaten en ander rouw Zee-vaarend Volk, ongereegeltheden mogten pleegen, en met borgen en banqueroeten, de Burgers schaadelyk en lastig vallen. En de *vierde* is, dat men de Burgers van *Delfs-haven* al te veel onder verband heeft gehouden en ingetoomt, onder het verkeerde voorwendzel, op dat 'er niet te veel Menschen van *Delft* met der woon derwaards mogten trekken, en daardoor de eerstgemelde Plaats, door haare welgelegentheid aan de *Maase*, met der tyd grooter worden, en boven haare Moeder-stad uitsteeken: welke laastgemelde na den zwaaren brand, wederom zoo heerlyk, als eenige plaats in *Holland*, met deftige zoo particuliere, als publyke Gebouwen was voorzien, als met bekwaame Wallen en vesten omcingelt; waarom men altyd daarop heeft toegelegt, om den Koophandel binnen *Delfs-haven* zoo veel als mogelyk was te beletten; dog de ondervindinge heeft met schaade geleert, *dat de Koophandel niet wil gedwongen zyn*, toen de Stad *Rotterdam* veele Burgers aan *Delft* heeft onttrokken, met aan dezelve meerder vryheeden toetestaan.

Niet

Niet tegenstaande alle deze rampen en misslagen, is evenwel deze Stad nog wonderlyk magtig gebleven, waarvan het volgende zeer naauwkeurig uittrekzel uit de Stads-Registers ten bewyze strekt (*):

„ Binnen de Stads Muuren van *Delft*, uytgeseyd *Delf-land*, is opge„ bragt aan den Rentmeester des Keysers in den *Haag*, van den Jaare „ 1524. tot den Jaare 1524. 371413. Ponden 11 Schellingen *Hollands*, „ en nu werdt in de 17 Jaaren wel opgebracht onder *Delft* en *Delft-land*, „ te weten van den Jaare 1609. tot den Jaare 1623. incluys, zynde me„ de 17 Jaaren, alleen van 't Gemaal, en de Bieren, de somma van „ 1870000 *Gulden*; uytgesondert alle andere Excysen en omgelden; gelyk „ 't Zout, 't welke mede opbrengt 289000 Guldens, den Turf 204000 „ Guldens; als oock mede Bestiaal, Hoorn geldt, Hout, Zeep, Azyn, „ XL Penning, Verpondinge, Hooft geldt, en den 200sten Penning, „ ende meer andere, die hier te lang souden vallen te verhaalen. Welc„ ke twee Excyssen, dat is, van Bieren, ende 't Gemaal, meerder op„ brengen, als doen alle de Excysen, Omgelden, Contributien, &c. de „ somme van 1498587 Gulden; sulcx dat de vier Imposten, dat is, de „ Bieren, 't Gemaal, 't Zout, ende den Turf, met haar vieren, bedra„ gen de somma van 2363000 Gl. behalven alle de andere, de welcke „ by gissinge wel opbrengen meer als achtmaal soo veel, 't welcke be„ loopt alleen over *Delft* en *Delft-landt*, behalven alle andere Steeden, de „ somme van 189004000 Gulden, tot 20 Stuyvers 't stuck, ik segge „ achtien Millioen t'negentig hondert en vier duysendt Guldens.

Men vind ook aangeteekent, dat *Delft*, van den Jaare 1524. tot den grooten brand des Jaars 1536. toe, in de beeden, Subventien en Lasten van den lande van *Holland*, in de Verpondinge altyd hooger gestaan en opgebragt heeft, dan eenige Stad van *Holland*. De Heere *D. van Bleyswyk* heeft ook aangemerkt (†), dat in zynen tyd (te weten omtrent A°. 1667). *Delft* alle Jaaren voor het gemeene Best in de voornaamste Pagten

(*) Ibidem, pag. 745.

(†) Ibidem, pag. 746.

ten zoo veel heeft opgebragt, als drie andere Capitaale Steeden, namentlyk *Dordrecht*, *Rotterdam* en *Schiedam*: En dit voor zoo veel de ordinaris Middelen van Consumptie betreft, die men de *Pachten* noemt; zynde in de extraordinaris lasten, tot onderstand van de gemeene zaaken, zoo hoog aangeslaagen, dat men 't eene met het andere in aanmerkinge nemende, met waarheid kan zeggen, dat *Delft* alleen meer contribueert, als een geheele Provintie, namentlyk *Over-Yssel*.

In 't Register der Verpondinge over geheel *Holland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. staat *Delft* met haar Voorsteede aangeslaagen, voor 4323. Huyzen, en *Delfs-haven* voor 519 Huyzen, contribueerende Jaarlyks, met de Heerlyke Goederen 33077 Guldens 3 Stuyvers 9 Deniers.

Van de twee Hooft-gebouwen, die zig in de bygaande Print-verbeeldinge opdoen, is het laagste 't *Raadhuys* of *Stadhuys* van *Delft*. Dit Gebouw is maar ruym een Eeuwe oud, als zynde het voorgaande door een zwaaren brand verslonden, zoo dat daarvan niets dan de Tooren is blyven staan. De neerstige *Nic. de Clerck*, een tydgenoot van dit ongeluk, en in dien tyd binnen *Delft* woonende verhaald het zelve aldus (*):

„ Den 4 *February* deses Jaars 1618. is den brant gekomen in 't Stadt-„ huys tot *Delft*, welken brandt soo geweldig is geweest, dat die genoeg-„ saam het geheele gebouw heeft ter nedergeleydt, niet tegenstaande al-„ len tegenweer. Den Tooren, met het zeer uytnemende voorslag, „ (wiens gelyk men seer qualyk soude konnen vinden;) is behouden, „ genoeg buyten alle hoope, insonderheit door de neerstigheit van eenen „ *Vrank Dierikſz.* Marktschuyt-voerder. In plaats van 't afgebrande Stadt-„ huys, is weder van nieuws een veel treflyker en heerlyker, van de „ grondt op gebouwt, van levenden steen, volgende het gemeene spreek-„ woordt: *Dat brandt niet en verargt.* Diergelycken ongeluk van brandt „ geschiede ook omtrent den zelve tydt, aan 't schoone Palleys binnen „ *Parys*.

Dus

(*) Vervolg op de Chronyk van Gouthoeven, pag. 356.

Dus verre *N. de Clerck* van dien brand, van welken de Heer Burgermeester *D. van Bleyswyk* (*) veel meer andere omstandigheden heeft opgespeurt, die by hem konnen nagezien worden.

Betreffende het *nieuwe Raadhuys*, zig hier vertoonende, het zelve wierd terstond begonnen, op dezelve plaats daar 't oude gestaan hadde, en met de overgeblevene Tooren vereenigt. Om dit gebouw zoo veel te heerlyker uit zyn assche te doen opryzen, wierden de vermaardste Architecten of Bouw-konstenaars opgezogt, die hier te Land te vinden waren. Voornamentlyk heeft de vermaarde en konstryke Bouw-meester en Beeldhouwer, *Hendrik de Keyser*, (bekend door 't ordonneeren van de Graf-Tombe van wylen de Prins van *Oranjen*, en veele voortreflyke Gebouwen te *Amsterdam*;) een schets ontworpen, die zoo volmaakt wierd geoordeelt, dat daaraan niets scheen te ontbreeken; dewelke ter uitvoeringe gebragt wierd, die aan de verwagtinge zoodanig beantwoordde, dat dit Raadthuys van *Delft* voor 't beste van geheel *Holland* wierd gehouden, alvoorens het trotse wondergebouw van 't Stadthuys van *Amsterdam* was opgeregt.

De gantsche opstal van dit Gebouw is breed omtrent 84 en diep 90 Voeten; van onderen tot boven, rontom in zyn vierkant van Hart-steen of witten Arduyn. De voorgevel heeft zes kruys-kozynen, elk tusschen twee platte Pilasters staande, na de *Dorische* Ordre, bedekt met een groote zwaare Lyst, die aan weerkanten van het Gebouw tot achter omloopt. In 't midden is den opgang, met een cierlyk boogswyze overdekt Portaal, van buiten het Gebouw vooruitsteekende, aan weerzyden op te gaan met vyf breede trappen; zynde het overdek ondersteunt met twee Pilaaren, mede van de voornoemde Ordre; welkers onderste helft geslooten zyn met een zeer grooten vierkanten uitgehouwen steen, verstrekkende tot een Puye of Aflees-

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 115. &c.

lees-plaats, waar over men gewoon is, na een ſolemnele luidinge van de Klok, de Stads-keuren en andere publyke zaaken aan 't Volk te verkondigen. Boven het welffel of overdek van dezen opgang, is nog een Poort, met twee afſtaande Pilaaren van de *Joniſche* Ordre; waar door de misdadigers op 't ſchavot ('t welke daar tegen over voorwaarts werd opgeregt;) ter executie geleid worden. Boven deze Poort ziet men 't Waapen van Prins *Maurits* van *Oranjen*, in kwaliteit als Stadhouder van *Holland* en *Weſtvriesland*, toen het Stadhuys gemaakt wierd Voorts ſtaat het zelve mede in 't midden van de zes Kruys-kozynen, boven met groote uitgehouwene ſchulpen, in de plaats van boogen verciert, tot derzelver Kroonement of Hooft-cieraat, elk tuſſchen twee pilaſters ven dezelve Ordre.

Boven dit Lyſtwerk ziet men in 't midden een Fronteſpies of opſtaande Gevel, na de *Corintbiſche* Ordre, tuſſchen twee Piramiden of Naalden, en in 't midden met drie Niſſen, of uitgeholde half-ronden; ſtaande in de middelſte een heerlyk en konſtig Beeld van de Juſtitie of geregtigheid, met een Zweert en Balance in de handen. Boven de twee andere die leedig zyn, ſtaat het Jaargetal van de opbouwinge, in oude *Roomſche* Cyffer letters.

ANNO, cIↄ Iↄ c xx.

Nog hooger, in het allerbovenſte Top-punt, ziet men den Rooden Leeuw, op het goude Veld, als het Wapen der Souveraine Provintie van *Holland*.

De twee Gevels, aan de Noord- en Zuyd-zyde, komen in breette, hoogte, groote, getal van Venſters en ligten, als ook 't geheele fatzoen, geheel en al overeen. Dezelve hebben, zoo wel in de onderſte, als tweede verdiepinge, zeven kruys-kozynen. Beneeden is het zesde, van vooren af te reekenen, aan weêrzyde, (komende het eene in 't midden van

Bur-

Burgermeesteren, en 't andere in 't midden van Schepenen kamer,) ieder met een groote uitsteekende Yzere tralie voorzien, die in de Bouwkunde *Jalousjez* genoemt worden. Boven het vierkant van 't Muur-werk, heeft ieder Gevel ook een kleyn Frontespiesie, met Kanteelingen op Trappen en Lystwerk, in 't midden een kruys-kozyn, en eene Nisse in het top-punt. Van weêrzyden alle drie de Frontespiesen, zoo van de voor- als zyde gevels, is een cierlyke steene Baluyster, dewelke het blaauwe Leien-dak, (hebbende twee ryen Vensters boven malkander in verbandt;) op alle vier de hoeken besluit, tot achter aan de Tooren; alwaar het dak, (zig van vooren en bezyden vierkant vertoonende;) eindelyk aan tweên gescheiden is, en zyn water-loozinge heeft.

De Tooren, die zig van vooren regt agter het Frontespies vertoond, en uit het midden van 't dak ryst, is zeer zwaar van Gebouw, regt vierkant, elke zyde 30 voeten breedt. Van buiten aan heeft dezelve een gewelfde Bordestrap, welkers muur-werk van agteren boven de eerste verdiepinge van 't Raadhuys uitsteekt; schynende het gantsche werk aangelegt om nog hooger op te trekken. Dezelve plagt wel eer van boven met een plat te wezen, gelyk men in d'oude Afbeeldingen en Schilderyen kan zien; dog is naderhand met een platagtig spits bedekt, daar in de Uurwyzers in huysjes, gelyk als groote dakvensters uitsteeken; daar onder de Klokken hangen, die heel en half uuren slaan. Het Oude Klokke-spel, wel eer uit den brand van 1618. gered, is daar van afgenomen, versmolten, en op de nieuwe Kerks tooren verplaatst. Wat laager als de Bommel-gaten is een overdekte omloop, rontom een weinig buiten den Tooren uitsteekende; langs welken de Trompet-wachter 's nachts alle half uuren om moet gaan, en oppassen, ook zig alle uuren op alle de vier hoeken met zyn Trompet laten hooren. Noch lager is de Lyst-zolder; de rest, en 't onderste gedeelte van den Tooren, verstrekkende tot verscheide gevangenhuyzen, en anderzints; zinkende allengskens tusschen de

dakken van 't Raadhuys, en werd aldaar met des zelfs binnenste deelen vereenigt.

In den Jaare 1662. is het Raadhuys, van binnen nog ten deele vermaakt en verbetert, ook met Schilderwerk en verguld alom fraay opgeschikt; waarna men in de Fries of Plint van 't Lyst-werk, onder het Frontespies van de Voorgevel, dit volgende *Latynsche* Tyd-schrift heeft geplaatst.

DeLehensIVM CVrIa reparata.

Beteekenende: *Dat het Raadthuys der Delvenaars vernieuwt* is; en de groote Tal-letters maaken het voorgemelde Jaar uit. Achter welke noch deze Letters staan, een M. met twee CC. dwars tegens malkander doorvlochten, en een C. met Æ. ook doortrokken; beteekenende, op zyn oud *Romeynsch*.

Mandato Consulum, Curæ Ædilis.

Dat is:

Door 't bevel van Burgermeesteren, en de voorzorge des Bouw-meesters.

Van binnen is dit aanzienlyke Gebouw, met de noodige Kamers en Vertrekken wonderlyk wel voorzien.

Van vooren op het voorschreven overdekt Portaal komende, waar door men binnewaards treeden moet, ziet men vooreerst, even boven den ingang onder 't Stads-Waapen, deze aandagtige Inscriptie:

HÆC DOMUS ODIT, AMAT, PUNIT, CONSERVAT, HONORAT, NEQUITIAM, PACEM, CRIMINA, JURA, PROBOS.

Dat

Dat is:

Dit Huys haat de Schelmery, bemint den Vreede, straft de misdaaden, bewaart de Rechten, en eert de Vroomen.

De Latynsche Inscriptie staat in een vergulden steenen comportement, door de Pilaaren van het Portaal heenen schynende, zoo datze van alle voorbygaande gezien en geleezen kan worden.

Door dezen ingang komt men, vooreerst op een wyde en breede Voorzaal, hebbende een heerlyk uitzigt, door vier kruys-kozynen, op de Stads groote Plaats of 't Markt-pleyn, recht tegen aan, en bezyden de groote nieuwe Kerk, zig mede in deze Printverbeeldinge opdoende, en daarvan terstond breeder gesprooken zal worden. Deze Zaal verstèrkt tot een bekwaame Wandel-plaats voor de Burgers, en alle andere, die in Burgermeesters of Scheepenen kamer iets te doen hebben, en dikwils haar beurt moeten verwagten. Op deze Burger-zaal mogen eenige Koopluiden of Kramers, op de Kermis en Kaasmarkten voorstaan, met Boeken, Kaarten, Schilderyen, Prenten en Papier-konst. Regt tegens over den ingang is dezelve verciert met vyf heerlyke Arcaden of Boogen, ondersteunt met vier groote ronde heele, en twee halve, of midden doorgezaagde, en aan weerzyden in de muur staande Colommen, van zeer schoon gepolyst en blaauwen Arduyn-steen, ieder uit een stuk; mede gelyk het buiten-werk van de onderste verdiepinge, van de *Dorische* Ordre. Deze Colommen zyn zoo net en bruin gepolyst, datze zig niet anders als Toets-steenen vertoonen, en door zommige daartoe gebruikt worden.

Agter de vier middelste heele Pilaaren, is de *Vierschaar* afgeschooten; aan weêrzyden nog met een dwars-boog tot de ingangen voorzien; rustende ten deele op de twee buitenste heele, en ten deele op twee byzondere halve Colommen, die in de Muur staan. In deze Vierschaar werd alle Woensdagen

en Saturdagen, behalven als 't Vacantie is, Stads-Rolle gehouden, de Decreten gepubliceert, doorgaans den misdadigers de Sententie voorgeleezen, en de gemeene Lands- en Stads-Pagten verhuurt; zynde tot dien einde met Tafels en Banken bekwaamelyk voorzien. Boven aan de Bakken ziet men de Wapens der Heeren, onder welker regeeringe de eerste steen van dit Raadhuys gelegt is.

In 't inkomen van de voorgemelde Burger-zaal, heeft men de deuren van de *Tresorie* en *Weeskamer*, regt tegens over malkander. In de Noord- en Zuyd-Oostelyke hoeken van het Gebouw, agter de Tresorie aan de Noord-zyde, is de Secretarye; daar tegen over een Kamertje voor de Stads-Boodens; en daar agter een trap om na boven te gaan.

Van agter de Vierschaar komt men, voor eerst, aan de regterhand of Zuyd-zyde van Burgermeesteren-, en aan de slinkerhand van Scheepenen-kamer, in de *Raadkamer* tusschen beiden zynde; waarin de breede Raad, of de gantsche veertig en Vroedschappen alle te gelyk vergaderen. Onder deze Kamer is een donkere kelder, de *Dief-put* genaamt, afgeschooten in veele hokken of huysjes, tot gevangenissen der misdadigers.

Ten zuyden uit deze Raadkamer, komt men in *Burgermeesterskamer*, beslaande drie groote kruys-kozynen in de lengte, en de breette is omtrent een derde minder. Het meeste gedeelte is met hekken afgeslooten; blyvende maar omtrent een ruime gang over; waardoor men na agteren in derzelver vertrekkamer, en bezyden in de laatstgemelde Raadkamer gaat. Buiten dit afschutsel werd aan een iegelyk gehoor verleent, die Burgermeesteren iets aan te dienen of te spreeken hebben; en binnen dit hek staan de Tafel en de Stoelen, tot dienst van de Heeren, een weinig boven de gemeene grond verheven; zynde alom met Tapyten, Schilderyen, en andere cieraaden heerlyk verciert. Ten Westen van deze Kamer volgt (als gezegt is,) nog een kleyn vertrek, met Goudleer behangen, op 's Stads

Waag

Waag zyn uitzigt hebbende; en agter den Schoorsteen, ten Oosten, is nog een Comptoir of Secreetkamer, daarin Burgermeesteren haar geheymste Papieren en Brieven verbergen.

Der *Scheepenenkamer*, is ten Noorden van dit Gebouw, even groot, en van dezelve gestalte als Burgermeesterskamer; dog zonder Tapyten, en alleen met Schilderyen en Kaarten gemeubleert. Onder anderen ziet men bezyden de Schoorsteen hangen, het model van den grooten Tooren van de Nieuwe Kerk, gelyk die was voor den vermaarden brand van den Jaare 1536. zeer fraay geschildert, dog onbekend door welken Meester; en rontom de Lyst staat dit ouderwetze *Nederduytsche* Tydt-schrift.

ALdVs Was den Toren, soo aLs sII pLaCh te staan,
Maar sII Is door CraCht Van 't VIier aL Vergaan.

Voorts is de Schoorsteen-mantel ingelyd, met zeven Metaale Schildekens, van de Wapenen der Scheepenen in dienst, toen dit Raadhuys is opgeregt.

De *Wees-kamer* is mede met Schilderyen en Kaarten verciert. Onder anderen ziet men daar hangen, een afbeeldinge van den afgryselyken Ys-gang op de Haven, daar het Ys uit de *Maase*, binnen een wonderlyke korte tyd zoo hoog was opgereezen, dat het met geheele bergen boven op de huyzen lag; zulks men nooyt wonderbaarlyker in eenige Chronyk geleezen heeft: Om welke reeden de Regeeringe dier tyd de nieuwsgierigheid gehad heeft, om dit zeldtzaame spectakel ter gedagtenisse na 't leven te doen afbeelden. Op 't Paneel zelve staan deze woorden, met ouderwetze zwarte Letters te lezen:

A°. 1565. *den* 2 *Januarii, na-middach met die Vloet, in een groot kwertier uers, is een Ys-gebercht gecomen, op 't hoeft tot Delfs-haven, hoeg wesende* 23 *Roe-voet, ende lang* 19 *Roeten.*

 Thans

Thans volgt de Stads *Secretarye*, daarin alles, aangaande de Politie, als Keuren, Ordonnantien, Plakkaten, Resolutien, Brieven, Regifter, &c. ook alle Civile en Crimineele zaaken; gelyk mede die de Rechts-vorderinge belangen, beschreven en opgemaakt worden; zulks deze Kamer met een groote meenigte van geschreven Boeken, Papieren en Bullen bezet is, die daarin berusten. Ondertusschen is 'er nog een andere *Secretarye*,

De *Binnen-Secretarye* genoemt, tot de voornaamste Archiven, Secreten en Geheime Schriften van de Stad; waarin de Heeren Secretarissen, die over alle deze dingen het opzigt en bestier hebben, haar zit-plaats houden. Dit laatstgemelde vertrek is met een steenen Verwulft voorzien, en werd met een yzere deur van 't andere afgeslooten.

Hier benessens is nog een beknopt vierkant Kamertje, daarin de Stads *Tresorie* door een Commys bedient werd; ten waare dat de Heeren Tresoriers, 't welke veeltyds oude of geweezene Burgermeesters zyn, haar Ampt zelve gelieven te administreeren; in welken gevalle zy zulks aan haar huys mogen doen.

Door het Portaal ven de Tresorie, gaat men opwaards, langs een hardsteene Bordes-trap, tot de *Schutters-Wachtkamer*, of derzelver *Corps de Garde*, zynde een groote langagtige Kamer, strekkende over de Tresorie en Secretarie. Het gat van de trap is boven rontom met een yzere leuning afgeslooten. De Schoorsteen is ruym en breed, om 's winters groote vuuren te konnen stooken; de vloer met staande klinkaarts geplaveyt, om ongelukken van brand voor te komen; en de Muuren met Rakken met pennen voorzien, om de Musquetten en Halve-Pieken daaraan op te hangen. Aan de regter zyde naar de straat zyn vier kruys-kozynen, en een in de voorgevel, regt tegens over de trap, hebbende zyn uitzigt over 't Markt-veldt. In deze kamer werd alle nagten door een Rot of Corporaalschap Schutters, met behoorlyk geweer gewaapent, goede wagt gehouden;

houden; verbeurende de geene die niet verschynen, als 't haar tour is, een boete van twaalf stuyvers, ten behoeve van 't Rot, &c. Als 'er Hooft-wacht gehouden werd, of dat 'er iets buyten ordinaris te doen valt, wanneer een van de Veertigen, mitsgaders een Officier alle nachten verplicht zyn te compareeren, gebruyken de Heeren Veertigen en Officiers de *Weeskamer*, daar zy van alle de nodige behoeftens voorzien worden.

Boven Burgermeesterskamer is nog een groot Vertrek, daarin de *Boeken der Tresorie* van Jaar tot Jaar bewaard worden. Hier in hangen en leggen verscheide Kaarten van de Ambagts-Heerlykheden en andere Heerlyke Goederen, daarover Burgermeesters dezer Stad 't gezag hebben. Men ziet daar ook eenige Schilderyen, die in de Beeld-stormerye uit de Kloosters en Kapellen zyn overgebleven. Aan de balk hangen eenige nieuwe Trommelen, voor de Capiteyns der Burgerye, wanneer dezelve andere nodige hebben &c.

Het overige van 't bovenste gedeelte van 't Stadhuys, is meest met Gevangen-huyzen en Gyzel-kamers bezet; behalven aan 't Agter-eynde, naar 't Noord-Westen, daar nog een Kamer is, in welke men eertyds

De *Wissel-bank* plagte te houden, volgens zeekere gedrukte Ordonnantie, van dato 1 *July* 1621. Dog deze Kamer werd thans voor de *Assayeurs*, of Gout- en Silver-keurders-kamer gebruykt; hebbende haaren gewoonen opgang door de Agterpoort van 't Raadhuys, langs een gewelfde trap, tot den Tooren gemaakt. Welke passagie ook doorgaans gebruikt werd, by den Stads Uurwerk-stelder, als mede door den Trompetwagter, en andere, die niet op 't Stadhuys behoeven te wezen, en langs dezen weg onverhindert op den Tooren konnen gaan. Op deze trap kan men mede uit Burgermeesters en Scheepenen kamer komen, door de agter Portaalen tot haar vertrek leydende; en wanneer 'er executie gedaan werd, worden alle Banditen, Misdadigers, en Onwaardige, dien de Stad

Stad ontzeyd werd, agter af door deze Poort ter Stad uitgeleyd.

Behalven dit Stadhuys, hebben de Heeren nog een kleyn bekwaam en zeer beknopt Stadhuys tot haaren dienſt, op de Haven, daar zy op alle Regtdagen, en zoo dikwils als zy aldaar iets te doen hebben zig konnen onthouden, en haare verrigtinge waarnemen.

In verſcheide Kamers van 't Stadhuys, als in die van Burgermeeſters, Scheepenen, en Weeskamer, hangen verſcheide Kaarten van de Stad, in plano en profil, derzelver Kerkelyke, Geeſtelyke en Wereldlyke Gebouwen, als mede van *Delfs-haven*, *Overſchie*, *Voorburg*, *Berkel* en den *Leydſchen-dam*, als Domeynen van de Stad. Dezelve zyn verciert met konſtige *Emblematiſche* Lyſten, of *Hieroglyphiſche* en Sinnebeeldige Figuren, geordonneert en verklaard door den Heere *D. van Bleyswyk*, op 't verzoek van de Heeren Burgermeeſters in der tyd; ieder geſchikt na zyn kamer, en op de gelegentheid en eigenſchap van ieder plaats toegepaſt; welker uitlegginge in 't breede by den voornoemden Autheur kan nagezien worden (*).

Hier mede vertrouwe ik van het Raadhuys breed genoeg geſprooken te hebben; en zal dierhalven tot beſchryvinge van de *Nieuwe Kerk* overſtappen, zynde het andere het kennelyke Hooft-gebouw, 't welke in de bygaande Printverbeeldinge voorkomt.

Op het zeer groote en ſchoone Markt-pleyn der Stad *Delf*, regt tegens over het hier boven beſchrevene fraaije Raadhuys, ſtaat de tweede Parochie-kerk, de welke tot onderſcheid van de eerſte en oudſte, doorgaans de *Nieuwe Kerk* genoemt werd. Men vertelde malkander ten tyde van het Pausdom, dat dit geſtigt by gelegentheid van een zeeker Miraakel begonnen zy, vermits zig wel 30 Jaaren lang een zeekere verſchyninge, alle

(*) Beſchryvinge van Delft, pag. 861. &c.

alle Jaaren op een gezetten tyd in de lugt vertoonde, tot aanwyzinge, dat daar ter plaatze een Kerk gebouwt moeste worden.

De eerste Kerk, die maar van hout met riet gedekt was, ligt, en digt wierd opgeslaagen, begon men op den 11 *Augusty* des Jaars 1381. ter plaatze daar toen een houte Galg van 't Geregt stond. Dog dit werk bleef niet lang in zulk een geringen staat, vermits reets drie Jaaren daarna op den zelven dag, by den Ridder *Jan van Groenevelt*, Schout der Stad, d'eerste steen tot 't Kruys-werk ten eynde de voorsz. houte Kerk gelegt, en 't werk verder volbouwt wierd. Den 6 *September* des Jaars 1396. wierd de Tooren begonnen, en d'eerste steen daarvan geleyd, door de vier Kerkmeesters *Arent Vrydachzoen*, *Jacob Bortelmeeszoen*, *Jacob van Bleyswyck*, en *Heyndrik Bugge*. Voorts wierden tot Patronessen dezer Kerke verkooren, de Maaget *Maria* en *St. Ursula*, en dezelve aan haar toegewyd.

In den Jaare 1412. toen de nieuwe Tooren in 't vierkant tot de Bommelgaaten toe opgehaald was, daar de vier kleyne Toorentjes beginnen; wierd dit werk met riedt gedekt, en bleef eenigen tyd rusten.

Inmiddels begon men te delven, en de Middel-kerk van steen te fondeeren, van den Tooren af, tot aan 't kruys-werk toe; dog daar verliepen wel vyf of zes Jaaren, eer de fondamenten der middel- en Zyd-kerke gelyks in de grond gebragt wierden; zoo dat de Houtekerk nog bleef staan, tot A°. 1420. eer men dezelve begon af te breeken. In dit laatstgemelde Jaar begon men te timmeren aan de Middelkerke, Zyd-kerken, en Zyd-kapellen, die binnen thien Jaaren alle onder dak waren, en de Kapellen wierden met Altaaren bezet. A°. 1421 en 1429. wierd doorgaans aan 't Houtwerk van de Middel- en Zyd-kerken met de Kapellen daar boven gewrogt. A°. 1434 en 1435. wierden de Zyd-kapellen verwulft, en de Gilden, die daarin

haare Altaaren hadden ſtaan, hebben na haar vermogen daartoe gecontribueert.

In den Jaare 1430. heeft men inmiddels wederom luſtig aan den Tooren gearbeid, na dat het werk eenige tyd had ſtil geſtaan, men brak de Zyd-kappe weder af, en men metzelde twee Jaaren lang ſterk aan den Tooren; beginnende voort een agt-kant van witte Arduyn-ſteen opgaande, en wierd gebragt tot boven de Bommelgaaten; dog aan de vier kleyne Toorentjes was nog niets gedaan. A°. 1434. wrogt men wederom aan den Tooren boven de Bommelgaaten. In den Jaare 1441. verbrandde het Rieddak, op den Tooren; en men arbeydde ſterk aan de vier kleyne Toorentjes A°. 1440. begonnen. Vervolgens wierd met het werk van den Tooren doorgaans voortgevaaren, tot A°. 1447. en toen was de Lantaaren van binnen rond verwulft, en de Pilaaren ter hoogte van een roede opgehaalt; in welke hoogte de Tooren een geruymen tyd bleef ſtaan.

In den Jaare 1432. wierd het Portaal voor den Tooren gemaakt, van ſteenwerk, en verwulft; en toen wierd mede het verwulft binnen in den Tooren, beneeden d'eerſte zolder gemaakt.

In den Jaaren 1460, 1461, 1462, 1463 en 1464. wierd zeer ſterk aan den Trans gearbeyd, die tot het dak wierd gebragt, en toen bleef ſtaan, tot dat de Pilaaren van 't Choor gezet wierden. A°. 1465. begon men 't oude Choor af te breeken, om de Pilaaren van 't nieuwe te fondeeren, 't welke *Jacob van der Burch*, Meeſter van den Dom t'*Utrecht* aannam. De Broeders van *Syon* kogten 't Houtwerk van 't oude Choor, voor haar Kerk en Klooſter; ſommige luyden waren zoo mild, datze met haar tweên en drien geheele Pilaaren van 't Choor bekoſtigden. Dus wierd dit Choor eyndelyk volbouwt, en A°. 1476. den 6 *Mey*, door Biſſchop *Godfridus*, beneffens 't hooge Altaar, de Trans, en een deel van 't Kerkhof aan de Zuydzyde gewydt.

In

In den Jaare 1483. in de winter, wierd de grond van de Kerk, wel ter hoogte van een Bier-Tonne aangehoogt; zoo dat de Altaaren, Zit-plaatzen en Kerk-deuren verzet moesten worden; en in 't volgende Jaar wierd het Markt-veld door de Regeeringe verhoogt, na 't welke 't Kerkhof mede verhoogt moeste worden.

In den Jaare 1484. wierd nog een groote meenigte van Hard-steenen, tot verder opbouwinge en voltrekkinge van den Tooren, in *Braband* besteed; dewelke overgekomen, en by malkander gezien zynde, scheen de hoop zoo groot en zwaar te wezen, dat men met een ydele vrees wierd bevangen, en niet durfde waagen om het op den Tooren te brengen, als na verloop van agt of negen Jaaren, na dat het metzel-werk inmiddels beter bestorven was.

A°. 1487. wierd de Trans met witte en blaauwe steene teegelen beleid, die te vooren by voorraad slegts met klinkerts geplaveyt was.

Geduurende de Jaaren 1488 tot 1490. stond het bouwen van den Tooren ten naastenby wederom stil, door 't verloop in de Valuatie en de cours van 't geld, als mede door den oorlog.

In den Jaare 1493. wierden eenige huyzen gekogt, omze af te breeken, en met de ruimte van derzelver Erven, het Kerkhof aan de Zuydzyde te vergrooten.

Het werk van den Tooren inmiddels eenigen tyd stil gestaan hebbende, wierd A°. 1494. wederom hervat, en voltooit, wordende den 30 *October*. 1495. des middags ten 12 uuren de hoogste Wentel-steen gelegt, en alzoo de laatste hand aan 't metzelwerk geslagen. 's Jaars daarna, den 6 *September*, wierd een al te zwaar yzere kruys boven den grooten houten Appel gezet, en alzoo 't allerhoogste top-punt opgeregt; (dog 't welke nog in 't zelve Jaar wederom afwaayde;) daardoor men bevond, dat met dezen arbeyd net een geheele Eeuwe gesleeten was.

Van dezen bouw en de voltrekkinge van den Tooren, be-

neffens de verdere omstandigheden, zyn eenige koddige Rymen van den ouden trant, door een oud Rhetoryker, niet zonder groote moeyte gemaakt, en aan de acht Gevels, boven aan den Tooren, op den hoogsten Trans in steene parken uitgehouwen; die, zonder met ladders of steygeringen daar by te komen, niet leesbaar zyn, en dierhalven meermaals verkeerd zyn nageschreven; waarom dezelve ten dienste der nieuwsgierige hierby zal mededeelen, zoo als die in der daad luyden:

In 't Noorden.

Den Hertoge Philips, *Edel Lants-Heere,*
Van den Roomschen Edelen Conink geboren,
Hy was 18 *Jaren oudt, luttel meere,*
Doen dit gemaackt wert, (elck mach 't horen;)
Dan die Edele jonge jeucht vercoren
Was Prince ende Grave van dese landen.
God behoede hem van 's viants handen!

In 't Noordt-Oosten

In 't Jaar 1496. *op den selffden tyt,*
Den sesten dach in September, *(dat is waar;)*
Wert dat Cruys op-gerecht, met groot jolyt,
Van Claas Jans Busch *Kerck-meester, (dat 's claar;)*
Op den selffden dach daar vooren C. jaar,
Wert den eersten steen geleyt in 't fondament,
In September *den* VIden *dach, dat sy u bekent.*

In

In 't Oosten.

Die Letteren, die getal hier geven,
Van dat den eersten steen wert geleyt
Van den Toren, soo dat is beschreven,
Van Arent Vrydaechs, *ende soo men seyt.*

In 't Zuyd-Oosten.

Properlyck is dit werck volmaackt
Oick, (als elck mensch mach aanschouwen;)
Van hem die 't maackten (reden smaackt;)
Was door lieffden van ons lief Vrouwen,
Van die 't regierden in grooten trouwen,
Soo sou 't d'naam hier syn bekent.

In 't Zuyden.

Die boven compt, sal hem versinnen,
En sal desen grote cost aan-mercken,
Hy sal delen, uyt rechter minnen,
Syn Aalmissen van deser Kercken;
Want groot goet coste dit te wercken.

In 't Zuydt-Westen.

Davit, *Heer van* Utrecht, *die gepresen*
Sterft in 't selffde Jaar, (dat 's wel bekendt;)
Ende weder eendrachtich gecoren Heer te wesen,
Den Heer van Baten *seer bemint,*
Een Heer tot Utrecht *wel versint.*

In 't Westen.

Die Pastoor doen was van desen Kercken,
Was meester Huygo de Groot, *van goeden samen,*
Michiel Gerrit Colynsz., *God wil hem stercken,*
Claas Jan Bus, *ende* Baltasar Jansz. *'t samen,*
Dit waren de Kerck meesters by namen,
Die dit dede wercken, als men mach mercken.

In 't Noordt-Westen.

Arent Vranck *was Schout van deser Stede,*
Doe men dit werck maecte, (dat is claar;)
Hy regierde Delff *in pays ende vrede,*
Ende hadde doen Schout geweest 20 Jaar,
Ende bleef noch Schout, (dat 's kennelyck en waar;)
Want 't God beliefde, tot hem de doot ontriefde.

'T Is denkelyk, dat de Rymen dezer Verzen, een van de beste van zynen tyd zal geweest zyn, en dat men de slechtsten niet genomen zal hebben, tot vereeuwiginge van zulk een aanzienlyk gesticht; waaruyt blykt, dat de smaak tusschen die tyd, en nu, veel verandert is. Omtrent den zelven tyd schynen ook de volgende Rymen gemaakt, daar in 't gantsche verhaal, korter en een weinig beter in vier coupletten is begrepen:

Als Hertog Philips, *ons Edelen Landts Heer,*
Uyt den Edelen Roomschen *Koninck was gebooren,*
Hy was achtien Jaren oudt, en luttel meer,
Doen dit nieuwe werck werdt gemaackt, wil 't hooren,

Dat

Dat sulcken jongen jeugdt hier toe was verkooren,
Een Prins en een Graaf te zyn van dese landen.
Hy dede maacken de Nieuwe Kerck, met den Tooren;
ô Heer behoetse voor 't verbranden,
Tot uwer Eeren, en des vyandts schanden!

In 't Jaar duysent dry hondert, op desen tyt,
Den sesten September, *soo elck doen was bekent,*
Worden den eersten steen met vreugden en jolyt,
Van Arent Vrydaechts *geleyt in 't fondament;*
In 't Jaar van een duysent vier hondert, is 't werk ge-ent,
Den sesten September *sag men 't kruys opsetten,*
Van Claas Jansz. Burch, *Kerckmeester jent.*
Al was 't groote kosten, niemant dede beletten,
Tot Godes Eere ende des vyandts verpletten.

Arent Vranckensz. *was doen Schout geweest* 39 *Jaar*
En bleef noch Schout, tot dat hy was doot.
Michiel Gerritsz. Claas Jansz. Baltesaar Jansz. *te gaar,*
Waaren alle drie Kerck-meesters devoot.
De Pastoor was genaamt meester Huyg de Groot;
Dees hebben 't begonnen werck voldaan.
Wiltse doch helpen, als sy is in noot,
Datse mach blyven, ende volmaackt staan,
't Waar jammer datse soude vergaan.

Prince dit werck is nu volmaackt,
Soo elck mach sien, ende aanschouwen,
Van allen die myn redenen smaackt,
Diese deden stichten of Bouwen,
Haar namen staan in den Tooren gebouwen,
In acht steenen parcken, 't is waart om te lesen;
In 't werck waren sy seer getrouwen,
Soo dat sy noch sullen worden gepresen,
Soo lanck den Tooren, den Tooren sal wesen.

De

De houte Appel, op dezen Tooren eertyds gestaan hebbende, was konstig en fraay van werk, en zoo groot, dat daar in een goed getal van menschen konde rusten; maar dezelve is, beneffens al 't houtwerk van deze Kerk, door den zwaaren brand des Jaars 1536. geheel verteert. Zedert is wel de Kerk en Tooren wederom herbouwt, dog de Appel agter gebleven, en aan de Lantaaren is een ander fatzoen gegeven; gelyk uit de twee afbeeldinge, van den ouden en hermaakten Tooren, by den Heere *D. van Bleyswyk* (*) kan gezien worden. De nette tyd, wanneer dit ongeluk geschied is, werd aldus aangeteekent; *Op Heylig-kruys-vindings-dach, in 't Jaar ons Heeren M. Vc. en* XXXVI. *naa der Noenen, onder die Vesper, als men het Magnificat song.* En toen is misschien mede het verwulft onder de eerste zolderinge binnen in den Tooren te gelyk ingestort, vermits het zelve daar niet meer is; ook schynt de boog onder de Tooren en achter het Orgel, door de zwaare hitte van 't vuur mede met stukken uitgesprongen te zyn.

Het gantsche Gebouw, gelyk het tegenwoordig staat, is meer dan 320 voeten hoog; overtreffende, (na 't gevoelen van den Heere *D. van Bleyswyk*;) in hoogte alle Toorens in *Holland*. Daarop zynde, kan men dierhalven niet alleen de geheele Stad, met alle derzelver omleggende Velden, en de vermakelyke Lands-douwen van 't gantsche Land van *Delft*, maar ook veele schoone Dorpen, Slooten en Heerelyke Hofsteeden, met de aangrenzende Zee en Riviere de *Maase* zeer duidelyk beschouwen, zoo dat 'er by licht weêr niet een Schip langs dezen stroom kan varen, of kan van deze hoogte gezien worden. Zulks men daar niet alleen geheel *Holland* kan overzien, maar ook by een heldere ochtent- of avondstond, de Hofstad van de naburige Provintie, en den Dom van *Utrecht*. Ja deze Tooren, door zyn ongemeene hoogte en goede stand, strekt tot een Baake in Zee voor de Schippers, die haaren cours daarna

(*) Pag 190 en 220.

daarna nemen. Deze Tooren is een ongemeen heerlyk en voortreflyk Gebouw, ook cierlyk en net geproportioneert; waarom die van *Rheenen*, in 't Stigt van *Utrecht*, een Patroon daarna hebben genomen, en denzelven ten eenemaal, dog in 't kleyn, hehben nagevolgt.

Deze Tooren kan bekwaamelyk met zyne Tranſſen of ommegangen, in *drie* deelen onderſcheiden worden. Van onderen, van de ſtraat tot aan den *eerſten* Trans, is dezelve regt vierkant opgaande, van waar deszelfs gedaante in agt-kantig werk verandert, ten eenemaal van Hardſteen of witten Arduyn; omcingelt met vier kleine Toorentjes, mede van dezelve ſtoffe; tusſchen welke men de Bommel-gaaten ziet, voor 't geluid en den galm van de groote Luyd-klokken. Ter hoogte van de vier voorgemelde Spitzen of Toorentjes, is de *tweede* Omloop. Nog hooger, is een zeer groote doorlugtige Lantaaren, van buiten met vier groote Uurwyzers; die, door de groote hoogte, door de geheele Stad konnen gezien worden. Boven op deze hooge Lantaaren, die vol Klokken hangt, (daarvan ten eerſten breeder zal geſprooken worden;) komt de *derde* Trans, omcingelende de agt gevels, die de hier vooren gemelde Opſchriften in rym voeren, zynde alom met eenige kleyne Waapen-Schildjes behangen. Tuſſchen deze Gevels ryſt een ſpitsagtige kap van den Tooren, dragende nog verſcheide Solderingen, en voornamentlyk een Kamertje, zig van buiten vertoonende met een ring van agt Venſters; dewelke even boven de Gevels uitkomende, met dezelve in verband ſtaan. Daar boven volgt den Appel, daar 't kruys op ſtaat, 't welke den Weer-haan draagt. Deze drie ſtukken worden alom zedert van ouds op de Toorens geſteld, ter gedagteniſſe van *Adams* val door den Appel, *Chriſti* lyden door het Kruys, en deszelfs verloocheninge van *Petrus*, door den Haan verbeeld.

De Luyd-klokken, die van ouds in dezen Tooren gehangen hebben, zyn 'er nu niet meer. Egter vind men daarvan aangeteekent, dat A°. 1437. gegooten is, een groote Klok, die

ſcheurde; in welker plaats 's Jaars daarna een andere wierd gegooten, *St. Nicolaas* genoemt; kort daarna nog eene, geheeten *Salvator*, en A°. 1439. nog eene *Redemptor* genoemt; vier Jaaren daarna weêr eene *Regina* geheten, mitsgaders een klein *Preek klokje*. Maar nademaal in den Jaare 1484. door 't al te ſterke luyden van de Smits, op der zelver Feeſt-dag, de groote klok geſchonden was, wierden door de milddadigheid der Gemeente, twee andere, en nog zwaardere in derzelver plaats gegooten, d'eene *Maria*, en de andere *Jeſus* genoemt. Welke Klokken naderhand nog daar by mogten gegooten zyn, vind men niet aangeteekent; maar wel dat geen van alle na den zwaaren brand is overgebleven.

Aanmerkens-waardig is het, 't geene verhaald werd, dat, ten tyde toen de vlamme deze Kerk ontſtak, een oude en kreupele Vrouwe, voor zeeker Beeldt van Mirakelen van *Maria*, doorgaans *ter noodt Gods* genoemt, gebragt was, om hulpe voor haare kwaal te verzoeken; dog dat, door benauwtheid van den brand, de geene die haar geleydden, de vlugt namen; zoo dat de kreupele haar zelve niet konnende redden, op handen en voeten langzaam begon voort te kruypen, om uit de Kerk te geraaken. Onder den Tooren komende, wilde het ongeluk, dat de Tooren zoo verre verbrand was, dat de groote Klok van boven neêr-ſtortede, het besje bedekte, en met haar in de grond zonk. Toen men daarna de Klok wederom daar uit groeſt, vond men een kleyn verbrand en verſchroeyt menſch daar onder; om welk geval, het geruïneerde verwulſt onder den Tooren eenigzints heedendaags nog nagezien werd.

De *Luyd klokken*, die tegenwoordig in dezen Tooren hangen, zyn zeer groot en zwaar, en derzelver opſchriften, in oude Rymen, wyzen aan haaren naam, ouderdom, en der Meeſters naamen, dieze gegooten hebben. Deze Inſcriptien zyn aanmerkelyk, en wyzen onder anderen ook aan, wie de Kerkmeeſters in die tyd waren. De *eerſte* en grootſte Klok, heeft een Opſchrift in twee Cirkels, aldus luydende:

Doot,

Doot, Duvel, *noch* Hel *en mach my niet schaden*,
Want mynen naam is Jesus *vol genaden;*
Jan Huigensoen, Pieter Pietersoen, *Meesters van der Kercken*,
Met Meester Joost Heindricksoen *ende* Hubrecht Aartsoen, *om deuchts versiercken*,
Deden my gieten, het blyckt hier claar,
By Jan Moer, *doe men schreef M. CCCCC. L. in 't selfde Jaar*,

Op de *tweede* Klok staat het lamste rym van allen, luydende aldus:

Ursula *is mynen naam;*
Jan Moor *met* Cornelis *syn Soon hebben my gegoten, tot Godts-diensten te wesen bekwaam.*

In 't Jaar M. CCCCC. LXV.

De *derde* Klok heeft tweederley Opschriften, namentlyk in 't *Latyn* en *Duytsch*, in twee Cirkels. In de *eerste* Cirkel staat het *Latynsche*, aldus luydende, in groote Capitaale Letters:

Libertas. Soli Deo Gloria. Jan Burgerhuys me fecit.
In M. D. B. 1607.

In de *tweede* Cirkel staat, met kleynder Letters, dit Versje:

Vryheit *is mynen naam*,
In 't Jaar ben ick gegoten,
Als die ons achten t'saam
In slaverny gesloten
Te hebben fix en vast,
Nu daartoe zyn gecomen,
Dat sy ons desen last
Selfs hebben afgenomen.

Nog is 'er een veel nieuwere Klok, eerst in den Jaare 1662. gehangen, die voor de *Werk-Klok* gebruikt werd, gegooten by *Frans Hemony*, vermaard Klokke-gieter in die tyd te *Amsterdam*; hebbende dit Opschrift in 't *Latyn*:

Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & superexaltate eum in secula. F. Hemony me fecit. Amstel. A°. 1662.

Deze vier Klokken hangen tusschen den eersten en tweeden Trans, en zulks binnen het tweede gedeelte van den Tooren.

Het laatste of derde gedeelte van dien Tooren, is doorlugtig, en als een zeer hooge Lantaaren gemaakt; wiens vloer een raar steenen verwulft is, 't welke by alle kenders voor overkonstig werd gehouden. Van ouds wierd deze ruymte gebruykt, om daar binnen, ten tyde van openbaare Triumphen en Zeegepraalen, Vreugde-vuuren te ontsteeken, om alomme wyd en zyd gezien te konnen worden, vermits deze Tooren als een hooge Baake by uitnementheid verre gezien werd. Maar nademaal dit gebruik niet alleen zeer zeldzaam, maar daarenboven ook gevaarlyk, en voornamentlyk by winderig weêr, voor de naast woonende Burgers asschriklyk was; is deze ruymte tot een ander en beter gebruyk geschikt, namentlyk tot een kostelyk Klokken-spel en Beyerwerk, of Muzicaal-accoord van Klokken. Men heeft alleen in gebruyk gebragt, wanneer 'er vreugde-teekenen bedreven moeten worden, dat men alsdan een groote party Lantaarens van pampier, zeer aardig gemaakt, met koorden in een ronden cirkel boven rontom de kap van den Tooren uithangt, 't welke zig in de duisterheid van den nagt zeer zeldzaam vertoond.

De Speel-klokken betreffende, daartoe heeft men het vermaarde oude Beyer-werk van 't Stadhuys (hier vooren, *pag.* 146 gemeldt;) gebruykt dog grootelyks verbeterd, by *Jan Cal*, Vuurwerk-maker te *Nymeegen*, en eerste uitvinder der kopere

kopere Speel-tonnen, en ook der Speel-schroeven eerstmaal aan deze Hamer-veeren aan dit vermaarde Klokken-spel te *Delft* volbragt, in den Jaare 1663. volgens 't opschrift door hem zelve aan de Westzyde van 't Uurwerk gesteld. De Ton, gelyk mede alle de Klokken in de Lantaaren hangende, zyn gegooten by *Frans Hemony*; dog deze is met ruym 4000. steek-gaaten voor de Speel-schroeven opgemaakt by *Jan Cal* voorsz. Diergelyken zoort van werk, hier d'eerstemaal in gebruyk gebragt, is zoo onverbeterlyk en van zulk een voortreflyk gebruik bevonden, dat het zelve alom gevolgt wierd. De zwaarste Klok en langste Bas hangt in 't midden van de Lantaaren, aan twee zwaare binten, die kruizelings over malkander leggen; hebbende deze heylzaame vermaninge tot Opschrift:

Zo menigmaal gy hoort den heldren klocke-slag,
Gedenckt aandachtelyck aan uwen jongsten dach.

ANNO 1660.

Rontom in 't midden staan zes Waapen-Schildjes; het eerste van de Stad, en de vyf volgende van Burgermeesters en Havenmeester, onder welker bestier en regeeringe 't werk allereerst is aangeleyd en besteed; namentlyk, *Everard van Lodensteyn*, *Johan Graswinckel*, *Everard van Bleyswyk*, *Dirck Meerman*, Burgermeesters, en *Bartholomeus van der Mast*, Havenmeester.

De andere en mindere Klokken, welker getal groot is, tot de minste toe, hebben ieder tot opschrift, een Christelyken spreuk uyt een der Psalmen *Davids*, en anderzints na tyds gelegentheid geschikt. Deze hangen buyten in de boogen der Lantaaren, tusschen de stylen, aan dikke yzere latten of staaven.

Ter gedagtenisse van dit hangen der Klokken, ziet men, door bevel van den Raad en 't Volk van *Delft*, dit Opschrift

 boven

boven den ingang van de Lantaaren, cierlyk in steen uitgehouwen; daarin de groote klok kwanswys aldus spreekende werd voorgesteld:

S. P. Q. D.

Als Jaren zesmaal tien, na zestien-hondert kwamen,
Zo ben ick op-gehaalt in desen Tooren-trans:
Een later heeft gehoort myn Kinderen te samen
De Stadt verwolycken, door haer klocken-dans:
Het twee- en zestichste was naauw daer by gevallen.
Of ick sloech onvermoeit den hoochsten toon van allen.

A. V. MAST.

Onder aan staat het Cyffer of merk van den Haven-meester, zynde B. V. M. door malkander gevlogten.

De twee Klokken, die 't geheel en half-uur slaan, mitsgaders het kleyne Klokje, slaande de kwartieren, hebben ieder, behalven de Kleepel, een Hamer apart, die ongelyk zwaarder is, van buyten.

Het bovenste van de Lantaaren, daarin dit Muzyk-spel hangt, is mede van onderen verwulft, zynde niet alleen een zeer konstig, maar ook te gelyk cierlyk Metsel-werk.

Onder het beneedenste verwulft staat het Uurwerk, daar de voorgemelde kopere Speel-Ton in omgaat, tusschen alle de raderen van het Uurwerk, binnen vier groote yzere Pilaaren, die met zulke staaven ook verknogt zyn.

De werken tot het Uurwerk en de Slinger, zyn gemaakt door *Coenraadt Hermansz. Broekman*, Uurwerk-maker binnen *Delft*. Alle de voornoemde werken van wyzen, speelen en slaan, zyn voltrokken in den Jaare 1663. onder 't Bestier van den Havenmeester *Adriaan Heinsius.*

Van den Tooren afstappende, begeven wy ons tot het beschou-

schouwen van de Kerke, die daar mede verknogt is, de *Nieuwe Kerk* genoemt. Ten weêr-zyden van den Tooren, ziet men de twee zyd- of lager Daaken, met de Daaken van het Kruyswerk, ten weêr-zyden uitsteekende; hebbende aan de Zuydzyde een rond Kapelletje uitsteeken, 't welke van oude de Fonte geweest is, maar werd thans gebruikt tot een Accys-Huys van de Bieren. In 't midden onder den Tooren is d'Ingang van de Kerk, die van binnen na de *Gothische* wyze gebouwt is, met twee reyen Pilaaren; en alzoo verdeeld in drie Galderyen, strekkende tot in 't Kruyswerk, dwars voor 't hooge Choor, 't welke met een Middel-Choor, en een omgaande Trans buiten de Pilaaren omloopende, gebouwt is.

Deze *Nieuwe Kerk* is, zoo wel als de *Oude Kerk* te *Delft*, een Kerk van Miraakelen geweest; daarvan men malkanderen, ten tyde van het Pausdom, zoo veel vertelde en wysmaakte, dat 'er 't geheele Land van gewaagde; en tot dien einde van alle kanten, niet alleen door de Nabuuren, maar ook uit verre Landen, veele Beedevaarten derwaards plagten te geschiedden; zynde geheele Boeken daarvan beschreven, opgehoopt vol Miraakelen, met Brieven en Zeegels kwanswys bevestigt; schoonze gezaamentlyk door de baatzugtige Geestelykheid uit de vuyst zyn verzonnen, om den toeloop te doen wakkeren, en haar zelve te verryken; waar van men by den Heere *D. van Bleyswyk* (*) omstandig berigt kan vinden, waarom ik deze onnoodige herhaalinge zal voorbygaan.

Na maate, dat 'er toeloop was, en deze Kerk wierd begiftigt, heeft de Geestelykheid ook in derzelver vercieringe tragten uit te munten. Onder anderen strekt daarvan ten bewyze, dat Kerkmeesters in den Jaare 1550. met den vermaarden Schilder, *Jan van Schorel*, Cannonyk van *St. Marien* t'*Utrecht*, een verdrag hebben aangegaan, om voor haar een nieuw en ongemeen hoog Altaar-stuk te schilderen; 't welke in grootte en heer-

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 228. &c.

heerlykheid 't hooge Altaar-ſtuk van de Aarts-Biſſchoplyke Domkerk tot *Utrecht*, (wiens Paneel 8 voeten min 2 duym breed, en 9 voeten min anderhalf duym hoog was, en de Beelden zes voeten groot;) moeſte overtreffen; want dit ſtuk te *Delft* zoude ruym 10 voeten breed, en 12 voeten hoog zyn, te weten de geheele lengte van een Waagenſchot; met dubbelde of vier opſlaande Deuren; behelzende de voornaamſte verbeeldinge, *Chriſtus* tuſſchen de Moordenaars aan 't kruys hangende. Maar de binnenſte Deuren opgeſlaagen zynde, ſtond aan de regter zyde, *Chriſtus* op Palm-Sondag binnen *Jeruſalem* rydende; en aan de ſlinker zyde, *Chriſtus* uit het graft verryzende. Deze Deuren geſlooten zynde, ſtond van agteren daar tegen aan verbeeld, *Johannes* de Dooper, *Chriſtus* in den *Jordaane* doopende. Dit wierd wederom door twee buiten-deuren geſlooten en gedekt; op welke ter regterhand aan de binnen zyde ſtond geſchildert *Johannes* in de Woeſtyne predikende; en ter ſlinkerhand hoedanig *Johannes* om *Herodias* wille onthooft wierd. Zulks dit, als een dubbelt Altaarſtuk, tweemaal konde geopent worden, en ieder reys drie verſcheide Hiſtorien vertoonde. Boven dit Tafereel, was nog een ander vierkant Panneel, daarin geſchildert ſtond, de Offerhande van *Iſaac* door *Abraham*; en van agteren, de Hiſtorie van de elf duyzend Maagden; met Water-verwen. De Beelden in 't algemeen, waren zoodanig uitgewerkt, dat men onder het groote Orgel ſtaande; dezelve alle agter in de Kerk konde bekennen. Voor dit werk eyſchte Meeſter *Schoorel*, aan arbeids-loon vyftig *Caroli*-Guldens Jaarlyks, gedurende den tyd van 25 Jaaren lang; welken eyſch hy ſtelde ter beſcheidenheid van den Prooſt van *Namen*, Paſtoor van d'oude Kerk te *Delft*, en van den Pater van 't *St. Agathen* Klooſter aldaar. Hier was nog een andere eyſch bygevoegt, namentlyk op den naame van zyne zes Kinderen, waarvan het oudſte twintig, en 't jongſte zes Jaaren oud was, op ieder lyf twee Ponden *Vlaamſch* Jaarlykſche Lyf-renten; welke laatſte eyſch bemiddeld wierd, op negen Guldens Jaarlyks voor ieder Perſoon haar leven lang.

Dit

Dit Schilder-werk volbragt zynde, wierd met uitsteekend Lystwerk, Pilaaren, en andere heerlyke cieraaden voorzien, tot welken einde met zeekeren Meester Schrynwerker een verdrag wierd aangegaan; waar by dezelve aannam te leveren, een Bak voor 't hooge Altaar, met zyn Lysten, Paneelen, Voet, &c. 't Middelste Paneel was twee duym dik, breed thien, en hoog vyfthien voeten; hebbende aan elken zyde dubbelde Deuren; welker Paneelen een duym dik waren. De Voet was vier voet hoog; en alle de Panneelen waren wel gelymt en gevoegt, om niet te scheuren. Al dit werk, met zyne Lysten, Voet, Cresten, en de geheele Bak, wierden binnen een Jaar tyd volmaakt. De gantsche Bak was 27 voeten hoog, en met zyn Deuren openstaande, reikten deze tot aan de twee naaste Pilaaren; zoo dat dit groote werk, de geheele breette van 't Middel-Choor besloeg. Daarenboven was 'er ook van ouds een voortreflyk Altaar-stuk in deze Kerk, geschildert door den vermaarden *Pieter Aartsen*, gemeenlyk genaamt *Lange Pier*, (ter oorzaak van zyn lange gestalte dus genoemt;) van *Amsterdam*, verbeeldende onder anderen de drie Koningen, *Ecce Homo!* en diergelyken, zeer konstig en heerlyk uitgevoerd. Dog deze alle zyn, beneffens veele andere zeldzaamheden, in de raazende Kerk-plonderinge en Beeldstorminge vernielt geworden; zynde slegts eenige weinige stukken en brokken daarvan overgebleven, die in Burgermeester Raadkamer te pronk hangen.

Deze Kerk was ook voorzien van veele gewaande Reliquien en Heyligdommen, als mede verscheide Beelden van zoogenaamde Heiligen, die daar ter plaatze vereert wierden. Voorts was 'er ook een zeer groot getal van Silver-werk, tot allerlei Geestelyke diensten geschikt, waarvan verscheide stukken vergult waren. Zommige derzelven waren uit de milde Aalmoessen, door bevel van Kerkmeesters gemaakt; en andere door weldaadige Gevers aan de Kerk gemaakt of vereert.

Van ouds waren in deze Kerk ook nog veele zeldzaame Smeed- en Giet-werken, van verscheide stoffen.

In den Jaare 1428. wierd 'er door zeeker konstig Smidt, aan de Sacristie een konstige yzere Deure gemaakt, wegende 403 ponden.

In den Jaare 1435. wierd 'er een fraaije Font of Doop-vat (waarschynlyk van geel-koper;) gegooten, wegende 1030. ponden Troys gewigte.

A°. 1439. wierden twee groote Metaale Kandelaars gegooten, en beneeden 't hooge Altaar geplaatst.

Voor de Kapelle van 't Kruys en 't Graf, wierd een schoone yzere Tralie gemaakt, en A°. 1494. een schoone kopere Tralie voor 't Sacrament-huys gezet, die tot *Mechelen* gegooten was, wegende omtrent 1486. ponden; ook wierd toen een groote yzere Kandelaar van omtrent 100 ponden zwaar, gegooten.

Ruym 20 Jaaren daarna, wierden de kopere Tralien van 't Sacraments-Huys verguld.

Deze Kerk heeft van ouds met drie Orgelen te gelyk gepronkt. In den Jaare 1429 en 1430. wierd *St. Ursula's* Orgel gemaakt, in 't midden van de Kerk, aan de Noordzyde, doo eenen Meester *Jannes*, uit *Brabandt*; daartoe de Kerk 't Hout-werk, Tin, Loot, Schilder- en Yzer-werk, Leer, en ander toebehooren leverde, 't welke onder de Ambagten vergadert wierd; zoo dat 'er de Meester maar een zober arbeydsloon van hadde.

In den Jaare 1461. wierd 'er een tweede Orgel gemaakt, '*t Kruys-Orgel* genoemt, regt tegens over *St. Joris*-Altaar, in 't Kruyswerk, zynde zeer vermaard van werk, en door 't Kruysgilde bekostigt.

Naderhand is 'er nog een derde en grooter bygekomen, aan den Tooren, 't welke egter niet na wensch schynt uitgevallen te zyn.

Deze

Deze Kerk is mede zedert van ouds, van een ſchoone Predik-Stoel voorzien geweeſt, die omtrent A°. 1488. is vernieuwt; als mede wederom eenige Jaaren na den zwaaren brand, ſchynende dezelve te zyn, welke tegenwoordig nog in weezen is.

Van ouds was deze Kerk ook met zeer heerlyke en uitmuntende geſchilderde Glaazen verciert. Onder anderen was 'er een, in den Jaare 1544. gegeven by Keyzer *Carel* de Vyfde, en geſchildert door den konſtigen Meeſter *Gerrit de Bye Dirckſz.*, geſteld aan de Noordzyde van de Lieve Vrouwen Kapelle. Dog na dat alle deze voortreffelyke Glaazen, door de Kerk-plonderaars nog verſchoont waren, zynze door 't ſpringen van 't Kruyd-Magazyn, den 12 October 1654. in een oogenblik vernietigt, en in een eeuwige vergetenheid gedompelt.

Na den deerlyken Brand, den 3 Mey van den Jaare 1536. was voornamentlyk deze Kerk voor eerſt in een zeer bedroefden ſtaat; en dierhalven wierd den 19 Juny, by de Heeren van de Wet, collegialiter vergadert, aan Kerkmeeſteren bevoolen, om Kerk en Tooren van ſtonden aan wederom op te timmeren; en tot dien einde gequalificeert, de parceelen van Landen, Renten en Juweelen, dezelve Kerke toebehoorende, te mogen verkoopen, om de penningen daar van komende ter Timmeringe en reparatie van de Kerk en Tooren te beſteeden. En vermits deze Kerk met veele Los- en Lyf-renten belaſt was, verzogt dezelve op den 1 December 1537. van den Keyzer verlof, van een Jaar opſchortinge der betaalinge, en verkreeg zoo lang uitſtel, tot dat Commiſſariſſen des Keyzers den ſtaat der Stad hadden onderzogt, en daar van behoorlyke rapport gedaan. *Georgius van Egmondt*, Aarts-Biſſchop van *Utrecht*, authoriſeerde Kerkmeeſters ook, om de Landen en Renten der Kerke te mogen verkoopen, en met de Penningen, daarvan komende, de Kerk te herſtellen. 's Jaars daarna wierd aan alle de Gildens der Stad belaſt, alle Jaaren de helft van haare Gil-

degelden en inkomsten, ten behoeve en tot weder opbouwinge van de Kerken te betaalen, in handen van de Kerkmeesteren, daar onder dezelve behoorden. Dit duurde tot A°. 1547. incluys, als wanneer de Gilden van deze last wederom wierden ontslaagen; en aan die van de Kerk toegestaan, in gevalle zy nog niet genoeg waren versterkt, een Collecte door de Stad te mogen doen. In den Jaare 1540. was inmiddels by de Heeren van de Wet geordoneert, dat alle de Gildens van beide de Parochien gehouden zouden zyn, haare Altaaren en Tafelen te doen herstellen en opregten, alle van een formaat en fatzoen, dog van verschillende Schilderyen en Historien, na gelegentheid van zaaken. A°. 1552. verkreegen de Kerkmeesters een Authorisatie, om van nieuws eenig geld te mogen negotieeren, en ten lasten van de Kerk eenige Lyfrenten te verkoopen. Voorts wierd het regt der Kerke, over 't luiden der dooden, en anderzints verhoogt; en alzoo van tyd tot tyd veele middelen uitgevonden, om deze Kerk, die zoo ryk niet was als d'oude, in haaren verwoesten staat te onderschraagen.

Na de Beeldstorminge van den Jaare 1566. wierden de Gildens van nieuws belast, eenige Schattingen op te brengen, tot herstellinge van de Kerken, en continuatie of onderhoud van de diensten van dien.

Na dat Prins *Willem van Oranje*, in den Jaare 1584. door *Balthasar Gerards* deerlyk was dood-geschooten, hebben de Staaten Generaal, ter eeuwiger gedagtenisse, en in erkentenisse van de groote weldaaden van dezen doorlugtigen Prins, een weergaalooze Graf-Tombe in de meergemelde Kerk doen opregten. Dezelve wierd in den Jaare 1616. aan den alom vermaarden Konstenaar, Architect en Beeldhouwer, *Hendrik de Keyzer*, Stads-Bouwmeester tot *Amsterdam*, aanbesteed, en in den Jaare 1621. voltrokken (*), bestaande voornamentlyk in vierderhande kostelyke Bouw-stoffen, namentlyk wit *Italiaansch*

(*) Hend. de Keysers Architectura, pag. 24.

liaansch Marmer, *Dinantsche* Toetssteen, zwart *Italiaansch* gemengd Marmer, en Brons-Metaal. Het werk is zoo cierlyk gewrocht, dat diergelyken in cierlykheid, en konst, weinig in de geheele Christenheid gevonden wierd. Want, behalven dat het voor eerst voor 28000 Guldens, boven een vereeringe van 1000 Daalders, besteed was; zoo is het werk daarna nog zoo veel verzwaart en verbeterd; dat het nog verscheide duyzenden van Guldens daarenboven heeft gekost. Wy hebben het dierhalven de moeite waardig geoordeelt; van dit overheerlyke Gedenk-teeken een nadere Beschryvinge hier by te voegen (*).

Het geheele Werk is lang 20 voet, breed 15 voet, en hoog 27 voet, ieder van 11 duym. D'eerste drie trappen, makende de hoogte van twee voeten, zyn van *Dinantsche* Toets-steen; daarop staat de Tombe, hoog 2 voet 3 en een halve duym, lang 8 voet en 10 duym, mede van Toets, verciert met Moluringe en kopere cieraaden. Hierop legt de Beeltenisse van wylen Prins *Willem van Oranje*, levensgroote; gekleed met een Prinsselyk gewaad, konstig van *Italiaansch* Marmer gemaakt.

Het werk buiten om, bestaat in 22 ronde Colommen, gemaakt van zwart *Italiaansch* gemengd Marmer; lang, zonder haar Pedestallen, 6 voet 4 duym, en ter dikte van 9 duym middel-lyns. De Pedestallen, Basen en Capiteelen zyn volgens de *Dorische* Ordre, van wit Marmer-steen, en de lichaamen der Pedestallen zyn met gemengd Marmer verciert. De agt groote plaatzen, begrypende elk twee Colommen, zyn met Toets-steen ingelegt. De vier Lichaamen op de hoeken, zyn van wit *Italiaansch* Marmer, elk uitgeholt met twee Nissen; waar in ophangen zestien Waapens van Brons, gestoffeert met haar eigen coleuren. Nog staan op de vier uiterste hoeken vier ronde Pedestallen, van wit Marmer, elk verciert met een Tronie,

(*) P. Bor. Nederlantsche Oorlogen, Tweede Deel, 18 Boek, pag. 59.

Tronie, tusschen hangende Festoenen van Brons, en op elk van de voorsz. Pedestallen nog een tweede en kleindere Pedestal, zynde het lichaam van gemengeldt zwart Marmer. De onderste Plint en de bovenste Moluren zyn van Toets. Nog zyn op de voorsz. Pedestallen vier Nissen van Toets, breed 2 voet 6 duym, en hoog 6 voet 3 quart; op welke voorsz. 4 Pedestallen staan 4 Vrouwen-Beelden van Brons, elk 6 voeten hoog; vertoonende van vooren *Justitia*, of de Geregtigheid, en *Libertas*, of de Vryheid, en van agteren *Religia*, of de Godtsdienst, en *Fortitudo*, of de Standvastigheid.

Boven de agt-paarige Colommen, zyn agt vierkanten, waarin op de halve Talien gemaakt is, de Sinspreuk van den Prins, in deze woorden:

Saevis Tranquillus in undis.

Dat is:

Stil tusschen de wilde Zee-golven.

Waarvan de Architrafe, Tregelissen en Cornissen van witte, en de Frisen van zwart-gemengelden Marmer zyn. De agthoeken in de Timpanen zyn van zwart gemengeld Marmer; de vier dekzelen boven de Nissen, met derzelver cieraaden van wit Marmer. Boven deze vier Timpanen en dekzels, zyn vier Plinten van Toets, en daarom vier Doodshoofden van wit Marmer, leggende elk tusschen vier kopere cieraaden. Daarboven staan vier Pyramiden, elk dik beneeden aan den voet 14 duym, en hoog 9 en een halve voet, gemaakt van zwart gemengeld Marmer. Op elke Pyramide staat een kopere ronde kloot, zeven en een halve duym van middel-lyn, verguld met bladgout. Boven de Colommen, zyn gemaakt zeven boogen van wit Marmer, en op 't midden van de voorsz. boogen staan, tot cieraat van 't werk, zes kopere Comportementen, en nog agt

agt kleynder boogen op de voorsz. Nissen, mede van wit Marmer. Tusschen deze boogen komen twee kruys-wulfzels van wit Marmer, hangende onder elk kruys een koperen cieraat, ook op ieder zyde boven de middelste Colommen, een Cartoes, met zyn vercieringe, en op ieder Cartoes een zittend schreiend koperen Kind, hebbende in beide handen brandende Toortzen. Tusschen de vier voorsz. Pyramiden komt een rond verwulft van wit Marmer, verciert naar den eysch. Op ieder verwulft ryzen twee Pedestallen; daarop komen twee staande Kinderen van Brons, wyzende met den vinger op een Epitaphium van Toets-steen, hoog drie voet zes duym, en vierdehalf voet lang, rontom met een koperen Ornament omvat; verciert op 't hoogste met twee schreyende gevleugelde Kinder-hoofden, mede van Brons gemaakt. Dit Epitaphium is gegraveert, en verguld aan weêr-zyden, waar van 't Geschrift in de *Latynsche* Taale begreepen is, van dezen Inhoud:

„ Ter eere van Godt Almachtig, en ter Eeuwiger Gedagtenisse van „ *Willem van Nassouw*, Prins van *Oranje*; als een Vader des Vaderlandts; „ dewelke den dienst van de *Nederlanden* meer geagt heeft, dan de wel- „ vaart en voorspoedt van hem en de syne; en over sulks meest uyt sy- „ ne eygene middelen bekostigt, en tot twee reysen toe, twee machtige „ Leegers op de been gebragt heeft; daarmeede Hy, door bevel en on- „ derstandt van de Heeren Staaten van den Lande, de Tyrannye van de „ *Spanjaarden* verdreven en afgeweert; de waare Religie, mitsgaders de „ Privilegien van den Lande, wederom ingevoert, en in zyn ouden staat „ gebragt heeft; en ten laatsten, de vryheit van syn Vaderlandt weder „ om bekomen zynde, is bevestigt in handen van Prins *Maurits*, synen „ Soone, en Erfgenaam van syne deugden. Den welken, in oprechte „ Godtvruchtigheit, Wysheit, en Onverwinnelyke Kloekmoedigheit „ bestaan hebbende, *Philippus* de Tweede van die naame, Koning van „ *Spanjen*, een vreese van *Europa*, selve heeft gevreest, en niet vervaart „ nog onder gebragt, maar met een gekogte Beul, door schelmsche ver- „ raderye en bedekte logen, van 't leven heeft doen berooven. Hebben „ de Vereenigde *Nederlandtsche* Provintien dit doen stellen, als een eeuwig „ Gedenk-teeken van syne diensten en verdiensten ".

Aan

Aan 't Voeten-einde van de Tombe, op de vyfde Trap, is een figure, vertoonende den Prins van *Oranje* zittende, als levendig en wel gewaapend; hebbende voor zyne voeten een Casquet, verciert met zyn Pluymagie; alles van Brons, gesaamentlyk met de Zitplaatze van een cierlyken Stoel, op een Antique wyze. Zynde verder alle de molueringe en cieraaden gezamentlyk zoo konstig en cierlyk gemaakt en geordoneert, als zulk een groot werk vereyscht.

Ten einde van 't hoofden-einde staat een vliegende Faam, mede van Brons, ter groote mede van zes voeten, met twee Bazuynen in de handen, op de regter blaazende, en de slinker neêrhangende. Alle deze Figuren zyn gezamentlyk met de eigene handen van den loffelyken Konstenaar *Hendrik de Keyzer* gemaakt, en alle de steenen zyn natuurlyk, en niet Artificieel.

Dit geheele werk is zoo konstig, schoon en heerlyk, als 'er naauwelyks elders gevonden zal worden; waarom 'er dagelyks van alle, zelfs verre Plaatzen, veele luyden overkomen, om het zelve te bezigtigen; zig verwonderende, niet alleen over de ongemeene cierlykheid van 't werk; maar de konstverstandigen verwonderen haar voornamentlyk over de uitmuntende konst daartoe gebruykt. Deze weergaalooze Graf-Tombe is na den dood van den Bouwmeester *H. de Keyzer*, die dit gantsche werk zoo Keyzerlyk heeft geordoneert, volgens deszelfs Schetzen en Teekeningen, in twee kopere Plaaten in 't ligt gekomen; en eenen *Nicolaas de Clerck*, te *Delft*, heeft dit werk mede zoo na als mogelyk was, in kopere Plaaten doen nasnyden.

Onder de voorbeschrevene heerlyke Graf-Tombe, in een lange verwulfde Graft-kelder, rust niet alleen het Lyk van den Hoog-gemelden Prins *Willem*, maar ook van deszelfs waardige Soonen en Staats-opvolgers, de Prinssen *Maurits* en *Frederik Hendrik*, als mede eenige van andere jongere Prinssen en Princessen uit het Doorlugtige Huys van *Oranje*. Daar en boven

boven is daarin ook bygezet, de vierde en laatste Gemalinne van den ouden Prins *Willem*, zynde Mevrouwe *Louise de Coligny*, Dogter van *Casper de Coligny*, Admiraal van *Vrankryk*, die in de *Parysse* Bruyloft mede op een moorddadige wyze is dood geschooten. En is dit Graf altoos tot eene Begraafplaatse voor het Doorluchtig Huis van Oranje geschikt.

In het afgaan van 't welfzel, boven deze Graf-steede, hangen de Rouw-kassen van Wapenen der geener, welker overblyfzelen hier beslooten leggen; gestoffeert, en rontom omcingelt, met de Vorstelyke Eer-Teekenen, in derzelver laatste Uitvaarten voor de Lyken, met grooten pragt en heerlykheit in processie, door 't voornaamste gedeelte van de Stad omgedraagen

Buiten en behalven dit overheerlyke *Mausoleum* of Grafgebouw der Prinssen van *Oranje*, zyn 'er nog verscheide andere Monumenten en Begraaf-plaatzen van andere aanzienlyke Personagien in 't zelve Choor.

Tegens de Noordwest-Pilaar van 't Choor, vertoond zig het *Epitaphium* van den Heere *Adriaan Berckhout*, en van deszelfs Huysvrouwe *Margaretha van Berenstein*, *Paulus* Dogter. Deze Heer heeft niet alleen verscheide Ampten en aanzienlyke Bedieningen bekleed, maar is daar en boven tweemaal, van wegens de Provintie van *Holland*, gecommiteerde geweest in de Generaliteits Reekenkamer, daarna van wegens dezelve Provintie in den Raad van Staaten, en eindelyk is hy tot Raadsheer in 't Hof van *Holland* verkooren, en A°. 1620. overleeden.

Van 's gelyken ziet men aan dezelve Noordzyde, mede aan een Pilaar, niet verre van daar, een aanmerkelyk Opschrift van den Heere *Paulus van Berenstein*, in zyn leven verscheide maalen Burgermeester dezer Stad, beneffens zyne Huysvrouwe *Volkera Nicolai*, overleeden A°. 1625.

Niet verre van daar, in de Noord-Trans van het Choor, legt begraven, in 't Graft zyner Voorouderen, dien weêrgaa-

loos Geleerde, en in de gantsche Wereld vermaarde, *Hugo de Groot.* Agt Quartieren omcingelen zyn Waapen, gelyk ook die van twee zyner Soonen, welker eene met de Ordre van *St. Marcus*, wegens de Republyk van *Venetien*, is verheerlykt; zynde voorts beide haare Kassen, van wegens derzelver hooge Militaire Charges, met Wapen-rokken, Ry-deegens, Spooren, c. gestoffeert.

Insgelyks hangen, tusschen de twee voorgemelde Epitaphien, boven aan d'yzere staven van de Pilaaren, zedert den Jaare 1648. nog twee andere Waapen-kassen van Doorlugtige Personagien; namentlyk van *Johan Gordonius*, geslagen Ridder, Heere in *Smidars* en *Scrivan*, Collonel over 1000. koppen, ten dienste van den Keyzer, (en nogtans van de Gereformeerde Religie, 't geene aanmerkelyk is;) Gouverneur van *Ægra*, en Kamerling van Keyzer *Ferdinandus* de Tweede; overleeden te *Dantzig*, in het laatstgemelde Jaar; wiens Wapen-kasse met nog meerder Ornamenten verciert is.

Aan d'andere zyde van de Pilaar, hangt de Wapen-kas van den Doorl. Heer, *George Reinhardt Weiderholt à Weidenhoffen*, Ridder geslaagen door zyn Keyzerl. Maj., Heere in *Pouderoyen*, Collonel en Gouvernenr van *Boekholt*.

Daarenboven ziet men alom door het Choor en de Kerk, nog veele andere particuliere Waapens, zommige met Vaandelen, en andere Eerteekenen, na de hoedanigheid der afgestorvenen, daar onder begraven leggende; waar van de nieuwsgierige Leezer de voornaamste Inscriptien kan nazien, in zeeker naauwkeurig werk, genaamt *Collectio Monumentorum Rerumque maxime insignium Belgii Fœderati;* gedrukt 't *Amsterdam*, A°. 1684.

Zeer aanmerkens-waardig is zeeker Grafschrift, 't welke eertyds in deze Kerk pleeg te staan, van een paar getrouwde van een zonderling voorbeeld, luydende in oude Rymen aldus:

Als

Als men duysent ses hondert en vyf heeft geschreven,
Den een-en-twintigsten JANI, *weerdich te verklaren,*
Heeft ANTHONIS CORNELISZ. *de werelt begeven,*
Als hy die beleeft hadde een meer als 100 *Jaren.*
En MEYNSGEN HUYGEN *syn Huysvrouw moest ook van hier varen,*
Weynig uren naa hem, negen-en-tnegentig Jaar oudt.
Hy van Lis, *en sy van* Hillegom *geboren waren,*
Wett'lyk over LXXV. *Jaren getroudt;*
Syn beyd' op den XXII. *(in alder eenvout,)*
Door last des Magistraats, die haar consent daar toe gaven,
Ter eeren haren ouderdom, die so lang waren getrouwt,
Binnen DELFT *over-luydt, en in de* NIEUWE-KERK *begraven:*
Dry wond'ren merkt men in dees twee, arm van haven:
Dat 's, dats beyd dees weldaat hier hebben verworven syn,
Soo lang' geleeft, lang' getrout, en gelyck gestorven zyn.
Tegelyk overdenkt dit by hem selven wyslyk,
Siet, alst al geleeft is, moeten wy nog sterven,
En stervende ons vleesch boose lusten afgryslyk,
Leven wy Gode, om syn eeuwig Ryk te erven:
Vreest daarom de dood niet, die 't lichaam kan bederven.

Dog jammer is het, dat dit Opschrift niet meer gevonden werd, 't welke mogelyk, na de gissinge van den Heere *D. van Bleyswyk*, een latere eigenaar daaruit heeft doen hakken.

Ten Oosten in de bogt van den Trans des Choors dezer Kerke, is de plaats, daarin de Consistoriaale of Kerkelyke Vergaderinge worden gehouden; zynde voormaals geweest de Sacristie, of Kamer, daarin de Roomschgezinde Reliquien of zoo genaamde Heiligdommen bewaard wierden. Dezelve is nu geordoneert, tot de Vergader-plaats en de t'zaamenkomste van den Kerken-Raad, bestaande in Predikanten en Ouderlingen, ten overstaan van twee Gecommitteerde Heeren uit de Magistraat.

ſtraat. In dezelve kamer werd de aankomende Jeugd van 't Vrouwelyke Geſlagt des Sondags na de namiddags Predikatie Gecatechizeert, en in de Gronden des Geloofs onderweezen.

Het gantſche Choor, met zyn omgaande Trans, is van de Kerk met drie Hekken afgeſlooten; ten weêrzyden een kleyn, en in 't midden een groot en zwaar Hek, van Waagenſchot, in den Jaare 1627. zoo heerlyk geordoneert en gewrogt, door *Nicolaas van Aſſendelft*, op zulk een wyze, dat men nergens veel beter ſchrynwerk zal vinden. Het onderſte derde deel is geſlooten met een Borſtweeringe, zeer cierlyk beleid, met comportementen van Wagenſchot, doorvlogten met Ebbenhoute plaaten; de Pedeſtallen met vilage. De twee bovenſte derde-deelen zyn doorlugtig of Traly-formig, beſtaande in Colommen na de *Corinthiſche* Orden, de Baſementen, Schachten en Capiteelen van Wagenſchot; dog de onderſte derdedeelen van ieder Colom beleid met Ebben Fluyten, en onder, boven, en in 't midden met een Thoris van het zelve hout. In 't midden van 't gantſche Hek, aan weêrzyden van de Deur, komen twee platte Pilaſters, met afſtaande Colommen daarvoor, en aan d'einden een half door-gezaagde Colom, met haare Pedeſtallen, mede buiten het werk wat uitſteekende. Boven de uitſtekken van de voorſz. zes, zoo heele, als halve Colommen of Pilaaren, ſtaan de Waapen-ſchildekens van de Heeren Kerkmeeſteren in der tyd. Boven de Deur op het lyſt-werk ſtaat een cierlyke Tafel, ten weêrzyden met een afſtaande Colom, overdekt met een gebrooken Fronte-ſpies, waarin komt een Pyramide; gelyk ook aan ieder einde van 't Hek. In de Tafel ſtaan de thien Gebooden met goude Letters geſchreven; en daaronder in de Plint van het lyſtwerk van 't Hek, leeſt men met groote Letters een heerlyke Zinſpreuk van den wyzen Koning *Salomo*, ontleent uit deszelfs *Prediker*, Cap. XII. vers 13.

Vreeſt

Vreest God, en houd syn Gebod:
Dat betaamt alle Menschen.

Binnen in 't Choor is dit werk zoo schoon als van buiten behalven dat weerzyds de Deur maar halve Colommen zyn, en geene afstaande; en in de boven-Tafel staan geschreven, 't Gebed onzes Heeren, en de twaalf Artykelen des Christelyken Geloofs.

Dus verre de beschryvinge van de *Nieuwe Kerk* en 't *Stadhuys* te *Delft*, zig voornamentlyk in de hier voor gevoegde Afbeeldinge vertoonende. Boven deze, zyn 'er nog d'*Oude Kerk* en de *Gasthuys-Kerk*, in welke de Gereformeerde Godsdienst verrigt werd; waar van d'eerstgemelde, volgens haaren naam, ook de *oudste* en de *aanzienlykste* Kerk is.

D'*Oude Kerk*, is dan zedert aloude tyden, d'eerste en alleroudste Parochie-kerk, ja van zulk een hoogen ouderdom, dat naauwelyks eenig regt bescheid daarvan gevonden word. De Tooren dezer Kerk, toont ook door zyn ouderwets Hulzel en Hooft-fronzen, uiterlyk een byzonder oud Gebouw te zyn; en het gantsche Gestel blykt, van een zeldzaame, dog voortreflyke Architecture te wezen. Dat dit gesticht reeds voor den Jaare 1300. in weezen was, is ondertusschen zeeker, en heeft mogelyk met den eersten aanleg van *Delft* zyn begin genomen.

Deze Kerk is in den beginne aan *St. Bartholomeus*, maar daarna aan *St. Hypolitus*, toegewyd geweest. De reeden dezer veranderinge, werd gezegt geschied te zyn, vermits de Burgers van *Delft*, in de Hoeksche en Cabeljauwsche verdeeltheeden, by de beleegeringe en veroveringe der Stad, door Hertog *Albert van Beyeren*, haare Privilegien wederom verkregen hebben, tot belooninge van een voortreffelyke overwinninge, tegens de *Vrielen*, ten voordeele van den Hertog op *St. Hypolitus-dag* (waarschynlyk A°. 1396.) behaald; 't welke haar aanleidinge heeft gegeven, om dezen Heilig, in de plaats van *St.*

Bartholomeus, tot Patroon van haar Kerk en geheele Stad aan te nemen (*). Ondertusschen is het van Protestanten belaghelyk, 't geene de vermaarde *Michaël Vosmeer* aanteekent, namentlyk, dat de Beeldstorminge in den Jaare 1566. in deze Kerk den 24 Augusty een aanvang heeft genomen, zynde de Feestdag van *St. Bartholomeus*; welke Heilig zig daardoor, op een voorbeeldelyke wyze, over de wankelbaare veranderinge der Burgers, hem als haaren Patroon af te zetten, en *St. Hypolitus* in de plaats aanneemende, heeft willen wreeken.

De *Oude Kerk* is een heerlyk groot Gebouw, by uitneementheid zwaar aangeleid, dog de Tooren schynt volgens het eerste bestek niet voltrokken, schoon dezelve reeds een boven gemeene hoogte heeft. Dat dezelve op verscheide Tyden verhoogt zy, is zeeker genoeg, en blykt aan de verscheide soorten van gebakkene steenen, daar mede dezelve is opgehaald; zynde de onderste wel driemaal zoo groot, als de bovenste, als hebbende de grootste ten naasten by de groote van zeven hedendaagsche gebakkene steenen; welk zoort van steenen in d'oude tyden tot *Delft* veel pleeg gebakken te worden, en men noemde dezelven *Delfsche Moppen*: Dog beneeden aan de Fondamenten ziet men veel Duyf-steen, gelyk mede aan de Zuydzyde van de Kerk, welke steen doorgaans een groote oudheid te kennen geeft.

Deze Kerk is een groot gevaarte, wyd en ruim, ook heel hoog van verdiepinge; zynde mede, gelyk de Tooren, op verscheide Tyden gebouwt. Aan de Zuydzyde schynt ze wel 't aller oudste te wezen; maar aan de Noordzyde is ze nieuwer, en heeft aldaar in 't midden een zeer heerlyk kruys-werk uitsteeken, gebouwt van witten Arduyn-steen, ook zeer cierlyk en massyf gemaakt; boven op d'*Italiaansche* wyze plat, en geheel met loot bedekt. Zynde klaarblyklyk aldaar zodanig aangelegt,

(*) D. V. Bleyswyk Beschryvinge van Delft, pag. 134.

gelegt, om diergelyken werk aan de Zuydzyde mede te maken. 't Welke, indien het voortgang hadde gehad, zoude dit voortreflyke Gebouw een ongemeene cierlykheid en regulierheid bygezet hebben.

Van vooren, aan de Zuyd-hoek, is een achtkantig uitſtek, zynde eertyds de plaats geweeſt, daarin de Font, of het Doopvat ſtond; daarna toebereid tot een Anatomie of Ontleed-kamer, maar werd thans tot een woonhuys gebruikt.

De Daaken, zoo wel van de hooge, of middelſte, als van de zyd-kerken, zyn doorgaans van vooren tot agteren glad en egaal; hebbende 't hoogſte dak een cierlyk Torentje, of Klok-huysje, dat op 't kruys-welfzel boven de kap aan 't begin van 't Choor uitſteekt; waarin kleine klokjes pleegen te hangen, daar men ter Metten, en anderzints mede pleeg te luiden, om de Memorien en Getyden waar te nemen.

De Middel-kerk is van binnen gebouwt op Pilaaren en Boogen, na de *Gotiſche* Ordre, gelyk doorgaans meeſt alle de Kerken hier te lande, uitmakende drie zeer breede Galderyen in de lengte, behalven het kruyswerk, 't welke nog een andere over dwers maakt.

Betreffende de grootte, zoo bevind men dezelve in een beſtek, wegens het uitgebrande Houtwerk, na den zwaaren brand van den Jaare 1536. alleen zoo verre de Middel-kerk betreft, dusdanig beſchreven: *'t Choor is lang* 84 *voet, behalven de Huyſt, wyt de buitenkant,* 38 *Voet. Die Achter-kerk, van de Choor totten Toren, is lank* 113 *Voet, wydt* 42 *Voet, luttel min of meer, van wyte en lanckte, &c.*

De Tooren, aan het Weſt-einde, ſtaat tuſſchen de twee Zyd-daken in, zynde het voornaamſte lichaam, tot boven aan de vyf ſpitzen, regt vierkant opgebouwt; hebbende beneeden een vooruitſteekend Portaal, van witten Arduyn-ſteen, tot den ingang van de Kerk. Een weinig boven het hoogſte dak is dit vierkant aan de vier zyden met twee boogen open, bekwaam gemaakt zynde, tot de Bommelgaaten voor 't geluyd der

der Klokken. Boven op het vierkante werk ſtaan op de vier hoeken, vier agtkante ſpitzen; de onderſte helft is van gebakken ſteen regt opgaande, hebbende elk veld of vak een langwerpig vierkant gat, zulks men daar rontom kan uitzien. De bovenſte helft is van Hart-ſteen ſpits opgaande, met een Appel en yzere Kruys daarop. Tuſſchen deze vier groote ſpitzen, ſtaan vier zeer cierlyke groote Uurwyzers, wordende van onderen door twee Leeuwen, houdende het Wapen van *Delft* tuſſchen beiden, onderſchraagt. Dit werk is gemaakt in den Jaare 1605. volgens 't Jaar-getal daarby aangeteekent; ſtaande tot nader berigt, van agteren tegen den Zuydwyzer, met groote Letters op een ſteen, regt voor de trap, langs welke men boven komt, dit Versje:

Als men 1605. heeft geteld,
Ben ick geſtelt,
Tot dienſt van den Burger,
Als men ſien kan,
By den Haven-Meeſter
Gerrit Meerman.

Boven op ſtaat een Pyramide, in welker Baſis of voet men nog een *Hollandſch* Wapen ziet.

In 't midden binnen deze vier Spitzen en Uur-wyzers, ryſt een grooter, dog mede agt-kante Spits, die ten naaſten by de helft boven de andere uitſteekt. Dus kan men, agter de Uurwyzers, langs een beſlooten Borſt-weeringe, door de Hoek-Toorens regt vierkant omgaan. Deze middelſte Spits is van onderen tot boven toe van Hart-ſteen; maar de onderſte helft is voor omtrent 50 Jaaren tegens het doorwateren met een houten huyd met ſchalien bekleet en bedekt, tot aan een Hart-ſteenen Trans of omloop, rontom buiten het werk uitſteekende; 't welke zig zeer cierlyk opdoed, in de gedaante als of 'er een

groote

groote krans rontom het ſpits geleid was; en vermits aan 't boven-einde nog een ring van agt cierlyke Venſters is, ſtrekt zulks tot een fraay gezigt, deze vyf Spitzen vertoonen t'zaamen een zeer vreemd en zeldzaam, dog te gelyk deftig en heerlyk fatzoen van een Gebouw.

'tGantſche poſtuur van den Tooren, ſtaat krom en gebogen, als of het dreigde neêr te ſtorten. Dit heeft veele, zelfs van ouds, reeds daar voor bedugt doen zyn; waar van ten blyke ſtrekt, dat die van *St. Aachten-klooſter*, met Kerk-meeſters van d'*Oude Kerk* welêer een Verdrag hebben aangegaan, om een gedeelte van dezen Tooren te doen afneemen; nademaal dit Klooſter daar digt onder lag, en de Tooren derwaart ſcheen over te hellen; grootelyks bedugt zynde, dat door zulk een val haar Klooſter mogte geruineert worden. Ja, men zegt, dat de Prior van het Klooſter, zyn ordinaris ſlaap-plaats, ofſchoon midden in 't Klooſter, om deze reeden heeft verlaaten, en zig geheel agter aan de Wal begeven, om zulk een vreeſelyk dreigend ongeluk te ontwyken. Andere zyn nogtans van gedagten, dat dezen Tooren van den beginne af aan dus overhellende gebouwt is, en dat de Bouwmeeſter daarin zyn zonderlinge ondervindinge en konſt heeft willen toonen, na 't voorbeeld van zommige Toorens in *Italien*.

Van binnen in de Kerk is deze Tooren, als mede het Portaal, met een cierlyk ſteenen verwulft verciert, waar boven een Solderinge komt de *Luydt-Solder* genoemt, waar men van ouds met lange touw-reepen gewoon was de Klokken over te haalen: Dog deze door een nieuwe uitvindinge van treên als nu beweegt wordende, is deze Solder daartoe verder van geen gebruikt. Hier ſtaat ſlegts in een groote houte Kas het Uurwerk beſlooten, daardoor de Slag-Klokken, beneffens de voorgemelde vier groote Uur-wyzers buiten aan de Tooren, en een daar tegen aan binnen in de Kerk, bewoogen worden.

Boven dezen Solder, met een ſteenen Vloer beleid, volgt een andere Solderinge van Hout, daarboven de groote en

zwaare Klokken hangen. Daaronder is 'er een, welker weêrgaâ van groote in *Holland* niet gevonden werd, weegende, na dat 'er gezegt werd, omtrent 18000 Ponden. Deze werd op Hoog-tyden, Feest-dagen, voorname Begraveniſſen, en anderzints getrokken, en derzelver geluid werd, tot verre aan geene zyde van de *Maaſe*, en wel drie mylen buiten de Stad gehoort. Derzelver Inſcriptie is zeer aanmerkelyk, en ſtaat in 't *Latyn* en *Duytſch*, met weinig affcheidinge, in twee ronden om de Klok, aldus luidende:

Sacro ſanctæ individuæ Trinitati, uni ſoli Deo vero, & vivo S.

Deſe Clock is gegooten, ter eeren des Hoechwairdighe Heylighe Drievoudicheyts, eens Waaracbticb onverſcheyden Godheyts; doer Heindrick van Trier, in 't jaar ons Heeren, XVc. LXX.

Kerckmeeſters weeſende, Sasbout Cornelisſoen, Pieter van Opmeer, Jan Sasboutsſoen, ende Lambrecht Michielſoen.

Boven aan in den eerſten Cirkel, komen 24 paar onbekende Tronien. De Cirkels, daarin het ſchrift ſtaat, zyn niet wel onderſcheiden, waar dezelve beginnen, of eindigen, waardoor men veel werk heeft om de Inſcriptien behoorlyk te lezen. In 't midden van de Klok ſtaan nog vier Tronien, aan ieder zyde rontom gaande eene, en alle vier even eens. Daar onder ſtaan aan d'eene zyde nog deze woorden:

Ut litati & ornamento.

Zynde waarſchynlyk een (*i*) tuſſchen de twee eerſte woorden overgeſlagen, zoo dat 'er *Utilitati* heeft moeten ſtaan; beteekenende alsdan, dat deze Klok *tot dienſt en cieraat* is gegooten; gelyk van een goede Klok in der daad wel gezegt kan worden.

De

De Gieter van deze Klok Mr. *Hendrik van Trier*, is de geene, die in den Jaare 1573 en 1574. veele Klokken in *Noord-Holland* tot Geschut heeft vergooten, om tegens den wreeden Hertog van *Alba* gebruikt te worden; daarvan Ik in myne *Reformatie van Amsterdam* (*) breeder heb gesprooken.

De *tweede* Klok heeft dit Opschrift, met oude Monniken Letters, en veele verkortinge van woorden, zeer digt gedrongen in eenen Cirkel:

Anno XVc. XXXVI. wilt wel verstaan,
Heeft my den brant heel doen vergaan:
Maar door genaden van boven, hoych gepresen,
Ben ik, Maria, *'t jaar* XXXIX. *weder geresen.*
Gerrit van Wou, ende Jan Tersteege goeten my.

Waar uit blykt, dat ook deze Tooren in dien zwaaren Brand A°. 1536. veel heeft geleeden; zoo dat deze Klok toen is gesmolten, en A°. 1539. van nieuws gegooten.

De *derde* Klok, is de kleinste, dog te gelyk de oudtste, gegooten A°. 1450. voerende dit Opschrift:

Regina celi letare Alleluja.
Anno Domini. M. CCCC. L.

Regina is myn naam,
Myn gheluwt si Gode bequaem.
Gerrit van Butendyc fecit.
Willam van Cloterdyc fecit.

Welke Klokken verder voor den brand in dezen Tooren gehangen mogten hebben, is onzeeker; dog werd gezegt, dat de

(*) Pag. 544 en 545.

de Luyd-klokken wel eêr een compleet, of immers een groot accoord hebben uitgemaakt; verſcheelende zoo veel van hoogte en laagte van Toonen, datze alle te zaamen, of eenige van haar te gelyk geluid wordende, een Muzicaal geluid van zig gaven. Dit ſchynt ook eenigzints te blyken, uit een zeeker Contract, geſlooten den 9 February 1536. en alzoo geen drie Maanden voor den zwaaren Brand, door de Kerkmeeſters dezer Kerke, met Meeſter *Medardus Wanbenens*, Klokke-gieter van *Mechelen*: „ Om drie Klokken te gieten; waar van d'eerſte „ moeſte wegen tuſſchen de 12 en 13 duyſent, d'andere tus„ ſchen de 6 en 7000 Ponden; goedt van Toon en Reſonan„ tie, de twee minſte op de meeſte accordeerende. Deze Klok„ ken zouden men een half Jaar lang luyden, ten perykel van „ den Meeſter: En indienſe braken, of niet van goed ac„ coord waren, zoude de Meeſter de Klokken wederom moe„ ten hergieten, tot datſe volmaakt en gelevert waren als „ vooren ".

De ſpyze en ſtoffe tot deze Klokken, zouden Kerkmeeſters bezorgen; de Meeſter zoude voor zynen loon ſlegts hebben, een *Carolus-Gulden* van ieder hondert ponden; en men zoude hem een Huys bezorgen, om de Klokken daar in te gieten; mits dat hy zelfs alle yzer- en houtwerk, beneffens de Inſtrumenten tot de Konſt behoorende, zoude leenen en leveren; &c. Daarop is daarna een ander accoord gevolgt, in dato 8 December 1537. daar uit blykt, dat deze Meeſter Klokke-gieter en zyne Huysvrouw, met de Kerkmeeſters waren over een gekomen: „ Dat men de twee Klokken, die 'er toen gemaakt „ waren, zoude hangen; en by aldien bevonden wierd, dat „ deze Klokken haaren Toon niet hadden, gelyk hy aan Kerk„ meeſters had belooft, zoude hyze verbeteren, op zynen ei„ gen koſten ".

Het ſchynt ook, dat de Klokken naderhand wederom tot ſpyze

ſpyze zyn gemaakt, vermits 'er den 4 October 1538. door Kerkmeeſters een ander akcoord gemaakt is, met *Gerrit van Wou* en *Jan Terſtege*, Klokke-gieters te *Campen*: „ Om te „ gieten ſes Klokken; de grootſte wegende 12000 Ponden, „ &c. Weſende twee Toonen en een halve Toon lager, dan „ de Klok *Urſula*, in de nieuwe Kerk, by deze Meeſters ge- „ gooten, en wegende 6235. Ponden. Welk Klok wezen zoude „ *Gamma Ut*, luydende *Ut Fa*. Voorts d'andere Klokken na deze „ tweede Klok *Cefa Ut*, zouden luydende zyn *Re*, *Mi*, *Fa*, „ *Sol*, *La*. Welke voorſz. Klokken, van de zwaarſte tot de „ minſte, deze Meeſters zouden gieten op een goed eenpaarig „ Geluid, Accoord en Reſonantie, elk in zyn Toon luidende „ zoo als 't behoord tot haaren koſten en perykel ". By faute van dien, zouden deze Meeſters mede gehouden zyn de Klokken te vergieten, tot dat het werk goed was. Voor Arbeidsloon bedongen deze Meeſters wel eens zoo veel, als de voorgaande Meeſter gedaan hadde; moetende Kerkmeeſters mede alle de ſpyze leveren, die daartoe behoorde; te weten, die van d'oude Klokken overgebleven was, en nog van onder de Gemeente verkreegen zoude worden, aldaar in de Waag gewoogen; &c. Uit dezen inhoud van 't Verdrag, ſchynt men te mogen giſſen, dat de twee voorgaande Klokken mogelyk mede daar onder geweeſt zyn. Het overige wierd by de Gemeente, uit Devotie, in Collecten en anderzints gecontribueert; by zommige in Geld, dog de meeſte in Spys; als met kopere en metaale Potten, Keetels, Pannen, Bekkens, Kandelaars, Lavoiren, Pannen, Kamer-Potten, Haart-Yzers, Yzere-Speeten, en diergelyken Huys-raad. De gene, die omtrent deze Offerhanden wilden uitmunten, gaven eenig Silver-werk, om het mede tot Klok-ſpys te verſmelten, en het geluid daar door te begunſtigen.

Deze Klokken zyn naderhand al wederom afgenomen; dog om wat reedenen is onbekend.

Daarenboven is het zeeker, dat hier een Klok heeft gehan-

 gen,

gen, die *Hypolitus* genoemt was; blykende uit een Acte van Authorisatie van den Jaare 1570. om 't regt over 't beluiden der Dooden te mogen verhoogen, tot vergoedinge van de zwaare kosten, in 't gieten en vergieten van de Klokken dezer Kerke; ook dewyle men het loon der luiders heeft moeten verhoogen, om dat dezelve voor 't oude loon niet langer wilden dienen, waar omtrent een nieuw Reglement is gemaakt.

Boven de Klokken, en het vierkante werk, van binnen in de Spits, is een houte spanninge, die de resteerende Solderingen en Trappen draagt.

Deze Kerk, en de Beelden daarin staande, zyn van ouds, in de domme *Roomschgesinde* tyden, mede een meenigte van Mirakelen toegeschreven; met zeer veele omstandigheeden, van tyd, namen, plaatzen, &c. op dat daar aan dog niet getwyffelt mogte worden, schoonze na alle waarschynlykheid uit de vuyst verzonnen waren. Onder anderen was daar zeer vermaard, het Beeld van *Onse Lieve Vrouwe van Jesse*; 't welke, al mede door een soort van Mirakelen, uit den zwaaren Brand van A°. 1536. was gered, dog naderhand den Beeldstormers niet heeft konnen ontloopen, en beneffens andere Beelden van gewaande Heiligen, eerst in stukken gebrooken en verbryzelt, maar vervolgens opentlyk op de Markt tot assche verbrand is.

Ter gedagtenisse van dit laatstgemelde Beeld, en voornamenelyk van 't eerste Mirakel, 't welke A°. 1327. zoude voorgevallen zyn, is daarna by de Magistraat bevoolen, dat Jaarlyks, zoo lange de Stad stond, op den eersten Sondag na *S. Odulphus*, (komende op den 12 Juny;) het beroemde Beeld van *Maria* in Procesie zoude omgedragen worden, met veele Plegtigheden; daar uit de *Delfsche* Kerkmis, doorgaans de *Delfse Ommegang* genoemt, haaren oorsprong heeft genomen, dewelke *St. Odulfus-Markt* wierd genoemt, en 's daags na dien Feest-dag begon.

Deze Ommegang zeer vermaard geworden zynde, is door Paus *Bonifacius* de Negende, omtrent den Jaare 1399. met Aflaaten

laaten begiftigt, om den toeloop nog meer te doen wakkēren; waar van de Bulle nog bewaard werd.

Verfcheide andere Beelden van Mirakelen, en derzelver bygeloovige Ceremonien, gaa ik ftilzwygende voorby. Ik zal 'er flegts byvoegen, dat alle de gewaande Mirakelen, met den zwaaren Brand van den Jaare 1536. een einde hebben genomen, fchoon het berugte Beeld van de *Lieve Vrouwe van Jeffe* daar uit was overgebleven; 't welke door de Devotariffen van dien tyd, aan het verval van den ouden iver in de Religie werd toegefchreven.

Behalven drie Kapellen met Mirakuleuze Beelden, was 'er ook een *Kapelle van Relequien*, die door een Priefter bewaard wierd dewelke daar voor een zeekere wedde trok. Ook fchynt 'er een *Kapelle van Ornamenten* geweeft te zyn. Daarenboven waren 'er nog verfcheide andere Kapellen, met Altaaren; dewelke door de Stigters en derzelver Nazaaten van Priefters wierden bezorgt.

Buiten en behalven het veelvuldige Silverwerk, en een geheele reeks van Kerk-cieraaden, pronkte deze Kerk voornamentlyk met overpragtige Altaaren, uitnemende konftige Schilderyen en Tafereelen; koftelyk gefchilderde Glaazen, heerlyke Orgelen, en veelderlei andere dingen, die tot uiterlyke pragt en Pompe ftrekten; dog meeft in de Beeldftormerye zyn gefchonden en geruineert. 't Hooge Altaar was in deze verwoedheid zoodanig gehavent, dat 'er niet dan een enkele romp van overgebleven was. Welk Altaar vervolgens, toen alles wederom in volkomen ruft was, aan den Konftryken Meefter Beeldhouwer *Willem Danielfz. van Tetrode*, van *Delft* is aanbefteed; nademaal dezelve zeer vermaard was, uit hoofde hy veele voortreflyke Werkftukken alvoorens binnen *Romen* hadde gemaakt. De fteenen tot dit werkftuk gebeezigt, waren van Jafpis-fteen Albafter, zwarte Marmer-fteen, Toets-fteen, en Rans-fteen; alle wel glad en gaaf gewrogt. Daar aan waren onder anderen bedongen, twee Pilaaren, ieder van 13 voeten lang, en uit een

een ſtuk: zoo dat 'er voormaals nooit diergelyken van koſtelykheid in geheel *Nederland* gezien was; waarom het meermaals door de beſte Konſtenaars met de grootſte verwonderinge is beſchout geworden, waar van 'er verſcheide, expres tot dien einde, uit vreemde Landen zyn overgekomen. Men vind aangeteekent, dat het Albaſteren Altaar in 't hooge Choor, door Prins *Willem van Oranjen*, aan zynen Neef, den Graaf van *Swartſenburg* in *Duytſchland*, bygenaamt de Evangeliſche, beneffens de twaalf Apoſtelen, van Albaſter, is vereert geworden, en men zegt, datze te *Straatsburg* in de Kerk ſtaan. Want de eerſte Beeldſtorminge den 24 Auguſty A°. 1566. voorvallende, lag Prins *Willem* in *St. Aachten* Klooſter in een venſter, en zond een van zyne Pagien in de Kerk, om te beletten, dat het voorſz. Albaſter Altaar, met de Beelden van de Apoſtelen niet beſchadigt mogten worden. Dog 't ſchynt onzeeker, welk Altaar eigentlyk daar door gemeent werd.

Deze Kerk en d'Altaaren, waren ook met uitmuntende Schilder-werken, van de vermaardſte Meeſters *Heemskerk* en *Schorel* (van welken by de Beſchryvinge van de *Nieuwe Kerk* te *Delft*, ook is geſprooken;) verciert; dog van welke voortreflyke Konſt-ſtukken zeer weinige de raazende drift der berugte Beeldſtormers is ontkomen.

Betreffende de oude, heerlyke, en konſtige geſchilderde Glaazen, van de beſte en vermaardſte oude Meeſters, van de welke zommige ten deele, en weinig in 't geheel uit den brand en de Beeld-ſtormingen waren overgebleven; deze alle zyn door het ſpringen van het Kruid-Magazyn, op den 13 *October* 1654. ten eenemaal verbryzelt, en in den ſlag gebleven. Voornamentlyk was eertyds zeer uitmuntende en heerlyk, het groote glas in 't Noord-kruyswerk, gedaan door den weergaloozen Glas-Schryver, Meeſter *Willem Willemſz. Tybout*, in den Jaare 1563. In de onderſte helft ſtonden de Afbeeldingen van *Philippus* de Tweede, Koning van *Spanjen*, en van *Philippus* de Derde, Graaf van *Holland*, beneffens deszelf derde Gemalinne

Eliſa-

Elisabeth van Valoys, oudste Princesse Dogter van *Hendrik* de Tweede, Koning van *Vrankryk*, beide in haar Koninglyk gewaad, zeer natuurlyk afgebeeld; knielende aan weêr-zyden van een Tafel, daarop twee Boeken lagen; ieder met zyn zoogenaamde Patroon-Heilig agter hem, en haare Wapenen boven haar hooft. In de bovenste helft stond, de Historie van de Wyzen uit Oosten, komende te *Bethlehem*, om 't Kindeken aan te biddden, 't welke *Maria* op haaren schoot hadde. Daar voor knielde de eene, zyn Offerhande aanbiedende. Deze afbeeldinge was vol van werk en Beelden, zoo voortreflyk geteekent, gecoloreert en geordoneert, met zeer groote vervallene ruinen, dat het by de Konst-verstandige voor 't beste Glas in de *Nederlanden* wierd gehouden. En vermits *Philippus*, Koning van *Spanjen*, tot de aanbesteeding van dit Glas, zeekere zomma van Penningen hadde vereert, wierd het zelve 't *Koninglyke Glas* genoemt.

Uitmuntende was ook 't Glas door de Hoogheem-Raaden van *Delfland* gegeven; vertoonende in 't onderste gedeelte, haar aller Persoonen, in volle Harnas; derzelver gelykenisse zeer levendig getroffen, knielende, en ziende na de verryzenisse van *Christus*, aan de Zuydzyde staande, elk met zyn Wapen boven 't hooft, Het opperste gedeelte verbeelde, de Historie van *Moses*, na dat het Volk te *Raphidim* in de Woestyne om water hadde gemurmureert, hoe hy te *Horeb* met zynen staf water uit de Steenrotze sloeg, Dit werk was mede by uitnementheid wel uitgevoert, zoo dat het ook voor een groot Konststuk gereekent wierd; zynde na 't oordeel der kenders door *Laurens van Koot* gedaan.

Deze Kerk heeft zedert van ouds ook met verscheide *Orgelen* gepronkt, waar van 'er een in den Jaare 1455. te maken is aanbesteed; ten welken tyde daar reets een veel ouder was, dog onzeeker wanneer gemaakt. A°. 1545. heeft Mr. *Quiring Aartz van der Hoog*, Burgermeester van *Delft*, in deze Kerk, voor zyn eigene reekeninge aan den Tooren, een Nieuw en

zeer kostelyk Orgel doen maken, onder zeekere voorwaardens, met Kerkmeesters deswegen aangegaan. Dog dit kostelyke werk schynt met de veranderinge van de Religie mede aan een kant geraakt te zyn; wordende deszelfs plaats thans door een ander bekwaam Orgel vervult.

Na dat nu alle deze overdadige kostelykheden zyn weggenomen, is deze Kerk grootelyks daar door verandert, en heeft de oude eenvoudigheid van d'eerste Christelyke Kerken aangenomen. Dezelve is met de noodige Predik-stoel, Gestoeltens, Stoelen en Banken, als ook met een Galleryé voor de Weeskinderen voorzien, 't Choor is met vier hekken van Wagenschot A°. 1603. van de Kerk afgeschooten. Voorts is 'er een Kerkmeesters Kamer, voorzien met een geheele Kas vol oude Brieven en Bullen; schoon 'er gedurende de binnenlandsche beroertens, door brand, en anderzints veele zyn weggeraakt. Daar is ook nog een byzondere Catechiseer-kamer, daar in de Jongelingen des Sondags na de Namiddags-Predicatie, in de fondamenten van den Godtsdienst, by vraag en antwoord worden onderweezen; gelyk met de Meysjes in de Nieuwe Kerk geschiet.

Deze Kerk pronkt met verscheide Marmere Graf-Tomben van Doorlugtige en aanzienlyke Personagien. Onder anderen van den Admiraal *Pieter Pietersz. Heyn*; van Jonkvrouwe *Elisabeth Marnix*, Dogter van den vermaarden en geleerden *Philip Marnix*, Heere van *St. Aldegonde*, en Huysvrouwe van den Collonel *Carel Morgan*; van den Admiraal *Marten Harpertse Tromp*; en van Jonkheere *Arent van Duyvenvoorde*. Daarenboven is 'er een zeer groot getal van Waapen-kassen in deze Kerk opgehangen, ook hier en daar aan de Muur en Pylaren nog eenige Monumenten en gedagtenissen van veele overleedene, te lang om hier te plaatzen.

Behalven deze twee Hooft-kerken, is 'er te *Delft* nog eene, de *Kerk* of *Kapelle* van het *Oude of H. Geest Gasthuys* genoemt, gelegen aan d'overzyde van de Kooren-markt, bezyden en beneffens

neffens het Hofpitaal of Gafthuys, en met het zelve vereenigt. Ten Weften komt ze aan de Straat, met haaren gevel regulier met de Muur, en de drie Gevels van 't Gafthuys gelyk; voorzien zynde met een cierlyke Spits of Tooren van Duyf-fteen; wiens onderfte gedeelte vierkant is, met Bommel-gaten, ten behoeve van de Klokken, daar binnen hangende, op welk vierkant werk een Trans of Omlooop, en buiten om vier Uurwyzers zyn, elk voorzien met een Frontefpies, en drie kleine Pyramiden daarop; ook ryft binnen in 't midden een ronde opgaande Spits, tot het Kruys toe, van Duyf-fteen. Regt onder dezen Tooren is de voornaamfte Ingang tot de Kerk, in welke hedendaags alle Sondagen vier Predicatien in de Gereformeerde Religie gedaan worden; te weeten, twee in 't *Nederduytfch*, 's morgens en na de middag, by den Predikant van 't Gafthuys, (die 's winters nog een op Woensdag-avond doed;) en twee in de *Engelfche* Taale; d'eene 's morgens ten 9, en d'andere 's namiddags ten 3 uuren, door een *Engelfch* Predikant.

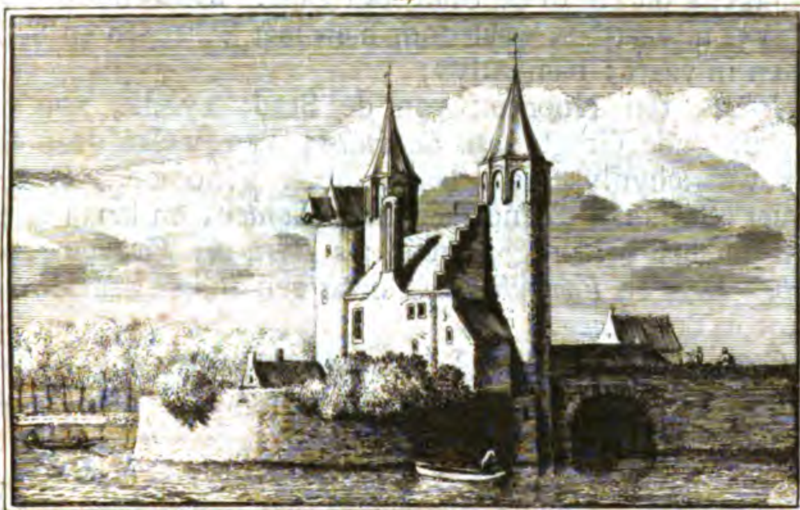
Van binnen pleeg deze Kerk voor dezen, flegts een regt doorgaande Plein te zyn, nogtans groot na zyn tyd; hebbende een Choor dat wat fmalder was, met een treede opgaande; en is in den uiterften hoek op een kelder verheven, nog met vier à vyf trappen op te gaan. Deze Kerk, met der tyd, door den grooten toeloop te klein vallende, is 'er aan de Zuydzyde nog een ftuk aangemaakt, omtrent half zoo groot als de Kerk, te weten buiten het Choor: In den Jaare 1657. is deze Kerk met een uitmuntend Orgel verciert, ftaande aan den Tooren; verftrekkende van onderen met de Muuren van den Tooren, tot een bekwaam Portaal aan de Kerk. Aan dit Orgel leeft men de volgende Infcriptie in Rym:

Ter eeren van Godts Soon,
Ten dienfte van Godts-kerk,
Tot hulp van Sangers-Toon,
Staat hier dit Orgel-werk.

De Regenten van dit Gasthuys, hebben aan de Predikanten, die in dienst van deze Kerk haar leven eindigen, een bekwaame Begraaf-plaats bezorgt, gelegen regt voor den Predik-stoel; anderzints worden 'er heedendaags geene Lyken in deze Kerk begraven, behalven van eenige Domestiquen van het Gasthuys. Van ouds, onder de Roomschgezinde Regeeringe, was deze Kerk mede met Altaaren en andere Ceremonieele Huysraad opgeschikt; en dit geheele Gasthuys, met de Kerke en toebehoorende Goederen; stonden onder 't bestier van de Proosten van *Koningsveldt*; waar van in 't vervolg gesprooken zal worden, waarom ik hier van de *Delfsche* Kerken afscheide.

DE

DE OOST-POORT, DER STAD DELFT.

A. Rademaker fecit — OOST-POORT tot Delft.

Wanneer de Stad *Delft* eigentlyk omwalt, en tot een beslooten Stad gemaakt zy, is onzeeker, dog 't ſchynt omtrent den Jaare 1071. door Hertog *Govert* met de Bult geſchied te zyn. Daarna, in den Jare 1359. heeft Hertog *Albert van Beyeren* deze Stad, na een beleegeringe van thien weeken, by verdrag verovert; en ter oorzaake van deze weêrſpannigheid, veroorzaakt door de *Hoekſche* en *Cabeljauwſche* verdeeltheden, de Stad ontmantelt, en alle der zelver verſterkingen geſlegt.

Eenige Jaaren dus geheel open geleegen hebbende, als een open Vlek, heeft dezelve Hertog, om de goede en getrouwe diensten der Burgers, den zelven, als Graaf van *Holland* A°. 1394. de vryheid verleend, dat zy haare Stad wederom met Poorten en Vesten mogten sluiten. Zedert zyn hier zes Hooft-Poorten, beneffens twee kleinder Uitgangen aan de Stad geweest, zynde t'zaamen agt; (schoon 'er thans in 't geheel maar zeven zyn;) door welke men langs Ophaal-bruggen over 's Stads-gragten uit en in de Stad kan gaan. Daarenboven zyn 'er nog vyf uitvaarten, waar door men met Scheepen en Schuiten uit en in vaart; namentlyk:

De *Vliet*, ten Noorden van de Stad; zynde, zoo men meent, de oude Gragt van *Corbulus*; van welke deze Stad eertyds waarschynlyk haar begin heeft genomen. Dezelve loopt niet alleen aan d'eene kant naar *Leyden*, en langs alle de Dorpen tusschen beiden geleegen; als *Ryswyk*, *Voorburg*, den *Leydschen-Dam* en *Voorschooten*; maar een andere arm daarvan loopt tot in den *Haag*.

De *Gaag*, anders de *Sluysche-Vaart* genoemt, is in 't Westen, en mede een overblyfzel van de voorsz. oude gragt, langs welke men naar *Vlaardingen*, *Maasland*, *Maasland-sluys*; en 't geheele Westland kan vaaren.

De *Schie* is ten Zuiden, strekkende niet alleen naar *Rotterdam* en *Schiedam*, maar voornamentlyk naar en door 's Stads *Haven*, tot in de Rivier de *Maase*; waar door men met allerleie vaartuig af en aan de Stad kan komen.

De *Pynakkersche-Vaart*, is ten Oosten, langs welke de Ooster-Ambagten van *Delfland* worden bevaaren.

Nog is 'er in 't Noordoosten de *Lange Watering*, of de *Noortdorpsche-Vaart*, regt tegens over het zoogenaamde *Duyvelsgat*, dienende voor die van *Noortdorp*, en andere, die daar omtrent gelegen zyn.

Betreffende de *Poorten*, dezelve zal ik, na 't voorbeeld van den Heere *D. van Bleyswyk*, en andere Land-beschryvers, van 't Noorden beginnen.

D'eerste

D'eerste Poort, die ons daar voorkomt, werd *de Haagsche Poort* genoemt; dog heeft van ouds verscheide andere benaamingen gehad; als de *Noord-Poort*, het *Noortdorper-Poort-Huys*, en de *Poorte van Noorde*. Deze is nu met de *Wateringse Poort* vereenigt; dog plagten van ouds twee verscheide Poorten te zyn, die ieder een byzonderen uitgang hadden; welke vereeniginge geschied is, ten tyde van 't opkomen van den *Spaanschen* Oorlog, toen Prins *Willem* d'oude zyne Hofhoudinge in deze Stad hadde; als wanneer; tot beter verdeediginge van de Stad, deze twee Poorten t'zaamen met een Bolwerk van buiten wierden gedekt.

Van daar Westwaards omgaande, ontmoet men d'eerste van de twee kleine Stads Poorten of doorgangen, genaamt de *School-Poort*; haaren naam ontleenende, van de groote of *Latynsche-Schoole*, in de naaste straat gelegen. Het verwulft van den doorgang is zeer konstig gewrogt; daar boven is een Poorthuys, tot wooning voor den Portier, en daar naast een ronde steene Tooren. Van ouds was dit slegts een Water-Poort, daar men met een Schuyt of Schouw over de Gragt voer, doch nu met een bekwaame Valbrug voorzien, over welke men naar een meenigte van Thuynen en Bleekeryen gaat. Onder deze Poort is een Gevangenisse, daarin veele onnoozele en onschuldige menschen, ten tyde van de *Spaansche* Inquisitie, over Herdooperye beschuldigt, haaren laatsten adem moesten scheppen, 's morgens voor den daageraat in een zak wierden gebonden, van boven den Tooren in de gragt geworpen, en aldus gesmoort, op de galgwerf begraven wierden.

Niet verre hier van daan, is het heerlyke Gebouw van de *Watersllootsche Poort*, wiens gelyke in groote weinig of niet te vinden is. Dezelve wierd van ouds de *St. Joris Poort* genoemt; om datze lyn-regt over de eertyds vermaarde *St. Joris* Kerk in de *Lier* staat. Deze Poort van ouds op sterkte aangeleid, is voorzien van twee uitsteekende dikke Rondeelen, of ronde steene Toorens, die elk in 't byzonder wel tot een Burch

konden

konden verstrekkende; tot welken einde dezelve eertyds veel hooger opgehaald waren. In den Oost-gevel dezer Poort, aan de Stads zyde, leest men met groote vergulde Letters op een steen, deze Inscriptie:

Motu bellico dejecta A°. 1573. Necdum composito restaurata A°. 1593.

Beteekenende, *dat dese Poort, door de beroertens van den Oorlog, in den Jaare* 1573. *afgeworpen zynde, egter gedurende dezelve, in den Jaare* 1593. *herstelt is.*

Van boven is deze Poort cierlyk in 't vierkant opgehaalt, en werd gebruikt tot het Hof, tot de Hooge Vierschaar van *Delfland*; voor welk gebruik de Stad Jaarlyks 442 Guldens trekt, volgens verzeegelt verdrag van dato 24 Mey 1605. Het onderste gedeelte van deze Poort, strekt tot gevangenhuyzen voor de Crimineelen, die hier mede te regt gesteld moeten worden.

Verder Zuydwaarts omgaande, komt men by de *Zuyd-* of *Schiedamsche-Poort*, anders ook wel de *Ketel-Poort* genoemt; na d'Ambachts-Heerlykheid van de *Ketel*, aan die zyde van de Stad gelegen. Buiten deze Poort is het Veer van de *Rotterdamsche*, *Schiedamsche* en *Havensche* Schuiten; waaromze ook veel de *Rotterdamsche-Poort* werd genoemt. Dezelve is oud dog nog hegt en sterk, voorzien met Uur-wyzers en slaande Klokken, ten gebruik van de Veer-Schippers en Reizigers.

Thans volgt de regte *Rotterdamsche-Poort*, zynde alleenlyk door 't water de *Schie*, (gelyk aan de Noordzyde, de twee voorgaande door d'*oude Delft*,) onderscheiden; en zoodanig genoemt, na de Stad *Rotterdam*; vermits men uit dezelve, aan die zyde van de *Schie* te lande daarna toe reist. Van ouds wierdze *St. Jacobs-Poort* genoemt, als zynde aan *St. Jacob* toegewyd geweest. In de oude Stadskeuren, werd mede van

een

een *Witte. Vrouwen-Poort* gewag gemaakt, 't welk veele voor de *Schiedamsche* Poort houden; dog de Heer *D. van Bleyswyk* oordeeld, dat het veel meer de *Rotterdamsche* zal zyn geweest; om dat daar buiten d'Abdye *Koningsveld* stond; (waar van in 't vervolg breeder;) welker Nonnen in 't wit gekleed gingen, van welke deze Poort die benaminge ontfangen kan hebben. Deze Poort is regulier en vierkant; hebbende een Voor-Poort, die met Muur-werk en Galleryen van correspondentie, weêrzyds de doortogt heenen loopende, aan de voornaamste Poort is vastgehecht. In 't opperste van den Gevel, naar de Stad toe, vertoont zig een gewaapend Krygsmans Hooft, zynde 't afbeeldzel van den Hertog van *Alba*, 't welke gezegt werd, hem zeer wel geleeken te hebben. Eertyds plagten de Rhetorykers op deze Poort te vergaderen; dog ze dient nu tot de byeenkomst van 't Schippers-Gilde, en die daar onder behooren.

Beoöstende de laastgemelde, is de OOST-POORT, daar van ons de Konstryke *Abraham Rademaker*, in de twee bygaande Print-Verbeeldinge, geteekent N°. 114 en 115. twee verscheide Gezigten heeft medegedeelt, zoo als zig dezelve in den Jaare 1620. vertoonde; en wel in d'eerste, met haar Rondeel van buiten aan te zien; waar omtrent, tot heden toe, weinig of geen veranderinge is gemaakt; en het tweede Gezigt, vertoond dezelve Poort aan haaren uitgang; wordende door de kenders der oude Bouwkunde, voor een zeer cierlyk stuk werks gehouden, van wegen den krommen en bogtigen uitgang. Van ouds wierd deze Poort de *St. Catryne-Poort* genoemt, vermits *St. Catharina* tot Patronesse daar over was aangesteld. Deze Poort mag thans te regt voor de aller-oudste van *Delft* gereekend worden, vermits de zelve in den zwaaren Brand van den Jaare 1536. ten eenemaal in zyn geheel, en onbeschadigt gebleven is; hebbende zedert het oude Postuur behouden, met de twee spitze Toorens, welkers onderste gedeelte voor Soldaaten

Gevangen-huyzen plag te ſtrekken. Zy heeft ook een Voor-Poort, daar in eertyds neêrvallende Schot-balken hingen. Regt voor de voornaamſte Poort, legt een hooge Batterye of Storm-Kat. De doorgang of de binnenſte ruimte, tuſſchen de twee Poorten, ſtrekt niet regt uit, maar draait zig, met een half rond loopende bocht; zoodanig, dat men in d'eene Poort ſtaande, door de andere niet zien kan; zynde tot verſterkinge der Frontificatien, hier en elders zoodanig geordoneert, ten einde men door beide te gelyk niet zoude konnen ſchieten.

Thans volgt de laatſte der Stads-Poorten, de ***Koe-Poort*** genoemt; hebbende waarſchynlyk dezen naam ontfangen, uit aanmerkinge, dat hier buiten veele Wey-Landen zyn, om 'er Koeyen, en andere Vee op te doen weyden. Dit is een van de kleine Poorten, die te gelyk oud en bouwvallig is, en gelyk de *School-Poort* mede onder door de Wal loopt, dog nog laager van verdiepinge, en zulks de onaanzienlykſte van allen.

Buiten en behalven deze Poorten, die by Handveſt van Hertog *Albert van Beyeren* zyn toegelaaten wederom op te bouwen, heeft Hertog *Philips de Goede*, in den Jaare 1448. aan de Stad nog toegeſtaan, om dezelve verder met de nodige Toorens en Wallen te verſterken; en 't ſchynt, dat in erkenteniſſe van deze weldaad, wel eêr de *Bourgonſe* Kruyzen aan de Toorens zyn gezet, om dat deze Hertog uit den Huyze van *Bourgonje* was, welke Kruyſſen in den Jaare 1662. wederom zyn uitgehakt.

„ In de Noord-weſtelyke hoek van de Stad, beneeden aan „ de Wal, daar nu eenige Laaken-Ramen ſtaan, was van ouds „ het *Camp-velt*; (getuigt de Heere *D. van Bleyswyk*) (*) „ ſtrekkende toen als tot een Vegt-bodem, daar men ten Kamp „ of ſtrydwaards ging; zynde zulks ook hier ter plaatze ge- „ oorloft, mits geen geweer gebruikende ".

Hoedanig, en by welke gelegenheid dit *Kampen* van ouds, in

(*) Pag. 671.

in de onbeſchaafde tyden hier te Lande is ingekroopen, gebruikt, misbruikt, en geſtuit; beneffens het regt en gebruik van dien; heeft de Oudheids-kundige Heere *C. van Alkemade*, in zyn doorwrogte Werk van *'t Kamprecht*, zeer geleerd en breedſpraakelyk aangeweezen. Deze geleerde Heere betuigt § XLIII. *pag.* 122. van 't *Kampveld*, en de *Afteekeninge van dien*, het volgende: „ De Kamp voordgang hebbende, „ wierd op het Kamp-veld, in elke Stad, (dewyl op ider plaats „ een zodanig Veld, ruim en bekwaam genoeg zynde, tot dit „ gebruik geſchikt en ledig gelaaten wierde, den Grave van „ *Holland* toebehoorende;) *een Perk met kryt afgeteekent*, en „ met bekwaam Paalwerk afgeſchooten, door 's Graven Bode, „ in het bywezen van de Leen- of Welgebooren-Mannen ". En *pag.* 124. in zyn Aanteekeninge, bewyſt deze Heer, dat dit Perk, het *Kryt* wierd genoemt, *vermits het met kryt was afgeteekent*. En *pag.* 125. (d) zegt dezelve: „ *Dat deze Bode* „ *ofte Dienaar* van den Grave wierd genoemt *Kryt-waarder*, „ als de *Afteikenaar*, Bewaarder, Oppaſſer en Schikker van „ het *Kryt*, dat is, het *afgebakende Kampveld* ". Insgelyks verklaard dezelve, *pag.* 217. (8) „ *Kryt*, dat is 't Kampveld, „ *met Kryt veeltyds omtrokken*, als hier voor ". Dit werd mede beveſtigt, by den Heere *Math. Brouërius van Nidek*, in het *Eerſte Deel* dezes Werks, *pag.* 326. zeggende: „ Dat het „ *Kryt* of de *Krytboeve* te *Egmont*, een Kamp-veld of open „ Perk was, dat door des Graven Bode *met Kryt afgeteekent* „ *wierd*, waar van hy ook den naam van *Krytbewaarder* „ voerde ".

Hier uit blykt klaar, dat het Stryd-perk, alvoorens het met koorden wierd beſlooten, *met Kryt eerſt was afgeteekent*; welk *afteekenen*, by *Lod. van Veltbem*, (door my uitgegeven;) *pag.* 64. *a.* en *pag.* 85. *n.* daarom *gecreyeert* genoemt wierd. Dierhalven is by den gemelden Schryver, *pag.* 41. *f. Binnen den crite*, door my verklaard, *Het Perk met Kryt afgeteekent.*

Ondertuſſchen heb ik met verwonderinge gezien, dat den

Heere *Balth. Huydecoper*, in zyn *Proeve van Taal- en Digtkunde*, *op Vondels Herscheppinge van Ovidius*, onlangs uitgegeven, (offchoon in de woorden van *Vondel* zelve, daar op dien Heere *pag.* 470 vs. 940. aanteekeningen maakt, *Kryt* en *Renperk* mede wel duidelyk van malkander zyn onderscheiden;) my nogtans over de voorgemelde verklaringe heeft berispt; en wel op zulk een kinderagtige wyze, dat het my tegens de borst zoude stryden, zulks na verdiensten te beantwoorden; twyffelende egter geenzints, of de onzydige Lezer, de bewyzen door my hier vooren bygebragt overweegende, en met het zeggen van den Heere *Huydecoper* vergelykende, zal van de regtzinnigheid myner verklaringe volkomen overtuigt zyn. Dus is het ook geleegen, met de woorden by *L. van Velthem*, *pag.* 51. *l. Doen die wych leden was*; door my aldaar, slegts tot opheldelderinge van de Historie, verklaard: *Toen de neerlaag geleden was.* Dat ik wel wiste, dat het na de letter beteekende: *Toen de slag of stryd voorby was*; kan de Leezer *pag.* 302. *q. r.* nazien, daar ik dezelve woorden: *Doe die wych was leden*, ook verklaard heb: *Toen de slach of strydt voorby was.* Zoo dat het onnoodig was, dat de voorgemelde Heere my dit naschreef; te meer, nademaal dezelve myne duidelyke verklaringe wel geleezen hadde, dat ik *Wych*, *Wige*, &c. door *Oorlog*, *Strydt*, *Slag*, &c. op *pag.* 61. *z.* 71. *a. o.* 242. *z.* 246. *g.* 251. *p.* 253. *g.* 255. *q.* 256. *a.* 265. *l.* 266. *k.* en op veele andere plaatzen; als mede, het woordeken *leden*, *pag.* 174. *c.* 405. *m.* &c. met *voorby* verklaard heb. Betreffende het woord *Behendelike*, het zelve heb ik *pag.* 318. *g.* door *Bedektelyk* na behooren opgehelder;; en 't is dierhalven een misslag, dat *pag.* 5. *k.* 't woord *Behindicheden* door *Spoedig* is uitgelegt; dog niet waardig zulk een breeden ophef daar van te maaken. Waarlyk, indien de Heer *Huydecoper* het slot myner *Voorreeden* over *Van Velthem* hadde gelieven te overwegen, en omtrent myne Verklaringen in te schikken, het geene Hy omtrent zig zelve, in zyn werk *pag.* 399. 429. 524. 621. 625. 638. 642 en 643. wil ingeschikt hebben,

ben, dan zoude zyn oordeel ten mynen opzigte, na alle waarschynlykheid minder eenzydig geweest zyn. 't Doed my leed, dat ik genootzaakt worde dit tot myn verdeediginge hier aan te haalen; te meer, nademaal ik my niet weet te herinneren, dien Heere ooit een stroo in den weg gelegt te hebben, en een geslaagen vyand ben van alle hairkloveryen, tragtende met myne Schriften een iegelyk te dienen, en niemand te beleedigen.

115

A. Rademaker fecit 1620

Oost-Poort tot Delft.

HET DORP VOORSCHOOTEN, IN RHYNLAND.

VOORSCHOOTE

HET hondert en zestiende Tafereel, van den Konstryken *Abraham Rademaker*, vertoond ons hier het vermakelyke Dorp *Voorschooten*, in *Rhynland*, tusschen den *Haag* en *Leyden*, aan den Heerenweg gelegen, zoo als het zig in den Jaare 1640. opdeed. Daar langs vloeyt een Beekjen, 't welke in de *Leydsche* en *Haagsche* Trekvaart zyn uitwaateringe heeft, om met Schuiten en Vaartuigen daar af en aan te konnen vaaren. De afstand van *Voorschooten*, van verscheide nabuurige Plaatzen, is door den Heere *F. de Roos*, ordinaris Landmeeter van

van *Rhynland*, bevonden als volgt: Tot den *Haag*, over de Geestbrug 3352; Item, door *Halewyns-laan* 3424; tot 't Hek voor den *Leydschendam* 1530; tot den Paapenweg 116; tot den *Rhyndyk* of de Pishoek 908; tot *Voorburg* 2240; tot *Wassenaar* 1291, en tot aan *Soeterwoude*, langs de Hoflaan 1461. Roeden, alle *Rhynlandsche* Maat.

Op de Lyst van de Verpondinge, over geheel *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. staat *Voorschooten* bekend, voor 235 Huyzen, beneffens 2202. Morgen, 40 en een halve Roede, om daar voor Jaarlyks te betaalen, de somma van 10313 Guldens 14 Stuyvers 6 Deniers.

Voorschooten is van een zeer hoogen ouderdom; gelyk onder anderen daar uit blykt, dat daar van in zeekeren Lyst der Goederen, *St. Martyns-kerke* te *Utrecht* toebehoorende, omtrent den Jaare 866. ten tyde van Bisschop *Odilbaldus*, reets gewag werd gemaakt, onder de benaminge van *Forschate;* wordende op dezelve Lyst, de Buurt *Veur*, omtrent den *Leydschendam*, *Fore*, en het *Dorp Voorburg*, *Foreburg* genoemt (*): Waarom zommige Oudheids-kundige, deze drie naamen van *Forum*, of eigentlyk *Forum Hadriani* afleiden. Want de *Romeynen* tot *Voorburg* een zeer groote Burg gestigt hadden, welker fondamenten in den Jaaren 1626 of 1628. zyn uitgegraven, om den Duyf- of Tras-steen daar uit te haalen. Om nu van *Leyden*, of de *Leydsche* Burg, naar de Burg te *Voorschooten* te Lande te reizen, kwam men eerst aan 't Voor-geburgt, nu het Dorp en Ambacht van *Voorburg*; en daar te vooren door het *Sacrum Nemus*, nu *Schaakenbosch*, door 't Ambacht van *Veur*; als zynde, van *Leyden* komende, Oostwaarts voor *Voorburg* gelegen, daar het Dorp *Voorschooten* gelyk als voorgeschooten was; volgens de aanwyzinge van wylen den Heere *S. van* *Leeu-*

(*) Boxhornii Theatrum Hollandiæ, pag. 34.

Leeuwen (*) Ook betuigt de Heer *Adr. Pars* (†), dat *Voorschooten* bekwamelyk, voor den *Schoot* of Boezem, en *Voorburg* voor de sterkte van *Forum Hadriani* kan genomen werden; gelyk tot een onwederspreekelyk bewys schynt te strekken, dat de Noordzyde van den *Leydschen-Dam* zelfs op den huydigen dag, *de Voor*, *Veur* (het *Forum*) genoemt werd.

By *Melis Stoke*, in 't leven van Gravinne *Ada* (‡), en elders, komt ons *Voorschooten*, met een speldinge voor, die wat nader aan onze tyden, en alzoo beter met de onze overeenkomt, wordende doorgaants *Voerscoten* genoemt. Men vind ook wel in andere Geschriften, omtrent die tyd, de naame *Voorscoten* gespelt; (gelyk ten eersten nader zal blyken;) al het welke van onze hedendaagsche benaminge weinig of niet scheelt.

Voorschooten heeft van ouds een zeer beroemden *Jaarmarkt* gehadt, op welken, en den *Valkenburger-Markt*, (waar van onder *Valkenburg* hier vooren (§) is gesprooken,) men reets voor vier Eeuwen, en langer, gewoon was de betaalingen te doen, die op die tyd moesten geschieden. Hier van strekt ten bewyze de volgende *Nederduitsche* Brief, van den Jaare 1305. behelzende de stigtinge van zeekere Vicarye in de Hooftkerk te *Haarlem*, daarin deze *Jaar-markten* uitdruklyk gemeld worden; luidende als volgt (a):

„ Wy *Alveraat*, Vrouwe van *Coudekerke*, doen condt allen luden, die
„ desen Brieff sellen sien of hooren lesen: Dat wy, om salicheden onser
„ sielen,

(*) Batavia Illustrata pag. 181.

(†) Katwyksche Oudheden, Voorreden pag. 23.

(‡) Edit. A°. 1699 pag. 72.

(§) Pag. 78.

(a) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 886.

„ fielen, Haren *Dirck van Poelgeest*, ende anders onsen vrienden, hebben
„ gemaackt, ene Capelrye van XV. Ponden jaarlixer Renten, te verdie-
„ nen Haren *Amise*, tot synen lyve, tot *Haarlem*, in der Kercke. Ende
„ wanneer Heer *Amys* stervet, so sal die Capelrye wesen te verdienen
„ euwelyck enen Priester met dierselver Rente, die hier voorsz. staat,
„ na onser doot, daar wy kiesen onse legerstede. Ende dese XV. Ponden
„ bewysen wy jaars, ende hebben bewyst, ende quytgescouden voor
„ Scoute ende voor bueren, mit onsen Mombaars hant, in te nemen
„ van 't lant, dat heet *Ver Rissende Camp*, of *die Vie Venne*, tote twee
„ Merckt-tyden van den Jaare, alse tot *Voorscoter-Merckt*, ende totte
„ *Valckenborger-Merckt*. Ende dese XV. Ponden sullen wesen aan paye-
„ mente, als dat lant te huyre gelt. Ende want die Rente van dien lan-
„ de beter is dan XV. Ponden, so en sal niemant niet innemen, eer die
„ Pape dat syne in hevet. Voort ware dat saacke, dat dit lant quade,
„ so soude die Pape voortaan syn sekerst lant hebben, went hy dat syne
„ hadde. Op dat dit vaste ende stade blyve, so hebben wy onsen Segel
„ hier ane gehangen. Die Heere van *Brederode*, *Ver Abele uter Wike*, om
„ onse Ervenaam, Heer *Gerard van Tetroede*, *Florens van Adrichem*, onse
„ Mombaar, om die meerre sekerhede, hebben 't mede besegelt, in 't
„ jaar ons Heeren 1305. des Saterdags na *St. Martyns*-dach, in de
„ Wynter ".

Van ouds is de Parochie-kerk te *Voorschooten*, de welke een zeer oude Moeder-kerke is, aan *St. Laurens* toegewyd geweest; en volgens het Kerkelyke Regifter van *Utrecht*, in den beginne dezes aangehaald, hadde *St. Martyns-kerk* aldaar, onde Parochie-kerk van *Voorschooten*, drie Landhoeven of Boeren-wooningen leggen. Gedurende den *Spaanschen* Oorlog, is deze Kerk, gelyk alle de andere daar omtrent, voor een gedeelte afgebrooken. In den Jaare 1702. heeft zy door zwaaren blixem, de spits van haaren Tooren en haare Klokken verlooren; dog de Heeren Staaten van *Holland* en *Westvriesland* hebben daar op aan dit Dorp Octroy tot een Loterye verleend; uit de winsten van welke het Spits wederom zoo fraai is opgemetzelt, als het voormaals was, en de Klokken zyn wederom hersteld. Dog het vervallene Muurwerk, (zegt *H. van Heusden*;) betreurt nog tegenwoordig de vernielinge van de voor-

gaande Kerk. Het pleyn daar van is aan den Koster gegeven, om 'er een Thuyn van te maken, daar voor 't thans gebruikt werd.

Ter regterhand van de Kerk, heeft voor dezen een Kapelle gestaan, in welke de Heeren van *Voorschooten* plagten begraven te worden. Thans is deze plaats geplaveit, en van vooren met een groote Poort voorzien, dienende nog tot een Begraafplaats voor de Heeren *Wassenaars van Duyvenvoorde*, als Heeren dezer Heerlykheid.

Ter slinkerzyde, aan 't einde van de Kerk, heeft eertyds een Altaar van de H. Maaget gestaan, aan 't welke ook een Vicarye van de H. Maaget gestigt was. Nog stond daar voortyds een Altaar, ter eere van *St. Laurens*; daar aan door den Ridder *Arnout van Leyenburg*, Over-groot-vader van den Ridder *Joost van Swieten*, op de naam van den laatstgemelden Heilig, mede een Vicary gestigt was.

De Tooren van *Voorschooten* is zeer net en wel gemaakt, met een reedelyke Spits, daar aan een groote Koepel, en pronkt op het vierkante Metzel-werk met vier kleine Toorentjes of Spitzen. Dit heeft aan de Heere *S. van Leeuwen* aanleidinge gegeven, te zeggen, dat dit daar om een Cathedraale Kerk was; maar hier over werd hy, door *H. van Heusden* (*) berispt, als in de Roomsche Kerk-zaaken weinig bedreven; vermits een Cathedraale Kerk, eigentlyk een Bisschoplyke Kerk beteekend; daar by voegende: Dat de Kerk van *Voorschooten* daar om vier spitzen op haaren kruin hadde staan, om datze als eene Moeder-kerk, het gebied over vier Kapellen hadde. Deze Kapellen waren als volgt:

D'eerste Kapel, stond naast aan *Leyden*, gebouwt ter eere van *S. Nicolaas*, ter plaatze daar deszelfs Beeld tegenwoordig nog ten toon staat.

De tweede Kapel heeft gestaan, in de Buurt *Schaakenbosch*; welke

(*) Oudheden, Darde Deel, pag 895.

welke buurt, volgens zommige voor het *Sacrum Nemus*, of 't Heilige Bosch by *Tacitus* gehouden werd. Deze Kapel was aan *St. Agatha* toegewyd, en stond op een verheven plaats, die naar haar nog dezen naam heeft behouden. Daar zyn ook nog eenige stukken en brokken van overgebleven; en deze plaats is als nog vermaart, uit hoofde van de Beedevaarten der Roomschgezinde derwaarts.

De derde moet ergens in 't *Veur* of *Voor* gestaan hebben, wierd de *Veur-Kapel* genoemt, en was aan *St. Regenfreda* toegewyd. Ook was daar in een Vicary gestigt, daar van hier vooren (*) reets is gesprooken.

De vierde was aan *Maria* toegewyd, stond te *Wilsveen*, en is voor weinige Jaaren, ten dienst van de Gereformeerde, daar omtrent woonende, wederom cierlyk opgebouwt. Eertyds stond daar een zoogenaamd Lieve Vrouwen-Beeld, daar aan veele Miraakelen wierden toegeschreeven; dog het zelve is naderhand door de Jesuiten naar *Delft* vervoert. In deze Kapelle was ook, aan 't Altaar van *Maria*, een Vicarye gesticht.

Zedert het invoeren van de Reformatie, behoord de Kerk van *Voorschooten*; onder de Classis van *Leyden* en *Neder-Rhynland*, en werd door een eigen Predikant bediend. Ziet hier de Lyst der geenen die dezen dienst tot nu toe hebben waargenomen (†):

Wilhelmus Vink, 1580. vertrokken naar *Noordeloos*.	1581.
Jacobus Baselius,	1586.
Reynerus Donteklok, 1591. van *Delft*, vertrokken naar den *Briel*,	1592.

Ever-

(*) Pag. 99 en 100.

(†) M. Soermans Kerkelyk Register; pag. 61.

Everhardus **Bommelius**, 1592. van *Gouda* vertrokken naar *Groeningerland*, 1596.
Michiel Jansz. van Middelhoven, 1602. uytgedient 1634.
Samuel van Middelhoven, Mich. Fil. 1634. gestorven 1638.
Azarias Justini Peudevin, 1639. van *Hekelingen*, uytgedient 1659.
Daniel Ouzeel, 1659. van *Hoogmade*, gestorven 1671.
Johannes van Wyngaarden, 1671. van *Valkenburg* 1711. *Emeritus*, gestorven 1720.
Jacobus Allardyn, 1711.
Adrianus van Boschcyden, 1713. vertrokken 1717.
Wilhelmus Velse, 1717. vertrokken naar *Breda*. 1721.
Gerardus van Hemert, 1721. vertrokken naar *Middelburg*. 1722.
Guillelmus Muilman, Wigb. Fil. Theol. Doct. sedert 1722.

Van ouds was *Voorschooten* gehouden, aan Riem-talen; daar op elk Dorp, tot onderhoud van den weg van *Ryswyk*, en van den Vyver om 't Hof, de Cingels, Bruggen en Platingen gesteld was, te betaalen voor twee Riemen (*).

In de Lyste der Morgen-talen van *Rhynland* heeft *Voorschooten* van ouds moeten betaalen voor 1748 Morgen 150 Roeden; dog by hermeetinge groot bevonden zynde 2279 Morgen 250 Roeden, is 1549. gemodereert, (op de Veenen, en de kwaliteit van 't Land agt gegeven zynde;) op 2140 Morgen (†); te weten *Voorschooten*, voor 1520 Morgen, en *Veur* voor 620 Morgen (‡).

Onder *Voorschooten* behooren verscheide Slooten en Heeren-Huyzen, die daar omtrent geleegen zyn (§); gelyk daar is:

't

(*) S. van Leeuwen, Costumen van Rhynlandt, pag. 77.

(†) S. van Leeuwen, Handvesten van Rhynlandt, pag. 267. 349. 353.

(‡) Dito Costumen van Rhynlandt, pag. 20.

(§) Ibidem, pag. 31. 32.

't Huys en Kasteel van *Duyvenvoorde*, binnen *Voorschooten*, is een oud Ridderlyk Stamhuys, en een der mooiste Huyzen daar omtrent geleegen; aan een der Heeren *van Wassenaar* toebehoorende.

Het Slot *Lips*, nu *Wyngaarden* genoemt legt mede in de Heerlykheid van *Voorschooten*. Daar toe behooren omtrent 30 Morgen Lands, met de Wooninge daar op staande, aan de Noordzyde van de Kerk uitkomende; wordende van de Graaflykheid van *Holland* te leen gehouden; opgedragen in den Jaare 1412. van *Jan Vos*, verleid op *Gerrit van Hoogstraaten*, by doode van hem op *Dirk van Hoogstraaten*, van hem op *Jacob van Wyngaarden*, en zoo voorts onder deszelfs afkomelingen.

Een der alleroudste is, 't Huys *Roosenburg*, een Ridderlyk Stamhuys en sterkte, al voor den Jaare 1300. by Heere *Jacob van Wassenaar*, Broeder van den Heere van *Wassenaar* en Burg-Graaf van *Leyden* gestigt. Ten tyde van de *Hoeksche* en *Cabeljauwsche* verdeeltheden, 1350. is deze Burg by den Graaf van *Holland* beleegert; en schoon dezelve een zwaar Oorlogs-Instrument, *Balista* genoemt, daar voor plantede, en het met zwaare steenen bestormde, heeft hy nogtans onverrigter zaaken moeten aftrekken. Dit Slot door ouderdom vervallen zynde, is in den Jaare 1634. verkogt, en 's Jaars daar na op het oude werk herbouwt, by Mr. *Pieter de Wit*; dog na zyn overlyden, door deszelfs Weduwe en Erfgenamen verkogt, aan *Jacob Mestertius*, Professor tot *Leyden*, die het zelve by Testament gemaakt heeft aan zynen Neef *Antony Ellet Mestertius*.

't Huys *Ter Horst*, mede aldaar, is ook een Ridderlyk Slot geweest, by de Heeren van *Wassenaar* gebouwt, en bewoont; daar onder verscheide Agter-leenen behooren.

Het Huys *Roukoop*, ook onder *Voorschooten* behoorende, wierd eertyds *Middelgeest* genoemt; heeft verscheide Eigenaars gehad.

't Huys *Adegeest*, wierd insgelyks voor een Adelyk Stamhuys gehouden, dog uitgestorven en vervallen; zynde tegenwoordig niet anders dan een gemeen Boerenhuys, aan 't Oost-einde van 't Dorp van *Voorschooten*, aan de Noord-zyde van den weg. De Bezitters daar van, hebben zig evenwel nog met de naame van *Adegeest* laten noemen, en den zelven als Geslagt-naam gebruikt.

't Huys *Keubel* of *Koebel*, legt niet verre van de hoek van de *oude Vliet*, aan den *Rhyndyk*, buiten de *Witte Poort* der Stad *Leyden*. Het zelve is mede een oud Adelyk Huys geweest, behoorende, volgens *S. van Leeuwen* (*), onder *Soeterwoude*, daar de Gereformeerde 1566. d'eerste openbaare Vergaderinge hielden; zynde met de beleegeringe van *Leyden* te niet gekomen. Dog *H. van Heusden* (†) reekend dit Huys, anders *Wadding* genoemt, onder *Voorschooten*: Dat de Gereformeerde aldaar 1556. haar eerste By-eenkomst hielden: Maar wanneer zulks in den *Haag* rugtbaar wierd, zond men den Wel-Edelen Heere *Christiaan van Waart*, Prezident van den Hoogen Raad, en *Gelenus Zegerus van Waffenhoven*, Raadsheer; den eersten op den 26, en den laatsten op den 28 September, op ordre van 't Hof derwaarts, om kennis van zaaken te nemen, en te onderzoeken, wie deze Vergaderinge hadde bygewoont? Welke Acte van Bezendinge onder *H. van Heusden* was berustende. De Burgermeester *J. Orlers* van *Leyden* (‡) betuigt, dat in de Troubelen, in den Jaare 1566. de tweede Predikatie omtrent de Stad *Leyden*, op dit Huys gedaan is. Dus schynt het, dat 'er in 't Jaar-getal by *H. van Heusden* een misslag is, en dat 'er 1566. in de plaats van 1556. zal moeten staan.

(*) Ibidem, pag. 37.

(†) Oudheeden, Derde Deel, pag. 895.

(‡) Beschryvinge van Leyden, pag. 5.

D'ABDYE VAN KONINGSVELDT, BY DELFT.

Abdye van Koningsveldt by Delft

Onder de zes Abdyen, die voormaals in *Holland* bloeiden, was *Koningsveld* geen der minsten; geleegen in *Delfland*, onder de Parochie van *Pynakker*, aan de *Schie*, en alzoo op den weg naar *Rotterdam*, digt by de Stad *Delft*. De Tooren van de Kerk stond lyn-regt over de *Paapsousche* weg, en de ingang was op de Ry-weg naar *Rotterdam*. Van deze *Abdye van Koningsveld* of het Nonnen-Klooster deelen wy agt fraaije Gezichte mede, waar van het eerste hier voor gevogt is, en de andere tusschen gevoegt zyn, gelyk wy ook het Slot dezer Verhandeling met het laatste verçieren. Be-

Betreffende den naam dezer Abdye, *Koningsveld*, dezelve is na alle waarschynlykheid ontleent, van *Willem* de Tweede, Graaf van *Holland*, die te gelyk Roomsch-Koning was, en het *Veldt*, daar op deze Abdye gestigt is; ja 't schynt zelfs, als of dit *Veldt* reeds voor de stigtinge van de Abdye, *Koningsveldt* genoemt wierd; gelyk in 't vervolg zal blyken. 't *Waapen*, 't welke dit gestigt van ouds voerde, kwam met de naam, en deszelfs oorsprong volkomen over een, zynde een *Goude Keysers-Kroon*, op een *Asuyre* of *Blaauw veldt* (*).

Deze vermaarde Abdye, betuigen onze Historie Schryvers eenpaarig gestigt te zyn, in of omtrent den Jaare 1255. door *Richardis*, Jonkvrouwe van *Delft*, ook wel kortelyk *Richardis van Delft* genoemt, Dogter van *Willem* d'Eerste, en Suster van *Floris* de Vierde, Graven van *Holland*, *Zeeland*, en Heeren van *Vriesland*; zynde alzoo de Moeye van 's Vaders zyde, van Koning *Willem*, Graaf van *Holland*, en niet deszelfs Suster, gelyk zommige verkeerdelyk hebben gemeld. Daar voor erkend haar Graaf *Willem* zelfs, in den volgenden Brief, van den Jaare 1248. in 't *Latyn*, van dezen inhoud (†);

„ *Willem*, door Godts Genaade, Koning der *Romeynen*, „ altydt vermeerderaar des Ryks; wenscht aan alle de getrou„ we Onderdaanen des Heiligen Keyzerryks, de Goddelyke „ Genaade, en alles goedts. Wy willen, dat het U Lieden „ gesamentlyk kundig zy, dat wy, de welke gewoon zyn de „ billyke eisschen ligtelyk in te willigen, het verzoek van „ *Richardis*, Jonkvrouwe van *Hollandt*, onze beminde Moeye „ (*amitæ nostræ*) van 's Vaders wegen, dewelke wy, gelyk „ billyk is, met een opregte genegentheid beminnen, &c.

De meeste oude Schryvers komen ook daar in over een, dat de

(*) D. van B'eyswyk, Beschryvinge van Delft, Na reden (*.*C)

(†) A. Matthæi Analecta, Tom. VI, pag. 100.

ABDYE van KONINGSVELT

de Stigtinge dezer Abdye geſchied is, in Aflaat van Koning *Willems* Ziele, als mede tot deszelfs gedagteniſſe, en dat *Richardis* dezelve grootelyk heeft begoed, en Nonnen van den *Premonſtreit* Orden daar in geplaatſt. Deze Koning *Willem* was het, die in den Jaare 1255. op een Heirtocht tegens de oproerige *Vrieſen*, met zyn Paard in 't ys viel, en daar op elendig wierd verſlaagen. Dog de groote *Nederlandſche* Chronyk verhaald, als of dit Gebouw door de voornoemde *Richardis* zoude geſtigt zyn, in Aflaat van haar 's Broeders Ziele, Graaf *Floris* de Vierde, die in den Jaare 1235. in zeeker Tournoy-ſpel, door den Graaf van *Clermont* doen houden, uit Jalouſy van dien Graaf zelve, verradelyk wierd doorſteeken. Dog laat ons de Chronyk-Schryvers zelve hooren ſpreeken.

De groote *Latynsche* Chronyk van *Holland* (*), verhaald deze stigtinge op de volgende wyze:

„ In 't zelfde Jaar (te weten A°. 1255.) heeft *Richardis*,
„ tot een hulp-middel voor de Ziele van haaren Broeder,
„ (Neef,) den Koning voornoemdt, op haar eigen Land, 't
„ welke *Koningsveldt* genoemt wierdt, een Jonkvrouwen
„ Klooster van den *Premonstreit-Orden* beginnen te stigten:
„ Ook heeft zy het zelve, ter goeder geheugenisse van haaren
„ naam, zeer Godvrugtiglyk voltrokken ".

Henricus Thaborita (†), en *Johan Gerbrandtze van Leyden* (‡), stellen deze stigtinge op 't Jaar 1266. dog verhaalenze anderzints genoegzaam met dezelve woorden, als de *Latynsche Hollandsche Chronyk*; behalven dat zy *Richardis*, door misverstand, de Moeye van 's Moeders zyde, (in de plaats van 's Vaders zyde;) van Koning *Willem* noemen.

Een zeekere *Chronyk*, met de hand geschreven, handelende van 't beginzel des Graafschaps van *Holland*, tot aan den Jaare 1437. onder my berustende, verhaald deze stigtinge, in 't leven van Graaf *Willem* de Tweede, op 't Jaar 1255. met deze korte woorden: „ Ende *Richardis* zyn Suster (Moeye,) stigte in
„ dat zelve (Jaar) een Cloester buiten *Delf*, van Nonnen, dat
„ *Conincx-velt* hiet ".

De *Goudtsche Chronyk*, gedrukt A°. 1478 over eenkomstig met een geschreven oud Exemplaar, daar van onder my berustende, in 't leven van *Willem* de Tweede, spreekt op den zelven voet; zeggende: „ Ende *Richarde* zyn Suster (Moeye,)
„ stichte in dat zelve Jaar (MCCLV.) een Clooster van Non-
„ nen,

(*) Chron. Magn. Belg. pag. 241.

(†) Lib. VIII Chron. in fin.

(‡) Lib. XXIII. cap 21.

110

A. Rademaker fecit — Ruïne van KONINGSVELT — 1573

„ nen, buten *Delft*, tot *Coninckswelt* ". 't Welke met de uitgifte van den geleerden *P. Scriverius* (*) over eenkomt.

Jan Veldenaar, in zyn Chronyk van den Jaare 1480. verhaald deze stigtinge (†) met de volgende woorden:

„ In den selven Jaar MCCLV. joncfrou *Rycbaerd*, des voer-
„ screuen Conincs Suster, (Moeye,) stichtede een Nonnen-
„ Cloester in *Hollant*, in aflaat haars Broeders Ziele, in haars
„ Vaders *Wtboff*. Ende dede daar setten Nonnen van der
„ *Premonstreyt*, dat *Conincsvelt* hiet. Ende mede tot haars
„ selfs ghedenckenisse, dat si oeck goede ende volbracht ".

De

(*) Pag. 65.

(†) Edit. 1480. pag. 294. Edit. Boxhornii, pag. 49.

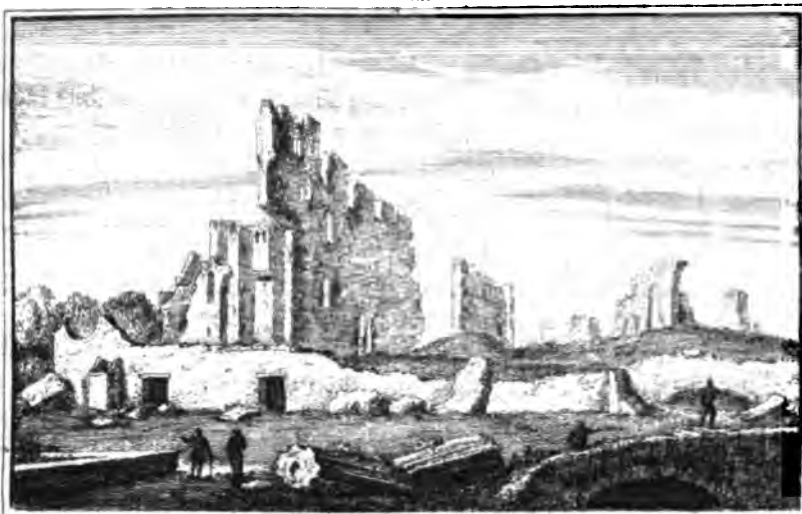
De oude *Hollandsche Chronyk*, spreekt al mede op den zelven voet, zeggende (*): „ In den zelven Jare, na dat Coninc
„ *Willem* doot gebleuen was, stichte ende fondeerde Joncfrou
„ *Rychaert* van *Delft*, des voerseiden Conincs Moye, een
„ Nonnen Cloester, in oflaat hoers Broeders siele, in hoer
„ Vaders *Wthof* by *Delft*, an die Zuytside, van der *Premon-*
„ *streiten* Oerde, dat *Conincsvelt* genuemt is, dat sie eerlic
„ volbrochte, doteerde, ende begaafde dat met scone goeden,
„ ende Renten. Deze Joncfrouwe *Richaart* starf dair na, in
„ den Jare ons Heren M. CC. ende LXIII. op die *Octaue* van
„ Sinte *Jan Euangelist*, ende wert mit groter eren in den sel-
„ uen Cloester begrauen ".

W. van Gouthoeven, in zyne *Byvoegsels* op de *Hollandtsche* Chronyk, verhaald dit wat breeder, aldus (†):

„ D'Abdye van *Conincxvelt*, van de Ordre van de *Premon-*
„ *streyten*, was dicht by *Delf* gelegen, neffens de Vaart na
„ *Rotterdam*, ende is doen stichten by Jonckfr. *Richarde* van
„ *Hollant*, dewelke, om dat zy te *Delft* woonde, ende daar
„ haar gedeelte van haars Vaders goet hadde, *Richarde van*
„ *Delft* genoemt werde, ende was Conincx *Willems* van
„ *Romen*, Grave van *Hollants* Moeye, ende niet Suster, ge-
„ lyck zommige qualyk schryven. De welcke, in gedachtenis
„ van den droevighen doot ende laaffenis van de Ziele des
„ voorsz. Conincx, haren Neve, A°. 1256. van de *Vriesen*
„ verslagen, haar Erf tot fondatie van dit Klooster vergunt
„ heeft; alwaar zy mede A°. 1263. ongehielickt gesturven zyn-
„ de, begraven leyt ".

Uit zommige bewyzen schynt te blyken, dat de Abdye van *Ko-*

(*) Edit. A°. 1517. pag. 173. Verso.
(†) Pag. 116.

Ruyine van KONINGSVELT

Koningsveldt nog vroeger, namentlyk in den Jaare 1252. geſtigt is. Onder anderen vind men in de Schriften, die uit d'Abdye van *Bern* gekomen zyn, duidelyk aangeteekent: „ Dat onder de regeeringe van den Abt *Rudolphus*, in 't Jaar „ 1252. op Kers-dag, de Kerk van *Koningsveldt* begonnen is ". Vermits nu deze Klooſter-kerk, (gelyk *H. van Heusden* zeer wel aanteekent (*);) na allen ſchyn niet opgebouwt zal zyn, eêr dat 'er een Klooſter ſtond, en dat 'er Religieuzen woonden, die de Kerk zouden gebruiken, zoo wierd deze vroeger ſtigtinge daar door beveſtigt. Hier van vind men nog een klaar bewys, in zeekere Aanteekeninge van een Miſſaal, 't welke voortyds in de Abdye van *Koningsveldt* heeft behoord; daar in het vol-

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 733.

volgende berigt in de *Latynſche* Taale geleezen werd (*), betreffende de oudheid der Abdye, en het inwyen der Kerke:

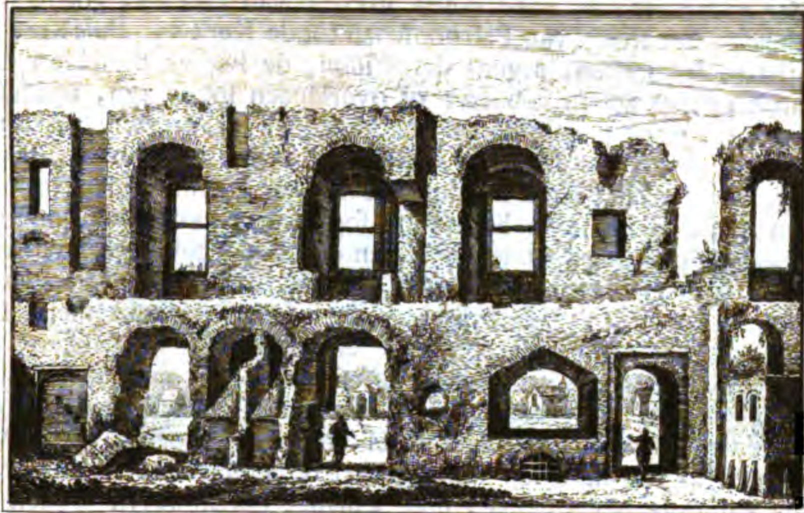
„ Broeder *Johan*, door Godts toelaating Biſſchop van *Sambio*, Preeker „ van 't H. Kruys, en in 't Geeſtelyke de Meedewerker van den Hoogw. „ Heer *Henricus*, verkooren Biſſchop van *Utrecht*; wenſcht allen den „ geenen die den tegenwoordigen Brief ſullen ſien, de eeuwige Zaalig„ het in den Heere! Aangeſien dat wy goedgevonden hebben, het groo„ te Outaar en 't Kerkhof, in het Klooſter *Koningsveldt* by *Delft*, ter „ eere van 't Kruys, van de H. *Maria*, van *St. Jan* Evangeliſt, en van „ alle Godts Heyligen, in 't Jaar des Heeren 1252. op den eerſten Son„ dag na H. Drievuldigheits-dag, met eygen handen in te wyden: Soo „ is het, dat wy, op het verſoek van den Prooſt des gemelden Klooſters, „ en van meer andere vroome luyden, uyt inſigt van de Goddelyke goe„ dertierendheit, en betrouwende op Godts Barmhertigheit, en op de „ macht, die ons, alhoewel onwaardig gegeven is; aan allen de genen, „ die de voorn. plaats, op het Jaargety van den voorſchreven dag, met „ een rouwig en vernedert herte beſoeken ſullen, en voor het timmer„ werk des ſelven Klooſters de behulpſaame handt uytſteeken; veertig „ dagen Afflag van alle boet-werken, die hun opgeleydt zyn, genadig„ lyk verleenen, door den inhoud van deſe Brief, die altydt ſyne kracht „ ſal behouden. Gegeven by *Delft*, in 't gemelde Jaar 1252.

In den Jaare 1257. heeft *Floris*, als Voogd van *Holland*, de naburige Kerk van *Pynakker*, met alle derzelve Inkomſten, aan deze Abdye opgedragen; ook haar daar en boven nog het Regt van 't Patroonſchap tot dezelve Kerk vereert, 't welke de Graven voormaals gehad hadden. Deze Brief was van den volgenden inhoud (†):

„ Wy *Floris*, Voogdt van *Hollandt*, doen kondt, allen den geenen, „ die den tegenwoordigen Brief ſullen ſien, dat wy, in acht genomen „ hebbende, de behoeftigheit van de nieuwe plantaadje der Nonnen van „ *Ko-*

(*) Ibidem, pag. 792.

(†) H. van Heusden Oudhneden, Derde Deel, pag 733.

KONINGSVELT binnen hare Muraÿsen.

„ *Koningsveldt*, goedtgevonden hebben, het recht van Patroonſchap tot
„ de Kerk van *Pynakker*, en de Kerk van *Pynakker* ſelfs, met alle haare
„ Inkomſten, tegen dat *Willem*, Regent derſelver Kerke afſtandt ge-
„ daan ſal hebben, of overleeden ſal zyn, uyt inſigt van de Goddelyke
„ vergeldinge, aan dezelve Nonnen milddaadig toe te ſtaan. Soodaa-
„ nig, ſeg ik, datſe deſelve Kerk, door een wettigen Vicaris van haare
„ Ordre, ten eeuwigen tyden ſullen doen bedienen. En op dat hier
„ over na deſen geen twyfeling mag ontſtaan, hebben wy haar den te-
„ genwoordigen Brief, die met ons eygen Zegel bezegelt is, ter hande
„ geſtelt. Gegeven in den *Haage*, in 't Jaar des Heeren 1257. op het
„ Feeſt van *St. Pieters*-ſtoel ".

Deze Gift is, twee Jaren daar na, door *Henricus*, Biſſchop van *Utrecht*, door den volgenden Brief goedgekeurt:

„ *Henricus*,

„ *Henricus*, door Godts genaade, Bisschop van *Utrecht*, wenscht aan
„ den in *Christus* beminden Heere *Johan*, Decken van *St. Jans*-kerke te
„ *Utrecht*, de Zaaligheit in den Heere! Nademaal de edele Man *Floris*,
„ goeder gedachtenisse, voor desen Voogdt van *Hollandt*, goedtgevon-
„ den heeft, het Recht van Patroonschap tot de Kerk van *Pynakker*, met
„ alle haare Inkomsten, tegens dat *Willem*, de Regent derselve Kerke,
„ afstandt gedaan zoude hebben, of overleeden soude zyn, uyt insicht
„ van de Goddelyke belooninge milddaadiglyk te vergunnen, aan de
„ niewe plantaadie der Nonnen van *Koningsveldt*; soodaanig te weten,
„ dat zy deselve Kerk, door eenen Vicaris van haaren Orden, ten eeu-
„ wigen daage sullen doen bedienen; soo als wy, voor het ootmoedig
„ versoek der gemelde Nonnen in desen deele wel geneegen zynde, de
„ vergunning en gifte van 't Recht van Patroonschap tot de gemelde
„ Kerke, en de gifte van de *Pynakkerse* Kerk selfs, die aan gemelde Non-
„ nen gedaan zyn, om datse behoorlyk en regelmaatig gedaan zyn, door
„ het gesag van den tegenwoordigen Brief bevestigen, en met het Zeegel
„ van dit geschrift bezeegelen. En wy beveelen uwe bescheydenheit, uyt
„ krachte van den tegenwoordigen Brief, niet te gedoogen, dat de voor-
„ noemde Klooster-maagden omtrent het bovenstaande, tegens den in-
„ houdt van onse bevestiginge, door iemandt onbehoorlyk gequelt wer-
„ den; en dat gy soodaanige quelders, uyt kracht van ons gesag, door
„ Kerkelyke straf-vonnissen beteugelt Gegeven te *Utrecht*, in 't Jaar
„ des Heeren 1259. op 't Octaaf van *St. Jans* geboorte ".

Nog twee Jaaren later, heeft *Aleydis*, Koning *Willem's* Suster, als Voogdesse van *Holland*, deze Gifte mede door den volgenden Brief goedgekeurt:

„ Ik *Aleidis*, voor desen de Huysvrouwe van *Johan van Avennen*,
„ Voogdes van *Hollandt* en *Zeelandt*, wensche allen den geenen, die den
„ tegenwoordigen Brief sullen sien, de Zaaligheit in den Heere! Wy
„ maaken aan alle onse Gemeente bekendt, dat wy de gifte van het Recht
„ van Patroonschap, tot de Kerke van *Pynakker*, en van de *Pynakkersche*
„ Kerke selfs, gelyk onse Broeder, de Heere *Floris*, goeder gedachte-
„ nisse, de selve aan de Klooster-Maagden van *Koningsveldt* toegewee-
„ sen heeft, bevestigen. Gegeven te *Zande*, in 't Jaar 1251. op Aller-
„ zielen dag ".

KONINGSVELT binnen haar Muragien.

De gemelde *Aleydis*, heeft de Gift van de *Pynakkersche* Kerk, vervolgens nog nader en bondiger bevestigt, door den volgenden bezeegelden Brief:

„ *Aleidis*, voor desen de Suster van Heere *Willem*, den Doorluchtigen „ Koning der *Romeynen*, ende Weduwe van wylen Myn Heere *Jan van* „ *Avenne*, wenscht allen den geenen, die den tegenwoordigen Brief sullen sien, de Zaaligheit, en kennisse der waarheit! Hoe wy de Religieuse Plaatsen, met eene oprechter genegentheid beminnen, des te gewilliger zyn wy, om deselve, in saaken die haar welvaaren betreffen, goedertierendtlyk te begunstigen. Dierhalven willen wy, dat het een ieder bekendt zy, dat wy, als wy volgens Erfrecht en onmiddelyk na onsen beminden Broeder, den Heere *Floris*, de Voogdyeschap over *Hollandt* en *Zeelandt* bekleedden, en de openstaande Kerkelyke Ampten, in deselve Landen, tot onse begevinge of benoeminge stonden; dat wy in acht genomen hebbende, de behoeftigheid van de

 „ nieuwe

„ nieuwe Plantaadje der Klooster-Maagden van den *Premonsteits*-Orden
„ op *Koningsveldt*, al het recht van Patroonschap, van begevinge, van
„ voorstellinge, of van Persoonschap, tot de Kerk van *Pynakker*, en de
„ Kerk van *Pynakker* selfs, als ons in vollen eygendom toebehoorende,
„ met al haar inkomen, en verder toebehoore, soo ras als se, door het
„ overlyden van Heere *Willem*, den wettigen Plebaan derselver Kerke,
„ opengevallen was, uyt insigt der Goddelyke vergeldinge, aan de voor-
„ noemde Klooster-Maagden mildaadiglyk en goedgunstiglyk gegeven
„ hebben, en tegenwoordig noch geven; om van haar sonder eenige te-
„ genspraak ten eeuwigen tyde beseeten te worden. En op dat dese
„ Godtvruchtige en rechtmaatige Gifte, dewelke gedaan is, tot een
„ hulp-middel voor de Zielen van onse Broeders, roemruchtiger gedag-
„ tenisse, Heere *Willem*, Roomsch Koning, en Heer *Floris*, (dewelke
„ het gemelde Klooster altydt bysonderlyk begunstigt hebben;) des te
„ vaster en onverbreekelyker onderhouden mag worden; hebben wy
„ den tegenwoordigen Brief, die met ons Zegel bezegelt is, tot meer-
„ der seekerheit aan deselve Nonnen verleent. Gegeven in *Koningsveldt*,
„ in 't Jaar des Heeren 1264. Vrydaags voor het Feest van *St. Jan den*
„ *Dooper*.

Daar op is kort daar na een Brief van getuigenis verleend, by *Machtildis*, Gravinne van *Holland*, de Moeder van Koning *Willem*; waar in de zelve verklaard, dat wylen Koning *Willem*, het voorgemelde Regt van Patroonschap van de Kerk van *Pynakker*, beneffens dezelve Kerk, aan deze Klooster-Maagden geschonken hadde; luidende als volgt:

„ Wy *Machteld*, Gravinne van *Hollandt*, en de Moeder van wylen
„ den Doorluchtigen Heere *Willem*, Koning der *Romeynen*, maaken be-
„ kendt, aan allen, die die tegenwoordigen Brief sullen lesen; Dat wy
„ gehoort hebben, en diensvolgens gewillig zyn, om eene eeuwige ge-
„ tuygenis te geven: Dat onse beminde Soon, de Heere *Willem*, voor
„ desen Koning der *Romeynen*, altydt vermeerderaar des Ryks, in acht
„ genomen hebbende, de behoeftigheit van de nieuwe Plantaadje der
„ Klooster-Maagden op *Koningsveldt*, aan deselve Klooster-Maagden tot
„ een hulp-middel voor syne Ziele, en voor de Zielen syner Voorzaaten,
„ en uyt insicht der Goddelyke vergeldinge, mildtdaadiglyk en volko-
„ mentlyk, en om ten eeuwigen daage gerust en vreedtsaamig van haar

„ besee

KONINGSVELT in Ruine

„ beseeten te worden, gegeven heeft, het Recht van Patroonschap tot
„ de Kerk van *Pynakker*, en de Kerk van *Pynakker* selfs, met alle haare
„ Inkomsten. Daarenboven, hebben de Heere *Floris*, en Vrouwe *Aleidis*, de Weduwe van *Johan van Avenne*, die de een na den ander Voogden van *Hollandt* en *Zeelandt* zyn geweest, de gifte der voorgemelde
„ Kerke gunstiglyk en Godtvruchtiglyk goedtgekeurt, soo als in hunne
„ Brieven wydtloopiger uytgedrukt staat. Ter getuygenisse en eeuwige
„ bevestiginge deser saake, hebben wy den tegenwoordigen Brief, die
„ met ons Zeegel bezeegelt is, daar over verleent. Gegeven in 't Jaar
„ des Heeren 1264.

Tot meerder verzekeringe, van de meergemelde Gifte, van het Patroonschap der Kerke van *Pynakker*, aan de Nonnen op *Koningsveldt*, hebben twee Kapellaanen, van wylen Koning *Willem*, Graaf van *Holland*, mede daar van Verklaringe geeven.

geeven. De *eerste* is van *Floris*, Priester van *Voorbout*; luidende als volgt:

„ *Floris*, Priester van *Voorhout*, wel eer Kapellaan van myn Heer *Willem*, den Doorluchtigen Koning der *Romeynen*, wenscht allen den geenen, die den tegenwoordigen Brief sullen sien, de zaligheit en de kennisse der waarheit! Ik verklaare, door den Inhoudt deses, dat ik ten volle verseekert ben, dat myn Heere, de Doorluchtige Koning der *Romeynen*, altyd overwinnaar, in acht genomen hebbende, de nootwendigheit van de nieuwe Plantaadje der Kloofter-Maagden van *Koningsveldt*, het recht van Patroonschap op de Kerk van *Pynakker*, mitsgaders de Kerk self, en al haar inkomen, uyt insigt der Goddelyke belooninge, en tot een hulp-middel voor syne Ziele, en voor de Zielen syner Voorsaaten, mildadiglyk en Godtvruchtiglyk gegeven heeft aan de gemelde Klooster-Maagden, om van haar ten eeuwigen daage gerust en vreedsaamig beseeten te worden. Ter getuygenisse deser saake, heb ik den tegenwoordigen Brief, die met myn eygen handt bezeegelt is, daar over verleent ".

De *tweede* Verklaaringe is nog nader, van Broeder *Pieter*, Gardiaan te *Middelburg*; daar in *Richardis*, de Stigter van *Koningsveldt*, en de Moeye van Koning *Willem* genoemt werd; zynde van den volgenden Inhoud:

„ Ik Broeder *Pieter*, Gardiaan te *Middelburg*, voor dezen Kapellaan van myn Heere *Willem*, den Doorluchtigen Koning der *Romeynen*, wensche allen den geenen, die den tegenwoordigen Brief sullen sien, de Zaligheit in Goets Soone *Jesus Christus!* Ik verklaare door den inhoudt deses, dat ik het gehoort, en in eygen Persoon bygewoont hebbe, als wylen myn Heere, de Doorluchtige Koning der *Romeynen*, in acht genomen hebbende, de nootwendigheit van de nieuwe Plantaadje der Klooster-Nonnen op *Koningsveldt*, het recht van Patroonschap tot de Kerk van *Pynakker*, en de Kerk van *Pynakker* selfs, met al haar inkomen, op het versoek van de Edele Dochter *Richardis*, wyle Jonkvrouwe van *Delft*, syne Moeye, en de Stichtster desselven Kloosters, en op het aanhouden van veele Edelluyden, tot een hulp-middel voor syn eygen Ziele, en voor de Zielen syner Voorzaaten, uyt insigt der Goddelyke vergeldinge, aan de voornoemde Klooster-Maagden mil-

„ delyk

„ delyk heeft geschonken, om van haar ten eevwigen daage gerust en
„ vreedtsaamig beseeten te worden. Ter getuygenisse deser saake, heb
„ ik den tegenwoordigen Brief daar over verleent ".

In den Jaare 1398. heeft de Overste of Proost van *Koningsveldt*, *Gysbert* genaamt, met den Abt van *Marienwaart*, het volgende Verdrag aangegaan, nopende verscheide dingen deze Abdye betreffende:

„ Wy *Willem*, bi der ghenaden Gods, Abt van Sinte *Marienwerde*,
„ ende *Ghysebertus*, Proeste tot *Conincxvelt*, maken cond allen luden:
„ Dat wy overdragen zyn, bi rade ende consent des Convents van *Conincxvelt*, om ghemeynne order des Cloesters voirsz. dat Joffrouwe
„ *Lysbeth van Antvorst*, Priorinne, *Rikaert* ende *Jan van den Wiel*, verwaren ende regeren sullen, bi rade des Proests voirsz. als des Cloesters werke goede, ende daar den Convent t'eten ende te drinken af
„ te geven, mit allen anderen Provende, als 't Convent ghewoenlyc is
„ te hebben. Voirt soe sulle die Joffrouwen voirsz., of die naamaals
„ van den Convent ghekoren sullen wesen, den Proeste voirsz. gheven
„ alle jaar twee hondert Pont *Holl.* ende daar sal die Proeste den Capellaan, ende den Rentmeester af lonen, ende den Capellaan ende den
„ Leydecker af t'eten gheven, wanneer hy in den Godtshuse werct.
„ Ende hier mede sal hem die Proeste ghenoeghen laten, sinen cost mede
„ te doen. Voirt soe sullen dese Joffrouwen voirsz. den Proeste me cost
„ gheven, in zaken die hy te doen heeft van des Cloesters weghen. Voirt
„ syne voorwaarden, dat die Proeste gheen scult maken en sal op dit
„ Godshuys voirsz. Voirt soe sullen die Joffrouwen voirsz. alle weken
„ goede bewisinghe doen van uytgheven, ende die rekeninghe den Convent overleveren, tot allen vierendeel Jaars: Ende waar 't sake, dat
„ hier eennich twist in viel, dat sal altoes staan tot verclaringhe des Abts
„ van Sinte *Marienwerde* voirsz. Ende alle dese voirsz poyncten willen
„ wy dat . . . . . . sonder arghelist. In oirconde desen voorwaarde, bezeghelt mit onsen Zeghelen, in 't jaar ons Heren 1398. op
„ Sinte *Pieters* Avond, *ad Vincula*.

In den Jaare 1558. was *Hendrik Vranckensz. van Diemen*, Rentmeester van de Abdye van *Koningsveldt*; zynde deszelfs Vader *Vranck van Diemen*, Schout van *Delft*, beneffens deszelfs

zelfs Neef *Hugo de Groot*, Secretaris van 't Hof van *Holland*, zyne Borgen; waar van het volgende Verdrag met het Convent geslooten is:

„ Ik *Henrick Vranckez. van Dimen*, doe kondt allen luyden: Dat ick
„ aangenomen hebbe Rentmeester te wesen, van den Ghoeden van den
„ Convente van *Coeninxvelt*, die te bewaaren, ende te ontfangen, ofte
„ tot mynen pericle te doen ontfangen, sonder dat yemant anders daar-
„ inne hem moeyen ofte bewint hebben zal. buiten mynen consente,
„ sulcx altehans een Jaar gebeurt is: Daar aff ick myne reeckeninge ge-
„ daan hebbe, die ick belove voertaan van Jaare te jaare te continueren,
„ zoe langhe Ick Rentmeester wesen sal; ende die selve myne reeckenin-
„ ghe jaarlicx te doen, achte daagen voer ofte naa Sinte *Maartyns*, on-
„ begrepen. Ende voirts van myne jaarlicxe ontfanck wederomme uyt
„ te reycken, ende betalinge te doen, tot sulcke termynen, als dat Co-
„ stumelick ende gewoenlick is. Ende wes ick t'elcken reyse meer by
„ slote van reeckeninghe bevonden zal worden ontfangen, dan uytgege-
„ ven te hebben, dat sal ick dan oplegghen ende betaalen, tot vermaa-
„ ninghe van myn Heer den Prooft, myn Vrou die Priorinne, ende
„ Convente voirsz. Ende eyst, dat myn uytgeven meerder is, dan my-
„ nen ontfanck, dat zullen zy my bewysen t'ontfanghen van heure Pach-
„ ters, daar my an geneugen sal. Ende indien dat zy luyden myne reec-
„ keninge, binnen 's Jaars naar date dat die gedaan zal wesen, ofte voer
„ 't fluyten van den navolgenden reeckeninghe nyet openbaarlicken en
„ wraacken, zoe zal die selve gedaan ende gesloten reeckeninghe gelooft,
„ gepresen, ende van waarden gehouden wesen. Des zal ick gehouden
„ wesen te betalen, mit gelt ofte pande, ofte dat uyterste recht; ende
„ wes ick in myne reeckeninghe stelle ontfangen te hebben, daar en sal
„ dat Convent gheen cost, hinder ofte schaade meer off hebben; ende
„ eer ick myne reekeninghe gedaan sal hebben, zoe zal ick gepacht, ofte
„ dat uyterste recht daarinne gevordert hebben; ten waare gelaaten, by
„ believte van den Prooft, Priorinne, ende gemeenen Convent. Ende
„ wat Pachters verarmpt, ofte mitter dageraat ruymen, daar sal ick my-
„ ne reekkeninghe mede doen, ende in myn uytgeven stellen, ende set-
„ ten als betaalt, ten waare dat men bewysen mocht, dat ick versuye-
„ menis geweest hadde in 't panden, zoe en zal dat Convent gheen scaede
„ daar by hebben; ende wat ick uytlegghe van gemaacten rechte, ofte
„ anders om recht te vorderen op ten Pachters, ende ick van den Pach-
„ ters nyet weder ontfangen mach, dat zal ick 't Convent voirsz. te reec-
„ kenin-

„ keninghe mogen brenghen. Voort en zal ick geen dingtaalen aannemen, daar dat Convent in gelden zal, noch geen lant verhuyren, ten zie bi den Proost, Priorinne, ende 't Convent voirsz. Ende wat lant men verhuyre, daarop sal men te rantsoen op elcke Pont twee Scell. *Hollants*; daar af sal 't Convent hebben d'een helft, ende ick die ander helft. Voorts sal ick des Convent sacken, die zy te doen moogen hebben, bewaaren, als ick sal vermaant worden by den Proost, Priorinne ende 't Convent. Ende aldus Rentmeester wesende, zal ick hebben voor myn loen, cost ende arbeyt, hondert ende sestien Ponden *Hollants*. Ende tot wat tyden hem mynen dienst niet langer en geneughet, zoo zullen zy my die opseggen, vyftien of sestien . . . . . . voor de reeckening, ende ick zal hem van gelycke weder doen. Alle dinck sonder arch ende list. Ende waar 't dat ick *Hendrick Vranckz.* *van Diemen* gebreekelick waare in den betalingge, dat geloven wy *Vranck van Diemen*, Schout van *Delft*, ende *Hugo de Groot*, Secretaris 's Hoofs van *Hollant*, als borgen op te rechten ende voldoen, sonder enighe weer daar jegens te duene. Ende ick *Henrick Vranckez.* belove den voirsz. *Vranck van Diemen*, myn Vader, ende *Hugo de Groot*, myn Neef; hier van scadeloes te houden. In oerconde, zoo hebben wy *Henrick Vranckez.*, *Vranck van Diemen*, ende *Hugo de Groot*, elck onse gewoenlicke hantschriften hier onder gestelt, op ten vyf-en-twintichsten dach van *November*, Anno 1558.

HENDRIDH VRANCKZ. VAN DIEMEN.
H. DE GROOT.

Uit zommige oude Brieven blykt, dat dit Klooster de naam hadde, van *St. Maria's Abdye op Koningsveldt*. Dit Gestigt was eertyds zeer vermaard; waar om men reeden van verwonderinge heeft, dat de neerstige *Lod. Guicciardin* zoo weinig daar van spreekt, zeggende alleen (*):

„ Noch geen quart myl buyten de Poort van *Delft*, is een „ groot Klooster, *Coninckesfeld* genoemt, van den Orden der „ Broeders *Premonstreiten*, gestigt by een der oude Graven van „ deze

(*) Edit. Franc. A°. 1582. pag. 302.

„ deze Landen; dewelke aan het zelve zoo wel Wereldtlyk „ als Geestelyk Rechts-gebiedt heeft gegeven; als mede groote „ en schoone Inkomsten en Prebenden, tot onderhoudt van „ Edele Juffers, van hoogen Huyse en Geboorte, dewelke „ *Jonkvrouwen* genoemt worden; en die, alvoorens zy haare „ Geloften doen, na haar welgevallen mogen trouwen; en „ dit is waarlyk een zeer edel en eerwaardig Gezelschap ".

In de Byvoegzels en aanmerkinge op 't *Hollands Martelaars-Boek* van *P. Opmeer* (*), werd van dit Gestigt breeder gesprooken, en de Schryver pryst het met de volgende Lofspraak:

„ Het uitmuntend Hooggeagt Nonnen Abdy-Klooster, en „ Adelyke Sticht van *Koningsvelt*, gelegen in *Delflandt*, by „ *Delft*, aan de *Schie*, van de *Premonstreit* Ordre, is gestigt „ en opgeregt door Jonkvrouw *Rychardis* van *Delft*, Moeye „ van Graaf *Willem Roomsch*-Koning, ongelukkig in den Kryg „ by *Medenblick* gebleven, tot hulp Aflaat zyner en haar Zie- „ len, in haar Vaders *Uithof*, in 't Jaar ons Heeren 1256. be- „ giftigt met Kerk- en Wereldts-gebiedt. Uit nedrigheid wierd „ de Abdesse en Prelatesse *Vrouwe*, en de Nonnen *Susters* ge- „ noemt: Alle Edele Jonkvrouwe, Dogters uit Adelyke Hui- „ zen; waren vry en mogten trouwen, indien zy geen con- „ trarie Professie en Beloften gedaan hadden. Deze zeer Gods- „ dienstige Jonkvrou *Rychardis*, is ongehuwelikt overleden, in „ 't Jaar 1263. en in haar Klooster-kerk zeer plegtig begraven. „ Dit Abdy-Klooster is van deze Stigteresse en veel andere, „ ter eere Gods, en liefde tot den Catholycen Godtsdienst, „ zeer ryk begiftigt ".

Na dat deze heerlyke Abdye ruym drie Eeuwen lang, in een bloe-

(*) Pag. 82. 83.

bloeyenden welstand geweest was, is dezelve, nu omtrent hondert en festig Jaaren geleeden, ten tyde van den *Spaanschen* Oorlog, op dat de vyand, door de nabyheid, de Stad *Delft*, daar uit niet mogte beschadigen, aan de vlamme opgeoffert, en tot de grond toe verbrand en gesloopt. De Geleerde *Hadrianus Junius*, deze tyden beleeft hebbende, betuigt daar van (*):

„ Dat *Koningsveldt*, een Klooster was van den Orden der „ *Premonstreiten*, gestigt in de Voorstadt van *Delft*, op den „ Oever van de Rivier de *Schie*, door *Richarda*, Suster van „ Koning *Willem*. Dat 'er een plaats van den zelven naam „ eertydts geweest is, daar *Melchizedek*, Koning van *Salem*, „ *Abraham* ontfing, dewelke, volgens 't getuigenisse van *Jo-* „ *sephus*, mede *Koningsveldt* genoemt wierdt. Dit Klooster „ (vervolgt hy;) is omtrent voor drie Jaaren, (te weten, „ toen hy dit schreef A°. 1575.) met den zelven ondergang „ overvallen, als de voorgaande, (namentlyk *Egmont*, *Rhyns-* „ *burg* en *Leeuwenhorst*;) zoo dat het door den brandt is ver- „ teert, tot den grond toe afgeworpen, en gesloopt, om de „ nabyheit der Wallen van deze ryke Stadt, (*Delft*,) voor „ welke deszelfs nagebuurschap gevreest wiert schaadelyk te „ zyn, in dien de vyandt daar genestelt hadde ".

P. Montanus, in zyn Byvoegzels op *Guicciardin* (†) betuigt dit mede; want gezegt hebbende, dat de Stad *Delft* de Unie hadde aangenoomen, voegt hy daar by:

„ Toen wierdt verwoest buiten *Delft*, het groote Klooster „ *Koningsveldt* genoemt, 't welke Mevrouwe *Richardis*, in den „ Jaare

(*) In Batavia, pag. 345.

(†) Edit. Franc. A°. 1620. pag. 238.

„ Jaare 1255. voor Jonkvrouwe van den *Premonstreiten* Orden
„ hadde gestigt ".

En by *W. van Goutboeven*, in zyn Byvoegzelen op de *Hollandsche Chronyk* (*), werd den ondergang van dit Klooster mede aldus verhaald:

„ Dit Convent wert A°. 1572. van die van *Delft* verbrant,
„ om dat de *Spaangiaarden*, doe in 't lant gecomen zynde,
„ geen middel zouden nemen haar Stadt hier uit te beschadi-
„ gen; en 't is nu heel te niet, zoo dat 'er maar en resteren
„ de fundamenten onder d'aarde ".

Jammer is het, dat 'er van dit Heerlyke en Koninglyke Gestigt, zoo als het in zyn bloeyenden welstand was, geene Afbeeldinge gevonden werd; of ten minsten is diergelyken tot nog toe niet voor den dag gekomen. Het geene men daar van heeft, behelst niet anders, als flaauwe schetzen van de voorgaande Heerlykheid, bestaande in een meenigte van Ruinen en Puynhoopen, A°. 1573. en alzoo kort na de verwoestinge, door een Liefhebber der Oudheeden uitgeteekent. Dezelve worden ons hier, door den arbeidzaamen Konstenaar *Abraham Rademaker*, zeer keurlyk in veele Tafereelen verbeeld; zynde, (in dien ik my niet bedriege;) van denzelven oorsprong als de Teekeninge, die wel eêr aan den Heere *D. van Bleyswyk* hebben toebehoord, en daar van deze in zyn Beschryvinge van *Delft*, (†) gewag maakt: Dog met dit onderscheid, dat hier de Ruinen van *Koningsveldt*, nader als by den Heer *D. van Bleyswyk*, worden onderscheiden, en afgedeelt, in die van *d'Abdye van Koningsvelt*, de *Proosdye van Koningsvelt*, en 's *Ko-*

(*) Pag. 116.

(†) Pag. 353.

Konings Uithof; van welke twee laatste terstond nader zal gesprooken worden.

Alle deze stukken en brokken der vervallene Abdye, die geringe denkbeelden van de voorgaande Heerlykheid van dit Gestigt waren, zyn reeds over veele Jaaren tot der aarde toe geslegt, zoo dat daar van heedendaags, niets meer gevonden word. De Heer *D. van Bleyswyk* betuigt reeds in zynen tyd, omtrent den Jaare 1667. van dit Klooster (*):

„ Niets ter Wereldt is hier van in zyn geheel overgebleven,
„ dan een Keldertje, dat aldaar by de Bruykers en Inwoon-
„ ders van 't herbouwde Huysje, daar boven op staande, aan-
„ geweezen werdt, met voorgevinge, 't zelve der Abdisse
„ Wyn-kelder geweest te zyn. Het gantsche gevaarte, (na
„ my aangedient is;) was met dubbelde Gragten afgeschoten,
„ en omcingelt, waar tusschen beide een doorgaande opgetrok-
„ ken muyr met wandelingen daar binnen rondsom heenen,
„ ende met een Laan ofte Uitpadt aan de Zuydtzyde, van 25
„ Roe-voeten breedt. De Landeryen allerwegen hier omtrent
„ gelegen, behouden nog hedendaags in alle Carteeringen den
„ naam van *Koningsveldt* ".

En *H. van Heusden* (†) zegt: „ Van dit heerlyke Gebouw
„ is niet anders overgebleeven, als een Bogaart, aan de slin-
„ ker-zyde van de *Schie* ".

Ter gedagtenisse van verscheide aloude Adelyke Familien van *Holland*, welkers Dogters eertys in deze vermaarde Abdye haar verblyf plagten te hebben, zullen wy hier laaten volgen, de Naamen van eenige weinige Abdissen &c. van *Koningsveldt*

(*) Pag. 353. 354.

(†) Oudheden, Derde Deel, pag. 736.

veldt (*), zoo veel men uit oude Brieven dezelve heeft konnen ontdekken:

Alida goedelyns, was in den Jaare 1322. Abdisse; en heeft aan dit Klooster gegeven 9 Morgen Lands; als mede een Huys, in 't Ambagt van de *Ketel*, met vyf Koeyen.

Lysbet van Antvoort, was 1398. Priorinne.

Catryn Muys van Holy, 1421.

Machtelt van Meteren, 1528. Priorinne;

Margaretha van der Does, Onder-Priorinne, en

Magdalena van Zuylen, Kosteresse.

Alida van Malsem, *Damasus-Dogter*, 1535.

Leysbet van Adrichem, 1540.

Catryn Utembam, *Frederiks-Dogter*, was de laatste Abdisse, en stierf 1596. te *Ysselstein*, in den ouderdom van 89 Jaaren.

Ten deze laatstgemelde, betuigt de Autheur van de *Byvoegsels* op *P. Opmeer Hollands Martelaars-Boek* (†):

„ De leste Abdesse is geweest, de Deugtryke Vrouwe *Catharina Uittembam*, *Frederiks-Dogter* wierdt tot overgroote
„ droefheid, met al de Susters uit haar Klooster, dat van de
„ Geusen vernield wierd, verdreven. Voor 't vertrek vermaan-
„ zy al de Susters, om in reinheid al haar leven stantvastig by
„ 't H. Katkolyk Geloof te blyven: Verder moest elk een goet
„ heenkomen zoecke. Deze zeer Eerwaarde oude Voogdesse
„ nam te *Ysselstein* haar verblyf, daar zy oud 89 Jaaren 1596.
„ overleden is ".

Voorts bevinde, dat de weinige bekende Nonnen uit deze Abdye, gesprooten waren uit deze oud Adelyk Familien:

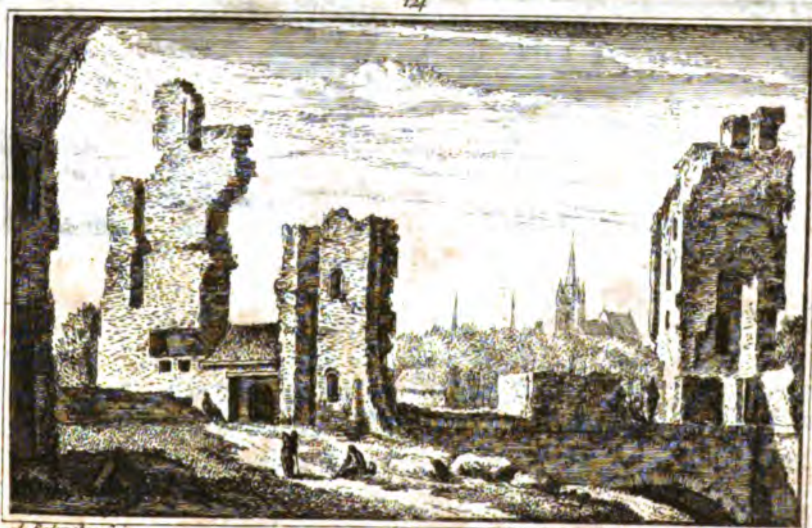
Van

(*) H. van Heusden, Oudheeden, Derde Deel, pag. 735.

(†) Pag. 83.

Van Adrichem.
Van Antvoort.
Van Assendelft.
Van der Does.
Goedelyns.
De Jonge.
Van Kralingen.
Van Kuilenburg.
Van Malsem.
Van Meteren.
Muys van Holy.
Van Nyeveldt.
Van Sparwoude.
Van Treslong.
Van Utenham.
Van Vliet.
Van Wynsen.
Van Zuilen.
Van Zyl.

Dit is het geene ik van dit Nonnen-Klooster heb aangeteekent gevonden.

Ruwine van KONINGSVELT. 1373

DE PROOSDYE VAN KONINGSVELD, BY DELFT.

125

A. Rademaker fecit — *PROOSDYE van KONINGSVELT* — 1573

Onder de veelvuldige Kloosters en Gestigten, met de welke onze *Nederlanden* van ouds als bezaait waren, is *Koningsveldt* mede een van de bekendste geweest: Dog hoe vermaard het van ouds ook was, egter ontmoet men thans omtrent deszelfs aloude gestelteniffe, veele duisterheeden. Van de Abdye of het Nonnen-Klooster dezes naams, daar van in de voorgaande Verhandelinge is gesprooken, weet men wel dat het 'er geweest is, en het geene wy verder daar van hebben aangeteekent; dog de meeste oude Schryvers maken geen gewag, dat

dat hier naaſt ook een Proosdye of *Mans-Klooſter* dezes naams en Ordens geſtaan heeft; hoe verre deze Monniken het opzigt over de Nonnen hadden; door wie, of wanneer het laaſtgemelde is geſtigt; of waar de Monniken uit het zelve eindelyk beland zyn. Geen van alle deze dingen zyn tot nog toe duidelyk gebleeken; ſchoon wy thans een eeuwe beleven, in welke alle oude, verſleetene, vermuſte en beſchimmelde Papieren, Brieven en Documenten uit de hoeken worden gehaald; die men een reeks van Jaaren zoo weinig heeft geagt, dat veele niet door zorge en vlyd, maar genoegzaam door gering-en-kleinagtinge tot onſe tyden toe zyn bewaart geworden.

Dat 'er van ouds, omtrent de Abdye der Jonkvrouwen van *Koningsveldt*, ook een *Mans-Kloeſter*, van den zelven Orden der *Premonſtreiten*, of een *Proosdye* geſtaan heeft, ja dat dit laatſte reeds voor het Nonnen-Klooſter geſtigt, en van het zelve onderſcheiden is geweeſt, ſchoon het denzelven naam voerde, ſchynt te blyken; onder anderen, uit zeekeren bezeegelden Brief, verleent by Koning *Willem*, in den Jaare 1251. ten behoeve van Jonkvrouwen *Richardis*, om binnen haar Hof van *Delft*, ook een *Mans-Klooſter* te mogen timmeren; aldus luidende:

„ WILLEM, bi der Goeds ghenaden *Romeyns*-Coninck, altoes vermeerer des Rycks, die deſen teghenwoirdighen Brief ſullen ſien of horen leſen, ſyn gracie ende alle goet: Want wy willen onſer gemeynder Vriendinnen, Vrou *Ricaart*, die Vrouwen van *Hollant*, ghenoech weſen mit ſonderlinghen gracien; ſo hebben wy ghegheven, na inhout deſer teghenwoirdigher Brieven, waar dat deſe ſelve Vrouwe binnen onſen Hove van *Delft*, timmerde een Convent gheeſtelicker Mannen, die hier een Regel en Gheeſtelick leven beleven ſouden: So ſouden dat Convent vry en onbecommert van onſen Renten, die men *Heurwair* hiet, binnen den Hove van *Delft* voornoemt moghen hebben, ende ruſtelicke beſitten, tot ewighen tyt den Lande, datt'et nu ter tyt heeft drie hondert Morghen Lants, die ſi aldaar ghecoſt ſullen hebben, of die hem in Aalmiſſen ghegheven werden, of hoe, ende in wat manieren die den voirnoemde Convent aancomen ſullen:

„ Alſoo

„ Alſoo dat men van die Lande, noch Bede, noch Scattinghe, noch „ dienſten, die men *Hof-dienſt* hiet, in enigherwys eyſſchen en ſal. „ Voirt willen wy, dat ſo wie Rechter wair in den voirſz. Hove van „ *Delf* voirn., dat hi oick Rechter ſi des Landes voirſz. In kenniſſe der „ waarheit, ende want wy willen, dat dit in toecomenden tiden altoes „ ghehueghet ende ghehouden worde, ſo hebben wy deſen teghenwoir- „ dighen Brief doen ſcriven, ende gheboden te verſten, ende beſeghelen „ mit ten Segel onſer Doorluchticheden. Ghegheven bi *Erenbrechſtein*, „ in den Jaare ons Heren 1251. op ter achter *Kalenden* der Maant *Julius*, „ in der neghender *Indictien* ".

Dat deze Sigtinge kort daar na voortgang gehad heeft, ſchynt te blyken, uit zeekere Bulle van Paus *Innocentius* de Vierde, van den Jaaren 1252. ten behoeve van den *Prooſt van Koningsveldt*, en *deszelfs Broederen* verleend; dewelke om verſcheide reedenen zeer gewigtig is, waar om wy dezelve hier zullen laten volgen (*).

„ INNOCENTIUS, Biſſchop, de Dienaar van Godts Dienaren, „ aan ſyne Beminde Soonen, den *Prooſt* van *Koningsveldt*, en *deszelfs* „ *Broederen*, ſoo tegenwoordige, als toekomende, de welke daar Gelof- „ ten van het Religieus leven gedaan hebben, ten eeuwigen daage. Die „ het Religieuſe leven verkieſen, dienen de Apoſtoliſche hulpe te baat „ te hebben; ſtaande anders te vreeſen, dat de eene of d'andere roeke- „ looſe aanrandinge haar van 't goede voornemen mogte aftrekken, of „ de kracht van 't Kloosterlyke leven, 't geene Godt verhoede, mogte „ breeken. Hierom is het, beminde Soonen in *Chriſtus*, dat wy uwe „ recht maatige eyſſchen genadiglyk inwilligen; het Klooſter van *Konings-* „ *veldt*, onder het Bisdom van *Utrecht*, daar gy UL. tot den Goddelyken „ dienſt verbonden hebt, onder *St. Pieters*, en onſe eyge beſcherminge „ aanneemen; en om deſe vergunning te bekragtigen, UL. den tegen- „ woordigen Brief verleenen. En vooreerſt ordonneeren wy, dat de „ Orden der Canonniken, dewelke volgens Godt naar den Regel van „ *St. Auguſtinus*, en de Inſtellinge van de *Premonſtreit*-Broederen ter „ gemelde plaatſe ingeſtelt is geweeſt, aldaar ten eeuwigen daage on-

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 737.

„ onverbreekelyk onderhouden sal worden. Daarenboven (ordonneren „ wy;) dat alle Besittingen en Goederen, dewelke het selve Klooster „ tegenwoordig op eene rechtveerdige en regelmaatige wyse besit, of „ na desen, door de gifte der Paussen, door de mildtheit der Koningen „ of Vorsten, door het offeren der Geloovige, of op eenige andere „ rechtmaatige wyse met Godts-believen sal konnen verkrygen, aan „ UL. en uwe nazaaten in een vast eygendom, altydt onvermindert, „ sullen toebehooren: Van welke Goederen wy goedtgevonden hebben, „ de volgende met eygene namen uyt te drukken: De plaats zelfs, daar „ het voornoemde Klooster geleegen is, met alles wat 'er onder behoort; „ het Gasthuys te *Delft*, met alles wat 'er aan behoort; de Landeryen „ en besittinge, dewelke zy hebben, binnen het Kasteel, door de wandelinge *Delft* genaamt; met de Landeryen, Beemden, Wouden, „ Bruyk-landen, Weyden, en alles wat zy eygen hebben, 't zy in Bosschaadjen, of in 't vlakke Veldt; in wateren, in Molens, op wegen en paaden, en verder alle hunne vrydommen en ontheffingen. En „ niemandt sal zich vermeten UL. de tiende van uwe nieuwe Bouwlanden, die gy L. met eygen handen, of op eygen kosten bebouwt, en „ van dewelke niemandt tot noch toe iets getrokken heeft; of de Tienden van het voeder uwer Beesten, af te vorderen, of af te perssen. „ Het zy UL. ook geoorlooft Kerkelyke Persoonen, en vrye of ontbondene Leeken, die uyt de Wereldt vlugten, ter bekeeringe (dat is tot „ het Kloosterlyk leven,) aan te nemen, en deselve, sonder iemandts „ tegenspraak, in uw Klooster te houden. Ook wordt (mits desen,) „ verboden, dat het geen van uwe Broederen, na dat hy syne Geloften „ in uw Klooster gedaan sal hebben, geoorlooft is, sonder verlof van „ synen Proost, uyt deselve plaats te vertrekken, ten zy dat hy zich in „ een strenger Orden wil begeven; en ingevalle iemant sonder eene verseekeringe van uwen Brief uyt het Klooster gaat, sal niemandt zich „ verstouten soo eenen Broeder op te houden. En als het landt onder „ een algemeen Interdict sal leggen, sal 't u geoorloofť zyn, met gesflooten deuren, (de Bannelingen, en die onder het Interdict staan, „ uytgesflooten zynde.) sonder de Klokken te luyden, met een stille „ stemme, de Kerkelyke diensten te verrichten; indien gy L. nochtans „ self de reeden tot het Interdict niet gegeven hebt. Doch het *Chrisma*, „ den Heyligen Olie, het inwyden van Outaaren of Kerken, de Wydtsels van Kerkelyke Persoonen, moeten by den Bisschop, daar gy L. „ onder woont, gehaalt worden; te weten, indien hy Catholyk is, de „ vriendtschap en gemeenschap van den Heyligen *Roomschen* Stoel geniet,

„ en UL. het voornoemde ſonder eenige quaadtwilligheit wil berechten
„ Noch verbieden wy, dat niemandt binnen de paalen van uwe Paro
„ chie, ſonder de toeſtemminge van den Biſſchop daar gy L. onde-
„ woont, eene Kapel of Bidplaats van nieuws ſal hebben op te rechten;
„ behoudens de Voorrechten der Roomſche Pauſſen. Ook gebieden
„ wy, dat UL. door den Aarts-Biſſchop, Biſſchop, Aarts Diaken, de
„ Landt-Deekens, of andere Kerkelyke of Wereldtlyke Perſoonen,
„ geene nieuwe of ongewoone Schattingen mogen afgevordert worden.
„ Noch ordonneeren wy, dat deſelve Plaats een vrye begraaffenis ſal
„ hebben, en dat niemandt de Godtvruchtigheit, en den uyterſten wille
„ der geenen ſal hebben tegen te ſtaan, dewelke geneegen ſullen zyn om
„ daar begraven te worden; ten ware dat ſe onder den Ban of het Inter-
„ dict geſtelt, of openbaare Woekeraars waren: behoudens nochtans de
„ gerechtigheit van die Kerken, uyt de welke de lichaamen der overlee-
„ dene gehaalt worden. Daarenboven ſal het UL. uyt kracht van ons
„ geſag vry ſtaan, en geoorlooft zyn, de Tienden en Goederen, uwe
„ Kerke toebehoorende, dewelke van eenige Leeken beſeeten worden,
„ vry te koopen, op eene wettige wyſe uyt hunne handen te loſſen, en
„ weder aan de Kerk te brengen, aan de welke deſelve toebehooren.
„ En als de Prooſt der gemelde Plaatſe, of iemandt van ſyne Nazaaten
„ ſal komen te ſterven, ſal men daar niemandt door liſtige onderkruy-
„ pinge, of door geweldt, tot Prooſt hebben aan te ſtellen; en niemandt
„ anders (ſodaanig aan ſtellen;) dan die door de Broeders met eenpaa-
„ righeit van ſtemmen, of door het grootſte en geſondſte deel der Broe-
„ deren, volgens Godt, en den Regel van *St. Auguſtinus* ſal weſen. En
„ om dat wy voor uwe ruſt en vrede, met een vaderlyke ſorgvuldig-
„ heit tegen het toekomende willen ſorgen; ſoo verbieden wy, dat nie-
„ mandt binnen uwe afgeſloote plaatſen, of ſchuuren, ſal hebben te
„ rooven of te ſteelen; of bloedt te ſtorten; of eenig menſch vaſt te
„ houden, of gevangen te nemen, of te dooden, of eenig ander geweldt
„ aldaar te pleegen. *Daarenboven beveſtigen wy, door ons Apoſtolich geſag,*
„ *en wy bekrachtigen door den tegenwoordigen Vergun brief, alle de vrydommen*
„ *en ontheffingen, dewelke onſe Voorzaaten, de Roomſche Pauſſen aan uw Kloo-*
„ *ſter vergunt hebben; mitsgaders de vryheden en ontheffingen van Wereldtſche*
„ *Schattingen, de welke eenige Koningen, Vorſten, of andere Gelovigen, UL.*
„ *op een reedelyke wyſe verleent hebben.* Soo ordoneeren wy dan, dat het
„ geen menſch geoorlooft ſal zyn, het voornoemde Klooſter te benadee-
„ len; of desſelfs goederen wech te nemen; of ſoodaanige wechgeno-
„ mene Goederen op te houden; of het ſelve Klooſter, op wat wyſe

„ het

„ het ook zy, te quellen: Maar dat alles geheel en ongeschonden moet „ bewaart worde, voor het vry en volkomen gebruik der genen, voor „ welker bestieringe en onderhoudt deselve goederen gegeven zyn ge„ weest; behoudens het gesag van den Apostolischen Stoel, en de regel„ maatige Gerechtigheit van den Bisschop der Kerke aldaar. Over sulks, „ indien eenig Kerkelyk of Wereldtlyk Persoon bestaan mogte, desen „ Brief onser Ordonnantie op een onbesuysde wyse te overtreeden, &c. „ Gegeven te *Perugio*, door handen van Meester *Wilhelmus* . . . , „ van *October*, in de elfde *Indictie*, in 't Jaar van 's Heeren Mensch„ wordinge 1252. in het tiende Jaar des Pausdoms van myn Heere *Inno*„ *centius* IV ".

Uit deze Bulle ziet men klaar, datze enkel ten voordeele van het *Mans-Klooster* van *Koningsveldt* verleend is; want daarin wierd geen woord van Nonnen gesprooken. Daar uit schynt ook te blyken, dat dit *Mans-Klooster* omtrent den Jaare 1252. gestigt zal zyn, toen deze Privilegien en Vryheeden door den Paus aan het zelve verleend wierden. Hier uit zoude ik byna besluiten, dat het geene hier vooren, *pag*. 220 en 222. van de *Kerk* van *Koningsveldt*; als mede van het *wyden* van deszelfs *groote Altaar* en *Kerkhof*, in den Jaare 1252. gezegt is, niet van het *Nonnen-Klooster* verstaan moet word, maar van deze Proosdye, of het *Mannen-Klooster*; schoon het aldaar op 't Vrouwen-Klooster is toegepast, na 't voorbeeld van *H. van Heusden*, aan wien wy de uitgifte dezer Brieven te danken hebben.

Hier uit zoude volgen, dat het *Mans-Klooster* van *Koningsveldt*, eerst, namientlyk 1252. en drie Jaaren daar na, te weten 1255. het *Nonnen-Klooster* aldaar, en beide door Jonkvrouwe *Richardis* van *Deft*, zyn gestigt geworden. Om deze reeden worden ook de *Nonnen*, in de Brieven der voorgaande Verhandelinge, doorgaans *een nieuwe Plantaadje* genoemt, als zynde eerst 1255. gestigt, en alzoo nog nieuw, in de Jaaren 1257, 1259, 1264. &c. toen de voorsz Brieven verleend

 wierden.

wierden. Dat het *Mans Klooster* eerst gestigt is geweest, bevestigt ook *Pieter Opmeer* (*), zeggende:

„ Voorts heeft deszelfs (Koning *Willems*,) Moeye van 's
„ Vaders zyde, *Richardis*, op haar Landt, gelegen aan de
„ Zuydt-zyde der *Premonstreiter* Monniken, een Nonnen-
„ Klooster van den zelven Orden gestigt, het zelve de naame
„ *Koningsveldt* gevende: Daar zy ook zoo lange heeft begra-
„ ven geleegen, tot dat het Klooster verwoest was, als wan-
„ neer derzelver loode Kist, in de nieuwe Kerk wierd overge-
„ bragt, in den Jaare 1572 ".

Ondertusschen baart het eenig bedenken, dat in de hier vooren staande Bulle 1252. door Paus *Innocentius* de *Vierde* gezegt werd, dat dezelve *bevestigde, alle de Vrybeeden en Voorregten, dewelke de Pausfen zyne Voorzaaten aan het zelve Klooster vergunt hadden;* waar uit *H. van Heusden* (†) besluit, dat het *Mannen-Klooster* op *Koningsveldt*, al *lang* voor het *Nonnen-Klooster* gestaan moet hebben. *H. van Rhyn* daar over breeder redeneerende (‡), vind zig daar omtrent wat verleegen, gelyk by hem in zyn *Aanteekeningen* kan nagezien worden. Dog ik geve den Leezer in bedenken, of deze zwaarigheid niet best zoodanig is weg te nemen, dat 'er by de Pausfen, *Voorzaaten* van *Innocentius* de *Vierde*, reets lang voor het bouwen van dit Mans-Klooster, Privilegien en Vrydommen verleend konnen zyn, toen men voor nam zulk een Klooster te bouwen, en lang van te vooren eêr het zelve gestigt is, tegens dat het gebouwt zoude worden? Ook zoude het wel konnen zyn, dat deze Privilegie na den gemeenen trant verleend zynde, deze woorden

(*) Op. Chronograph. pag. 381.

(†) Pag. 736.

(‡) Pag. 738. 739.

woorden zoo *ſtrikte* niet na de Letters verſtaan, maar wat algemeender opgenomen moeten worden; en ſlegts te verſtaan geven, *dat al het geene reets aan dit Klooſter vergunt was, hier mede wierdt beveſtigt.* Want men ziet by alle gevallen, dat de Kloosterlingen een ongemeene voorzigtigheid gebruikten, om al het geene zy in haare handen kreegen, zoo breed en bondig als immers mogelyk was, te doen beveſtigen. Hier van ſtrekt ten voorbeeld, de Opdragt van de Kerk van *Pynakker*, aan 't Klooſter van *Koningsveldt*, hier vooren *Pag.* 222 tot 228. gemeld, daar de zelve met Brief op Brief is beveſtigt.

PROOSDYE van KONINGSVELT

In den Jaare 1265. heeft de Prooſt en Aarts-Diaken van *Utrecht*, op de voorſtellinge en 't verzoek van *Aleydis*, de

Paſtory en de bewaaringe der Reliquien van de Kerk van *Pynakker*, mede aan den Prooſt van *St. Maria* op *Koningsveldt* opgedragen; met den volgenden Brief:

„ *G. de Perwes*, door Godts genade Prooſt en Aarts-Diaken van de „ *Utrechtſche* Dom-Kerke, wenſcht den geenen, die den tegenwoordigen „ ſullen ſien, de Zaaligheit in den Soone Godts *Jeſus Chriſtus!* Het zy „ aan allen bekendt, dat wy, op het voorſtel en verſoek van onſe be„ minde Nigte, Vrouw *Aleidis van Henegouwen*, Huysvrouwe van Wy„ len den Heere *Johan van Avenne*, de Paſtory en de bewaaringe der Re„ liquiën van de *Pynakkerſche* Kerke, met al wat 'er toebehoort, in Godts „ naame gegeven hebben, aan den Prooſt van *St. Maria* op *Koningsveldt*; „ en dat wy hem deswegen den tegenwoordige Brief tot blyk verleent „ hebben. Gegeven in 't Jaar des Heeren 1265. op het Feeſt van *St.* „ *Jan den Dooper* ".

Dit Mans-Klooſter heeft van ouds, zoo wel als het Nonnen-Klooſter, na alle waarſchynlykheid, onder de Abdye van *Marienwaart*, in de *Betuwe* geſtaan, als dewelke een der oudſte Klooſters van den *Premonſtreiten* Orden in deze Landen geweeſt is. Om deze reeden vind men op de Lyſt der Abten van *Marienwaart*, by *H. van Heusden* (*), (dog elders by hem ſtaat, *in de Schriften der Abdye van Bern* (†), gelyk wy hier vooren (‡) hebben aangehaald;) aangeteekent:

„ De Heer *Rudolphus*; onder wiens regeeringe, te weten „ in 't Jaar 1252. op Kersdag, de Kerk van *Koningsveldt* „ is begonnen. De Heer *Rudolphus* is overleeden in 't Jaar „ 1267 ".

Somtyds

(*) Oudheeden, Tweede Deel, pag. 332.

(†) Derde Deel, pag. 232.

(‡) Pag. 224.

Somtyds wierden de Prooſten van *Koningsveldt* ook tot Abten van *Marienwaart* verkooren; gelyk men een weinig verder (*) leeſt:

„ Daar op is tot Abt (te weten van *Marienwaart*;) gekozen, *Johan van Braatsbeek*, zynde op dat pas Prooſt van *Koningsveldt*, dewelke uit het leven ſcheide in 't Jaar 1467. op den dag van de ontvangeniſſe der H. Maagd *Maria*. Als mede in 't vervolg, op 't Jaar 1513. dat den tienden van Maart tot Abt is geeyſcht, de eerwaardige Man, Meeſter *Herman van Roſſum*, op dat pas Prooſt van *Koningsveldt*, zynde voor heen Prior van *Marienweert* en van *Bern*, &c. geweeſt. &c ".

Om deze reeden is het ook, dat het accoord, in den Jaare 1398. betreffende het Nonnen-Klooſter van *Koningsveldt*, hier vooren (*) gemeld, ten overſtaan van den Abt van *Marienwaart* heeft moeten geſlooten worden; en dat alle verder opkomende verſchillen, ter verklaringe ſtonden van den laatſtgemelden Abt. Dit was ook de oorzaak, dat de Prooſt van het Nonnen-Klooſter van *Koningsveldt*, die de Paſtorye van *Pynakker* te vergeven hadde, de Paſtoors altydt uit de Abdye van *Marienwaart* moeſte haalen. Want ſchoon de Prooſt van 't Mans-Klooſter van *Koningsveldt*, de zorge over het Nonnen-Klooſter aldaar was aanbevoolen, nogtans ſtonden deze beide Klooſters onder 't Opper-opzigt van d'Abdye van *Marienwaart*, die zig door de Canonikken van *Koningsveldt*, omtrent haare oude Regten niet zouden hebben laten verkorten. Hier mede worden, onzes Oordeels, verſcheide zwaarigheden wegge-

(*) H. van Heusdens, Tweede Deel, pag. 333.

(†) Pag. 232.

weggenomen, die door den Oudheidskundigen *H. van Rhyn* (*) zyn geoppert.

PROOSDYE van KONINGSVELT

Na alle waarſchynlykheid hebben 'er dan tot *Koningsveldt* twee verſcheide *Premonſtreiten-Klooſters* geſtaan, beide geſtigt door Jonkvrouwe *Richardis* van *Delft*, het eene voor Nonnen, en 't andere voor Canonikken; zonder dat ik zie, waar uit men zoude beſluiten, dat de Nonnen in de plaats van de Canonikken zouden gekomen zyn? Want zulks werd nergens gemeld. Zeldzaam is 't ook, dat *H. van Rhyn* met geweld wil door dryven, dat *Pieter Opmeer van dit Klooſter beter onder-*

regt

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 739.

regt zoude zyn geweeſt, *dan alle onze Hiſtorie*-*Schryvers t'zamen*; en nogtans aan zyn zeggen geene mouwen weet te ſtellen.

„ Dog *Willem* (zegt *P. Opmeer* (*);) heeft deze *Premon-*
„ *ſtreit-Monniken* (te weten van *Koningsveldt*,) naar *Middel-*
„ *burg* gezonden, om het Klooſter van eenige luie en vadzige
„ Reguliere Canonikken in bezit te nemen; en heeft haar ei-
„ gen Klooſter in een Gaſthuys verandert ".

My betreffende, ik Oordeele, dat *P. Opmeer* in dezen een misſlag zal hebben, en ik vinde geene reeden, om op zyn Authoriteit alleen dit verhaal voor goede munt aan te nemen; zoo dat *H. van Rhyn* zoo veel moeite niet hadde behoeven te doen om voor hem te pleiten. Veel rondborſtiger wierd de voorſz. *Opmeer* door *H. van Heusden* (†) tegengeſprooken; alzo Hy uit *Heda* en *Bokkenberg* bewyſt, dat de *Premonſtreiter* Canonikken, niet uit de Canonikken van *Koningsveldt*, maar uit de *St. Michielſz.* Abdye, van *Antwerpen* naar *Middelburg* zyn ontbooden, en dat dit reets in den Jaare 1122. geſchied is; dat *Koningsveldt* ten minſten tot aan 't Jaar 1550. (gelyk terſtond uit de Naam-lyſt der Prooſten zal blyken;) en mogelyk tot aan den ondergang van het dubbelde Klooſter toe, onder Prooſten heeft geſtaan; en eindelyk, dat van de veranderinge van het Mans-Klooſter in een Gaſthuys, *Opmeer* niet alleen zynen Segs-man niet bybrengt, maar dat ook *Dirk van Bleyswyk*, nog geen Hiſtorie-Schryver, een eenig woord daar van zeggen. Dit laatſte heeft my doen denken, dat het opzigt over 't oude Gaſthuys te *Delft*, 't welke aan de Prooſten van 't Mans-Klooſter van *Koningsveldt* was aanbevoolen, by *P. Opmeer*

(†) Op. Chronograph. pag. 381.

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 738.

Opmeer mogelyk verkeerd begreepen is, als of dit Klooster in een Gasthuys was verandert.

Dit Gasthuys draagt in d'Oude Brieven verschillende naamen. Dan werd het eens *'t Heylige Geest-Gasthuys*, dan *St. Lysbets Gasthuys*, ook wel *St. Christoffels* en *St. Lysbeths Gasthuys*, en in zeekere Bulle van Paus *Johannes*, (die terstond zal volgen;) het *Gasthuys van St. Maria* genoemt. Het zelve is zeekerlyk een van d'oudste Geestelyke Gestigten van *Delft*, ja zoo oud, dat deszelfs oorsprong onbekend is. Dat het reets voor den Jaare 1252. is in weezen geweest, blykt uit de Bulle van Paus *Innocentius* de *Vierde*, hier vooren *pag*. 240 &c. in 't geheel te leezen; waar in *pag*. 241. *het Gasthuys van Delft, met alles wat 'er aan behoort*, uitdruklyk gemeld word; en vermits 'er van geen begin of nieuwe stigting iets by gemeld staat, zal het waarschynlyk reeds lange voor dien tyd in weezen geweest zyn.

Ondertusschen is het onzeeker, wanneer het bestier van dit Gasthuys, aan de bestieringe der Proosten van *Koningsveldt* eerst is opgedragen; dog 't waarschynlykste dunkt my, met het eerste beginzel van 't Mans-Klooster, 't welke in den Jaare 1252. na gedagten gestigt is. Daar in zyn dezelve bevestigt, door zeekere Bulle van Paus *Johannes* (waarschynlyk de *tweeen-twintigste* dezes naams;) die aan den Proost in der tyd belastede, zyn best te doen, om zeekere Goederen, die op een onbehoorlyke wyze van dit Gasthuys vervreemt waren, wederom aan het zelve te brengen; welke Bulle van dezen inhoud is:

„ JOHANNES, de Dienaar van Godts Dienaaren, wenscht aan „ synen beminden Soon, den Proost van *Koningsveldt*, 't welk gewoon „ is door een Proost bestiert te worden, en onder het Bisdom van *Utrecht* „ behoort, de zaaligheit en den Apostolischen zeegen! (*Wy Willem*) „ de Gebeeden van onse beschiedene Soonen, de altydblyvende „ Provisors van *St. Maria's* Gasthuys der Armen te *Delft* onder „ het Bisdom van *Utrecht*, 't welk gewoon is door Provisors bestiert „ te worden, (welke Provisors de Goederen van 't gemelde Gast-

„ huys

„ huys in 't gemeen bestieren;) uyt krachte van desen Brief, dat
„ gy sult trachten de Goederen van 't gemelde Gasthuys, dewelke gy
„ sult bevinden dat onbehoorlyker wyse vervreemdt of te soek gemaakt
„ zyn, weder onder den eygendom en het Gerechtelyk besit van 't selve
„ Gasthuys te brengen. Ten welken eynde gy de tegenstrevers door
„ Kerkelyke Straf-vonnissen sonder plaats aan hooger beroep te geven,
„ sult beteugelen; en de getuygen, de welk u opgegeven sullen zyn,
„ indien zy uyt gunst, of haat, of vreese, niet willen verschynen, sult
„ gy door diergelyke straf-vonnissen, sonder plaats aan eenig beroep te
„ geven, dwingen, om getuygenis aan de waarheit te geven. Gegeven
„ te *Avignon*, den 1 *April*, in 't elfde Jaar van ons Pausdom ".

Het *vergeven der Papelyke Prove* in dit Gasthuys, kwam insgelyks den Prooft van *Koningsveldt* toe; gelyk klaar blykt uit den volgenden Brief van den Jaare 1330.

„ Wy WILLEM, Grave van *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeelant*,
„ ende Heere van *Vrieslant*, maken cond allen luden: Dat wi van den
„ twist die gheweest heeft, twisscen onsen goeden luden van onser Porte
„ van *Delf*, op die een syde, ende den Proist van *Conincxvelde*, ende den
„ ghemenen Convente, op die andre syde, als om die Papelyke Proeven
„ van den Gasthuse te *Delft*, wel versien syn, na der bester waarheit die
„ wi daar of hebben ghevonden, bi den ghenen dien wy 't bevolen had-
„ den, ondervonden hebben; ende bekennende dien Proist die ghifte
„ voirseit van der Papeliker Proven van den Gasthuse voirschreven, ende
„ willen, dat hi se gheef, tot welcke tyt dat si versemet, enen goeden
„ reckeliken wairliken Man, die Priester is, of binnen 't Jaar Priester
„ worden mach, van der tyt dat hise hun ghevet. Gave hise ooc yemand
„ die hun alsó qualiken regierde, dat wyse mit redene ontsetten mochten,
„ soo souden wyse ontsetten, ende tot dien tyt enen anderen goeden
„ Man in synre stede setten, die die Papelicke Proven wel ende reck-
„ liken regierde; ende na des Mans tyden te behouden dien Proist synre
„ ghiften ende syns rechts. In oirkunde desen Brieve besegelt mit onsen
„ Segele. Gegeven in den *Haghe*, des anders daghe na Ascensioens-
„ dach, in 't jair ons Heren 1330.

In den Jaare 1469. is 'er omtrent het bedienen der Sieken in 't Gasthuys, ten overstaan van den Prooft van *Koningsveldt*, het volgende Reglement gemaakt:

„ Wy *Johan van Briedbeek*, by de verhenghenisse Godts, Abt van
„ *Sinte Marienwaart*, ende *Willem van Doetsburch*, Proest van 't Cloester
„ te *Conincxvelde*, ende *Pieter Ryck*, Pastoir van den Parochie-kerke in
„ den *Haghe*, maken condt, allen den ghenen, die onse tegenwoirdighen
„ Brief toecomen sal, ende ghetoent worden: Hoe die Eerwaardighe
„ Vader in Gode, Here *Symon*, bi die verhengenisse Godts, Abt Gene-
„ raal van die *Premonstreyten* Oerde wt goeder meninghe beroert, be-
„ gheert heeft te reformeren, ende in goede staat te brenghen, alle dat
„ ghene, dat tot sinen dienst ende sorghe behoorende is: Soe ist, dat hy
„ sommighe merkelike ghebreken vernomen heeft, in die Conversinnen,
„ dienende in dat oude Gasthuis te *Delft*, Ende dairom ons bevolen heeft,
„ mit sinen beseghelden Brieven, die waarheit te ondersoeken, ende te
„ corrigieren datt'er te corrigieren wair, ende te reformiren, datt'er te
„ reformiren wair; behoudelick datt'et 't Cloester te *Conincxvelt* in horen
„ rechte niet vercort en worde. Ende want wy in deze sake volcomelick
„ geinformeert syn, ende ghesien hebben alle datt'er in te oversien is,
„ ende oik ons ghetoont is, alle dat men in dese sake moghelik thonen
„ soude; ende wy sonderlinghe eenen Brief ghesien hebben, van Her-
„ toch *Willem*, Grave van *Hollant*, beseghelt, hoe datt'et hem belieft
„ ende ghenoich is. datt'er een Conversinne in dat oude Gasthuis wesen
„ sal, en niet meer. Soo is 't, dat wy, wt die mach, die ons in dese
„ saak bevolen is, ordineren, dat naa dese twe Joncfrouwen doet, voir-
„ tan niet meer dan een professide Joncfrou wesen en sal; ende die
„ wairlick moghen wesen; ende die Stede van *Delft* sal die wairlike Jonc-
„ frouw of en an moghen setten, als hun dat behagen sal. Ende die ghe-
„ ne, die dair professyt wesen sal, die sal ghekoren worden van die Ste-
„ de van *Delft*. Ende voirt, die Stede salse die Proest van *Coninxvelde*
„ presenteren, op alzulke maten, dat die anders gheen en kiest, dan die
„ vier-en-dertich jair oudt is. Ende want wi willen, dat dese ordinancie
„ ewelic duren sal. Soe is 't, dat wy in teiken van dien, onse Zeghe-
„ len hier an ghedruct hebben. In 't jair ons Heren 1469. op ten 27
„ dach van *Junio*.

Van de Oversten of Proosten van *Koningsveldt*, zyn de volgende tot onze kennisse gekomen, welke van tyd tot tyd het bestier van dit Klooster gehad hebben.

Heer *Gerard*, in den Jaare 1280.

Heer

Heer *Hendrik Byl*, 1314.
Heer *Arnout*, in de Jaaren 1321 en 1326.
Heer *Nicolaas*, 1329.
Heer *Frederik*, 1337.
Heer *Johan Beeste*, 1340.
Heer *Nicolaas*, 1352.
Heer *Johannes*, 1353.
Heer *Johan van Woudrichem*, van 't Jaar 1357 tot 1358.
Heer *Willem Sluiter*, 1398.
Heer *Gysbert*, mede 1398.
Heer *Nicolaus*, 14..
Heer *Udo*, staat bekend, als de Begever van *St. Pieters* Altaar tot *Schiedam*, in den Jaare 1427.

Heer *Johan Braatsbeek*, was eerst Overste of Proost van *Koningsveldt*, dog is naderhand Abt van *Marienwaart* geworden, en 1467. gestorven.

Heer *Willem van Doesburg*, werd gemeld in een bezeegelden Brief van den Jaare 1469. geteekent by *Johan*, Proost van *Marienwaart*.

Heer *Dirk van der Grave*, 1479.
Meester *Herman van Rossum*, Proost van *Koningsveldt*, is 1513. tot Abt van *Marienwaart* verkooren.
Heer *Nicolaas van Keten*, 1528.
Abraham van Vaneveld, 1550.
Heer *Jacob Stark*, algemeen Vicaris van *Koningsveldt*, 1572. welken tytel hy zig zelve geeft, in zeekeren oorspronklyken Brief van dat Jaar.

Uit deze Lyst der Proosten van *Koningsveldt*, besluit *H. van Heusden*, dewyl ze veel vroeger begint, als die van de Abdissen van *Koningsveldt*, dat het Mans-Klooster ook vroeger als het Vrouwen-Klooster dezes Naams gestigt zal zyn.

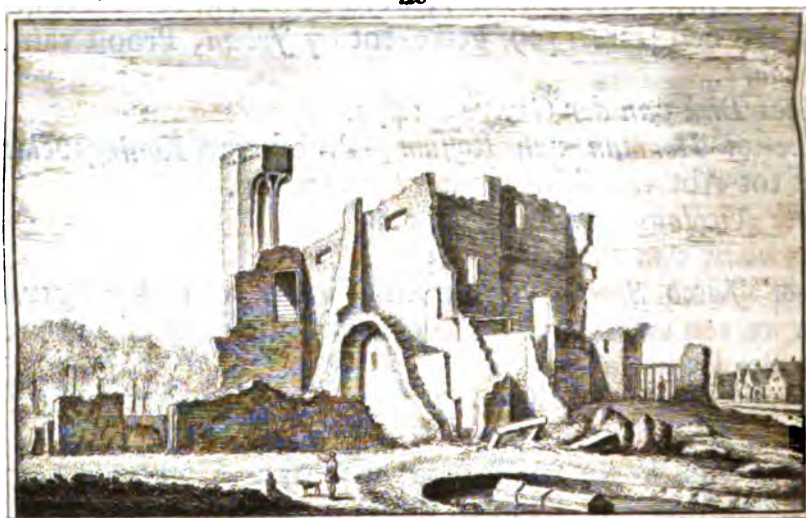
Vermits 'er tot nog toe, zoo wel van deze Proosdye of 't Mans-Klooster, als van de Abdye of 't Vrouwen-Klooster van *Koningsveldt*, geen Afbeeldinge voor den dag is gekomen,

hoedanig zig het zelve in zyn bloeijenden welſtand heeft bevonden; moeten wy ons behelpen met het beſchouwen van de veelvuldige Ruïnen, gelyk zig dezelve 1573. bevonden, zynde 's Jaars na dat dit groote Geſtigt verbrand is (*); dewelke ons door de arbeidzaame vlyt van den Konſtryken *Abraham Rademaker*, in de vier hier tusſchen gevoegde Gezigten, geteekent N°. 125 tot 128. zeer duidelyk vertoond worden, veel uitvoeriger als dezelve by *D. van Bleyswyk*, in deszelfs *Beſchryvinge* van *Delft* (†) voorkomen. Deze Ruinen, die na 't leven zyn afgebeeld, hebben mede niet lang geſtaan, maar zyn geheel geſloopt, en tot de grond toe geſlegt, zoo dat daar van niets ter Wereld is overgebleven.

(*) Zie hier vooren pag. 238.

(†) Pag. 348.

128

PROOSDYE van KONINGSVELT

'T

'T PALLEYS 'SKONINGS-UITHOF, BY DELFT.

KONINGS-UYTHOF

D'oude Historie-Schryvers dezer Landen getuigen, dat het Mans- en Vrouwen-Klooster van *Koningsveldt*, (daar van in de twee laatste Verhandelingen in 't breede is gesprooken;) gestigt zyn geweest, in of naast het Palleys, genaamt *des Konings-Uithof*, by *Delft*. Dies schynt het, dat dit Lusthof zyn naam mede ontleend heeft van Graaf *Willem* de *Tweede*, de welke *Roomsch-Koning* en *Keyzer* is geweest; en dat de naam dierhalven zoo veel beteekend als '*s Konings Buyten-Hof*.

De

De Geleerde en schrandere *M. Z. van Boxhorn*, in zyn *Tonneel van Holland* (*), spreekt van dit Palleys met de volgende woorden:

„ Daar heeft altydt aan de Stadt (*Delft*) gestaan, een „ zeer heerlyk Hof of Palleys, gestigt, zoo het schynt, van „ *Wilhelm* de *Tweede*, gemeenlyk genoemt *des Konings-Uithof*, „ beneffens 't welk *Richardis*, Moeye van dezen *Wilhelm*, „ heeft gefondeert een Klooster der Broederen, van d'Orden „ *Premonstreyt*, *Conincxvelt*; in 't welke zy ook kort daar na „ gezeidt wordt begraven te zyn ".

Dat dit Palleys door Koning *Willem* gestigt zoude zyn, gelyk in de *Steedeboeken* van de Heer *Johan Blaauw* mede verzeekert wierd (†), is egter onwaarschynlyk, schoon het uit de naam schynt te blyken; want dan zoude het in den beginne een anderen naam moeten gehad hebben, om dat het ten minsten reeds 1246. in weezen was, en alzoo een Jaar vroeger als Graaf *Willem* tot *Roomsch* Koning wierd verkooren (‡); dog zoude het konnen zyn, dat het toen eerst dezen *Koninglyken* naam gekreegen heeft. Dat het 'er reeds in den Jaare 1246. geweest is, blykt uit het Slot van zeekere wydluftige Privilegie van Koning *Willem*, als Graaf van *Holland*, aan de Stad *Delft* verleend, 't welke in de *Latynsche* en *Duytsche* Taale geleezen wierd, in 't vertaald *Tonneel van Holland*, van *M. Z. van Boxhorn* (§), daar in uitdruklyk gezegt word, in 't *Latyn*: *Acta sunt hæc apud Delff, in domo carissimæ materterræ meæ domicellæ*

(*) Pag. 143. Edit. Lat. pag. 162.

(†) By D. van Bleyswyk, Beschryvinge van Delft, pag. 353.

(‡) P. Scriverius Oud Batavia, pag. 198.

(§) Pag. 131 en 140.

domicellæ Ricardis, &c; en in 't *Duytsch: Gegeven van het Huys van onze Moeye Richardis, in 't Jaar ons Heeren* 1246. *op St. Tiburtinus- ende Valeriaans-dach.* Hier uit schynt te blyken, dat dit Palleys niet Koning *Willem* zelve, maar deszelfs Moeye *Richardis* toebehoorde. Daar over redeneert *D. van Bleyswyk* (*) aldus:

„ Of dit nu effectivelyck *het Huys van zyn Moeye* is ge-
„ weest, en dat den Koning tot een uitspanning om vermaak,
„ alhier deszelfs Moeye dikwils gink bezoeken, ende bywoo-
„ nen, en overzulks dit Palleys den naam van *Konincx-Uit-*
„ *hof* zoude bekomen hebben? Dan, of het zelfde by gifte of
„ geschenk hem van zyn Moeye aangekomen zynde, dierhalven
„ *het Huys van zyn Moeye* noemende was, hoewel aan hem
„ egter in der daat toebehoorende, gelyck de naam van *Co-*
„ *nincx-Uithof* eigentlyk mede brengt? Is uit verscheide rede-
„ nen twyfelagtig, en bedenkelyk: Maar het staat allenthal-
„ ven vast, dat des Konings Moeye, de meergenoemde *Ric-*
„ *hardis* van *Delft*, de Abdye van 't *Koningsvelt*, der Oorde
„ van *Premonstreyten*, hier nevens heeft doen erigeren ende
„ opbouwen ". Dus verre *D. van Bleyswyk.*

Volgens *Jan Veldenaar*, en de oude *Hollandsche Chronyk* (†), beneffens andere die haar vol gen, en hier vooren ten deele zyn aangehaald (‡), zoo is dit *Uithof*, ten minsten 1223. en mogelyk veele Jaaren te vooren reeds in weezen geweest; vermits zy uitdruklyk zeggen: Dat *Richardis* het Klooster *Koningsveldt* stigtede, *in haar Vaders Wthof* by *Delft*; waar uit blykt, dat dit een Hof van Graaf *Willem* d'*Eerste* (waar van *Ric-*

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 350.

(†) Hier vooren pag. 219.

(‡) Pag. 232.

Richardis van *Delft* een Dogter was (*);) geweest moet zyn, die reeds in den Jaare 1223. is overleeden. Dies zoude het konnen zyn, dat Graaf *Willem* d'*Eerste* dit Hof eerst heeft Gebouwt; en dat dit onder de Goederen geweest is, dewelke *Richardis* zyn toegedeelt; vermits *W. van Goutboeven* (†) uitdruklyk zegt: *Datze te Delft woonde, en daar haar gedeelte van haar Vaders goedt hadde.* En 't schynt, dat dit Hof aan *Richardis* maar gedurende haar leven gemaakt was, vermits Koning *Willem* in zyn Verlof-Brief aan *Richardis*, in den Jaare 1251. verleend (‡), om een Mans-Klooster *binnen 't Hof van Delft* te mogen timmeren, het zelve uitdruklyk *ons Hof* noemt, als het welke na den dood van *Richardis*, indien ze vroeger als hy was komen te sterven, aan hem wederom hadde moeten vervallen.

Van dit Hof werd ook gewag gemaakt, in de Bulle van Paus *Innocentius* de *Vierde*, van den Jaare 1252. tot bevestiginge van het Mans-Klooster voorsz. verleend, daar in het de naam draagt van *het Kasteel, door de wandelinge Delft genaamt* (§). Hoedanig dit Kasteel of Hof in zyn welstand geweest is, daar van is al zoo weinig bekend, als van de twee Kloosters die daar naast aan gelegen hebben; met welke het te gelyk door die van *Delft*, in den Jaare 1572. verbrand en verwoest is. 's Jaars daar na heeft een zeeker Liefhebber de Ruinen doen uitteekenen, welke de Konstryke *Abraham Rademaker* ons in drie Gezigten medegedeelt heeft, waar van het eerste hier voor is geplaatst, het tweede hier volgt, en het laatste hier agter word gevoegt:

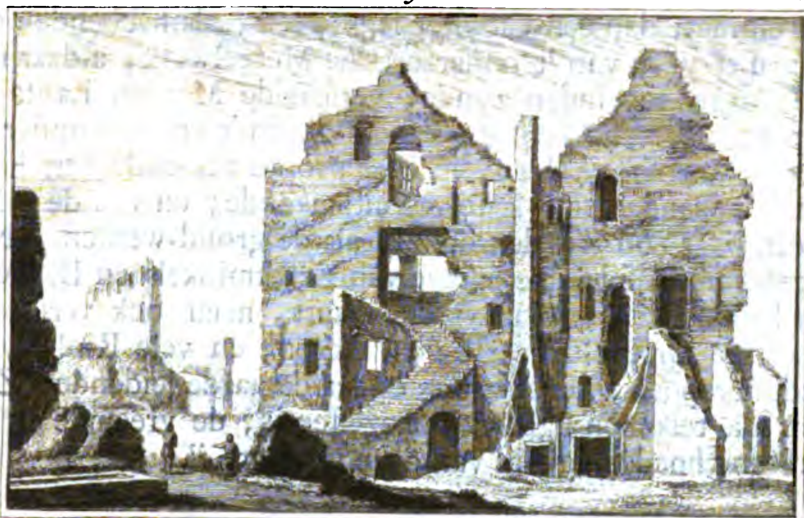
Zynde

(*) P. Scriverius Oud Batavia, pag. 179.

(†) Siet hier vooren pag. 220.

(‡) Ibid. pag. 239.

(§) Ibid. pag. 240.

Konings-Uythof 1573

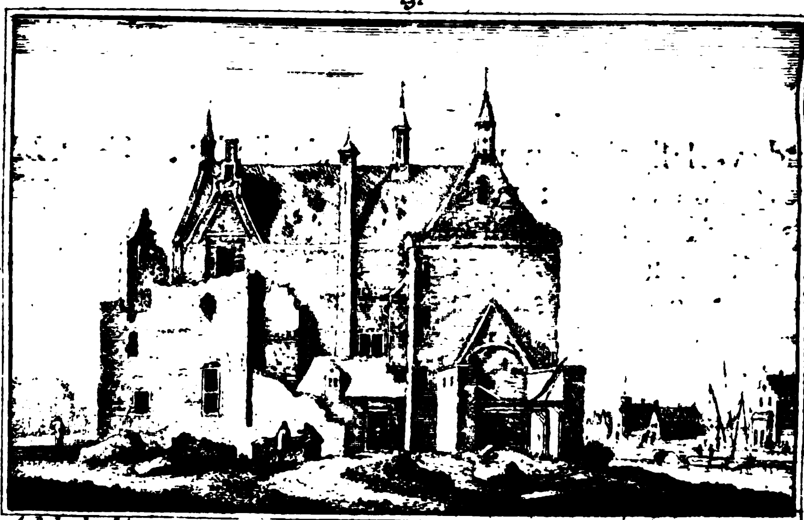
Zynde veel fraaijer en uitvoeriger als die by de Heer *Bleyswyk* gevonden worden; vertoonende zig ook minder geschonden als de Klooster-Gebouwen, daar van in de voorgaande Verhandelinge is gesprooken; en egter is dit geheele Gebouw naderhand, zoo wel als de andere, mede geheel afgebrooken, en ter aarde toe gesloopt en geslegt geworden.

Deze verhandelinge, van het vermaarde *Koningsveldt*, en van *'s Konings-Uithof*, zullen wy besluiten, met de woorden van den Heere *D. van Bleyswyk*, zeggende (*):

„ Voorwaar, de Afbeeldingen van de menigvuldige Rui-
„ nen, die ik daar van van alle kanten na 't leven, in den Jaare
„ 1573. uitgeteikent, onder my berustende hebbe, doen ge-
noeg-

(*) Pag. 353.

„ noegzaam uitblinken, dat dit Gebouw t'enemaal na de An-
„ tykſche manier, van een byzondere en zeer uitnemende groo-
„ te, en meer dan een Clooſter is geweeſt, als hebbende ook,
„ naar uitwyzen van 't onderaartſche Metzelwerk, aldaar nog
„ hedendaags te vinden zynde, verſcheide Mergen Lants be-
„ ſlagen. De gebakke ſteenen, die zig in 't vroeten onder de
„ aarde komen op te doen, in haar groote zes ende een halve
„ vande hedendaagſche Klinkers uitmakende; en van de zelfde
„ zoorte was zoo wel den opſtal, als de grond-werken. Niet
„ alleen een conſiderable partye van Scherminkels en Bekkene-
„ len hebben zig wyders veropenbaart, maar ook verſcheide
„ gewelfde Grafkelders, Regen-bakken, en vele Riolen; als
„ mede Trappen, nederwaarts onder de aarde leidende: Zulk
„ naar alle teikenen ligtelyk te bezeffen is, de vreemde en on-
„ gemeene hoedaanigheid van deze ſtructure".

A. Rademaker fecit — KONINGS-UYTHOF — 1573.

HET

HET
CARTHUYSER KLOOSTER, BY DELFT.

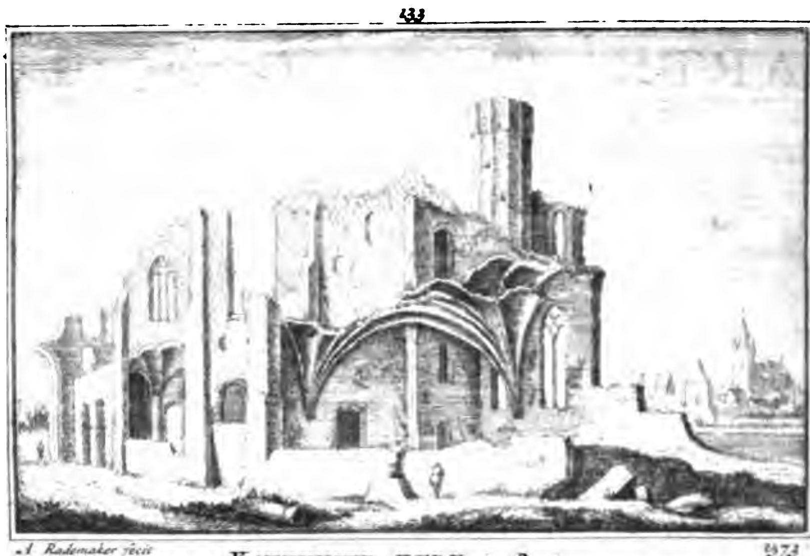

KATHUYSER-KLOOSTER by Delft 1573

Van ouds hebben in geheel *Holland* niet meer dan drie *Carthuyzer-Kloosters* geweest (*), die kort na den anderen gestigt, en ook omtrent eenen tyd geruineert zyn; namentlyk door de opgekomen *Spaansche* Oorlog, en de veranderinge van de Religie onzer Voorouders.

Het

(*) W. van Gouthoevens Chron. pag. 118. S. van Leeuwen, Batavia Illustrata, pag. 1333.

Het *eerste* heeft gestaan digt by *St. Geertruydenberg*, gestigt by Heer *Willem*, den Bastert van *Duyvenvoorde*, Heer van *Breda*, den *Berg* en *Oosterbout*, dewelke 1353. is overleeden.

Het *tweede* stond kort buiten de Muuren van *Amsterdam*, gestigt by Hertog *Albert van Beyeren*, omtrent den Jaare 1393. waar van ik in myn *Reformatie van Amsterdam*, *pag.* 249, &c. breeder heb gesprooken.

Het *derde* heeft gestaan by *Delft*, digt onder de Stad, aan de Westzyde van dezelve, een weinig wyder van de Stad als *Koningsveldt*, en van den gemeenen weg, en de *Maaslandtsche* Vaart, ten Zuiden omtrent een Musquetschoot verre Veldwaards inwykende; buiten de Poort die den weg naar *Maasland* wyst, anderzints de *Waterslootsche* Poort genoemt. Van dit laatste staat ons hier nader te spreeken.

De

De bekende *Pater Mudzaart*, agter zyn Kerkelyke Historien, in een Register van de voornaamste Kloosters dezer *Nederlanden*, die van ouds onder de *Carthuziaanen* in aanzien zyn geweest, of nog zyn, zegt aldaar:

„ Dat de Carthuyse by *Delft*, gezegt *het Huys van St. Bar-*
„ *tholomeus*, wierd gestigt omtrent het Jaar 1470 ".

Dog dit schynt vreemd, vermits dit nergens anders gevonden werd, ook geen Stigter daar by gemeld staat. Beeter schynd de aanwyzinge van *W. van Goutboeven*, in zyn *Byvoegzel* op de *Hollandsche Chronyk* (*), zeggende:

„ Het was gefondeert, zoo ik bevinde, by eenen Grave van
„ *Oostervant*, 't welk zoude geweest hebben des voorsz. Her-
„ toge *Aalberts* Sone, te weten Hertog *Willem*, ofte liever
„ Heer *Vranck van Borsselen*, ontrent den Jaare 1430 ".

En *D. van Bleyswyk*, in zyn Beschryvinge van *Delft* (†), geeft daar van nog nader bescheid, en zegt:

„ Dat het gestigt is omtrent den Jaare 1430. by eenen Grave
„ van *Oostervant*, 't welke gemeenlyk in die tyden der Graven
„ van *Hollandt* oudste Zoonen waren; en over zulks by veele
„ geagt werdt een werk geweest te zyn van Hertog *Willem*,
„ Zoone van Hertog *Aalbrecht*; of zoo andere willen, zou
„ 't zelve geschiet zyn, door Heer *Vranck van Borselen*, die
„ naderhand aan de Gravin Vrouw *Jacoba* is getrouwt ge-
„ weest. In dit gevoelen is *Miræus*, in zyn Boek genaamt
„ *Not. Belg. Eccles. in elencho Nobil*, schryvende: *Dat Frank*

„ *van*

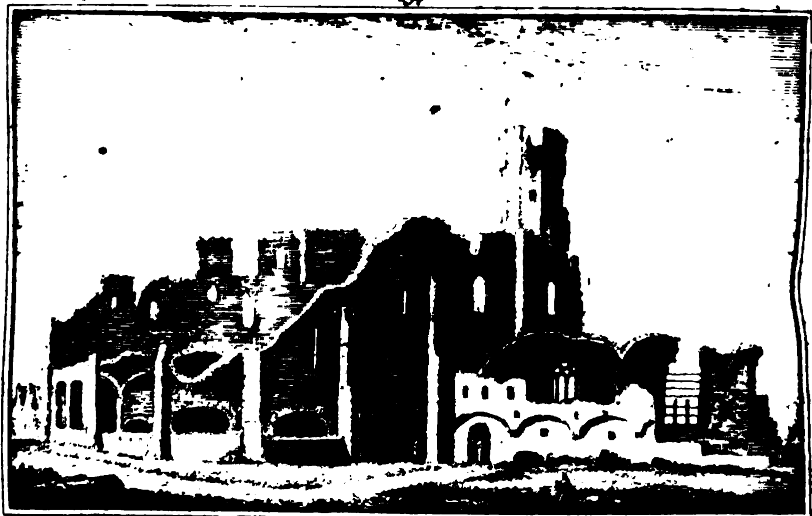
(*) Pag. 118.

(†) Pag 354.

„ *van Borselen, Graaf van Oostervandt, het Carthuyser Klooster by Delft, en de Cannoniken in het Dorp St. Martens-dyk genoemt, heeft gestigt, en van Inkomsten verzorgt* ".

By *H. van Heusden*, in zyne *Kerkelyke Oudheeden* (*), vinde ik aangeteekent:

„ Dat dit Carthuyser-Klooster *St. Bartholomæus Klooster te Jerusalem* wierd genoemt, en in 't Jaar 1430. door *Vranck van Borsselen*, Graaf van *Oostervant* is gestigt ".

KATHUYSER-KERK

Van de uiterlyke gestalte van dit Klooster, hoedanig het zig in zyn bloeijenden welstand vertoonde, is my tot nog toe niets gebleeken; schoon de Heer *D. van Bleyswyk* in zynen tyd, om-

(*) Derde Deel, pag. 726.

omtrent den Jaare 1667. verzeekerd, dat 'er toen nog ergens iets van in weezen was; zeggende (*):

„ My is aangedient, met genoegzaame verzeekeringe, dat „ nog ergens een kleine Schilderie is beruſtende, van de fi- „ guurlyke geſtalte dezes Carthuſers-Klooſters buiten *Delft* ".

De Orden der *Carthuyſers* vereyſchte in den beginne, datze verre van 't gewoel van alle Menſchen, op afgeleegene Plaatzen haare Klooſters ſtigtede, en zeer groote armoede beloofden. Dog hier van ſchynenze in *Holland* geen werk gemaakt te hebben, vermits zy haare drie Klooſters aldaar niet op eenzaame of woeſte Plaatzen, maar wel digt onder het bereik van drie der aanzienlykſte Steeden hebben getimmert; ook was haar gewaande armoede tot zulken ſtaat gebragt, (zegt *D. van Bleyswyk*,) dat zy ten opzigte van pragt en rykdommen voor veele groote Vorſten niet behoefden te wyken. Van de koſtelykheden van dit aanzienlyke Klooſter by *Delft*, heeft *Carel Vermander* (†), in 't leven van *Pieter Aartſen*, anders genoemt *Lange Pier*, een *Amſterdammer*, en een der uitmuntendſte Schilders van de voorgaande Eeuwen, ons een gering denkbeeld over gelaaten, zeggende: dat te *Delft* in het Carthuyſers-Klooſter, onder anderen door den voorſz. Konſtryken Meeſter geſchildert was, een ſchoone groote Altaar-Tafel met deuren; verbeeldende van binnen een Crucifix; op de deuren van binnen een Kersnacht en de drie Koningen, maar van buiten de Evangeliſten; welk heerlyk gedenk-teeken, tot jammer van de Konſt, in de Beeldtſtormerye van den Jaare 1566. door de ſchendige handen van onverſtandige Menſchen is vernielt; tot groot hertzeer van den Meeſter, die dit alles beleeft heeft, en

(*) Pag. 355.

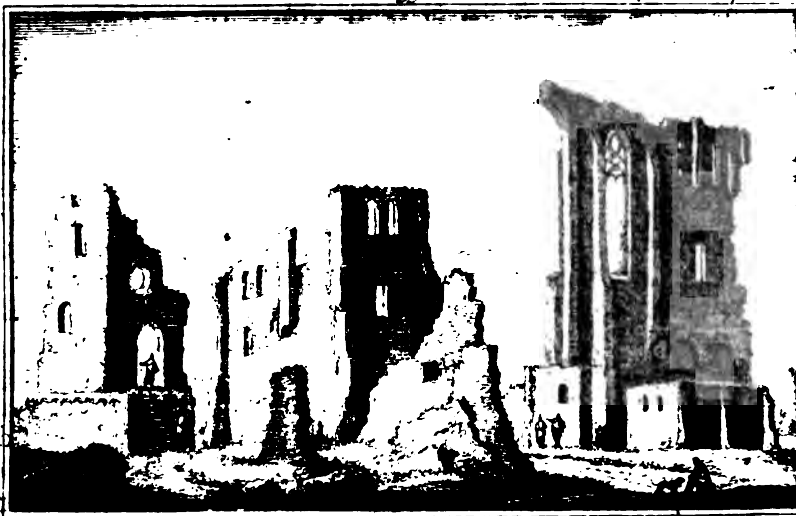
(†) Schilderboek, pag 163.

en zeer verdrietig was, dat zyne dingen, die hy de Wereld tot gedagtenisse meende na te laten, zoo te niet wierden gebragt; gebruikende dikwils met zulke Konst-vyandige Menschen groote woorden, tot zyn eigen gevaar. Hy is gestorven den 2 Juny 1573. in den ouderdom van 66 Jaaren.

Van de verdere omstandigheeden van dit Klooster, vinde ik niets aangeteekent, als alleen, dat het, weinig Jaaren voor deszelfs verdelginge, nog merkelyk is verbetert, en met nieuwe Gebouwen vercient, door den Prior *Bartholomeus Streng*.

Na dat dit Klooster, omtrent hondert en veertig Jaaren, in een bloeienden welstand geweest was, is het zelve, even als *Koningsveldt*, door de *Dalvenaars* om verre gehaalt, gedurende de *Nederlandsche* Beroertens, en vervolgens geheel gesloopt, Want zoo haast als de Stad *Delft*, beneffens andere, van den *Spaanschen* Hertog van *Alba* was afgeweeken, was men bedugt, dat de vyand in dit Klooster mogte nestelen, en de Stad beschadigen, of ingevalle van beleegeringe een sterkte daar van formeeren; en wierd dierhalven van Stads wegen geruïneert. In de vyf Print-Tafereelen, geteekent N°. 132 tot 136. worden ons door den Konstryken Meester *Abraham Rademaker*, de overgeblevene Ruinen van dit Klooster zeer duidelyk afgeschetst, gelyk dezelve zig in den Jaare 1573. vertoonden, en toen door een Konst-Liefhebber zeer fraai na 't leven zyn afgebeeld. Dezelve zyn niet alleen veel uitvoeriger als by den Heer *D. van Bleyswyk*, maar de 134 en 136ste Afbeeldinge in dit Werk, worden by *Bleyswyk* in 't geheel niet gevonden.

Van

KATHUYSER

Van deze Ruïnen is insgelyks niets ter Wereld overgebleven, maar dezelve zyn ten eenemaal verdelgt, en tot de grond toe geslegt; zynde daar van niets anders overig als een Boeren-wooning of Bouwhuys, thans nog de naam voerende van 't *Oude Klooster* of de *Carthuysers wooninge;* hebbende aan de Zuydzyde een Gragt, de welke een stuk weegs Westwaards, en van daar wederom Noordwaards loopt; voorts onder door een steene Brug, (geleegen in de gemeene Ryweg na 't West-Land, en de *Carthuysers-Heul* genoemt;) uitwaterende in de *Maaslandsche* Vaart. Dit is de Gragt geweest, welke van ouds rontom het Klooster heenen liep; 't welke meest gestaan schynt te hebben, ten Noordwesten van de voorsz. Wooninge; daar men de Weylanden met veele heuvelen en hoogtens bevind, op welke men met een Mes of ander scherp Instrument in de grond steekende, daadelyk Steenen en Puyn van de fondamenten gewaar word; gelyk men ook zoo in de Huyzinge, als op

de Werf van de voorsz. Wooning nog eenige stukken en stollen van Kerk-Teegelen en Sarken vind, op welker zommige nog oude en uitgesleetene Letters gezien worden; volgens 't getuigenis van den Heer *D. van Bleyswyk* (*).

Ik sal hier slegts nog byvoegen, dat in 't hevigste van den *Spaanschen* Oorlog, de *Carthuysers* by *Delft* zig in haar Klooster niet veilig oordeelden, dierhalven, tot verseekeringe tegens alle overlast der Soldaaten, 1571. binnen de Stad weeken, zynde derzelver laatste Prior *Johan van Eschede*. Onder de gevlugtede *Carthuysers* was eenen Broeder *Joost* van *Ter Goude*, uit een Edel geslagte van *Schoonhoven* afkomstig; dewelke over *Ter Goude* naar *Utrecht* willende reyden, onder wegen door de moedwillige Krygsluiden van *Lumey* wierd aangehouden, gevangen genomen, en den 1 *Augusty* 1572. in den *Briel* opgehangen; om dat hy weigerde (gelyk gezegt werd,) vleesch te eten, en uit gewyde Vaten te drinken. Aldus verhaald het *H. van Heusden* (†); dog by *D. van Bleyswyk* staat (‡), dat dit geschied is 1571 volgens 't byschrift van een Printverbeeldinge van dezen zoogenaamden *Saaligen Joost*, die door den Paus op 't Register der Heiligen op 't heerlykste is ingelyft.

(*) Pag. 358. (†) Oudheden, Derde Deel, pag. 726. (‡) Pag. 358.

A. Rademaker fecit

KATHUYSER *binnen hare Muraslen.*

HET DORP
OVERTSCHIE,
IN SCHIELAND.

37

A. Rademaker fecit — OVERTSCHIE — 1630

Het Watertje de *Schie*, in de oude Brieven ook wel *Schye* genoemt, neemt zyn begin van *Delft*, en loopt van daar op, door en voor by *Overschie*; van daar het zelve 't binnen Water in de *Maas* komt te lossen. Die van *Rotterdam* hebben mede een Graft naar *Overschie* gegraven, die zy ook de *Schie* noemen; strekkende van *Rotterdam* af, tot aan *Overschie*, daar zig dezelve in de regte *Schie* ontlast: zoo dat de heedendaagsche *Schie* ten deele een Vliet, ten deele een gegravene Graft is.

Dat *Overschie* van deze Vliet, de *Schie* den naam heeft ontleend, is zeeker en klaar genoeg (*); dog wegens de bygevoegde naam valt eenige twyffelinge. De Oudheidskundige *S. van Leeuwen* (†) is van gedagten, dat *Overschie* dezen naam heeft, als *over* de *Schie* geleegen; 't welke my zeer aanneemelyk zoude voorkomen, indien in de oude Brieven reeds voor den Jaare 1400. de naam *Overschie* dus gevonden wierd; maar daar in werd dezelve *Ouderschie* en *Ouwerschie* gespelt ten teeken dat dezelve zoo veel beteekent, als *Ouder-* of *OuwerSchie*; voortkomende mogelyk, om dat dit Dorp aan d'*oudste* loop van de *Schie* geleegen is; in tegenstellingen van de andere en nieuwere *Schie*, naderhand gegraven.

Het Land tusschen *Overschie*, (zoo als men dit Dorp heedendaags noemt;) en *Rotterdam*, niet tegenstaande het al lang bedykt was, bleef evenwel door de laagte van den Dyk, moeraszig, volgens *Ger. van Spaan* (‡); dewelke uit *P. Scriverius* aanhaald:

„ Tusschen *Rotterdam* en het Dorp van *Overschie*, is het
„ Land ontrent den Jaare 1270. bedykt geworden, het welk
„ te voren maar Moeras en was; ende plagte over de 400 Jaar
„ eenen ouden Dyk te leggen, ende te loopen by ofte ontrent
„ het nu tegenwoordige Huys *Honingen*, en zoo voorts naar
„ het Huys te *Krooswyk*, *Overschie*, en van daar tot *Schiedam*
„ toe. Zoodanig was hier het wezen van het Landt, eêr de
„ Stadt *Rotterdam* Gebouwt was ".

Ondertusschen beweert *G. van Spaan*, dat de Geleerde *P. Scriverius* omtrent den loop van den ouden Dyk een misslag heeft, aanwyzende hoedanig dezelve na zyn gedagten geleegen heeft, 't welke by hem kan nagezien worden.

In

(*) Boxhorn Tooneel van Hollandt, pag. 165.

(†) Batavia Illustrata, pag. 199.

(‡) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 194.

In den Jaare 1340. verkreegen die van *Rotterdam* Privilegie van Graaf *Willem* van *Holland*, om een Graft naar de *Schie*, of tot aan *Overschie* te mogen delven, en een weg daar langs te maaken, luidende als volgt (*):

„ *Willem*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelandt*, ende „ Heere van *Vrieslandt*, ontbieden u, onze Heemraden van *Schieland*, „ dat gy onze luiden van onze Poorteren van *Rotterdam*, doet hebben een „ opene vaart, ende een weg daar by, strekkende van *Rotterdam*, tot in „ de *Schie*, welke tyden dat zy's begeren sullen, ende gestaat op heuren „ costen, ende wat gy vint dat van hen luiden niet betaalt is, dat gy hen „ dat doet hebben, op u zeggen, en op u goedtdunken, tot onzen Poor- „ ters voorschreven oorbaar: Want wy hem die vaart toegezeit hebben, „ en onze wille is, dat zyze hebben in der maniere voorschreven, ende „ des en laat niet. Gegeven tot *Bergen* in *Henegouwen*, des Vrydaags na „ Pinsterdag, in 't Jaar ons Heeren 1340".

Ondertusschen schynt het, dat het delven van deze Vaart tegenkantingen ontmoedt heeft; waar om drie Jaaren daar na een nadere Handtvest volgde; van dezen inhoudt (†):

„ Wy *Jan* van *Henegouwen*, Heere van *Beaumont*, Stadhouder ons liefs „ Heeren, en Neve 's Grave van *Henegouwe* en van *Hollant*, ontbieden „ u, *Daniel van Roderyse*, Baillu van *Delflant* ende van *Schielant*, *Gerrit* „ *Heymenzoon* Rentmeester van *Noort-Hollant*, ende van den Lande van „ *Woerden*, ende den gemeenen Heemraade van *Schielant*, dat gy vaart „ sonder vertrek op die Vaart, die gaat tusschen *Rotterdam* en de *Schie*, „ ende die *Schie* te maken als gy vint dat oorbair is des gemene Lants, „ mitter minste schade; ende dat gy allen den genen, die men haar lant „ daartoe besigen sal, ofte die by die vaart gehindert soude wesen aan „ heuren lande, heur land doet gelden, ende heuren hinder van heuren „ lande versetten, als u dunckt dat weselyk es. Ende ontbieden u, „ *Philips van der Spange*, *Klaas Ruven*, *Willem van der Veenen*, ende an- „ ders alle den genen, diere ingelanden zyn, dat gy die van *Rotterdam* „ die

(*) Ibid. pag. 210.

(†) Ibid. pag. 211.

„ die vaart delven laat, ende daar af ontfangt. In 't jaar M. CCC.
„ XLIII. Moet wesen al sulk gelt, als u die goede luiden voorschreve
„ toesetten sullen; want onse en onsen raide dunkt dat die vaart nuttelyk
„ is, door gemeenen lande. Desen laat niet. Gegeven in den *Hage*, des
„ Sonnedaags na Sint *Jans*-dag *decollatie*. in 't Jaar 1343.

Aldus heeft deze Vaart voortgang gehad, zynde de *Rotterdamsche Schie*, tot geen ander einde gegraven, dan om een doorvaart van *Rotterdam* door *Overschie*, tot in de *Delfsche Schie* te hebben.

Het Dorp *Schie* is geleegen, ten deele onder *Schieland*, ten deele onder *Delfland*; waar om de Wethouders van *Delft* hier van Ambagts-Heeren zyn; dog zedert wanneer, en hoe lange zy deze Ambagts-Heerlykheid hebben bezeeten, is onzeeker; vermits de Burgermeester *D. van Bleyswyk*, in de Secretarye van deze Ambagts-Heerlykheid daar na onderzoek gedaan hebbende, geene Papieren voor den Jaare 1600. heeft konnen vinden. De Passagiers die aldaar de Stads-kade aan de Westzyde van de *Schie* langs komen, moeten met Schouwen en Schuiten daar over gezet worden.

Door dit Dorp is een zeer groote passagie, voor Scheepen en Schuiten, die van *Delft* naar *Delfs-haven* en *Rotterdam* heên en weêr vaaren. Het schynt, dat men hier van ouds aan de Noordzyde van 't Dorp, eerst over een Heul of Brug heeft gepasseert, maar daar na over een Dam, door den welken Verlaaten (*) waren; welke die van *Schieland*, als daar naast aangrenzende,. pretendeerden onder haar Heemregt geleegeu te zyn, en zulks na haar believen wederom wilden openen, buiten toestemminge van die van *Delfland*, welker Landen dikwils daar door wierden benadeelt. Deze Brug en Verlaaten hebben meermaals aanleidinge tot twist gegeven, tusschen die van *Rotterdam* en *Delft*, die zeer hoog geloopen is. Hertog *Albert*

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 30. 93.

Albert van Beyeren, als Graaf van *Holland*, gaf in den Jaare 1375. aan de Heemraaden van *Delfland* Octroy, dat zy deze Brug als onder 't Heemregt van *Delfland* geleegen wanneer zy 't ten dienste van den Landen oirbaarlyk oordeelden, mogten afbreeken, toedammen, en aldaar een Overtogt en Wind-Aas op stellen; welke Brief in 't geheel by *D. van Bleyswyk* (*) geleezen kan worden: Dog vyf Jaaren daar na gaf dezelve Hertog *Albert van Beyeren*, aan die van *Rotterdam* een geheel tegenstrydige Handvest, namentlyk om de Heul of Brug open te houden: luidende als volgt (†):

„ *Aalbregt*, by Godes genade Palens-Grave op ten *Ryn*, Hertoge van „ *Beyeren*, Ruiwaart van *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeelant*, en Heere „ van *Vrieslant*, doen kond allen luiden: Want ons voortyts ons goede „ luiden van *Delflant* aanbragten, dat het onse landen groot nutschap „ waar, dat men die Heul toedamde, die lag te *Ouderschie*; en om dat „ besorgt is, en wy ondervonden hebben, dattet onse gemene landen en „ ons proffyteliker en beter is, dat daar een open Heul leit, soo hebben „ wy, voor ons, en onse nakomelingen geoorlooft, ende oorlooven „ onse goede luiden van *Rotterdam*, en heure nakomelingen, weg te „ doen die Wintasen, die staan by der *Ouwerschie*, ende den dam open „ te doen, ende een Heul daar weder te waken; ende geven hem magt „ die Heul open te houden na heuren Hantvesten, die sy van onse „ Voorouders hebben; ende want hem iemant weer daar in dede, wes „ stoot of hinder dat hem daar af quame, dat trecken wy aan ons. In „ oirkonde desen Brief besegelt met onsen Segele. Gegeven in den *Hage*, „ des Vrydages na der 11000 Maagden dag, in 't Jaar ons Heeren „ 1380 ".

Om te toonen dat het ernst was, gaf Graaf *Albert* nog het volgende Bevel aan die van *Delft*, aangaande deze Brug (‡):

„ *Aalbregt*,

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 31.

(†) G. van Spaan Beschryvinge van Rotterdam, pag. 212.

(‡) Ibid. pag. 213.

„ *Aalbregt*, by Godts genade Palens Grave op ten *Ryn*, Hartoge in
„ *Beyeren*, Ruwaart d.r Heerlykheyt van *Henegouwen*, van *Hollant*, van
„ *Seelant*, en van *Vrieslant*, ontbieden u, *Louff van den Eynde*, onsen
„ Schout van *Delft*, dat gy trekt na onse goede luyden van *Rotterdam*,
„ als sys u vermanen, en doet weg die Wintasen, die staan by der *Ou-*
„ *werschie*, en doet den Dam op; alsoo dat sy een Heul daar weder ma-
„ ken mogen, tot heuren proffyte ende oirbaar. Want wy verstaan
„ hebben, dat onse goede luyden en Gemeenen Landt van den voor-
„ seiden Dam grooten hinder en schade gehad hebben; en desen laat
„ niet, want wy 't immers willen gedaan hebben. In oirkonden desen
„ Brief besegelt met onsen Segele. Gegeven in den *Hage*, op *St. Symon*
„ in den Avont, in 't Jaar ons Heeren 1380 ".

Deze Vryheid kostede die van *Rotterdam*, aan Hertog *Albert* 500 *Frankrykscbe* Franken van Gout, daar voor de Graaf haar de volgende Quittantie gaf:

„ *Aalbregt*, by Gods genade Palens-Graye op ten *Ryn*, Hartoge in
„ *Beyeren*, Ruwaart der Heerlykheden van *Henegouwen*, van *Hollant*, van
„ *Seelant*, ende van *Vrieslant*, doen cond allen luden: Dat wy by ons
„ selfs hant ontfangen hebben, van *Jan die Brievea* en *Wouter Abbensoon*,
„ van onser gemeener luiden onser stede, van *Rotterdam*, 500 *Frankkeryxe*
„ Vranken van Goude, of payement heur waarden; roerende van de
„ Heul tot *Ouderschie*. En daar van schelden wy onse goede luiden voor-
„ schreven, voor ons, en voor onse nakomelingen quite, mit desen
„ Brieven, besegelt mit onsen segele. Gegeven te *Heusden*, op *Martins-*
„ *dag* in den Winter, in 't Jaar ons Heeren 1380 ".

Naderhand hebben de *Delvenaars* het Baljuwschap van *Schieland* in Pagt gehad, als wanneer het schouwen van de meergemelde Brug, en andere verschillen met die van *Rotterdam* van nieuws zeer hoog zyn gereezen; waar op zy het Baljuwschap hebben moeten neêrleggen, en de verdere verschillen wierden afgedaan, volgens d'uitspraak van de Heere van de Reekeninge in den *Haag*, als Goede Mannen in dezen verkooren, op den 27 Maart 1513. Daar by onder anderen verstaan wierd: Dat het schouwen van de Brugge van *Schiedam*, van de

de *Billerse Heul* tot de *Heul* van *Ouderschie*, dien van *Rotterdam* zoude toekomen, &c (*).

Schoon nu partyen in den beginne hier mede te vreeden moesten zyn, egter ontstond 'er over meergemelde Brug t'elkens weder nieuw krakeel. Als de *Rotterdammers* de Vaart by dag gediept hadden, smeten 'er de *Delvenaars* 's nagts wederom modder in; ja zelfs nog groote Blaauwe steenen, en stukken van zarken daar by, zoo dat 'er nauwelyks een Zand-Schip door konde. Dit deeden de *Delvenaars*, zegt *G. van Spaan* (†), om den Koophandel van de *Rotterdammers* te benaadeelen, alles door de *Havensche Schie* te doen passeeren, en de gelaadene Scheepen voor haare Stad te krygen. Zelfs in de laatstverloopene Eeuwe, onder anderen 1622. is 'er om deze Brug nog moeijelykheid geweest; en zedert meermaals (‡), zoo dat het schynt, dat de *Rotterdammers* en *Delvenaars* malkander kwalyk daar over zullen konnen verstaan, om dat ze tegenstrydige belangen hebben.

Het Dorp *Overschie* is vry aanzienlyk, en tamelyk in de lengte geleegen. De voorgaande cierlyke Printverbeeldinge, geteekent N°. 137. geeft ons een denkbeeld, hoedanig zig het zelve, in den Jaare 1630. aan de binnenkant naar de Veenen toe vertoonde; en de volgende N°. 138. het gezigte van dit Dorp aan de *Schiekant*, in 't zelve Jaar; beide door den Konstryken *Abraham Rademaker* in 't Koper gebragt. Volgens het Quohier Generaal, of de Lyst van alle de Verpondingen over geheel *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. staat het zelve te boek voor 128 Huyzen, en betaalt, volgens een geschrevene Lyst, onder my berustende,

(*) S. van Leeuwen, Handtvesten van Rhynlandt, pag. 427. D. van Bleyswyk, Beschryvinge van Delft, pag. 33. G. van Spaan Beschryvinge van Rotterdam, pag. 208.

(†) Pag. 209.

(‡) Pag. 214.

de, voor 1921. Morgen 415 Roeden, 6265. Guldens, 15 Stuivers 3 Deniers; maar volgens een andere Copye, mede onder my berustende, voor 1921. Morgen 222 Roeden, 6165. Guldens en 14 Deniers; welk verschil nogtans niet groot is.

Dit Dorp pronkt met een deftige Parochie-Kerk, voor ruim 200 Jaaren gebouwt, na dat de voorgaande door de *Rotterdamsche* bezettinge, geduurende de binnenlandsche beroertens; (daar van terstond nog iets gezegt zal worden;) aan de vlamme was opgeoffert. De herbouwde is veel heerlyker als de voorgaande, en is tegenwoordig nog met drie Kooren voorzien. Deze Kerk heeft een hooge en cierlyke Tooren, wiens gestalte in de twee bygaande Printverbeeldingen beschouwt kan worden. De trans van dien Tooren praalt nu nog met vier kleine Toorentjes. In de Roomsche tyden is de Kerk, volgens zommige ter gedagtenisse van de H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, maar volgens andere van *St. Nicolaus* ingewyd geweest.

Deze Kerk plagte te staan onder het Deekenschap van *Schieland*. De Pastory wierd door den Abt van *Egmondt* begeven; maar het instellen en bevestigen geschiede door den Dom-Proost of Aarts-Diaken van *Utrecht*. De geleerde *Martinus Dorpius* van *Naaltwyk*, bekend voor een groot Poeët en Theologant, heeft wel eêr de Pastorye van *Overschie* bekleed.

In den Jaare 1558. bevond zig de Kerk in een soberen staat, ook met schulden belast; en vermits de zelve noodzaakelyk hersteld moeste worden, heeft *Willem van der Goes*, Abt van *Egmondt*, de Kerkmeesters gemagtigt, om eenige Erven en Landgoederen, de Kerke toekomende, te mogen verkoopen, en de Penningen daar toe te besteeden; met den volgenden Brief in de *Nederduitsche* Taale (*):

„ *Willem*

(*) H. van Heusdens, Oudheden, Derde Deel, pag. 661.

„ *Willem van der Goes*, by Goeds genade Abt van *Egmondt*, doe condt
„ eenen yegelyck. dat alfoe die Kercmeefters van *Ouwerfchye* ons ver-
„ toont, ende te kennen gegeven hebben, hoe dat die Kerck van *Ouwer-
„ fchie* ten afteren is van lopende fchult, twee hondert *Carolus*-Guldens,
„ of dair omtrent, ende boven dien noch vyff Ponden Groeten *Vlaams*
„ Los-renten, ende XV. *Carolus*-Gulden ende XIIIJ. Stuyvers Lyfren-
„ ten; dair jegens zy niet meer incompften en hebben, dan XXII.
„ *Carolus*-Guldens van XL. Groeten *Vlaams* ftuck, Huyre van XII. Mer-
„ gen Lants, die voirfz. Kercke toebehoorende. Dat zy oick gecon-
„ ftringeert zyn, die voorfz. Kercke ende Toorne te repareeren: Dair
„ op zy ons gethoont hebben, t'zamen, van Leydeckers, Timmerluy-
„ den, Metfelaars, Sloetmaackers, die Orologyen ende ander Yzer-
„ werk aangaande, ende oick mede van Glaas-maackers, die welcke
„ verclaren refpectivelyck, dat zy die voorfz. wercken, mettet ftof dair
„ toe dienende, niet op fouden willen leveren, ende maacken om vier
„ hondert vyfftich *Carolus*-Guldens: Verclaren voorts die voorfz. Kerck-
„ meefters. dat fonder die voorfz. reparatie en is hem luyden niet moge-
„ lyck die felve Tooren ende Kerck te houwen ftaan, waarnair die felve
„ Tooren ende Kerck gefchapen fyn te vervallen, ende tot ruyne te co-
„ men; hebben zy luyden dairomme verfocht, om ons. als Patroen en-
„ de Callatoer van den voorfz. Kercke, te willen confenteeren, die
„ voorfz. XII. Mergen Lants te mogen vercopen: Wairomme wy die
„ premiffen aanmerckende, ende gefien hebbende 't confent van den Am-
„ bachts-Heere, mitsgaders 't advys van den Vicarius van den Biffchop
„ van *Utrecht*, hebben geconfenteert, ende confenteeren mits defen, die
„ voirfz. Kercmeefters, die XII. mergen te mogen vercopen, by Edict
„ ende behoirlyck Kerck-geboden, die meefte dair voir biedende, mette
„ lafte van XXII. *Carolus*-Guldens t'jairs Renten, die dair op fullen bly-
„ ven ftaan, niet losbair, dan by confent van ons, ofte onfe nacomelin-
„ gen, ende andere die dat aangaan zal; ende dat zy luyden die pennin-
„ gen van den voorfz. lande comende, employeren fullen tot loffinge
„ van den voorfz. vyff Ponden Groeten *Vlaams* 's jairs, mitsgaders in de
„ voorfz. reparatie, ende andere behoufften van den voorfz. Kercke.
„ Dair off zy luyden fchuldich fullen zyn, ons ende andere, die dat aan-
„ gaan fal mogen, behoirlycke rekeninge, bewys ende *reliqua* te doen.
„ Ende dit al fonder prejuditie van onfen Rechten van Patroenfcap ende
„ Collatie, die wy hier by anders niet geprejudiceert en willen hebben.
„ In oirconden van dien, foo hebben wy onfe Segel hier beneden aan
„ doen hangen, den ij *Juny* 1558.

In dezelve Kerk was toen eene Kapellanye, dewelke by gevolge mede van de Abdye van *Egmondt* te Leen wierd gehouden; gelyk mede een andere Vicarye.

Zedert de Reformatie, als wanneer de Kerk tot den Gereformeerden Godsdienst is geschikt, behoord dezelve onder de Classis van *Delft* en *Delfland*, en hebben de volgende Predikanten den Godsdienst aldaar van tyd tot tyd waargenomen (*):

1. *Godefridus Baxius*, 1582. ontslaagen 1589. vertrokken naar *Asperen*. 1592.

2. *Johannes Bernardi*, 1592. van *Nootdorp* en *Wilsveen*, vertrokken naar *Delft*. 1599.

3. *Gillis Huygens van Sawart*, 1599. vertrokken naar *Delft*, in de Gasthuys Kerk. 1599.

4. *Henricus Roseus*, 1600. van *Berkouw*, vertrokken naar *Meurs*. 1602.

5. *Georgius Adriani Uyterbeer*, 1602. van *Swartewaal*, uitgedient 1626.

6. *Johannes Snellius*, *Adriani Cognatus*, 1627. vertrokken naar *Schoonhoven*. 1639.

7. *Petrus Vryeus*, *Cornelii Fil.* 1640. vertrokken naar den *Briel*, 1647.

8. *Simon Hellius* (*van Hel*,) *Arnoldi Fil.* 1648. vertrokken naar *Weesp*. 1650.

9. *Wilhelmus*

(*) M. Soermans Kerkelyk Regifter, pag. 44.

9. *Wilhelmus Cammius*, 1650. van *Brasil*, gestorven. 1660.

10. *Samuel Junius*, *Roberti Fil.* 1661. van *Harinkhuysen*, beroepen naar *Breda*, om te prediken en de Medicynen te oeffenen. 1684.

11. *Otto Brand-Swalmius*, *Henrici Fil.* 1684. van *Binnewysen* en *Westwout*, vertrokken naar *Oudewater*. 1689.

12. *Josias Hollebeek*, *Petri Georgii Fil.* 1689. van *Ter Gapinge*, vertrokken naar *Deventer*. 1694.

13. *Otto Zaumsliffer*, 1694.

Johan Herman Brender à Brandis. 1709.

Cornelis Slecker, 1712. vertrokken naar *Deventer*. 1715.

Albertus Haring. 1716.

Abraham du Pon, *Henr. Fil.* 1718. vertrokken naar *Vlissingen*. 1725.

Otto Venlo, zedert 1727.

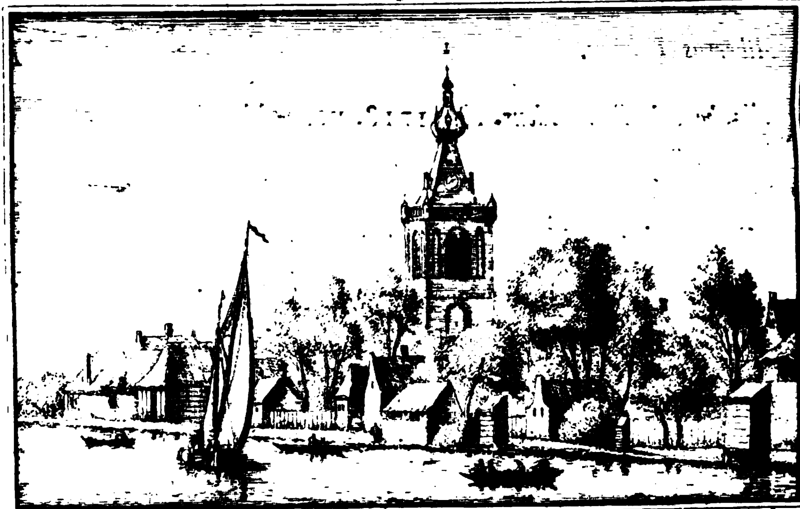
Te *Overschie* is gebooren *Herman d'Overschie* of *van Overschie*, Meester der vrye konsten, en Doctor in de Rechtsgeleerdheid op de Hooge Schoole van *Leuven*; overleeden 1572. en begraven in *St. Pieters-kerk* aldaar, met een Latynsch Graf-schrift, 't welke by *Boxbornius* (*) kan nagezien worden.

Ten tyde van de *Hoeksche* en *Cabeljauwsche* verdeeldheeden, na de overkomst van Prins *Maximiliaan* in *Holland*, heeft *Overschie*

(*) Boxhornii Theatr. Holl. pag. 174.

Overschie veel geleeden, toen de *Rotterdammers* het zelve, door toedoen van de *Geldersche*, *Cleefsche* en *Hoogduytsche* Knegten, die 'er in lagen, vermeesterden; vermits de *Delvenaars* onder haaren Schout *Arent van der Meer*, te laat tot derzelver onderstand kwamen aantrekken, en op de vlugt gedreven wierden; zoo dat de Schout het ter naauwer nood in Boeren-gewaad ontkwam, en deszelfs Zoon wierd dood geslaagen. Toen eindelyk de *Rotterdammers* genootzaakt wierden *Overschie* wederom te moeten verlaaten, na dat ze daar in eenigen tyd na haaren wille huys gehouden hadden; stakenze de Kerk in den brand, in welke zy gelogeert geweest waren, en toogen wederom naar *Rotterdam*, volgens de Aanteekeninge van *Gerard van Spaan* (*).

(*) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 146. 152.

OVERTSCHIE

HET

HET HUYS TE SPANGEN, IN SCHIELAND.

Het HUIS te SPANGEN in Welstant.

HET Alonde en Adelyke Geslagte van *Spangen*, is afkomstig uit een jonger Zoone der oude Burggraven van *Leyden* (*). *Jacob*, Zoon van *Alewyn*, Ridder Burggrave van *Leyden*, Heere van *Rhynland* en van *Britten*, leefde 1190. ten tyde van Graaf *Dirk* gemeenlyk zevende genoemt; trouwde met *Nicolaa van Teylingen*. Derzelver jongste en vierde Zoon was

(*) W. van Gouthoeven, pag. 203. S. van Leeuwen, Batavia Illustrata, pag. 1298, 1300 &c.

was *Philip*, genoemt *Uitternesse*, Heere van *Matenesse* &c. leefde 1204. en 1236. was getrouwt met de Dogter van den Heere van *Merwede*. Derzelver Zoon *Dirk Uitternesse*, trouwde met eene Dogter uit den ouden Huyze van *Poldanen*. Uit dit Houwelyk is gesprooten *Philips Uitternesse*, Ridder, dewelke de Goederen en 't Land van *Spangen* by *Overschie* beërvende, en 1307. zyne leenen verheffende, in den Jaare 1310. aldaar een Slot bouwde, *'t Huys te Spangen* genaamt, met vyf sterke Toorens; voorts zoo schoon en groot, dat 'er in 't geheele land geen grooter wierd gevonden. Daar digte by fondeerde hy toen mede een Kapelle in d'Oude Kerk te *Delft*; beneffens een Cannoniks-Prove aldaar. In den Jaare 1328. was hy met Graaf *Willem van Holland*, en *Philips*, Koning van *Vrankryk* op den *Castelberg*.

Na dat dit Slot, gedurende de *Hoeksche* en *Cabeljauwsche* verdeeldheden, door 't kwade bedryf van die van *Delft*, beneffens meer andere Slooten in den Jaare 1359. zeer beschadigt was, is het zelve in den Jaare 1384. door *Philip van Spangen*, Ridder, wederom herbouwt geworden.

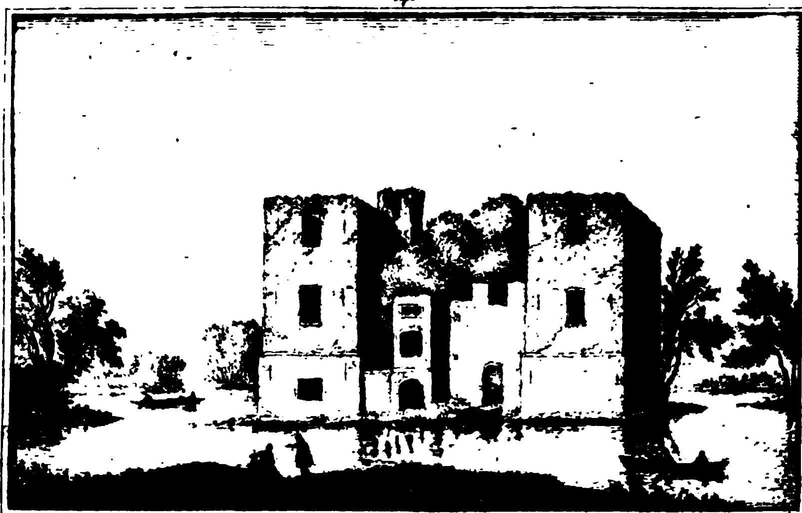
In den Jaare 1426. ten tyde van Heer *Engelbregt van Spangen*, is het Slot *te Spangen* door de *Kennemerlanders*, onder de aanvoeringe van haaren Capitein *Willem Nagel*, ten eenemaal verwoest geworden. Dog in den Jaare 1453. heeft deszelfs Zoon *Philip van Spangen* dit Slot wederom herbouwt, maar zoo groot niet als het te vooren was.

Door den Oorlog, en 't veroveren van de Stad *Rotterdam*, door Jonkheer *François* van *Brederode*, 1488. heeft 't Huys te *Spangen* wederom veel schaade geleeden; waar over Proces ontstaan zynde, heeft 't Hof van *Holland* aan den Heer van *Spangen*, in den Jaare 1501. eenige vergoedinge toegeweezen; volgens het onderstaande Vonnis, ten lasten van de Staaten van *Holland*, aldus luidende:

„ Gesien by den Hove van *Holland* dat Proces, uytstaande en hangen-

„ de,

140

A. Rademaker fecit

SPANGEN in Ruwine.

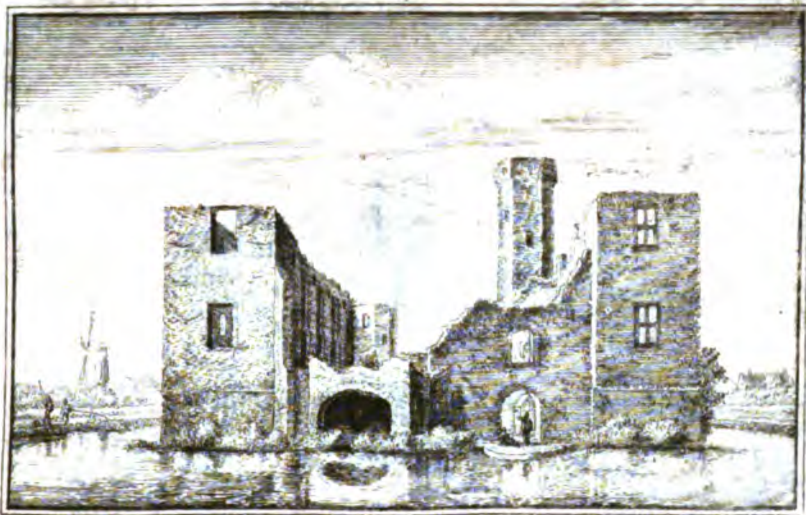
„ de, tusschen Heer *Philip van Spangen*, Ridder, Eysscher ter eenre zyde,
„ en van de Staaten der Landen van *Hollandt* en *Vrieslandt*, over en in de
„ name derselver Landen, en den Procureur Generaal, in den naame
„ van mynen genaadigen Heere den Erts-Hertoge, met hun-luyden ge-
„ voegd, verweerders ter andere zyde; in welk Proces de voorschreven
„ Esscher eisschende was, betalinge, restitutie en voldoeninge te hebben,
„ van hinder, schade, en achterdeel, die hy in den Oorlooge, en ten
„ tyden als de Stede ingenomen was, by Wylen Jonkheer *François van*
„ *Brederode*, en syne adherenten, vyands-gewyse gehad en geleden, aan
„ syn Huysinge en Slote van *Spangen*, gelegen niet verre van de voorsz.
„ Stede van *Rotterdam*, by seeker Capiteynen en Knechten, geleyt by
„ den verweerders op den Huyse en Slote voorsz. bedragende die voorsz.
„ hinder, schade, en achterdeel, de somma van duysent seven-hondert
„ Ponden Hollands, en vyf Groot, in parcelen, by den voorsz. eysscher
„ gedeclareert, die de voorschreven verweerders schuldig souden syn den

Nn 2 „ voorsz.

„ voorsz. eysscher te betalen, makende ook eysch van kosten. Daar te-
„ gens dat de voorsz. verweerders hun verantwoort hadden, tenderende
„ ten fine van absolutie, by veel redenen voorgestelt en geproponeert
„ by de voorsz. partyen in heure dingtale en pleydoye, begrepen in heu-
„ re Principale Schrifturen, en anders, daarop dat sy geadmitteert syn
„ geweest tot heuren proeve. Gesien voorts by den voorsz. Hove, die
„ informatien in dese sake gedaan, en andere Brieven en Documenten by
„ de voorsz. partyen beleid, geproduceert en overgegeven, tot verifi-
„ catie van heure feiten; en vermits die acte, daar mede de voorsz.
„ partyen gerenuncieert hadden van meer te produceren; mitsgaders die
„ reprochien en salvatien, tegens malkanderen productie gedaan en over-
„ gegeven, en daar toe de acte, by den welken de voorsz. partyen in
„ rechte geconcludeert hadden, en recht begeert, en daar op dat op
„ huyden dag beteikent is, omme recht te hooren. 't Voorsz. Hof door
„ gesien en overgewogen hebbende, alle 't gene dat tot deser materie
„ dienende was, en gehoort hebbende die affirmatie by eede, by den
„ eysscher in dese sake gedaan, in den name, en van wegen myn's Ge-
„ naadigen Heere Eerts-Hertoge van *Oostenryk*, Hertoge van *Bourgondien*,
„ Grave van *Hollandt*, &c. heeft de voorsz. verweerders gecondemneert,
„ en condemneert, den eysscher te betalen de somme van ses hondert
„ Ponden *Hollands*, tot dertig Groot elk Pont gerekent; en dat by atter-
„ minatie tot drie Termynen, te weten, twee hondert der voorsz. Pon-
„ den *St. Jans*-Misse eerst-komende, noch twee hondert Kers-Misse daar
„ naast volgende, en tweehondert derselver Ponden Sint *Jans*-Misse daar
„ naast volgende; en compenseert de kosten, by partyen tot deser in-
„ stantien gedaan, omme redenen den Hove daartoe porrende. Actum
„ den 28 *July* 1501. Present den Stedehouder *Ruysch*, *Dorp*, *Almonde*,
„ *Schoonhoven*, *Berendrecht*, *Mye*, *Essche*, *Duvenvoorde*.".

Hoedanig het Slot, of *'t Huys te Spangen*, geleegen in *Schieland*, tusschen *Overschie* en *Delfshaven*, in zyn bloeijenden welstand in den Jaare 1550. zig vertoonde, heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker*, in het voorgaande 139. Konst-Tafereel klaar voor oogen gesteld. Ondertusschen is dit Huys niet lang daar na, namentlyk in 't heetste van de *Nederlandsche* Beroertens, in den Jaare 1572. door de Water-Geusen, onder bevel van den Graaf *van der Markt*, bezet, en vervolgens

door

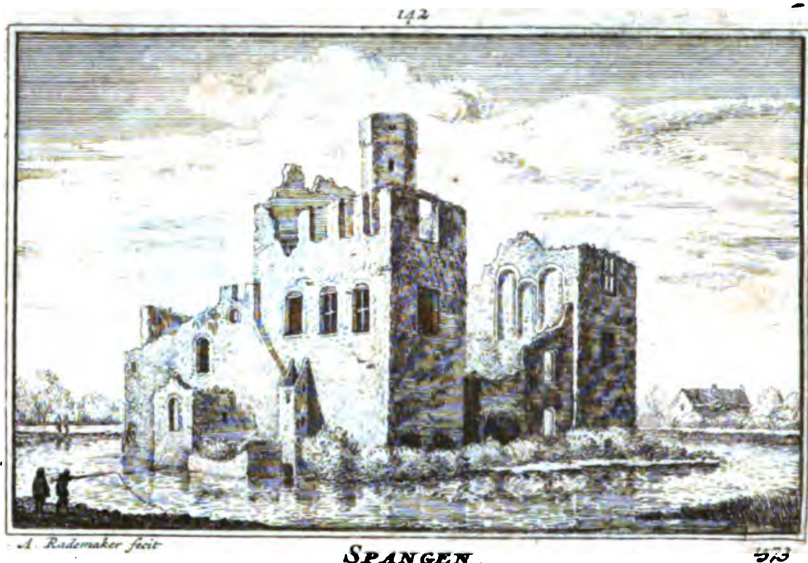

Het HUIS *te* SPANGEN *van Vooren*

door de *Delvenaars* verdelgt geworden (*). Hoedanig zig de Ruïnen toen vertoonden, heeft zeeker Liefhebber in 't volgende Jaar, in vyf zeer fraaije Gezigten na 't leven geschetst, zoo als zig het zelve van verscheiden kanten opdeed; dewelke ons door de onvermoeide vlyd van den voorschreven *Abraham Rademaker*, in de nevensgaande *vyf* Print-Taferelen, geteekent N°. 140 tot 144 ingeslooten worden vertoond, dit Huys te *Spangen* is in den Jaare 1310 Gestigt, de Ruinen van het zelve vervallen hoe langer hoe meer, de Graggen zyn byna toegegroeit, en van de voorgaande grootschheid is thans weinig meer kennelyk.

Volgens

(*) W. van Gouthoeven, pag. 87. 542.

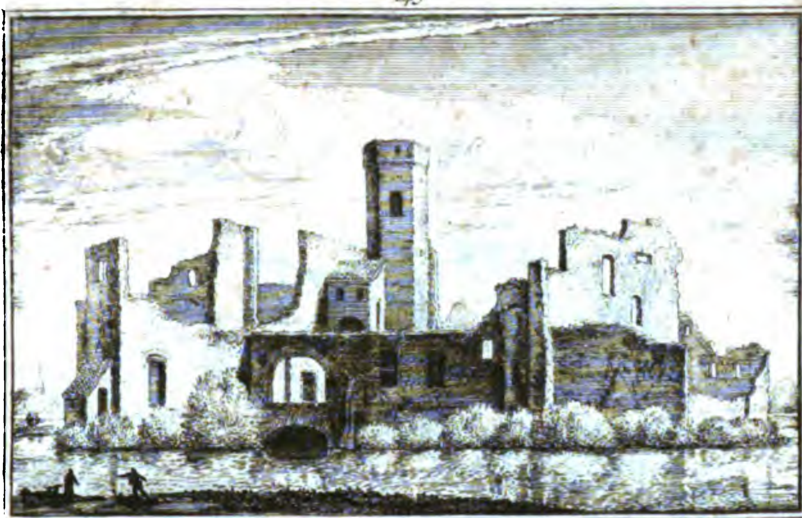

SPANGEN.

Volgens *Gerard van Spaan* (*) heeft den *Oudendyk* eertyds van *Blommersdyk* naar *Beukelsdyk*, beneffens het Huys of Slot *te Spangen* heenen geloopen, daar zig dezelve wederom met den *Schiedamschendyk* vereenigde. Dezelve Schryver betuigt (†), dat van het Slot van *Spangen* eertyds een houte Brug heeft geleegen over de *Havensche-Schie*, loopende Oostwaards op, dwars over de *Schie*, op *Beukelsdyk* aan. Deze Brug meenden de *Rotterdammers* in stilligheid van den Heere van *Spangen* te koopen, om aldaar dan een laage steene Brug over de

(*) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 194.

(†) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 209. 210. Beschryvinge van Delft, pag. 71. 72.

SPANGEN

de *Havensche-Schie* te leggen, op dat 'er geene Scheepen naar *Delft* toe zouden konnen door-vaaren. Dog deze onderhandelinge kon zoo heimelyk niet geschieden, of de *Delvenaars* kreegen 'er de lugt van; en vermits zy wel wisten, dat dit een loutere bril voor haar zoude zyn, rusteden zy niet, tot dat zy de Brug voor eeuwig en erfyk van den Heere van *Spangen* kogten; daar over de *Rotterdammers* wonderlyk stonden te kyken. Andere verhaalen dit wat anders, zeggende, dat deze Brug in 't openbaar wierd opgeveild, en dat een Boer, op welken de *Rotterdammers* niet verdagt waren, dezelve *Mynde*; waarop gevraagt wierd: *Wie zyne Meesters waren?* Antwoordde hy: *Dit zyn d' Achtbaare Heeren van Delft!* En hier mede haalde hy een Brief voor den dag, om zyn zeggen te bevestigen; en aldus zoude deze Boer den *Rotterdammers* de Brug ontfutzelt hebben.

Alvoo-

144

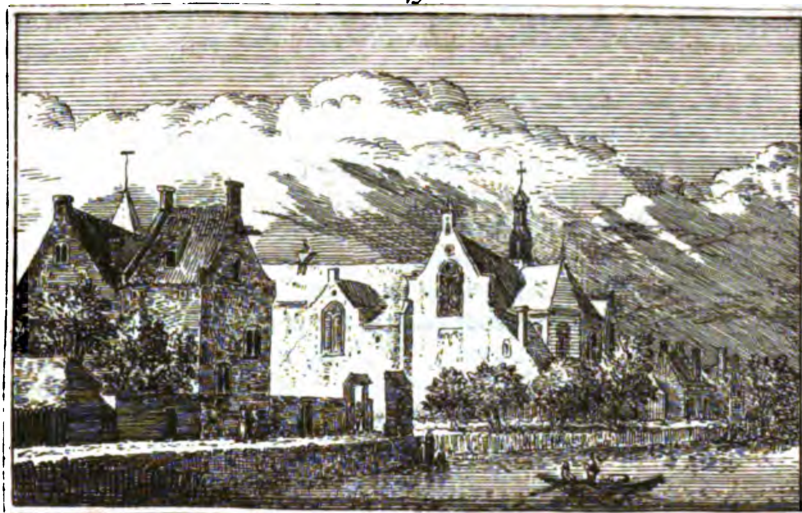
SPANGEN

Alvoorens wy van *Spangen* scheiden, zal ik hier nog byvoegen, dat de Geleerde en Vermaarde Heere *Philip van Marnix*, Heere van *St. Aldegondenberg* in *Henegouwen*, en van *Touwinch* in *Zeeland*, Burgermeester en Gouverneur van *Antwerpen*, overleeden te *Leyden* in den Jaare 1598. van Moeders zyde uit dit Geslagte afkomstig was. Want deszelfs Vader *Jacob van Marnix*, Heere van *Thoulouse*, *Budingen* en *St. Aldegondenberg*, was getrouwt met *Margaretha van Emmericourt*, Dogter van *Hendrik van Auele* en *Emmericout*, Heere van *Willenchy*, uit *Hoog-Bourgogne*, en *Elisabeth van Spangen*, Dogter van *Philip van Spangen*, Ridder, Heere van *Spangen*, *Vliemen*, *'s Gravenmoer* en *Nagtegaal*, by deszelfs tweede Huysvrouwe *Anna vau Bergen* en *Grimbergen*, Dogter van Graaf *Philip* van *Grimbergen* (*).

(*) Batavia Illustrata, pag 1102. 1103.

HET

HET VLEK
DELFSHAVEN.

Gesigt tot DELFSHAVEN

DAT *Delfshaven*, zoo veel beteekend als de *Haven* van *Delft*, zal niemand ontkennen. Deze Haven legt onder de Stad *Delft*, tusschen *Rotterdam* en *Schiedam*, aan de *Maas*, en werd in alles als een gedeelte van de Stad *Delft* aangemerkt, welker Magistraat aldaar mede het gezag voerd.

Deze Haven heeft zyn begin genomen, niet in den Jaare 1404. gelyk *Boxbornius* (*), *Lud. Smids* (†), en andere willen;

(*) Tooneel van Hollandt, pag. 343.

(†) Schatkamer, pag. 54.

len; nog 1394. gelyk *H. van Heusden* (*) meent; of in den Jaare 1379. gelyk *Gerard van Spaan* (†) wil: Maar volgens Handvelten van Hertog *Albert van Beyeren*, aan die van *Delft* verleend, in dato 8 *Sept.* 1389. volgens de duidelyke aanwyzinge van *D. van Bleyswyk* (‡), en den klaaren inhoud van dezen verzeegelden Brief:

„ *Aalbrecht*, by Goids genaden, Palens-Grave op ten *Ryn*, Hertoge „ in *Beyeren*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeelant*, ende „ Heere van *Vrieslandt*, doe condt allen luyden: Dat wy geoirloft ende „ gegeven hebben, oirloven ende geven, onser liever ende getrouwer „ Stede van *Delff*, om menigen trouwen dienst, die zy ons ende onsen „ Voirvaders gedaan heeft, ende ons ende onsen Nacomelingen noch „ doen sal, een vrye Vaart, gaande wt'er Stede van *Delff*, tot in de „ *Maze*, wt en in te vairen met hairen gueden. Welcke Vaart gaan zal „ uyt onser Stede voorschreven, die *Schie* langes, voorby den Dorpe „ ter *Ouderschye*, ende Oostwaart van eene Hoff-Stadt, die men heet *Sterrenburch*, ende tusschen *Ouderschie* ende *Sterrenburch*, soo sullen onse „ goede luyden van *Delff* graven door den Dyck van der *Schye* vaart, „ ende van den Dyck sullen zy graven tot an den ouden *Maas*-Dyck, „ op ten Oost-houk van *Matenesser*-Dyck, daar oorbaarlixte gegraven is; „ ende dan sullen zy graven buyten Dyck, tusschen *Nyeuwen Lande* ende „ *Schoonreloo*, tot in de *Maze* toe.

„ Voirt sullen zy maken buyten den Dyck een Speuye, ende in den „ ouden *Maas*-Dyck een goede Sluyse, die alsoo sterck ende alsoo vast „ is, dat ons ende onsen Raide dunckt, datter ons Lant wel mede besekert is.

„ Voorts sullen zy leggen, een stercke Brugge, met eenre goeder „ Schot-deur in den *Schye*-Dyck, daar zy eerst beginnen te graven; ende „ dese Vaart sullen zy maken ses Roeden wyt dryvens; ende van der „ Aar-

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 658.

(†) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 215.

(‡) Beschryvinge van Delft, pag. 66.

„ Aarden, die uyt 'er Vaart valt, fullen zy maken op elcke zyde een „ Dyck, beneden twee Roeden wyt, fes Voeten hooch, ende boven „ fes Voeten breet, twee-deel loops buyten, ende 't derden-deel binnen, „ tot ouden *Maas*-Dyck toe, ende van den *Maas*-Dyck tott'er Speuyen „ toe, fullen fy maken eenen Dyck, op elcke zyde van der Vaart, be- „ neden drye Roeden wyt, ende acht voeten hoich, twee-deel loops buy- „ ten, ende fes voeten boven breet; voort fullen zy eenen wegh hou- „ den op elcke zyde van de Vaart uyt 'er *Schie*, ten ouden *Maas*-Dyck „ toe, twee Roeden breet.

„ Voirt fullen zy graven eenen Colck, van der Speuye, tot in der „ *Maze*, daar hem die Schepen in bergen mogen; ende dye aarde die're „ wt valt, fullen zy leggen als hem nutste dunct. Oock moghen zy „ Hoeifden ende Platen maken, off zy willen; ende alle 't lant dat zy „ hier toe behooren, fullen zy gelden, den geenen die 't toebehoort, „ by goeden knapen, datt'et weert is; ende off daar eenich fcheel in viel, „ dan fouden zy 't gelden, tot ons ende ons Raadts fegghen, ofte des „ geenen dyen wy 't bevelen.

„ Voirt mogen zy defe voorfz. Vaart ende die *Schye* diepen tot *Delff* „ toe, alfoo dicke als 't hem oirbaar dunckt.

„ Voort en fal nyemant woonen op die Vaart binnen hondert Roeden „ naa, dan di'er nu ter tyt woonen, ende die geene, die de Sluyfen, „ Speuyen ende Bruggen bewareu fullen; ende niemant en fal anders „ neringe doen binnen die hondert Roeden voorfz. dan Lantneringe; „ uytgefeyt die geene, die woonen ten Dorpe ter *Ouderfchie*; dat is te „ verftaan, tuffchen die Hoele, die men vaart tot *Rotterdam*, ende dat „ Weft-eynde van der Kercken te *Ouderfchie*. Ende defe Vaart, Dyc- „ ken, Wegen, Sluyfen, ende Spoyen, met haren toebehoren, en fal „ niemant fchouwen dan onfe Schout en Schepenen van *Delff*; ende die „ mogen fchouwen, alfoo dicke als 't hem nutte ende oorbaar duncken „ fal. Ende waart, dat wy, of onfen Rade vernamen, dat in de Sluy- „ fen, Speuyen ofte toebehooren, eenige vreefe ons Lants aan lage; dat „ fouden wy onfen goeden luyden van *Delff* alfoo doen beteren, dat ons „ ende onfen Rade dochte dat ons Lant wel daarmede verfekert waar.

„ Voirt en fal men tuffchen *Delff* en der *Maze*, op defe voorfz. Vaart, „ ende binnen haren Wech-Sloten op veertien Roeden breet, op allen

„ Sluysen, Brugghen, Spoyen, niet moghen besetten, dan die Schout „ van *Delff*, ende die Boden, die hy daar toe setten sal, behouden den „ Ambachts-Heeren haar Recht; ende soo wie beset wort, die sal men „ rechte voort een onvertogen recht doen, van den gheenen die hem daar „ beset heeft, na rechte van onsen Stede van *Delff*.

„ Voort alle breuken, die in den beteyckende Lande, ofte in der „ Vaart vallen sullen, staan totter Schepenen proevinge, ende die sal „ men berechten naa onse Stede Recht van *Delff*; mer wie vecht, of „ misdoet binnen den Dorpe van *Ouderschie*, dat sal berechten die Schout „ van *Ouderschie*, als ghewoenlyck is.

„ Voort sullen wy eenen Nagel doen slaan in der Spoye, die Spoye „ niet op te doen, eer die Nagel boven water is; ende waar 't sake, dat „ hier en boven yemant die Spoye opdede, dat soude hy ons beteren, „ by ons ende by onsen Raide, tot onsen wille.

„ Voort waar 't, dat wy yemant namaals gunnen wouden, deur dese „ Vaart te varen, ende daar inne te komen, die soude staan tot onsen „ wille; ende dat souden zy gelden redelycke kost, met onse Stede van „ *Delff*, tot taxeren van ons ende van ons Raadts. Ende om dat wy „ onse lieve getrouwe Stede van *Delff*, deze voorsz. puncten belooft „ hebben, ende beloven voor ons ende onse Naakomelingen, tot eeuwi- „ gen dagen, wel vast ende stade te houden, ende hem daartoe te hel- „ pen, dat sy voortganck hebben sullen, als voorsz. is: Soo hebben „ wy in oirkonde hyerof desen Brieve bezegelt met ons Zegel. Gegeven „ in den *Hage*, op onser Vrouwen-Dach *Nativitatis*; in 't jaar ons Heeren „ *dusysent drie hondert negen ende tachtich*.

Dezelve Graaf *Aalbregt* verleende in den Jaare 1394. verscheide Privilegien aan de Stad *Delft* (*); daar van het vierde Artykel *Delfshaven* raakte; aldus luidende:

„ (4.) Item, zoo en zullen over onze *Stede* voorsz. *Haven* „ ende

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 70.

„ ende Vaart niet meer Bruggen wezen, dan onze Brieven,
„ die wy onze voorſz. Stede daar of gegeven hebben, inhouden ende begrypen ".

In dit Artykel werd geſprooken van de *Bruggens* over de Vaart, namentlyk tuſſchen *Overſchie* ende *Delfsbaven*; (thans de *Haven-Schie* genoemt;) dog men weet niet dat 'er ooit meer dan eene geweeſt is, namentlyk die van 't Huys *te Spangen*, bezyden de voorſchrevene Vaart geleegen, daar van hier vooren, *pag.* 287. is geſprooken. Want van ouds was hier een Ryeweg van het voorſz. Huys, Noordwaards op, uitkomende niet verre van de Kerk in het Dorp van *Overſchie*; en Ooſtwaards op de weg van *Rotterdam*; gelyk men zelfs nu nog kan zien, aan den uitweg aldaar zedert van ouds gelegen; welke weg afgeſneeden zynde, door de vaart, die dwars daar door is gegraven, heeft egter het voorſz. Huys het recht van een uitpad behouden, en daarna een geruimen tyd, door middel van een Brug over de Vaart geconzerveert, tot dat de Stad *Delft* dit regt van den Heer *van Spanjen* heeft gekogt; gelyk wy reeds hier vooren gezegt hebben.

Hertog *Jan van Brabandt*, tweede Man van Vrouwe *Jacoba* verleende in den Jaare 1424. aan die van *Delft*, ten voordeele van *Delfs-haven* (*):

„ Dat alle de geene, die binnen de 14 Roeden wederzydts
„ langs de *Schie* woonden, van de Stadt af, tot de *Maas* toe,
„ Poorters-regt zouden hebben, zoo meenigmaal als de Magiſtraat zulks goedtvondt; mits behoudende ieder Ambagts-Heere zyn Regt ".

Schoon dit nu in den beginne geſchied is, egter ſchynt het niet lange ſtand gehouden te hebben; en nogtans is deze vryheid

(*) Ibid. pag. 73.

heid door Hertog *Philip* van *Bourgondien* 1452. geconfirmeert (*); na dat de zelve Hertog 's Jaars te vooren haar vergunt hadde (†):

„ Dat zy haaren Haven grooter mogten maaken, ten einde
„ een grooter getal van Scheepen aldaar mogten Havenen;
„ en tot dien einde een tweeden Haven te mogen maaken,
„ met vryheid van 30 Roeden breed wederzyds de voorsz.
„ Vaart en Haven, t'einde de 14 Roeden door zyn Voorzaat
„ verleend ".

Weinig Jaaren daarna, namentlyk omtrent 1460. of 1470. wierd door den breeden Raad, of de geheele Vroedschap van *Delft*, ten voordeele van *Delfs-haven*, de volgende Keure gewillekeurt (‡):

„ Schout, Schepenen ende Raide der Stede van *Delff*, heb-
„ ben gekeurt, dat niemant, die Poorters van *Delff* zyn, eeni-
„ gerhande guet wtvaren moeten in der *Mazen*, nog van der
„ *Mazen*, inbrengen, nog nergens deur vaaren, nog over-
„ schepen en moeten, wat boven een half vat zwaar is, anders
„ dan in die nieuwe *Delftsche-Haven*, by den boeten van drie
„ Pont; een derde den Heer, een derde den Gezelschap, ende
„ een derde den aanbrenger; ende wie men aanbrengt van de-
„ zen punten, ende niet betughen en magt, zal men zetten
„ tot hairen eede ". Dogdeze Keure is naderhand in onbruik geraakt.

Allengskens is *Delfshaven*, door 't vergunnen van verschei-
de

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 78.

(†) Pag. 77.

(‡) Pag. 80.

de Vryheden, zoo by de oude Graven van *Holland*, als by de Regeeringe van *Delft* daar aan verleend, zoodanig verbetert, de Koophandel, Scheepvaart en Visscherye, voornamentlyk op den Haring, van tyd tot tyd vermeenigvuldigt, dat die van *Delft* eindelyk daar over jaloers begonnen te worden, en tegens haare eigene belangen, die van *Delfshaven* omtrent verscheide Vryheeden wederom hebben gesnuykt; quanswys, om den Koophandel binnen de Moeder-Stad *Delft* te trekken, of veel meer te dwingen (*); dog tot haar groot nadeel, nademaal die van *Rotterdam* zig daar van wonderlyk tot haar voordeel hebben weten te bedienen; tot dat deze misslag te laat gemerkt is (†).

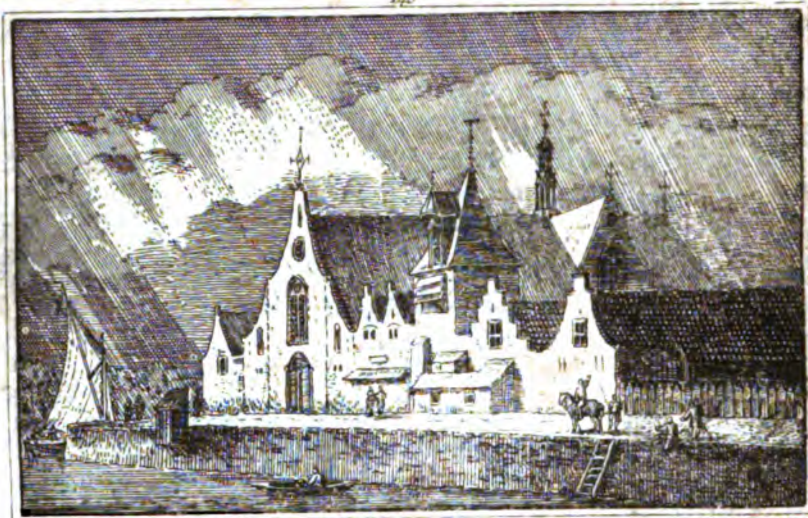
Delfshaven legt twee Mylen van haare zoogenaamde Moeder-Stad *Delft*, Zuydwaards van dezelve, zeer gemaklyk en gevoegelyk aan het gat der *Maase*, die daar voorby stroomt, en is vry wel betimmert; niet alleen met de nodige Huyzen, maar daar zyn ook verscheide Scheeps-Timmerwerven, daarop Scheepen en Haaring-buizen, beneffens andere Vaartuigen getimmert worden. Deze Plaats heeft drie Havens, en is met zwaare Dyken versterkt; waar van d'eerste de *Haven-dyk*, de tweede de *Zee-dyk*, en de derde de *Dyk van Mathenesse* genoemt werd. Daarenboven is 'er een byzondere Haven voor de Haaring-Buizen, *het Buyzen-gat* genoemt. Hier zyn twee groote Sluyzen, die tot water-loozinge van *Delft* en *Delfland* dienen, en waar door alle Waaren uit andere Gewesten t'Scheep langs de *Schie* naar de Stad toe konnen gevoert worden.

De voornaamste Gebouwen aldaar zyn, het Stadhuys en de Kerk, digt by malkander getimmert, en het *Oost-Indische* Huys.

Dit

(*) Siet S. van Leeuwen, Handtvesten van Rhynlandt, van 1548. pag. 426.

(†) Siet hier vooren pag. 139. 140. Handtvesten van Rhynlandt, pag 427. en Ger. van Spaan., Beschryvinge van Rotterdam, pag. 219.

OUDE-KERK en KLOK-HUIS tot DELFSHAVEN

Dit laatstgemelde staat op de *Nieuwe Haven*, is vry groot en aanzienlyk; en behalven met de noodige vertrekken, van bekwaame groote, en ruime Solders en Pakhuyzen, met een zeer schoone Scheeps-Timmerwerf van agteren voorzien; van waar de Scheepen in der *Buyzen-Waal* konnen afloopen, en af- en aanvaaren.

Het Stadhnys staat op de *Kolk*, is reedelyk fraai, bekwaam en beknopt; op 't welke de Heeren van de Magistraat van *Delft*, op Regt-dagen, en zoo dikwils als zy hier iets te doen hebben, haare Vergaderinge houden.

De Kerk te *Delfshaven*, is naby het Raadhuys, en beide genoegzaam aan malkander getimmert, voorzien met een byzonder *Klok-huys*. Dit Gebouw, 't geene reedelyk groot en ruim, dog anderzints oud en bouwvallig is, was van ouds een *Kapelle*, aan *St. Anthony* toegewyd; en zoo als verzeekerd werd,

werd, opgemetzelt van de steenen der Kerk te *Schoonderloo*; van waar de Klok ook herwaarts gebragt zoude zyn; alles ten kosten van de Stad *Delft*. Om deze reeden heeft dezelve ook, zedert derzelver begin, het Regt gehad, van zoo wel de Kapellanye, als een Vicarye, die daar by gestigt waren, en het Kosterschap, na haar believen te vergeven; dog de bevestiginge stond aan den Bisschop van *Utrecht*. Volgens dezen bezeegelden Brief (*), is het vergeven van deze Kapellanye door de Stad, by Graaf *Willem* van *Beyeren*, in den Jaare 1416. bevestigt:

„ WILLEM, by der Genaden Goids, Palens-Grave op den *Rhyn*, „ Hertoge in *Beyeren*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelant*, „ ende Heere van *Vryeslant*, doen kondt allen luden: Dat wy voor ons, „ ende voor onsen Nacomelingen gheoorloift, ende geconsenteert hebben, oirlouen ende consenteren mitt' desen onsen open Bryeve, onser „ getrouwer Stede van *Delff*, van hoiren eygenen Erve ende guede te „ funderen, te erigeren, ende te doteren, op ten *Nieuwe Have* binnen „ derselver onser getrouwer Stede voorsz. vryheden, een eeuwige Capelnye, in die eere Goids, zynre gebenedyden Moeder *Marie* ende des „ Heyligen Confessoirs Sinthe *Anthonis*; welcke Capelnye voorschreve „ onse getrouwe Steede voornoemt, tot eeuwigen dagen geven sel, naa „ sulcke manyeren en Ordonnantien, als die Fondatie ende Bryeve, „ dye onse getrouwe Steede voorschreven daar off gemaackt heeft, „ off maacken sell, inhouden ende begrypen, sonder ons, off onse Nacomelingen hem des in eeniger wys te onderwinden. In oirconde desen Bryeve besegelt mitt onsen Zegele. Gegeven in den *Haage*, op „ ten XXVIII. dach in *Augusto*, in 't Jaar ons Heeren M. CCCC. XVJ ".

De Inkomsten van deze Kapellanye bestonden meest in Huys-Renten, Opstallen en Contributien, daar toe door de Regeeringe van *Delft* geschikt, volgens dezen Fondatie-Brief:

„ Wy Burgemeesteren, Scepenen ende Raide der Steede van *Delff*, „ oir-

(*) Beschryvinge van Delft, pag. 297.

„ oirconden, dat wy, by consent onser ghemeenre Vroetscip, ende om
„ oedmoedich vervolchts der gemeenre gebueren, onse Ondersaten op
„ tie *Niewe Haven*, in der eeren Goids, synre lyeve Moeder *Maryen*,
„ ende des Heyligen Confessoris Sinte *Anthonis*, gesticht ende gemaact
„ hebben een Capelrye, op onse *Nyeuwe Haven* aldaar, in der Capellen,
„ ende daartoe gegeven sulcke gueden, als hyernaa geschreven staan:

(NB. *Hier volgt een lang Register van deze Renten; en vervolgens dit besluit:*)

„ In te nemen alle die voorsz. Renten alle Jaars tot *Meye*; ende dese
„ Capelrye zal men altyt bedienen met drye Missen ter weecken; ten
„ wair off hem mit minre dyenste daar off wilde laten ghenoegen. Welc-
„ ke Capelrye wy gegeuen hebben, ende geuen, Heeren *Philips Jan Wil-
„ lems-zoon*, puyerlyck ende simpelyck om Goede; presenterende Heeren
„ *Philips* voorsz. onsen lyeuen eersamigen Heer, Vader in Gode, Hee-
„ ren *Frederick van Blanckenen*, Bisschop T'*Uytrecht*, ofte synen Vicario,
„ syne Stede bewarende, biddende den selven onse lieven Heere ende
„ Vader voorgenoempt, off synen Vicario voorsz. dat hy alle selue goe-
„ den hyer in geschreuen mit synen Letteren wil vestigen, ende den sel-
„ ven Heere *Phillips*, in de voorsz. Capelrye institueren, naa rechte en-
„ de gewoente der Heyliger Kercke, ende mit synre machten alle stuc-
„ ken, in deser Fondacien begrepen, wil confirmeren; behoudelyck dat
„ die Burgemeesters, Schepenen, ende Raide onser voorsz. Stede, Gif-
„ ters zullen wesen tot eeuwigen dage, van der Capelrye voornoemt.
„ In kennisse der waarheyt, hebben wy desen Bryeff uthangende bese-
„ gelt, mit onse Stede Zegele ten saicken, op ten dach in *April*, in 't
„ Jaar ons Heeren M. cccc. ende xvij ".

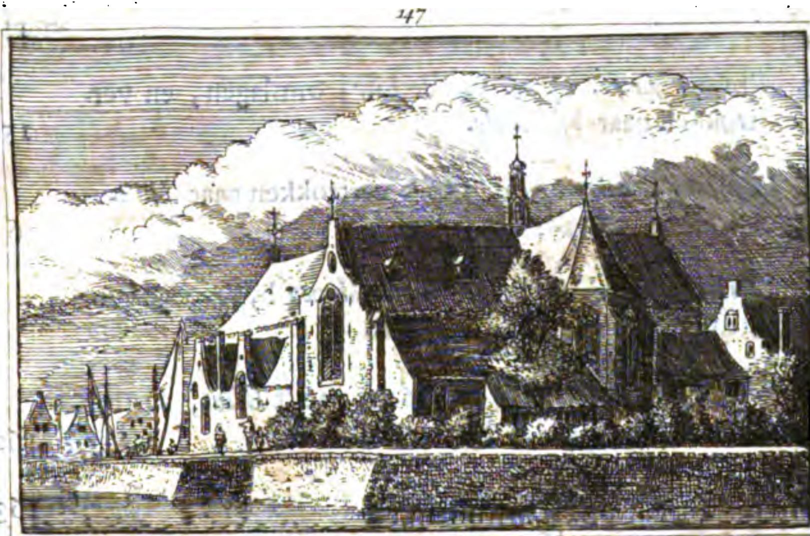
Onder aan 't einde van dezen Brief stond geschreven: *Item, deur desen Bryeff is een Confirmatie-Brieff deur-steken.*

Behalven de Kapellaan, die slegts op de Missen, en de verdere Kerk-diensten der Kapelle gepast zal hebben, heeft 'er, volgens de aanmerkinge van *H. van Heusden* en *H. van Rhyn* (*), nog een Pastoor gestaan, en 't vergeven van deszelfs

(*) Oudheeden, Derde Deel, pag. 658. 659.

zelfs Dienſt ſtond aan de Graven van *Holland*; gelyk blykt uit de Lyſt van de Geeſtelyke Ampten, die ter vergevinge der Graven van *Holland* geſtaan hebben, daarin *Delfshaven* uitdruklyk genoemt ſtaat. Het inſtellen van dezen Paſtoor, kwam den Aarts-Diaaken van *Utrecht* toe. De Inkomſten van de Paſtorye bedroegen 24 *Rhynſche* Guldens 's Jaars. Het Koſterſchap konde by afweezen Jaarlyks twee Ponden opbrengen.

Hoedanig zig de Kerk te *Delfshaven* in den Jaare 1570. van vooren, van agteren en van ter zyde vertoonde, heeft ons de Konſtenaar *Abraham Rademaker*, in vier Print-Tafereelen, geteekent N°. 145 tot 148. zeer fraay na 't leven afgebeeld.

DELFSHAVENSCHE KERK

De Kerk te *Delfshaven* is zedert de Reformatie tot den Gereformeerden Godsdienst geschikt, en heeft tot het Jaar 1635. onder de Classis van *Schieland* of *Rotterdam* behoord; maar wierd toen gebragt onder de Classis van *Delft*; dog niet zonder groote opschuddingen, die naauwelyks in Jaaren en dagen hebben konnen beslist worden, en groote ergernisse verwekt hebben; die wy niet zonder reeden met stilzwygen voor by zullen gaan. Thans werd de Gereformeerde Godsdienst in deze Kerke door twee Predikanten bediend; en van de geene, die dezen Dienst zedert de Reformatie hebben waargenoomen, volgt hier de Lyst (*):

1. *Cornelius Christiani* (*Corstens*,) 1574. gestorven. 1582.

2. *Petrus Cornelii*, 1582. van *Leyden*, vertrokken naar *Schiedam*. 1591.

3. *Abraham Jansz.* 1591. van *de Lier*, ontslagen, en vertrokken naar *Yselmonde*. 1594.

4. *Hermanus Grevinckhoven*, 1594. vertrokken naar *Hillegondsberg*. 1610.

5. *Henricus Adriani*, 1599. is *Grevinckhoven* bygevoegt voor de tydt van een Jaar.

6. *Jacobus Taurinus*, *Petri Fil.* 1601. van 't *Wout*, vertrokken naar *Utrecht*. 1605.

7. *Samuel Gruterus*, 1605. gestorven 1634.

8. *Adrianus Smoutius*, 1609. vertrokken naar *Amsterdam*. 1620.

9. *Gerardus*

(*) M. Soermans Kerkelyk Register, pag. 40.

9. *Gerardus Paludanus*, 1637. van *Catwyk op Rhyn*, gestorven 1670.

10. *Bartholomeus Donius*, 1656. van *Bleyswyk*, vertrokken naar *Rotterdam*. 1661.

11. *Johannes Calf*, 1662. van *Berkel*, vertrokken naar *Ter Goes*. 1668.

12. *Cornelius van Hout*, 1668. van *Wormer-Veer* vertrokken naar *Enkhuysen*. 1680.

13. *Henricus Groenewegen*, 1670. van *de Lier*, vertrokken naar *Enkhuysen*. 1680.

14. *Adrianus de Bucq*, 1680. van *Capelle* aan den *IJssel*, uitgedient 1699.

15. *David van Crombrugge*, 1681. van 't *Haagje*, vertrokken naar *Utrecht*. 1686.

16. *Heneicus*, *Nahuys*, 1687. van *Hoornaar*, *Emeritus*, 1719. gestorven 1722.

17. *Robertus Æmylius*, 1700. van *Nieuw-Beyerlandt*.

Wernerus Peltzer, 1709. gestorven 1714.

Arnoldus Borstius Jac. Nep. 1714.

Gualtherus Kolf, *Gualth Fil.* 1719. gestorven 1727.

Wilhelmus van Asperen, 1728. vertrokken naar *Middelburg*. 1729.

Abraham Oosterlandt, 1729.

Delfshaven heeft van ouds door Binnenlandsche beroertens en Oorloogen veel geleeden. Ten tyde van de berugte *Hoek-*

sche en *Cabeljauwsche* verdeeltheden, in den Jaare 1488. kwam Jonker *Frans van Brederode*, met een grooten hoop *Hollanders*, van de *Hoeksche* Partye versterkt, en maakte zig op *St. Elisabeths* Avond van deze Plaats meester; liet zyne Scheepen daar leggen, trok naar *Rotterdam*, en nam met oogluykinge van zommige *Hoeksche* deze Stad ook in, vervolgens trok hy naar *Schoonhoven*, welke Stad hy stormenderhand meende te vermeesteren, dog hy wierd genootzaakt wederom af te trekken. De Vloed gedaan zynde, zakten zy wederom af, en wendende stevens naar *Delfshaven*, 't welke zy aan de Vlammen opofferden.

Dus wierd Delfshaven in de brand
Gestoken, door Frans Brerods hand.

Zegt *Gerard van Spaan*; en by deze gelegentheid wierden ook alle de Schepen in de brand gestooken (*).

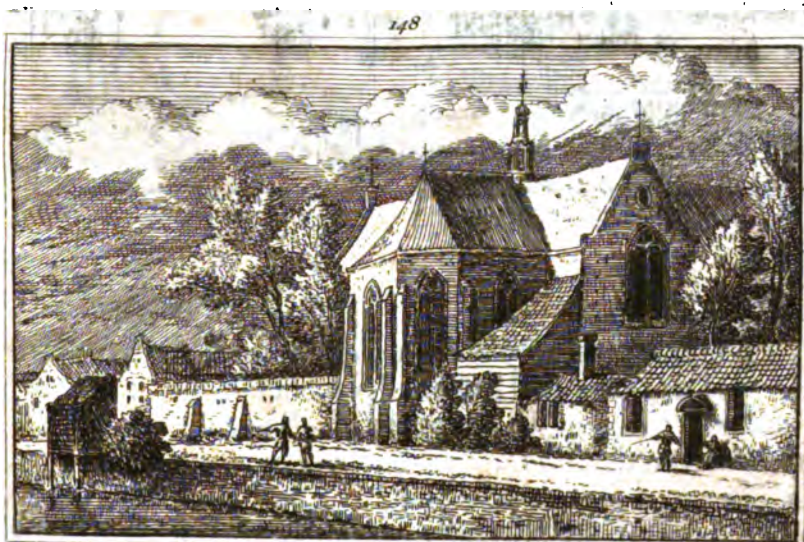
Een diergelyken ongeluk heeft deze Plaats wederom getroffen in den *Spaanschen* Oorlog. Want na 't veroveren van den *Briel*, door de Water-Geuzen, in den Jaare 1572. onder de aanvoeringe van *Willem van der Markt*, Heere van *Lumey*, kwamen dezelve voor *Delfshaven*, en maakten zig zonder tegenstand daar van meester; (waarom den Borgeren ook geen leed geschiede;) gelyk mede van 't Huys *te Spangen*, by *Schiedam*, daar mede deze Stad als ingeslooten was (†). Dog de Graaf van *Bossu*, van de *Spaansche* party, binnen *Rotterdam* leggende, trok 's nagts den 10 den April uit, met eenige Vaandels *Spaansch* Krygsvolk, overviel de Water-Geuzen binnen *Delftshaven*, sloeg 'er eenige dood, verdreef de overige, plonderde dit Vlek, als mede de omleggende Dorpen, daar alles voor

(*) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 542. Beschryvinge van Rotterdam, pag. 140. 144. 216.

(†) Siet hier vooren, pag. 286.

voor goede prys verklaard wierd. Dit Bedryf vermeerderde den haat tegens de *Spanjaarden*, door geheel *Holland*, en baarde groot nadenken (*). De Hiſtorie-Schryver *P. Bor* (†) voegt daar by, dat *Boſſu* en zyn Volk te *Delfshaven* veele onmenſchelyke wreetheden onder de Ingezeetenen bedreven; en door deze daad heeft zig de Graaf van *Boſſu*, als een *Nederlandſch* Heer, die by de Ingezeetenen des Lands reedelyk wel bemint was, eenen grooten haat op den hals gehaald, byzonder onder de *Hollanders*, over welke hy by den Hertog van *Alba* tot Gouverneur was aangeſteld. Dit werdt by den Ridder *P. C. Hooft* mede (‡) beveſtigt.

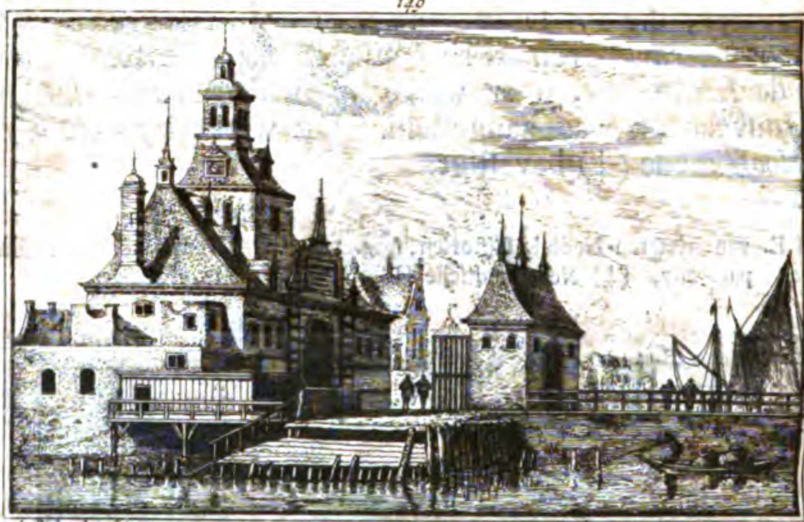
(*) E. van Meteren Nederl. Hiſtorien, pag. 182. (†) Nederlandtſche Hiſtorien, ſeſte Boek, pag. 267. (‡) Nederlandtſche Hiſtorien, pag. 221.

DELFSHAVENSCHE-KERK van agteren

D'OUDE

D'OUDE HOOFD-POORT, TE ROTTERDAM.

ROTTERDAMSCHE-HOOFT-POORT

ROTTERDAM, of gelyk 'er in d'oude Brieven ſtaat *Rotteredamme*, is thans de Hoofdſtad van het Ambagt van *Schieland*, gelegen aan den Uitloop van de *Rotte*, en den Noordelykſten Arm van de *Maas*, dewelke 4 à 5 uuren verder, voor by den *Briel* in de *Noord-Zee* loopt. Dit plag de eerſte onder de zoogenoemde *Kleine Steeden* van *Zuyd-Holland* te zyn; dog is nu de zevende onder de *Groote Steeden*, die ter dagvaart in de Vergaderinge der Heeren Staaten van *Holland* en *Weſtvriesland*, in den *Haag* beſchreven worden.

Omtrent den oorſprong dezer Stad, verſchillende Schry-

vers

vers als dag en nagt, vermits zommige haar een ongelooflyken ouderdom, en andere een ongegronde nieuwigheid toeschryven. *Robert Cenalis*, *Munsterus*, *Tritbemius*, en *Guicchiardin* (a) willen, dat dezelve kort na *Christus* geboorte, 24. of ten minste 89. zoude gestigt zyn, door eenen *Rotter* of *Rutber*, Koning van *Vrankryk*, en dat deze de drie en twintigste Vorst of Koning der *Vranken* geweest, en aldaar begraven zoude zyn. Dog dit verdigtzel is reeds door *Hadrianus Junius* (b), *W. van Goutboeven* (c), en andere, met reeden wederlegt geworden. Onder de geene die de Stad zeer jong maaken, is de geleerde *Alting* (d); beweerende, *dat deze Stad zoo laat opgekomen zoude zyn*, *dat zelfs de naam van* Rotterdam, *in geene Gedenk-Schriften voor de veertiende Eeuwe vermeldt zoude worden.* Andere hebben nog andere verdigtzelen van den oorsprong dezer Stad, tusschen beiden verciert, die zy uit *Hunibaldus* en *Regino* (e) met de haayren daar by trekken; dog niet waardig om ons daar mede op te houden.

Het aller waarschynlykste is, dat *Rotterdam* zynen naame ontleend heeft van het Watertjen de *Rotte*, en *Dam*; gelyk *Amsterdam*, of veel meer *Amsteldam*, van den *Amstel*, en den *Dam*; als ook verscheide andere Plaatzen, welker naamen in *Dam* eindigen. De *Rotte*, (zegt *Hadrianus Junius* (f), en uit hem *Lud. Smids* (g),) is een Water in *Schieland*, in de draffige Velden by *Bentbuyzen* beginnende, de Veenen doorloopende, en in de *Maas* voor *Rotterdam* zig ontlastende. Dit

(a) Discription des Pais-Bas Edit. 1582. pag. 312.

(b) Batavia, pag. 293. 294.

(c) Chronyk, pag. 83.

(d) Notit. Germ. Infer. Pars II. pag. 151.

(e) Siet H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 622.

(f) Batavia, pag. 293.

(g) Schatkamer, pag. 283. 300.

Dit bevestigt ook de Oudheids-kundige *W. van Goutboeven* (*), zeggende; Dat de Stede *Rotterdam* alzoo genoemt is, om dat aldaar de Water-vloet de *Rotte* hier in de *Maas* vloeijenden, met een Sluys over-*damt* is. En nog duidelyker *S. van Leeuwen* (†), zeggende:

„ Het is waarschynlyk, dat deze Stadt zynen naam heeft „ van de Rivier *de Rotte*, daar de zelve over heen gebouwt „ is; dewelke plagt te lopen uit de *Maas*, tot in den *Rhyn*, „ en nu aan den *Hildam* van agteren, en tot *Rotterdam* met „ verscheide Sluyzen van vooren is afgedamt, en nu dient tot „ uitwateringe van de binne-polders. Wanneer dezen *Dam* „ ofte Verlaat-Sluyzen tot *Rotterdam* gelegd zyn, weet men „ niet zeker; zoo dan ook niet van het eerste beginzel van het „ Dorp, nu *Rotterdam*; want men houd het daar voor, dat „ de eerste bewoninge met en omtrent deze gestopte of gedam- „ de uitwateringe van eenige Schippers geweest zy, die zig „ om de gelegendheid der plaatze hier onthouden hebben, en „ metter tyd tot groote Koopluiden geworden zyn ".

De Dichter *J. Neuyen* (‡) zingt hier van op den zelven toon aldus:

De Rotten, (*een Rivier uit Veenlant voortgekomen,*)
Leent Rotterdam *die naam, zoo haast s'heeft aangenomen*
De naam van Maze, *waarze neerstort in den* Rhyn.
Het is onzeker wie hunn' eersten Bouheers zyn.
Sy streckt' als Amsteldam, *een* Dam *eer om te stutten*
Twee stromen, door haar Sluis; en rees uit Vissers hutten

Tot

(*) Chronyk, pag. 83.
(†) Batavia Illustrata, pag. 196
(‡) Beschryvinge van Batavien, pag. 28.

Tot zulk' een Stad, dat's als een weerga van Kartaag,
Een tweeden Staat-pilaar versterkt in 's Gravenhaag;
En volgt den Amsteldam *in Volk getal en masten,*
En vaart op Oost en West, en 't roof-nest aan te tasten
Voorby Gibralter, *waar hunn'* Tripoli *ontbaal*
En eer aandoet; zy leent haar Opper-Amiraal
In Zee, om Maze, Rhyn *en* Y-*stroom te beschermen;*
En vadt den Oceaan *als* Atlas *in haar ermen.*

'tAllerwaarschynlykste is dit, (zegt *M. Z.* van *Boxborn* (*) en *H. van Heusden* (†); dat eenige Schippers en Visschers, zig hier eerst aan de *Rotte* met der woon hebben neêrgeslagen; 't welke mogelyk omtrent den *Visschers-dyk* geweest is, die daar van dezen naam kan gekreegen hebben, en tegenwoordig nog in weezen is. Met der tyd zal de vermeerderinge dezer Menschen en Gebuuren, beneffens de welgelegendheid der Plaatze, ook eenige Kramers en Koopluiden derwaards gelokt hebben; tot dat die Plaats, door den overgrooten toeloop en aanwas van Menschen, tot zulk een Stad is opgeschooten, gelyk tegenwoordig te zien is.

W. van Goutboeven (‡) en *M. Z. van Boxborn* verzeekeren, dat deze Stad reeds omtrent den Jaare 1270. *bewalt is geweest*, en *Stads-vryheid heeft bekomen*; te weten, na dat het Land tusschen *Rotterdam* en het Dorp van *Overschie* bedykt is geweest, 't welke te vooren maar Moeras was; alzoo nu over omtrent 500 Jaaren een ouden Dyk plagte te loopen, omtrent daar, daarna 't Huys *te Honingen* stond, en zoo voorts naar 't Huys te *Crooswyk*, *Overschie*, en van daar tot *Schiedam* toe.

Dog

(*) Tooneel van Hollandt, pag. 265.

(†) Oudheden, Derde Deel, pag. 623.

(‡) Chronyk, pag. 83.

Dog de Oudheids-kundige *S. van Leeuwen* (*), beschuldigt den Professor *Boxhorn*, gemist te hebben, in zyn bovengemelde stellinge; maar na myn gering oordeel, strekt deszelfs wederlegginge veel meer tot derzelver bevestiginge. Dit zyn *Van Leeuwens* eigene Woorden:

„ Ik heb gelezen in een Handvest van Graaf *Willem*, in den „ Jaare 1328. aan de Ingezetenen van *Rotterdam* gegeven, dat „ *Rotterdam* toe nog geen Stad en was, aldaar genoemt het „ *Ambagt van Rotterdam*, dat by een Regter, dat is een „ Schot, en twee Gezwoorens beregt wierd; alhoewel zy „ dertig Jaaren te vooren al Stads-regt mogten verkregen heb- „ ben, 't geen zoo het schynt in de eerste Jaaren niet en is „ geoeffent; want ik vinde in zekeren Brief van *Jan* van *Hol-* „ *landt*, aan die van *Rottendam*, in 't Jaar 1293. gegeven, „ dat hun daar by vrydom en Poorter-regt vergunt werd; zoo „ dat de Professor *Boxhorn* in zyn *Tooneel* van *Holland*, ge- „ mist heeft te schryven, datze omtrent het Jaar M. CC. LXX. „ met een bolwerk omgeleid, en met Stads Privilegien zoude „ begunstigt zyn ". Dus verre *S. van Leeuwen.*

My betreffende, ik ben in dezen met den Oordeel-kundigen *H. van Rhyn* eenstemmig, dewelke betuigt (†):

„ Wat my belangt, ik zal 't 'er voor houden, dat *Boxhorn* „ en *Goutboeven*, twee naarstige en omzigtige Schryvers, „ zulks niet op losse inbeelding, of uit eige verzinninge ge- „ schreven, maar het in ouder gedenkschriften gevonden zul- „ len hebben ".

Het schynt ook tegens malkander te stryden, 't geene *S. van Leeuwen*

(*) Batavia Illustrata pag. 196.

(†) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 623. Aanteek. I.

Leeuwen zegt, dat *Rotterdam* 1328. *noch geen Stad zoude geweest zyn*, en egter bekend, datze 1293. reeds *vrydom en Poorter-regt* zoude hebben gehad. Heeftze dit nu 1293. gehad, zoo kan dit wel een confirmatie van het zelve Regt 1270. geweest zyn. Ja zelfs konnen aan *Rotterdam* 1270. en 1293. Brieven van eenen Inhoud verleend zyn; gelyk 'er aan *Amsterdam* 1275. en 1291. twee Privilegien van eenen Inhoud zyn verleend; zoo als in 't begin van de *Handvesten van Amsterdam*, en in myne *Reformatie van Amsterdam* (*) kan nagezien worden. Onbegrypelyk is het ook, dat *S. van Leeuwen* zegt, dat *Rotterdam* volgens de Handvest van Graaf *Willem*, van 1328. *nog geen Stad zoude geweest zyn;* nademaal deze zelve Handvest (indien ik my niet bedriege; (by *G. van Spaan* (†) werd uitgetrokken, en derzelver slot uitdruklyk hier tegens strydende is; luidende aldus:

„ Ende dit Regt hebben wy hen gegeven, behoudens on-
„ zen *Stede* haar Handvesten, die zy hebben van ons, en van
„ onze Ouders, Graven van *Holland*. Ende dit Regt zal
„ duuren tot ons wederzeggen. In oirkonde dezen Brief beze-
„ gelt 1328 ".

Waar in immers *Rotterdam* uitdruklyk een *Stede* genoemt werd. Ook blykt te gelyk daar uit, dat *deze Stede*, zoo wel van Graaf *Willem*, als van *deszelfs Ouders* en Voorouders, nog andere en oudere Handvesten gehad heeft. Dog om dit nog nader aan te toonen, volgt hier nog een oudere Handvest van Graaf *Willem* van *Beyeren*, in den Jaare 1307. aan die van *Rotterdam* verleend; daarin deze Plaats niet alleen verscheidemaalen eene *Stad* of *Stede*, maar derzelver Inwoonders, ook *Poor-*

(*) Pag. 129 en 148.

(†) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 366 367.

Poorters of *Burgers* genoemt worden; zoo datze dit regt immers toen al, en mogelyk reeds lang van te vooren hebben gehad en geoeffent, dewyle de breuken en boetens by *Vonnisse* van *Schepenen dezer Stad* afgedaan wierden, gelyk in de Steeden gebruiklyk is. Dus luid deze Handvest van woord tot woord (*)

„ *Willem*, by der gratie Gods, Palens-Grave op ten *Ryn*, Hartog in „ *Beyeren*. Graaf van *Henegouwe*, van *Hollant*, van *Zeelant*, ende Heere „ van *Vrieslant*, doen condt allen luyden: Dat wy, om meenige trouwe „ diensten wille, die onse goede *Stede* van *Rotterdam* gedaan heeft, en of „ God wil, nog doen sal, deselve onse *Stede*, ende heure gemeene *Poorteren* gegeven hebben, ende geven met dese Brieve, sulcke Vryheden „ ende Rechten, als wes breuken of misdaden heure *Poorteren* buiten „ onse *Stede* van *Rotterdam* voirsz, tot eenigen tyt breuckten off misdeden, ende weder onbesaakt binnen derselver *Stede* quame, dat sy daar „ toe onse *Schepenen Vonnisse* van *Rotterdam* of dulden en dogen sullen, sonder anders eenige correctie off ketsel vorders te dulden en lyden, daar „ af in eenige wys, sonder argelist. Ende want wy voor ons en onse „ nakomelinge gelooft hebben onse goede *Stede*, en heure *Poorteren* „ voorsz., vast, gestade, ende onverbreekelyk te houden, tot eeuwigen „ dage; soo hebben wy met kennisse hier off onsen Zegel aan desen Brief „ doen hangen. Gegeven op den anderen dag in *December*, in 't jaar ons „ Heeren 1307. na den loop van onsen Hove ".

Dat *Rotterdam* in den Jaare 1270. juist *met een Bolwerk omleid* geweest zoude zyn, gelyk in het *Tooneel van Holland* van *Boxhorn*, in 't *Nederduytsche* (†) staat, behoeft niet woordelyk verstaan te worden; nademaal *Boxhorn* eigentlyk in 't *Latyn* heeft geschreven, en in zyn *Latynsch* Werk (‡) zegt, *vallo munitum*; daar mede hy de eigentlyke Spreekwyze van *W. van* *Gouw-*

(*) Ibidem, pag. 373. 374.

(†) Pag. 265.

(‡) Pag. 281.

Goutboeven (*), die *Bewalt* schryft, klaar heeft uitgedrukt. Deze *omwallinge* is mede onnoodig na de letter te nemen; dewyle de voorsz. Autheuren waarschynlyk slegts daar mede hebben te kennen willen geven, dat de Stad niet open lag, maar rontom *afgeslooten* was; was 't niet met wallen, ten minsten met *boute staketzels*, of diergelyken, gelyk *G. van Spaan* in de *Beschryvinge dezer Stad* mede oordeelt (†). Dit zy genoeg van den oorsprong dezer Stad.

Volgens de Lyst of 't Quohier van alle de Huyzen en Landeryen, mitsgaders alle vaste onroerende Goederen, binnen de Respective Steden en ten platten Lande van *Holland* en *Westvriesland* gelegen, zedert het redres van den Jaare 1632. staat *Rotterdam* te boek voor 4860. Huyzen binnen de Stad, mitsgaders 53 Huyzen en Lynbaanen buiten de Stad geleegen; en is gehouden daar voor Jaarlyks voor ieder Verpondinge t'zamen te betaalen, de zomma van 52695 Guldens 10 Stuyvers en 2 Deniers. De Professor *M. Z. Boxhornius*, die zyn *Tooneel van Holland* (‡) omtrent dien zelven tyd schreef, zegt, dat derzelver begrip toen was 144. Bunders en 430 Roeden Lands. Dog door de uitbreidinge van den Koophandel, en de groote Scheepvaart, voornamentlyk op *Groot-Brittannien* en *Vrankryk*; als mede de groote en kleine Visscherye, en het Brouwen van zeer smaakelyk Bier; de Negotie van Graanen en Krappen uit *Zeeland*; de weekelyksche en Jaarmarkten, die hier met grooten toevloed gehouden worden; is *Rotterdam* zedert een Eeuwe herwaarts, zoo ongemeen verbeeterd, en in een bloeiender staat gebragt, dat het een geheel andere Stad gelykt. Het zoete water, 't welke door de Ebbe en Vloet, in de Stad gedurig ververscht werd, de lugtige en ruime Havens of Graften, en

(*) Pag. 83.

(†) Pag. 226.

(‡) Pag. 269.

en de veelvuldige Wandelwegen en Plantagien, lokken nog dagelyks meerder Inwoonders derwaards, en hebben het getal der Huyzen niet alleen geweldig vermeerdert, maar alle de Gebouwen, die zedert de laatste Jaaren getimmert worden, zyn ook zoo groot en aanzienlyk, als of het Vorstelyke Palleizen waren.

Rotterdam is zedert van ouds, veele veranderingen onderheevig geweest, en zelfs vinde ik van haar aangeteekent, datze eens verkleint is; 't geene iets zeldzaam schynt, nademaal meest alle de andere Steeden, wanneer ze aan 't vatten waren, van geringe beginzelen tot Dorpen, en allengskens Steeden wierden, met der tyd hoe langer hoe meer wierden uitgelegt. *G. van Spaan* zegt 'er dit van (*):

„ Omtrent dezen tyd, te weten 1490. wierd de Stad door „ ordre van den *Roomschen* Stalmeester ingetrokken, en kleinder gemaakt, te weten, aan de Noordzyde 300. schreden in „ de breette, en omtrent 1050. schreden in de lengte. En „ beliefje te weten waar ontrent dat ze ingetrokken werd? 't „ Was aan de *Goudze* weg; de Poort stond toen ter tyd daar „ de Molen van de Gouds-bloem gestaan heeft, alwaar de fundamenten nu nog leggen. De lange warande agter de Cingel lag 'er op die tyd ook in; als mede de Tuinen over de „ Luterse-kerk; gelyk ook het bosje, schuins over de Bötersloot; den Bleiker agter 't voorsz. bosje zoude u de oude Vest „ nog konnen toonen. Dit intrekken wierd voornamentlyk „ gedaan, om dat de Stad wyd uitgestrekt, en weinig betimmert was; als ook, om dat 'er Borgers ontbrekende, men „ te minder Krygs-volk van nooden had om dezelve te bezetten ".

Allengskens is dezelve egter wederom verbeterd en vergroot ge-

(*) Pag. 288. 289.

geworden; en na maate dat de zwaare binnenlandsche Oorlogen, (voornamentlyk 1488 en 1489. door Jonker *Frans van Brederode*, door den Heere *Cornelis van Alkemaade* in 't breede beschreven;) verminderden, vermeerderde de Stad wederom in magt en geld-middelen; en wierd door Gebouwen, Steegen en Straaten uitgebreid.

Onder anderen wierd in den Jaare 1548. het *oude Hooft*, dat van Ryswerk was, van steen gemaakt, te meer, om dat de materiaalen toen zeer goed-koop waren; want men kogt het 1000 steen voor 11 stuyvers, en 't Hoed Kalk voor den zelven prys (*).

In den Jaare 1563. trof *Rotterdam* wederom een zeer zwaare ramp. Want den 10 d.n July, 's namiddags omtrent 2 uuren, ontstond 'er een zwaare brand in de West-Molenstraat, door de onagtzaamheid van een Kuyper. Deze nam het *West-Nieuwland* weg, als mede de *Rys-Tuyn*, en de *Hooft-steeg*. Voorts vloog de vlam door de *Hout-Tuyn*, en verteerde de *Valken-steeg*, het *Oost-einde*, en 't Klooster, als mede de *Goudze-Wagenstraat*, en het Klooster der Susteren. Daar verbranden 250 Huyzen, en 700 waren beschaadigt, zoo dat de Stad elendig gesteld was. De *Hooft-Poort* geraakte ook in koolen; staande toen omtrent de Mosseltrap; de *Oost-Poort* van 's gelyken; als mede de Draaibrug, welke van 't *West-Nieuwland* in de *Rys Tuyn* over lag. Voorts verbranden 'er nog wel 90 Scheepen, waar van zommige gelaaden waren. De hevigheid van dezen brand wierd voornamentlyk veroorzaakt, vermits de Huyzen met ried gedekt waren. Toen men nu de Huyzen weder begon op te bouwen, hebben de Heeren van de Wet alle de Voorhuyzen aan de Oost-zyde van de *Hooft-steeg* afgekeurt, om dat ze te naauw was. Ook wierd de Draaibrug tusschen de twee Toorens gelegt; namentlyk dien van de *Wissel-*

(*) G. van Spaan, pag. 293.

Jel-Bank, en den *Tooren* of de *Poort* van 't *Oude Hooft*; wordende de Draaibrug genaamt, om dat ze met een bak omdraaide. De Stads Boom, die de Haven sloot, lag ook tusschen deze twee Toorens.

De Huyzen, door den Brand vernielt, wierden volgens het schryven van *Guicciardin* (*), door de ryke Borgers binnen een Jaar hersteld. Egter bleef 'er nog veel onder de voet leggen, door de binnenlandsche Beroertens; gedurende welke de *Spanjaarden* tegens de Water-Geuzen, in den Jaare 1572. vyftien weeken lang den baas speelden (†). Deze eindelyk vertrokken zynde, begon *Rotterdam* 't hooft wederom uit het slyk op te beuren. De Koophandel naar Oost- en West wierd doorgedreven, en men zag 'er dagelyks veele ryk-gelaaden Scheepen af- en aan-komen, Veele ryke Koopluiden uit *Vlaanderen*, *Braband*, en elders, zakten hier na toe; ook keerden veele Burgers te rug, die de *Spaansche* Tyranny ontweeken waren.

De Stad, meest weerloos en zeer vervallen zynde, wierd braaf versterkt, en aan de waterkant ter lengte van 125 schreeden vergroot en uitgebreid, gaande van de *Oost-Poort* af, tot aan d'oude *Schiedamsche-Poort* toe; niet om dat 'er geen plaats was om te timmeren, want daar lagen nog veele Thuynen en leedige Erven binnen; maar tot versterking, en om de Scheepen voor de vyandlyke aanvallen van buiten te dekken. De *Nieuwe Haven* en de *Blaak*, voor dezen *Staats-Vesten*, wierden tot binnen-Havens gemaakt. 1577. zyn de Vesting-Muuren aan de binnen-zyde van de *Nieuwe Haven*, en 's Jaars daar na de *St. Laurens-* of *Hooft-Poort*, staande op 't Zuyd-einde van de *Hooft steeg*, afgebrooken.

In den Jaare 1584. wierd de Stad, langs de Waterkant, met aarde Wallen en Bolwerken versterkt. Namentlyk agt Bolwer-

(*) Edit. Franc. 1582. pag. 312.

(†) G. van Spaan, pag. 293. 304. &c.

werken; waar van 'er een lag by de *Hooft-Poort*, ter plaatze daar eertyds de Beurs was, en daar nu het Admiraliteits Hof ſtaat. Tuſſchen alle deze Bolwerken lag een aarde Wall. Aan de Waterkant was geen Poort, van d'*Oost Poort* af, tot aan d'oude *Schiedamſche-Poort* toe. Alleen was 'er aan 't oude *Oosterſche Hooft* een openinge in de Wall, aan beide zyden met balken bezet, met planken belegt, en van boven met aarde gehoogt, zoo dat men daar onder door, en boven over heenen ging, wanneer men op 't Hooft wilde zyn. Maar aan de Landzyde was de Stad met ſteene Muuren en Toorens omringt, die geweldig vervallen, en met aarde toegeſtopt waren; waar door de Stad aan die kant zeer open lag. In 't zelve Jaar wierd het *oude Weſter-Hooft* van ſteen gemaakt, zynde te vooren van hout en zeer vervallen. Allengskens wierd de Stad hier en elders verbetert en veel betimmert.

Onder de Poorten, daar mede de Stad, zoo wel aan de Landzyde, als aan de *Maas-kant*, naderhand voorzien wierd, munt zekerlyk niet het weinigſte uit, de zoogenaamde oude *Hooft-Poort*, dewelke ons de Konſtryke Meeſter *Abraham Rademaker*, in 't 149ſte Print-Tafereel zeer cierlyk voor het oog vertoond, gelyk zig dezelve in den Jaare 1643. na 't leven opdeed. Dezelve is voor 't grootſte gedeelte van Blaauwen Arduyn-ſteen opgehaald, en een zeer aanzienlyk Gebouw (*). Aan de binnen-zyde pronkt dezelve met 's Stads Waapen, ondersteunt door twee groote Leeuwen, en onder dezelve ſtaat het Jaargetal 1598. buiten twyffel de tyd der ſtigtinge van deze cierlyke en konſtige Poort te kennen gevende; welker grondlegginge nader werd uitgedrukt, door het Tydſchrift, 't welke boven het gemelde Waapen ſtaat uitgehouwen, en aldus luydt:

Den

(*) G. van Spaan, pag. 431. 432.

Den 9 Juny, 't werd u klaar voorgestelt,
Heeft Arent Ysbrands, oud zynde zes Jaren,
Den eersten grondtsteen aan deez Nieuw Poort gestelt,
Als U. V. Beest, en S. Bouwaal Fabrykmeesters waren.

Voorts leest men onder het Waapen 't volgende *Latynsche* Vers:

Est Leo cunctipotens, pulchræ qui mœnia portæ
Servabit, qua Rotta fluit, qua terra virescit.

't Welke de Heer en Mr. *Math. Brouwerius van Nidek*, op deze wyze zeer bekwamelyk heeft verduytscht:

Het is een fiere Leeuw, die deze Poort, en Wallen,
Te water en te lant bewaakt voor overvallen.

Aan de *Maas-kant*, of buitenzyde, leest men wederom een Opschrift, ontleent uit Psalm CXXVII. aldus in de *Latynsche* Taale luidende:

Nisi Dominus custodierit Civitatem, frustra vigilat,
qui custodit eam.

Dat is:

Soo de Heere de Stadt niet en bewaakt, te vergeefs
waakt de Wachter.

Voorts ziet men nog aan dezelve buitenzyde het Waapen van *Holland*, beschermt door twee staande Leeuwen.

Op de Poort zelve staat een steevig vierkant Toorentje, met een Slag-klok en Uur-wyzers voorzien. op de eerste Verdiepinge boven deze Poort, zyn verscheide Kamers en ruime vertrek-

trekken. In een derzelver werd het Zee-regt gehouden; in een andere vergaderen de Commiſſariſſen der Brood-weegers. Voorts zyn 'er ook de Gilde-kamers der Bakkers, Schippers, en andere. Om kort te gaan, deze Poort, ofschoon na den ouderwetſchen trant gebouwt, is een cierlyk en konſtig meeſter-ſtuk.

Voor dezen heeft 'er nog een Voorpoort buiten dit fraaije Gebouw geſtaan, gelyk uit de Print-verbeeldinge gezien kan worden; dog dezelve is na den Jaare 1643. weggebroken, en thans niet meer in weezen.

Aanmerkenswaardig is het ongeval, 't geen 'er in den Jaare 1511. hier omtrent gebeurde; volgens 't verhaal van *G. van Spaan* (*).

In 't gemelde Jaar, den 11 November, begon het zeer ſterk te vriezen, en deze vorſt duurde tot in 't laatſte der maand February daar aan volgende. 't Ys lag 'er zoo ſterk in, dat men van alle kanten met Waagens en Paarden daar over reed. Een zeeker Hoef-Smid ſtelde voor 't *Oude Hooft* zyne travaille of Smiſſe op 't Ys, en beſloeg 'er de Paarden. Ondertuſſchen ontſtond 'er in 't laatſte van February een zwaare Noord-Weſte Wind, die vry ſterk door koelde. De Heeren van de Wet, voor ongeval bedugt, publiceerden met klokſlag van 't Stadhuys, dat een ieder de *Maas* zoude hebben te verlaaten, alzoo 'er waarſchynlyk hooge Vloeden, en ſcheuringen van 't Ys op zouden volgen. Maar de Paapen en Monniken deze waarſchouwinge niet agtende, gingen in Proceſſie over 't Ys naar *Charlois* om aldaar de Kerk in te wyden. Maar toen zy midden op de *Maas* kwamen, met een ſleep van omtrent 5000. Menſchen, begon het Ys te barſten en te ſcheuren, en zonk door de zwaarte onder haare lichaamen weg; daar door het grootſte gedeelte van dien geheelen ſtoet moeſte verdrinken; en

(*) Pag. 221. 222.

en 't geene aan merkelyk is, zelfs de Paarden-Smid voor 't *Hooft*, konde zyn leven niet bergen.

Behalven deze Poort, zyn 'er nog *drie* andere, mede aan de *Maas-kant*, alle zeer aanzienlyke Gebouwen: Als, de Poort van 't *Westersche Oude-Hooft*, gebouwt in den Jaare 1667; de Poort van 't *Oostersche Nieuwe-Hooft*, gebouwt 1664. en de Poort van 't *Westersche Nieuwe-Hooft*, gebouwt in den Jaare 1662. Dit laatste is een trots Gebouw, en een aanzienlyk Meester-stuk, 't welke, behalven 't *Gemeene Lands Huys*, uitmunt boven alle de Gebouwen der Stad *Rotterdam*.

De Land-Poorten zyn, de *Delfsche* of *St. Joris-Poort*, gebouwt 1545; 't *Hof-Poortje*; de *Goudsche-Poort*, gebouwt 1642. d'*Oost-Poort*, gestigt 1612; de *Schiedamsche-* of *Dyk-Poort*, en de *Havense-* of *Binnen-wegsche-Poort*, gebouwt in den Jaare 1624. met welker Beschryvinge wy het onnoodig oordeelen ons op te houden, zullende liever andere openbaare Stads-gebouwen eens overloopen.

Onder deze komt ons voor eerst het *Stadhuys* voor. Onzeeker is het, wanneer het zelve gebouwt is; dog in den Jaare 1606. is het van agteren vernieuwt, en de Vroedschaps- en Scheepens-Kamers zyn 'er toen aangebouwt. 1607. is het mede van vooren vernieuwt, en de Tooren, welke eerst bloot stond, wierd toen met een dikke Muur van onderen opwaards gestyft. Deze Tooren is boven met Loot bekleed, en loopt zeo spits toe als een naald. Langs 20 Trappen, met vier Leeuwen verciert, gaat men na boven op 't Stadhuys. Van boven pronkt het met een geblind Vrouwen-beeld, vertoonende de Geregtigheid, hebbende in d'eene hand een Schaal die doorslaat, en in de andere een zwaart. Voorts ziet men 'er twee Leeuwen, in Hardtsteen uitgehouwen, ondersteunende het Stads-Waapen, en daar onder een *Latynsch* vers op de Geregtigheid doelende.

Van binnen is het met de noodige lugtige en ruime Vertrekken voorzien. Men ziet daar de Kamer van Burgermeesters, be-

behangen met Tapyten, daar in heerlyke Landschappen staan afgebeeld. De Kamer van Scheepenen, en andere, zyn met Goudleer en diergelyken behangen, ook met kostelyke Spiegels verciert. Hier is ook een Kamer, daar in de Heeren Commissarissen of Vreedemakers vergaderen; voor welke de Kleine of Krakeel-zaaken afgedaan worden. Voorts zyn 'er nog een Secretarye, en andere noodige Vertrekken, vermits dit Stadhuys nog na den ouden trant, en meer tot gebruik, dan tot pronk is aangelegt. Daar ontbreeken ook geene Gyzel kamers, en Gevangenissen. By dag hebben hier de Helbaardiers, maar by nagt de Borgers de Wagt; bestaande deze laatste uit een Rot Adelborsten, en twee Korporaalschappen.

Aanmerkelyk is het, dat 'er een verwulft loopt, van dit Stadhuys, onder de Hoogstraat door, tot in, of aan het Gasthuys. Deze verwulfde Kelder (daar in thans wel twee of drie voet water staat, en die op zommige plaatzen gedempt is;) meenen zommige wel eêr een Verzend-kelder van het Klooster der Prediker-Monniken geweest te zyn, daar in de geene, welke men als ongezondt in het *Roomsche* Geloof verwees, opgesllooten wierden; gevende haar niet anders mede, dan een entje kaars, en een stuk eten of twee; waar mede de Patienten, na dat 'er een yzere deure agter haar was toegeslooten, haar leven elendig moesten laaten. Men verhaald van een oude Meuy van eenen *Jan de Vrouw*, in *den Bos*, dat ze op de bovengemelde wyze in dezen Verzend-kelder was opgeslooten; en toen men agt dagen daar na, na haar kwam zien, vond men ze tot groote verwonderinge nog in 't leven; hebbende den kalk van de muuren gekrabt, en gegeeten. Haar weezen was zeer verwildert, en de gedagten het spoor byster. Men poogde haar wederom op te kweeken, dog 't was te laat, zoo dat ze elendig den Geest gaf (*).

De

(*) G. van Spaan, pag. 391. 392.

De *Beurs*, ten dienſte van de Koopluiden, plagt wel eêr te zyn, ter plaatze daar nu het Admiraliteits Hof ſtaat. Daar na heeft men een andere gebouwt, op de *Blaak*, dewelke meer tot gemak, als opzigtelyk was, ter plaatze daar wel eêr de Viſch-markt is geweeſt; gelyk blykt uit dit Vers van *J. Oudaan*, 't welke aldaar op een kopere plaat tuſſchen een Hardt-ſteen gevoegt, geleezen wierd:

1617.

ô Zegenryke Zee! wat volheid brengt gy voort,
Voor die dees zegening het rooken aan zyn netten
Niet toeſchryft; maar die ſtil, met z'over boord te zetten,
Zeid in vertrouwen, Heer! Wy werpen z'op uw woord.
Dit maakt een volle Beurs. Dies werd de plaats, voor dezen
Den Viſſer eigen, nu den Koopman toegeweezen.

J. OUDAAN.

Boven dit Schrift ſtond geſchildert, hoedanig de Viſch-Scheepjes en Buizen op haar neering lagen, en daar boven zag men een *St. Pieter*, met een Viſch en ſleutel in de hand. Deze Beurs wierd 's middags met hekkens aan de ſtraat afgeſlooten, hadde rontom Gaanderyen, daar men voor den reegen konde ſchuilen, en was met een Toorentje, Uurwyzer en Klok voorzien. Dit noemde men *de groote Beurs*. Dog zedert eenige Jaaren herwaards heeft men een nieuwe Beurs in derzelver plaats, van Hart-ſteen en meerder ruimte beginnen te bouwen; dog dit trotze Gebouw is nog niet voltrokken.

Daar is ook nog een *kleine Beurs*, de *Kooren-Beurs* genoemt, zynde geheel overdekt, en genoegzaam alleen aan den Handel in Graanen toegewyd.

Het tegenwoordige *Admiraliteits Hof* is Gebouwt in den Jaare 1644. in de plaats van een ander, 't welke elders in de Stad

Stad 1567. was opgeregt. Het nieuwe Gebouw is kostelyk, met ruime Kamers en Vertrekken, en van binnen met een open Plaats voorzien. Voorts zyn hier de noodige Gevangenhuyzen voor misdadigers, en eene Hel voor de Lorrendraaiers en Smokkelaars, daar in de Scheepen en Goederen geborgen worden, welke de Fiskaal en zyne Dienaars komen aan te haalen. Dit is 't oudste Collegie van geheel *Holland*, daar in de Admiraal presideert.

Hier toe behooren ook twee Magazynen, het eene gebouwt in den Jaare 1660. en 't andere 1662. Als mede 's Lands-Werf, daar de Scheepen getimmert worden: Anderzints worden alle de zwaare Oorlogscheepen van dit Collegie, tot *Hellevoet* opgelegt.

Daar is ook een *Geschut-* of *Giet-Huys*, staande ter plaatze daar eertyds de Kerk van 't Klooster der Prediker-Monniken was, gebouwt in den Jaare 1663.

Thans volgt het *Gemeene Lands Huys*; 't welke *G. van Spaan* voor 't pragtigste Gebouw van gantsch *Nederland* houd, behalven 't Stadhuys van *Amsterdam*. Van vooren is het ten eenemaal van witte Hard-steen opgehaald, en van een schoone Architecture; hebbende in 't midden een Balkon, rustende op vier ronde Colommen, en aan de Muurzyde op vier platte Pilasters. De voor-zyde van 't Balkon pronkt met het Waapen van *Schieland*, zynde een roode Leeuw, op een Geel Veld, van weerzyden met een *Jerusalemse Veer* omringt. Dit Waapen werd vast gehouden door de klaauw van een Arent die met zyn bek de bovenste peerel van de Keizerlyke Kroon vast houd, daar mede het Waapen van *Schieland* gedekt is. De geheele Voorgevel pronkt met 32 Pilasters, van de *Jonische* en *Corinthische* Ordre. De Gevel van boven is met een Frontespiets voor uit gebouwt, welkers fries met Lofwerk voorzien is, en vier *Cupido's* houden de Festonnen vast. Onder het Balkon is een gesmeed Yzer Traly-werk, 't welke zoo fraay, met Kindertjes, allerhande slag van Bloemen, Vrugten, gedraaide Pylaaren,

en andere verwonderens-waardige fraaijigheeden is uitgewrogt, dat 'er de Aanschouwers over verbaast moeten staan. Dit weergaaloose meester-stuk is binnen den tyd van tusschen de zes en zeven Jaaren voltooit, door den Konstigen Meester Smid *Jacob Thorn*. Dit Huys is met meer dan 250 Vensters voorzien. Het plein voor 't Huys is met een Yzeren Hek afgesloten. Van agteren is een ruime opene Plaats, met een hooge en dikke steene Muur omvangen, en met Linde-boomen beplant.

Van vooren de stoep opgaande, komt men in 't voorste gedeelte van 't Huys, daar van de Solderinge met uitsteekend gesneeden Lofwerk pronken, ondersteunt met ronde Colommen en vierkante Pilasters; waar van de Capiteelen mede konstig zyn uitgesneeden.

Ter regterhand van 't voorhuys is een kamer met Goudleer behangen. Boven den Schoorsteen-Mantel ziet men *Willem* de Derde, Koning van *Engeland* te Paart, wordende in 't voortryden door twee Engelen gekroont.

Ter slinker-zyde is een Vertrek met geel Veloers, en kostelyke Kabinetten gestoffeert.

Het Vertrek daar in de Vierschaar gespannen werd is lugtig en ruim, voorzien met een kostelyk Horlogie, en een Schoorsteen-Mantel van gemengelt rood en wit Marmer.

Daar is ook een Eet-zaal, behangen met Gouleer, en verciert met kostelyke Schildetyen en *Venetiaansche* Spiegels.

Nog een groote en ruime Kamer, is met Tapyten behangen, daar in Landschappen staan afgebeeld.

Verscheide andere Kamers en vertrekken zyn 'er nog, dewelke ik met stilzwygen voorby ga om kortheids halve, alle heerlyk gebouwt en kostelyk gemeubleert.

Dit kostelyke Gebouw is op een plaats gestigt, die eertyds geheel onaanzienlyk, en meest Moeras was, in den Jaare 1663. zynde het inheyen der Paalen met een Paart geschied, 't welke als in een Rosmoolen rontom liep.

Onder de openbaare Gebouwen der Stad worden mede geteld,

teld, de *Wisselbank*, de *Bank van Leeninge*, de *Laaken-hal*, de *Zaay-hal*, de *Vleesch-hal*, (waar boven de *Anatomie* of *Ontleedt-kamer*;) de *Boter-hal*, de *Kaas-hal*, de *Hennip-hal*, de *Oude-* en *Nieuwe Waag*, en de *Vlas-markt*, dewelke overdekt is.

Voor de geene, die uitspatten, is hier een *Verbeeter-huys*, en voor Schelmen, Dieven en Vagebonden, een *Tucht-* en *Werk-huys* opgeregt, voorzien met een Schout en twee Dienaars om ze te vatten, en daar in op te sluiten.

Deze Stad is van een zeer bekwaame *Latynsche Schoole* voorzien, met een open binnen-pleyn, en rontom veele ruime Vertrekken. Dezelve werd bediend door een Rector, Conrector, en andere Leer-Meesters. Daar is ook een publyke Stads Bibliotheek, aangelegt in den Jaare 1604. voorzien met allerley Boeken, welker getal van tyd tot tyd nog vergroot werd.

De *West-Indische Compagnie* heeft hier een Huys, tot het waarnemen van haare zaaken, voorzien met de noodige Pakhuyzen, en verdere Vertrekken: Dog vry wat pragtiger is het Gebouw van de *Oost-Indische Maatschappye*, zedert ruim dertig Jaaren van nieuws opgetimmert, volgens de ordonnantie van den Architect *Wouter Ariensze van Egmondt*. Men reekent dat het tusschen de 64 en 65 voeten hoog uit de grond staat; en in fraaijigheid voor geen Gebouw in de geheele Stad behoeft te wyken, behalven het Gemeene-Lands-Huys, en de Poort van 't Nieuwe Hooft, hier vooren beschreven.

Dit Huys pronkt van vooren met het gewoone Waapen van de Compagnie, en een deftige hardtsteene Poort, met een Balkon daar boven, ondersteunt met platte vierkanten Pilasters, alle van dezelve stoffe. Van agteren heeft het mede een diergelyke Poort, en aan weer-zyden groote ruime Pakhuyzen, om Ankers, Kabels, Masten, Vaaten, en alle Scheeps behoeftens in te leggen.

Van binnen is een binnen-plein, van 20 voeten wyd, en

met steen overwulst. Bezyden dit plein, zyn de Vergaader- en Verkoop-Kamers, beneffens eenige Galleryen.

Van boven is het voorzien met Pak- en Proviant-solders, in overvloed, om daar op Nooten, Nagelen, Foelie, Kaneel, Peeper, en allerley andere *Oost-Indische* Koopmanschappen te bergen.

De *St. Joris Doelen* is geen onbillyk Gebouw, eerst gefondeert in den Jaare 1622. en opgemaakt in den Jaare 1623. volgens de Inscriptie boven den ingang; daar de Waapens van den Prins van *Oranje*, beneffens die van *Holland* en *Rotterdam* mede gezien worden. Van binnen is een groote Zaal, wiens Glaazen met de naamen van derzelver Gevers pronken, sommige gemaakt 1626. en de volgende 1680. Voor den Schoorsteen-Mantel ziet men Konstige Afbeeldingen van de Prinssen *Willem* d'Eerste, *Maurits* en *Fredrik Hendrik* van Oranjen, ieder met een Regiments-staf uitgehouwen. Boven de deur, (dewelke na den ouderwetzen trant mede met Konstige Beeldhouwerye uitgewerkt is;) ziet men *St. Joris* te paard zitten, met een speer in de hand, en den Draak onder zyne voeten.

Sedert korte Jaaren is 'er van agteren een trots gevaarte aangebouwt, volgens de Architectie van *Jacobus de Vries*; voorzien met een deftige Zaal, en een uitsteekend Balkon, hebbende op 't plein zyn uitzigt. Deze werd niet alleen gebruikt by Burgermeesteren, maar ook om Koningen, Vorsten, Ambassadeurs, en andere groote Heeren daar in te ontfangen. Voorts is dezen Doelen voorzien met zeer kostelyke Schilderyen, van Collonels en Capiteynen, door brave Meesters geschildert.

Het ontbreekt de Stad mede aan geene Wind- en Kruid-Moolens, Kruid-Toorens, Scherm-school, en andere Gebouwen, die wy om de kortheid voor by gaan.

Onder de Geestelyke Gebouwen en oude Gestigten dezer Stad, munt uit de *Groote* of *St. Laurens Parochie-Kerk*. Wanneer dezelve eigentlyk gestigt zy is onzeeker; dog dezelve was reeds

reeds in weezen, offchoon veel kleinder en onaanzienlyker, in den Jaare 1366. gelyk blykt uit de ftigtinge van zeeker Altaar of Kapelletje, ter eere van *St. Jacob* de Meerdere; 't welke in of aan deze Kerke fchynt gebouwt te zyn; waar van een wydloopigen Stigting-Brief in d'Oudheeden van *H. van Heusden* (*) kan nagezien worden. Ondertusfchen blykt uit dezen Brief, dat *Rotterdam* toen al van een maatige groote, en veel betimmerd is geweeft, vermits daar in veele Renten op Huyzen, in verfcheide wyken der Stad ftaande, en verre van malkander geleegen. worden gemeld en aangeweezen.

Deze Hooft-kerk is allengskens van geringe beginzelen, tot zulk een aanzienlyk Gebouw aangegroeit, gelyk thans nog befchouwt kan worden. Men meent, dat ze in den beginne flegts van planken was opgeflaagen, en in den Jaare 1415. had ze nog geenen Tooren. Men houd het daar voor, dat de Bakkers, in den Jaare 1437. d'eerfte zyn geweeft, die onderling befiooten 't Hooge Altaar ter eere van de Maaget *Maria* te doen timmeren; 't welke in den Jaare 1443. is ingewyd.

In den Jaare 1449. heeft men de fondamenten tot den Tooren geheyt, en den 9 November wierd d'eerfte fteen tot deze Kerk gelegt, door den Ridder *Albert van Waveren*, en de tweede door Heer *Adolph*, Paftoor derzelver Kerke. Daar op hebben de Steedelingen, tot het verder voltrekken dezer Timmeragie alle kragten ingefpannen; wordende door het geblaas van Trompetten, het flaan der Trommelen, het klinken van Veêlen, en onder 't Vaandel van *St. Laurens*, die daar op ftond afgebeeld, tot den arbeid aangevoerd. De verdere voor- en tegenfpoeden van dezen Tooren, konnen in verfcheide Infcriptien onder den Tooren geleezen worden.

Den 8 September des Jaars 1472. op *Maria* Geboorten-dag, wierd het Altaar, ter eere van *St. Laurens* en van *Maria* ingewyd. Toen wierd vaftgefteld, dat de Jaarlykfche gedagteniffe dezer

(*) Derde Deel, pag. 623.

dezer wyinge op den Sondag na *St. Laurens* gevierd zoude worden. Maar vermits deeze Jaarlykſche gedagteniſſe, of *Kerkmiſſe*, wel eens op den dag van *Maria's* Hemelvaart kwam te vallen, hebben de Biſſchoppen van *Utrecht* dezelve verſchoven tot op den eerſten Sondag na het *Octaaf* van *St. Laurens.*

In den Jaare 1490. wierd het plein by den Tooren, door de Burgery voor niet, en by beurten, geheyt; welk pleyn te vooren de Thuyn was geweeſt, van eenen *Jan Kouwenhoven*, woonende op de Hoogſtraat. In 't zelve Jaar, daags voor *St. Laurens-dag*, hebben de Bakkers 't Hooge Altaar in 't Hooge Choor gebragt, hebbende het zelve geduurende de optimmeringe der Kerke, in een nabuurig Huys in de *Bagyneſtraat* geſtaan.

Door den tyd is het getal der Altaaren in deze Kerk grootelyks vermeenigvuldigt; hebbende daar in onder anderen de volgende geſtaan; als ter eeren van *St. Cosmus* en *Damianus*, *St. Nicolaas*, *St. Criſpyn*, *St. Victor* en *Eligius*, *St. Bartholomeus*, *St. Brigitta*, *St. Franciſcus* en *St. Clara*, *St. Joſeph* en *St. Eligius*, *St. Bonaventura* en *Catharina*, *St. Georgius*, *St. Martyn* en *Willebrordus.*

Daarenboven waren in deze Kerk twee zeer aanzienlyke Particuliere Kapellen; d'eene van de Heeren *Van der Lek*, met een Altaar, ter eere van *St. Maria Magdalena*; en de andere van de Heeren van *Kralingen*; van welke in de volgende verhandelinge breeder zal geſprooken worden.

Daarenboven zyn 'er in deze Kerk van tyd tot tyd veele Vicaryen geſtigt; waar van de voornaamſte waren: (1) Die van den *H. Geeſt*, 1407. (2) Die van *St. Cosmus* en *Damianus*, geſtigt 1521. (3) Die van *St. Jan Evangeliſt*, 1522. (4) Die van *St. Jacob den Meerderen*, 1508. (5) Die van *St. Stephanus*, 1479. (6) Die van *St. Bartholomeus*, 1483. (7) Die van *St. Eligius*, 1500. Voorts waren 'er nog veele andere, aan de Altaaren van *St. Anthony*, *Nicolaas*, *Joris*, *Michiel*, *Ewout*, *Andries*,

Andries, *Joost*, &c. welker nette tyd van stigting, by gebrek der Stigting-Brieven, niet bekend is.

Het Pastoors-Ampt plagt van ouds door den Abt van *St. Paulus-Klooster* te *Utrecht* vergeven te worden, dog naderhand is het, door dezen Klooster-voogd en den Paus, by beurten vergeven; tot dat het eindelyk in handen van de Graven is gekomen. De Pastoor trok in zyn afweezen 200 *Rhynsche* Guldens 's Jaars. De Inkomsten der Pastorye, alle lasten daar onder gereekent, beliepen Jaarlyks 300 *Rhynsche* Guldens; zynde drie Ponden op Burgers-huyzen gevestigt: Volgens vergunninge van *Albert van Beyeren*, in dato 7 October 1402. wierd het Kosterschap door de Steedelingen begeven.

In den Jaare 1572. den 12 November, heeft de bekende *Martin Dunkan*, in deze Hooftkerk voor de laatste maal de Misse geleezen, en op de Roomsche wyze gepredikt. Den 14 den wierden de Altaaren afgebrooken, en de Beelden afgehangen en verbryzelt; en den volgenden dag heeft de eerste Gereformeerde Predikant alhier, *Cornelis Cooltuyn*, voor de eerste reis daar in gepredikt. Eindelyk is *St. Laurens-Beeld*, staande aan de Zuydzyde van de Kerk, den laatsten July 1576. en dat van *St. Maria Magdalena* 's daags daar na uit de Kerk genomen, en tot mortel gestampt; volgens *H. van Heusden* (*), dewelke hier 't Jaargetal 1676. steld, dog zal waarschynlyk een misslag zyn.

Een van de oudste Gestigten dezer Stad, was mede het *Begyn-hof*, het *Paradys* genoemt, gestigt in den Jaare 1378. 't welke Graaf *Albert van Beyeren* toen onder zyn beschermingе heeft genomen. Na de veranderinge van 's Lands-Regeeringe, is dit gestigt in een *Bank van Leeninge* of *Lombart* verandert.

Rotterdam is mede, gelyk alle anderen Steeden van *Holland*, ryklyk

(*) Oudheden, Derde Deel, pag. 637.

ryklyk van Kloosters voorzien geweest. In de Lombart-straat wierd omtrent 1404, een Kapelle door eenen *Jan Dirkse*, naast zyn huys gestigt, en deze beide Gebouwen aan de *Jacobynen* of Predik-heeren vereert. Dog deze plaats te klein zynde, hebbenze 1444. op de Hoogstraat een zeer aanzienlyk Klooster voor 100 Monniken, en een fraaije Kerk getimmert. Dog dit gestigt is in den zwaaren brand, den 10 July 1563. geheel afgebrand, en schoon de Monniken kort daar na wederom een gedeelte van 't Klooster en een Kapelletjen opregteden, ook een grooter Kerk begonnen hadden, is dit werk evenwel door 't opkomen van de Beeldstormerye blyven steeken; tot dat de Monniken 1572. zyn verdreven, met onderhoudt bezorgt, en derzelver Klooster is tot een *Huys* voor *oude* en behoeftige *Mannen* en *Vrouwen* ingeruimt, ook een gedeelte in een *Pest- Dol-* en *Gasthuys* verandert.

Daar heeft ook een *Minnebroeders Klooster* gestaan, mede gestigt in den Jaare 1444. gelyk het voorgaande.

Voorts heeft 'er ook een *Celle-broers Klooster* geweest, gestigt in den Jaare 1441. 't welke na 't afschaffen van den *Roomschem* Godtsdienst, tot dienst van de laage Schoolen is verandert.

Men heeft daar ook de volgende Vrouwen-Kloosters gehad;

Van de *Carmelitessen*, aan *St. Maria* toegewyd, gestigt in de Oost- en Goudtsche Waagen-straat, 1482. Dog dit Convent is daar na verplaatst, by de Stads-vesten, daar nu 't *Weeshuys* staat..

Van de Susters van *St. Anna*, van den derden Regel van *St. Franciscus*, gestigt in de *Gravenstraat*, 1442. Naderhand 1608, is het middelste pand van de Klooster-kerk tot de *Prinssen-kerk* gemaakt, dog 1639 en 1659 veel vergroot, en 't Klooster tot 's *Prinssen hof* ingeruimt, daar in dezelve als Stadhouder plagte gehuysvest te worden. Thans is hier de *Nieuwe Beestemarkt*.

Van

Van *St. Agnes*, *de Witte Susters* genoemt, van *St. Augustus* Regel, gestigt omtrent 1460. in de West- Waagenstraat. Dit Convent was met het Capittel van *Sion* by *Delft* vereenigt. Naderhand is hier eenigen tyd het *Weesbuys* geweest, dog met der tyd verplaatst.

Van *St. Aachten* Convent, anders genaamt het *Susters-buys*, gestigt in de Kipstraat, omtrent den Jaare 1472.

In den Jaare 1485. hebben die van de Wet van *Rotterdam* ook *vier Susters* in de Stad ontfangen, die genoemt worden *Broodt-Susteren*, om zieke en gebreklyke Menschen op te passen.

Van de *Kapellen*, die binnen deze Stad gestaan hebben, zyn ons de volgende bekend geworden.

St. Andries-Kapel, of van de *zeven Slaapers*, heeft voor *St. Laurens Kerk* gestaan, dog is 1423. afgebrooken.

St. Sebastiaans-Kapel, heeft in de *Lombartstraat* gestaan, en is begonnen in den Jaaren 1499. Dezelve is voor eenige Jaaren door de *Schotten* gebruikt, om haaren Godsdienst te oeffenen; en thans worden 'er somtyds openbaare Oratien in gedaan.

Hier heeft ook meer dan een *Gastbuys* gestaan. Voor eerst weet men dat 'er een *St. Lysbets Gastbuys* geweest is, dog onzeeker waar het eigentlyk gestaan heeft.

Daar was ook een *St. Anthony's Gastbuys*, gestigt 1417. 't welke te gelyk een *Proveniers-buys* was.

In den Opper stond *St. Jacobs-Gastbuys*, met een Kapelle daar aan. Het eerste is getimmert in den Jaare 1455. en van de Kappelle is 1497. d'eerste steen gelegt. Zoo wel deze Kapelle als 't byleggende Kerkhof, zyn tot Burgershuyzen verandert en vertimmert; dog de Renten daar van, zyn in den Jaare 1584. het Weeshuys toegeweezen.

Behalven het *H. Geestbuys* en 't *Oude Gastbuys*, is 'er binnen deze Stad ook een *Nieuw Weesbuys* opgeregt, ter plaatze daar het Convent der *Augustyner-Nonnen* van ouds gestaan heeft. In

den Jaare 1578. heeft de Regeeringe aan de Weesmeesters toegestaan, om 't *Oude Weeshuys* op de Hoogstraat te mogen verkopen, gevende haar de Kerk met zeekere Huyskens en Erven, eertyds toebehoord hebbende aan de *Witte Susteren* in de West-Wagenstraat; en verlof tot het opzetten van een Loterye van Silverwerk, beneffens andere voordeelen; om daar mede de nieuw verkreegene Gebouwen tot een Weeshuys, bekwaam te maken.

Aan de *Schie* heeft eertyds ook een *Melaatshuys* met een Kapelle gestaan, in welker plaats 1670. een *Proveniershuys* is gestigt.

De Lezer zy gewaarschouwt, dat deze Beschryvinge der Geestelyke Gestigten, ten deele uit *G. van Spaan*, ten deele uit *H. van Heusden* is opgemaakt, welke omtrent sommige omstandigheden verschillen.

Onder de Nieuwe Kerken is 'er een de *Zuyderkerk* genoemt. Dit was eertyds een houte Loots, daar in de Rhetorykers haare spellen vertoonden; dog is daar na tot den Gereformeerden Godsdienst toebereid, en met een Galdery voorzien; maar 1676. vergroot, en naderhand met een Toorentje verciert geworden.

De *Nieuwekerk* is begonnen 1681. daar toe eenige Burgershuyzen zyn weggebrooken. Dezelve is vierkant, staat op vier Kelders, en pronkt van boven met een Lantaren.

De *Fransche* of *Walsche-Kerk*, een oud en herbouwt gestigt, wierd eertyds by de *Engelsche* Koert-luiden tot een Vergader-plaats gebruikt, dog is 1625. 1662. 1686. en 1687. t'elkens vergroot. Ook is 'er in het eerst gemelde Jaar een Tooren aan gebouwt.

De *Engelschekerk* staat op de Nieuwe Haven, en schynt van verscheide Pakhuyzen tot dit gebruik gebragt.

De *Nieuwe Schotsekerk* staat by de *Schiedamsche-Poort*, zynde een zeer cierlyk gebouw, waar in 1667. de eerste Predikatie gedaan is.

Hier

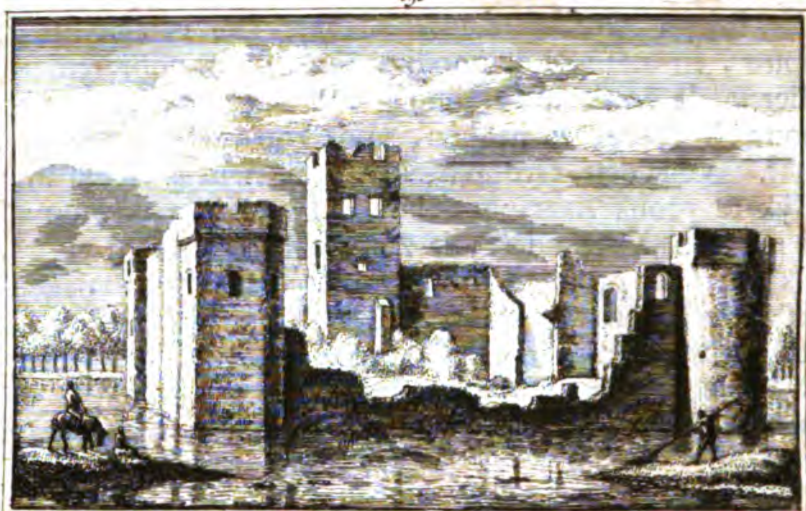
Hier zyn ook twee *Remonstrantsche Kerken*, een groote en een kleine. De *Doopsgezinden* hebben 'er drie, en de *Luthersche* een, gebouwd 1651. Daar zyn ook vier *Roomschgezinde Kerken*, een voor de *Quaakers*, en twee *Joodsche Synagogen;* daar in ieder op zyne wyze tragt God te dienen.

In den Jaare 1681. is hier een heerlyk *Diakonie-Weeshuys* gestigt; daar in ook behoeftige oude Mannen en Vrouwen, ieder byzonder worden onderhouden. Dit is een aanzienlyk Gebouw, en met alle de noodige Vertrekken voorzien.

Hier mede oordeele ik genoeg van deze Stad, en derzelver Gebouwen gezegt te hebben, voor zoo veel ons bestek thans toelaat. Van den Grooten *Erasmus*, wiens Beeld hier zoo heerlyk te pronk staat, zynde van Hout in Steen, en vervolgens in Metaal verandert; is zoo veel gesprooken en gezegt, dat ik het thans onnoodig oordeele iets daar by te voegen (*). Ik zal hier alleen zeggen, dat deszelfs afbeeldinge in steen, tot *Amsterdam*, in myne *Reformatie* van *Amsterdam*, *pag.* 402. in Print vertoond, by het vertimmeren van 't huys, daar ze voor stond, geheel weggenomen is, en thans niet meer gezien werd.

(*) Siet G. van Spaan, pag. 294. 412. &c.

'T SLOT HONINGEN, BY ROTTERDAM.

t Slot HONINGEN

DIT Slot, geleegen buiten en niet verre van *Rotterdam*, in een moerigen grondt, is van ouds *'t Huys te Cralingen* genoemt geweest, en heeft aan 't aloude Geslagte der *Van Cralingen* toebehoord. Volgens *M. van der Hoeven* (*), zoude het den naame *Honingen* daar van ontfangen hebben, vermits het verscheide reyzen *geboont* of beschaadigt is. Van ouds plagt het zelve een schoon groot en sterk Huys of Slot te zyn, 't

(*) Charter Chronyk, I. Deel, pag. 135.

't welke met Muuren, Wallen en Graften wel versterkt, en in staat was om den vyand te konnen afweeren; volgens *Hadrianus Junius* (a). Dit Slot of Huys is zeer oud, dog wanneer het zelve eigentlyk gestigt zy, is onbekend. Volgens *H. Junius* (b), *P. Scriverius* (c), en andere, heeft den ouden Dyk, tusschen *Rotterdam* en *Schiedam*, voor by 't Huys *Honingen* geloopen; en *H. van Heusden* zegt (d), dat de Zeedyk, van 't Slot *Honingen*, tot *Schiedam* toe, 1255. is opgeworpen; zoo dat het toen al in weezen schynt geweest te hebben. Immers van het Edele en Aloude Geslagte der *Van Cralingen*, staat reeds bekend, in den Jaare 1223. ten tyde van Graaf *Floris* de Vierde, eenen *Hugo van Cralingen*, Ridder, dewelke werd gereekend, onder de vermaardste Ridders en Edele van zynen tyd (e). Dit Aloude Geslagte heeft van tyd tot tyd groote diensten aan het Vaderland gedaan.

Behalven het Slot *Honingen*, als 't Erfhuys der *Van Cralingen*, hebben zy mede binnen *Rotterdam* een zeer deftig en pragtig Huys gehad, omtrent het oude Slot *Bulgerstein*, by 't zoogenoemde *Roode-Sandt*, op 't welke zy een Kapelle hadden. (f) Daar na hebben dezelve aan de Noordzyde van het Choor, in de groote of *St. Laurens-Kerk*, een groote, betralide, en deftige Kapelle, en een vermaarde Grafsteede daar binnen gehad, voor de welke de naam *Van Cralingen* met goude Letters te pronk stond, en nog in den Jaare 1644. geleezen wierd. Maar vermits het Adelyke Huys der *Van Cralingen* uit-

(a) Batavia, pag. 312.

(b) Ibid. pag. 295.

(c) Hier vooren, pag. 269.

(d) Oudheden, Derde Deel, pag. 623.

(e) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 309.

(f) G. van Spaan Beschryvinge van Rotterdam, pag. 241.

uitgestorven was, heeft de Heer *Willem Bastiaansz Schepers*, *Hollandsche* Zee-Voogdt, de gemelde Kapelle gekogt, en na merkelyke veranderinge, tot een deftige begraaf-plaats voor zyn Geslagte opgemaakt (*).

Ten tyde van de *Nederlandsche* Beroertens, in den Jaare 1573. wierd Graaf *Willem van der Mark*, Heere van *Lumey*, om zyn dolle wreedheid, by hem tegens veele Perzoonen in *Holland* bedreven, door last van de Heeren Staaten van *Holland*, tot *Delft* gevangen genomen, van alle zyne Waardigheeden beroost, naar 't Slot *Honingen* gevoerd, en aldaar eenigen tyd gekerkert (†).

Kort daar na, namentlyk in den Jaare 1574. is dit Slot door de Inlandsche twisten zeer bedorven, en door de *Rotterdammers* ten deele afgebrooken, op dat de *Spanjaarden* daar in niet mogten nestelen (‡).

Zedert dien tyd heeft men van dit aloude Slot niet anders gezien, dan een deel vervallene Toorens en Muuren; daar uit evenwel genoegzaam gezien konde worden, dat dit van ouds een zeer sterk Kasteel moet geweest zyn.

Hoedanig zig dit overgeschootene Bouwgevaarte in den Jaare 1652. vertoonde, heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker*, in de hier voorgaande Hondert en Vyftigste Printverbeeldinge zeer fraay en na 't leven vertoond.

Niet tegenstaande dit Slot reeds zoo veele Jaaren lang vervallen hadde geleegen, nogtans was men niet zonder reeden bedugt, toen de *Franschen* in den Jaare 1672. een groot gedeelte dezer *Nederlanden* hadden overstroomt, dat ze daar in mogten nestelen; waar om die van *Rotterdam* goed-vonden, alle deze overgeblevene ruïnen geheel te slegten; en alzoo nam dit aloude Slot daar mede een eynde.

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 628. 629.

(†) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 83.

(‡) G. van Spaan, Beschryvinge van Rotterdam, pag. 427.

EYNDE VAN HET DERDE DEEL.

KABINET
VAN
NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE
OUDHEDEN
EN
GEZIGTEN.
VIERDE DEEL.

KABINET
VAN
NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE
OUDHEDEN,
GEÖPENT, OPGEHELDERT EN WYDLOPIG BESCHREVEN

In STEDEN, DORPEN, SLOTEN, ADELYKE HUIZEN, KLOOSTERS, KERKEN, GODSHUIZEN, POORTEN, en andere voorname STADS- en LANDGEBOUWEN.

DOOR

MATTHAEUS BROUËRIUS VAN NIDEK, R. G.
EN
ISAAK LE LONG.

En in 300 verscheide Printtafereelen vertoont door

ABRAHAM RADEMAKER.

VIERDE DEEL.

TE DORDRECHT,
BY ABRAHAM BLUSSÉ EN ZOON,
MDCCLXX.

HET DORP YSSELMONDE, IN ZUYD-HOLLAND.

YSSELMONDE

BY de openinge van de *vierde Laade* dezes *Kabinets* van *Oudheeden*, komt ons het Dorp *Yſſelmonde* het eerſte voor, volgens den rang en de ſchikkinge der Konſt-Tafereelen van den Konſtryken *Abraham Rademaker*; zynde de hondert en een-en-vyftigſte Print-verbeeldinge, een fraay Gezigt van het Dorp, gelyk zig het zelve in den Jaare 1633. vertoonde.

Dit Dorp is gelegen aan d'overzyde van de Stad *Rotterdam*, ſchuin over den mond van den *Yſſel*, en regt tegen over het *Cralingſche* Veer; een Gehugt, zoodanig genoemt, om dat

men aldaar met een pont over-vaart. Digt by dit Veer zyn nog eenige overgeblevene ruïnen van *St. Elbregts* Kapelletje te zien, 't welke door *Frans van Brederode*, Gouverneur van *Rotterdam*, in den Jaare 1482. gesligt is; volgens *G. van Spaan* (*).

Dat *Ysselmonde* zynen naam ontleend heeft, als aan de *mond* van den *Yssel* geleegen, is kennelyk. Ondertusschen vertrouwt de Oudheids-kundige *Jacob van Oudenhoven* (†), dat deze *Yssel* by *Ysselmonde* eertyds zyn begin gehad heeft, en dat door de verleidinge van den *Rhyn*, deze *Yssel* mede in zynen loop verandert is; hebbende in zyn weezen moeten blyven, om de binnen-landen voor een uitwateringe te dienen; en dat dezelve Rivier, die wel eertyds omtrent *Utrecht* in 't oude Kanaäl van den *Rhyn* zig ontlastede, door deze verleidinge van den *Rhyn*, zyn uitlossinge by *Ysselmonde* gekreegen heeft; daar door *Ysselmonde*, eigentlyk *Ysselseinde* is geworden.

Ysselmonde, gelyk het tegenwoordig is, bestaat uit twee Ambagten, dewelke *Oost-* en *West-Ysselmonde* genoemt worden (‡). Dog wy zullen van 't laatste eerst spreeken, vermits daar van het minste te zeggen is.

West-Ysselmonde wierd eertyds mede genoemt *Ogiers-Ambagt*, na *Ogier van Cralingen*, die het zelve in den Jaare 1388. aan zyne Dogter, trouwende met den Ridder *Diederik van der Lek*, ten houwelyk gaf. Dit zedert van ouds een Ambagt op zig zelve geweest zynde, is in den Jaare 1413. daar mede verleid *Jacob Boekel Gysbertszoon*, tot een onversterflyk leen, te verheeregewaden met een rooden Sperwer. Daar na den 2 October 1447. *Jan van der Boukhorst*, als getrouwt met *Meine van Wena*, Dogter van *Jacob Boekel Gysbertsz.* voorsz. Daar

na

(*) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 176.

(†) Beschryvinge van Dordrecht, pag. 70.

(‡) Batavia Illustrata, pag. 1225.

na den 19 Maart 1465 *Gysbert van der Boukhorst*. Daar na *Claas van der Boukhorst*, den 22 Mey 1511. waar na het zelve in andere handen is gekomen. Dit Leen wierd eerst van de *Egmonden* verheven; dog is daar na een Graaflykheids Leen van *Holland* geworden.

Oost-Yssel-monde, is een Leen als vooren, en een Ambagt op zig zelve, 't welke afzonderlyk is bedykt; volgens *Matth. van der Hoeven* in den Jaare 1446. (*); dog *J. van Oudenhoven* zegt, dat dit in den Jaare 1435. geschied is, maar dat het in den Jaare 1446. beneffens het Rieder-Ambagt wederom ingebrooken, en toen met den Hordyk versterkt is.

In *Oost-Yssel-monde* staat een reedelyk fraaije Kerk, voorzien met een tamelyk grooten Tooren en een klein Toorentje op het Choor; gelyk uit de bygaande afbeeldinge gezien kan worden. Van binnen is dezelve tamelyk ruim, en heeft eertyds met deftig geschilderde Glaazen verciert geweest, dog dezelve zyn thans meest geschonden en vernielt. Wanneer deze Kerk eigentlyk gestigt zy, vind men niet aangeteekent; moogelyk dat dit in de vyftiende Eeuwe geschied is; vermits hier eertyds een Klok gehangen heeft, die in den Jaare 1462. gegooten was; waar van *G. van Spaan* (†) het volgende aanteekent.

„ Niet lang geleden (te weten in den Jaare 1698. toen hy „ dit schreef; is de Klok te bersten geluit. Deze beneden ge- „ bragt zynde, vondt men 'er dezen datum op staan 1462. „ Ze was, na 't opschrift luidt, *Maria's Visitatie* toegewydt; „ en dit zal alzoo zeekerlyk de tyd zyn wanneer de Kerk ge- „ stigt is. Deze Klok, welke van te vooren uitsteekende goed „ van klank was, en waar in de Boeren meenen dat veel oud „ zilver zit, willen zy niet van 't Dorp laten haalen, om te „ ver-

(*) Handtvest Chronyk, pag. 108.

(†) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 182.

„ vergieten, maar het daar ter plaatze gedaan hebben; mee-
„ nende dat de Drommel een ſtraatſchender zoude worden;
„ of dat 'er te veel aan de maat en ſtrykſtok zoude blyven
„ hangen.

Zedert de Hervorminge van den Godtsdienſt, behoort de Kerk van *Tsſelmonde*, onder de Claſſis van *Rotterdam*, anders genaam *Schielandt*, in den tweeden Ring, genaamt van *Overmaas;* zynde de Gereformeerde Religie ten dienſte van die van *Ooſt-* en *Weſt-Tsſelmonde*, zedert die tyd tot nu toe, zoo veel my bewuſt is, bedient door de volgende Predikanten:

Adriaan Janſz. verbrandt in den Haag, op den 30 Mey, des Jaars 1570.

Hermanus Grevinkhoven, 15.., van Heusden. vertrokken naar Delfshaven, 1594.

Abraham Janſz, 1594. van Delfshaven, vertrokken naar Goeree, 1595.

Henricus Lipſlerus, 1600.

Henricus Arnoldi van der Linde, *Arnoldi Cornelii Fil.* 1603. vertrokken naar Delft, 1605.

Adrianus Johannis, ... ontzet 1619.

. . . .

Samuel Cabeljauw, *Levini Cognat*, 1629. vertrokken naar den Briel, 1634.

Abrahamus van Peenen, 1635. ontſlagen 1657.

Samuel Gruterus, *Sam. Nep.* 1658. vertrokken naar Oudewater, 1667.

Martinus van den Broek, 1668. vertrokken naar den Bommel, 1672.

Henricus de Valois, 1672. van den Bommel, geſtorven 1680.

Petrus Maſſys, 1681. van Hellevoet.

Nicolaus Moll, 1711. geſtorven 1728.

Jacob Tyken, zedert 1729.

Be-

Betreffende den eersten Predikant tot *Tsselmonde*, den zelven geve ik hier op, volgens het *Kerkelyk Register* van wylen den Heer *Martin Soermans*, Gereformeert Predikant te *Goudriaan*, *pag*. 86. die den zelven uitdruklyk den Pastoor *Adriaan Jansz.* noemt, en zegt, dat hy den 30 Mey 1570. in den *Haag* is verbrand. Dog by den *Roomschgezinden* Schryver *H. van Rhyn* (*) vinde ik wegens dezen Pastoor het volgende woordelyk aangeteekent:

„ In 't Jaar 1567. heeft hier (te *Tsselmonde*,) voor Pastoor „ gestaan *Adriaan Simonis*, (*Simonszoon*,) de welke volgens „ de getuigenis van *Joris Eustachiuszoon*, Onder-Pastoor in „ de *Kapelle*, den *Kalviniaanschen* Godsdienst in zyne Kerke „ heeft ingevoert: En volgens eene andere getuigenis van „ *Ægidius Kornelisszoon*, Pastoor van *Nieuwerkerke*, zyn „ Volk zeer slegt heeft onderwezen. Zo is hy dan in 't Jaar „ 1570. den 30 van Mey-maand, in '*s Gravenhage* ontwyd, „ en daar op gewurgt ".

Tegens dit verkeerde berigt zal ik hier het getuigenis van twee Schryvers voorbrengen, op welker getrouw verhaal men vaster staat kan maken, en de welke de aanteekeninge van wylen den Heere Predikant *Soermans* bevestigen; ik meene 't Hooft der *Nederlandtsche* Historie-Schryvers *P. C. Hooft* (†), en de neerstige *Pieter Bor* (‡), dewelke hem beide *Adriaan Janszoon*, Pastoor tot *Tsselmonde* noemen; en aanteekenen, dat hy, beneffens drie andere Pastoors, (by haar genoemt,) na drie Jaaren zittens, op den 30 Mey ter dood zyn gebragt, na dat ze den 12 den als Ketters verweezen, en den 27sten ont-

(*) Oudheeden, Derde Deel, pag. 665.

(†) Nederl. Historien, V Boek, pag. 199. 200.

(‡) Oorsprong der Nederl. Oorlogen, pag. 225. b.

ontwyd waren. Zeggende voorts, dat ze zeer vrymoedig ter dood gingen, het Volk vermaanden, en God haare Ziele bevoolen. Ja dat deze *Adriaan Janszoon* een *zeer manierlyk Jongman was*, en door zynen Vader en Suster, in 't afkomen van de Voorpoort, met groote vrymoedigheid tot standvastigheid wierd vermaand; zonder dat het een van beiden kwalyk is bekomen. Men wurgde deze eerst aan een paal, eer zy verbrand wierden: Egter was 't Volk zeer misnoegt over deze wreede straffe; en *menig man*, (zegt de Ridder *Hooft*;) *ontsteeken door hunne volstandigheit, verdoemde in zynen Geest, het vonnis over luyden van zoo onnoozel een leeven, gestreeken.*

De naam *Tsselmonde* is reeds voor omtrent zeven hondert Jaaren bekend geweest; dog schynt daar door meer het *Slot* of *Kasteel*, als wel het *Dorp* verstaan te worden. Het eerste en oudste Kasteel te *Tsselmonde*, is gestigt door *Govert* met de Bult, (of deszelfs Bondgenoot, Bisschop *Willem* van *Utrecht*, volgens *Claas Colyn* (*);) omtrent den Jaare 1072. na dat *Robbert* de Vrieze en deszelfs Gemaalinne *Geertruydt*, beneffens haare Kinderen, uit den Lande verdreven waren. Dit Kasteel was groot en sterk, ook met veel Krygs-volk bezet (†). Maar na dat *Govert* met de Bult in den Jaare 1075. 't *Antwerpen* omgebragt was, heeft Graaf *Dirk*, doorgaans de Vyfde genaamt, Graaf *Floris* Zoon, met hulpe van zynen Voogt, en meer andere van zyne Vrienden, zig versterkt, om zig van zyn Vaderlyk Erfdeel, bestaande in *Holland*, *Zeeland*, en *Vriesland*, daar uit hy, benevens zyne Moeder, de Gravinne *Geertruydt*, en zyn Stiefvader *Robbert* de Vrieze waren verdreven geworden, wederom meester te maaken. Tot dien einde een magtig leeger vergadert hebbende, is hy met zyn voorgemelde Stiefvader in den Jaare 1075. voor 't Slot van *Tsselmonde* getrok-

(*) G. Dumbar Analect. Tom. I. pag. 279.

(†) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 203.

trokken, om *Coenraadt*, Bisschop van *Uitrecht*, daar in te beleegeren. De Bisschop zulks met zeekerheid verneemende, ontbood ontzet uit het Stigt; tot welken einde, van daar en elders, veel Volks vergaderde, en haaren Heere kwamen onderſteunen. De onderlinge Leegers, van den Graaf en Bisſchop, in malkanders gezigte komende, hebben elkander met groote dapperheid aangetaſt; zoo wel de *Hollanders* met de *Vlamingen*, als mede de *Stichtſche* waren even moedig, en de kans ſcheen daar door in den beginne twyffelagtig; maar eindelyk begonnen de *Stichtſche* te wyken, na dat 'er aan weerzyden veel Volk geſneuvelt, en verſcheide voornaame Heeren verſlaagen waren, voornamentlyk van 's Bisſchops zyde; daar van de voornaamſte waren *Gerlach*, Graaf van *Zutphen*, *Wernbolt* en *Gysbert* Ridders, *Lambrecht*, Prooſt van *Deventer*, en *Volmaar*, Prieſter van *St. Bonifaas*; door welk verlies 't geheele *Stichtſche* Leeger verſtrooit wierd; en veele, die zonder ordre naar haare Scheepen liepen, verdronken. Daar na wierpen de *Hollanders* met Krygs-Inſtrumenten het voorſchreven Kaſteel onder de voet, daar door Bisſchop *Coenraadt* zoo benauwt wierd gemaakt, dat hy zig aan Graaf *Dirk* overgaf; ook vervolgens het Graafſchap van *Holland*, met al het geene daar toe behoorde, 't welke hy en zyne Voorzaaten den Graaf ontweldigt, en door ſlinkſche wegen van Keyzer *Hendrik de Vierde* verkreegen hadden, goedwillig wederom afſtond. Daar na wierd de Bisſchop, met de zyne, die gevangen waren, ontſlagen, en vertrokken vry, zonder eenig rantzoen of ſchattinge naar *Utrecht*. In deze belegeringe van 't Slot van *Tsſelmonde*, bleven dood, van 's Graven wegen, Heer *Evert van Binkhorſt*, beneffens veele uitgeleezene Krygs-knegten, en Heer *Jan van Arkel* wierd ter dood toe gewond, ook als half dood t'ſcheep gebragt, en t'huys gevoerd. Hy ſtierf daar na 1077. in de Maand van January, en wierd te *Arkel* in zyn 's Vaders Graf gelegt (*). *Claas*

(*) Ibid. pag. 265.

Claas Colyn, Monnik van *Egmondt*, onze oudste en beste Historie-Schryver, die maar omtrent een Eeuwe daar na leefde; verhaald het voorgevallene te *Ysselmonde*, met deze woorden (*):

Tiederick de seſede Grave
Ti wt zine Vaders have
Van Godefaart ti Billioen
Was gedreven/ is die goen/
Ti mit zines Stiefvaders machte
En ter magen hulpe trachte
Na zyne erfachtichept stout.
Biscop Willem hade gebout
En vaste Burge t'Yſſelmonde,
Dare toe Coenraat tier stonde
Oppe was. Dit ieſt verstaan
Greva Tierick, en ging bestaan
Alomme/ en trak zine Scepen
Tegen op 't Merweda, daar grepen
Zi mit force ienander an.
Diederick waſt ti de ionge man/
Ende stormede op 't Slot/
Ende ſcoter oppe/ tot
Jet in den brande rochte.
Daar hulp gien water/ watze brochten
Ti Knechten/ het moſt ane den gront.
Biscop Koenrad wurde gewont/
En gevaan/ zo men mi zeyde/
Tien Greva korts los-leyde.
Dus gewan i mit mogender hant.
De zegen/ en trak in 't Lant.

Melis

(*) G. Dumbar Analecta, Tom. I. pag. 279.

Melis Stoke, die wat later geleeft heeft, verhaald dit aanmerkelyke geval met wat meerder omstandigheeden; volgens het aloude Exemplaar op Françyn met de hand geschreven, en onder my berustende, aldus luydende:

Men screef M. L. XX. ende zesse/
Als Dirc hadde grote langenesse
Dat Lant te hebben weder algader/
Dat Greve Florens was syn's Vader.
Met bede/ ende met siere claghe
Versamende hi vriende ende maghe/
Ende syn stiefvader halp hem echt
Van Vlaandren die vriese Robrecht.
Ende is comen te Yselmonde,
Daar ghemaact hadde tier stonde/
Eene vaste Borch/ (al was 't onrecht;)
Die Bisscop Willem van Vtrecht:
Want hi verneemt ende verstaat
Dat daar is die Bisscop Coenraat.
Daar was ghevochten vast ende zeere/
Maar jonghe Dirc wan die eere:
Want hi die borch van Yselmonde
Brande/ ende slechte in den gronde;
Ende wan mit Scepen die wych mede
Aldaar in die Meerwede.
Die Proest van Deventer bleef daar/
Van Oudemonster die Paap Wallaar,
Ende een Grave hiet Gheerlach,
Ende menich ander op tien dach.
Men spreect noch an tot Yselmonde
Leghet noch menich halsberch in den gronde.
Die Bisscop Coenrat wert gevaan/
Ende sident was hi laten gaan
Aldus wan Diederic metter hant
Den zeghe/ ende quam in syn lant. &c.

 Al-

Aldus is het Slot van *Ysselmonde* niet lang bestand geweest, en geheel en al geruïneert geworden. Dierhalven zegt *W. van Gouthoeven*, dat het tegenwoordig Slot te *Ysselmonde* niet is, het gene daar de Chronyken van *Holland* van gewag maaken, onder Bisschop *Willem van Utrecht*, omtrent het Jaar 1072. want het Land van *Ysselmonde* toen nog niet bedykt was (*). En *S. van Leeuwen* (†) betuigt:

„ Dat dit oud *Ysselmaude*, met zyn sterk Kasteel, door ver-
„ loop van tyden, veranderinge van Rivieren, doorbraak van
„ Dyken, en wegspoelinge van Landen, zoodanig is vergaan;
„ dat zelfs de puyn- en steenhopen niet overig zyn gebleven,
„ waar aan men zoude konnen merken, waar de plaatze ge-
„ weest mag zyn ".

Dog *G. van Spaan* (‡) verhaald ons, dat *Cornelis van Liesbout*, Schout van *Oost-Ysselmonde* meende, dat het oude Kasteel in 't Ooster gedeelte van *Ysselmonde*, een stuk wegs buiten het Dorp gelegen heeft; en dat men (als 't naauwde,) de fondamenten zeer diep onder de aarde nog zoude konnen vinden. Maar wat daar van eigentlyk zy, laate ik andere onderzoeken.

Omtrent den Jaare 1483. is 'er een nieuw en aanzienlyk Slot tot *Ysselmonde* op den oever van de *Maas* gebouwt, door Heer *Floris Oem van Wyngaarden*, Ridder, Ambagts-Heere van *Ysselmonde*, en Broeder van Heere *Jacob Oem van Wyngaarden*, Bailljou van *Zuyd-Holland:* Dog na den dood van deszelfs Zoon Jonkheere *Joris Oem van Wyngaarden*, is het zelve by executie van den Hove van *Holland* verkogt, voor 8000 Gul-

(*) Chronyk, pag. 87.

(†) Batavia Illustrata, pag. 1225.

(‡) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 181.

Guldens, aan den Heere *van Merode*; welke Heere toen mede bezat de Ambagts-Heerlykheid van *Ryederkerk*, die hy behouwelykt hadde, met zyne Huysvrouwe *Françoise van Bredenroede*, Dogter van Heere *Walraven van Brederoede* (*). Dit Slot wierd eertyds te leen gehouden, van den Grave van *Egmondt*, dog nu van de Graaflykheid van *Holland*.

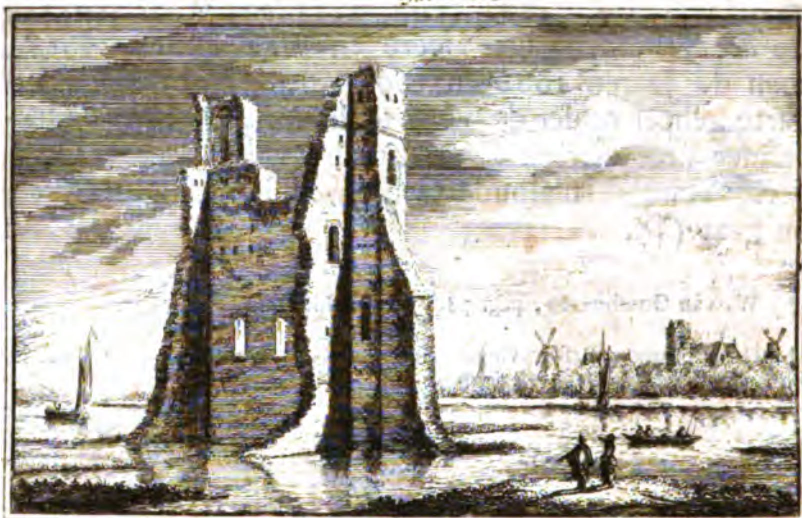
Na dat dit Slot meermaals van Eigenaar verandert was, is het zelve eindelyk genoegzaam vervallen; waar om de Heere *Johan de Mey*, Ambagts-Heere en Eigenaar van *Ysselmonde*, tusschen de Jaaren 1680 en 1690. goed-vond het oude Bouwgevaarte geheel onder de voet te haalen, en in deszelfs plaats een ander zeer cierlyk Kasteel te bouwen, met vier Toorens verciert; 't welke d'aloude Gebouwen in fraaijigheid verre te boven gaat (†).

(*) W. van Gouthoeven, pag. 78. Batavia Illustrata, pag. 1225.

(†) G. van Spaan, Beschryvinge van Rotterdam, pag. 182. F. Halma Toonneel van Hollandt, Tweede Deel, pag. 382.

'T HUYS

'T HUYS TE MERWE, BY DORDRECHT.

Het HUIS te MERWE

HET Huys *te Merwede*, of by verkortinge *te Merwe*, is het Stamhuys van een aloude en zeer vermaarde Baanderye en vrye Heerlykheid, geleegen in *Zuyd-Holland*, in 't gezigt van de Stad *Dordrecht*; hebbende *Hoog*, *Middel-* en *Laag* Regts-gebied, 't welke zig niet alleen tot aan, maar zelfs tot binnen *Dordrecht* uitstrekt. Deze Heerlykheid paalt aan den water-stroom *Merwede*, blykende aan het stuk van 't vervallene Hof der Baander-Heeren van de voorschreve Baanderye, tegenwoordig daar nog staande.

Van

Van dit aloude Adelyk Hof, 't welke van ouds een zeer groot, ſterk en trots Gebouw geweeſt is, gelyk nog aan de overgeblevene ruïnen gezien kan worden, is geene afbeeldinge bekend, hoedanig het zelve zig in bloeijenden welſtand vertoond heeft; ook is het denkelyk, dat diergelyken niet voor den dag komen zal, vermits deze Heerlykheid, door den vreezelyken Water-vloed van den Jaare 1421. en den zwaaren ſtorm, die Dyken en Dammen deed breeken, en *Dordrecht* van andere Landen afſcheurende, tot een kleinder Eiland maakte, die voor 't meeſte gedeelte zyn ondergeloopen, beneffens 72 Dorpen, die meeſt zedert onder het water zyn bedolven gebleven. Men weet dierhalven, ſlegts, dat van dit Kaſteel eertyds nog twee Toorens gezien wierden: Dog de overgeſchootene romp van dit Bouwgevaarte, vermits het zelve genoegzaam geheel in 't water ſtaat, is door de alvernielende tyd zoodanig geſloopt, dat zig reeds in den Jaare 1654 of 1656. toen de afbeeldinge na 't leven is gemaakt, welke ons de Konſtenaar *Abraham Rademaker* hier voor in de 152 Print meedegedeelt, niet meer als een ſtuk van een Tooren vertoonde, ziende na de Stad *Dordrecht*, die in 't verſchiet legt. Deze ruïnen nu en dan nog afbrokkelende, ziet men thans niet meer als een vervallene Zyd-Muur in 't water ſtaande. Ondertuſſchen is het aanmerkelyk, dat de buitenſte- of Weſtzyde, naar *Dordrecht* gekeerd, geheel glad, en met blinkende of overglaasde ſteenen is opgemetzelt (*); welker glas, voornamentlyk als de Zonne daar op ſchynt, zeer verre gezien kan worden, en een aangenaam gezigt geeft. Moogelyk dat dit niet zoo veel tot cieraat, als wel voor den reegen gedaan is, welke meeſt uit den Weſten komt; en vermits dezelve by deze gladde en verglaasde ſteenen gemaklyk afloopt, en zoo veel niet doordringende, als wel op rouw metzel-werk, dit Muur-werk zoo veel te duurzaamer heeft doen zyn. Ondertuſſchen is het opmerkelyk,

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 231.

lyk, dat deze blinkende steenen zoo veele Eeuwen verduurt hebben; en men zoude by na mogen oordeelen, dat men van ouds omtrent het bakken van diergelyke steenen ook een kunstje zal gehadt hebben, om dezelve duurzaam te maaken, 't welke even als 't werk van den Duyssteen met der tyd verlooren, en thans niet meer bekend is.

Betreffende de oudheid van dit eertyds zeer voortreffelyke Kasteel, zoo werd daar aan door de meeste Schryvers een wonderbaaren hoogen ouderdom toegeschreven, en zy willen dat het zelve omtrent dertien hondert Jaaren gestaan zoude hebben; namentlyk by de duyzend Jaaren, tot op deszelfs verwoestinge, in de zwaare water-vloed van den Jaare 1421. en zedert omtrent drie hondert Jaaren in ruïnen. Dog wy oordeelen het der Moeyte wel waardig, om dit nader te onderzoeken.

De Geleerde *Hadrianus Junius* (a), *Jac. Eyndius* (b), *M. Z. van Boxhorn* (c), *M. van der Hoeven* (d), *Joh. Picardt* (e), *Matth. Balen Jansz.* (f), *Simon van Leeuwen* (g), *Olivier Vredius* (h), en verscheide andere Schryvers, stellen, en beweeren, dat dit Kasteel een werk der oude *Franken* is; namentlyk van *Merovæus*, den derden Koning der *Franken*, die tusschen de Jaaren 450 en 460. geheerscht heeft. Deze zoude het sterke Slot *Merwede* by *Dordrecht*, omtrent den Jaare 453. gestigt, na zynen naame genoemt, en daar op zyn Koninglyk Hof

(a) Batavia, pag. 57. 331.
(b) Chron. Zeeland, pag. 104.
(c) Tooneel van Hollandt, pag. 94.
(d) Charter-Chronyk, Eerste Deel, pag. 85. 105. 121.
(e) Antiquiteiten, pag. 78.
(f) Beschryvinge van Dordrecht, pag 33.
(g) Batavia Illustrata, pag. 86. 1230.
(h) Fland. Ethnica, pag. 685.

Hof gehouden hebben. Van dezen Koning *Merovæus* zeggen zy verder, dat als nog een gedeelte van de *Maas*, loopende voor by *Rotterdam* en *Vlaardingen*; den naame de *Merwe* zoude hebben; gelyk ook een groote ſtreek Landeryen, tuſſchen *Altena* en de *Langeſtraat*, 't welke *het Landt van Merwe* genoemt werd; en zoo wel den naam, als de afkomſt aan dien Koning verſchuldigt zoude zyn: Of anderzints, dat wel niet de *Merwe* van *Merovæus* genoemt is, maar dat *Merovæus* zyn verblyf-plaats en Koninglyk Palleys, aldaar opgeregt, na de *Merwe* zoude genoemt hebben, en dat dit het Koninglyke Stamhuys van *Merovæus* zoude geweeſt zyn; waar van nog heedendaags de overblyfzelen van hooge en dikke Muuren en Toorens in 't water gezien worden. Dog, na ons geringe oordeel, zal deze afleidinge al zoo verre gezogt zyn, als dat men den naame *Warmont* van *Faramont*, meede Koning der *Franken*, en den Vader van *Merovæus*, wil afleiden (*).

Veel aanneemelyker ſchynt de naams-oorſpronk van *Merwede*, door den Geleerden *Iſaac Voſſius* voortgebragt, in een zeekeren *Latynſchen* Brief, aan den Heere *Adriaan van Blyenburg*, Heere van *Naaldtwyk*, in den Jaare 1648. (†) zeggende:

„ 't Landt van *Dordrecht*, dat nu voor zyn grootſte gedeel-
„ te met water is bedekt, wierdt eertydts *Merwede* of *de Mer-*
„ *we* genoemt: Niet van *Merovæus*, gelyk men verziert;
„ maar om dat daar de allerbekwaamſte en beſte Paarden- (dat
„ is *Maaren*) *Weyden* waren: Want voor dezen noemde
„ men *We* of *Wede*, voor 't geene nu *Wei* of *Weide* betee-
„ kent; 't welke uit de oude *Duytſche* Schriften zeer klaar
„ blykt ".

Over

(*) Siet het *Derde Deel* deſes Werks.

(†) Batavia illuſtrata, pag. 87.

Over deze naams-oorsprong redeneert de Geleerde *H. van Rhyn* (*) op de volgende wyze:

„ Of de vloed en het Slot de *Merwede* hunne naamen van
„ *Merovæus* gekreegen hebben, of niet, daar over zoude ik
„ geen harnas willen aantrekken. Maar of *Isaac Vossius* ook
„ reeden genoeg heeft, om het gemeene gevoelen op zoo een
„ bitse en knorrige wyze te veroordeelen, en op de lyst der
„ fabelen op verdichtzelen te zetten, zoude ik sterk in twyffel
„ trekken. Maar *Vossius* hadt een andere Naam-reeden uitge-
„ vonden, *dat ik egter bekenne*, *dat zig al vry bevallig op-*
„ *doed*, en volgens dewelke *Merwede* zoo veel te zeggen zou-
„ de zyn als *Paarde-Weyen*. Dat *Marre*, *March*, of *Merre*
„ een *Paard* beteekent, en *Wede* in de oude Brieven voor
„ een *Weide* genomen werdt, is buiten verschil; en die bena-
„ minge heeft nog stand gehouden in de woorden *Merrie*,
„ *Maarschalk*, enz. Dat hier ter plaatze ook goede *Weylan-*
„ *den* gelegen hebben, zal niemandt ligt tegenspreeken. Maar
„ iemandt zoude aan den gemelden *Vossius* konnen vragen:
„ Waarom dat het juist *Paarde-Weyen* zyn geweest? Of 'er
„ niet ten minste zoo wel *Koeyen* als *Paarden* geweid zouden
„ hebben? Maar om die Naam-rede, *dewelke niet zeer onbil-*
„ *lyk voorkomt*, ongemoeyt en onbeknibbelt te laten; zoude
„ het zoo ongereimt en belaglyk niet zyn, den naam van het
„ Slot of van de Rivier de *Merwede* of *Merwe* van *Merovæus*
„ of te leiden ".

De verdere redeneeringe van den Heere van *Rhyn*, te lang om ze hier ter plaatze, kan door de nieuwsgierige by hem nagezien worden; en strekt alleen daar toe, om de afleidinge van den naame *Merwe* van *Merovæus* te verdeedigen, en de waar-schyn-

(*) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 570. Aanteek. 1.

schynlykheid, dat deze Koning der *Franken* dit Hof of Kasteel gebouwt zoude hebben, te styven. Ondertusschen geschiet zulks nogtans met eenige beschroomtheid. en ongerustheid, wegens de Naamreeden van *J. Vossius*; welke hy niet alleen zegt *te bekennen*, *dat zig al vry bevallig opdoed*, en *dewelke niet zeer onbillyk voorkomt;* maar hy besluit ook deze zyne redeneeringe aldus:

„ Dit zy niet gezegt, om de voornoemde Naam-reeden „ (te weten de afleidinge van *Merovæus*;) als ten top der „ waarschynlykheid op te beuren, en haar den prys tegens „ d'andere toe te wyzen; geenzints: Maar alleenlyk om het „ harde en ongenaadige Vonnis van *Isacius Vossius* wat te matigen; en die straffigheid in 't veroordeelen, indien 't mogelyk waar, wat in te binden ".

Ons betreffende, zoo komt ons 't allerwaarschynlykste voor, dat de naame van het Kasteel *Merwede*, geenzints van *Merovæus*, maar van de gelegendheid des Lands, of van de Rivier *Merwede*, en deze van de gelegentheid des Lands afkomstig is. Dit dunkt ons te blyken: (1) Voor eerst, vermits het bouwen van dit Kasteel door Koning *Merovæus*, nog deszelfs Hofhouding aldaar, met geen der oude Schryvers beweezen kan worden. (2) Dewyle de geleegentheid der *Landtsdouwen*, omtrent het Water de *Merwede*, volkomen door de oudste Schryvers zoodanig werd afgebeeld, als met de naams-afleidinge van *Isaac Vossius* over een komt; namentlyk, dat zig aldaar niet alleen veele Landeryen en *Weylanden* bevonden; maar ook door de nabyheid van de Rivieren de *Maas*, de *Waal* en de *Merwede* groote Visscheryen, en dat in het Bosch *Merwede* veel te jaagen viel. (3) Dewyle deze oudste Schryvers, die in de *elfde* en *twaalfde Eeuwe* geleeft hebben, wel spreeken, dat 'er over den eigendom dezer Landsdouwen, de Jagt en Visscheryen, tusschen eenige Bisschoppen, en de Graven van *Holland*,

land, meermaals groote verschillen en oorloogen zyn gereezen; dog zonder dat de *Franken* zig daar mede bemoeyt hebben. En eindelyk (4) vermits ten tyde van *Dirk*, *Aarnouts-zoon*, (en zelfs in geene Eeuwe daar na;) nog van een Kasteel *Merwede* werd gewag gemaakt, ja dat 'er ook geen Kasteel aldaar schynt geleegen te hebben, nademaal de voorgemelde Graaf, eerst eenige Jaaren na 1000. aan de *Merwede* daar de *Maas* en *Waal* zig onderling vermengen, de eerste sterkte heeft opgeworpen; 't welke niet het Kasteel *Merwede*, maar *Dordrecht* was, om zynen eigendom aldaar te beschermen.

Claas Colyn, Monnik van *Egmondt*, getuigt in zyn *Rym-Chronyk*, geschreven omtrent den Jaare 1170. in 't leven van Graaf *Dirk*, oudste Zoon van Graaf *Arnout*, dat dit Land, beneffens de Jagt en Visscherye, omtrent de *Merwede*, dezen Graaf in eigendom toebehoorden, en dat verscheide Bisschoppen hem dezelve poogden te ontweldigen; met deze woorden (*):

. . . . . . Hier nare
Jesset an wederwaren/
Dat ti Biscop van Tricht Luyka
Ende van Trier, tot gebrupka
Van de Jacht en Visserpen
Namen in als eyge mitsdyen/
Het Holt Mereweda te male/
Dair die Maze en ti Wahle
Jem vermangen tier stont.
Dit was Tidericx gront:
Des i zik opmaackte/ en werpen
Daar op iem veste en Terpe/

En

(*) G. Dumbar Analect. Tom. I. pag. 270.

En nanden 't Doer-Tricht:
Dat men voert hive op licht
En zwaar mangelinch en wachte/
Ti bi dage of nachte
Die Ade ope of neder vaar.
Dit nam ti Biscop zwaar
Van Trichte, en klaachdent ti Keyzer
Henrike, ofte ien weyzer
Zinde onrecht adde gedaan/ &c.

Het verder gevolg is, dat de Keyzer een heyrvaart op ontboodt, die derwaards trok, dog door Graaf *Dirk* wierd geslaagen (*):

Dus hild Greva Tieric dat velt
Met grote bote/ en blef houwen
Mereweda, Alleblas, en ti gouwen:
En stromen in zin gewout.

Baldricus, Bisschop van *Nojon* en *Doornik*, in zyn *Chronyk* van *Camerik* en *Atrecht*, een Schryver die in die tyd geleeft heeft, beschryft dit verschil over de *Merwede* &c. ten eenemaal op dezelve wyze; behalven dat hy, die mede een Bisschop was, den Bisschoppen gelyk, en Graaf *Dirk* ongelyk geeft. Dus luiden zyne woorden, volgens de vertaalinge van *P. Scriverius* (†):

„ Daar was een zeekere plaats door Bosschaadjen en Moe-
„ rassen

(*) G. Dumbar Analect. Tom. I. pag. 272.

(†) Toetssteen op 't Goudsche Chronykje, pag. 224.

„ rassen onbewoonlyk, die van de Inwoonders *Mereweda*, „ (dat is *de Merwe*,) genoemt werdt, daar namentlyk *Maas* „ en *Waal*, (een Rivier die uit den *Rhyn* loopt,) in een vloe„ yen, van niemant bewoont, als van Weyluiden en Vis„ schers; en hoorde in eigendom de Bisschoppen van *Trier*, „ (*Utrecht* moet hier nootzakelyk gelezen worden, zegt *P.* „ *Scriverius*;) en *Ceulen*, en eenige Abten, tot gebruik van de „ Jacht en Visschery. Alhier had zig *Diederik*, de Zoon van „ *Arnulfus* de *Gentenaar*, die een gedeelte van de Heerschap„ pye der *Vriezen* in hadde (en die nu de *Vriezen*, om de „ doodt van zyn Vader, die zy verslagen hadden, verdagt „ hieldt;) ter neêr geslagen; en hier eenige *sterkte* opgewor„ pen hebbende, bemagtiger van een ander mans goedt, nam „ voor zig, dit landt zelf in te houden; en de Handelaars, die „ aldaar door voeren, met een zwaaren Toll te belasten: Waar „ over de Keyzer *Henrik*, door klagten wakker gemaakt, en „ meest door aanhouden van Bisschop *Albaldus* (anders *Adel*„ *baldus*,) die wel van het grootste deel van dezen gemeinen „ in eigendom bezat, aangedreven, geboodt den Hertog *Gode*„ *frid*, als ook den Bisschoppen van *Ceulen*, *Trajectum*, (dat „ is hier *Maastricht*;) en *Luyk*, dat zy haaren leger by een „ voegen zouden. &c ".

Het overige, als niets ter zaake doende tot ons bewys, is hier onnoodig te herhaalen.

Ditmarus, Bisschop van *Merspurgh*, een tyd genoot dezer Geschiedenissen, spreekt aldus van dezen stryd (*):

„ In zeeker *Eilandt* was de by een komst van 't verzamelde „ Leger; 't geene hier ten stryde gerichtet, de nederlaag, die „ het den anderen dreigde, zelf geleeden heeft: Want hier van

(*) Toetssteen op 't Goudsche Chronykje, pag 225.

„ van de *Vriezen*, die van alle kanten uit hunne laagen ſprongen, en de Lyfwacht des Jongelinks ſchielyk overvallen, kwam door 't zwaart en 't water te ſneuvelen; de Biſſchop te nauwer noodt het met een klein ſchuytje ontvluchtende, &c ".

Door dit *Eiland* zal waarſchynlyk dat van *Dordrecht* verſtaan worden. Een weinig verder noemt *Ditmarus* ook de plaats *het Boſch Merweda*.

Dat dit verſchil eenig *Water-recht* betrof, blykt uit de aangehaalde Schryvers, als mede uit de woorden van *Egidius van Luyk*, Monnik van 't Klooſter *Aurea Vallis*, (dewelke, als een Geeſtelyke, Graaf *Dirk* mede ongelyk geeft;) daar hy aldus zeid (*):

„ Op deze tyd kwelde *Diederik*, Graaf van *Vriesland*, met oorlog en oproer 't Ryk van *Gallia*, en verſteurde de gemeene ruſt, zig verlatende op de *ſterkte*, en moeielyken toegang van zyn plaats, &c ".

De Geleerde *P. Scriverius* teekent hier op aan: Dat *Dordrecht* miſſchien de *ſterkte* zou konnen zyn, by den Graaf opgeworpen, waar van hier gewag gemaakt werd; en dat dit verhaal wel paſt, op *Merwe*, op *Water-ſtryd*, op *Water-recht*, en anders. Ook gelieve de Lezer aan te merken, dat hier door *Vrieſland*, *Holland*, verſtaan moet worden; vermits deze laatſte naam veel later in gebruik is gekomen.

Dit verſchil tuſſchen de Graven van *Holland* en verſcheide Biſſchoppen, de welke door den Keyzer onderſteunt wierden, over de *Jacht* en *Viſſcheryen* omtrent de *Merwede*, heeft wel hondert Jaaren geduurt, gelyk blykt uit *Claas Colyn* (†), en andere

(*) Ibid. pag. 225. 226.

(†) Pag. 273. 274. 275. 276. 280.

andere oude Schryvers door *P. Scriverius* in zyn *Toetssteen*, ook ten deele hier vooren aangehaald. Deze Schryvers noemen wel de Rivier *Merwede*, een Bosch *Merwede*, en de *Gouwen* of omleggende *Landsdouwen*, &c. dog zonder dat 'er van een *Kasteel*, dat *Merwede* zoude genoemt zyn, een woord gemeld word; zelfs niet in de Bulle van Keyzer *Hendrik*, van den Jaare 1064. (*); maar wel *Dordrecht*, 't welke toen de eenigste sterke plaats aan de Rivier *Merwede* was. Indien hier aan de stroom *Merwede* zulk een Kasteel dezes naams in die tyd gestaan hadde, het zoude zeekerlyk al mede last geleeden hebben, wien het ook had toebehoord; maar vermits de Historien niets daar van gewaagen, zal het zelve zeekerlyk later gestigt zyn.

Offschoon nu het beginzel van 't *Huys* te *Merwede* onbekend is, nogtans schynt het zelve in de *Twaalfde Eeuwe* zyn begin genomen te hebben, vermits by *W. van Goutboeven* (†), *M. Balen Jansz.* (‡) en *S. van Leeuwen* (§), eene Lyst der Vryen Baander-Heeren *van der Merwede* gevonden werd, beginnende in den Jaare 1150. met Heere *Daniel van der Merwede*. Dat nu *M. van Balen* by dezen Heere byvoegt, *gelyk zyn Voorvaderen*; en daar mede te kennen wil geven, dat 'er veel oudere Heeren dezes naams voor die tyd geweest zouden zyn, is zonder bewys; ten ware dat dezelve voormaals eenen anderen naam gevoert hadden, gelyk meer andere Edelen gedaan hebben; of dat deze Edele Familie dien naam reeds voor het bouwen van 't Huys te *Merwede* hadde gehad, en dit Slot na haaren naame genoemt.

Dog alles wel overwoogen zynde, komt ons 't waarschynlykste

(*) Wilh. Heda Hist. Ultraj. pag. 130.

(†) Chronyk, pag. 188.

(‡) Beschryvinge van Dordrecht, pag. 37.

(§) Batavia Illustrata, pag. 1230.

lykste voor, dat deze Edele Familie, het land van *Merwede*, in de twaalfde Eeuwe van een der Graven van *Holland*, in vryen eigendom zal verkreegen hebben; het zy by gifte, in erkentenisse van getrouwe diensten; of by koop; of met algemeene toestemminge van de Bisschoppen, die voorgaven hier op eenig regt te hebben; en dat de Koper vervolgens het *Huys* of *Hof te Merwede* gestigt, en na het zelve den naam *Heere van der Merwede* aangenomen heeft. Deze Heerlykheid is in dezelve Familie gebleven, tot in den Jaare 1424. als wanneer *Margaretha van de Merwede*, Vrouwe van der *Merwe*. &c. getrouwt met *Willem van Brederode*, de Heerlykheid en 't Slot *Merwede* verkogt, aan *Lodewyk van Praat*, Ridder, Heere van *Moerkerken*, *&c.* haaren halven Broeder van 's Moeders zyde. Vervolgens is deze Heerlykheid, in den Jaare 1550. door *Margareta van Praat* van *Moerkerken*, Vrouwe ter *Merwede*, by uiterste Wille gemaakt aan haaren Neef Jonker *Daniel van den Boetselaar*. Deze ongetrouwt gestorven zynde, is de Heerlykheid gekomen in handen van *Rutger van den Boetselaar*. Dog deze, beneffens andere Edele, het verzoek-Schrift aan *Margaretha van Parma*, Landvoogdesse der *Nederlanden*, in den Jaare 1566. te *Brussel* overgegeven hebbende, week 's Jaars daar na uit den Lande, en stierf 1604. in 't 70ste Jaar zynes ouderdoms, Na hem wierd in den Jaare 1598. Jonker *Wessel van den Boetselaar*, Heere van de *Merwede*, daar mede verleid; welke dezelve in den Jaare 1604. voor de somma van 38000 Guldens verkogt heeft aan de Stad *Dordrecht*.

Zedert den gemelden Koop, behoord de zeer aanzienlyke Baanderye, Heerlykheid, 't Hof en Slot *Merwede*, met den aankleve van dien, de Stad *Dordrecht*; en zyn daar mede verleid, ten behoeve derzelver Stad, na gedaane hulde, eed, en manschap, aan de Heeren Staaten van *Holland* en *Westvriesland*, als Baander-Heeren; voor eerst, in den Jaare 1604. *Willem van Beveren Cornelisz.* Ambagts-Heeren van *Strevelsboek*, Raad en Algemeen Rentmeester van *Zuyd-Holland*, en

 Bur-

Burgermeester van *Dordrecht*; daar mede verheven by Brieven van Verly, op den 10 den April des laatstgemelden Jaars, en vervolgens andere Heeren; nademaal de voornoemde Baander-Heerschappye, by representatie, zedert door de Edl. Agtbaare Heeren Burgermeesteren van *Dordrecht* in der tyd bekleed werd. Voorts heeft de Regeeringe van *Dordrecht* het Regt, tot het aanstellen van *Bailljouwen* ter *Merwede*, en *Schouten van acht daagen*, over 't Schoutendom in *Dordrecht*; *Stadhouders* en *Hof-Schryvers* van de *Leenen* der Heerlykheid *Merwede*: *Dykgraven* op de grond van de *Merwede*: *Heem-Raaden* op de grond van de *Merwede*, *Merwe-Polder* &c. als mede *Penningmeesters* op de grond van de *Merwede*.

„ *Merwede*, (zegt *W. van Goutboeven* (*),) was voor de „ Inundatie des Jaars 1421. een groot sterk Slot, met een Dorp „ en Heerlykheid, digt by *Dordrecht* gelegen; zoo dat de „ Boomgaardt aan des Stadts Muuren kwam, by den Rooden „ Toorn, op den Ryedyk eertydts gestaan hebbende. Hier „ pleegen de Heeren van der *Merwede* eertydts op te woonen, „ ende leid nu in 't water vergaan, zynde maar overgebleven „ de helft van een Tooren ".

„ De Heerlykheid *Merwede* (betuigt *Jacob van der Eyk* (†),) „ is van ouds belend geweest, in 't Oosten met 't Ambagt „ *Krayestein*, in 't Zuyden *de Graaf*, in 't Noorden de stroom „ *Merwede*, in 't Westen de Vryheid van *Dordrecht*, en in 't „ Noordwesten *Dordsmonde*, begrypende Hemels-breette 800 „ Mergen ".

Onder de Heerlykheid van *Merwede* behoord, volgens den laatsten Verly-Brief, door de Heeren Staaten van *Holland* en *West-*

(*) Chronyk, pag. 78.

(†) Beschryvinge van Zuyd-Holland, pag. 28.

Westvriesland verleend, ten behoeve van Burgermeesters en Regeerders der Stad *Dordrecht*, in dato 10 April 1604. het Slot ter *Merwede*, met de Hoeve Lands daar 't op staat; 't *Schoutendom*, *Dykban*, *Visscherye*, *Swanerye*, *Excbysen*, *Kooren-* en *Smal-Thienden*; de *Thienden* van *Poelwyk*, in *Leyder-Ambagt* en *Hertswairde*. Item 't *Schoutendom* binnen *Dordrecht*, de *Jaarmarkt*, *Tollen*, *Excbysen* en *Vleesch-stallen*: Item, 't *halve Veer* in *Papendrecht*. Voort alle 't *Land* van *Leenen*, beneffens al het geene volgens d'oude Brieven de voorsz. Heerlykheid van de *Merwede* toebehoord.

Deze Heerlykheid heeft ook in 't Ambagt van *Nieukerk* en den *Riedyk*, agt *Vleesch-* en agt *Visch-stallen*; 't *Markt-Veld*, &c. De *Vleesch-hall* stond op den Zuyder-hoek van de *kleine Hall-steeg*, of *Nieuwe Kerk-straat*; de *Visch-markt* op de *groote Brugge*, gezegt *den Boom*, omtrent 't *Blaauwe Bolwerk*, daar wel eêr 't *Schoonhoofs-Poortje* was; en 't *Marktveldt* agter den *Rooden Toren*, nu in den gevel staande.

De meergemelde Heerlykheid is voorzien, met veele aanzienlyke *Achter-Leenen*; als, van de Ambagts-Heerlykheeden van *Dussen-Muyl-kerk*, *Karnis*, *Overslydrecht*, (gezegt *Lokhorst*,) *Kyf-houk*, en een gedeelte in *Zwindrecht*. Nog de Leenen van de *Visscherye*, en 't *Vroon* van *Dordrechts-monde*: De *Leenen* in de *Ketbel*, te *Munster-kerk*, te *Muyl-kerk*, in 't Land van *Heusden* en *Oudt-Heusden*, te *Kruys-kerk* in de *Nesse*, te *Wyk*, te *Kapelle*, in *Bloklandt*, te *Werkendam*, te *Houwelyn*, *Zydewy*, *Wieldrecht*, &c. behalven meer andere, die in 't ondergaan van de *Groote Waardt* verdonkert, en tot nog toe onbekend gebleven zyn.

Boven dien heeft deze Heerlykheid verscheide *Erff-pachten*, en Recht van *Nakoop* op dezelve. Daar toe behooren de *Visscheryen* en *Vogelryen* ter *Merwede*; te weten *den steek* van '*t Huys* ter *Merwede*, den *Thuyn-steek*, den *Aal-steek*, en de *Botmert*; de *Vogelrye* met de *Lange lyn*, en de *Duyker-Touwen*. Voorts de *Thienden*, zoo *Grove*. *Smalle* als *Krytende*

Thienden; namentlyk den *elfden Schoof*, 't *elfde Lam*, *Bigge*, *Gansken*, &c. en van elken *Swerm Byen* een Stuyver 's Jaars.

Merwede voerde wel eer ten wapen, een Veld van *Geel* of *Roodt*, doorsneeden met een *Fasce* of *Balk* van *Silver*; (zynde nu het Waapen van *Dortsmonde*, als een Agter-leen van de voorsz. Heerlykheid;) maar na dat Heer *Daniel van der Merwede*, in den Jaare 1204. met *Boudewyn* van *Vlaanderen* naar *Jerusalem* was getrokken, en *Bizantium* of *Constantinopolen* hadde helpen inneemen, is 't zelve verrykt en bezet met *vyftien Bizants* of *Bollen* van *Gout*; te weten *negen boven*, en *ses onder*.

De gemelde Heerlykheid heeft van ouds een eigen *Hooft-* of *Parochie-kerk* gehad, aan *St. Nicolaas* toegewyd, als mede een *Kapelle* genaamt *der Sciphude*, beide daar na binnen den omtrek der Stad *Dordrecht* begreepen (*).

St. Nicolaas-kerk, thans de *Nieuwe Kerk* genaamt, staande binnen *Dordrecht*, en zynde de tweede Parochie-kerk dezer Stad, was eertyds de *Kerspel-* of *Parochie-Kerk* van 't Hof en de Heerlykheid *Merwede*, dog is zedert den Jaare 1604. de Stad *Dordrecht* in eigendom toebehoorende (†). Wanneer dezelve eigentlyk gestigt zy, schynt onzeeker; dog *M. Baalen* oordeelt in de veertiende Eeuwe; wordende daar van gewag gemaakt, in de Ontfangers of Threforiers Reekeningen van 1309. 1312. en 1325. in Burgermeesters Reekeninge 1363. in een Dag-Lyst van de Groote Kerk 1397. in Scheepen-kennissen 1303. 1404. en 1414. in een Acte-Boek 1427. en in 't Klep-Boek 1448.

Deze Kerk was eertyds met drie *Kooren* voorzien; een ter eere van haaren Patroon *St. Nicolaas*, een van *Maria*, en een aan 't *H. Kruys* toegewyd. Daar aan waren eenige *Kapellen* ge-

(*) M. Balen Beschryvinge van Dordrecht, pag. 35.

(†) M. Balen Beschryvinge van Dordrecht, pag. 111.

getimmert, en van binnen ftonden vyftien Altaaren; verciert met verfcheide Schilderyen, waar van de heerlykfte, door *Blokland* gefchildert, thans nog op de *Kolveniers Doelen* te *Dordrecht* te zien is. Deze Kerk heeft twee Daaken, ruftende op drie Suylen. Eertyds plagt deze Kerk veel grooter als nu, en met een Tooren voorzien te zyn; gelyk men zien kan aan 't Model daar van, thans nog in de Kerk hangende: Dog dezelve is den 22 January 1567. (na den ftyl van 't Hof, anderzints na den gemeenen loop 1568.) op den klaaren middag afgebrand. Welken ontfteeken brand, en de buitenfte of eerfte geftalte van de Kerk, door *Jan Dudyn* konftig in Schilderye verbeeld is; ftaande daar onder dit eenvoudige Tyd-versje:

't Was op daCb na angnIeteu daCb,
Van dat Jaar ftaat bIer gefCbreven,
Men de nieuW-kerCk Verbranden faCb,
Was 't Vier groot feer ftIIf VerbeVen.

In dit Schilderye ziet men Schout en Burgermeefters, in bonte Kappen, elk gevolgt van drie Hellebaardiers, ordre ftellen op den brand; als mede veele Monniken, Mannen en Vrouwen, alle op 't yverichfte bezig zynde om den brand te bluffchen.

Deze Kerk is 's Jaars na den brand, wederom herbouwt, en op *St. Gregorius-dag* ingewyd, door *Willem van der Lynd*, gemeenlyk gezegt *Lindanus*, Biffchop van *Roermonde*.

Deze Paftory was afhanglyk van 't Capittel der groote Kerk binnen *Dordrecht*.

Den 27 Augufty des Jaars 1572. zynde op een Woensdag, 's namiddags, wierd in deze Kerk een Dogtertje van *Jan Pauwefz. Hallincg* gedoopt, en *Catbarina* genoemt; zynde dit het laatfte kind, 't welke in deze Kerk openbaar door een Priefter gedoopt is, vermits de Kerk daar na geflooten, en de Beelden weggenomen wierden.

Den

Den 9 Juny des Jaars 1574. wierd aldaar de eerste Vermaning of Lyk-Predikatie over de Dooden, volgens de *Engelsche* Lithurgie gedaan; en den 13 geschiede het eerste Sermoen; waar na 's anderen daags de Altaaren zyn afgebrooken.

In deze Kerk is onder anderen geweest *St. Catharynen Kapelrye*, gestigt by *Jan Jacobsz.* in den Jaare 1407. op *St. Catharynen Altaar*, daar 't Heiligdom stond, dat geheeten wierd *Heeren Daniels Heyligdom van der Merwede*; volgens Testament van *Herbert* en *Jacob* deszelfs Broeders. De gemelde Kapelrye was begiftigt met een Vicarye, tot het voorsz. Altaar behoorende.

Voorts was daar *St. Barberen Kapelle*, buiten de Kerk uitgetimmert, vermeld 1541.

Eindelyk ook *St. Jacobs Kapelle*, vermeld 1519. dog deze is, door den brand, als anderzints, niet meer in weezen.

Van ouds stond in de Sacristie *St. Jans Altaar*; daar zedert 1574. een Kerken-kamer ter Kerken uitgebouwt is.

Deze Kerk was in den Jaare 1541. voorzien met *vier Klokken*; de grootste *St. Salvator* genoemt, woeg 3200 Ponden, de tweede *Maria*, 2234 Ponden, de derde *St. Nicolaas*, 1578 Ponden, en de vierde *St. Augustinus*, 109 Ponden.

Behalven deze Kerk, behoorde nog onder de Heerlykheid van de *Merwede*, onzer Lieven Vrouwen *Kapelle van den Scipluden*, op den *Riedyk*, daar een Gasthuys opgevoegt was. Dat dit gestigt zeer oud is, kan aan het Gebouw wel gezien worden; dog is de tyd der stigtinge onbekend. Men vind daar van gewag gemaakt, in de Thresoriers-Reekeninge van 1372. in Scheepenen-Brieven en Kenniffen van 1408. in een Acte-Boek van 1429. 1439. en 1448. en in 't Klep-Boek 1585.

Deze Kapelle hadde een Altaar, met een Choor afgescheiden, en daar by het Gasthuys. In deze Kapelle plagt wel eer gehouden te worden, de *Halle* der Vleeschhouwers, die buiten de Stad woonden; de welke op bestemde dagen daar voor ten toon stonden, met haar Vleesch, Afval, &c. Gelyk naderhand

in

in en voor de Kruys-Kapel geschiede. Deze Kapelle is tegenwoordig 't *Gilde-Huys* van de *Riedykers*, doorgaans *het kleine Schippers-Gild* genoemt.

In de Bulle van Keyzer *Hendrik*, van den Jaare 1064. hier vooren (*) uit *W. Heda* (†) aangehaald, behelzende de overgifste van veele Goederen der Graven van *Holland*, aan het Bisdom van *Utrecht;* worden onder andere de volgende genoemt:

„ In een plaats, die genoemt werdt *Krimpen* vier Mansen,
„ van 't einde des strooms *Alblas* tot de *Merwede*, van daar tot
„ *Menkenesdrecht*, de helft van 't geheele Land, met al 't gee-
„ ne daar aan paalt; ook van *Ryede*, neffens de *Merwede* tot
„ *Slydrecht*: Insgelyks neffens de *Merwede* tot in *Thuredrecht*;
„ van daar tot in *Dubbele*, van daar tot in *Duvelbaar*, van
„ daar in *Waal*, van daar wederom in de *Merwede*, tot in
„ *Thuredrecht*, met de *Kapelle*, *aldaar nieuwelyks gebouwt*.
„ Van *Thuredrecht* Oostwaards tot aan *Godekins-Hofstadt* toe,
„ welke is neffens *Werkenemonde* ".

Deze woorden hebben wy met voordagt in 't geheel aangehaald, om te bewyzen, dat daar uit niet kan aangeweezen worden, dat 'er toen een *Kapelle*, aan 't Huys *ter Merwede* toebehoorende, gestaan heeft; nademaal 'er door *de Kapelle*, 1064. *binnen Dordrecht nieuwelyks gebouwt*; na alle waarschynlykheid, eigentlyk de eerste Kapelle ten dienste der Inwoonders van *Dordrecht* verstaan zal moeten worden (waar van in de volgende Verhandelinge onder *Dordrecht* nader berigt volgt;) vermits het *Huys* en *Slot* ter *Merwede*, toen nog niet in weezen

(*) Siet Pag 26.

(†) Hist. Ultraject. pag. 136.

zen schynt geweest te zyn, en by gevolge ook geen Kapelle nodig hadde.

Dat de Heeren van de *Merwede* van ouds hier omtrent veel te zeggen hadden, zelfs tot binnen de Stad *Dordrecht*, blykt onder anderen (behalven het geene reeds gezegt is;) uit den volgenden Brief, van Heere *Daniel van der Merwede*, Ridder, in den Jaare 1307. verleend, ten behoeve van de Stad *Dordrecht*, aldus luidende (*):

„ Ick *Daniel*, Heere *van der Merwede*, Ridder, doen kond en kenlik
„ allen luden: Dat Ic Heer *Daniel* voirsz. an die een zyde; ende Scepe-
„ nen ende Raadt der ghemeenre Stede van *Dordrecht*, an die ander zide,
„ overeen ghedraghen zyn, in der maniere als hierna volgende bescreven
„ staat: Dat's te verstaan, dat Heer *Daniel* voirsz. ontruymt heeft der
„ Stede van *Dordrecht*, dat alle Koeren, die binnen der Vriheit van *Dor-*
„ *drecht* legghen, of legghen zullen, die zullen legghen in allen den zel-
„ ven Rechten, in Heer *Daniels*-Ambocht voirsz. totte uterste Molen
„ toe, an den Middelwech staande; en die Scepenen zullen mit hoeren
„ Rechter van *Dordrecht*, Schieringhe doen in Heer *Daniels*-Ambocht,
„ an Erve daar mens begheert, ghelikerwys dat zi ghedaan hebben bin-
„ nen Poort-recht, off noch doen zullen. Voert soe zullen Scepenen
„ van *Dordrecht*, van allen Sculden Pandinghe doen, in den voorsz. Am-
„ bocht, mit Heer *Daniels*-Recht voirsz., in die jegenswoirdicheit des
„ Rechters van *Dordrecht*, Heer *Daniel* zyn Boeten daar an te hebben,
„ alsoe geheel, als Hise te voeren van Pandinghe plach te hebben. Oeck
„ sal men weten, van alle Twisteliken zaken, ende van allen misdaden,
„ die voirtaan geschien, van den Poirteren van *Dordrecht* voirsz. ende van
„ allen Koeren, die daar binnen ghebroken worden, dat zal men berech-
„ ten mitten Rechter van *Dordrecht*, ende mit Scepenen ter Vierscare,
„ gelikerwys oft binnen Poort-recht gesciet ware; ende van allen anderen
„ Boeten die daar off verscinen, als recht is, daar sal Heer *Daniel* voirsz.
„ off hebben dat dorden-deel, ende dat zullen Hem die Scepenen in der
„ Pandinghen inpanden: Is 't binnen der Vriheit, mitten Recht van
„ *Dordrecht*, als recht is: Ende is 't binnen Heer *Daniels* Ambocht, soe
„ sal men 't doen mit Heer *Daniels*-Rechter, als recht is. Dat's te weten,
„ dat

(*) M. Balen Beschryving van Dordrecht, pag. 49.

„ dat alle de voirsz. Pointen en Zaken voirsz. zullen staan te wedersegghen Heer *Daniels van der Merwede*, Riddere, off ten wederzegghen Scepene en Raadt der Stede van *Dordrecht*. Welke zaken en pointen voirsz. gedaan waaren, in 't Jaar ons Heeren, als men screeff *Dusent driehondert en zeven*, des Manedaghes na *Sinte Martyns-dach* in den Zomer ".

Een gedeelte van de Stad *Dordrecht*, de *Riedyk* genoemt, (waar van reeds in den Brief van Keyzer *Hendrik*, in den Jaare 1064. werd gewag gemaakt (*);) behoord onder de Heerlykheid van de *Merwede*. Daar over plagt eertyds de Heere van de *Merwede* een byzonderen Schout te stellen; zoo dat de *Riedyk* van de Geregtigheid der Stad afgezondert was. Dog *Joh. Beverwyk* (†) schryft 1640. dat toen over twee hondert Jaaren, met Heer *Daniel van der Merwede* een Verdrag is aangegaan, dat deszelfs Bailljou agt dagen Schout zoude zyn over de geheele Stad, en van alle breuken dubbelde Boeten genieten; mits dat de Schout van de Stad *Dordrecht*, voorts 't geheele Jaar over den *Riedyk* zyn Ampt zoude oeffenen. Offschoon nu de gemelde Stad de Heerlykheid van de *Merwede* 1604. gekogt heeft; nogtans werd als nog de oude gewoonte onderhouden, van dat de Burgermeester, vergezelschapt met Scheepen en Raaden, alle Jaaren op den vyfden Juny, aan weerzyden van de *Sloe*, die de scheidinge maakt, tusschen de Stad, en den *Riedyk*, de Roode Roede ontfangt, uit handen van des Graaflykheids Schout, en dezelve overgeeft aan den Bailljou van de *Merwede*, om van wegens de Stad *Dordrecht*, als Heeren van de *Merwede*, het Schout-Ampt voor agt dagen over de geheele Stad waar te nemen. Deze tyd verstreeken zynde, levert de voorsz. Bailljou ter zelver plaatze op den 13 Juny, de Roede wederom aan den Burgermeester, en die stelt ze den Schout wederom ter handen.

De

(*) Siet Pag. 26.

(†) Beschryvinge van Dordrecht, pag. 120.

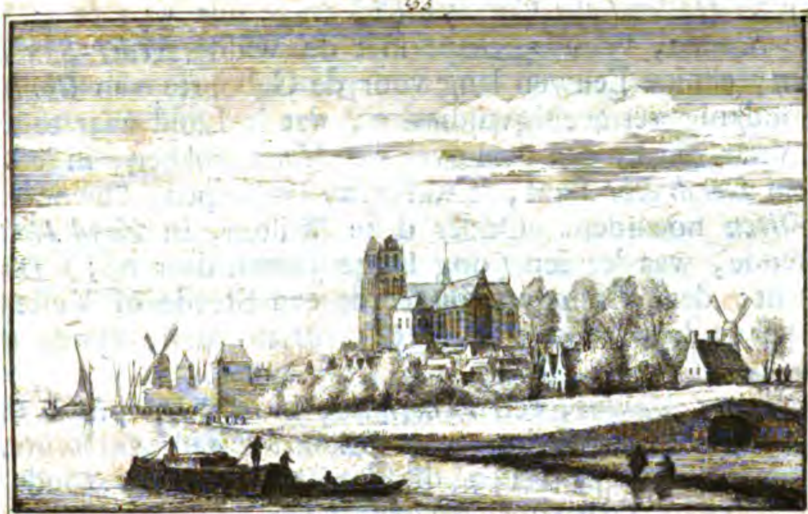
De oorſprong van dit Regts-gebied van de Heeren van de *Merwede* binnen *Dordrecht* is, dat deze Stad door het derde deel van dezelve, of door de tweede vergrootinge, naar de kant van de *Riedyk* toe geſchied, en een gedeelte van des Heeren *van der Merwede* Officie of Ambagt daar binnen getrokken is. Deze uitlegginge zal zeekerlyk met toeſtemminge van den Heere *van de Merwede* geſchied zyn: Maar alzoo dezelve daar door nogtans omtrent zyn Regts-gebied benadeelt konde worden; zoo heeft de Stad deswegen met hem een Verdrag aangegaan, op wat wyze het zelve voortaan zoude geoeffent worden. En dewyle de *Parochie-kerk* van de *Merwede*, ſtaande op den *Riedyk*, mede door vergrootinge van *Dordrecht* binnen de Stad is geraakt, wierd dezelve tot de tweede Parochie-kerk van *Dordrecht* aangenoomen; en behield haar voorgaande verdeelinge van Parochie, gelyk als toen dezelve nog buiten ſtond; wordende by de Beſchryvers van *Dordrecht* duidelyk aangeweezen, welke Straaten, Steegen, &c. daar onder behoorden, en hoe verre zig dit Geeſtelyke Gebied van ouds uitſtrekte.

Dewyle de *St. Nicolaas-* of *Parochie-kerk* van de *Merwede*, eerſt in de veertiende Eeuwe geſtigt is, volgens *M. Balen* (*) en *H. van Heusden* (†), zoo blykt daar uit mede, dat men aan de Heerlykheid en 't Slot van de *Merwede*, zulk een buitenſpoorigen ouderdom niet moet toeſchryven, als veele gedaan, en wy in deze Verhandelinge wederlegt hebben. En ſchoon men al zeide, dat die van de *Merwede* te vooren in de *Kapelle der Schip-luden* haaren Godsdienſt verrigt hadden; nogtans kan niet beweezen worden, dat deze Kapelle ouder dan de Parochie-kerk zoude zyn; want van dezelve werd later gewag gemaakt, als van de Kerk; gelyk hier vooren te zyner plaatze is aangeteekent.

(*) Beſchryvinge van Dordrecht, pag. 111.

(†) Oudheeden, Derde Deel, pag. 570.

DE STAD DORDRECHT, IN ZUID-HOLLAND.

Dordregt aan de Waterzy

Dewyle de ouderdom der Ryken, Republyken en Steeden; den zelven tot een groot aanzien verstrekt, en haare langduurigheid voor een klaar bewys van een goede ordre en welgestelde Regeeringe gehouden werd, daar door dezelve zoo lange zyn staande gebleven; dierhalven besluit men daar uit doorgaans, dat ze nog een veel hoogeren ouderdom zullen bereiken. Dit heeft den Schryvers doorgaans aanleidinge gegeeven, om daar na te tragten, dat ze de Ryken, Republyken en Steeden, die haar ter herten gingen, tot een hoogen ouderdom

dom hebben tragten te verheffen; en wanneer haar daar toe de oude Schriften en Bewyzen ontbraaken, hebben zy zelfs tot ydele verdigtzelen haaren toevlugt genomen, en haar oogmerk daar door zoeken te bereiken.

Onder de Steeden, is dit onder anderen *Dordrecht* te beurt gevallen, van welker oorsprong, Stigter, Tyd, en Naam-reeden de Schryvers ongemeen veel verschillen.

D'oude *Hollandsche Chronyk* (*) tragt ons wys te maken, dat de *Slaven*, vermaagschapt met de Wilde *Neder-Saxen* of *Vriesen*, eenige Eeuwen lang voor de Geboorte van *Christus*, zig zoodanig vermeenigvuldigden, dat 't Land haar te klein viel; waar om 'er een deel over de *Maas* trokken, in 't Land daar nu *Dordrecht* staat, 't welke zy begreepen, bewoonden, en *Wilten* noemden. Onder deze Wilten, in *Zuyd-Holland* woonende, was 'er een (dog lange Jaaren daar na;) *Dorech* genoemt; deze stigte en fondeerde een Steede of Veste, en deed ze na hem zelve *Dorechts-drecht* noemen, zynde thans *Dordrecht*.

Dominicus Marius, een *Venetiaan*, in zyn *Wereld-Beschryvinge*, schryft de stigtinge van *Dordrecht* aan *Antonius Pius* toe, omtrent den Jaare 140. die dezelve *Benefacta* zoude genoemt hebben, daar na *Dordrana* (†).

M. Z. van Boxhorn (‡) houd voor waarschynlyk, dat *Dordrecht* in 't Jaar 65. gestigt zy, door *Antonius Columna*, een *Romeynsch* Ridder, die dezelve na zynen naame *Antonia* had genoemt; dog 181. door de *Slaven* of *Wilten* verwoest zynde, zouden deze die Stad herbouwt, en *Wiltaburg* genoemt hebben; welke dingen men voormaals verkeerdelyk op *Utrecht* hadde toegepast.

Jan

(*) Edit. 1517. Divis. 1. cap. 21. 22. pag. 17. 18.

(†) Vid. Hadr. Junii Batavia, pag. 249.

(‡) Tooneel van Hollandt, pag. 72.

Jan Gerbrandse van Leyden (*), wil, dat *Dordrecht* haar beginzel zoude hebben, van een ryk en magtig Man, *Dorotheus* genoemt, in 't Jaar 805. na den welken deze Stad in 't Latyn *Dordracum*, en in 't Duitsche *Dorethesdrecht* zoude genoemt zyn.

Hadrianus Junius (†) meent, dat *Dordrecht* de Markt is geweest, van een zeekeren *Duretus*, eertyds een vermaart Man, onder zyn Volk wel bekend, van welken onze Geschiedenissen, offschoon duister en weinig gewag zouden maken; dog vinde ik geene tyd daar by aangeteekent.

Jonker *Matthys van der Hoeven* (‡) wil, dat reeds 419. *Pharamondt* de eerste Koning der *Franken*, tot *Thurendrecht*, de magtige Hooftstad *Dordrecht*, zoude verkooren zyn; en dat zoo wel deze Koning, als deezelfs Zoon Koning *Merovæus*, binnen *Dordrecht* haare woonsteede zouden gehouden hebben; als mede *Bissinus*, Koning der *Thoringers*.

By den Professor *Anth. Matthæus* (§) vind men nog een ander gevoelen; namentlyk, dat *Dordrecht*, aldus genoemt zoude zyn, na den *Doortocht* der *Thuringers*; anderzints *Tongri* of *Tongerschen* geheeten; overeenkomstig met de gedagten van Jonker *Matthys van der Hoeven* (a), zeggende: *Thurendrecht*, *Thorendrecht*, of *Thoringerdrecht*, dat is, *'t Veer*, *Drecht* de Overvaart daar de *Thuringers* overscheepten; nu genaamt *Dordrecht*, de Hooftstad van *Zuyd-Holland*.

Jacob van Oudenhoven (b), is zoo verre van het spoor, dat hy

(*) Tooneel van Holland, pag. 72.

(†) In Batavia, pag. 246.

(‡) Handvest Chronyk, Eerste Deel, pag. 85. 105. Tweede Deel, pag. 160.

(§) De Nobilitate, pag. 86.

(a) Handvest Chronyk, Tweede Deel, pag. 17.

(b) Beschryvinge van Dordrecht, pag. 145.

hy *Lambert Schafnaburgensis* beschuldigt, als of dezelve, op 't Jaar 1049. *Dordrecht* door *Vlaardingen* hadde verstaan.

Daar zyn 'er, die willen, dat *Dour* by de *Thuringers* zoude *Water* beteekenen, en *Drecht* een *Markt*; waar van de naame *Dordrecht*, *Dourdrecht*, of *Thuridrecht* zoude zyn ontstaan (*).

Nog andere willen den naame *Dordrecht*, of zoo als men den zelven in d'oude Schriften wel geschreven vind, *Thurdrecht*, afleiden van den Afgodt *Thor* of *Thur* (†), welken d'oude *Saxen* in deze Landen eertyds vereerden; onder anderen zoude hy ook te *Dordrecht* zeer neerstig zyn gedient, en aan *Dordrecht* dezen naam gegeven hebben; volgens *Jacob Lydius* (‡).

Jacob van der Eyk haald voor den dag, het oude Veldgeschrei dezer Steede *Thurt* en *Thurdrecht*, daar van men nog voor omtrent een Eeuwe een overblyfzel zoude hebben gehoord, in zeekeren Vasten-avonds-Dans of Rye, welke door een Leidsman met een blank zweert geleid wierd (§).

Dog dezelve Schryver wil liever, dat *Dordrecht* dus genoemt is, na een zeeker Water of Riviere *Dorta*, zynde, na zyn zeggen, een spranket van de *Merwede*, aan de Noord-Westzyde, tusschen de Stad en den *Swyndrechtschen Waardt* loopende; 't welke te bewyzen zy, door Leen- en Visscherye van *Dorts-monde*, boven de *Mondt* van *Dort* beginnende, en voor by de Stad *Dordrecht* naar *Barendrecht* strekkende; welk Leen en Naam van *Dorts-monde* zeer oud, een meenigte van Jaaren

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 64. H. van Heusden Oudheden, Derde Deel, pag. 534. 535.

(†) R. Versteegen Nederl. Antiquiteiten, pag. 57.

(‡) Siet M. Balen, pag. 78. 79.

(§) Siet M. Balen, pag. 79.

Jaaren by het oude Geslagte der *Van Beveren*, en andere binnen *Dordrecht* bezeten, en te Leen gehouden is (*).

Janus Rutgersius, die geleerde *Dortenaar*, verschilt niet veel van dit gevoelen, stellende, dat *Dordrecht*, dus genoemt is na de Riviere *Dort*, en *Drecht*, *Trecht* of *Tricht*, beteekenende een *Overtocht*, zoo dat *Dordrecht* niet anders is, als een *Overtocht van de stroom Dort* (†).

Nog andere leiden dezen naam *Dordrecht* af, van de menigte der *Thoornen* of *Thornen*, zynde zoo veel als *Thorendrecht*, verkort *Thordrecht* of *t'Ordrecht*; om dat *Dordrecht* eertyds met zoo veele *Toorens* is omcingelt geweest (‡).

Isaac Vossius meent, dat *Dordrecht* die Stad is, welke by *Flodoardus* op 't Jaar 828. *Durofostum*, dat is, *Watervest* werd genoemt; eertyds *Wiltenburg* geheeten, daar na in *Durdrecht* of *Dordrecht* verwisselt, 't welke een overtogt des strooms beteekent (§).

Zommige hebben geoordeelt, dat by den ouden *Frankischen* Schryver *Regino*, op 't Jaar 898. van *Dordrecht* zoude gewag gemaakt zyn, en dat hy dezelve *Durfos* noemt: Dog schoon men al wilde zeggen, dat deze naam hier kwalyk gespelt, en *Durtos* behoorde te zyn; nogtans houd het de Geleerde *P. Scriverius* voor 't naaste daar voor, dat dit eigentlyk *Dortsmonde* zoude beteekenen (a).

Dog laat ons eens zien, of 'er van de beginzelen van *Dordrecht* niets met meerder zeekerheid gezegt kan worden?

Uit d'oudste Historie-Schryvers, dewelke iets van de gelegentheid onzer Landen geschreven hebben, en die wy in de voor-

(*) Ibidem.

(†) M. Z. Boxhorns Tooneel, pag. 74.

(‡) M. Balen, pag. 79.

(§) Ibidem.

(a) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 75. M. Z. Boxhorns Tooneel, pag. 74. H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, 535. § a.

voorgaande Verhandelinge onder *Merwede* hebben aangehaald, voornamentlyk uit den *Egmonder* Monnik *Claas Colyn*, blykt, dat de Landen, daar in *Dordrecht* gelegen is, voor den Jaare 1000. genoegzaam niet anders, dan door Weiluiden; Visschers en Boeren bewoont zyn, die zig om de bekwaame gelegendheid tot de Jagt, Visscherye, &c. daar ter neder gingen zetten. Deze grond, Graaf *Dirk*, *Arnouts-Zoon*, als Graaf van *Holland*, (of, zoo als men toen zeide, van *Vriesland*;) toebehoorende, wierd hem door verscheide nabuurige Bisschoppen betwist; als de welke, na den aard der Kerk-hoofden in die tyden, alles 't geene eenig voordeel toebragt, 't zy met list, of met geweld, haar toeëigenden: Maar vermits Graaf *Dirk* het zyne poogde te beschermen, ontstond daar uit een zwaaren Oorlog. De Geestelyken verzogten en verkreegen onderstand van den Keyzer, en kwamen 'er den Graaf meermaals bespringen; en vermits het Land daar rontom open lag, nademaal 'er 't Huys ter *Merwede*, nog geen andere strekte daar omtrent toen nog was, heeft de meergemelde Graaf *Dirk* aldaar, kort na den Jaare 1000. een Dorp en strekte begonnen te stigten, om zyne vyanden te stutten; de welke hy *Doer-Tricht* of *Doerdrecht* noemde (*); waarschynlyk, vermits aldaar een gemaklyke en zeer ligte overtrekkinge en overvoeringe over de bygeleegene stroomen was; aan d'eene zyde verder in *Holland*, en aan d'andere zyde naar *Braband*, *Zeeland*, en alle de omleggende Land-streeken. Graaf *Dirk* zig van deze bekwaame gelegendheid zyner nieuwe aangelegde sterkte willende bedienen, regtede aldaar een *Toll-huys* op, aan 't welke de veelvuldige Vaartuigen, die langs de *Merwede*, *Maas* en *Waal* kwamen varen, moesten aanleggen en vertollen; ten spyte van de omleggende Bisschoppen; en zelfs van den Keyzer, die hem zulks poogden te betwisten. Waar eigentlyk dit Toll-huys gestaan heeft, schynt ons de overgeblevene naam van de *Toll-brug* binnen

(*) Siet myne Reformatie van Amsterdam, pag. 59.

nen *Dordrecht* aan te wyzen. Want 't water eertyds langs den *Hoogen-dyk* (anders den *Ouden-dyk*;) heenen geloopen hebbende, alvoorens het Land aldaar is aangegroeit, plagten de voor by vaarende Scheepen aan zeekeren Tooren, *de Torn der Tolle*, en daar na *de Tollbrugs-Tooren* genoemt, staande op de stroom *Merwede*, den Toll te betaalen; welke Tooren voor den oudsten van *Dordrecht* werd gehouden, en in den Jaare 1544. is afgebrooken (*). Daar aldernaast heeft ook 't eerste en oudste Stadhuys (†) gestaan; zoo dat het beginzel dezer Stad aldaar gesteld moet worden.

Dit oordeelen wy de regte oorsprong van den naame *Dordrecht*, en van 't beginzel dezer Stad te zyn, steunende niet op verre gezogte gissingen, maar op onwrikbaare bewyzen. Dat deze Stad toen, en zelfs verscheide Jaaren daar na nog, van weinig belang was, schynt onder anderen daar uit te blyken, vermits aldaar eerst niet lange voor den Jaare 1064. de *eerste Kapelle* is gebouwt, gelyk hier vooren (‡) duidelyk is aangeweezen; daar by wy hebben aangetoond, dat dit geenzints van een Kapelle van 't Huys te *Merwede* te verstaan is, als dewelke laater is gestigt. Ondertusschen schynt het egter twyffelagtig, waar deze Kapelle binnen *Dordrecht* eigentlyk gestaan heeft? zegt *M. Baalen* (§): En of daar door de *Groote Kerk*, of de *Nieuwe Kerk*, of 't *Gasthuys-kerkjen*, of *de Kapelle* op den *Riedyk* te verstaan zy? Ons betreffende, zoo komt ons 't waarschynlykste voor, dat deze *Kapelle* het beginzel van de *Groote* of *Lieve Vrouwen Kerk* geweest is, dewelke allengskens zal vergroot wezen; vermits dit Gebouw als de *eerste* en *oudtste Parochie-kerk* ten allen tyden heeft bekend gestaan. Want

(*) M. Balen, pag. 59. 66. 80.

(†) W. van Gouthoeven, pag. 76.

(‡) Siet pag. 26.

(§) Pag. 83.

Want by al dien hier een oudere Kerk of Kapelle gestaan hadde, zoude zig dezelve van haar oudste Regt, door een laater Kerk, niet hebben laaten berooven; vermits de Geestelyken, om de voordeelen die tot de Parochie-kerke behoorden, niet ligtelyk te beweegen waren daar van af te stappen. En offchoon *W. van Goutboeven* (*) zegt:

„ Men bevint in een oudt Register tot *Utrecht*, inhoudende de fondatien der Kerken en Kloosteren des Bisdoms, dat „ tot *Dordrecht* een *Kerke* gestigt wierdt in den Jaare 1094 ".

Nogtans dunkt ons, dat daar door geen andere *Kerk* verstaan zal worden dan *de Kapelle*, dewelke in den Brief van Keizer *Hendrik*, van 't zelve Jaar 1064. uitdruklyk genoemt werd, *de Kapelle aldaar nieuwelyks gebouwt*; te meer, nademaal *Dordrecht* toen maar omtrent vyftig Jaaren te vooren begonnen was; ook het geringe getal van Inwoonders aan *een Kapelle* tot verrigtinge van haaren Godsdienst genoeg, en nog geen nieuwe Kerk noodig gehad zal hebben. In dezen stemt *Joh. van Beverwyk*, in zyn *Beschryvinge van Dordrecht* (†), met my genoegzaam over een; en ik vinde geene reeden by *H. van Heusden* en *H. van Rhyn* (‡), die kragtig is, om my van gedagten te doen veranderen. Dat deze Kerk reeds in den Jaare 1300. in weezen was, heeft *M. Baalen* (§) onbetwistelyk aangeweezen; en tusschen de Jaaren 1064. en 1300. zal dezelve allengskens vergroot en uitgezet wezen; gelyk dezelve naderhand nog eerst met een *Tooren* verciert, en deze zelfs ter naauwer nood ter halver hoogte gebragt is, zoo als dezelve, volgens

(*) Pag. 76.

(†) Pag. 167.

(‡) Oudheeden, Derde Deel, pag. 534 en 541.

(§) Pag. 83.

gens 't Model thans nog in weezen, moest gebouwt worden. Aldus is deze Kerk ook allengskens met 21 *Kapellen*, en 47 *Altaaren* vergroot; die mede niet te gelyk, maar met der tyd daar aan gebouwt zyn; blykende uit derzelver stigtinge by *H. van Heusden* (a), dat 'er zelfs eenige eerst na den Jaare 1500. zyn gebouwt geworden.

Een van de oudste Straaten der Stad *Dordrecht*, is de *Graven-straat*; aldus genoemt, vermits Graaf *Dirk* van *Holland*, in den Jaare 1048. na de overwinninge zyner vyanden, en 't heroveren van *Dordrecht*, (daar van zyne vyanden zig onlangs hadden meester gemaakt, en 't welke eerst door zyn Vader was gestigt;) door iemand heimelyk uit zeeker Huys, (thans nog *Holland* genoemt;) met een vergiftige Pyl geschooten wierd, zoo dat hy aan die wonde kwam te sterven. Van dezen geheelen Oorlog spreekt *Melis Stoke* niet een woord; in tegendeel verhaalen de *oude Goudsche Chronyk* (b), d'*Utrechtsche* van *Jan Veldenaar* (c), d'*oude Hollandsche Chronyk* (d), en veele jongere Schryvers uit haar, verscheide verdigte oorzaaken en omstandigheden daar van: Dog de regte grond van zaaken kan de Leezer nazien by *Claas Colyn*, (e) uit hem, in myne *Reformatie van Amsterdam*, (f), en by d'oude Schryvers door den Heer *P. Scriverius* (g) aangehaald. Dit heb ik hier voornamentlyk aangeteekent, vermits door de voorschrevene verdigte omstandigheeden, *Dordrecht* in die tyd reeds zoo ruim voorkomt,

(a) Oudheeden, Derde Deel, pag. 540.

(b) Edit 1663. pag. 29.

(c) Edit. 1480. pag. 286.

(d) Edit. 1517. pag. 122.

(e) Pag. 273. tot 275.

(f) Pag. 63. 64.

(g) Toetssteen, pag. 231 tot 234.

voorkomt, als of binnen derzelver omtrek geheele Leegers zig in Slag-ordens hadden konnen schaaren, en malkander Slag-leveren; schoon de Stad toen nog zeer jong, zwak en klein van begrip was, ook ligtelyk vermeestert en herovert wierd; zoo dat de meeste stryd buiten de Veste is voorgevallen, ter plaatze die naderhand eerst, by uitlegginge, binnen de Stad is getrokken; gelyk de doorzigtige *P. Scriverius* mede te regt heeft aangemerkt (*).

Hoedanig het Gebied van de *Merwede* naderhand binnen de Stad is geraakt, heb ik in de voorgaande Verhandelinge van 't Huys de *Merwede* aangeweezen; en hoedanig *Dordrecht* van tyd tot tyd verscheide maalen is vergroot en uitgebreid, kan by de Beschryvers dezer Stad nagezien worden; voornamentlyk by *M. Balen Janszoon* (†).

Volgens 't berigt van *W. van Goutboeven* (‡), had *Dordrecht* in den Jaare 1620. omtrent 3084. Huyzen, die nog dagelyks zeer vermeerderden. In gevolge van het *Quohier* van alle de Huyzen en Landeryen van geheel *Holland* en *Westvriesland*, zedert het Redres Generaal van den Jaare 1632. bevinde, volgens d'eene Copye, dat *Dordrecht* groot gesteld word, binnen haare Muuren 3274. Huyzen, en 112 Huyzen buiten de Muuren; betaalende Jaarlyks in de Verpondinge, met de Heerlyke Goederen 33747 Guldens 5 Stuivers 13 Deniers; en volgens een andere Copye, (beide onder my berustende;) 3278. Huyzen binnen de Stad, mitsgaders 112 Huyzen daar buiten, met 59 Morgen 87 Roeden Land, in de Jurisdictie gelegen, contribueerende, met de Heerlyke Goederen Jaarlyks 33747 Guldens 8 Stuyvers 1 Denier.

Dordrecht legt op een Eiland, rontom met water omcingelt. Dus is het zedert aloude tyden altyd geweest; en 't is dierhal-ven

(*) Ibid. pag. 234.

(†) Pag. 59 tot 65.

ven een groote misslag, 't geene verscheide Schryvers aanteekenen, als of *Dordrecht*, door den zwaaren Vloed van den Jaare 1421. eerst van 't vaste Land zoude zyn afgescheiden, en tot een Eiland geworden. Waar van ten bewyze strekt, dat de Schryvers, de welke van d'allereerste beginzelen van *Dordrecht* gewag maaken, de zelve kort na den Jaare 1000. reeds een *Eiland* noemen; gelyk wy hier vooren op meer dan eene plaats hebben aangeweezen; en kan deswegen ook onder anderen nagezien worden, het geene *M. Balen* (*) aanteekent.

Dordrecht heeft d'Eere, dat in dezelve zedert aloude tyden altyd, als d'eerste en oudste Stad van *Holland*, de Staaten van den Lande ter Vergaderinge wierden beschreven, en daar t'zaamen kwamen, wanneer 'er een nieuwe Graaf moeste gehuldigt worden. De vergaderinge van 's Lands Staaten allengskens in den *Haag* verleid zynde, heeft *Dordrecht* nogtans, door haare Gedeputeerde, onder alle de Steeden van *Zuyd-Holland* den Voorrang, en d'eerste stemme behouden.

Onder d'oudste Voorregten, daar op *Dordrecht* roemt, is billyk dat van de *Munte* van *Holland*. Jonker *Matthys van der Hoeve* (†) betuigt, dat Keyzer *Hendrik* de Vierde, in den Jaare 1064. het Regt van *Geldt te Munten* aan de Stad *Dordrecht* heeft gegeven. Het Munthuys, daar in het Munten van 't geld geschied, pronkt thans nog met dit Opschrift:

MONETA DIVO CAROLO V. CÆS.

Dat is:

De Munte, als de Vergoode Carel de Vyfde *Keyzer was.*

En

(*) Byvoegzel op de Holl. Chronyk, pag. 76.

(†) Pag. 5.

En wat laager ſtaat deze Inſcriptie:

DIT. IS. DE. MUNTE. DES. ROOMSCH. KEYSERS, &c. ENDE. GRAAFLICKHEYTS. VAN. HOLLAND.

Deze Munt is met verſcheide Vryheeden, Regten en Privilegien begiſtigt, dewelke by *M. Balen* (*) konnen nagezien worden.

Deze Stad is ook begiſtigt met het uitmuntende Voorregt van het *Stapel-recht*, van Wynen, Graanen, Hoppe, Hout, Sout, &c. Volgens verſcheide Handveſten, haar by de Graven van *Holland* van tyd tot tyd verleend (†). Te weeten, dat alle Scheepen, den *Rhyn*, de *Maas*, de *Waal*, d'*Yſſel*, *Lekke* en *Merwede* nederkomende, &c. aldaar zullen Stapel houden, haare Goederen veilen, verbodemen, &c. Graaf *Jan* d'Eerſte heeft haar in den Jaare 1299. met dit *Stapel-recht* begiſtigt; 't welke door Graaf *Jan* de Tweede, nog in 't zelve Jaar tot tweemaal toe is beveſtigt; en vervolgens door verſcheide Graven en Gravinnen van *Holland* allengskens vermeerdert en bekragtigt. Dog hier van is *Amſterdam*, beneffens eenige andere Steeden naderhand door Graaf *Albert van Beyeren* vry-gekent; 't welke door deszelfs Zoon, Graaf *Willem* mede is beveſtigt; gelyk ik in mynen *Koophandel* van *Amſterdam* (‡) mede heb aangeteekent.

Van deze Regten en Voorregten van *Dordrecht* roemt *J. Neujen* (§):

Dees

(*) Pag. 678 tot 683.

(†) Ibidem, pag. 75. 76.

(‡) Eerſte Deel, pag. 403.

(§) Beſchryvinge van Batavien, pag. 6.

Dees opper-lant-ſtad van Zuyt-Holland *voert op heden*
De eerſte plaats' en ſtemm' in 's Landts-vergadering.
Zy ſtrekt een Granen-ſchuur van 't geen in d'ommekring
Van Maſe, Gelre, Kleef, *en* Gulik *komt gewoſſen.*
Een kelder, voor het ſap van Rhynlants *druive-troſſen,*
En Tol-burcht, waar al 't geen van boven komt ontlaat,
En hunne ladinge in Dortſe *Schepen ſlaat.*
Sy voert door Graven-recht het Munt-recht, en hunn' ſnyden,
Men plag de Graven hier van Hollandt *in te wyden;*
Waar voor noch heden komt haar d'eerſte plaats' en ſtemm'.

En de Ridder *Conſtantyn Huygens* zingt 'er aldus van (*):

In myn gelyken ſchaar beſit ick 't eerſte woort,
Al waar 't myn waarde niet, dat geeft me myn geboort,
En 't planten van den Kroon op onſer Voogden hoeden:
Toen ſat ick in de kley, die oock myn buuren voeden.
Sints heeft my eenen nacht Venetien *gemaackt;*
En al myn wandeling in handeling geſtaackt.
Maar of de Spaanſe *keel na myne Stapel moſten,*
Na myn Munt dorſten dorſt, het ſou haar 't ſwemmen koſten;
Dat's menig natten voet en water in haar wyn:
Is 't niet de Lant-ſcha waart ſoo veil begracht te zyn?

De Stad *Dordrecht*, welker geſtalte Lang-werpig is, en eenigzints na een Galey gelykt, legt vermakelyk, is ryk en magtig, ook van alle leeftogt en nood-druft wel voorzien; voornamentlyk van Endvogelen, allerley Rivier Viſch, Salm en Steur, dewelke in de byleggende Voogelkooijen, en naaſt-gelee-

(*) Ibidem.

geleegene Stroomen gevangen, aldaar ter Markt gebragt en verkogt worden. Zy handelt sterk in Wynen, Graanen, Hoppe, Wit Sout, Hout, Pik, Teer, Steen, Yzer, Kalk, Cement, Koolen, Gaaren, &c. zynde bykans over al voorzien van Winkels, Neeringen en Ambachten. Onder derzelver Neeringen werden de Brouwers zeer geagt, die voor haare Gebuuren niet behoeven te wyken, brouwende zeer lekkere *Dordtse Mom*, ook *Engelsch* en ander *Bier*. Aldaar worden Jaarlyks drie Jaar-Markten gehouden; namentlyk, de *Mey-Markt*, beginnende den vierden Vrydag na Paasschen; Heer *Daniels-Markt* op *St. Bonifacius*, den vyfden Juny; en de *Bamis-Markt*, komende 's Vrydags na *St. Lucas*, dog die op een Vrydag vallende, werd ten zelven daage ingeluid. Heer *Daniels-Markt* duurt agt, dog de andere veertien dagen. Daar en boven zyn 'er drie Marktdagen ter week; namentlyk 's Maandags en 's Vrydags; ook 's Saturdags op den *Riedyk*, volgens van ouds, in Heer *Daniels-Wyk*; ingaande met Sonnen opgang, en eindigende op den middag.

De Regeeringe dezer Stad bestaat by de Edele Groot Agtbaare Heeren, die van den Oud-Raad of Vroedschap; de Schout, Burgermeesteren, Scheepen en Goede luiden van den Agten. Wordende de Burgermeester in der tyd, door de Regeeringe, als Baander-Heer van de *Merwede*, ten behoeve van de Stad voorzien; &c. zoo als hier vooren reeds is gezegt.

Voorts worden door dezelve Land-Poorters ontfangen; ook Brieven van Hand-sluitinge, Afleidinge, Daag- en Vanginge verleend.

Deze Stad zend haare Gemagtigden in 't Collegie van de Gecommitteerde Raaden in den *Haag*; ter Admiraliteit in de Kamer van de *Maase* te *Rotterdam*; en op den Graaflykheids Tolle van *Gorkum*, 1554. aan haare Stad beleend, en door Keyzer *Carel* V. in handen gesteld. Dezelve heeft haare Bewindhebbers in de *Oost-Indische* Compagnie, ter Kameren *Amster-*

sterdam en *Rotterdam*. Steld ook Bewindhebbers aan, over de *West-Indische* Compagnie, binnen haar eigen Stad.

Dezelve heeft op haar beurt Gecommitteerden in de Staaten Generaal, in den Raad van Staaten, in de Generaliteits Reeken-kamer, en in de Kamer van Reekeninge van *Holland*; als mede ter Admiraliteit van *Zeeland*, in de Kamer van *Middelburg*.

Dordrecht aan den *Grooten Waardt* geleegen, is in den Jaare 1421. daar van afgerukt, dog met der tyd door de aangedykte Polders, uit de flikken, in de Jaaren 1589. 1603. 1615. 1617. 1647 en 1656. weder bevorst, en begroot met de *Merwede*, *Dubbeldam*, den *Aloysen-* of *Boven-Polder*, de *Myle*, *Wieldrecht*, *Twintig-Hoeve*, *Krabbe*, &c. Schynt aan de Zuydzyde een Land-Stad te wezen; gelyk hier agter uit de 154ste Afbeeldinge gezien kan worden. Is belend aan de Noordoost, Noord- en Noord-Westzyde, op de aangenaame stroom *Merwede*: zynde de Water-zyde dezer Stad, zig in de voorgaande 153ste Afbeeldinge voor 't ooge vertoonende. Daar toe behoord niet alleen dezelve stroom; maar ook de gronden van de *Merwede* in 't oosten; en over dezelve de Heerlykheid *Paapendrecht*, of breeder genomen, de *Alblasser-Waardt*: beneffens de Ambagts Heerlykheden *Naaldtwyk*, *Over-Slydrecht* gezegt *Lokhorst*, en *Niemandts-Vriendt*; ten Noorden het *Noorddiep*; ten Noord-Westen de vermakelyke Plaatzen en Dorpen *Swyndrecht*, ('t welk *M. Balen* noemt, *het Lustige Zuyd-Hollands-Tempe-dal*;) *Meerdervoort*, *de Lind*, *Nederhoven*, &c. En ten Westen en Zuyd-Westen, de *Myl-Polders*, en 't Dorp *Leer-Ambacht*, gezeid *'s Gravendeel*. Begrypt Hemels-breette over de 103. *Zuyd-Hollandsche* Morgens: Behalven het geene op Stads-grond, en onder deszelfs Byvang is begreepen.

De geene die begeerig is, om de daagelyksche Verrigtingen van de Regeeringe van *Dordrecht*, geduurende het geheele Jaar, naauwkeurig te willen weten, kan daar over nazien, den *Almanak* of *'t Memoriaal* van de ordinaire Jaarlyksche Besoignes

van den Magiſtraat van *Dordrecht*, by *J. van Oudenhoven* (*) en *M. Balen Janſz.* (†) uitgegeven.

Wy hebben hier vooren (‡) aangeweezen, waar, na alle waarſchynlykheid, het *eerſte Stadhuys* binnen deze Stad geſtaan heeft. Ondertuſſchen ſchynt het onzeeker, hoe lange het zelve tot dit gebruik gedient heeft, vermits *M. Balen* (§) een zeekere Privilegie gevonden heeft, door Graaf *Floris* de Vyfde reeds in den Jaare 1284. aan de Poorteren van *Dordrecht* verleend; daar by den zelven geoorlooft werd, een *nieuwe Hal*, *Raad-* en *Gevangen-huys* te maaken, 't welke met de volgende woorden werd uitgedrukt:

„ Voort zoo mogen deze Poorters, bi onzen goeden Oor-
„ love, een nieuwe Halle doen maken binnen *Dordrecht*,
„ ter Poorten Orbaar, in eene Stede daar 't orbaarlyckſte we-
„ zen zal; aldaar men beneden dat Ambagt van Vleiſchver-
„ kopen zal doen; en boven in derzelver Halle der Scepenen
„ Camer te hantieren, die men in den Raad te hantieren
„ pleecht.

„ Nog daar toe zullen zy een vaſt Steen-huys by dezer
„ voorſz. Halle doen maken, daar zy haare Gevangen inleg-
„ gen, en haare Gezelſchap in hantieren, en eenen iegelyken
„ na zyne misdaat wel en vaſt behouden mogen; en in dit zel-
„ ve Huys mogen Wy ook onze Gevangen, die binnen der
„ Vryheid van *Dordrecht* misdoen, daar in ſluiten en vaſthou-
„ den.

„ Voort alle Regt, dat aan ons geboert in den Huyze der Vlei-

(*) Beſchryvinge van Dordrecht, pag. 368. tot 379.

(†) Pag. 621. &c.

(‡) Pag. 39.

(§) Pag. 230. &c.

„ Vleizen-banken, en in den Bodem, daar dat Huys gezet is,
„ hebben Wy den Scepenen, en den Poorters vrilik gegeven
„ tot haaren vryen wil te gebruiken, behoudeliken eenen iege-
„ liken zyns Regts ".

Dog of dit Voorregt toegepast moet worden op een *Halle*, die toen van nieuws zoude gebouwt zyn? en waar dezelve mogte gestaan hebben? Dan of daar door een andere *Halle* verstaan moet worden, welke voor eenige Eeuwen onder 't oude Stadhuys mogte geweest zyn? is onzeeker. Ook is het bedenkelyk, of 'er uit de woorden van *Nova Halla*, of *een nieuwe Halle*, in deze Privilegie gemeld, niet te denken zy, dat voor de stigtinge van deze *Halle*, alvoorens nog een *oudere Halle*, daar, of elders geweest is?

Ondertusschen gaat het vast, dat het tegenwoordige *Stadhuys* dezer Steede, eertyds de *Halle* is geweest; en dat van het onderste gedeelte, in den Jaare 1383. de eerste steen gelegt is. De oorzaak dezer stigtinge verhaald *M. Vossius* (*) op 't Jaar 1382. aldus: Dat ter oorzaake van den Oorlog van Graaf *Lodewyk van Vlaanderen*, *Philip den Stouten*, en Koning *Carel van Vrankryk*, tegens de Steede van *Ghendt*, en de gevolgde nederlaag dezer Steedelingen; de meeste Steeden van *Vlaanderen* aan *Carel* overgevallen zynde, eindelyk die van *Brugge* zig mede hebben overgegeven; waar van de meeste alles t'zaamen pakkende, haar Vaderland verlieten, en zig in *Holland* en *Zeeland* ter nedersloegen. Veele derzelven kwamen ook tot *Dordrecht*, ten gevalle van welke, en ter begunstiginge van den Koophandel, uit de gemeene Schat-kist der Stad dit heerlyke Huys wierd opgeregt.

Deze *Halle* is omtrent den Jaare 1544. in het tegenwoordige *Stadhuys* verandert, toen het oude Stadhuys, van wegens

(*) In Annalis. pag. 46. 47.

gens bouwvalligheid en ouderdom onbruikbaar zynde, is afgebrooken.

Betreffende de gestalte en gelegenheid van het tegenwoordige Stadhuys; zoo ziet men, van vooren opkomende, de Vierschaar; ter slinkerhand het oude Wachthuys der Burgerye; daar doorgaande is 't waak-vertrek der Hopluiden en Bevelhebbers. Vervolgens komt men aan 't Vertrek der Secretarissen en de Secretarye. Voorwaards is de Raadkamer van den Oud-Raad en 't geregt, daar de Bailljouw van *Zuyd-Holland* mede zyn Geregt-bank heeft, en Vierschaar spant.

Boven 't Portaal hangt de Beleegeringe van *Dordrecht*, door *Jan* de Vierde, Hertog van *Brabandt*, en deszelfs Gemaalinne, Vrouwe *Jacoba*, Gravinne van *Holland*, met dit Jaarschrift:

Anno M. CCCC. XVIII. omtrent St. Laurens-*dach*,
Was dat men het Beleg voor Dordrecht,
Van Hertog Jan *van* Braband *opbreken zach.*

Daar naast ziet men de Stad *Dordrecht*, afgebeeld door den Schilder *A. Willaars*, in den Jaare 1629. Daar onder is een Horlogie-werk, aanwyzende, de gewoone waarneemingen der Overheeden dezer Stad; vertoonende voorts het wassen en afneemen van de Maane, de Maanden des Jaars, derzelver Daagen; mitsgaders de Uuren van dien. Daar tegens over, agter Burgermeesters Zeetel, hangt een afbeeldinge van 's Heeren Avondtmaal, geschildert door den konstigen Meester *Anthony van Montfoort*, gezegt *Blokland*.

Voor den Schoorsteen hangt een Afbeeldinge van de Synode Nationaal, in den Jaaren 1618. en 1619. binnen deze Stad gehouden.

Boven de agterdeure van de *Raad-Zaale*, is een Afbeeldinge te zien van *Samson*, daar *Delila* hem de haayrlokken afsnyd.

De

De gemelde *Raadkamer* is verciert, met fraaije Tapisseryen, nieuwe Sit-kussens, Balustre, &c.

Agter deze Raad-Zaale, ter Regterhand, is 's *Stads Comptoir*, thans *Burgermeesters Kamer*. Daar agter volgt de *Wees-Kamer*, met Tapyten en eenige Schilderyen verciert.

Daar tegens over is *der Heeren Vertrek;* mitsgaders de Verblyfplaats der *Kamer-Bewaarders* van Heeren Burgermeesteren, en Wees-meesteren ter Wees-kamer. En dit is het geene ik van dit Stadhuys vinde aangeteekent.

De Regeeringe van *Dordrecht* is geheel verscheiden van die der andere Steeden, gelyk by *M. Balen* (*) in 't breede kan nagezien worden.

Van 't Stadhuys komende, begeven wy ons ter plaatze, daar wel eêr 't *oude Stadhuys* en de *Waag* stonden, dewelke van agteren door 't water bespoelt worden, dat uit de Rivier de *Merwede* voortkomt. Deze Gebouwen, door haare bouwvalligheid onbruikbaar, en dierhalven in de Jaaren 1544 en 1594. weggenomen, is in derzelver plaats in den Jaare 1659. een nieuwe *Beurs* gestigt. Deze stond eerst op balken, tot over de oude Haven reikende; dog is daar na op een steenen verwulft gevestigt, waar van den 12 July 1667. d'eerste steen gelegt wierd. Deze *Beurs* heeft ten Oost-Noord-Oosten een overdekte, en met planken verwulfde Galderye, rustende op twintig Pilaaren; boven welker Dak een vierkant Toorentje komt uitsteeken, voorzien met Uurwyzers en Slag-klokken. Aan weerzyden is deze Beurs met Lindeboomen beplant, tot vermaak der Koopluiden; aan de een zyde der Beurs, staat beneeden de Trappen een blaauwe steenen Pomp; tot geryf van de naaste Gebuuren. Onder de Galleryen dezer Beurs werd 's Vrydags 's morgens, tot omtrent ten 12 uuren, de *Boter-markt* gehouden; zynde de Beurs, Oostwaards met een Muur, bezyden de Waag-steiger,

(*) Pag. 234. &c.

ſteiger, en Weſtwaards door een yzere leuning van de *Tollebrug* afgeſcheiden. Alvoorens wierd de Beurs gehouden, in 't Hof, of 't Plein ten *Auguſtynen*; en op de Hoogſtraat, aan de Poort-zyde.

Na dat de oude *Waage*, in den Jaare 1594. geſlegt was, heeft men in 't onderſte gedeelte van het aloude Huys *Scharlaaken*, (waar van reeds in de reekeningen van Threſauriers van den Jaare 1312. werd gewag gemaakt;) tot de *Stads-Waag* gereed gemaakt. Zommige willen, dat het bovenſte gedeelte van dit Gebouw mede van ouds tot een *Stadhuys* zoude gebruikt zyn; dog zonder de minſte waarſchynlykheid; want het zelve werd in d'oude Scheepenen-Brieven, en andere Beſcheiden, nooit het *Stadhuys*, maar wel *'t Huys Scharlaaken;* zelfs nog dus genoemt, vier Jaaren na dat het oude Stadhuys reeds onder de voet lag.

Daar is ook nog een *Yzere Waag*, mede geſtigt omtrent den Jaare 1594. zynde een gedeelte van de Wyn-kopers Kapelle; waar om ook daar boven de *Kamer* der *Wynkopers* nog is. Hier is ook.

De *Kamer* en *Zaale* van 't *Water-Geregt*. Want deze Stad, bezorgende niet alleen dat op het Raadhuys de Geregtigheid omtrent de Burgerlyke zaaken beſtierd, maar ook aldaar by 't hooge Hof en de Vierſchaar van *Zuyd-Holland* gehandhaaft wierd, heeft daar en boven dit byzondere *Water-Regt* ingeſteld. Voor het zelve worden verhandelt, alle verſchillen, onruſten en kweſtien die uit de Scheepvaart ryzen. *Philip* d'Eerſte, Grave van *Holland*, uit den Huyze van *Bourgondien*, heeft reeds in den Jaare 1539. een byzondere Kamer daar toe opgeregt, beſtaande toen in vyf, naderhand zes, en nu zeven *Water-Scheepenen*. Welke Scheepenen, by Burgermeeſteren en Regeerders aangeſteld wordende, haaren Eed doen, in handen van den Regter of Schout, en bedienen deze waardigheid zoo lange zy leven, ten waare zy daar van zogten ont-

ontslaagen te zyn. Dezelve nemen kennisse van zaaken, ontstaande uit koop van Scheepen, en derzelver gevolgen, geschillen over Scheeps-vragten, Inzeilingen, Bodemerye, Avarye, Assurantie, &c. Staan ook over Byl-brieven te *Dordrecht* gemaakt; als mede over alle andere Brieven van Overdragt en Belastinge der Scheepen.

Hier boven is de *Gilde-kamer*, *Sny- en Ontleed-plaats der Heelmeesters*, door de Regeeringe tot een Schouwburg geschikt, daar op zomtyds eenige Ontleeding, als mede *Anatomische* en Weekelyksche Lessen, nopens de Heel- ontleed- en Sny-kunde, door een Geneesmeester, daar toe by de Wet gesteld, zedert den Jaare 1634. geschieden. Deze Schouwplaats is opgeschikt met de volgende vercierzelen: Een bereide Menschen-Huydt; zes groote Dood-geraamtens of Sceleta; een geraamtje van een nieuw gebooren Kind; een geraamte van een Tyger, en een geraamte van een Windhond. Voorts nog zes ongemeene Doods-hoofden, Bekkeneelen en Schinkels, Geraamtens van verscheide Dieren; beneffens andere Zeldzaamheden.

Op de voorsz. Gilde-kamer hangen uitgeschildert, de Patroonen der Heelmeesters, *Cosmus* en *Damianus*. De Vleessige aanwas, ter zwaarte van 27 Ponden, in den Jaare 1623. door Mr. *Nicolaas Scavart*, een Vrouw afgenomen, die verscheide Jaaren daar na nog in gezondheid geleeft heeft. De Afbeeldinge van een Vryster, welker neus en mond in een was gewassen, omtrent 1665. aan de pest overleeden. Nog is daar een Kasse, opgevult met allerley Gereedschappen tot de Heelkonst behoorende. Als mede een Boekenkas, met verscheide Boeken, raakende de Genees-Heel- en Ontleed-kunde; &c. en van Kruiden &c. Voorts is deze Kamer voor een groot gedeelte met Gout-leer behangen.

Men vind aangeteekent, dat 'er binnen deze Stad reeds in den Jaare 1313. een *Lombard* of *Bank van Leeninge* geweest is; de welke thans in de oude Huyzen van *Roodenborch* en *'t Schaak* werd gehouden.

Binnen *Dordrecht* heeft men ook een *West-Indisch Huys*. Want na 't opregten van de *West-Indische* Compagnie, met Octroy van de Heeren Staaten Generaal, hebben de Heeren van den Geregten, Oud-Raaden en de Goede luiden van Agten, binnen *Dordrecht*, uit een drievoudig getal by de Participanten voorgeslaagen, op den 3 September, in den Jaare 1622. vier Bewindhebbers ter Kamer alhier aangesteld; welk getal zedert by verkiezing en plaats-vulling door verscheide Heeren tot nu toe is bekleed.

De *Graaflykheids Tolle* van *Geervliet* thans den Staaten van *Holland* en *Westvriesland* toebehoorende, werd ontfangen binnen *Dordrecht*, in een zeeker Huys, van ouds genoemt *Abrahams Offerhande*. Onder dezen Tolle behooren verscheide Wachten; als, van *Geervliet*, 't *Spuy*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Geertruydenberg*, &c. Nog verscheide Wachten begreepen onder de Baronnye van *Breda*, 't Marquisaat van *Bergen-op-den-Zoom*, &c. tot den voorsz. Tolle behoorende. Welke Tolle zedert den Jaare 1580. door Gemagtigde by Commissie werd waargenomen.

Daar is ook een *Comptoir van 't Convoy*, werdende gehouden in 't Huys, van ouds genoemt de *Ceulsche Kraan*; bediend wordende door Ontfangers, staande onder 't Collegie ter Admiraliteit van *Rott*.

Op de Groote Brugge, genaamt *den Boom*, is het Comptoir van de Commisen der Recherche van de Admiraliteit.

In de Klooster-kerk, behoorende eertyds tot het Klooster van *Maria-Born*, is by de Overheid, in den Jaare 1616. een *Stads Boekerye* opgeregt; wordende als toen de zorge tot den Inkoop aanbevoolen, aan Dr. *Johannes Becius*, *Ægidii Fil*, blykende by deszelfs reekeninge, opgenomen in den Jaare 1622. Deze Boekerye bestaat uit veele aanzienlyke en uitsteekende Boeken, in verscheide Taalen, Oeffeningen en Wetenschappen; staande onder 't opzigt van Bezorgers uit 's Stads Overheid (*). Voorts strekt

(*) Deeze Boekery is in 1769. by Publicque Auctien verkogt, zynde meest al de Boeken doorwormt of verweert geweest.

ſtrekt nog een gedeelte der voorgemelde Kapelle of Klooſterkerk, tot berginge van den Turff, voor d'Armen van de *Walſche* Gemeente.

Dordrecht is mede, gelyk de andere Steeden van *Holland*, zedert van ouds, met aanzienlyke *Schutteryen* en *Doelens* voorzien. Wanneer dezelve daar zyn opgeregt, is onbekend; dog vind men reeds aanteekeningen daar van in Threſauriers-Reekeningen van den Jaare 1326, 1381. 1383. &c.

De *Doelen*, des *Ouden St. Joris*, van *Kruys-* of *Voet-Boog*, ſtaat reeds gemeld in den Jaare 1409. die van *St. Bartholomeus*, *St. Sebaſtiaan*, de *Handboogs-* of *Cloveniers*, 1426. en die van *St. Chriſtoffel* of de *Heel-Haaks*, in den Jaare 1550.

Deze *Doelens* waren naaſt malkander geleegen; voorzien elk met een byzondere Water-gracht; bezet aan weerzyden met *Schut-Muuren*, t'elkens eenige treeden van malkander, om alle gevaar voor te komen, van iemand by ongeval te mogen treffen.

Ten Noorden van de voorſz. Grachten, was by ieder een *Schietbuys*, en Zuydwaards een driehoekige Muur, met klei gevult; daar tegen het wit of doel geſteld wierd, om daar na te ſchieten, wanneer de Schutters zig in 't Schietſpel zouden oeffenen. Die van *St. Sebaſtiaan* &c. gebruikten *Handboogen* en *Klovers*; die van *St. Joris*, den *Kruys-* of *Voet-boog*, en die van *St. Chriſtoffel* na alle waarſchynlykheid *Heel Haaks-Buſſen*. De *Klovers* hadden haare Stekken of Tranſſen, aan de zyde van de Marien-born-ſtraat; die van den *Voet-boog* in 't midden, en de *Heel-Haaks* na de zyde van 't Steeg over-ſloot. Welkers Stekken of Buiten-Tranſſen, beplant met Ypen-boomen, en 't Ryger-boſch, geen klein cieraat aan den Doelen gaven. By de Ry af gaande, komt ons eerſt voor.

De *Cloveniers-Doelen*; welke was wel eer 't einde van Heer *Frederiks-*, *Marien-Bon*, of *Marien-Born Straat*, agter aan *Byſterveldt*; dog is nader hand verplaats voor aan *Byſterveldt*, 't welke thans de *Doelen-Straat* genoemt werd. De

 ſtich-

ſtichtinge daar van leeſt men boven de *Binnen-Poort*, aldus luidende:

Dit Huys was begonnen in Maart,
Als men ſchreef M. Vc. XXX. geheel,
En 't was voleynd tot Schutters-Bogaart,
In July Ao. M. Vc. XLI. in Dordrechts Prieel:

Egter zyn 'er reeds in den Jaare 1426. *Scut-Meyſters van den Hand-Boge* geweeſt, en mogelyk al vroeger.

Op de groote Boven-zaal van de *Cloveniers Doelen*, voor en ter zyden van den Schoorſteen, als ook beneffens den Ingang van de voorſz. Zaal, ziet men een uitſteekende Outaar-Tafel, met deuren, en een Voet; gekomen uit de *Nieuwe Kerk*, eertyds *St. Nicolaas* toegewyd, zynde de *Parochie-kerk* van de *Merwede*, en naderhand de *tweede Parochie-kerk* van *Dordrecht* (*). Dit Schildery verbeeld een Avondmaal en Kruysſinge *Chriſti*, zeer konſtig geſchildert door den wydvermaarden Schilder *Anthony van Montfoort*, gezeid *Bloklandt*.

By deze gelegenheid konnen wy niet nalaaten iets van dezen Konſtenaar aan te teekenen. *Carel van Mander* getuigt (†), dat *Anthony van Montfoort*, van de Baronnen en Borggraven van *Montfoort* oorſpronklyk van afkomſt was. Deszelfs Vader was Mr. *Cornelis van Montfoort*, gezeid van *Bloklandt*; om dat te dier plaatze zyne Voorouders zeeker Leengoed bezeeten hebben; als mede na een Dorp en Heerlykheid, geleegen tusſchen *Gorkum* en *Dordrecht*, *Neder-Blokland* genoemt. Dezelve was lange Jaaren Rentmeeſter geweeſt van den Heere *van Haa-*

(*) Siet hier vooren pag. 27. &c.

(†) Schilderboek, pag. 171. b. &c.

Haaren, en den Baron *van Moeriammez*, en daar na Schout der Steede van *Montfoort*. Daar door heeft de Schilder *Anthony van Montfoort*, den naame *Blokland* gekreegen, na de plaatze *Blokland* by *Montfoort* geleegen. Welke Heerlykheid de Heer *van Blokland*, Neef van *Anthony*, (in den Jaare 1572. zonder Kinderen overleeden zynde;) by Testament gemaakt heeft, aan den middelsten Broeder van *Anthony* voorsz., weezende in dien tyd Pensionaris der Stad *Amsterdam*. *Anthony* was gebooren te *Montfoort*, in den Jaare 1532. en heeft het beginzel der Schilderkonst te *Delft* geleert, by zyn Oom, *Hendrik Assuerusz.* zynde maar een gemeen Meester, dog heeft de Konst verder geoeffent, onder 't opzigt van den vermaarden Meester *Frans Florisz.* Te *Montfoort* te rug gekeert zynde, is hy 1552. met een Burgermeesters Dogter getrouwt, dog heeft by dezelve geene Kinderen verwekt. 1572. deed hy eene reyze naar *Romen*, keerde een half Jaar daar na uit *Italien* te rug, kwam eerst naar *Montfoort*, en vervolgens tot *Utrecht*. Zyne eerste Huysvrouwe aldaar stervende, hertrouwde hy een tweede, daar by hy drie Kinderen kreeg. Eindelyk is deze vermaarde Meester in den ouderdom van 49 Jaaren 1583. tot *Utrecht* overleeden; na dat hy onder anderen verscheide fraaije stukken, en heerlyke Altaar-Tafelen, in verscheide Kerken en Kloosters, te *Delft*, *Leyden*, *Amsterdam*, *Utrecht*, *Geertruydenberg*, *'s Hertogenbosch* en *Dordrecht* geschildert hadde, welke meest door de Beeldstormerye vernielt zyn.

Dog wederom naar den *Doelen* te rug keerende, ziet men, naast de Outaar-Tafel van *Buklandt*, en den Schoorsteen, een groot stuk, begrypende de Schutters van de *tweede Kavel*, getroffen door de konstige hand van *Jacob Kuyp*. Voorts is 'er nog op dezelve Kamer een groot stuk, behelzende de Schutters van de *derde Kavel*, konstig geschildert door *Paulus Lezier*, dog niet voltooit. Ook ziet men daar nog eenige Schilderyen, op doek met Waterverf, als een *St. Pieter*, een *St. Paulus*, een *Marien-Beeld*, een *St. Nicolaus*, een *Wimpel-draager*,

ger, *Tromslager* en *Pyper*, gekleed op d'oude *Bourgondische-* wyze. &c.

De kleynodien en Pronk-cieraaden, de voorsz. Schutterye toebehoorende, bestaan in een Silver vergulde Halsband, van het *Gulden-Vlies*, aangehegt d'Orden van den H. Geest. Een groote Silvere Lampet-Schotel en Lampet. Drie Silvere vergulde Koppen, &c. d'Oude Schutters Kappe, geborduurt op Fluweel, van Blaauw en Rood, zynde van binnen met dezelve coleuren gevoert. Een nieuwe Schutters-Kappe, gemaakt als vooren, in den Jaare 1622.

Wanneer men uit dezen Zaal komt, ziet men naast de deur den opgang naar het Toorentje, 't welke boven het Dak van den Doelen uitsteekt, voorzien met Tafel en Banken, staande op een Yzeren Spille, op de welke het zelve zeer vaardig kan omgedraait worden, en daar *om ook gemeenlyk den Draayom* werd genoemt; hebbende dit Toorentje ook rontom Glaazen, door welke men alom een zeer vermakelyke uitzigt heeft.

In dezen *Doelen* is ook de *Keur-kamer* van 't *Silver*.

Eertyds heeft op 't Binnen-Hof van den *Colveniers-Doelen*, tusschen de Beneeden-Zaal en 't oude Schiet-Huys der Schutteren, een zeer fraaije en ongemeen groote Linde-Boom gestaan, met twee groen gevlogte omgangen boven malkanderen; en de Stam was rontom met een verheeven steenen voet omcingelt. Korts na 't Verdrag, geslooten op den 25 Juny 1572. met *Bardbold Entes*, Overste-Luytenant van den Grave *van der Mark*, wegens Prins *Willem* d'Eerste, van *Oranje* en *Nassauw*, is door die van den Gereformeerden Godsdienst, onder dezen Boom gepredikt, en zyn aldaar vier Kinderen gedoopt, namentlyk twee Jongetjes en twee Meysjes.

In den *Schutters Bogaart* is een Zaale, daar wel eêr gehouden is de Vergaderinge, genaamt *la Chambre Mi partie*, tusschen de Gemagtigde van *Philippus* de Vierde, Koning van *Spanjen*, en de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde *Nederlanden*.

En

En op de Groote Boven-Zaale van de *Cloveniers-Doelen*, is in den Jaare 1618 en 1619. het vermaarde Synodus Nationaal der Gereformeerde *Nederlandsche* Kerke gehouden; daar zig de volgende Gemagtigde Predikanten by malkander bevonden; als van:

Gelderland en *Zutphen*.
Zuyd- en *Noord-Holland*.
Zeeland.
Utrecht.
Vriesland.
Over-Yssel.
Groeningen en Ommelanden.
Drenthe.
De *Walsche* Kerken.
Eenige *Nederlandsche* Professoren der Godgeleerdheid.
Als mede Gedeputeerden van *Groot-Brittanien*.
De Keurvorstelyke *Palts*.
Hessen.
Switserland.
Wedderauw.

En mede correspondenten, van *Geneve*, *Bremen* en *Emden*. Hier by waren Gemagtigden, van wegens Haar Hoog Mog. de volgende Heeren:

Uyt *Gelderland*: *Martinus Gregorii*, en *Henricus van Essen*.

Uyt *Holland* en *West-Vriesland*: De Heeren *Walraven van Brederoode*, *Hugo Muys van Holy*, *Jacob Boelius*, en *Gerard van Nieuwburg*.

Uit *Zeeland*: *Simon Schotte*, en *Jacobus Campe*.

Uit de Provintie van *Utrecht*: *Frederik van Zuylen van Nyevelt*, en *Willem van Hardevelt*.

Uit *Vriesland*: *Ernst van Aylva*, en *Ernst van Harinxma*.

Uit *Over-Yssel*: *Hendrik Hagen*.

Uit *Groeningen* en *Ommelanden*: *Hieronymus Ysbrandsfoon*, en *Edzardus Jacobus Clant à Stedum*. Voorts

Voorts was *Daniel Heynsius* Secretaris van de Heeren Gemagtigde.

In deze Eerwaardige Vergaderinge was *Johannes Bogermannus* President, *Jacobus Rolandus* en *Hermanus Faukelius* Assessores of Byzitters.

Voorts *Sebastianus Damman* en *Festus Hommius* Scribæ of Schryvers.

De geene, die hier van breeder berigt begeert, kan daar over nazien de *Acten* of Handelingen, beneffens de *Post-Acten* van de voorsz. Synodus Nationaal, in 't *Latyn* en *Nederduytsch* uitgegeven.

De *St. Joris-Kruys-* of *Voet-Boogs-Doelen*, staat in 't Steeg-over-sloot; belend Zuydwaards *Doelen-steyn*; (van welke Huizinge eertyds een gedeelte tot de *Heel-Haaks Doelen* behoorde;) Noordwaards den Kamerbewaarder der Kamer genoemt *Chambre Mi-parti*; en Oostwaards de *Cloveniers-Doelen.* Van deze vind men reeds *Schutmeesters* aangeteekent op 't Jaar 1426.

Op de Groote Zaal van den *Voet-Boogs-Doelen* is te zien, een *St. Barber*, geschildert door den vermaarden Konstenaar *Marten Heemskerk*; een *Adam* en *Eva*, van Omber en wit, gedaan door *Jan Woutersz. van Kuyk*, zoo men oordeelt; twee Schilderyen van Waterverf op Doek; verbeeldende het eene *St. Joris*; en 't andere een *Wimpel-draager*, *Tromslager* en *Pyper*, gekleed op de oude *Bourgondische*-wyze.

Tot deze Schutterye behooren de navolgenden Kleynodien en Pronk-cieraaden: Een Silver-vergulde Halsband, van 't Gulden-Vlis, aangehegt d'Orden van den H. Geest. Drie Silver-vergulde Koppen. Drie Silver-vergulde Kelken, met derzelver Dekzels, &c. Twee oude Schutters-Kappen, van Blaauw en Rood. Een nieuwe Schutters-Kappe, als vooren, geborduurt op Fluweel.

In dezen *Doelen* is ook een *Beneeden Zaale*, der Schutteren van den *Voetboog*, daar in de gewoone Krygs-Raad der Burgerye vergadert.

De

De *St. Christoffels-* of *Heel-Haaks-Doelen*, stond eerst in 't Steeg-over-sloot, aldernaast *St. Joris-Doelen* hier vooren gemeld; op een gedeelte van deszelfs grond is in den Jaare 1657. gebouwt, het groote en aanzienlyke Huys *Doele-Steyn*; door den Heere *Cornelis Vaans Johansz.* wylen Thresaurier der Stad *Dordrecht*. Deze *Doelen* had toen over de gemeene Dwarsgraft zyn Schiet-huys, Stekken, en Driehoekige Wandt, daar op men na 't Wit schoot; mede met een Binnen-graft en Muuren afgepaalt, zoo als by de beschryvinge van de andere Doelens is aangeweezen.

Omtrent den Jaare 1575. als wanneer de *Heel-Haaks-Doelen*, naast de *St. Joris-Doelen*, in Steeg-over-sloot aan 't Schippersgildt was verhuurt, is, na alle gedagten dezer *Schutters-Huys* en *Vergaader-plaats* overgebragt in 't Klooster der *Augustynen*, 't welke zedert 1572. *'t Hof* geweest was.

Wat *Waapen-tuig* deze Schutterye eerst gevoert heeft, blykt niet klaar; maar wel, dat ten tyde van den Hertog van *Alba*, in de Jaaren 1567 en 1568. de *Heele Haaks* of *Dubbele Bussen* by dezelve opentlyk zyn ingevoert.

In den *Grooten* en *Kleinen Reventer* van d'*Augustynen*, nu de Groote Zaale en 't Vertrek van de gemelde Schutterye, zyn te zien: Een Altaar-Tafel, zynde een Kruysiginge *Christi*, geschildert door den konstigen Meester *Jacob Bornwater* van *Dordrecht*; een Boodschap van *Maria*, door *Marten van Heemskerk*; de Verdrenkinge van den grooten Waardt, in den Jaare 1421. &c.

De Pronk-cieraaden en kleynoodien, tot deze Schutterye behoorende, zyn: Een Silver-vergulde Hals-band, met het Waapen van *Spanjen*, en een *St, Laurens;* daar is aangehegt, een Ordens-Teeken van den H. Geest. Twee groote Silvere vergulde Koppen. Vier Silvere Kelken, daar van twee Verguld &c. Een Schutters-Kappe, geborduurt op Fluweel, van Purper en Rood; zynde met dezelve couleuren gevoert.

Deze vermaarde Schutters moesten eertyds met de Graven

van *Holland*, als de voornaamst *Waapen-tuurs*, ter Heyrvaart trekken.

Tot *Dordrecht* staat ook een *Stads-Geschut-* en *Soldaaten-Huys*, voorzien met Grof-geschut, *Heel-Haaks*, en andere Hand-Bussen, Waapens, &c. Houte Beddingen, &c. Zynde in den Jaare 1625. daar toe gebouwt en bekwaam gemaakt. Daar en boven zyn hier nog vier *Waapen-Huyzen* van *den Staat*, wel voorzien van Grof-geschut, en allerley andere Oorlogs-Gereedschappen.

Na de veranderinge van den Godsdienst, heeft de Regeeringe dezer Stad, ten besten van de studeerende Jeugt, in den Jaare 1596. in het *Graauwe-Susteren* of *Clarissen-Klooster*, een *Latynsche* of zoogenaamde *Doorlugtige Schoole* opgeregt; daar in, beneffens de *Griekschc-* en *Latynsche Taalen*, de beginzelen der Philosophie onderweezen worden.

Franciscus Nansius, uit *Vlaanderen* komende vlugten, daar hy Raads-Heere van *'t Vrye* geweest was, heeft daar na hier als Professor in de *Grieksche-Taale* onderweezen; ook na hem *Adrianus Marcellus*, Genees-Heere. Vervolgens heeft *Johannes Polyander*, Predikant en Professor Theologiæ, volgens gedrukte *Theses*, in de Wysgeerte ook lessen gegeven. De Hooggeleerde Mr. *Gerard Joh. Vossius*, *Erycius Puteanus* en *Janus Rutgersius*, hebben alhier de gronden van haare wydvermaarde Geleerdheid gelegt, en deze Schoole den meesten luister bygezet. Hier heeft mede als Rector gestaan, de Hoog-geleerde *Anthonius Æmilius*; dewelke tot Professor der Hooge Schoole van *Utrecht* beroepen zynde, is hem gevolgt de schrandere *D. Gerardus Borræus*. Na hem kwam de groote Wysgeer en Wiskonstenaar *Dr. Isaac Beekman*. Dezen volgde *D. Casp. Parduyn*; daar na *D. Johannes Rampius*; uitneemende in de *Grieksche-Taale* ervaaren; vervolgens *D. Cornelius Schalckius*, *Dr. Petrus Surendonk*, en veele andere destige en Geleerde Mannen.

In de *Roomsch-gezinde* tyden heeft men hier mede Schoolen ge-

gehad, in welke eenige Priesters de Kinderen in de *Latynsche-Taale* onderweezen. Ten behoeve van deze wierd in den Jaare 1403. met Klok-slag verkundigt:

„ Dat men geene Schoolen houden en zal van Knegten,
„ binnen die *Groote Parochye*, dan ter *Grooter Schoole*; ende
„ dat niemant geen Scholieren aan en neme van der *Grooter*
„ *Parochye*, dan by der *Rectoers* gemoede van der *Grooter*
„ *Schoole*, op Drie Pont, zonder verdrag ".

Voorts is nog gepubliceert, op den 21 October des Jaars 1450.

„ Word geevndigt die Ordinancye, in wat manieren dat
„ men die School ter *Grooter Kerck* voert regeren en de hou-
„ den sall.
„ In den eersten, zullen offwezen, alrehande manieren van
„ orloff te bidden, ende orloff te geven; als, van eerste Mis-
„ sen, van Bruyloften, van *Festis Compositis* in de Kerken,
„ van Kermissen, van Heeren-Inkomst, ende van allen ande-
„ ren Feesten.
„ Item, zo en zal men geen Bisschops-geld bidden, nog
„ brengen, nog Coninck-geld in de Vasten, nog Kermis, nog
„ Pass, nog Marct, nog Hoech-tyd, nog Kaarssgeld, nog
„ Biess-geld.
„ Item, die haar Termyn brengen, die zullen orlof heb-
„ ben, als zy haar Termyn brengen, met eenen Ghezel, ende
„ nyet meer.
„ Item, zal men van elken Termyn geven Drye Stuy-
„ vers.
„ Item, zo gebieden den gueden Luden, dat nyement, hy
„ zy Man off Wyff, den *Rectoer* van der Scholen ter *Grooter*
„ *Kerck*, off zyne Mede-gezellen, die hy tot hem neemt, om
„ in der Scholen te regeren, onstand en bewise, met woerden,

„ off met wercken; nog in geenre wys en misdoe, nog en „ doe misdoen, om zaken wille, die hy an den Kinderen „ redelic hantiert om te leeren, op correxye van Scepenen, „ &c.

„ Item, wat Knechtkens die boven haren zeven Jaren zyn, „ die en zal men nergens Scholen zetten, dan ter *Grooter* „ *Kerck*, off ter *Nyewer Kerck*; wieze anders zett, dat's die „ geene dyeze zett op een Pont, ende dieze leert op een Pont, „ alzo dicke als hi daar tegens doet ".

Dat deze Schoole reeds zeer vroeg gestigt moet zyn, kan men onder anderen daar uit besluiten, vermits men vind aangeteekent, dat in den Jaare 1322. Mr. *Willem* gezeid *Riemmaker*, Rector der *Dordrechtsche* en *Latynsche-Schoole* geweest is.

Thans bestaat deze *Latynsche-Schoole* in *zeven Classen*, in welke de weetgierige Jeugt door brave Meesters onderweezen werd, door een *Rector*, *Conrector*, en verdere *Præceptores*.

Aldus de voornaamste publyke Gebouwen van *Dordrecht* beschouwt hebbende, zullen wy, alvoorens van deze Stad af te scheiden, nog iets zeggen van de veelvuldige Adelyke en aloude voortreffelyke en aanzienlyke *Geslachten*, van en binnen *Dordrecht*.

Een der oudste is dat *van Alblas*; en onder dezelve *Otto van Alblas* Ridder, vermeld op 't Jaar 1219. nalaatende Vrouwe *Badeloge N. N.* zyne Huysvrouwe. *Hendrik van Alblas* was 1255. Knaape, daar na Ridder, getrouwt met Vrouwe *Agnes van der Merwede*; hertrouwt 1280. aan *Jan de Wenna*, &c.

Met deze Familie zyn vermaagschapt, de Geslachten van *Van der Myl* en *Eyk*, vermeld zedert den Jaare 1481. en vervolgens.

Van het Geslachten *van Beaumont*, voor den oudsten aangeteekent *Govert van Beaumont*, overleeden 1420.

Aan-

Aanzienlyk is het Geslachte van *Berk*; welker oudste Voorzaaten, voor zoo verre dezelve my voorkomen, tot *Emmerik* gewoont hebben.

Het oud Adelyke Geslachte *van Bevere*, is zeer aanzienlyk zedert verscheide Eeuwen, binnen *Dordrecht*, in 't Stift van *Munster*, in de Meyerye van *'s Hertogenbosch*, &c. Deze naam is, gelyk veele andere, zeer verschillende geschreven, als *Bever*, *Bevers*, *die Bever*, *de Bevere*, *van Beveren*, &c. van welke men reeds in den Jaare 1248. en vervolgens veel gewag vind.

Van Beverwyk, is een oud Adelyk Geslachte, 't welke eertyds omtrent *Beverwyk* een Slot dezes naams heeft bezeeten 't welke door de Oorlogen is geruïneert. D'oudste, dewelke ons daar van voorkomt, is *Otger* of *Ogier van Beverwyk*, Ridder van 't H. Graf, Raad en Hofmeester van *Jan* d'Eerste, Graaf van *Egmondt*, Stadhouder van *Holland*, met welken hy te *Dordrecht* kwam, en aldaar trouwde Juffr. *Aagte Schaart*, dogter van *Kerstiaan Schaart Pieterfz.*, Scheepen 1404. en van Juffr. *Geertruyd Duyk*, *Willems-Dochter*, Scheepen 1435. welker Huwelyksche Voorwaardens, volgens gewoonte van die tyden, ter Secretarye geregistreert staan.

Van Bladegem, een aloude Familie, van welke als d'oudste bekend is, Mr. *Jan van Bladegem*, dewelke leefde in den Jaare 1330.

Van Bleyenburg, een aloud en Edel Geslagte; van 't welke als oudste bekend is, *Adriaan van Bleyenburg*, die omtrent den Jaare 1250. geleeft heeft.

Een van d'oudste Geslachten aldaar, is zeekerlyk die den naame *Booth* voeren. *Ghisebrecht Bothen-Soon*, Heere van *Laar*, sterf binnen *Utrecht*, in den Jaare 1123. Dezelve heeft nagelaten by Vrouwe *Gerpirg*, zyne Huysvrouwe, *Gerard*, genaamt *Botho*, Hofmeester van den Graaf van *Holland*, Heer *Arnd*, Prooft van *St. Marien* te *Utrecht* 1145. en *Badeloga*, getrouwt met *Egbert van Amstel*, &c.

De Familie van *Van der Myl*, eertyds Ambagts-Heeren van *Van der Myl*, zyn mede uit het Geslachte van *Boot* gesprooten.

Een groot gedeelte der Collateraale van dit Geslachte *Boot*, dewelke in de schrikkelyke Watervloed verdronken, of anderzints al lange verstorven zyn, konnen niet na ordre van Generatie met zeekerkeid gesteld worden. Egter bevind men by dezelve bezeeten geweest te zyn, de Huyzen *Laar*, *Honsteyn*, en *Ter Nood* in *Aloysen*; mitsgaders de Ambagts-Heerlykheden van *Bootenes*, in *Hartsweerde*, *Zwalu*, *Wiel*, en in *Genekyn* of *Genemans Polder*, by *Dordrecht*.

Het Edele Geslachte *van der Burch*, heeft zynen naam van den *Burg* by 't *Wout*; hebbende eerst aldaar, daar na in de naaste Stad *Delft* gewoont; tot dat de Nazaaten ook te *Dordrecht* en elders, door Huwelyken verspreyt zyn. De oudste van wien ik gewag vinde, zyn Heer *Mattheus* en Heer *Jacob van der Burg*, Ridders, omtrent den Jaare 1337.

Van het aanzienlyke Geslachte van *Cool*, komt ons als d'oudste voor *Adrien Cool*, bloeijende omtrent den Jaare 1450.

Van het vermaarde Geslachten van *van den Corput*, is ons geen oudere afkomst voorgekomen, als van omtrent den Jaare 1500.

Van de Familie van *Cruydenier*, vinden wy geen oudere Voorzaaten aangeteekent, dan omtrent den Jaare 1600.

Het aloude Geslachte *van Diemen*, is reeds eenige Eeuwen voorwaards bekend geweest; hebbende *Frank van Diemen* nagelaaten *Gysbert van diemen Franks*, 1350. &c.

Van het Geslachte *van Driel*, komt ons d'oudste voor *Jan van Driel*, dewelke leefde 1446. &c.

Het aloude en Edele Geslachte van *Duyk*, is al verscheide Eeuwen vermaard geweest; hebbende Heer *Gysen Duyk*, Ridder reeds geleest in de Jaare 1230 en 1270. getrouwt met *N. N.* Vrouwe *van der Mark*; nalaatende Heer *Willem Duyk*, Ridder

der &c. Is voorts vermaagschapt met verscheide andere der aanzienlykste Familien.

Van der Dussen, is mede een Aloud en Edel Geslachte te *Dordrecht*; van 't welke reeds bekend is, *Jan van der Dussen*, Ridder, dewelke leefde in den Jaare 1300. &c.

Het Geslachte *Van Haarlem*, is een der Edele en Oudste Ridderlyke Geslachten van *Holland*; uit het welke reeds bekend is, Heer *Boudewyn van Haarlem*, Ridder, by *Schaagen* in den stryd door de *Westvriesen* verslaagen, in den Jaare 1168. &c.

Van 't aloude Geslachte van *Hallincg*, vind men reeds vroeg gewag; en werd onder anderen *Jacob Hallincg* gemeld in zeekeren Schepen-Brief van *Dordrecht*, in den Jaare 1240. getrouwt met *Elisabeth van de Merwede*, *Jans*-dogter.

Van 't Geslachte van *Heymans*, vind men in de vyftiende Eeuwe veele in de Regeeringe van *Dordrecht* bekend; hebbende *Wouter Heymans*, 1485. als Raad, en 1493. en vervolgens als Scheepen, aldaar in dienst geweest.

Van het aanzienlyke Geslachte van *Hoynck* vinde d'oudste aangeteekent *Johan Hoynck*. Deze wan *Otto Hoynck Jansz.* sterff 1555. &c. Uit dit Geslachte was afkomstig, de Heere *Cornelis Hoynck*, *Mr. Ottensz.* Vryheer van *Papendrecht*, *Mathena* &c. 1652. wiens Nazaaten den naame *Hoynck van Papendrecht* voeren.

Het oude Geslachte van *De Jonge*, is verscheide Eeuwen aanzienlyk geweest; waar van de oudste bekend is *Willem* (*de Jonge*,) *Arends-zoon*, Burgermeester 1423. en Scheepen 1412. tot *Dordrecht*, sterft 1423.

Van het aloude, Edele en aanzienlyke Geslachte *van der Merwede*, vind men den oudsten aangeteekent Heer *Daniel van der Merwede*, Heere ter *Merwede*, dewelke leefde omtrent 1150. Dog van dit Geslachte is in de voorgaande Verhandeling (*) in 't breede gesprooken. Het

(*) Pag. 26. en vervolgens.

Het Geslachte *van Riede*, is eene smal-deelinge van de *Merwede*, hebbende een Slot en Stamhuys, daar die van dit Geslachte den naam van hebben aangenomen, gelegen omtrent *Werkendam*, op de *Merwede*. Den oudsten van dit Geslachte, welke my voorkomt, was *Dierik van Riede*, Opziender of Dykgraaf van den *Grooten Waardt*, in den Jaare 1203. &c.

Van Tolloysen, is mede een smaldeelinge van 't Geslachte *van der Merwede*, zynde *Jan van Tolloysen*, Heeren *Daniels-Soon van der Merwede*, een der jongere Soonen uit den zelven Huyze, 1271. Ambagts-Heere van *Tolloysen*; welke zyn Stam-naam veranderde, en die van de voorsz. Heerlykheid aannam. Deze Heere *Jan van Tolloysen*, werd gemeld Knape, en Borge voor Heer *Gysbert van Amstel*, *Willem* Proost van *St. Jan t'Utrecht*, en *Arnout*, Gebroeders, in 't Verdrag met Graaf *Floris* V. van *Holland*, en *Jan* Bisschop van *Utrecht*, in den Jaare 1285. geslooten (*).

Het Geslachte *van Clootwyk*, is mede uit den Huyze van de *Merwede* afkomstig. *Adriaan van der Merwede*, Heere *Daniels-Soon*, hadde voor zyn Vaderlyk Erfdeel, onder anderen de Ridder-Hofsteede *van Clootwyk*, wel 70 Morgen Lands groot &c. Hy leefde 1270 en 1298. &c.

Het Geslachte *van Muylwyk*, is mede afkomstig als vooren. *Jan van der Merwede*, Knape, *Adriaan-Soon* van *Clootwyk*, bezat by 't leven van zyn Vader, de Goederen en Geregten van *Almkerk*, *Zandwyk*, *Huppen*, *Uithoven* en *Muylwyk*, daar van zyne Nakomelingen den naame aannaamen, alle geleegen in 't Land van *Altena*. Hy leefde 1284. &c.

Van het aloude Adelyke Geslachte *van Hynsbirgh*, is reeds bekend *Goswinus*, Heere van *Hynsbirgh*, die sterf 1161. Dog *Henrik vau Hynsbirgh*, de Heerlyke Goederen van *Meeuwen* in

(*) Siet myne Reformatie van Amsterdam, pag. 136.

in bezittinge hebbende, hebben deszelfs Nakomelingen omtrent 1364. dezen naam aangenomen.

Het Geslachte van *Muys van Holy*, is zedert den Jaare 1420. reeds vermaard geweest.

Van der Myl, is een aanzienlyk Geslachte, waar van de Voorzaaten reeds zedert omtrent 1440. bekend zyn.

Van het oude Geslachte *van Naerssen*, vind men reeds te *Dordrecht* in den Jaare 1367. gewag gemaakt.

Het aanzienlyke Geslachte van *van Nispen*, schynt uit *Braband* afkomstig, daar reeds omtrent den Jaare 1300. *Nicolaas van Nispen* Schildknaap bekend staat.

Van het Geslachte *van Nuyssenburg*, is bekend *Dirk van Nuyssenburg*, wiens Soon *Bartbout*, kort na den Jaare 1500. de waardigheid van Burgermeester en Scheepen verscheide maalen te *Dordrecht* bekleed heeft.

Het oude en Edele Geslachte van *Oem*, is reeds in den Jaare 1230. tot *Dordrecht* in de Regeeringe geweest: Waar van Spruyten zyn *Oem van Barendrecht*, *Oem van Wyngaarden* en *Oem van Papendrecht*.

Het aloude Geslachte van *Pompe*, voormaals zeer bekend in *Oostenryk*, *Braband*, en elders, is zedert ruim een Eeuwe, onder den naam van *Pompe van Meerdervoort*, binnen *Dordrecht* in aanzien geweest.

Het Geslachte van *Pyl*, is een van de oudste, Adelyke en Schildboortige Geslachten, afkomstig uit den Gestichte van

Utrecht, daar het zelve reeds voor den Jaare 1200. is bekend geweest.

Omtrent het aloude Geslachte van *Roerom* tot *Dordrecht*, is zeer aanmerkelyk; dat 'er in den Jaare 1421. na 't deerlyk óvervloeien van den *Grooten Waardt*, en 't elendig verdrinken van 72 Dorpen by en aan *Dordrecht* geleegen, een Kind in een wieg kwam aandryven, daar ook een Kat op zat. Dit Kind *Beatrix* genoemt, ('t zy om deszelfs gelukkige behoudenisse; of dat het naderhand bleek;) tot houwbaare Jaaren gekomen zynde, trouwde met *Jacob Roerom*, die vervolgens veele Nazaaten verwekt heeft.

Het Geslachte *Scharlaken*, is zedert den Jaare 1500. te *Dordrecht* reeds bekend, en in aanzien geweest.

Van 't Geslachte *van Segwaart*, is d'oudste thans bekend *Meynert van Segwaart* genoemt, wiens Nazaaten zedert ruim twee hondert Jaaren te *Dordrecht* en elders, bekend en in aanzien zyn.

Het aloude Geslachte van *Someren*, heeft zynen naame na 't Stamhuys *Someren*, 't welke reeds in den Jaare 1134. is bekend geweest.

Het Geslachte van *Stoop*, is van *Alkmaar* afkomstig, dog meer dan 250 Jaaren te *Dordrecht* in de Regeeringe geweest; hebbende wel eêr bezeeten 't Huys *Stoop* of *Stoopenburg* by *Leyden*. D'oudste van dit Geslachte bekend, werd genoemt *Willem Stoop Janzoon*, in den Jaar 1312.

Het Geslachte *van Toll*, reekent zig afkomstig uit de Huyzen *Holland* en van *Teylingen*; namentlyk van Graaf *Arnout*, *Dirkszoon*, omtrent den Jaare 988.

Het

Het Geslachte *van Wesel* te *Dordrecht*, (van welke zommige den naam *van den Honert* hebben aangenomen;) schynt zynen oorsprong van de Stad *Wesel* te hebben, ook roemt het Geslachte der *de Gortere* in *Braband* daar van afkomstig te zyn. D'oudste die ons van dit Geslachte voorkoomt, is *Thomas van Wesel*, dewelke leefde 1459. &c. De vermaarde *Andreas van Wesel*, beter bekend by den naame *Vesalius*, Schryver van het beroemde Werk der *Anatomie*, by alle Geleerde vermaard; en Lyf-Medicus van Keyzer *Carel* de Vyfde, was uit dit Geslachte afkomstig.

Het aloude en Adelyke Stamhuys *Westvaline* of *Westphalen*, kan zyn Geslacht-Regifter reeds zedert den Jaare 1312. opreekenen, en heeft zig in verscheide gewesten van de *Nederlanden* verspreit, en uitgebreid; daar de Nazaaten in verscheidene opzigten zeer aanzienlyk zyn geweest.

Het Geslachte van *Balen*, (uit het welke de brave Schryver van *Dordrecht*, *Matthys Balen Jansz.* gesprooten was;) is afkomstig van *Gornichem*, daar deszelfs Voorouders *Matthys Aalberts*, en deszelfs Huysvrouwe *Mariken Kolff Joris-dochter*, in den Jaare 1557. het *Weesbuys* hebben gestigt; welkers afbeeldinge aldaar nog in Schilderye gezien werd.

't Geslachte *Wyngaarden*, is gesprooten uit het aloude Ridderlyke en Adelyke Geslachte *Oem* tot *Dordrecht*, en reeds zedert den Jaare 1412. binnen de gemelde Stad bekend en in aanzien geweest.

Van het Geslachte *de Witt*, zyn 'er verscheide, die wel eenen naam voeren, dog niet van eenderleye oorsprong. De geene die te *Dordrecht* t'huys behooren, zyn reeds zedert verscheide Eeuwen onder de Regenten bekend, hoe wel men den naam, na 't gebruik der tyden, *Die Witte*, *De Witte*, *De*

With Wittensz., *De Wit*, *De Witt*, *&c.* vind uitgedrukt; zynde de oudste die ons daar van voorkomt, geweest *Jan die Witte*, dewelke leefde in den Jaare 1295.

Uit dit Geslachte waren gesprooten, de twee vermaarde Gebroeders Mr. *Cornelis* en *Johan de Witt*, d'eerste gebooren den 25 Juny 1623. en de laatste den 24 September 1625. dog beide, in het berugte Jaar 1672. op den 20sten Augusty zeer ongelukkig in den *Haag* vermoort, en t'zaamen in een graf in de *Nieuwe Kerk* aldaar begraven; welke deerniswaardige Geschiedenisse al te wel bekend is, dan dat wy ons lang daar mede zouden ophouden; waar mede wy dit Verhaal van *Dordrecht* besluiten.

DORDREGHT aan de Lantzy.

HET

HET HUYS TE LOEVESTEIN, IN HOLLAND.

A. Rademaker fecit Het Huis te Loevestein 1621.

DE twee bygaande 155 en 156 Afbeeldinge van den Konstenaar *Abraham Rademaker*, vertoonen ons twee fraaije Gezigten van 't vermaarde Huys *Loeveſtein*, 't eerſte zoo als het zig in den Jaare 1621. vertoonde en 't andere in den Jaare 1636. naar 't leven geſchetſt; zynde alzoo kort na malkanderen geteekent, ſchoon zig daar in al vry wat onderſcheid opdoed.

Dit vermaarde Huys, Slot of Kaſteel, is gelegen op den uiterſten hoek van den *Bommeler-waardt*, in 't gezigte van de

Steeden *Workom* en *Gorkom*, daar de Rivieren de *Maas* en de *Waal* in malkander loopen; op de Landſcheidinge van *Gelderland*; en behoord nogtans onder *Holland*. Dit Huys ſtaat binnen in een ſterke Schans, dewelke op de buitenſte punt van den t'zaamenloop der twee laatſtgemelde Rivieren gebouwt is. Wanneer, of door wie dit Slot geſtigt zy, is ons nooit gebleeken: Egter is het al vry oud, dewyle het zelve reeds in den Jaare 1397. (*) door beleegeringe wierd verovert, gelyk naderhand verſcheide maalen meer gebeurt is.

Heer *Bruyſten van Heerdewynden*, Ridder uit *Gelderland*, eenige Jaaren, in den naame van Hertog *Albert van Beyeren*, het Slot *Loveſtein* onder zyn bevel gehad hebbende, en te gelyk Threſaurier van *Holland* zynde, eyſſchte de Hertog van deszelfs ontfang en uitgifte reekeninge; dog *Bruyſten* zig daar toe niet gereed bevindende, deed de Hertog hem binnen de Stad *Amſterdam* bezetten, om daar zoo lange te blyven, tot dat hy zyne reekeninge gedaan hadde. Dog dit duurde niet lange, vermits *Bruyſten* de tyd en geleegenheid waar nam, ſchielyk uit de Stad week, en naar *Loveſtein* vertrok. Op zyn aankomſt deed hy dit Huys terſtond van veel Oorlog- en Mondbehoeftens voorzien; en nam 90 ſtrydbaare Mannen tot bezettinge binnen, welker bevel hy aan vier Kapiteins opdroeg, en vervolgens perzoonlyk in *Gelderland* week. Hertog *Albert* hier van berigt krygende, vergaderde veel Krygsvolk, en zond het zelve onder 't bevel van zynen Soon, den Graaf van *Oosterwant* voor *Loeweſtein*. Vermits zig nu de bezettinge niet wilde overgeven, begon de voorſz. Graaf het Slot van alle kanten te beleegeren. Men bragt daar ſtorm-gereedſchappen voor, ſtormde daar vreezelyk op, en wierp 'er veele zwaare ſteenen in; waar door in het voorgeburgte groote breſſen gemaakt wierden; ook eindelyk de groote Tooren van het zelve nederviel, en een groote gedeelte van de omtrek-muur mede ſleepte; zoo dat men

(*) Goutheovens Chronyk, pag. 411.

men zien konde wat daar binnen geschiede. Eindelyk schooten die van *Dordrecht* een grooten zwaaren steen uit een van haare bussen, dewelke op een huys vol hooy binnen 't voorgeburchte viel; in 't welke *Otto van Driel*, beneffens vier andere gewonde Soldaaten by 't vuur zaaten; waar door dit huys niet alleen instortede, en de Soldaaten doodede, maar door den brand van 't hooy wierd ook alles tot den grond toe verteert. Geduurende dezen Brand, stormde 's Graven Volk op 't voorgeburchte, en maakte zig daar van meester. Toen nu de geene, die in 't voorgeburchte waren, zagen dat ze overvallen wierden, namen zy de vlugt op het Slot, om het zelve te beschermen; maar de beleegeraars schooten zoo vervaarlyk en gestaadig met Clovers en met Handboogen op deze sterkte, dat de bezettinge nauwelyks een Venster konde openen. Toen dit stormen een Etmaal geduurt hadde, bood de bezettinge aan zig over te geven, ter genaade van den Hertog; daar door de Graaf van *Oostervant* haar op Goeden-Vrydag als gevangene aan nam. Deze Graaf vervolgens getrouwe Vrienden ter bewaaringe van *Loevestein* daar binnen gelaten hebbende, vertrok met de gevangene naar zyn Vader Graaf *Albert van Beyeren*, die hem met groote blydschap ontfing; te meer, nademaal zig onder deze gevangene drie Soonen van den voorsz. Heer *Bruysten* bevonden. Hoe het verder met deze gevangene, of met Heer *Bruysten* zelve is afgeloopen, daar van vinde geen verder bericht.

In den Jaare 1570. (*) toen *Loevestein* door de *Spanjaarden* bezet was, smeedde eenen *Herman de Ruyter*, die eenigen tyd lang Osse-kooper geweest, dog fors van inborst, en een Krygsman in zyn herte was, eenen aanslag, om zig van dezen gewigtigen post meester te maaken, daar toe 't hem minder aan fortuyn, dan aan list en stoutheid ontbrak, en indien 't hem gelukt was, zoude hy *Gorkom* en *Workom* insgelyks ligtelyk ver-

(*) P. C. Hooft Historien, pag. 207 208.

verovert hebben, daar hy mede al de herten van zommige Inwoonders gewonnen hadde. Hy, in een Graauwe Monnikskap, met drie andere flukse gasten, geraakte den 8 December daar binnen, doodde den Burgvoogt, en maakte zig van de sterkte meester; op hoop van hulp, de welke hem door den Graaf *van den Berg*, Swaager van den Prins van *Oranje*, belooft was. Schoon hem nu zulks, door den vorst, en 't opperwater, miste, egter begaf hem de moed niet; want met der haast omtrent vier-en-twintig Mannen by een krygende, bestond hy dit Slot, 't welke slechts na d'oude wyze bemuurt was, na vermogen te versterken. De Hertog van *Alba* zulks met geen goede oogen konnende aanzien, zond *Lorenzo Perea*, *Spaanschen* Hopman, uit *'s Hertogenbosch*, met 160 Krygs-luyden, beneffens verscheide Arbeyders uit *Gorkom* en *Workom*, t'zaamen ten getalle van 300 Man derwaards. Deze vreemd vindende, dat de bezettinge haar durfde afwagten, eyschten 't Slot op, dog kreegen bars antwoord; waar om zy 'er grof geschut voor bragten. *De Ruyter* even wel moed houdende, riep zyn Volk by een, en boezemde haar zoo veel manhaftigheid in, dat zy, in de plaats van een smaadelyke dood, liever het sterven in de Waapenen verkoren, en malkander beloofden, zig tot den laatsten druppel bloeds te verdeedigen. Maar terwyle zy aan d'eene zyde daar mede bezig waren, geraakten de *Spanjaarden* aan d'andere zyde met ladders over de gragt, doodende al wie haar tegenweer bood. *De Ruyter* zig overmant, en niet anders dan den dood voor oogen ziende, tragte slegts zyn leven zoo duur aan zyne vyanden te doen gelden, als hem mogelyk was. Dierhalven stelde hy zig binnen de deure eener Kamer t'schrap; daar hy een slag-swaart met beide zyne vuysten slingerde, al den aanval alleen stuytede, een vreezelyke slagtinge onder de vyanden deed, en by haar groote verbaastheid veroorzaakte. Eindelyk overstelpt door der vyanden getal, stak hy den brand in een deel bus-kruyd, te vooren op den vloer gestrooit; daar door hy, beneffens de vyanden

die

die hem van na by hadden besprongen, elendig sneuvelden. De vyanden, over deze ongemeene kloekmoedigheid verwoed, zogten de verbryzelde leeden van *de Ruyter* op, sloegen 'er 't hooft af, namen het mede, en spykerden het uit wraakzugt, tot *'s Hertogenbosch* aan de galg (*). De gevangene, welke gebanne Burgers van *'s Hertogenbosch* waren wierden naar *Antwerpen* gevoerd, en ter dood gebragt; een levendig geraadbraakt, en de overige opgehangen.

In de maand van Augusty des Jaars 1589. kwam 't Leeger van *Parma* voor *Loevestein*, wierp daar een Schans op, en meende zig daar van meester te maken; maar de zwaare reegen, die 'er toen viel, en 't oploopen van 't water, nootzaakten hem onverrichter zaaken weder om daar van af te wyken (†).

In den Jaare 1446. rees 'er grooten haat en nyd, tusschen Mr. *Goosewyn de Wilde* (‡), Prezident van *Holland*, en *N. Banyaart*, Kastellyn van *Meedenblik*; beschuldigende d'eerste den laatsten, dat hy een Man vermoort zoude hebben; en de laatste den eersten, dat hy zig met zonde tegens de natuure besmet hadde. Dit baarde een groot gerugte, nademaal ieder van deze twee ontschuldigers vond. Hertog *Philip* zulks in *Vlaanderen* verneemende, zond Heer *Jan van Lannoy* herwaards, met volkomen last, om deze zaaken in den grond te onderzoeken. Deze in *Holland* komende, ondekte wel haast, uit derzelver beschuldigingen, dat hy in dezen voorzigtig moeste handelen; waar om hy haar beide op 't Slot te *Heusden* gevangen deed zetten. Eindelyk bevond men den Kastelein aan Manslag, maar niet aan moord schuldig; dog de grouwelyke misdaad van den Prezident konde hem niet klaar genoeg beweezen worden, schoon hy nogtans zeer verdagt desweegen bleef, vol-

(*) P. Bor Beschryvinge van 's Hertogenbosch, pag. 34.

(†) E. van Meteren XV. Boek, op 't Jaar 1589.

(‡) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 465.

volgens de ſtukken, die men tegens hem in handen hadde. Deze zaak dus anderhalf Jaar ſleepende gebleven zynde, deed hy den Prezident *de Wilde*, van 't Slot te *Heusden*, op 't Huys *te Loeveſtein* overbrengen, daar dezelve vervolgens wierd gevangen gehouden. Aldaar zynde, kwamen de Onderzoekers en Inquiſiteurs wederom by hem, en ſtelden hem op zyne vrye voeten, onder den blaauwen Hemel; toonende hem, aan d'eene zyde een groot brandend vuur, en aan d'andere zyde een rood kleed, op den grond geſpreit, hem vervolgens aldus aanſpreekende:

„ Siet Meeſter *Gooſewyn!* wilt ons dog niet langer in twyf-
„ fel houden. Gy ziet hier uwen dood voor oogen; want wy
„ weten zeekerlyk dat gy ſchuldig zyt, en dierhalven moet
„ ſterven. Maar nademaal gy altyd een eerbaar perſoon geweeſt
„ zyt, zoo willen wy u zoo veel genaade bewyzen, dat gy
„ zulk een dood moogt kiezen, als u gelieft. Want, in dien
„ gy ſchuld bekend, dan zal men u onthoofden; maar doed
„ gy zulks niet, dan zal men u verbranden; nademaal wy zon-
„ der eenige twyffeling weten dat gy ſchuldigt zyt ".

De Prezident zulks hoorende, begon benauwt te worden, ook zwaar te zugten, en riep vervolgens uit:

„ Helaas! my onzaalig Menſche; ik hebbe grootelyks ge-
„ zondigt "!

Waar na hy zyn ſchuld bekende, en alle de omſtandigheeden daar van ondekte. Dit gedaan, en gebiegt hebbende, wierd hy ter zelver plaatze onthooft; maar de Kaſtelein van *Medenblik* wierd ontſlaagen, en behield zyn Ampt van Kaſtelein. Na den dood van Meeſter *Gooſewyn*, wierd de Heere *Jan van Lannoy*, door Hertog *Philip*, tot Steedehouder over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* aangeſteld.

Sedert dien tyd heeft het Slot *Loeveſtein* meermaals gedient, om daar in aanzienlyke Luyden, als gevangene van Staat, op te ſluiten. Aanmerkelyk is ten dezen opzigte het geval van *Hugo Grotius*, anders *Huyg de Groot* genoemt, dewelke de waardigheid van 's Lands Advokaat Fiskaal bediende (*). Deze, in 't heetſte van de Verſchillen met de Remonſtranten, mede daar in betrokken zynde, wierd op bevel van Prins *Maurits van Oranje*, in den *Haag* gevangen genomen, en beneffens *Rombouts van Hoogerbeets*, door aangeſtelde Regters, den 18 Mey des Jaars 1619. tot een eeuwige gevangeniſſe op het Kaſteel *Loeveſtein* verweezen, met verbeuringe haarer Goederen. De gevangene, als mede derzelver Huysvrouwen, deeden wel haar beſt, om ontſlaaginge te erlangen, dog alles te vergeefſch; ja zelfs deze haare Vrouwen, en de Kinderen wierden mede op 't voorſz. Kaſteel gevangen gehouden; daar ook de Huysvrouwe van *Hoogerbeets* is komen te ſterven, na dat ze twintig weeken aldaar gezeeten hadde. Kort voor het overlyden van deze, kreeg de Huysvrouwe van *de Groot* verlof, om van *Loeveſtein* te mogen gaan, maar niet om weder daar op te komen; 't welke haar egter na verloop van drie of vier maanden wederom wierd toegelaaten. Deze Mevrouwe (†) verlof bekomen hebbende, om haaren Man niet alleen van leeſtogt, maar ook van de nodige Boeken te voorzien, wierden dezelve in Koffers heên en weer gebragt. Want deze gevangene, niet alleen geleerd, maar ook zeer arbeidzaam zynde, hadde in der daad veele Boeken nodig, vermits hy op *Loeveſtein* maakte, zyne Aanteekeningen en Uitlegginge over *Mattheus*, *Marcus*, *Lucas*, en 't begin van *Johannes*; ook de aangehaalde Spreuken der *Griekſche* Digters, die in *Johannes Stobæus* voorkomen,

(*) J. le Clerc Geſchiedeniſſen der Vereenigde Nederlanden, Tweede Deel, pag. 205. 209. 210.

(†) Ibidem, pag. 221.

men, in *Latynsche* Vaarzen vertaalde; als mede de stukken en brokken der *Griekſche* Treur- en Blyſpel-Digters, en de *Phenisse* van *Euripides*, ten minsten voor een groot gedeelte. In den beginne was men gewoon de Koffers met Boeken te openen, en ze te onderzoeken; maar vermits zulks meermaals gebeurde, wierd het eindelyk nagelaaten. Eindelyk gebeurde het, dat de Luitenant, aan wien 't Kasteel en de bewaaringe der gevangene was aanbevoolen, in den Jaare 1621. een togt naar *Heusden* deed; 't welke geleegenheid gaf om *de Groot* uit de gevangenisse te helpen, met hem in een Koffer te sluiten, even als of ze vol Boeken was. Hy nam daar de proef van, of hy 't in die beslooten Koffer wel zoo lang zoude konnen harden, als 'er tyd van nooden was om van *Loevestein* te *Gorkom* te komen; terwyl zyne Vrouw op de Koffer ging zitten, om te vernemen, of hy in zulk een gevouwe postuur wel zoude konnen blyven, waar in hy zyne beenen niet konde verleggen, zonder gerugt te maken. Zy ziende, dat dit wel gelukte, sloot hem in de Koffer, en zond dezelve weg. De Vrouw van den Commandeur liet dezelve niet openen, om te zien wat daar in was; 't zy met oogluykinge, of door agteloosheid. Niemand wist van den aanslag, dan een Dienstmaagd van *de Groot*, welke tot geleide van de Koffer versterkte. Te *Gorkom* komende, deed zy de Koffer in een huys brengen, daarze bekend was. *De Groot* uit de Koffer gekomen zynde, trok de kleederen van een Metzelaar aan, nam een maatstok in de hand, en ging op den klaaren dag naar de poort, die aan de Rivier is, voer daar met een schuyt over; begaf zig naar *Waalwyk*, en van daar naar *Antwerpen*; zonder eenige verhinderinge, alzoo 't Bestand nog duurde, en hy geen Pasport nodig hadde. Daar na schreef hy een Brief aan de Staaten Generaal, waar in hy zeide,

„ Lang verhoopt te hebben, dat hy door derzelver ordre
„ uit de zeer zwaare gevangenisse zoude zyn ontslaagen; waar
„ mede

„ mede niet alleen hy, maar ook ten deele zyne Huysvrouwe „ en kinderen waren bezwaart. Maar vermits hy bemerkte, „ dat eenige wangunstige, nieuwe voorwendzels tot zyn be- „ zwaaringe zogten: was hy op een middel bedagt geweest, „ om zyn natuurlyke Vryheid wederom te bekomen; 't welke „ hy, zonder iets aan de gevangenisse te breeken, of de Wagt „ om te koopen door Gods genaadigen bystand hadde verkree- „ gen. Voor 't overige betuigde hy zyn onnoozelheid, en „ zyne goede oogmerken in de Advysen by hem gegeven, om „ de onlusten te stillen; zyne getrouwigheid aan zyne Mee- „ sters, de Magistraten van *Rotterdam*, en aan de Staaten van „ *Holland* en *Westvriesland*, zyne Souverainen. Eindelyk „ betuigde hy, dat al 't ontfangene leed, en wat hem verder „ mogte gebeuren, hem nooit zoude doen verwerpen de lief- „ de, die hy altyd na zyn geringe vermoogen, aan zyn Va- „ derland toegedraagen en getoond hadde; om wiens vryheid, „ rust, en welvaaren by God Almachtig altyd wilde bid- „ den ".

Deze Brief was den 30 Maart 1622. gedagtekend. Dewyle nu het Bestand ten einde liep, begaf zig *de Groot* naar *Vrankryk*; daar hy zeer wel wierd ontfangen, en de Koning, wien de reedenen van zyn ongeluk wel bekend waren, leide hem een Jaarlyks Tractement toe. In *Vrankryk* zynde, gaf hy een *Verantwoordinge* in het ligt, dewelke alom bekend is. In den Jaare 1631. ondernam hy om te *Rotterdam* te rug te komen; dog wierd kort daar na genootzaakt te wyken; waar om hy naar *Hamburg*, en van daar verder vertrok, tot hy eindelyk te *Rostok* den 28 Augusty 1645 en alzoo in Ballingschap is gestorven.

De Geestryke *Westerbaan* (*) heeft op het buitengemeene ont-

(*) Poesy, Eerste Deel, pag. 407.

ontkomen van *de Groot* uit *Loeveſtein*; door hulpe van deszelfs Huysvrouwe *Maria van Reigersbergen*, dit aardige Gedigt gemaakt:

Vrouw Reigersberg *ſei tot den Kaſtelein*,
De Slotvoogd van het ſterke Loeveſtein;
Wat hebt gy tocht dus over my te klagen,
Dat ik myn Man heb uit het Fort doen dragen?
Dank my veel eer, als dat gy my beticht;
Gy bad de Huigh, *en die heb ik gelicht.*

Ter gedagteniſſe van deze gelukte liſt is ook een Medaille geſlaagen (*), verbeeldende op d'eene zyde, het Borſtbeeld van *de Groot*, met deszelfs naam HUGO GROTIUS. Op 't revers ziet men een Koffer, daar twee kroonen op ſtaan, van *Vrankryk* en van *Sweeden*. Aan d'eene zyde van de Koffer vertoond zig een opgaande Sonne, en aan de andere zyde 't Huys *Loeveſtein* in 't verſchiet. Daar boven leeſt men:

MELIOR POST ASPERA FATA RESURGO.

Dat is:

Ik kome na myne rampen weêr helder te voorſchyn.

Onder aan ſtaat:

NATUS 1583.	OBIIT 1645.
Gebooren A°. 1583.	*Geſtorven A°.* 1645.

De

(*) Bizot Medalliſche Hiſtorie, pag. 171, 172.

De Koffer vertoond, op wat wyze *de Groot* uit *Loeveſtein* geraakt is; de twee Kroonen, zyn Vlugt in *Vrankryk*, en zyn Gezandſchap van *Sweeden* aan dat Hof; en de opgaande Sonne, dat deze groote Man, na zyn veroordeelinge en gevangeniſſe, door de voortreflykheid zyner Werken, en de waardigheid zyner Bedieningen roemrugtig is geworden.

In den Jaare 1650. wierden ook, ter oorzaak van eenig misverſtand, over 't ſpoedig afdanken van 't krygsvolk, tuſſchen Prins *Willem van Oranje*, en eenige Regenten van Steeden, op dit Kaſteel in bewaringe gebragt, de Heeren *Jan de Wit* van *Dordrecht*, *de Waal* en *Ruyl* van *Haarlem*, *Jan Duyſt van Voorbout* van *Delft*, *Keyzer* van *Hoorn*, en *Stellingwerf* van *Medenblik* (*).

Hier hebben mede eertyds in verzeekeringe gezeeten, de *Engelſche* Admiraal *Asku*; de Heeren *Alewyn*, *Wicquefort*, &c. (†).

Toen de *Franſchen* in het ongelukkige Jaar van 1672. reeds drie Provintien, ook de Stad *Bommel* en *Bommelerwaardt* in hadden, behalven *Loeveſtein*; wierd dit Slot, beneffens *Gorkom* en *Workom* den 30 Juny door Mr. *la Motte* opgeëiſcht; dog de Veldmaarſchalk *Wirtz* bezorgde deze Plaatzen zoo wel, dat 'er de *Franſchen* van afzaagen (‡).

Volgens d'eene Copye van 't *Quohier* in geſchrifte onder my beruſtende, bevinde, dat *Loeveſtein* over 't Land op den *Hollandſchen* Bodem leggende, met de Viſſcherye &c. zedert het redres van den Jaare 1632. Jaarlyks gehouden is aan Verpondinge te betaalen 21 Guldens, 18 Stuyvers 12 Deniers.

Loeveſtein.

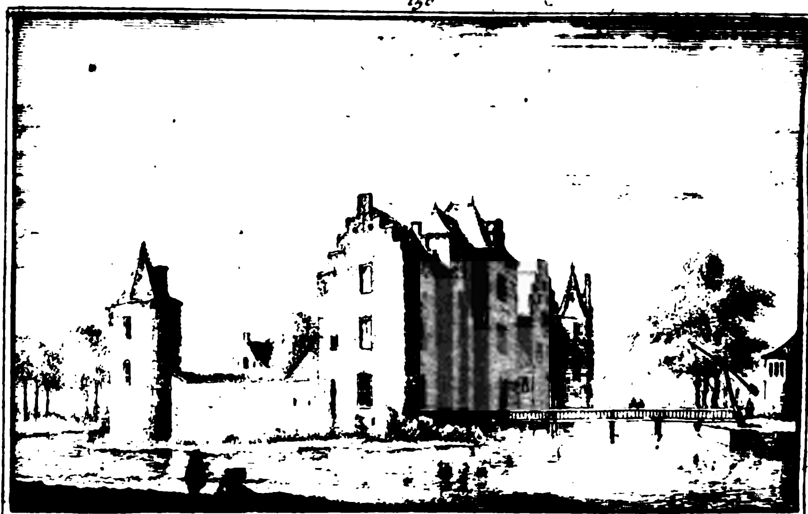
(*) J. de Clerc Geſchied. der Nederl. Tweede Deel, pag. 509. 510.

(†) L. Smids Schatkamer, pag. 209.

(‡) Valkenier Verwerdt Europa, pag. 510.

Loeveſtein behoord omtrent den Kerken-dienſt onder de Claſſis van *Gorkom*, den derden Ring; zynde eertyds gecombineert geweeſt met *Gorkom*; dog is daar na van een eigen Predikant voorzien; welke Predik-dienſt vervolgens by de navolgende Predikanten tot nu toe is bediend geworden:

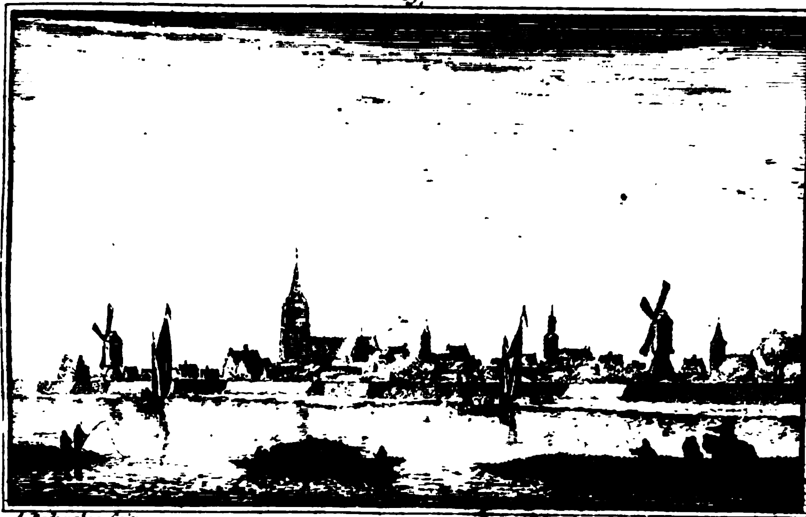
Carolus Spiljardus, *Johan. Fil.* 1658. vertrokken naar *Santvoort*,	1661.
Petrus Couwenberg.	1663.
Henricus Couwenberg, tot	1716.
Franciſcus Fock, *Gerb. Fil.* zedert	1717.

Het HUIS te LOEVESTEIN

DE

DE STAD GORKOM, IN HOLLAND.

GORKUM.

Gorinchem, of *Gornichem*, werd meest *Gorkom* genoemt, is een reedelyk fraaije en sterke Stad, behoorende onder *Holland*, dog geleegen op de grenzen van *Gelderland*, daar de *Linge* in de *Merwede* valt. Derzelver oorsprong brengen de Schryvers t'huys op 't Jaar 1230. als wanneer dezelve door Graaf *Jan van Arkel* uit geringe beginzelen een aanvang heeft

genomen. Van haar zingt de Digter *J. Neuje* in zyn *Batavien* (*) aldus:

Wy trecken opwaarts op na Gor'com *tegen stromen.*
De naam van dees Stadt schynt van 't schimpt-woort voortgekomen,
Verarmde Visseren, die Gorekens *gezegt,*
Gedwongen zyn door Jan van Arckel *om haar recht*
Te laten, by haar Dorpken Wolfort, *en haar hutten.*
Hier neer te slaan; wyl hyse voorgaf te beschutten.
Dees' sterckt' een Stichter van de Stadt. &c.

De gemelde Digter teekend daar by aan, dat deze Visschers spots-gewys, van wegens haar armoede, *Correkens* genoemt wierden; en dat het Dorp *Wolfort* was leggende aan de *Linge*, daar *Maas* en *Waal* t'zamen loopen.

Jonker *Matthys van der Hoeven* (†) zegt, dat *Gornichem* is, een overvloedige en ryke Stad, van kleine beroide Visschers, die men (spots-gewys) *Gorreken* noemde, tot groote rykdom geraakt. Deze hadde haare hutten aan de *Stilloot* en de Riviere de *Linge*, in den t'zaamen-vloet van *Maas* en *Waal*. Andere zeggen, die genaamt te wezen na *Gorischem*, dat is te zeggen, van 't Huys ofte *Heym* van *Goris*, ofte *Joris van Arkel*.

M. Z. Boxhornius (‡) verhaald dit wat breeder, uit *Jan Gerbrandtse van Leyden*, op 't Jaar 1230. Dat in die dagen by *Arkel* een sterk Slot was, toebehoorende aan *Johan* d'Agtste, Heere van *Arkel*. Omtrent dit Slot woonden eenige Visschers, om dat de Rivier de *Merwe* daar begint te loopen, en af

(*) Pag. 29.

(†) Handvest Chronyk, Eerste Deel, pag. 115.

(‡) Tooneel van Hollandt, pag. 271.

af te loopen, door het overvloeijen van de Rivieren de *Maase* en de *Waal*. De *Waal* by *Thiel* gestopt zynde geworden, om zig vervolgens niet meer in de *Linge* te ontlasten, heeft haaren loop namaals in een diepere en breedere kille naar de kant van *Bommel* genomen, omhelzende en raakende de *Maase* in de bovenste en onderste deelen van *Bommeler-waardt*. Dewyle nu deze Visschers, by *Arkel* woonende, gezegt worden ellendige of arme Visschers geweest te zyn, die men in 't *Nederduytsche*, *Ghorkens* plagte te noemen, (waar om nog heedendaags van zeer arme Menschen wel gezegt werd, dat ze *gor* en *dor* zyn;) daar om wierd die Stad daar na *Gorkum*, maar tegenwoordig *Gornichem* genoemt. Daar op heeft de Heere van *Arkel* aan de Dorpluiden van het Dorp *Wolfaria* bevoolen, haare huyzen af te breeken, en dezelve omtrent het voorgemelde Slot te herbouwen. Dit Slot is daar na geheiligt, en in een Godshuys of Parochiekerk van *Gorkom* verandert, in dewelke alle de Kerkelyke Vercierzelen en Beelden uit de Kerke van *Wolfaria* wierden overgebragt; welke Stad dezelve Heere *van Arkel* heeft bemuurt. Hy heeft ook aan d'Oostzyde van deze nieuwe Stad het sterkste Slot van de gantsche Heerschappye van *Arkel* getimmert; daar in hy en zyne Nazaaten, als Heeren van *Arkel*, van die tyd af aan haare woonplaatze zouden houden.

Dit bevestigt *Abraham Kemp*, in 't *Leven der Heeren van Arkel*, en de *Jaarbeschryvinge der Stad Gorinchem* (*), uit welken Schryver, (die niet in ieders handen is;) wy 't een en 't ander hier zullen byvoegen.

Van de beginzelen van *Gorkom* zegt hy:

Van Gorkom *hoort men nu den elfden* Jan, *die sticht*,
Aan Ling' *en* Merwens-*kant*, *'t Dorp* Wolfaren, *verlicht*

Dit

(*) Pag. . 6

Dit groote Werk ten deel, want daar nu is den Tooren
Daar ſtond een kleyn Kaſteel derſelver plaatz te vooren:
Hy ſteld de Kerk daar aan, en bouwd een ſterke Borgt
In 't Ooſten voor de Stadt, van alles wel verſorgt,
Dees' Gorr'kens Viſſerkens zyn nu in zulke graaden,
Dat ſy in Holland *zyn ſtaag mê 's Lands nauwſte Raaden.*

Deze neerſtige Schryver, voorgenomen hebbende de ſtigtinge van *Gorkom* te verhaalen, daar toe hy boven andre gelegendheid ſchynt gehad te hebben, verklaard, dat hy geen zeekeren tyd van derzelver beginzel heeft konnen vinden, dog dat de gemeene *Chronyk* van *Arkel*, als ook *Aart Kemp* het zelve ſtellen op 't Jaar 1212. in welke meeninge dezelve *Kemp* nog is geweeſt, toen in den Jaare 1604. de Gebeentens van de Heeren zyn opgegraven, en in een verheven Tombe gelegt zynde, gelyk men zien kan, uit zyn aanteekening in de Beſchryvinge in een Tafereel boven dezelve Tombe geſteld. De groote *Chronyk* van *Holland* ſteld omtrent 't Jaar 1236. 't welke dan door Heer *Jan de Sterke*, de Soon van Heer *Jan* de Elfde, zoude moeten geſchied zyn, vermits deze Heere *Jan* in den Jaare 1234. by de *Stadingers* verſlaagen wierd. *Aart Kemp* deze meeningen wederleggende, zet nader, dan *Jan le Petit*, met *W. van Goutboeven* 't Jaar 1230. dat als toen deze Heer *Jan*, Vader van *Jan de Sterke*, de Stad en 't Kaſteel bouwde, en dat Heer *Jan de Sterke* dezelve voorts volmaakt heeft, voor 't Jaar 1275. toen hy ſtierf, en de Negende Heere gereekent word, 't welke Heer *Otto* de Dertiende zou zyn, zoo hem de *Chronyk* van *Holland* ten onregte teld. 't Is zoo waarſchynelyk niet, dat *Jan van Arkel*; die *Margriet van Ninive* of *Nivelles* trouwde; dezes Heer *Jans-Vader*, die in 't Jaar 1176. begon te regeeren, en 1227. ſtierf; de Stad in 't Jaar 1212. zoude geſtigt hebben, als wel in tegendeel de navolgende reeden. *Otto van Holland* (dezes Heeren *Jans* Huysvrouwe Moeders-Vader;) Soon van *Dirk* de Seſde diens naams,

de

de twaalfde Graaf van *Holland*, en van *Sophia*, des Paltsgraafs van *Ryneggens*-Dogter, kreeg, na 't overlyden van *Otto*, zyn Moeders-Broeder, (die door Graaf *Herman* van *Staalwyk* verſlaagen wierd;) 't Graafſchap *Benthem*. Hy hadde in de portie van zyn Erfdeel, in 't Graafſchap *Holland*, een kleine Heerlykheid, een Dorp met een Kaſteeltjen, (dat nu de oude Kerk-Tooren van *Gorinchem* is, zeid myn Schryver;) *Wolfferen*, (waar van op dezen huydigen dag nog gezeid word *Wolfferzen-Dyk*, en eenig Land op *Wolfferen;*) bepaald, zoo ik op 't naaſte kan giſſen, Ooſtwaards met de *Linge*, daar die in de *Merwe* uitloopt, Zuydwaards den *Merwe*-ſtroom, Weſtwaards (zoo ik meene,) *Schelluinen*, en Noordwaards 't Land van *Arkel*..... Heer *Jan*, nog jong, dog getrouwt, kogt door raad van zyn Vader *Jan* de Tiende, en met hulp van zyn Schoonvader van *Vernenburg*, dit *Wolfferen*, van den Grootvader zyner Huysvrouwe gekomen, hegtende het zelve aan 't Land van *Arkel;* om de ſchoone gelegendheid van den uitloop der *Linge* in de *Merwe*. Welke bekwaamheid van plaats, (hy nu zelfs Heere zyn;) hem buiten twyffel heeft aangeport om daar eene Stad te bouwen, die 't Hooft en de Haven zou wezen van 't geheele Land van *Arkel*. By 't zelve Kaſteeltje ſtuite de Vloed van de *Merwe*, door 't Zeewater opgedrongen wordende; zoo om dat de kragt van den opdrang daar magteloos wierd; als om dat de twee Rivieren *Maas* en *Waal*, tusſchen *Loeveſtein* en *Workum* in eenvlietende, tegens den opvloet, met meerder kragt aanrollende, te ſterker trokken; alzoo de *Waal*, die omtrent *Thiel* mede naar de *Linge* plagt te loopen, daar, en de *Maas*, die ook voorby *Heusden* naar *Geertruydenberg* liep, te *Hedikhuyſen* geſtopt waren; en die twee Stroomen gedwongen, d'een voorby *Bommel*, d'ander neffens de Dorpen van *Heusden*, en *Altena*, aan den laagſten hoek van den *Bommeler-waard*, namentlyk by *Loeveſtein*, in 't geheel te verzamelen. By dit Kaſteel, of Burg, woonden eenige Viſſchers, arm Volksken, die men om derzelver kleine

mogentheid, *Gorrekens* heete. Waar uit deze naam gesprooten is, bekend hy, hem onbekend te zyn; alleen weet men, dat 't woord *Gorrig*, voor arm, simpel, of oolik gebruikt werd: Daar om zeid men, als men een arm, onaanzienlyk mensche ziet, *hoe gorrig ziet hy 'er uit*; *'t is een gorrigen bloedt*, en diergelyken. Daar uit heete Heer *Jan* deze Stad *Gorrekom*, verkort *Gorkom*; dog nu heetze *Gorrichem*, by zommige *Gorrinchem*, by andere, dog kwalyk *Gornichem*. Welk nu de regte naame zy, werd ter verkiezinge van den verstandigen Lezer gesteld; schoon deze Schryver zig verbeeld, dat een van deze twee de zeekerste zoude zyn. *Hom*, een *Engelsch* woord, beduid *Huys*, of *Woonplaats*, *Heim*, een *Hoogduytsch* woord, het zelfde; na 't *Engelsch* dan *Gork-hom*, of *Gorch-hom*, den Hom, Huys, of Woonplaats van de *Gorrekens*, in *'t Hoogduytsche*, *Gork-heym*, of *Gorg-heym*, den *Heym*, of de Woonplaats van de *Gorr'kens*. Dit laatste meend hy 't naaste te raaken.

Gorkom is zeer wel gelegen, ten opzigte van de naaste Steeden; hebbende in 't Noordoosten *Heukelom*, *Leerdam* en *Asperen*, ieder omtrent anderhalve Myl verre; in 't Oosten 't Kasteel *Loevestein*; in 't Zuydoosten *Workom*, beide ruim een halve Myl van daar; ten Zuydwesten het Vlek *Werkendam*, eertyds een Stedeken, dog thans zonder Muuren, een Myl; ten Noordwesten *Nieuwpoort*, (Stad van den Graaf van *Egmondt*, wiens Muuren door die van *Gorkom* zyn afgeworpen;) tusschen de anderhalve en twee Mylen; ten Noorden *Ameyden* omtrent anderhalve Myl; eertyds aan Jonkheer van *Arkel* tot een onversterflyk Erfleen, door den Graaf van *Holland* gegeeven; ook 't Huys *Slingelandt*, met den Geregte der Hooge en Laage Heerlykheden, en alle derzelver toebehooren; ten Noordoosten de Vesting *Lexmondt*, meer dan anderhalve Myl; was onder *Dirk* de Zesde dies naams, Graaf van *Holland*, eene Stad, die *Floris* de Zwarte om eene Vryster, Dogter van Heer *Arnout van Rochem*, daar de Heere *Herman van Arensberge* en de Heere *van Kuyk* Oome van waren, afbrande, 't welke *Floris* het leven kostede.

De

De vaste Steeden rontom *Gorkom*, meer dan twee Mylen verre gereekent wordende, zyn, *Salt-Bommel*, *Heusden St. Geertruydenberg*, *Schoonhoven*, *Viaanen*, *Kuylenburg*, en *Buyren*; en op vier Mylen afstand reekend men *Tiel*, *'s Hertogenbosch*, *Breda*, *Dordrecht*, *Ter Goude* en *Utrecht*.

Onder *Gorkom* behooren de Dorpen langs de *Linge*, *Arkel*, *Rietveldt*, *Kekum*, *Oosterwyk*, *Buinen*, *Nuland*, *Leerbroek*, en 't Laage einde van *Middelkoop*; beneeden den *Zouwendyk*, *Hoorn*, *Bloklandt*, *Schelluinen*; daar naderhand *Aarnd de Jode*, Heere van *Herdiksveldt*, Burgvoogt op *Loevestein*, de hooge Geregtigheid van *Herdiksveldt* mede aan de Stad heeft overgegeven.

Dog om wederom tot de Stigtinge te komen, zoo heeft Heer *Jan*, (volgens *Abr. Kemp* (*),) alle de huyzen van het Dorp *Wolferen* doen afbreeken, en belast, om ze rontom den hier vooren gemelden Tooren te stellen, by forme van een Stad. De steenen van de afgebrookene Kerk van *Wolferen*, wierden gebruikt tot het maaken van een Kerk, aan den zelven Tooren, zynde als nog de grootste Kerk van *Gorkom*: Maar of de Tooren toen wel zoo hoog was, als nu? of dat daar nog een verdiepinge opgemetzelt wierd? of dat hy toen van de grond op gemetzelt is? blyft onzeeker, dog 't laatste schynt dezen Schryver het geloofwaardigste te zyn. Want zoo hoog schynt dezelve niet geweest te zyn, om dat die een klein Kasteeltje genoemt werd, en de Tooren een groote hoogte heeft. Dat 'er een verdiepinge zoude opgezet zyn, blykt niet uit het werk, als 't welke eenderhande schynt te wezen. Dies is het geloofwaardiger, dat het Kasteeltjen in 't werk gevoegt of gebruikt is, na gelegentheid geheel, of ten deele; gelyk de uitsteekende Kanteelen naar 't Zuyden en Noorden aan 't Oostelykste plat, nog eenigzints uitwyzen. Dog *Aart Kemp* zegt, dat de Kerk is gestigt aan den Tooren van 't Kasteeltje, zulks dat

(*) Pag. 35.

dat het gedeelte agter by den Tooren nog de Muuren van 't Kasteeltje zouden zyn. Deze Kerk heeft drie Panden en twee Kooren, om welke lange Jaaren daar na een nieuw werk van graauwen Arduynsteen begonnen wierd, dog 't welke onvolmaakt wederom is afgebrooken; immers de Tooren is boven zonder Kap geweest, dewelke eerst in den Jaare 1517. daar is op gezet. Alle de Beelden, Boeken, Vercierzelen, en benodigheeden van de Kerke van *Wolferen*, deed Heer *Jan* in deze nieuwe Kerke te *Gorkom* brengen, dewelke ter eere van *St. Martyn* en *St. Vincent* wierd ingewyd. Hy deed de Stad alom bemuuren en versterken, met hooge dikke Toorens, en zonderling aan de Westzyde tegens *Holland*, met tien hooge Toorens, behalven de kleine, en die 'er namaals gemaakt wierden.

De Stad was van ouds in den omkring langs de Muuren omtrent 3000 Passen of Schreeden, of 336 Roeden, ieder van 12 Voeten; van de *Burg-* of *Dalem-Poort* af, tot de *Kanze-Poort* toe, 800 Schreeden, of 160 Roeden; van de *Hoog-Arkel-Poort* tot aan 't *Tolbuys* by de *Water-Poort*, voort voor by den *blaauwen Tooren* 1440 Schreeden of 288 Roeden. Binnen dit kleine begrip stonden veele Poorten; als: De *Burg-* of *Dalem-Poort* in 't Oosten, naar de kant van *Gelderland*. D'eerste dezer naamen is ontleent van de zogenaamde Keyzerlyke Burgt, daar wy nader van zullen spreeken; de andere na *Dalem*. In 't Zuyden is de *Hooft-Poort*, dienende om door dezelve naar de Stads Timmerwerf te gaan. De *Blaauwe-Poort*, tegens over de *Bornsteeg*, dient, om naar de Scheepen op de Kaa te gaan, van den uitgang van de Haven. *St. Christoffels-Poort* staat tegens over 't oude Vlies, om aan de schuyten op de Haven te gaan. Dog deze twee laatste Poorten zyn in den Jaare 1573. afgebrooken, en met een Wal beslooten, makende maar een klein klinket aan de Graaflykheids-Toll. Voorts is hier de *Wolffers-Poort*, een van de oudste, om langs 't *Merwe-diep* naar *Wolfferen* en *Dordrecht* te gaan, of te ryden; hebbende

zyd-

zydwaards een *Wind-Kooren-Moolen*, waar van de *Moolen-ſtraat* haaren naame heeft. Dog deze is daar na te niet gedaan by Hertog *Willem van Beyeren*, Graaf van *Holland*, Vader van Vrouwe *Jacoba*, die daar een Kaſteel ſtigtede. De *Kantzellerye-* of *Kanze-Poort*, ſtaat in 't Weſten, uitgaande naar een ſchoone Voorſtad, van allerley Ambagten en Neeringen. De *Hooge Arkel-Poort*, ſtrekt tot een uitgang van den *Korten Dyk*, langs den *Hoogen Lingen-Dyk* naar *Arkel*. Daar na is nog gemaakt *de Laage Arkel-Poort*.

De Stad heeft een tamelyk groote vierkante *Markt*, daar op men aan blaauwe gegaate ſteenen nog merk-teekens ziet van het groote Tooneel, daar op Hertog Carel van *Bourgondien* gehult wierd, en daar de Gemeente tot dien einde te voet en te paard omtrok: Hier ſtaat ook het *Stadhuys*, 't welke gezegt werd, door eenen *Dirk van Leuven*, een treffelyk Koopman, eerſt tot zyn Pakhuys gebouwt te zyn; namentlyk toen de Stad nog aan 't opkomen was, en lang bevoorens dezelve aan 't *Holland* kwam.

Onder de ſtraaten dezer Stad, is aanmerkelyk, de *Kryt-ſtraat*, loopende agter de groote Kerk, na de *Wolfers-Poort*. Men zegt, dat deze ſtraat 1417. dien naam kreeg, toen Jonker *Willem van Arkel* daar verſlaagen wierd.

Gorkom is zedert van ouds altyd in vyf wyken verdeelt geweeſt.

De *Voorſtad* is aan de Weſtzyde der Stad, daar dezelve een *Haven* heeft, veel treffelyker dan in veele Steeden van *Holland*, namentlyk aan de *Linge*, welke een loopend Water is. Deszelfs oorſprong is uit het bovenſte einde van de *Over Betuwe*, by het Tolhuys *Lopik*, en de Stad *Heuſſen*, (onder 't gebied van *Cleef*;) loopende voorts voor by *Elſt* en *Bemmel*, door de Graft, (welke van *Nimweegen* tot *Arnhem* toe, door de *Betuwe* gegraven is;) op *Emmeren*, *Hiltesberge*, *Falborg*, *Slykoyen*, *Homolt*, *Heteren te Rade*, in *Dornik*, *Humme*, *Heven*, *Wees*, *Hoesden*, *Ochten*, *Iſendoorn*, *Ochtel*, *Ommingen*, *Weſt-*

roey, *Mol*, *Avezaat*, *Beneden-Buyren*, en met eenen inval van *Mol* in de *Linge*; (daar genoemt de *Molen-graft*;) voorts voor by *Buren-Malsem*, *Gelder-Malssem*, *Tricht*, *Deyl* en *Spyk*, *Rund*, *Gellikom*, *Renoy*, *Akkoy*, voor by en in *Asperen*, (daar ze *de Minne* genoemt werd;) naar *Leerdam*, *Heukelom*, *Oosterwyk*, *Leuven*, *Kekum*, *Spyk*, *Rietveldt*, *Arkel*, *Dalem*; en vervolgens door en om de Stad *Gorkom* in de *Merwe*. Dit is mede een sprankel van den vermaarden *Rhyn*, komende uit de *Switsersche* Gebergtens, en de voortreffelyke *Maas*, uit *Vrankryk* voor by deze Stad komende; daar *de Linge* of Haven, door een diepe kreek, (in den Jaare 1542. van boven tot die kreek toe voort is doorgegraven;) invallende, en voor by den *Briel* in de groote *Noord-Zee* loopt.

Deze Stad en 't Land van *Arkel*, heeft in den beginne in 't Geestelyke onder den Bisschop van *Utrecht* gestaan, met voorwaarden, dat de Verkiezinge van de Geestelyke Perzoonen den Heere van *Arkel*, en de bevestiging, den Bisschop toe kwam. Zommige Bisschoppen, dewelke uit het Stigt van *Utrecht* nu en dan verdreven zyn, hebben hier haar woonplaats gehouden, en haaren dienst verrigt.

In den beginne, toen de Stad gebouwt is, wierd in 't bemuuren een Kapel gestigt, by of onder de *Kanze-Poort*, om den Godsdienst daar in te pleegen, by de geene die van huys reisden, te veld gingen, of van daar te rug kwamen; voorzien met zeekere Renten tot onderhoud, waar in den 26 Juny 1572. de handeling met den Hooftman *Marinus Brandt* besllooten wierd. Aan de Westzyde bezyden de laage *Arkel-Poort*, was ook een klein Kapelletje, met Renten voorzien.

Aanmerkelyk is het, dat hier van tyd tot tyd *drie* voortreffelyke *Burgten* hebben gestaan. Want Heer *Jan* de Elfde timmerde in 't Oosten buiten by *Gorkom* een *Keyzerlyke* Burgt. Dus werd dezelve uitdruklyk genoemt; waar uit de grootschheid en trotsheid van dit Hof van *Arkel* kan afgenomen worden. Tot dien einde deed hy afbreeken de Koninglyke Burgt

tot

tot *Arkel;* niet ten eersten geheel en al, maar stuks-gewys, zulks dat dezelve nog lang daar na bewoond konde worden. Alle de steenen, balken en andere bouw-stoffen, welke hy van daar deed haalen, wierden wederom tot dit Slot gebruikt, daar op hy en zyne Nazaaten bleven woonen.

Men zegt, dat 'er in geheel *Duytschland* zulk een Burgt niet was, strekkende tot een peerel aan de Kroon van *Gorkom*, welke kleine Stad met zulk een weergaaloos trots Gebouw pronkte. Dit hooge Hof had in zyn omtrek zeven onverwinnelyke Toorens, met een zeer hooge, lange en ruime Zaal, ook een schoone Kapelle, zeer kostelyk verçiert; daar in de Heeren, Vrouwen en Kinderen van 't Huys van *Arkel*, den Godsdienst verrigteden. 't Middelste Hof hadde vier groote zwaare Toorens, en deze beide Hoven waren ieder met een groote en wyde gragt omvangen. Het benedenste Hof hadde rontom een groote, dikke, hooge Cingel-Muur, rontom met veele sterke Toorens omcingelt, en een groote Voorpoort. In 't midden van 't beneedenste Hof stond een schoone en ruime Kerk, met een Choor, in welke de Amptenaars en Dienaars van den Heere van *Arkel* dagelyks dienst hoorden. Deze Burgt was mede van schoone Lusthoven en Boomgaarden voorzien, en had langs de Steeg, of de *Dalemse-weg* groote opgaande Boomen. Dit alles was een werk, 't welke het gezigte van de voor by gaande met verwonderinge, en al steroogende na zig trok.

Gorkom heeft onder zyne *eigene Heeren* behoord, tot in den beginne van de vyftiende Eeuwe, als wanneer het zelve onder *Holland* is gekomen. Van deze *Heeren* leest men op een groote Tafel in de Kerk te *Gorkum*, de volgende Grafschriften (*), met groote Letters:

„ Johan

(*) Collectio Monument. Belgii. Fœder. pag. 233 tot 235.

„ *Johan van Arkel de negenste Heer*,
„ *Wilt dit volgende d'Chronyken Ontbouwen*,
„ *Heeft Anno* 1212. *tot 's Lands eer*,
De Stad Gorcom, *en deze Kerke doen bouwen*.

„ Tombe en Sepulture des Heer *Johannes* de X. Heer van „ *Arckel*, genoemdt *de Stercke*, om dat hy, slaande zyn hand „ om een balk, een paart met zyn dyen van der aarden ophief, „ dat het luyde kreyte van pyne, sterf Anno XII^c. LXX. den „ 15. Mey, ende leyt alhier begraven, met zyn Huysvrouw „ *Bartha*, een Dogter des Edelen Grave van *Ochsten* en van „ der *Betue*.

„ Item, leyt alhier nog begraven *Johan* zynen Soon, den XI. „ Heer van *Arkel*, de welck voor de Inwoonders der Stede „ van *Gornichum*, ende den Lande van *Arkel*, door zyn groo„ te vroomigheid, van Hertog *Jan van Braband* de eerste van „ die naam, verworven heeft veele schoone Privilegien, ende „ werd verslagen by *Alkmaar*, A°. XII^c. XCVII. den 26 dag „ van Maart.

„ *Johan*, zynen Soon, de XII. Heer van *Arkel*, werd in „ zyn tyd Prince gemaakt van den Tournoy der Ridderen tot „ *Keulen*, sterf A°. XIII^c. XXIIII. op den Kars-nacht, ten „ twaalf uuren, ende leyt hier begraven, met zyn Huysvrouw „ *Ermgaart van Vooren*, de welk sterf A°. XIII^c. XVIII. den „ 25. February.

„ Nog leid alhier begraven *Johan* den XIII. Heer van *Arkel*, „ die tot eender Vrouw had *Ermgaart*, des Grave *Otten* dog„ ter van *Cleeve*, daar hy veel Kinderen by wanne; namelyck „ zeven Soonen, ende twee dogteren, die hy yder by zyn le„ ven haar Goederen ordineerden, ende sterf A°. XIII^c. LV. „ op den 23 February.

„ *Otto* zyn Soon, den XIIII. Heer van *Arkel*, had tot eener „ Vrouw *Elizabet Thybaute*, dogter des Hartogs van *Bayra* „ ende *Cortryck*; Hy gaf die Stede van *Gorinchem* haar Privile-

„ gien

„ gien en Hantveſten, ende ſtigte aldaar een Canoniſie, ende „ ſterf A°. XIII^c. XCVI. den 26 Maart, ende leyt mede hier „ begraven in zyn voorouders Tombe.

„ Joncker *Willem* van *Arkel*, een Soons-Soon van Heer „ *Otto* voornoemt, werd binnen *Gorinchem* verſlagen, in de „ Kreytſteeg. A°. 1417. den eerſten December ende leyt al- „ hier mede begraven, in zyn voorouders gracht, ende Tom- „ be ”.

Deze Grafſchriften zyn gemaakt door *Arent Kemp*, en op een Tafereel, boven de verheven Tombe der Heeren van *Arkel* geſteld, toen de Gebeentens dezer Heeren in den Jaare 1604. te *Gorkom* zyn opgegraven, en in de Kerk in de gemelde Tombe gelegt; gelyk de Inſcriptien daar thans nog geleezen konnen worden (*).

Hoedanig de Heeren van *Arkel* eindelyk van *Gorkom* berooſt zyn geworden, ſtaat ons hier koſtelyk aan te wyzen.

Jan de laatſte Heer van *Arkel* was Ontfanger van *Holland*, dog weigerde aan Hertog *Albert van Beyeren*, als Graaf van *Holland*, reekeninge te doen. Deze daar over geſtoord, taſte- de vaſte Goederen van den Heere van *Arkel* aan, die hy ver- volgens verbeurd verklaarde. Hier uit rees een zwaaren Oorlog in de Jaare 1403. vermits de Heere van *Arkel* de dwaasheid be- ging, van aan *Willem*, Soon van Hertog *Albert* den Oorlog te verklaaren; daar door *Gorkom* vermeeſtert, dog de Heer *van Arkel* eindelyk, door bemiddeling, even wel nog met Hertog *Albert* verzoent wierd. Maar 1408. ten tyde van Graaf *Wil- lem Alberts-ſoon*, ontſtond 'er een nieuwe Oorlog met den Heere van *Arkel;* waar door *Gorkom* in den Jage 1412. in han- den van Graaf *Willem* gekomen, en ſedert tot nu toe een Lid van *Holland* gebleeven is. De Graaf tragtende zelfs de gedag- teniſſe van de voorgaande grootsheid van 't Huys van *Arkel* uit

(*) Abraham Kemps Beſchryving van Gorinchem, &c. pag. 32. 33.

uit te roeyen, taſtede de ongemeene Burgt aan, na dat ze over de 180 Jaaren geſtaan, en op zommige plaatzen muuren van 36 voeten dik hadde. Van deze deed de Hertog de fondamenten ondergraven, de Toorens, Muuren, en 't verdere Bouwgevaarte met zwaare balken en blokken onderſchooren, vervolgens een groot vuur daar onder ſtooken; waar door niet alleen de ſtutzels vernield, maar ook de Muuren, Zaalen, Kapellen, Toorens, en alle de verdere bouwgevaartens in de gragt ter neder ſtorteden.

Aldus de Burgt vernield zynde, deed de Hertog, om zyn eigen heerſchinge te vereeuwigen, aan de *Merwe* een *nieuw Kaſteel* ſtigten. Dog dit ſchynt mede pas 50 Jaaren geſtaan te hebben, vermits Hertog *Carel de Stoute* in den Jaare 1461. een *derde* Kaſteel, meer buitenwaards dan het voorgaande, deed bouwen; 't welke in den Jaare 1578. en vervolgens tot den grond toe is afgebrooken.

Weinige Jaaren te vooren, namentlyk 1572. toen de zoogenaamde Geuſen, onder de aanvoeringe van den Prins van *Oranje*, de *Hollandtſche* Steeden op haar zyde begonnen te krygen, wierden zy den 26 Juny ook meeſter van *Gorkom* (*). Capitein *Marinus Brant*, welke met zyn Volk daar binnen trok, marcheerde terſtond naar de Markt, en deed met 't luiden van de Klok de Borgerye vergaderen, aan welke hy voorſloeg, om aan den Koning, en den Prins van *Oranje*, als deszelfs Steedehouder, getrouwigheid te zweeren, en in tegendeel den Hertog van *Alba* en alle deszelfs aanhangers af te zweeren, en te helpen verdryven; 't welke geſchied zynde, wierd 'er tot bevestiginge geroepen *Vive les Geux*, of *lang leven de Geuſen* (†)! De Geeſtelykheid, Paapen en Monniken, beneffens veel Roomſch-gezinde Borgers, waaren op 't Kaſteel geweeken, dog

(*) P. Bor Oorſpronk der Nederl Beroerten, ſeſte Boek, 1572.

(†) Siet hier vooren, pag. 98.

dog wierden daar zoo hevig besprongen, dat zy zig, behoudens haar lyf, of gelyk andere zeggen, op genaade en ongenaade, den 27 der Maand overgaven. 't Kasteel dus in haar geweld hebbende, hebben zy niet alleen den Drossaart *Caspar Turk*, beneffens deszelfs Huysvrouwe en Dogter gevangen genomen, maar ook alle die in 't Kasteel waren; dog de Borgers zyn allengskens ontslagen en gerantsoeneert, behalven eenen *Dirk Bommer* en *Arnout de Koning*, welke zy op den Markt deeden ophangen. Vervolgens hebben zy de Roomsche Geestelykheid, en voornamentlyk de Minnebroeders, zeer onbarmhertig gehandelt, en dezelve daar na op den 5 July s'avonds door *Johan Omal*, Commissaris van den Grave *van der Mark*, naar den *Briel* gebragt; en na veelvuldige mishandelingen, tusschen den 7 en 9 dito, opgehangen; behalven een of twee, de welke den *Paus* en 't *Roomsche* Geloove afzwoeren, en daar door haar leven behielden. Dit alles geschiede tegens de uitdrukkelyke last van den Prins van *Oranje*, aan alle de Officieren van de Steeden in *Holland*, dat men geene Geestelyke Perzoonen zoude hebben te mishandelen; maar dezelve, gelyk alle andere luyden, haare vryheid en zauvegardes doen genieten; waar om ook deze mishandelingen enkel aan het buitenspoorige gedrag van den Grave *van der Mark* moet toegeschreven worden; daar over de Prins zyn misnoegen naderhand betuigde, zonder dat het den gereformeerden in 't algemeen kan verweeten worden, gelyk *Willem Estius* en *Hend. Sedulius* in 't *Latyn*, *Fransch* en *Nederduytsch* in haare *Historie der Martelaars van Gorkom*, ook *Cornelis Thielmans* (*), en *Pieter Opmeer* (†) met groote bitterheid gedaan hebben.

's Jaars daar na, die van *Gorkom* bedugt, dat de *Spaansch-gezinde* haar, als op de grenzen van *Braband* leggende, overvallen

(*) Leven der Heyligen van St. Franciscus Orden, pag. 228 tot 251.

(†) Roomsch Martelaars-Boek, Tweede Deel, pag. 32 tot 56.

vallen mogten, braaken haare Voorsteeden af, zonder die van de *Kanse-Poort* te spaaren, daar 't Gasthuys der Leproozen, en wel 60 steene wooningen stonden; versterkten haare Wallen, verbreedden de Graften, en staaken *Workom* in den brand; om het voor den Vyand t'onbruikt te maaken (*).

In het ongelukkige Jaar van 1672. hebben de *Franschen* meermaals getragt, zig van *Gorkom* meester te maken; dog zyn, door het goede beleid van den Veldmaarschalk *Wirts*, t'elkens daar in verhindert en gestuit geworden.

Onder de vermaarde en geleerde Mannen te *Gorkom* gebooren, zyn onder anderen *Hendrik van Gorrichem*, *Guillelmus* en *Franco Estius*, *Thomas Erpenius* en *Johannes van der Haar*.

Men zegt dat men te *Gorkum* op den hoogsten Tooren staande, by helder weêr twee en twintig Steeden in de ronde kan tellen, behalven een menigte van Vlekken en Dorpen.

Volgens 't Quohier van de Verpondinge over *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. bevinde, dat deze Stad daar in staat aangeslaagen voor 1588 Huyzen, beneffens 813 Morgen 250 Roeden Lands onder *Gorkom* geleegen, betaalende met de Heerlyke Goederen Jaarlyks 13804 Guldens 4 Stuyvers.

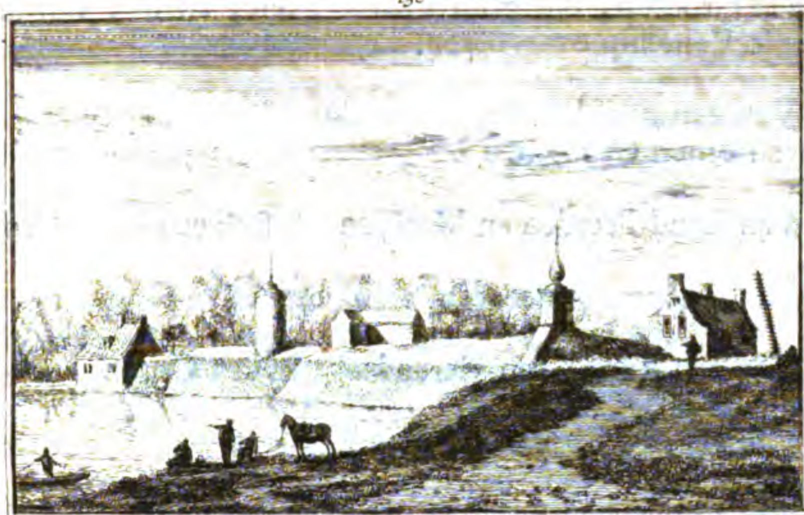
Van de Stad *Gorkom* heeft ons de Konstenaar *Abraham Rademaker* hier nevens drie Afbeeldinge medegedeelt. D'eerste, geteekent N°. 157. verbeeld *Gorkom* aan de Water-zyde, naar de kant van *Loevestein* en *Workom*, aan 't begin dezer Beschryving geplaatst.

(*) Hoofts Nederlandtsche Historien, pag. 296.

De

De 158. Afbeeldinge die wy hier tusschen voege vertoond ons het *Veer buiten Gorkom*, zynde een aloude overtogt te water over de *Linge*, buiten de *Arkel-Poort* dezer Stede.

158

t VEER by GORKUM

Dit *Veer* werd, in zeekere Ordonnantie van den Jaare 1407. door Burgermeesters en Schepenen verleend, *het Veir van de Merwen* genoemt, en daar in vastgesteld, dat het zelve Jaarlyks op dezen voet verhuurt zoude worden (*):

„ 't Veir zal Jaarlyks ingaan op den 3 van Bloey-maand, en
„ uitgaan op den eersten derzelver Maand.
„ 't Zal Proven hebben van d'Inwoonders van *Gorinchem*,
„ gelyk voorgaande, alle driemaal 's Jaars, op Kors-Paas- en
„ Kermis-dag, t'elken een halve Grooten.

„ Wie

(*) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 161.

„ Wie 't Veir geen Proven geeft zal t'elken Veir-geld ge-
„ ven, als een uitheimse.

„ In 't gat zal men nemen van yder een vierendeel van
„ eenen Grooten, die geen Proven geeft, en ook van die ze
„ met 't Veirschip overvoeren.

„ Van een gezadelt Peerdt metten Man, daar toe zal men
„ geven eenen Grooten.

„ Van Land-Peerden en Merryen, 't stuk een halve Groot.

„ Van Koopmans-Peerden 't stuk een halve Groot.

„ Van een Rund, een vierendeel van een Groot.

„ Van eenen *Vriezen* Os, drie Toirloys.

„ Van Verkens en Schapen, 't stuk een Penning.

„ Van eenen nieuwen Wagen, eenen Grooten.

„ Van Wagen, Ploegh, en Ploegh-Peerden, t'zamen drie
„ Groot.

„ Van yder Peerd, dat yemant zelf overbrenght, eenen
„ Grooten.

„ Wie eenige Peerden overbrengt van *Workom*, zal 't Veir
„ d'een helft geven.

„ In Ys-gang zal 't Veir 't derdedeel hebben van 't geen de
„ gezellen winnen, en wie yet daar van onthield, verbeurt drie
„ Pond, twee deel de Stad *Gorinchem*, 't derde deel de Heer.

„ In

„ In ſtorm of onweer, 't welk wezen zal als een Schip uit
„ de reef gezwigt heeft, en de Veerſchuyt met twee Perzoo-
„ nen niet varen kan, dan mag 't Veir een redelyk loon meer
„ nemen.

„ Als de Schuitenaars luiden innemen, tot wat plaatzen het
„ is, die zullen komen voor den middelſten, dat is, voor *Jan*
„ *Symonſz.* Steiger, of voor *Jan Somers* Steiger, en vragen,
„ of daar iemand is, die 't veir yet ſchuldig is, en dat geven,
„ op boete als voren.

„ Die Peerden houden, om haar Heeren te dienen, die zul-
„ len niet geven, als zy zyn in haars Heeren dienſt, ter eer-
„ ſter Miſſe, ten Grave, of op haar vrienden-dag.

„ De Kaſtelein van 't Huys te *Gorinchem*, (verſtaat de
„ *Burght;*) en zyn brood-gezin zal doen als een Poorter, dat
„ 's voor hem en den zynen, ten drie voorſchreve dagen Pro-
„ ven geven, of Veir-geld als een uitheimſe.

„ 't Veir zal altyd twee Man by den Schepe hebben.

„ Waart dat zig iemand op d'over-zy een halve uyre hield,
„ of meer, met Peerden; zonder ſtorm of onweer niet over-
„ haald wordende, teeken gedaan zynde, zoo verbeurt 't Veir
„ drie Pond.

„ Zoo haaſt de Poorten opgaan, zullen zy by haar Schepen
„ wezen. Woude iemand over wezen, om dat 't Veir ver-
„ maande, die zullen zy dadelyk overvoeren, om haar regte
„ Vier-ſtal, op te verbeurte van drie Pond.

„ Die van *Workom* zullen varen, na allen ouden herko-
„ men.

„ Eenen *Grooten* van dit Veir, zal wezen eenen *Berghsen* „ *Grooten* van 8 *Penninghen*, welke 60 *Grooten* zullen wezen „ eenen *Gouden Peeter*. Deze *Grooten* mag 't Gerecht altoos „ hoogen en legen, als zy willen.

„ Op 't Veir ſtaat te Rantſoen twee *Vrankrykſe Schilden*, „ ten dage als vooren ".

De 159. Afbeeldinge die wy hier onder voegen vertoond ons, een fraay Gezigt te *Gorkom* aan de Wal; namentlyk aan de *Water-Poort*, derzelver verwulfde doorſchuttinge, en een klein gedeelte van den cierlyk beplanten Wal.

te GORKUM *aan de Wal*.

DE

DE KERK TOT ARKEL, IN 'T LAND VAN GORKOM.

160

A. Rademaker fecit

KERK tot ARKEL

HET Dorpje, of liever Gehugte van *Arkel*, geleegen aan de *Linge*, in het Land van *Gorkom*, tusschen deze Stad en het Dorp *Hoog-Blokland*, hoe gering en onaanzienlyk ook tegenwoordig, is nogtans het Stamhuys van het aloude, magtige en zeer trotze Huys der Heeren van *Arkel*, welker afkomst, door derzelver hoogen ouderdom, onder den nevel van ondoorgrondelyke verdigtzelen is bezwalkt, en dierhalvel thans kwalyk kan nagegaan worden. Deze Heerlykheid bestaat tegenwoordig ook in niet anders, dan een fraay Boe-

ren-huys, 't welke door den Heere van *Twaal* bewoond werd (*).

Om even wel iets van den eersten oorsprong der van *Arkels* te zeggen, zoo werd dezelve door zommige van *Hercules* of deszelfs naamgenooten, of van de *Herulers*, of van de *Troijaanen*, (de gemeene toevlugt der onkundigen;) of van de vier Heems-Kinderen, *Ritzard*, *Vridzerd* of *Olivier*, *Adelaard* en *Reynout* afgeleid: Dog moet ik tot waarschouwinge van den Lezer zeggen, dat alle deze fraaije vertellingen, op zulk een lossen voet staan, dat ze geen van alle eenig geloof verdienen; waar om wy ons niet daar mede mogen ophouden. De geene, die genegen is om daar van breeder berigt te hebben, kan 't werk van *Abr. Kemp* (†) daar over nazien; in welk werk hy ook veele zeldzaame en ongelooflyke bedryven der oude Heeren van *Arkel* zal ontmoeten, welke met de groote daaden in de gewaande *Historie* van de *Vier Heems-Kinderen*, van den *Ridder met de Swaan* en diergelyke fraaijigheeden, veel over een komst hebben.

Zoo onzeeker als de afkomst der Heeren *van Arkel* is, zoo onzeeker is ook de Stigtinge van het oude *Kerkje van Arkel*, welker afbeeldinge ons in het voorgaande 106. Print-Tafereeltje voorkomt, gelyk zig het zelve, te zien aan de kant van het doods-beender-huysje, in den Jaare 1631. vertoonde.

Abr. Kemp verhaald ons (‡), dat *Dagobert*, Soon van den Grooten *Lotharius*, om de baldaadigheid der *Vriesen* te stutten, beneffens *Puppyn van Herstal*, Hertog van *Braband*, deszelfs Veld-Overste, in den Jaare 641. met een sterke magt, het sterke Slot *Wiltenburg*, thans *Utrecht*, gewonnen heeft.

Onder

(*) Lud. Smids Schatkamer, pag. 19.

(†) Leven der Heeren van Arkel, &c. pag. 1 tot 3. &c.

(‡) Ibid. pag. 4.

Onder deze krygsmagt was *Jan van Arkel*, Hooftman over veele Wapen-dragers, gezwollen van moed, dewelke door de overwinninge der Vyanden, des Konings gunst won; die hem, met Brief en Zeegel, de Landen over de *Lek*, met alle derzelver toebehooren, in vryen eigendom overgaf. Heer *Jan* ziende, dat zyn Land van *Arkel* vol bosschen en wildernissen was, en bygevolge meer door wilde Swynen, en ander wild Gedierte, dan door Menschen bewoond wierd, was daar over in den beginne zeer verbaast; dog greep moed, vogt, sloeg-dood, ving, en verjoeg al dit ongedierte. Daar na kapte hy de Boomen en Struyken af, slechtede de Wegen, suyverde de Paaden, en baande menschelyke toegangen, voornamentlyk tot *Arkel*, geleegen aan den zagten stroom *de Linge*, welke Plaats hy tot een Hooft-plaats maakte, en 't geheele Land daar na noemde. En vermits hy te regt overdagte, dat de Godsdienst voor 't menschelyke gemak behoorde te gaan, stigtede hy aldaar *eene Kerk*, 't welke ter plaatze zoude zyn, daar wy thans van handelen. Dog na eenige andere plaatsjes aan de *Lek* gestigt te hebben, zouden de ongetemde *Vriesen*, *Deenen* en *Noormannen*, niet alleen den Burgt van *Utrecht* gewonnen, maar ook 't geheele Land doorgestroopt, alle de Kerken van *Arkel* Land verbrand, en deszelfs Onderzaaten verslaagen hebben, daar door hy genootzaakt wierd dit gewest wederom te verlaaten, en naar *Vrankryk* te wyken.

Voorts verhaald ons dezelve *A. Kemp* (*), dat *Jan* de Tweede, Heere van *Arkel*, op een zeldzaame wyze wederom te *Arkel* gekomen zynde, in den Jaare 694. onder anderen de Kerke van *Arkel* heeft doen herbouwen; dewelke na de gewoonte van die tyd, door *St. Swibert*, *Engelsche* Bisschop, en een Medewerker van *St. Willebrordus*, ter eere van de Maaget *Maria* wierd ingewyd.

De

(*) Ibid. pag. 5, 6.

De Geleerde *H. van Heusden* (*) haald aan, dat het een oud zeggen onder de Ingezeetenen te *Arkel* is, dat *St. Swidbertus*, de Apostel van deze Landschappen, tot *Arkel* een Parochie-kerk heeft gestigt en ingewyd. Hier op heeft de schrandere *H. van Rhyn* aangeteekent, dat het veel geloofwaardiger is, dat *Swidbertus* deze Kerk eerst zoude gestigt en ingewyd hebben, dan dat ze ten zynen tyde slegts zoude herbouwt, en in den Jaare 641. reeds gestigt geweest zyn.

Deze Kerk, dewelke voor een *Parochie-kerk* van ouds bekend was, is toen zekerlyk van wat meerder aanzien geweest, als daar na, of hedendaags. Het Pastoors-Ampt wierd eertyds door de Heeren *van Arkel* begeven; maar het inleiden was het werk van den Proost van *Arnhem* tot *Utrecht*. In den Jaare 1514. bevind men, dat deze Kerk zeven Morgen Lands bezat, zonder dat ze even wel een Huys hadde. Indien de Pastoor *van Arkel* in der tyd in zyn eigen Parochie zyn verblyf hield, genoot hy Jaarlyks 50 Goutguldens; maar buiten de Parochie woonende, konde hy 's Jaars niet meer dan drie Ponden trekken. Het Kosters-Ampt was mede slegt van Inkomsten.

In de Kerk van *Arkel* stond onder anderen wel eêr een Altaar, 't welke aan 't *Heylige Kruys* was toegewyd; en aan het zelve was mede een Vicarye of Kapellanye, welke ter vergevinge van den Opperheere stond; ten teeken, dat ze uit deszelfs Voorzaaten afkomstig was. De Vicaris dezer Vicarye was gehouden alle twee weeken drie missen te leezen; te weten, de eerste week twee, en de tweede week een.

Volgens den meergemelden *H. van Heusden*; werd *Arkel* in d'oude Brieven *Arclo* genoemt, en heeft onder 't Graafschap van *Teysterband* behoord, schoon het aan 't Hoog-Edele Geslachte van *van Arkel* in eigendom toekwam. De *van Arkels* uitgestorven zynde, is het in latere tyden aan de Heeren van *Egmondt* gekomen, dog de naam van *Arkel* nog overgebleven, aan

(*) Oudheden, Tweede Deel, pag. 348.

aan het vervallene Muurwerk van een oud Kasteel, 2000 Schreeden boven *Gorkom*.

H. van Rhyn, de verdigte afkomst der Heeren *van Arkel*, hier vooren ten deele aangeroert, te regt verwerpende, haald aan de gedagten van den *Gelderschen* Historie-Schryver *Pontanus*, welke derzelver Geslagt-boom aldus beschryft:

„ *Heyman*, een Persoon van Adel, en een Oorlogsman,
„ uit *Pannonien*, in *Holland* aangekomen, heeft om zyne dap-
„ perheid het bewind over een gedeelte van *Vriesland* beko-
„ men; en eindelyk is hem het Land van *Arkel*, daar van
„ *Gorkom* de Hooftstad is, en te gelyk *Leerdam*, geschonken,
„ door den *Hollandtschen* Graaf *Diederik* de tweede. Tegen-
„ woordig staat daar ter plaatze een Kasteel, 't welke *Erkel*
„ of *Arkel* genoemt werdt; waar van het Land van *Arkel* zy-
„ nen naam gekreegen heeft. De Oudheidskenners meenen,
„ dat hier omtrent oudstyds een plaats gestaan heeft, met
„ naame *Castra Herculis*, of de Legerplaats van *Hercules*;
„ welke plaats, als niet verre van *Nimwegen* gelegen, ook ver-
„ meld werd in de Reys-kaart van *Peutingerus*; en dat de
„ naam van het tegenwoordige *Erkel* of *Arkel* uit dien naam
„ (van *Hercules*,) is gesmeet. Dan beweeren zy nog, dat
„ de voornoemde *Heyman* de Kerk van *Hercules*, dewelke daar
„ te vooren gestaan zoude hebben, verandert heeft in een Kerk
„ van de allerheiligste Maaget; en dat hy 'er dit Kasteel *Arkel*
„ bygevoegt, en 't zelve tot een woonplaats voor zig zelven
„ en voor zyne Nazaten gekoozen heeft. Zyne Soonen zyn
„ geweest *Poppo*, die, zyn Vaders Nazaat zynde, het Kasteel
„ *Arkel* vergroot heeft; en *Dodo*, die dat gedeelte, daar
„ *Leerdam* nu staat, met het grootste gedeelte van 't Land van
„ *Arkel* bekomen heeft, &c. ".

Ondertusschen schynen deze stellingen mede op zyn best maar op goede gissingen gegrond te zyn.

„ Volgens de *Chronyk van Egmondt*, (*) zouden de Edele
„ Heeren *van Arkel*, *van Egmondt*, en *van Wassenaar* een
„ groot deel van *Holland* geregeert hebben, met grooter eeren,
„ by na hondert Jaaren eêr Graaf *Diederik* d'eerste Graaf van
„ *Holland*, in *Holland* is gekomen ". Hy verhaald ook (*):

„ Dat ten tyde van *Wollebrant*, de derde Heere van *Eg-*
„ *mond*, tusschen dezen Heere van *Egmond* en de Heeren *van*
„ *Arkel* en *van Wassenaar* een groote tweedragt was geree-
„ zen; dewelke op deze wyze wierd beslist: De Heere van
„ *Egmond* gaf aan den Heere van *Arkel* zyne Dogter *Tecla*;
„ en de andere, *Celia* genoemt, welke schoonder was, aan
„ den Heere *van Wassenaar*. Waar op zy *Holland* ir drie
„ deelen hadden verdeelt; daar van de Heere *van Egmond*
„ kreeg de Noord-zyde van *Holland*, van *Haarlem* tot *Vries-*
„ *land* toe; daar nu zeven Steeden in zyn, behalven de Dor-
„ pen. De Heere van *Arkel* kreeg de Oost-zyde tot *Utrecht*
„ toe. En de Heere van *Wassenaar* de Zuyd-zyde tot *Dor-*
„ *drecht* toe. En op deze wyze zouden zy *Holland* een gerui-
„ men tyd in vreede bezeeten hebben. Dog *Carel de Kaale*,
„ Keyzer en Koning van *Vrankryk* dit hoorende, was daar
„ over zeer verstoort, en gaf het Graafschap van *Holland*,
„ *Zeeland*, en de Heerlykheid van *Vriesland* aan *Diederik*,
„ een Edelman uit den Huyze van *Aquitanien*. Vervolgens
„ kwam de Keyzer met dezen *Diederik* en een groote kryg-
„ magt herwaards, en zy veroverden *Zeeland*. Vervolgens
„ ook in *Holland* komende, is de Graaf van *Egmond* met zyne
„ twee Zoonen en Schoon-zoons, *Arkel* en *Wassenaar*, en
„ derzelver krygsmagt tegens haar te veld getrokken; dog zy
„ wierden door de overmagt haarer Vyanden verslagen; in
„ welk

(*) Pag. 6.

(†) Pag. 13.

„ welk gevegt ook onder anderen de Heeren *van Arkel* en *van* „ *Wassenaar* sneuvelden; en Heer *Wolbrandt* nam de Vlugt „ naar *Egmondt*; terwyl *Dirk* van *Aquitanien* geheel *Holland*, „ (behalven *Egmond*;) vermeesterde.

„ Kort daar na kreeg Heer *Wollebrand* van *Otbo*, Hertog „ van *Saxen*, welke zyn Swaager was, een onderstand van „ 3000 Man; met welker magt hy Graaf *Dirk* 864. aantaste- „ de, sloeg, en uit den Lande dreef. Deze naar den Keyzer „ vlugtende, kwam de Keyzer met Graaf *Dirk* herwaards, en „ bemiddelde eindelyk een vriendelyk verdrag tusschen Graaf „ *Dirk* en Heer *Wollebrand*, daar by Graaf *Dirk* geheel *Hol-* „ *land* en *Westvriesland* wierd opgedragen; behalven dat Heer „ *Wollebrand* zoude behouden *Egmond* en de tien naaste Dor- „ pen; de Soon van den Heere van *Arkel*, alleen het Land van „ *Arkel*, en de Soon van den Heere *van Wassenaar* het Dorp „ dezes naams, en de Stad *Leiden*, &c".

Deze dingen worden dus in de gemelde *Chronyk* geleezen, dog by 't ligt bezien wordende, konnenze de toets niet uitstaan, dog 't is hier ons werk niet om dit nader te onderzoeken.

Van de Heeren van *Arkel* hebben 'er verscheide, na 't voorbeeld van veele andere groote Heeren van haaren tyd, een togt naar 't Heilige Land gedaan, en drie zyn aldaar, of op de reis gestorven (zegt *H. van Rhyn*;) namentlyk *Jan*, by *A. Kemp* de *Vierde* genoemt, 1034 of 1035. (*) *Jan* de *Sesde*, 1112 of 1117. (†) wiens lichaam gebalzemt, naar *Arkel* gevoert, en in de Kerk begraven is; na dat hy *Godfried* van *Bouillon* 't Heilige Land hadde helpen veroveren; en *Jan* de *Achtste* (‡), in den

(*) Siet A. Kemp, pag. 17.

(†) Pag. 19.

(‡) Ib. pag. 44.

den Jaare 1140.; dog 't schynt onzeeker waar deze gestorven is.

Van de Heeren en Vrouwen *van Arkel*, voornamentlyk van d'oudste, zyn 'er veele in 't Choor der Kerke te *Arkel* begraven.

H. van Heusden zegt, dat *Jan* de *Twaalfde*, *Ottenszoon*, en de XIVde Heere van *Arkel*, wiens Goederen Graaf *Albert* van *Holland* in beslag nam, zyne Heerlykheid van *Arkel* aan den Abt van *Marienweert* heeft opgedragen, mits deze Heerlykheid wederom te leen van hem ontfangende. Hoedanig met hem (welke by *A. Kemp* (*), *Jan* de *Seftiende* genoemt werd;) de Heerschappye van 't Huys van *Arkel* eindigde, heeft de gemelde *Kemp* in deze korte rym-reegels begreepen.

Seftiende maal is 't Jan, *die* Arkels *Heerschappy*
Bezit met groote macht, maar 't eynd is nu naby:
Dit is den lesten Heer, doe moest zich Arkel *buygen,*
En uyt ons Hollands *borst bevel en Wetten zuygen:*
Hoe hooger in geluk, hoe naarder aan den val,
D'opsteigering van Jan *genoeg betuigen zal.*
Hy, die soo machtig was, verr' boven de voorgaande,
Die Gulik, Gelderland *tot erffenisf' was staande:*
Stêhouder zelver was van Hertog Aalbrechts *Land,*
Die valt, en Arkels *eer voor hem duikt onder 't zand.*

Volgens het Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. staat *Arkel* en *Rietveld* t'zamen gequotiseert voor 14 Huyzen, en 728 Morgen 400 Roeden Land, betaalende Jaarlyks 2635 Guldens 4 Stuyvers 5 Deniers, of volgens de andere Copye 2625 Guldens 4 Stuyvers 5 Deniers.

De

(*) Pag. 138.

De Kerke van *Arkel*, is ten opzigte van den Gods-dienst ook met *Rietveldt* gecombineert, behoord sedert de Reformatie onder den eersten Ring des Classis van *Gorkom* of *Gorinchem*, en deze twee worden, om de geringheid der Gemeente, door een Predikant bedient. Ziet hier de Lyst der geenen welke dezen dienst tot nu toe hebben waargenomen:

Henricus Spudeus, 1589. van *Brakel*, doed afstand 1619.
Abraham Adriani, 1620. van *Aalburg*, is gestorven 1629.
Henricus Gesteranus, 1629. van *Doveren* en *Genderen*, gestorven 1631.
Nicolaus Enten, 1634. vertrokken naar *Workom*. 1642.
Jacobus Baalde, 1642. van *Brukum* en *Kerkwyk*, gestorven 1659.
Jacobus Cuperus, *Joh. Fil* 1660. vertrokken naar *Maasland-sluys*. 1673.
Samuel Ponte, 1673. van *Druyten*, vertrokken naar *Nieuwpoort*. 1676.
Roseus Ketelanus, 1677. geweert 1682.
Johannes van Es, *Marci Fil*. 1683. van *Rossum*, vertrokken naar *Schoonboven*. 1692.
Fredericus Montanus, *Arnoldi Cognat*. 1693.
Franciscus Grootvelt, zedert 1702.

DE STAD WORKOM, IN HOLLAND.

A. Rademaker fecit

WORKUM van de Waterzy

DE Stad *Workom*, wierd van ouds *Woudrichem* genoemt, welke naams oorsprong onbekend is (*), Dezelve is geleegen aan de *Merwe*, of *Maas* en *Waal*, in een zeer vrugtbaare Landsdouwe, schuyns tegen over en in 't gezigte van de Stad *Gorkom* en 't Huys *Loevestein*, in 't Land van *Altena*, van 't welke zy de Hoofdstad werd gereekend. Dit Land van *Altena* heeft zynen naam ontfangen van een zeeker oud Kasteel, mede

(*) S. van Leeuwens Batavia Illustrata, pag. 197.

mede aldus genoemt, wiens vervallene muuren thans nog in weezen zyn. Van ouds wierd het zelve *Outhena* (*) of *Holtena* genoemt, mogelyk om de meenigte van Hout en Boomen, welke daar ſtonden (†). Deze Stad en Land hebben van ouds, immers al in den Jaare 1150. aan de Heeren *van Hoorne* toebehoord, dewelke naderhand den Tytel van *Graven* hebben aangenomen. Voor dezen is het zelve een Leen van de Graven van *Cleef* geweeſt; dog in den Jaare 1332. heeft *Willem* de *Goede*, Graaf van *Holland*, den grondeigendom dezer Heerlykheid gekogt, van *Diederik*, Grave van *Cleef*, zedert welken tyd het een Leen van de Graaflykheid van *Holland* is geweeſt. Het zelve is in handen van de Graven *van Hoorne* geweeſt, en tot den Jaare 1600. bezeeten; als wanneer *Walburg* van *Nieuwenaar*, Weduwe van *Philip van Montmorency*, Graaf van *Hoorne*, (dewelke in den Jaare 1568. door de wreedheid van den Hertog van *Alba*, te *Bruſſel* wierd onthooft;) deze Stad en geheele Heerlykheid aan de Staaten van *Holland* en *Weſtvriesland* heeft verkogt, voor de ſomma van negentig duizent Guldens; zedert welken tyd het een Frontierſtad van *Holland* is geworden, en deswegen ook verſterkt.

In den Jaaren 1322. zyn de Heeren *Johan van Arkel*, en *Willem van Hoorne*, oudſte Soon van Gerard, Heere van *Altena* en *Woudrichem* met malkander over een gekomen, nopende den Toll, de Viſſcherye, &c. als volgt (‡):

„ De Heer van *Arkel* en zyn Poorters zullen vry zyn, op den Tol te „ *Workom*, en die van *Workom* Tol-vry reyſen, te water en te landt tot „ *Gorinchem*. Met Scheepenen-Brieven ſal men over en weêr in beyde „ de Heerlykheden rechten. De Heere *van Arkel*, noch Poorters van „ *Gorinchem*, noch haar goedt, mag men te *Workom* noch in 't Landt van „ *Altena*

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 14.

(†) Boxhorn Tooneel, pag. 299.

(‡) Abr Kemp Beſchryvinge van Gorinchem, pag. 64.

„ *Altena* befetten, ten waar zy 't overgegeven hadden, voor twee Sche-
„ penen van *Workom*, of vier Wethouders ten platten Lande, en over
„ dwars-nacht recht doen, 's gelyks die van *Workom* te *Gorinchem*, en in
„ den Schependom. De Heer *van Arkel* heeft den opflag met fyn Veir
„ van der fpliff' te *Workom*, tot *Sleeuwyker* Kerk toe, ook alle Visferyen
„ en Water aan beyden zyden der *Merwen*, van de halve *Lingen*, tot
„ *Schelluiner*-floot toe. *Hoorne* fcheld *Arkel* quyt, de Manfchap, die hy
„ en fynen Vader van d'Heer *van Arkel* plachten t'eysfen. Defe Brief is
„ by hen beyden, en *Willem*, Graaf van *Henegouw* en *Hollandt*, (byge-
„ naamt *de Goede*,) *Jan* Heere van *Heusden* Knape, en *Willem van Duven-*
„ *voorde* Ridder, bezeegelt in 't Jaar 1322. op onfer Vrouwen *Lichtmis-*
„ *dag*, den 2 van Sprokkel-maandt.

In de *Haagfche-Reekenkamer*, in 't Boek geteekent *Tollen*, *fol.* 22. 23. eindigende in den Jaare 1358. ftaat geteekent (*), 't Recht van de vier *Markt-Tollen* tot *Workom*, den Heere *van Hoorne* toebehoorende, en van den *Markt-Tol* te *Giefen*. Voor eerft, wat 'er van allerhande Waaren gegeven werd. In de vier Markten te *Woudrichem* (of *Workom*,) is niemand vry, dan de Poorters van *Workom*. Die van *Dordrecht*, wat zy gelaaden hebben, geven van 't Schip niet meer dan eenen *Vlaamfchen* . . . . . De *Palm-markt* te *Workom*, gaat in op Dingsdag-Avond na *Half-Vaften*. De *St. Jacobs-Markt*, drie dagen voor *St. Jacobs-Avondt* in *Hooymaand*. De *Markten* van *Onfer Lieven Vrouwen Geboorte*, drie dagen voor *Onfer Vrouwen-Avond*. De *Koude-Markt* drie dagen voor *St. Lucas-Avond*, in *Wynmaand*. Op de Avonden van de Santen *Margriet*, *Vrouwen* en *Lucas*, is 't vol Markt, en dan verkondigt men den prys van 't Geld. De *Markt* van *Giesfen* gaat in, drie dagen voor *St. Margrieten-Avond*, en daar is niemand vry, dan de Poorters van *Workom* en *Heusden*; en van alle goed ontfangt men als dan den Toll te *Workom*.

Wat vryheid die van *Workom* omtrent het Veer te *Gorkom* genieten, is in de voorgaande Verhandelinge aangeweezen.

Ten

(*) Abr. Kemp Befchryvinge van Gornichem, pag. 86.

Ten tyde van Hertog *Albert van Beyeren*, namentlyk in den Jaare 1392. wierd *Alydt van Poelgeest*, van Edele afkomst, schoon en verstandig, en de Byzit van den voorsz. ouden Hertog, by nagt in den *Haag* vermoort, beneffens *Willem Kuyser*, die Hofmeester was, en haar poogde te beschermen. Dit geschiede op het *Buitenhof*, en de plaats wierd daar na met een blaauwe steen geteekent. De oorzaak van dezen moord, houd men te zyn Heer *Jan van Arkel*, welke den Graaf tegens zynen Soon opstookte, en daar door zyn eigen val bevorderde. Want *Alydt van Poelgeest* 't herte van Hertog *Albert* bezittende, bestierde alles ten Hove tot voordeel van haare Vrienden; daar door zy haar den haat, niet alleen van 's Vorsten Soon, *Willem* Graaf van *Oostervant*, maar ook van veele Edelen op den hals hadde gehaald; 't welke haar ook het leven kostede. Hertog *Albert* den moord van haar, en van den Hofmeester willende wreeken, poogde deszelfs oudste Soon *Willem* hem daar van af te houden; dog zulks mislukkende, namen de beschuldigde Edelen de vlugt, en *Willem* haar volgende, weeken zy t'zamen op 't Huys *Altena* of *Outbena*; welk Kasteel Hertog *Albert* wel eêr van den Heere *van Hoorne* verkreegen, en aan zynen Soon *Willem*, Graaf van *Oostervant* gegeven hadde. Ondertusschen stookten de geene, die by Hertog *Albert* gebleven waren, den zelven niet weinig op, tegens deszelfs Soon, en de geweekene Edelen; omtrent welke tweedragt te voeden, Jonkheer *Jan van Arkel*, Heer *Otto's* Soon, Steedehouder en Tresorier van *Holland*, wel het meeste kwaadt deed.

Hertog *Albert* besloot dierhalven tot dat uiterste te komen, van zynen Soon, beneffens de andere gebanne Edelen, uit zyne Landen en Heerlykheden te verdryven; tot welken einde hy in *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland* een talryke meenigte van Volk vergaderde, zoo wel Edele, als gemene, uit alle de omleggende Steeden en Dorpen; over welken hoop hy aan *Coenraadt Kuyser*, den Soon van den vermoordden *Willem Kuyser*, het

het bevel opdroeg. Deze hadde magt en last van den Hertog, in wiens naame hy alle de Slooten en Kasteelen van de gebanne Heeren verwoestede; 't welke ten eersten aan de Huyzen te *Hodenpyl*, *Duyvenvoorde*, *Santhorst*, *Heemsteede*, *Warmondt* en *Paddenpoel*, den Burggraven van *Leyden* toebehoorende, geschiede.

Hertog *Albert* de *Merwe* optrekkende, met een groote Krygsmagt, kwam 's daags na *St. Pieter* en *Paulusdag*, in den Jaare 1393. te *Gorkom*; daar hy door Heer *Otto* van *Arkel* zeer minzaam wierd ontfangen. Den volgenden dag trok hy naar *Workom*, en van daar naar *Altena* of *Outhena*, 't welke hy terstond beleegerde.

Hertog *Willem*, Graaf van *Oostervant*, het Slot van alle de noodige Mond- en Oorlogs-behoeftens voorzien hebbende, alvoorens zyn Vader daar voor kwam, hadde de bewaaringe van dien ter beschherminge van zyne getrouwe Vrienden gelaten, en begaf zig naar *'s Hertogenbosch*. De Borgzaaten, welke de verdeediginge hadden aangenomen, deeden haar best daar toe; tegens de aanvallen van Hertog *Albert*, die het Slot dagelyks deed bestormen.

Terwyle de zaaken dus stonden, kwam Hertog *Jan van Beyeren*, Elect van *Luyk*, die mede Hertog *Alberts* Soon was, beneffens de Raaden der Provintie van *Henegouwen*, daar tusschen, en bewerkten een verzoeninge, tusschen zynen Vader en Broeder, beneffens de beleegerde Heeren, op den Huyze *Altena*, dewelke zig beneffens het Slot aan Hertog *Albert* zouden overgeven. behoudens Lyf en Goed. Dit gedaan zynde, wierden de gevangene Heeren in veiligheid naar *'s Hertogenbosch* geleid, by den Grave van *Oostervant*, welke haar op *St. Margarethen-dag* ontfing. Hertog *Albert* van het Slot meester zynde, deed het zelve verwoesten, behalven de twee groote Toorens. Ondertusschen week Graaf *Willem van Oostervant* naar *Vrankryk*, daar hy door *Carel* de Sesde, Koning

van *Vrankryk*, wel wierd ontfangen (*); door wiens bemiddelinge alle verdere verschillen tusschen hem en zyn Vader wierden vereffent.

In den Jaare 1460. wierd de Stad *Workom* met een Bolwerk en Poorten versterkt.

Zes Jaaren daar na, heeft *Jacob*, Heere van *Hoorne* en *Altena*, aan die van *Workom* verscheide Privilegien en Vryheeden verleend, begreepen in hondert en zeven en twintig Artykelen; welke Privilegien Vrouwe *Maria van Bourgondien* in 't zelve Jaar by opene Brieven heeft bevestigt.

In den Jaare 1511. hebben de *Geldersche*, door de onagtzaamheid der Borgeren, in 't bewaaken der Stad, dezelve by nagt met ladders beklommen, en den Heere *van Hoorne* gevangen genomen; dewelke zig zelve en zyne Onderzaten met een groote somma gelds heeft moeten rantsoeneeren (†).

Workom is thans, als een gewigtige Frontier-Stad van *Holland*, zeer wel versterkt. In het Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *Westvriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. staat *Workom* of *Woudrichem* aangeslaagen voor 156 Huyzen, en de Banne van *Woudrichem* voor 554 Morgen 250 Roeden Lands, betaalende t'zamen met de Heerlyke Goederen Jaarlyks 2719. Guldens 15 Stuyvers.

Onder *Workom* en *Altena* behooren, volgens *W. van Gouthoeven*, het Slot *Loevestein*, gelegen op de uiterste punt van den t'zamenloop van *Maas* en *Waal*, *Almkerk*, *Gyssen*, *Ryswyk*, *Neereyl*, *Opeyl*, *Uytwyk*, *Waarthuysen*, *Emmichoven*, *Sleeswyk*, *den Hil*, &c. (‡).

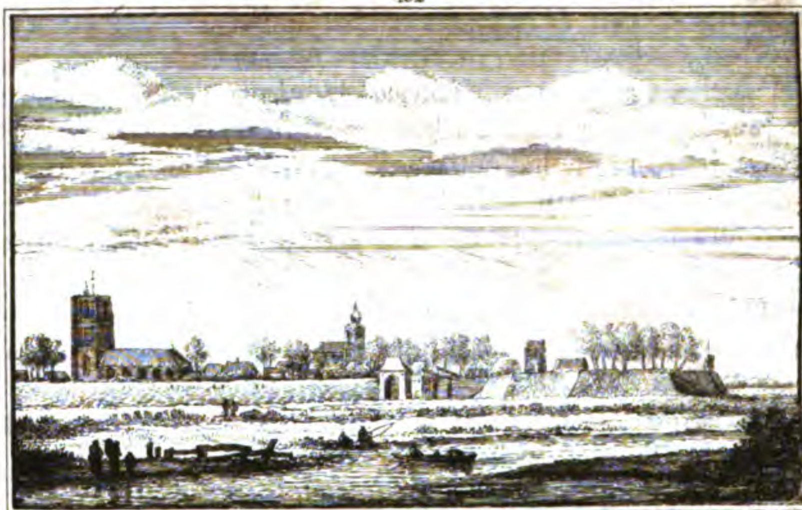
In de voorgaande 161. Afbeeldinge vertoond zig de Stad *Workom* in een fraay Gezigt aan de *Waalkant* of *Waterzyde*, en

(*) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 407. 408.

(†) Boxhorns Tooneel, pag. 299.

(‡) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 90.

en in de 162. die hier tusſchen gevoegt is zoo als dezelve uit den ouden Ban tegens deszelfs net beplante Wallen aan de *Landzyde* te zien is; zeer cierlyk door den Konſtryken *Abraham Rademaker* na 't leven geſchetſt.

WORKUM van de Lantzy.

De 163. Afbeeldinge van den zelven Meeſter hier agter geplaatſt vertoond een fraay gezigt van *Workom*, aan de Veſt, en om de uitmuntende groote Kerk en Tooren van na by te zien, zoo als dezelve waren in den Jaare 1616. Wanneer dezelve eigentlyk geſtigt zy, is my niet gebleeken; dog het gemeene zeggen is, volgens *H. van Heusden* (*), dat ze door *St. Suidbertus*, de Preek- en Reys-geſel van *St. Willebordus*, gebouwt en ingewyd zoude zyn. Het begeven van deze Kerk, plagte aan den Prooſt van *St. Salvators-kerk* te *Utrecht* toe te komen;

(*) Oudheeden Derde Deel, pag. 581.

komen; vermits het Deekenschap van *Workom*, of de Heerlykheid van *Altena*, onder de Proosdye van *St. Salvator* behoorde. Zedert de Reformatie behoord deze Kerk, onder de Classis van *Gorkom*, den derden Ring, van *Altena* genoemt; en de Gereformeerde Godsdienst is aldaar van den beginne af aan, tot nu toe, door de volgende Predikanten waargenomen:

Gualtberus de Roy, 1589. vertrokken naar *Leyden*.	1588.
Gerardus van Blokhoven, 1588. van *Heusden*, vertrokken naar *Utrecht*.	1590.
Otto Tonsor, van 1590 tot	1597.
Gideon van Sonnevelt, 1598. vertrokken naar *Delf*.	1618.
Petrus Loorius, 1625. van *Asperen*, uitgedient	1641.
Nicolaus Enten, 1642. van *Arkel* gestorven	1651.
Arnoldus van Elten, 1652. van *Aalburg*, gestorven	1661.
Guillelmus Walraven, 1662. gestorven	1683.
Cornelius van Bleyswyk, 1683. van *Thiel*, vertrokken naar *Delft*, Gasthuys-Kerk	1701.
Johan Petrus Cantzius.	1709.
Gerardus Stampioen, zedert	1710.

Van ouds hebben te *Workom* twee Kloosters gestaan, het eene voor Manspersoonen, van den *Kruys-Heeren* Orden, daar van in de Jaarboeken op 't Jaar 1481. werd gewag gemaakt; en 't andere voor Vrouws-persoonen, namentlyk Nonnen van *St. Dominicus* Orden.

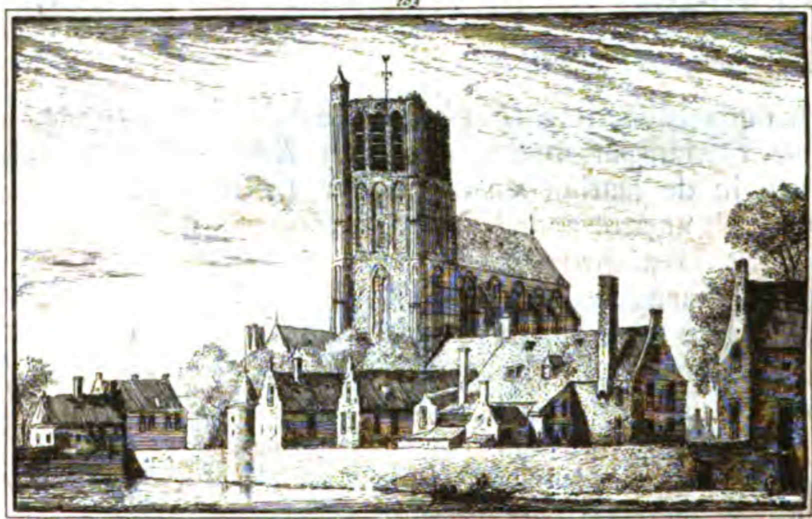
Men vind aangeteekent, dat *Jacob*, eerste Graaf van *Hoorne*, en Heere van *Altena*, naderhand de Minnebroeders-kap heeft aangetrokken. Toen deszelfs jongste Soon *Jan van Hoorne*, in den Jaare 1484. Bisschop van *Luyk* was geworden, en deswegen in den Jaare 1486. zyn eerste Misse deed, heeft de Vader als Minnebroeder en Diaken het Euangelie gezongen, en is in den Jaare 1505. gestorven.

Workom, komt in de oude Schriften voor, onder de benaaminge van *Waldrichesbem*, 't welke zoo veel is als *Waldrichsbem*; en vermits *Waldrich* een zeer gemeene oude *Duytsche* naam is; beteekenende zoo veel als *Woudt-ryk*; zoo zoude het wel

wel konnen zyn, dat door *Walrichefschem*, in de oude Lyst der Goederen, welke omtrent 866. aan *St. Martens-Kerk* te *Utrecht* plagten toe te behooren (*), de Stad *Workom* verstaan werd; nademaal de naame *Walderik*, door verloop van tyd en in latere Eeuwen in *Woudrik* is verandert, en op dien voet is ook van *Waldrichshem*, *Woudrichem* gemaakt, 't welke allengskens door verkortinge in *Workom* is verandert. De afkomst dezer benaminge is zeekerlyk dezelve, als van *Waldrichsem*, een Stad in *Vriesland*, dewelke naderhand ook by verkortinge *Workom* is genoemt (†); en beide deze Steeden hebben deze benaaminge zedert tot nu toe behouden.

(*) Boxhornii Theatr. Hollandiæ, pag. 34.

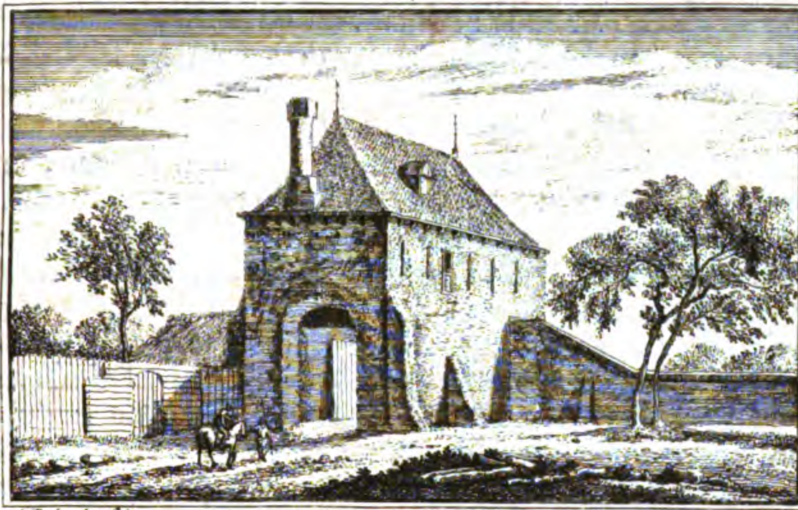
(†) H. van Heusdens Oudheden, Derde Deel, pag. 581.

WORKUM aan de Vesten

HET

HET STEEDEKEN LEERDAM, IN HOLLAND.

POORT tot LEERDAM

BY geleegenheid, dat de Konstryke *Abraham Rademaker* ons, in de 164. Printverbeeldinge, het Gezigte van een zeer geestig oud Poortje van *Leerdam* vertoond, gelyk het zelve zig van binnen opdoet, zullen wy hier 't eene en 't andere van dit Steedeken aanteekenen.

Leerdam is een zoet Steedeken in *Holland*, niet verre van de grenzen van *Gelderland* en 't Stigt van *Utrecht*, geleegen aan de *Linge*, omtrent een halfuur van *Asperen*, en even zoo verre van *Heukelom*, welke drie Steedjes t'zamen een Driehoek uit-

uitmaken. *Leerdam* legt in 't langwerpig Vierkant, en schoon van weinig aanzien, is nogtans met den Tytel van een *Graafschap* vereert. Dit Steedjen is een gedeelte van 't Oude Graafschap van *Teysterbandt*, 't welke by deszelfs scheuringe aan 't Huys van *Arkel* is gekomen, welke het als Leen uitgaven.

Betreffende de Naams-oorsprong van *Leerdam*, zoo brengt *Abr. Kemp* (*) als een gissinge voort, of dezelve niet van de *Leeders* of *Ladders* zoude konnen zyn ontstaan, welke de Heeren van *Arkel* in haar Waapen gevoert mogten hebben? En dat de Naam alzoo zoo veel zoude zyn als verkort *Leederdam*; maar nademaal *Kemp* geene bewyzen bybrengt, dat de Heeren van *Arkel* zulk een Waapen zouden gevoerd hebben, en de afkomst dezer Heeren in 't geheel met veele verdigtzelen bezwalkt is, zien wy billyk daar van af. Insgelyks schynt de andere Naam-reeden, door *Kemp* bygebragt, als of *Leerdam*, zoo veel zoude zyn als *Lee-dam*, als zynde een der *Leeden* van 't Land van *Arkel*, gelyk het Land daar van nog den naam van *Leede* draagt, is mede zeer bedenkelyk. De Geleerde *Alting* (†) zegt, dat een zeeker Riviertje aan de regterkant van de bogt, welke door de *Linge* gemaakt werd, den naam draagt van de *Lee*, of *Lea*, 't welke aanleidinge tot den Naame *Leerdam* zoude gegeven hebben; en dit zoude ook de oorsprong van den Naam *Leerbroek* zyn. Want schoon men *Leerdam*, als een verkortinge van *Lingerdam* zoude konnen aanzien; nogtans houd hy het met de afleidinge van de *Leé* of *Leede*; te meer, nademaal *Leerbroek* van dezelve afkomst schynt, en nogtans niet de minste gemeenschap met de *Linge* heeft. Dit heeft *H. van Heusden* (‡) mede tot de gedagten gebragt, dat 'er

(*) Beschryvinge van Gorkom, pag. 12.

(†) Notit. Germ. Infer. Pars II. pag. 111.

(‡) Oudheden, Tweede Deel, pag. 347.

'er omtrent de Kromte van de *Linge*, aan de regterzyde van die ſtroom, een Riviertje heeft geloopen; 't welke de *Lee* of de *Leede* wierd genoemt, en dat dit aan de Naamen *Leerdam* en *Leerbroek* zoude blyken.

Ondertuſſchen dunkt ons des Naams oorſprong, volgens de afleidinge van *Boxbornius* (*), veel natuurlyker, zeggende:

„ *Leerdam* heeft den Naam van de Rivier de *Linge*, zynde „ in 't kort gezeid zoo veel als *Linger-dam*; en dat de *Linge*, „ om haare langte dus genoemt werd; waarom *Jan Ger-* „ *brandtſe van Leyden* dezelve ook dikwils de *Lang* noemt".

Van deze gedagten zyn ook *Simon van Leeuwen* (†) en *Lud. Smids* (‡), namentlyk, dat *Leerdam* zynen naam verſchuldigt is aan de *Linge*, en eigentlyk zoo veel beteekent als *Linger-dam*, 't welke thans by verkortinge ſlegts *Leerdam* werd genoemt; en *S. van Leeuwen* voegt daar by, dat dit Steedjen zyn gebied heeft over de Rivier, daarom het Land van *Dam* genoemt. En volgens den neerſtigen *W. van Gouthoeveu* (§), behooren onder *Leerdam*, ook *Schoonrevoort*, *Benskop* en *Akoy*.

Volgens *Abr. Kemp* (a), zoude *Fop* van *Arkel*, Heer *Heymans-Soon*, omtrent den Jaare 1000. behalven de verbeteringe van zyn Hooft-Dorp *Arkel*, nog vier ſchoone Dorpen op eene ry langs de *Linge* geſtigt hebben, welker eerſte Letters A. R. K. E. L. t'zamen den naame van *Arkel* zouden hebben uit-

(*) Tooneel van Hollandt, pag. 383.

(†) Batavia Illuſtrata, pag. 197.

(‡) Schatkamer, pag. 194.

(§) Byvoegſelen tot de Holl. Chronyk, pag. 86.

(a) Pag. 14.

uitgemaakt, namentlyk *Arkel*, *Rietvelt*, (nu een gehucht;) *Kedichem*; (verkort *Kekum*;) *Eterwyk*, (nu *Osterwyk*;) en *Leerdam*, daar na tot een Stad en Graafschap verbeterd, het aller Oostelykste leggende; by sommige *Leerbroek* genaamt, dog te onregt, zegt de meergemelde *Kemp*; dog dit alles word door hem zonder bewys van eenig oud Schryver voortgebragt, zoo dat daar op geen staat gemaakt kan worden. Ziet het geene de schrandere *H. van Rhyn* (*) hier over aanteekent.

De neerstige *W. van Gouthoeven*, *M. Z. van Boxhorn*, en *Simon van Leeuwen* zeggen, dat *Leerdam*, en deszelfs onderhoorigheeden, door *Jan*, Heere van *Arkel*, als Leen opgedragen is, aan zynen Soon *Folpert*; en de oude Historieschryvers poogen ons wys te maaken, dat deze *Folpert*, beneffens deszelfs Soon *Pelgrom*, om haar Godloos leven, in den Jaare 1167. met Lyf en Ziele door den Duivel zouden zyn weggevoert; 't welke *Wagtendorp* in zyn *Rym-Chronyk* voor goede munt heeft aangenomen, dog de geestige *G. van Spaan* (†) dryft 'er niet zonder reeden den spot mede. Dog 't zy daar mede zoo als het wil, na den dood van *Folpert* voorgemeld, kwam dit Leen wederom aan 't Huys van *Arkel*, en bleef daar onder tot omtrent den Jaare 1410. als wanneer *Maria*, de Dogter van *Jan*, den laatsten Heere *van Arkel*, met Jonker *Jan van Egmondt* trouwde, en hem *Leerdam* ten houwelyk aanbragt. Volgens *Abr. Kemp* (‡), is dit de korte inhoudt van derzelver Houwelyksche Voorwaardens:

„ *Johan*, Heer van *Egmond* en *Yſſelſtein*, maakt yder kenlyk, dat hy een huwelyk aangaat, met d'Edele Jonkvrouwe „ *Maria van Arkel*. Hy togtigt haar met 1000. *France* Kroonen, Jaar-Renten, op zyn Goeden uit Land van *Yſelſtein*, „ om

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 347. §. 2.

(†) Beschryvinge van Rotterdam, pag. 72. &c.

(‡) Pag. 171.

„ om dezelve 1000 *France* Kroonen by haar alle Jaar gebeurt
„ te werden, zoo lang zy leeft. En tot voltrekking van 't
„ bewysd binnen 's Jaars te doen, belooft, tot vermaning van
„ Hertog *Reynald*, binnen *Nieumegen* of *Aarnem* te komen,
„ en van daar niet te scheiden, tot dat bewys vastelyk voldaan
„ is. Gedaan op *St. Jans*-geboorte-dag, mid-zomer 1409 ".

Van hem is deze Heerlykheid aan deszelfs Soon *Willem van Egmondt* en zyne Nazaaten gekomen. Vervolgens is *Frederik van Egmondt Willemszoon*, in den Jaare 1492. geworden, d'eerste Graaf van de Steede *Leerdam*, en derzelver onderhoorigheden. Deze overleeden zynde, in den Jaare 1503. is dit Graafschap gekomen aan *Floris van Egmondt*, welke overleed in den Jaare 1539. nalaatende *Maximiliaan van Egmondt*, zynen Navolgers. Deszelfs eenige Erfdogter was *Anna van Egmondt*, die in den Jaare 1558. kwam te sterven, en het Graafschap van *Leerdam* by Testament besprooken heeft aan haaren Soon *Philip Willem*, Prins van *Oranjen*. Deze overleeden zynde, heeft *Leerdam* nagelaaten aan zynen Broeder *Maurits*, Prins van *Oranje*. Deze heeft het Graafschap gemaakt aan zynen Broeder *Frederik Hendrik* van *Oranje*, zedert welke tyd het zelve aan 't Huys van *Oranje* is gebleven.

Tot *Leerdam* heeft eertyds een oud en sterk Kasteel gestaan, dog het zelve legt zedert lange Jaaren onder de voet, en geheel geruïneert.

In den Jaare 1496. rees 'er oorlog, tusschen de *Hollanders* en de *Gelderschen*; geduurende welke de Heere van *Ysselstein* veele uitvallen in *Gelderland* deed, en in een veldslag wierden veele *Nymweegers* verslaagen. De *Geldersche* hier over niet weinig gestoort, hebben de Stad en 't Kasteel van *Leerdam* aangetast, en ook verovert; waar na zy uit dezelve door geheel *Holland* gingen rooven, branden en blaaken. Hertog *Albert* van *Saxen* dit verstaande, is met groote magt te *Gorkom* gekomen, heeft sterke bezettingen binnen de Steeden *Asperen*

en *Heukelom* gelegt, en omtrent *Leerdam* een ſterk Blokhuys doen opſlaan; daar mede hy de *Gelderſche* inſloot, zoo dat ze nergens uit nog in konden; daar door zy eindelyk genoodzaakt wierden zig in 's Hertogs handen over te geven, behoudens lyf en goed, en zyn vervolgens uitgetrokken.

In den Jaare 1579. heeft *Cepin Vitellius*, met 15 Vaandelen *Switſers* en eenige *Spanjaarden*, *Leerdam* zeer geſtreng beleegert, ook met twee ſtukken zwaar geſchut de Muuren zoodanig beſchooten, dat de Stad zig aan hem overgaf.

Petit zegt, dat *Leerdam* in oude tyden, gedurende de *Gelderſche* Oorlogen, zoo dikwils verwoeſt is geworden, dat het de moeyte niet waardig wierd geoordeelt om dit Steedjen t'elkens te herbouwen; en hy voegt daar by, dat in zynen tyd, omtrent den Jaare 1615. de Muuren nog half vervallen lagen.

Volgens *H. van Heusden*, is *Jan*, de laatſte Heere van *Arkel*, geſtorven in den ouderdom van 65 Jaaren, en in 't Choor der Kerke te *Leerdam* begraven. Op deszelfs zark ziet men, behalven deszelfs Geſlagt-Waapens, het volgende *Latynſche* Grafſchrift uitgehouwen (*):

Vermibus hic donor, & ſic oſtendere conor,
Et ſicut (†) hic ponor, ponitur omnis honor.
Si quis eris qui tranſiris, ſta, reſpice, plora,
Sum quod eris, quod is ipſe fui; pro me precor ora.

Waar van dit den Zin is: „ Ik ben een ſpyze der Wormen, „ en daar mede is alle myne eere verdweenen. Al wie gy zyt, „ die hier voor by gaat, ſtaat ſtil, beſchouwt my, en weent: „ Ik ben 't geene gy zult worden, en 't geene gy zyt ben ik „ geweeſt. Bid voor my, dat verzoeke ik ".

In

(*) Oudheeden, Tweede Deel, pag. 346.

(†) Waarſchynlyk zal het moeten zyn: *Quod velut hic ponor*, zegt *H. van Heusden*.

In gevolge van 't Quohier over geheel *Holland* en *Westvriesland* zedert het redres van den Jaare 1632. zyn de Huyzen en Landen niet geexpresseert; maar beneffens de Heerlyke Goederen t'zamen getaxeert, op 5491. Guldens 8 Stuyvers 1 Penning.

Zedert de Reformatie behoord de Kerk te *Leerdam*, onder de Classis van *Buuren*, (welke tot den Jaare 1603. onder de Classis van *Gorinchem* geweest is;) en de Predikdienst is aldaar tot nu toe by de volgende Predikanten waargenomen.

Joost de Jonge, 1573. door de *Spanjaarden* opgehangen,	1574.
Arnoldus Embricensis, 158 . van *Wassenaar*, gestorven	158 .
Johannes Martini,	1587.
Theodorus Stlinginius, 1589. vertrokken naar *Veenendaal*,	1592.
Albert Jansz. Schagen, 1593. geweerdt	1594.
Matthias Bartholomeus Schaats, 1594. van *Edam*, gestorven	1603.
Thomas Hessing, 1604. van *Heusden*, gestorven	16 ..
Johannes Mulhoven.	(1619.)
Paulus Colonius, 1620. van *de Graaf*, gestorven	1653.
Paulus Colonius, *Pauli Fil.* 1648. vertrokken naar *Harderwyk* 1657. (de tweede Predikant.)	
Henricus Weymans, 1655. van *Heenvliet*, vertrokken naar *Rotterdam*,	1659.
Guillelmus Fabius, 1957. van *Benthuysen*, vertrokken naar *Delf*,	1667.
Henricus Alutarius, 1659. van *Sleewyk*, gestorven	1687.
Petrus Wittewrongel, 1669. van *Berkel*, gestorven	1674.

Gerardus Blotenburg, 1675. van *Asch*, vertrokken naar *Amersfoort*, 1681.

Ægidius van den Bogaard, 1681. van *Princeland*, gestorven 1698.

Nicolaus Santvooot, *Abr. Fil.* 1687. van 's *Gravenmoer*.

Thomas Bolwerk, *Doctor Philosophiæ*, 1699. van *Beusechem*, 1712.

Johannes Bacchine, 1713.

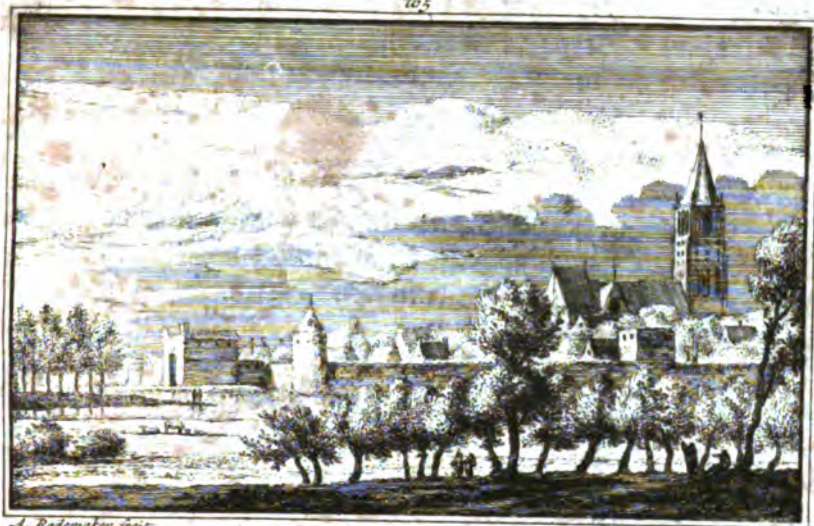
Theodorus ab Eybergen, 1719.

Abraham Jacob Sluyter, 1719.

Hizkias Bogaardt, zedert 1710.

HET

HET STEEDEKEN HEUKELOM, IN HOLLAND.

HOEKELUM

HET tegenwoordige Steedje, waar van ons in de 165. Printverbeeldinge een fraay gezigt vertoond werd, is geleegen in *Holland*, in 't Land van *Arkel*, aan de Rivier de *Linge*, niet verre van *Leerdam* en *Asperen*. Het zelve is klein van begrip, dog zeer oud, en ouder als de twee laatstgemelde Plaatzen. Zommige willen, als of het zynen Naame van *Hercules* ontleend zoude hebben; dog dit schynt meest te steunen op de oude beuzelpraatjes der oude Heeren van *Arkel*, welke men ons voor een zoort van Reuzen wil opdringen, die den

ster-

ſterken *Hercules* ſcheenen te willen navolgen (a); maar deze verdigtzelen hebben wy reeds hier vooren van de hand geweezen.

Indien men ſtaat kan maken op eenige gelykheid of overeenkomſt van den Naame, zoo zoude *Heukelom* ten minſten in den Jaare 784. reeds in weezen geweeſt zyn, vermits zommige het op dit Steedje toepaſſen, 't geene de oude Hiſtorie-Schryver *Regino* (b) van *Huculim* verhaald; namentlyk, dat het door *Carel* de *Groote*, om de wederſpannigheid en rebellie van de *Neder-Saxen* te beteugelen, beneffens andere omleggende Plaatzen overvallen en verwoeſt is. Zyne woorden luiden in 't *Nederduytſch* aldus:

„ *Carel* trok in *Saxen*, vermits het wederom was opgeſtaan, „ beneffens een gedeelte van *Vrieslandt*; en hy kwam tot aan „ *Huculim*, 't welke hy rontom trok, en alles in 't ronde ver- „ woeſtede ".

Dog wie zal ons zeggen, of hier door *Heukelom*, daar wy thans van handelen, verſtaan werd? Nogtans heeft zig de vermaarde *S. van Leeuwen* (c) dit vaſtelyk verbeeld, waarom hy *Regino* beriſp, dit Steedjen kwalyk *Huculim* te hebben genaamt, zoo als hy veeltyds de Naame van de plaatzen, zonder opmerkinge in 't ruw ter nederſteld. Ondertuſſchen doed *van Leeuwen* zelve zoo met het Jaargetal, en ſteld by de Beſchryvinge van het Slot te *Heukelom* (d) 1284, in de plaats van 784. Dat *Regino* hier ons *Heukelom* zoude meenen, werd door den ſchranderen *H. van Rhyn* (e) mede voor waarſchynlyk gehouden.

(a) L. Smids Schatkamer, pag. 137. S. van Leeuwen's Batavia Illuſtata, pag. 198.
(b) Ad Annum DCCLXXXIV.
(c) Batavia Illuſtrata, pag. 198.
(d) Ibid. pag. 1301.
(e) Oudheden, Tweede Deel, pag. 350.

den. Maar nademaal het Slot te *Heukelom* veel later, en eerst omtrent, of na den Jaare 1200. gestigt is; volgens *W. van Goutboeven* (a), *M. Z. van Boxhorn* (b), en zelfs *S. van Leeuwen* (c), en *H. van Heusden* (d); daar op de Heeren van *Heukelom* altyd haare Residentie plagten te houden; zoo kan het gemaklyk de gedaante van een van de alleroudste Slooten van *Holland* gehad hebben, vermits de meeste later gebouwt zyn; zonder dat men dien ouderdom tot de agtste Eeuwe, of nog vroeger behoeft op te veizelen; veel minder aan de beuzelpraat eenig geloof te slaan; om den oorsprong by de zogenaamde *Vier Heems-kinderen* te zoeken;

„ Welker Historie, (zegt *Abr. Kemp* (e);) hoe wel by „ onzen Schryver verciert geagt, nogtans by hem, en zelfs „ by die van den Huyze van *Arkel*, eenige schitteringe van „ waarheid heeft behouden, alzoo d'een die zyn Historie, „ d'ander op haar aal-oude Huys te *Heukelom*, in afbeeldzel, „ zittende op het Rosbeiaard, vertoonen ".

Dog deze sprookjes zyn bekwamer om kinderen mede te paaijen, dan luiden van doorkneede harssens. Dezelve *Abr. Kemp* (f) steld ook, dat Heer *Jan van Arkel*, de vyfde na zyn reekeninge, *Heukelom* omtrent den Jaare 1076. gebouwt zoude hebben; dog al mede zonder genoegzaam bewys.

De gewaande overgroote ouderdom van *Heukelom* schynt ook

(a) Pag. 86.

(b) Toonneel van Hollandt, pag. 307.

(c) Pag. 198. en 1301.

(d) Oudheden, Tweede Deel, pag. 350.

(e) Beschryvinge van Gorinchem, pag. 3.

(f) Beschryvinge van Gorinchem, pag. 18.

ook daar door te verminderen, vermits volgens *Goutboeven*, *Boxborn*, *S. van Leuwen* en *L. Smids* (*), Heer *Otto van Arkel*, Heer *Jan* de Agtste jongste Soon, *Heukelom* als een Leen van *Arkel* in bezettinge heeft gekreegen, en omtrent den Jaare 1272. de eerste Heere van *Heukelom* is geweest; in wiens Geslagte het verscheide Eeuwen is gebleven. Het Slot dezer Heeren stond ten tyde van *Goutboeven* omtrent den Jaare 1620. een boog-scheut-weegs buiten *Heukelom* nog in weezen; dog ten tyde van *Boxborn*, omtrent den Jaare 1634. lag het reeds geheel onder de voeten.

In den Jaare 1399. verklaarde Hertog *Albert van Beyeren* die van *Heukelom*, in geheel *Holland*, *Zeeland* en *Heusden*, Toll-vry, 't welke hy haar met Brief en Zeegel bevestigde; waar van dit den inhoudt is (†):

„ *Aalbrecht*, &c. Maakt yder kenlyk, dat hy de Heer van „ *Heukelem*, en zyn onderzaten, voor deze, om meenige „ trouwe diensten; zonderling op de *Oost-Vriesen*, heeft ge- „ geven vrydom op zyn Tollen, van *Holland*, *Zeeland* en van „ *Heusden*, tot wederzeggen, en geeft hen zulks nu met dezen „ Brief voor eeuwelyk. Gedaan in den *Haag*, den 7. van „ *Wintermaand*, 1399 ".

Volgens berigt der *Chronyken*, (‡) heeft Heer *Jan van Heukelom*, omtrent den Jaare 1462. Munt geslaagen; niet onder zyn eigen stempel en Waapen, 't welke hy vermogte te doen, maar met de naam en 't opschrift van den Graaf van *Holland*, tegens alle regt en reeden. Graaf *Philip van Bourgondien* zulks niet willende gedoogen, vermaande hem verscheide maalen dit na

(*) Schatkamer, pag. 137.

(†) Abr. Kemp, pag. 144.

(‡) Boxhorns Tooneel van Hollandt, pag. 307.

na te laaten; zonder dat de Heer van *Heukelom* daar na luysterde, veel min hem eenige onderdanigheid betoonde; waarom hy door den Hoogen-Raad van *Holland* gebannen wierd, dog niet lang daar na vergiffenisse kreeg. Kort daar na trof den Heere van *Heukelom* een ander ongeluk. Deszelfs Soon *Otto*, met onderstand van zynen Oom, *Gerard* van *Cuylenburg*, maakten zig gewapender hand van *Heukelom* meester; vermits *Otto* na alle waarschynlykheid deze plaats voor een zeekere somma gelds aan *Cuylenburg* verkogt hadde. By deze gelegenheid wierd de Heere van *Heukelom*, door zyn Soon gevangen, terwyl hy de minste gedagten daar toe hadde, en aan *Cuylenburg* overgeleverd. Vervolgens leide de laatstgemelde een talryke bezettinge in het Steedjen, welker Soldaaten geheel *Holland* van daar door liepen, en al wat ze konde krygen plonderden en roofden. *Jan van Charlois*, Heere *van Arkel*, dit ongelyk met geen goede oogen konnende aanzien, beval aan den Drost van het Land van *Arkel*, zig derwaards te begeven; dewelke met hulpe van eenige Burgers van *Gorkom*, zig by nagt van *Heukelom* meester maakten, en eenige *Cuylenburgsche* Soldaaten gevangen nam. Na eenige onderhandelinge, wierd besllooten, dat *Otto* en de Heere van *Cuylenburg*, *Heukelom* aan den Graaf van *Charlois* zouden overleveren. Op deze wyze wierden beide, zoo wel Vader als Soon, om derzelver ongetrouwigheid gestraft, en van deze Heerlykheid en verdere Hoogheid berooft, en de Graaf van *Charlois* binnen *Heukelom* gehuldigt. Egter heeft Heer *Otto* naderhand vergiffenisse van zyne misdaad, en te gelyk *Heukelom* wederom verkreegen.

Deze *Otto* van *Arkel*, Heere van *Heukelom*, heeft in dato den 10 October des Jaars 1496. aan die van *Heukelom* een zeer aanmerkelyke Handvest verleend; waar van wy hier den korten Inhoud zullen mededeelen (*):

„ *Otto*

(*) Abr. Kemps Beschryving van Gorinchem, pag. 420. &c.

„ *Otto van Arkel*, Heere tot *Heukelom*, *Ammeroyen* en *Weerdenburg*, „ doet yder kenlyk, dat hy de Borgers van zyn Stad van *Heukelom* geeft, „ deze navolgende Hantvesten:

„ 1. D'Heer mag zyn onderpand voor den Tyns verkoopen, dog de „ bezitter van 't onderpand heeft zyn los 14 dagen met dubbeld geld; „ behoudens yder zyn Tyns en Jaar-geld, begeerd de Heer 't opgewonnen goed niet te houden; die 't Tyns of Jaar-geld daar op heeft, mach „ 't aanveerden voor viervoudigen Tyns, dies mag de Heer dat Jaar-geld „ afleggen als 't hem beliefd.

„ 2. Die yemands goed met regt verkoopt, mag tot los geven 1 of 14 „ dagen, en niet langer, en in 't goed met regt geschat zynde, en dat „ bezeten heeft een Jaar en zes weken, zonder van yemand binnen „ 's Lands zynde, met brieven bestoord te zyn, mag altyd houden, on- „ vermindert yder Tyns en Jaar-geld.

„ 3. D'Heer mag voor zyn schulden met d'een hand panden en met „ d'ander sluyten, aan alle gereed goed, op d'helft meer dan de schuld „ beloopt, en Schepenen mogen hem ook geen erve hooger aanschatten, „ dan d'helft meer als de schuld, en van Jaar-geld van 6 Penningen een, „ hoofdgelds.

„ 4. De Geest'lykheyd heeft gelyk recht, als de Heer van zyn Tyns- „ sen, maar van allen anderen zullen zy recht gebruycken, als d'onder- „ zaten.

„ 5. D'Onderzaten zullen met recht niet meer mogen verkoopen dan „ den dorden Penning meer haars Hoofdgelds, geschat wordende in ye- „ mands erf, d'helft meer dan 't hoofd-geld, en geschat in eenig Jaar- „ geld, van acht Penningen een, hoofd-gelds.

„ 6. Wie Vang-brieven heeft, zal die binnen 's Jaars bestooren voor „ twee Schepen, en laten 't tekenen, in 't (*Signaat*,) Wet-Boek; des „ niet doende, de Vang-brieven zyn van geender weerde.

„ 7. Niemand mag den anderen zittende houden met oude brieven, „ vorder dan haar schuld beloopt, &c. (Dit punt vervolgd met veel „ hedendaags' ongebruykelyke woorden, quaadt om te verstaan; zegt „ *Abr. Kemp.*)

„ 8. De

„ 8. De schulden aan de Heer, en verjaren niet.

„ 9. Schepenen goederen schattende, zullen 't doen op den eed, na
„ haar beste wetenschap.

„ 10. Die van schuld aangesprooken word, doende zyn onschuld met
„ eede, en d'aanlegger ten naasten recht-dage bewyzende zynen quaden
„ eed; d'eysscher zal de schuld winnen, en de schuldenaar zyn twee vin-
„ geren verbeuren.

„ 11. Schepenen mogen niet staan over Overgiften, ten behoeve van
„ (*Religieusen*;) geordende te doen; maar dezelve eenige erven binnen
„ de Heerlykhyt *Heukelom* aanbestervende, die zullenze behouden haar
„ leven lang, of mogenze verkoopen, of weggeven, aan weerlyke,
„ waar zy willen; des niet doende, zullenze komen op haar regte erven,
„ al waren die Geestelyk, behoudende die ook haar leven lang; mits
„ eindlyk komende aan de weerlyke.

„ 12. Schepenen zullen ook niet staan over giften van natuurlyke
„ (Bastarden,) Kinderen, daar de Heer by onterfd is, nog ook buiten
„ 's Lands over geen voorwaarden, ten zy by wil van de Heer; zulks
„ onwetend doende, de gift is van geender weerden. Over alle eigen-
„ dommen zal de Schout mê staan, van 's Heeren wegen, ten zy hy
„ buiten de Heerlykheid, of onwillig waar

„ 13. Schepenen zullen niet staan over overgiften van kranke luiden,
„ ten waar zy die kloek genoeg van verstand kenden.

„ 14. Yemand krank te bedde leggende, maakt zyn Testament,
„ dunkt 't gericht dat een redelyk verstand te zyn, 't zal plaats grypen,
„ anders niet.

„ 15. Die in Echtschap zitten, zullen ten hoogsten niet meer verbeu-
„ ren dan 't Lyf, en halve goed, en wettige schulde, uyt 't gemeyn
„ goed vooraf gaan.

„ 16. Yder mag zyn gestolen goed binnen d'Heerlykheid *Heukelom*
„ weer halen, zonder verbeuren, met kennis van de Schout.

„ 17. Met vechten niet meer te verbeuren dan penningbreuken, uyt-

„ gezondert dood-geslagen. En d'Heer zal geen geley geven van zyns „ onderzaten schulden, ten waar hy yemand op belofte van geleide dede „ ontbieden, om mê te spreken.

„ 18. De Richter of Bode, met twee wettige Knapen, eyst vrede, „ eenwerf, 't word geweyerd, de boete is een *Ryns*-gulden; anderwerf, „ en dorde-werf, als voren; ten vierde-maal word hem geboden vrede „ te houden van 's Heeren wegen; breekt hy die, men rechte over hem „ als vrede-breker.

„ 19. Wie over bezetting weg gaat, of goed verbrengt, pand met „ geweld, dat met allen rechten verwonnen waar, Goed gebruikt, „ dat hem met regt ontwaard is van 's Heeren wegen, de Schuts-Koy „ opbraak, en daar uyt naam, of van de Kerk-muyr bond, eer hy de „ schaade verborgde, die zyn beesten gedaan hadden, en men hem dat „ met twee wettige Knapen overtuygde, die zal 't beteren by de Heer „ en Gerechte.

„ 20. Yemand onmundige kinderen agterlatende, d'Heer en Voogt „ zalze besteden van Jaar te Jaar uyt haar goed, om den minsten pen- „ ning, en die dat doen wil, zalze hebben, mits borg voor d'opvoe- „ ding stellende. De Momboir zal de voorkeur daar in hebben, en naast „ eenig van de naasten bloede. 't Vorder goed tot der Kinderen pro- „ fyt, zal de Voogt jaarlyks rekening af doen voor d'Heer en Gerechte, „ en zal in de Voogdy blyven, tot dat de Kinderen 15 Jaar oud zyn; „ troud een dochter beneden de 15 Jaren, die Voogdy is uyt.

„ 21. Men zal den vremden bezetten man altyd recht doen, en 't „ recht leyt niet neder, uytgezeyt de vier standel-dagen van de Jaar- „ merkten, en op den dag dat men onzer L. Vrouwen Beeldt draagt, „ eenen dag daar voor, en daar na.

„ 22. Die agter uyt vaart, dat is, de Heerlykheyt met zyn goed „ ruymt, magh men houden, en die hem eenig behulp dede, en dat in „ der waarheyt zoo bevonden wiert, die zal des anderens schuldens be- „ talen, die hy in de Heerlykheid schuldig is gebleven.

„ 23. Wedervoer zyn onderzaten eenig onbehoorlyk recht, in an- „ deren Heeren Landen, men zal die Onderzaten van gelyken weder „ doen.

„ 24. Spreekt

„ 24. Spreekt yemand op de gezworens of haren dienst, dezelve zal
„ betering doen by d'Heer en Gerechte.

„ 25. Word yemand aangesproken van getuygenis', de Schout, Schepenen, en Schryver, zullen elk zyn gtuygen heymelyk hooren.

„ 26. Komt yemand in 't Gasthuys te *Heukelem*, en sterft daar, al 't goed, reet en ongereet, by dien nagelaten, in de Heerlykheid voorsz. erft op 't Gasthuys; dies zullen de Gasthuys-meesters 't Lyk eerlyk ter eyrden doen brengen.

„ 27. Schepenen zullen niet langer tuygen, nog Zegelen, dan een Jaar en 6 weken, na dat zy Schepenen geweest zyn.

„ 28. Alle Schouwen mogen de Schout en Heemraden zoo kort en lang gebieden, als 't haar nut en oirboir dunkt.

„ 29. Alle Jaar op *St. Pontiaans-dag*, (den 24 van *Loumaand*,) of binnen den eersten gericht-dag daarna, zal men 't halve gerecht van *Heukelem* verzetten, 't een Jaar vier, 't ander Jaar drie, of meer, zoo 't de Heer believen zal.

„ 30. Belooft alle dit voor hem en zyn erven eeuwelyk onderhouden te zullen werden.

„ Gegeven, in 't Jaar ons Heeren 1496. den 10 van *Wynmaand* ".

Hier volgen de punten, daar Schepenen van *Heukelem* haaren Eed op doen.

„ 1. Zullen over geen overgiften staan, of de Schout zy daar by, van 'sHeeren wegen.

„ 2. D'ouergift moet eerst op 't (*Signaat*,) Boek by den (*Secretaris*,) Geheymschryver geteykent staan, en dan opgelezen worden.

„ 3. Schepenen zullen over geen beleening van Landen staan, daar d'uitlegger van 't geld een boete op wil stellen, of eenig verband, van in eenige tyd van jaren niet te mogen lossen, ten zy by wil van d'Heer.

„ 4. Sche-

„ 4. Schepenen zullen geen Vonnissen wyzen, daarze op te Rade „ gaan, en op inleggen, of zy eerst by den Schryver op 't (Regifter,) „ Boek geschreven, of dat daar af nog toe-gedaan word.

„ 5. Zullen Schepenen ook niet staan over beleening van Rent- of „ Cyns-brieven, of Landen, daar in d'uytlegger wil hebben zal, van te „ lossen, of niet te mogen lossen, binnen, of op zekere tyd van Jaren, „ ten zy met toestaan van de Heer ".

Volgd nu 't spannen van de Vyerschaar te *Heukelem* in 't kort.

„ 1. De Schout spant de Vyerschaar, van d'Heer van *Heukelems*-we- „ gen, verbied onrust, dat niemand spreekt, dan met verlof, of zynen „ gerechten voorspraak.

„ 2. De Schout vraagt, of hy de Vyerschaar recht gespannen heeft.

„ 3. Schepenen wyzen, Ja, met eenige gebruykelyke woorden, on- „ nodig te verhalen.

„ 4. De Schout vraagt, of hem de tyd te kort viel, of hy hem ver- „ halen mag.

„ 5. Schepenen wyzen, Ja.

„ 6. 7. Schout vraagt en Schepenen wyzen, die zig niet verant- „ woord, dat men daar vervolg op hebben zal.

„ 8. 9. 10. 11. Zyn 't Schepenen-Brieven, daar men mê regt, d'eys- „ scher verzoekt richting, Schepenen staan 't toe, leggen eenen Koop- „ dag over 14 dagen, mits daar van weet doende.

„ 12. Is 't van schult, d'Eysscher heeft doen panden, voor . . . . „ Gulden, &c ".

En zoo voorts, tot 36. Punten toe, alhier onnoodig te verhaalen.

Otto

Otto van Arkel, Heere van *Heukelom*, ſtierf in den Jaare 1567. van een kwetzuure, zynde met zyn oor in 't Rapier gevallen, terwyle hy by *Herwynen* in de *Betuwe*, met een Wagen omviel. Hy hadde by zyne Huysvrouwe *Maria van Immerſeel*, Dogter van *Philips*, Heere van *Immerſeel* by *Antwerpen*, maar eene Erfdogter *Maria van Arkel*, dewelke na haar Vaders overlyden Vrouwe wierd van *Heukelom* en *Waardenburg*. Dog deze in den Jaare 1595. te *Atregt*, (daar haar Moeder hertrouwt was;) ongehouwelykt komende te ſterven, kwamen haare Goederen aan derzelver Moeye, *Eliſabeth van Arkel*, Vrouwe van *Heukelom*, *Waardenburg* en *Leyenburg*. Deze trouwde eerſt met *Jacob van Tienen*, Heer van *Caſtres*, Opper-Bailjouw van den Lande van *Vlaanderen*, dog zonder oir. Daar na hertrouwde zy, met diſpenſatie van de Geeſtelyke Overheid, met *Thomas van Tienen*, Heer van *Caſtres*, Broeder van haaren eerſten Man. *Zy* woonde op 't Huys te *Heukelom*, en wan *Thomas van Tienen*, Heer van *Caſtres*, gebooren in den Jaare 1575. Deze trouwde in den Jaare 1607. met *Anna* van *Reneſſe*, Dogter van den Burggrave van *Montenaken* in *Luykerland*, en wan Kinderen; wordende hy na zyner Moeders dood, Heer van *Heukelom*, *Waardenburg* en *Leyenburg* (*).

Volgens het Quohier der Verpondinge over geheel *Holland*, ſtaat *Heukelom* daar in aangeſlagen, als groot 104 Huyzen, 1346 Morgen en 295 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 3726 Guldens 15 Stuyvers 8 Penningen.

Zedert de Reformatie, is *Heukelom* omtrent het Geeſtelyke, gecombineert met *'t Boſch*, *Leyenburg*, *Leuven* en *Vogelwerf*, behoorende onder de Claſſis van *Gorkom*, den eerſten Ring, genaamt van *Arkel*; zynde de Godsdienſt, van tyd tot tyd, tot nu toe, bekleed by de volgende Predikanten:

Quiryn

(*) Batavia Illuſtrata, pag. 851.

Quiryn de Palme, 1573. tot *Asperen*, somtyds.
Johannes Hassevelt, te *Heukelom*, ... 1584.
Albert Jansz. Schagen . . . . tot *Leerdam*, geweert 1593.

De Vrouw van *Heukelom* heeft in den Jaare 1596. verzogt, dat *Abraham Adriani*, tot *Kidichem* en *Oosterwyk*, hier ook zoude Prediken.

Jan Willemsz. van Loenen, 1606. van *Everdingen* en *Syderveld*, vertrokken naar *Uytwyk*. 1610.
Johannes Lissius, 1611. vertrokken naar *Hardinxveldt*. 1614.
Matthias Havius, 1614. van *Crevecœur*, gestorven 1630.

De dienst stond toen zeven Jaaren open.

Theodorus Gisberti, 1637. van *Meerkerk*, vertrokken naar *Polsbroek*. 1651.
Abrahamus Markinius, 1651. van *Polsbroek*, gestorven 1651.
Tido Dammius, 1651. vertrokken naar *Strien*. 1671.
Henricus Jaspari van de Velden, 1672. gestorven 1683.

De dienst stond toen wederom drie Jaaren open.

Franciscus Fabius, *Guilb. Cognat.* 1686. van *Antwerpen*. 1716.
Ewaldus Davidson, *Alex. Fil.* zedert 1717.

HET STEEDEKEN
ASPEREN,
IN HOLLAND.

166

A. Rademaker fecit

ASPEREN van de Waterzy

Volgens de ſchikkinge der konſtige Print-Tafereelen van den arbeidzaamen *Abraham Rademaker*, vertoonen ons de twee Afbeeldingen, geteekent N°. 166. en 167. twee cierlyke Gezigten van het Steedeken *Aſperen*. Het eerſte is, gelyk zig het zelve vertoond aan de *Waterzyde*, langs de *Linge*, (welke om haaren zagten loop, aldaar *de Liefde* genoemt werd;) een gedeelte van de Stads-Muuren, de *Heukelomſe-Poort*, en de *Kerk*, met derzelver cierlyken en hoogen

Tooren. Het tweede vertoond het zelve Steedeken, aan de *Landzyde*, benevens *Kerk* en *Tooren* van die zyde te zien.

Het Steedje *Asperen* legt met *Heukelom* en *Leerdam* op een driesprong, in 't Land van *Gorkom*, in *Holland*, op de grenzen van *Gelderland*, en is ten naasten by langwerpig driekant; en van ouds medè een gedeelte van het Graaafschap van *Teysterband*, maar daar na een uitgifte en gedeelte van de oude Heerlykheid van *Arkel* geweest. Zommige maken deze Plaats zoo oud, dat het Slot te *Asperen*, reeds in den Jaare 10. na *Christus* geboorte zoude in weezen zyn geweest, en *Aspernas* genoemt wezen (*). Andere willen, dat het ten minsten in den Jaare 630. bekend was, onder den naam van *La Franchise de saint Aspre*, of *de Vryheid van St Aspre* in *Austrasien*, na zeekeren gewaanden Heiligen *St. Asper* dus genoemt (†). En de vermaarde Heer *Alting* (‡) heeft zig verbeeld, klaar te hebben aangeweezen, dat het op de oude berugte Reys-kaart van *Peutinger*, door *Caspingium* zoude verstaan zyn; vermits men in over oude tyden, in de plaats van *Asperen* deze Plaats *Hasperen*, *Chasperen* en *Gasperen* zoude hebben genoemt, daar de *Romeynen*, den Uitgang *Ingen* (aan veele Plaatsen in *Duytschland* gemeen;) zouden bygevoegt hebben. Dog de Geleerde *H. van Rhyn* (§), over deze Naams-afleidinge redeneerende, twyffelt niet zonder reeden, of de Heer *Alting* in dezen niet den bal misslaat.

Dat *Asperen* nogtans zeer oud is, en veele Eeuwen zyne eigene Heeren gehad heeft, blykt onder anderen daar uit, dat men reeds op 't Jaar 1050. leest van eenen Heer *Gerungo de Aspert* (a), door welken waarschynlyk een Heere van *Asperen*

(*) M. van der Hoevens Handtvest Chronyk, Eerste Deel, pag. 35.

(†) Ibid. Tweede Deel, pag. 224. 225.

(‡) Notit. Germ. Infer. Pars II. pag. 28.

(§) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 349. §. 1.

(a) Wilh. Heda Hist. Ultraj. pag. 119.

ren verstaan werd. In latere tyden worden 'er in d'oude Schriften nog meer Heeren *van Asperen* genoemt; onder anderen mede eenen *Gerungo van Asperen* op 't Jaar 1188 (*). Omtrent den Jaare 1200. was eenen *Folpert*, Heere van *Asperen*, wiens Kasteel, *Willem* d'Eerste Graaf van *Hollandt*, kort na den Jaare 1204. toen hy de regeeringe van 't Graafschap aannam, heeft gewonnen, en tot den grond toe verwoest (†).

Heere *Jan van Arkel*, eenige *Kruys-Broeders*, van *Ceulen* te *Gorkom* mede gebragt hebbende (‡), wilde voor dezelve een heerlyk Klooster bouwen; dog vond de gemelde Stad zoo digt betimmert, dat daar toe geen leedige plaats binnen de muuren gevonden wierd. Dierhalven sloeg hy aan haar voor, om het zelve buiten de *Borg-poort*, tusschen de Keyzerlyke Burgt van *Arkel* en de Stad te stigten. Maar de Geestelyke Broeders dugtende, dat 'er naderhand eens eenige onmin tusschen de Stad en de sterke Burgt mogt ontstaan, verwierpen, deze plaats, als onveilig in tyd van noodt. Dierhalven verzogt Heer *Jan van Arkel*, aan zynen Neef, den Heere van *Asperen*, om ze daar te plaatzen; 't welke deze toestond, waar door haar Klooster in den Jaare 1318. in het laatstgemelde Steedjen gestigt wierd.

Heer *Guy van Asperen*, wierd in den Jaare 1345. beneffens Graaf *Willem* de Vierde, door de *Vriesen* by *Stavoren* verslagen. Hy was een jonger Broeder van *Jan* de Tweede, Heere van *Heukelom*. Deszelfs Dogter, Vrouwe van *Asperen*, was getrouwt met Heer *Robbert van Arkel*, Heere van *Berg-Ambagt*, dewelke 1347. in den oorlog van *Luyk* verslaagen zynde, kwam *Heukelom* aan zyn eenige Dogter, getrouwt met Heer *Dirk van Polaanen*; by wien zy wan *Otto van Polaanen*, Heere van *Asperen*. Deszelfs Dogter *Alfreda*, Vrouwe *van Polaanen*,

(*) H. van Heusden Loc. cit.

(†) W. Heda, pag. 186. P. Scriverius Oudt-Batavia, pag. 178.

(‡) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 63. 64.

Polaanen, trouwde met Heer *Jan van Langerak*, en wan by hem Vrouwe *Elburg*; dewelke *Asperen* ten houwelyk bragt aan haaren Man, Heer *Rutgert van den Boetselaar*, uit den Lande van *Cleef* (*).

Omtrent den Jaare 1461. wierd de Stad en Heerlykheid *Asperen* beheerscht (†), de eene helft by den voorgemelden Heer *Rutgert van den Boetselaar*, Heere van *Langerak*, *Rutgers-soon*, als getrouwt hebbende *Elburg*, Vry-Vrouwe van *Langerak* en van de helft van *Asperen*; en de andere helft by *Aarndt Piek van Beesdam*, als getrouwt hebbende in den Jaare 1444. *Belior van Polaanen*, Vrouwe van de andere helft van *Asperen*. Deze bezaaten t'zamen de Stad en Heerlykheid *Asperen*, dog hadden elk een byzonder Slot in de Stad; *van den Boetselaar* aan de Noordzyde, ('t welke hy van *Piek* te Leen hield;) en *Piek* aan de Zuydzyde.

Deze gemeenschap duurde een geruimen tyd in rust en vreede; dog eindelyk begon *Boetselaar*, *Piek* te versmaaden, beroofde hem met geweld van de Moolen-maat, Tienden en andere Renten. *Piek* poogde hem dikwils door zynen Rentmeester tot andere gedagten te brengen, dog te vergeefsch. Dierhalven kwam in een zeekere morgen-stond, *Willem van Buyren*, Susters-Soon van *Piek*, zynde eene Dogter van *Akkoy*, met eenig gewaapendt Volk voor *Rutgers* Kasteel, binnen *Asperen*, naderde over de brug, tot in de Voorburg voor de groote Poort, gebruikte gewelt, en tragtede *Rutgert* te vangen, of te slaan. *Boetselaar* kwam, ongewaapend beneffens zyne Dienaars, om de Poort te bewaaren, dog wierd door *Willem van Buyren* met een knip bus dood geschooten. Vervolgens nam de Daader, beneffens zyne mede-pleegers schielyk de vlugt op 't Slot van Jonker *Piek*. Deze niets daar af weetende, was 'er zeer over ontsteld; en niet zonder reeden;

(*) W. van Gouthoeven, pag. 86. Boxhornius Tooneel, pag. 305.

(†) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 307 en 308.

den; vermits hy de Doodslaagers op zyn Slot bergende, daar door by vonnis alle zyne goederen verbeurde; wordende dezelve aan Graaf *Carel van Charlois* toegeweezen, als Heere van *Arkel*, daar zy af gekomen waren; vermits volgens de Regten zelfs de Huyzen der misdadigers strafbaar zy.

Om dezen doodslag te wreeken, kwam Heer *Reynoudt van Brederode*, beneffens zyn Broeder *Gysbert*, Dom-Proost van *Utrecht*, (dewelke voor den Jaare 1454. binnen *Gorkom* was;) met 200. Schutters van *Utrecht*, en den Procureur van *Holland*, beleegerende het Slot van *Piek*, daar terstond twist om rees. *Willem van Buyren* dat merkende, opende op zeekeren middag de Poorten, en meende zig te verbergen in 't Klooster der Kruys-Heeren; dog hy wierd gevangen, naar den *Haag* gevoert, en aldaar onthooft, en zyne mede-gezellen, welke men krygen konde, wierden op raderen gezet.

Daar na wierden, door een houwelyk, Jonkheer *Aarnd Piek* en de Soonen van *Boetselaar*, namentlyk Jonkheer *Wessel*, namaals Heere, *Gysbert* Monnik van *Egmondt*, en nog een die Heere van den *Duytschen* Orden te *Utrecht* was, wederom onderling verzoent en vereenigt. Dog in den Jaare 1461. wierd Graaf *Carel van Charloys*, Heere van *Arkel*, in de Perzoon van Heere *Adriaan van den Boetselaar*, Heere van *Brigdam*, gehult, als Heere van de helft van de Heerlykheid der Stad en van 't Slot van *Asperen*, uit *Arkel* gesprooten.

Weinige Jaaren daar na is het gebeurt (*), dat Prins *Maximiliaan*, als Heere van *Arkel*, binnen *Gorkom* zynde, zond aan Heer *Otto van Heukelom*, (van de Mannelyke Linie uit *Arkel* afkomstig;) dat dezelve den Capiteyn en 't Volk, 't welke hy derwaards zond, tegens de *Geldersche* aanvallen, binnen *Heukelom* mogte laten trekken; 't welke *Otto* toestond.

En

(*) Abr. Kemp, Beschryving van Gorinchem, pag. 394. 395.

En vermits *Asperen* op de *Hollandsche* Grenzen lag, en een gedeelde Heerlykheid was; de eene helft met de Stad en 't Slot, strekkende na *Holland*, toekomende Heer *Wessel van den Boetselaar*, *Rutgers-Zoon*, als ook *Langerok*, den *Hollanders* zeer gunstig was; en de andere helft ook met het Slot *Gysbert*, *Aarnd Pieken-Zoon*, een Vriend der *Geldersche*; zoo had de Prins 's Jaars te vooren, eer de *Geldersche* tegens de *Hollanders* opstonden, namentlyk in den Jaare 1477. aan *Boetselaar* verzogt, dat hy hem zyn Huys en Stad wilde overgeven, om aan de *Geldersche* daar uit tegenstand te bieden, volgens deszelfs Leen-Brieven, dewyle hy zyn Slot en de helft van de Stad van *Holland* te Leen hield; en by aldien hy zulks weigerde, zoude het gewrooken worden, ten Spiegel van andere. *Wessel* schreef, dat zyn Huys ten allen tyden voor den Prins open stond, wanneer hy zelfs kwam, of ook voor de gemeene Steeden van *Holland*. *Maximiliaan* hier mede niet te vreeden, wilde Stad en Slot geöpend hebben, voor de geene welke hy daar zond, of hy zoude de geheele Heerlykheid van *Asperen* aan den Maarschalk van *Bourgondiën* geven; vermits *Piek* zyne helft by Vonnis verlooren, dog door voorspraak zyner Vrienden van den Prins voor 1000 Guldens wederom verkreegen hadde, welke toen nog niet betaald waren.

De Prins nu in dit Jaar van 1477. binnen *'s Hertogenbosch* zynde, om te *Gorkom* te komen, zond *Piek* zynen Schout by *Wessel*, en deed hem vraagen: Indien de Prins voor *Asperen* kwam, of hy de Stad zoude openen? Of wat hy anders meende te doen? *Wessel* gaf ten antwoord: Dat hy de Stad zoude openen, gelyk hy aan den Prins verschuldigt was, volgens de Leen-Brieven. *Maximiliaan* nu te *Gorkom* zynde, ontbood *Boetselaar*, of zyn Gevolmachtigde. De Gezanten van *Wessel* poogden den Prins met een zeekere somma van Penningen te vreede te stellen, mits dat *Boetselaar* en *Piek*, by haar oude gebruik, en de Gemeente onbezwaart van vreemd Krygsvolk zouden blyven. *Piek* zond tot dien einde ook een voortreffelyk Persoon derwaards.

Onder-

Ondertusschen gaf de Prins last aan den Heere van *Chantray*, Heer *Rembolt*, en *Lambert Millink*, de welke op *St. Apolloniendag*, zynde den 9. *February* des Jaars 1480. uit *Gorkom*, trokken, en voor *Asperen* kwamen; aan welkers Borgers de Prins bevoolen hadde zyn Volk in te nemen, by verlies van alle haare Privilegien. Maar de voorsz. Hooftluiden moesten met al haar Volk wel 4 of 5 uuren voor de Poort blyven staan, terwyle men in onderhandelinge was om ze in vriendschap in te neemen; gelyk geschiede. Ook wierd besllooten, dat *Gysbert Piek*, beneffens de halve Heerlykheid van *Asperen*, zoude hebben de Heerlykheden *Beest* en *Zulichom*, voor 1500 Guldens. Inmiddels rees 'er twist, vermits de *Bourgoensche* zoo veel Volk op 't Huys van *Piek* te *Asperen* wilden leggen, als 't haar geliefde. *Piek* dit niet willende toestaan, liep toornig weg, en deed de Klok kleppen, om de Poorters te doen vergaderen. Terstond liepen 10 of 12 Man van *Claas van Hasten*, van *Gysberts* Huys, naar *Wessel Boetselaar*, om hem in de pan te hakken; en zy zaten hem zoo kort op de hielen, dat hy ter naauwer nood zyn huys konde bereyken. De Poorters voegden zig aan de zyde van *Gysbert*, schooten dapper op de *Bourgoensche*, riepen en kreeten: *Twee duyzend Geldersche komen ons by! Slaa doodt de Hollanders en haare hulpers!* Dog dit onderstand was mis. *Wessel* liet de *Bourgoensche* op zyn huys, daar de *Geldersche* en Burgers zeer heftig op schooten, om op 't huys te komen, maar te vergeefs. De Hooftluiden met haare Knegten kwamen van 't Slot in de Stad; en sloegen al doodt wat zy vonden. Daar uit ontstond een zwaar gevegt, en de *Bourgoensche* drongen door, tot voor *Gysbert Pieken* Huys, 't welke zy bestormden.

De Poorters namen daar op de vlugt in 't Klooster der Kruys-Broeders, laatende Vrouwen en Kinderen, beneffens alle haare goederen in 's Vyands handen; dewelke wel tot vyftig toe oneerlyk gehandelt wierden. Ondertusschen beroofden de Krygsknegten de Stad, zonderling die van den Heere van *Chantray*,

Piek ziende zyn onmagt, veinsde zig in *Gelderland* om hulp te trekken, dog vergat het weêrkomen; laatende de zyne in zulk een nood, dat het huys vreezelyk bestormt, ingenomen, en al wat daar in was, verslaagen wierd. Twee daar van wierden 'er uit het venster geworpen, en op het geweer ontfangen. Eindelyk wierden de Poorters onbeschaadigt uit het Klooster gelaaten, en de Prior wierd borg voo 100 Guldens, waar van hy 'er 25. ten eersten gaf.

Piek zeer gebeeten op *Wessel*, kwam kort daar na, met een deel *Geldersche*, en verbrande het Dorp *Langerak*, aan de Vrouw van *Elburg*, *Wessels* Moeder toebehoorende.

Prins *Maximiliaan* zich nog te *Gorkom* onthoudende, kwamen daar by hem, behalven *Ravenstein* en deszelfs Zoon, Graaf *Jacob van Hoorn*, de Heere van *Altena*, Heere *Willem van Egmondt*, met *Jan*, deszelfs Zoon, en andere van de *Cabeljouwsche* Party. Eindelyk verscheen daar mede Heer *Wolfert van der Veer*, Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland*; dewelke op het sterke aanhouden der *Hollandsche* Heeren, en Steeden van zyn Stadhouders-Ampt ontslaagen, en Heer *Joost van Lalaing* uit *Henegouwen*, in deszelfs plaats aangesteld wierd.

In den Jaare 1517. heeft de Stad een bitter Lot ondergaan, door den droevigen Moordt, welken de *Gelderschen* aldaar hebben bedreven. Want *Asperen* met groote verwoedheid aangevallen hebbende, deeden zy 'er drie stormen op, dog wierden t'elkens afgeslaagen; maar met den vierden raazenden aanloop vermeesterden zy de Plaats, hoewel niet zonder groot verlies van Soldaaten, welker getal wel op 1000 Man begroot werd. Daar over zeer Toornig zynde, handelden zy met de Ingezeetenen zeer hard en wreed. Geestelyke, Waereldlyke, Mannen en Vrouwen wierden ter neder gehakt, en onmenschelyker wyze met haar gehandeld, dan de *Turken* ooit in haar grootste gestrengheid deeden; Waarom 'er een gerucht liep, volgens

volgens *Willem Heda* (*), dat 'er veele Jooden onder de Soldaaten waren, die de Christenen zoodanig mishandelden, vermits zelfs 't Heilige en de Kinderen niet verschoont wierden. Vervolgens plonderden zy de Stad, en verbranden dezelve tot den grond toe (†).

De neerstige *W. van Goudhoeven* (‡) verhaald deeze onderneeminge met eenige nadere omstandigheden, op deeze wyze: Dat de *Geldersche*, uit het Sticht komende, voorttrokken, en by *Kuylenburg* de *Lek* passeerden, zendende omtrent 150 Soldaaten, om *Nieuwpoort* en *Langerak* te verbranden. Andere wonnen ondertusschen *Asperen* stormender hand, na dat ze driemaal daar voor afgeslaagen waren, en omtrent 1500 Knegten verlooren hadden, met hulp van *Dirk van Haeften.* Die van *Bommel* kwamen, en bestormden de Steede van de andere zyde, bedreven een grooten Moord, en doodden veele Mannen en Vrouwen, zoo wel Geestelyke, als Waereldlyke. Van deeze *Geldersche* Knechten waren Over-Veld-Hoofdlieden, *Goltstein* en *Selbalch*, en Hoofdlieden *Aalbert van den Bosch*, *Wilken Vries*, *Hans van Calmis*, *Hans van Bruyssel*, *Baltasar van Triebt*, eenen *Snaerwang*, met nog meer andere.

Vervolgens zyn de Graaf van *Nassouw*, Stadhouder van *Holland*, met de Heeren van *Ysselstein* en *Wassenaar*, en nog meer andere Heeren en Knechten, getoogen voor *Asperen*, daar zy een Leeger opsloegen. Aldaar deed de Provoost *Rekalf* acht *Geldersche* Knechten ophangen en onthalzen, die het Leger kwamen verspieden.

Omtrent den 5 *Augusty* daar aan volgende, zyn de voorsz. Knechten uit *Asperen* gescheiden, na dat zy het met zommige *Geldersche* Landluyden, Burgeren en Knechten bezet hadden; vermits zy zich daar niet langer, van honger, konden onthouden, nademaal

(*) Hist. Episcop. Ultraj. pag. 327.

(†) F. Halma's Tooneel van Hollandt, Eerste Deel, pag. 92.

(‡) Chronyk van Holland, pag. 578.

nademaal de *Bourgoensche* Knechten en Ruyters alle Leeftocht afsneeden, zoo dat ze geen toevoer konden krygen; en zy trokken door 't Sticht van *Utrecht* omtrent *Amersfoort* in de *Veenen*; derwaards haar de *Bourgoensche* vervolgden.

In de Kerk van dit Steedjen ziet men, ter gedachtenisse van het voorgemelde ongeval, een *groote Tafel* opgehangen (*), waar op het volgende in 't *Nederduitsch* staat aangeteekent:

1. 5. 1 7.

„ In 't Jaar 1515. namen de *Oost-Vriesen*, die men noemde „ *Geldersche-Vriesen*, deeze Stad *Asperen* met geweld in; en „ sloegen alles dood, Man, Wyf en Kinderen, Geestelyk en „ Waereldlyk; en daar bleeven vyfhonderd *Geldersche* versla- „ gen ".

Hier word de Lyst bygevoegd, van alle de geene, dewelke door de *Vriese Geldersche* zyn omgebragt. Onder anderen: „ *Petronella*, een Mandemakers Vrouw. Het schrikkelyke „ Lot van deeze Vrouw dient men niet voorby te gaan; de „ welk haar Vrucht levendig uit haar Buyk gesneeden word. „ Somma 264. behalven de onbekende, van binnen en van „ buiten, die haar namen onbekend zyn gebleeven ".

In deeze Kerk, welke aanzienlyk, en met een heerlyken Tooren verçiert is, gelyk uit de bygaande Afbeeldingen eenigzints gezien kan worden; leest men de volgende Grafschriften, van eenige Heeren en Vrouwen van *Asperen*, luidende als volgt:

„ Hier leggen begraven, de Edel en Welgebooren Heer, „ Joncker *Wessel van den Boetselaar*, Heer tot *Asperen*, tot „ *Langerak*, sterf A°. XIIIIc. XCVII. den 21 *July*.

„ Ende

(*) Collectio Monument. Fœd. Belg. pag. 289. &c.

„ Ende Joncker *Rutger van den Boetzelaar*, Heer tot *Aspe-*
„ *ren*, &c. zyn Zoon, sterf A°. XVc. XLV. den 13 *Sep-*
„ *tember*.

„ Hier leyt begraven, Juffrouw *Berta van Arkel*, Vrouwe
„ tot *Asperen*; stierf in 't Jaar XVc. en LVIII. den 15
„ *October*.

„ Hier leyt begraven, den Edelen en Welgeboren Heer,
„ Joncker *Wesselder van den Boetzelaar*, Vry-Heer tot *Aspe-*
„ *ren* en *Langerack*; en sterf . . .

„ En Juffrouw *Fransosa van Praat*, Vrouw van *Cornes*,
„ zyn Huysvrouw, die sterf A°. XVc. LXV. den 6 *February*.

Aanmerkenswaardig is ook het volgende Grafschrift, van *Amelia van Marnix*, van *St. Aldegonde*, Dogter van den Geleerden en Vermaarden *Philip Marnix*, Heere van *St. Aldegonde;* luidende als volgt (*):

GRAFSCHRIFT,

„ Voor de Wel-Edele, ende zeer deugtzame Vrouw,
„ Vrouw *Amelia van Marnix van St. Aldegonde*, in
„ haar leven Vrouwe van der *Merwede*, in den
„ Heere gerust, den 22 *Mey* 1604.

„ *Hoort toe, wie dat gy zyt, zonder voorby te gaan,*
„ *En om te lezen dit, wilt hier wat stille staan,*
„ *Immers indien gy wilt weten, wie dat ick bin,*
„ *En oock, wie dat ick was doen ick had leven in.*
„ Amelia *ick was, die deuchtzame Huysvrouw*
„ *Myn's Heeren ende Vrints, die my was zeer getrouw,*
„ *Dien ick gegeven was, voor eene Gezellinne,*
„ *Geleden nu zes Jaar, uit rechte trouw en minne.*

„ Door

(*) Collectio Monument. Fœd. Belg. pag. 292. &c.

V 3

„ *Door Godts ons Heeren wil, en met bevinden goet,*
„ *Der Vrinden al te maal, die de zaack waren vroet,*
„ *Om te beletten niet, al zulcken houwelyck,*
„ *Het welck gesloten was, boven in 't Hemelryck.*
„ *Maar hebben eenegaar om ons te geven vreucht,*
„ *'t Hylick geslooten vast, en ons daarme verheugt.*
„ *En alzoo hebben wy in vreed en eenicheit,*
„ *Geleeft t'zaam zes Jaar onder 's Heeren beleit.*
„ *Die volbracht zynde, nu is 't Godes wil geweest,*
„ *My te nemen van hier, gerust en onbevreest,*
„ *Noch latende achter hier myn Kinders met de Vader,*
„ *Die om 't verlies van my, bedroeft zyn t'enegader.*
„ *Godt wilze gadeslaan en geven goede jaren,*
„ *En tot den lesten snack voor al het quaat bewaren.*
„ *Maar zo veel my belangt, ick heb de plaats bevonden*
„ *Daar ick nu ben gerust, en vry van alle zonden.*
„ *Myn vrinden, wie gy zyt, gy moet my niet beklagen,*
„ *Maar met my blyde zyn, nu ende t'allen dagen;*
„ *Om dat my Godt den Heer heeft in zyn Ryck genomen,*
„ *Daar ik nu vrolyck ben, en zonder eenich schromen;*
„ *En wilt gy oock alzoo gestadig daar na trachten,*
„ *Om my te volgen naar, en 't zelfde te verwachten.*
„ *Dat Geve ons Godt!*

De Kerk van *Asperen* behoord onder de Classis van *Gorkom*, den *eersten Ring*, genaamt van *Arkel*; en bevinde, dat zedert de Reformatie de Gereformeerde Godsdienst tot nu toe by de volgende Leeraars is waargenomen:

Quiryn de Palme, 1573. door de *Spanjaarden* opgehangen, in den Jaare 1574.

Lambertus

Lambertus Bracht, ... vertrokken naar *Barendregt*, 1579.

Paulus Bernardi Mercator, 1583. vertrokken naar *Monster*, 1589.

Tilmannus Johannes de Monte Antonia. 158. .

Johannes Andelius, 1586. van *Westzaanen*, vertrokken naar *Heusden.* 1589.

Nicolaus Halterus (*Van Halteren*,) 158. . vertrokken naar *Hoornaar.*

Godefridus Baxius, 1592. van *Overschie.*

Johannes Johannis Lemhoven, 1597. uit *Gelderlandt*, vertrokken naar *Broek* en *Zuydwoude.* 1599.

Matthias van Recht, 1599. van *Deutekom*, gestorven 1608.

Dionysius Sprankhuysen, *Thomæ Fil.* 1609. vertrokken naar *Puttersboek.* 1614.

Cornelius, *Leoninus*, 1619. van *St. Martens-dyk* in het *Sticht.*

Petrus Loorius, 1620. van *Baardwyk*, vertrokken naar *Workom*, 1625.

Josua van Samevelt, *Gideonis Fil.* 1626. gestorven 1636.

Johannes Vrechemius, vertrokken naar *Werkendam*, 1643.

Hieronymus Alutarius, *Henrici Fil.* 1644. vertrokken naar *Steenwyk*, 1647.

Petrus Buceus, *Samuelis Fil.* 164. . vertrokken naar *Aardenburg*, 1650.

Cornelius

Cornelius van der Vliet, 1651. vertrokken naar de *Clundert*,	1653.
Sibrandus Loenius, 1654. uitgedient	1698.
Abrahamus Hubers, 1698. van *Beers* in *Cuyksland*.	
Johannis Hagelis,	1709.
Bernhardus Stephanus Creemer,	1712.
Johannes Marcus Laats, *Mart. Fil.* zedert	1718.

Volgens het Quohier der Verpondinge, over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. staat *Asperen* daar in aangeslaagen, als groot zynde 178 Huyzen, beneffens 1337 Morgen 243 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 3611 Guldens 7 Stuyvers 15 Deniers.

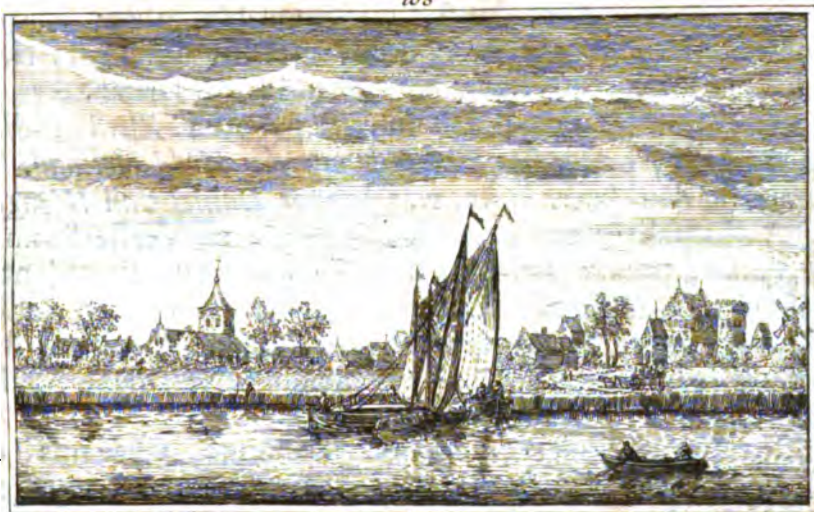

ASPEREN van de Lantzy.

HET

HET DORP
WERKENDAM,
IN ZUID-HOLLAND.

168

WERKENDAM

HET Ambacht van *Werkendam*, is aldus genaamt, na de Vliet *Werke*, welke aldaar toegedamt is. Het zelve is een Leen van de Graaflykheid van *Holland* (*), voorzien met veele voortreflyke Achter-leenen.

Het Dorp dezes naams, is gelegen, in *Zuyd-Holland*; tusschen *Dordrecht* en *Gorkom*, aen of omtrent de *Mourkant*; zynde

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Derde Deel, pag. 584.

zynde aanzienlyk en met den Tytel van een Burggraafschap vereert (*).

Daar heeft wel eer een oude Burgt, Slot, of Kasteel gestaan (†), daar op de Burggraven plagten te woonen; dog het zelve is geduurende de *Arkelsche* Oorlogen, en de tweedragt tusschen den Graaf van *Holland*, en den Heere van *Arkel*, in den Jaare 1401. afgebrand, en verwoest; dog daar na door Jonker *Hendrik van Eck*, als in houwelyk hebbende, Vrouwe *Ida van Bronkhorst*, wederom herbouwt; leggende eigentlyk onder *Werkendam*, maar niet in, en slegts by het Land van *Altena*; (schoon het de meeste Kaartemakers verkeerdelyk daar in plaatzen;) in den grooten *Zuyd-Hollandschen Waardt*, onder het Baljuwschap van *Zuyd-Holland*.

Omtrent den Jaare 1685. was Jonker *Daniel van Wyngaarden*, Ambagtsheer van deze Heerlykheid, na Versterf van deszelfs Vader, Jonker *Jan Oem van Wyngaarden*, Prezident van den Hove van *Holland*; wiens Voorouders reeds over verscheide Eeuwen onder de Regeerders van *Dordrecht* bekend staan; gelyk wy hier vooren by de Verhandelinge van deze Stad, in 't voorbygaan (‡) hebben aangeweezen.

In de nevensgaande 168. Printverbeeldinge, werd ons, door den Konstryken *Abraham Rademaker*, een zeer fraay gezigt van *Werkendam* naar 't leven vertoond.

Volgens de Lyst of 't *Quohier* Generaal, van alle de Huyzen en Landen van geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat *Werkendam* aangeslaagen voor 115 Huyzen, beneffens 212 Morgen 153 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 1681 Guldens 2 Stuyvers 11 Deniers.

Omtrent het Geestelyke, is *Werkendam* gecombineert met het Fort *Werken*, behoorende onder de Classis van *Gorkom*, den

(*) Tooneel van Hollandt, Tweede Deel, pag. 302.

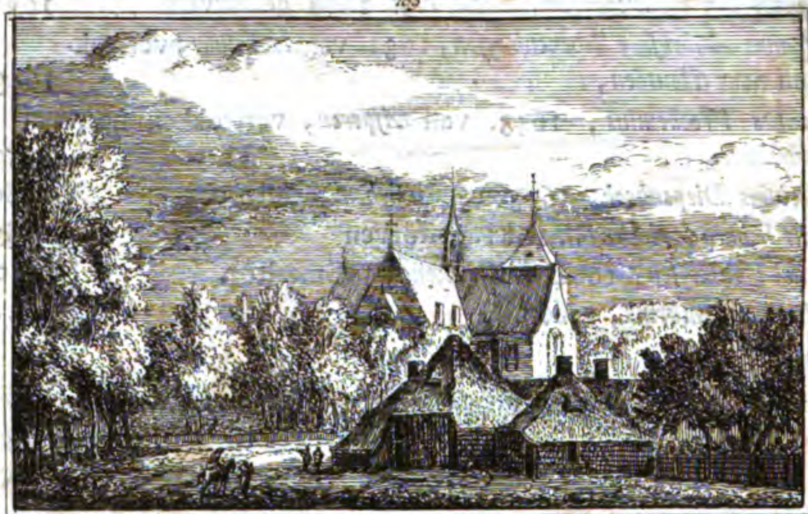
(†) M. van der Hoeve Handtvest-Chronyk, Eerste Deel, pag. 121.

(‡) Ziet hier vooren pag. 73 en 75.

den *derden Ring*, genaamt van *Altena;* en bevinde, dat de Gereformeerde Godsdienst sedert de Reformatie by de volgende Predikanten tot nu toe bediend is, door

Gillis van Couwenberg, 1590. van *Meerkerk*, geweert in den Jaare 1595. vertrokken naar *Eaten*, 1596.
Johannes Vitellius, 1594. gestorven 1608.
Johannes van Houweningen, *Nicol. Frat.* 1608. gestorven 1630.
Hermanus Ambrosius Schevenhuysen, 1632. van *Hoornaar*, vertrokken naar *Heusden*, 1643.
Johannes Vrechemius, 1643. van *Asperen*, vertrokken naar *Aarnhem*, 1652.
Guillelmus Diepenbeek, 1653. van *Erichem*, gestorven 1680.
Petrus Scharp, *Anth. Fil.* 1681. gestorven 1683.
Samuel Veltbuysen, 1684. van *Hoornaar*, Emeritus. 1720.
Gerhardus Santbrink, zedert 1721.

HET DORP
RYSBERGEN,
IN DE BARONNYE VAN BREDA.

RYSBERGEN

De nevensgaande 169. Afbeeldinge, dezer Konst-Printen, van de verzamelinge van den Konstryken *Abraham Rademaker*, vertoond ons een Gezigte van een gedeelte van het *Dorp*, en van de *Kerk* van *Rysbergen*, wel eêr eene Heerlykheid, welke verscheide Eeuwen na malkander door Edele van den zelven naam bezeeten is.

Dit Dorp is in het Land of de Baronnye van *Breda* geleegen, zynde een der veertien of vyftien Dorpen, welke onder gemelde Baronnye behooren.

By

By Jonker *Matthys van der Hoeve*, in zyn *Handvest- of Charter-Chronyk* (*), werd een zeekere Lyst gevonden, behelzende eene Smal-deelinge van *Braband*, welke dezelve, op 't verzoek van een zeker Edelman heeft in 't ligt gegeven; getrokken uit de Novenale Bede van de hondert en veertig duizend Guldens 's Jaars, voor de twee derdendeelen, &c. Daar in heeft het Land van *Breda* in 't geheel gedragen 8685 Guldens 10 Stuyvers en 3 Penningen; waar van de Quote van *Rysbergen* met zyn Gehugten beliep, 250 Guldens 5 Stuyvers 3 Penningen. Zynde deze geheele verdeelinge voorts geschikt, als volgt:

	Gl.	St.	Pen.
De Stad van *Breda*	1203	6	6
Rosendaal, met zyn toebehooren	1540	11	9
Esten	1524	3	6
Hage onder *Nassauw*, en *Hage* onder den Hertog	644	2	9
Alphen ende *Chaem*	588	15	0
Ginneken met *Bavel*	436	18	9
Baerle	566	3	6
Dongben	313	17	3
RYSBERGEN, met zyn Gehuchten	250	5	3
Groot Sundert	769	5	3
Oisterbout	1494	13	9
Gilse	531	6	0
Casterle	55	7	6
Somma	8685	10	3

Dus worden de Sommen daar uitgedrukt, schoon 'er hier of daar

(*) Tweede Deel, pag. 366.

daar een misslag in de cyffers moet zyn; dog buiten ons bereik, om zulks nader te konnen onderzoeken.

Betreffende de Kerk van *Rysbergen*, dezelve behoord thans onder de Classis van *Breda*, welke tot den Jaare 1618. geweest is onder de Classis van *Dordrecht*, toen gemaakt een halve Classis, en in den Jaare 1649. tot een geheele Classis. Zedert dat de Gereformeerde Godsdienst tot *Rysbergen* is ingevoerd, bevinde denzelven tot nu toe, by de volgende Predikanten bediend te zyn:

Johannes Dammannus, 1616. van *Sundert*, vertrokken naar de *Made* en *Drummelen*, 1616.

Johannes Zas, 1648. vertrokken naar *Westmaas*, 1648.

Josua de la Cave, *Doctor Theologiæ*, 1650. van *Kuylenburg*, gestorven 1661.

Cornelius van Bergen, 1663. vertrokken naar *Maastricht*, 1673.

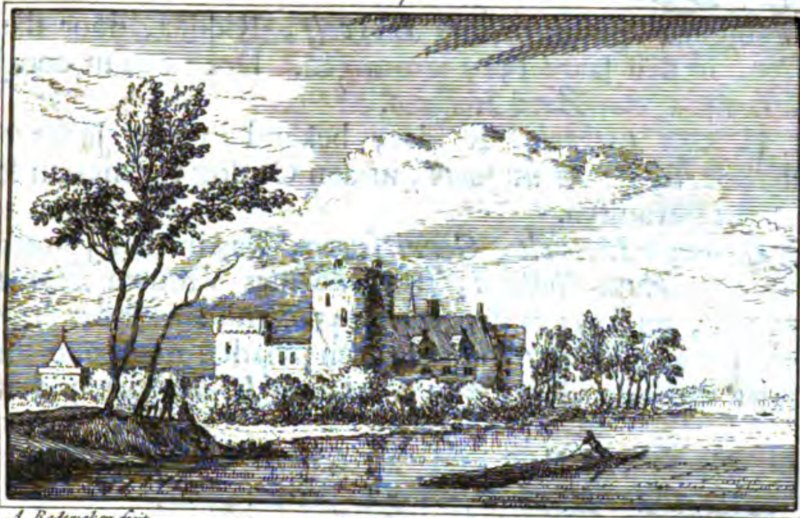
Theodorus Santvoort, *Abrab. Fil.* 1674. vertrokken naar *Ginneken*, 1676.

Deze Kerke is zedert den Jaare 1676. en vervolgens gecombineert, of met *Ginneken*, of met 't *Haagjen*, over de andere reis, of met *Sundert*.

Cornelius Zeylmans, van *Sundert* en *Rysbergen*, zedert 1691.

HET

HET KASTEEL LIESVELD, IN ZUID-HOLLAND.

KASTEEL van LIESVELT

HET Kasteel van *Liesveld* wierd van ouds gehouden voor een van de alleruitmuntendste, die 'er in *Holland* waren (*); zoo wel ten opzigte van deszelfs groote, als sterkte (†); zynde het Stamhuys der Edele dezes Naams, welke van ouds daar op plagten te woonen, en van dewelke het ook dezen

(*) Boxhorns Tooneel van Hollandt, pag. 94.

(†) Gouthoevens Chronyk, pag. 78.

dezen naam heeft ontfangen (*). Dit Kasteel of Slot is gebouwt in den Jaare 1042. (†), geleegen in het Quartier van *Dordrecht*, onder *Zuyd-Holland*, aan de Rivier de *Lek*, ten naasten by tegens over *Schoonhoven*, in den *Alblasserwaard*, en niet verre van 't Steedeken *Nieuwpoort*.

Van deze Aloude Adelyke Familie vinden wy geen ouder aangeteekent, (‡) dan *Arent van Liesvelt*, Knaape, op 't Jaar 1277.

Vervolgens *Herbaren van Liesvelt*, Ridder, door die van *Utrecht*, in den Jaare 1349. gevangen. Deze was in den Jaare 1369. Bailjuw van *Zuyd-Holland*.

Gerrit van Liesvelt, Ridder, bekend in den Jaare 1380. wierd 1402. by de *Nieuwpoort*, in den Oorlog tegens den Heere *van Arkel* gevangen.

Hendrik van Liesvelt, *Gerritszoon*, was in den Jaare 1439. Bailjuw van *Zuyd-Holland*, trouwde met Vrouwe *Maria van Heemsteede*, en stierf in den Jaare 1456. zonder kinderen.

Gerrit van Liesvelt voorschreven, hadde nog eene Suster, getrouwt met den Heere van *Sart*, in *Henegouwen*; dewelke wan

Jan, Heere van *Sart*, en van *Liesvelt*, na den dood van zyn voorsz. Oom *Hendrik*, in den Jaare 1456.

Deze liet eene Dogter na, *Jenne* genaamt, die trouwde, in den Jaare 1499. met *Gerrit van Harchies*, in *Henegouwen*; dewelke *Liesvelt* omtrent 1491. heeft verkogt, aan *Roelandt le Fevre*, Thesaurier van *Vlaanderen*; wiens kinderen, gewonnen by de Erfdogter van *Heemsteede* buiten *Haarlem*, den naame van *Heemsteede* aannamen; van welke *François van Heemsteede*, Heere van de Baronye van *Liesvelt* was.

Men

(*) M. van der Hoevens Charter-Chronyk, Eerste Deel, pag. 121.

(†) Batavia Illustrata, pag. 1226. L. Smids Schatkamer, pag. 203.

(‡) Batavia Illustrata, pag. 1001.

Men vind ook nog gewag, van *Gerrit van Liesvelt*, omtrent den Jaare 1510. welke getrouwt was met *Magtelt van Ruyven*, Dogter van *Claas van Ruyven*, die tot *Haarlem* op 't Stadhuys vermoort wierd, en van *Maria van Cats*; welke naliet *Claas van Liesvelt*, Carmeliter-Monnik tot *Utrecht*, met *Dirk van Liesvelt*, *Thomas van Liesvelt* en *Cornelis van Liesvelt*, zyne Broeders. Dog deze hebben *Liesvelt* niet bezeten.

Want het Geslagte van *Roelandt le Fevre*, (die *Liesvelt* gekogt hadde;) hier vooren gemeld, uitgestorven zynde, is deze Heerlykheid om schulden door de Erfgenamen verkogt, aan Hertog *Erik van Bronswyk*, Heere van *Woerden*, in den Jaare 1564. Dewelke *Liesvelt* daar na verruilde aan *Philip*, Grave van *Hohenloo*, van wien het aan 't Huys van *Oranjen* en *Nassouw* is gekomen; onder welker Afkomelingen het thans nog aan den Prins van *Oranjen* en *Nassouw*, Erfstadhouder der Nederlanden toebehoord.

Na 't vertrek van Hertog *Erik van Bronswyk* voorsz. wierd dit schoone Kasteel, by die van *Dordrecht*, *Gouda* en *Schoonhoven* afgebrand, zynde 1572. by de Staaten ingenomen. Naderhand is het egter ten deele wederom herbouwt, en met een Reigerbosch verciert; en werd door den Drossaart dezer Baronnye bewoont.

Hoedanig zig dit vermakelyke Kasteel in den Jaare 1631. vertoonde, heeft de konstryke *Abraham Rademaker* ons in de twee bygaande Gezigten aangeweezen. Het eerste is geteekent N°. 170 en het tweede N°. 171, zynde tweederley Gezigten van *Liesvelt*, met een zwaaren ronden Tooren voorzien, zoo als zig het zelve van tweederley kanten voor 't ooge opdoed.

Het voornoemde Slot en Huys van *Liesvelt* (*), mitsgaders de Hooge en Laage Heerlykheid van *Ammers-Graveland*, en *Gelkenesse*,

(*) Batavia Illustrata, pag. 1226. &c.

Gelkenesse, en van den *After-lande*, met *Bouwe*, &c. in den Jaare 1636. is by *Willem Frederik*, Prince van *Nassouw*, Stadhouder en Gouverneur van *Vriesland*, *Groeningen* en *Ommelanden* bezeeten; dewelke aan dezelve op den 14 Mey des Jaars 1637. alle derzelver Privilegien heeft geconfirmeert, en met de volgende aanmerkelyke Handvest ten deele vermeerdert:

„ WILLEM FREDERIK, Grave van *Nassouw*, *Catsenelbogen*, *Vianden*, *Dietz*, *Spiegelberg*, &c. Heere en Baron van *Beylstein* en *Liesvelt*, „ &c. allen en een yegelyken, dien 't behoort, doen te weten: Alsoo „ de Onderfaaten en Gemeene Inwoonderen der voorsz. onser Baronye „ van *Liesvelt*, als *Gelkenes*, *Amers-Gravelant*, *Achterlandt* en *Peusmyk* ons „ ontfangen en erkent hebben voor haaren rechten Erf-Heere, en „ daarop ons den behoorlyken Eedt en Huldinge gedaan; ons demoedelyken versoekende, te willen confirmeeren, en approbeeren alsulke „ Privilegien en Hantvesten, als Wylen den Doorluchtigen en Hooggebooren Heere, *Erik*, Hertoge van *Brunswyk* en *Lunenburg*, &c. Baron van *Liesvelt*, onsen veel geliefden Heere en Oom, Hoogl. Memorie, henluyden gegunt en gegeven, by syne Brieven van den 17 „ *Maart* 1570. Confirmeerende en bevestigende by deselve de Privilegien en Hantvesten van wylen *Francois van Heemsteede*, Ridder, en insgelyks Baron van *Liesvelt*, in datum den 11 *January* 1541. Dat wy „ met geen minder liefde, affectie en goede gunste genegen zynde, omme onse goeden Ingesetenen te beneficieren, en soodanigen versoek favorablyk toe te staan, alle de voorsz. Hantvesten en Privilegien goetwilliglyken geconfirmeert, geratificeert en geapprobeert hebben; gelyk wy 't selve ratificeeren, confirmeeren, en approbeeren by desen, „ in manieren als volgt.

„ Item, in den eersten, en sal een Heer ofte Vrouwe van *Liesvelt* niemant vangen en stoken van synen Onderfaten, die ge-erft en gelandt „ is in het Landt van *Liesvelt*, dan die syn lyf verbeurt hadde. Dan waar „ daar yemant, die geen Landt ofte Erve en hadde, in de Heerlykheyt „ voorsz. en eenen Man gequetst hadde ter doodt toe, en in perykel van „ synen lyve ware; ofte eenen quaden eedt gedaan hadde; ofte andere „ soo groote feyten; die sal die Heere ofte Vrouwe mogen doen vangen, „ ter tydt toe, dat hy goede ge-erfde borge geset hadde, daar die Heere „ mede bewaart ware, en syne schade aan verhalen mogte.

„ Item,

„ Item, waar 't ſake, dat yemant doodt holde van Paarden, verdrinkte, of in 't vuur verbrandt worde, ofte diergelyken in eeniger manieren onverſienlyk doodt bleve, (dat Godt verhoeden wille;) ſoo mag men die menſche ter Kerke brengen, en doen aarden, ſonder verbeuren; behoudens, dat men gehouden ſal weſen, den Heere ofte ſynen Schouten te kennen te geven, om die te beſchouwen, in tegenwoordigheyt van twee Schepenen, of Geſworens; en by gebreke van hen-luyden, by twee andere goede gebuyren; welke Schoutet gehouden ſal weſen, die Perſoon te beſchouwen binnen twaalf uuren, naar dat hy de kenniſſe daarvan ſal gehadt hebben; en daar of betalen den Heer een Loot Silver.

„ Item, ſoo wie ſyn Weteringe gelaakt wort, binnen de Heerlykheyt voorſz., die ſal verbeuren van elken eygen, eenen *Engelſchen* Stooter, tot vieren toe, en niet meer.

„ Item, is elken vecht-boete thien Schellingen, en een Hooft-wonde, in het Gerechte van *Gravenlandt* is thien Ponden, maar in *Gelkeneſſe* maar thien Schellingen, als een Vecht-boete.

„ Item, des Heeren-Thienden ſal blyven op den ouden herkomen, te weten, van allen Koorn-Greynen, den elfden Schove.

„ Item, van der *Smalle-Thienden*, ſal die Thiendenaar mogen kieſen uyt het meerder-deel van de Lammeren, Baggen en Ganſen; en ſal hebben, van twee, drie den elfſten Penning; vier, vyf en ſes een half; en van ſeven, acht, negen, thien, elf, twaalf en derthien een geheel; en van veerthien een anderhalf, en ſoo voort naar advenant.

„ Item, van een Kalf, ſal men geven, een Oirt van een ouden Leeuw, en van elke Voele eenen halven ouden Leeuwe.

„ Item, alle Huys-werven en ander Kennip-landt, dat vry geweeſt is, by tyden van wylen *Roelant*, Heere tot *Liesvelt*, myn zaliger Heer Vader, die ſullen vry blyven van Thienden, en alle andere Werfven en Landt, dat men t'ſedert tot Kennip-landt gemaakt heeft, of ook maken ſal, en bezaayt wert, ſal betalen elk Hondt drie Stuyvers.

„ Item, van de Na-koop ſullen ſy betalen, van eenen Mergen in den Ambachte van *Gelkeneſſe*, dat verkocht werdt, ſeventhien ſtuyvers, in *Gravelandt* veerthien ſtuyvers, in *Achterlandt* en *Peulwyk* thien ſtuyvers.

„ Item, van elke Tonne Biers, die men tapt en verkoopt, ſullen ſy den Heere geven van Accyns, en dat den Huysman ſelver inleyt en drinkt, ſal niet geven en betalen.

„ Item, die bezegelde Brieven, die gemaakt worden binnen die Heerlykheydt voorſz. van Verkoopinge, Losrenten, of anders, ſullen den

„ Schout daar af betaalen van Zegelen twee ſtuyvers, den Geſworens
„ drie ſtuyvers, en den Klerck voor ſyn ſchryven een Braspennink.

„ Item, elk ſal ſyn Landt mogen belaſten met Renten, ſonder den
„ Heer daar yet van te geven.

„ Item, ſoo waer panden en pant-keeringe geſchiet, en ſal geen ſchat-
„ tinge geſchien, aan eenigen goeden, 't gewys van de Pandinge ſal eerſt
„ gedaan ſyn met Vonniſſe, en die Vonniſſe daar af ſal men ſtaden van
„ dwars-nacht tot dwars-nacht, en die onrecht heeft, ſal in *Gelkeneſſe*
„ verbeuren vyfthien ſtuyvers, en in *Gravelandt* thien Ponden.

„ Item, van Geleenden gelde en arbeyts-loon, ſal men recht doen,
„ van dage tot dage.

„ Item, waar yemant ſyn goet afhandig gemaakt, dat hy deugdelyk
„ bewyſen konde hem te behooren, dat ſal hy mogen aanvangen, bin-
„ nen de Heerlykheyt voornoemt, metten Heer, ſonder verbeuren;
„ ende en konde hy 't niet bewyſen, dat het ſyn goet waar, ſal die aan-
„ taſter verbeuren tegens den Heer thien Ponden; en ſoo veel ſal ook
„ verbeuren die 't goet eerſt den anderen ontvreemt hadde, en boven
„ dien gebannen, of in boeten, breuken, correctien ſoo groot en kleyn,
„ als naar de gelegentheydt van der ſaken met regt gewyſt ſal worden;
„ het welk die Heer onderſoeken en beregten ſal, op de koſten van
„ ongelyk.

„ Item, of daar eenige Man ofte Vrouwe ſtorve, daar Weeskinderen
„ agter bleven, ſoo ſal die Heer een goet bequaam Man ſetten, die niet
„ wraakbaar en is, by de regte geboren Voogt; welke Vooghden goede
„ ſolvente ge-erfde Borge ſetten ſullen, binnen der Heerlykheyt, om
„ 't goet te regeeren, tot profyt van den Weeskinderen, en geen goet
„ belaſten, noch verminderen, daar genoeg is om te leven van de Bla-
„ dinge. En ſullen Jaarlyks gehouden weſen deſelve Voogden te doen
„ goede rekeninge op *St. Pieters-dag*, *ad Cathedram*, by den Heere van
„ den Lande, of ſynen ware gemagtigt, daar by roepen die 't aangaan
„ mag, ofte daar by hooren, ſonder dewelke men niet doen en ſal. En
„ wie van de Voogden in gebreeke ware die rekeninge te doen, die ſul-
„ len elks verbeuren jegens den Heere, voor d'eerſte reyſe drie 's Hee-
„ ren Ponden. En insgelyks ſouden verbeuren, die geroepen waren,
„ en niet en quamen, om die rekeninge te hooren; en op alſoo menigen
„ dag, die hem daarnaar van den Heere beteykent ware, en niet en dede
„ alſoo voorſz. is, ſouden op elken dag verbeuren, uyt haren eygen
„ goeden, thien 's Heeren Ponden, en nochtans ſouden die Voogden
„ rekeninge doen en voldoen, of men ſal dat altyts mogen komen pan-
„ den en ſchatten, als regt is van Weeskinderen goet, tot koſte van

„ den

„ den genen die in gebreke ware; wel verstaande, of 't gebeurde, dat „ tot eenigen tydt, die gekooren Voogt niet bequaam en ware, die „ Wees-kinderen goet te regeeren; soo sal die Heere by de naaste Vrien- „ den eenen bequamer daartoe stellen, op Voorwaarden voorsz.

„ Item, die Heer zal tot zyne geliefte alle jaars die Geswoorens ofte „ Schepenen versetten, ofte eensdeels van dien, en weder ander instel- „ len, daar nut en bequaam toe wezende, zullen hen eenen behoorly- „ ken eedt doen en afnemen, en dat ten tyde als men den ommeslag doet, „ ofte als 't hem best goet-duncken sal.

„ Item, die van *Gelkenesse* zullen van nu voortaan haaren Buerdinge „ hebben, op een Dingsdage, en van *Gravelandt*, *Achterlandt*, en *Peul-* „ *wyk* op eenen Donderdag. En waar 't dat die Dingsdage quamen op „ eenen grooten Heyligen dage, alsdan zal men die Regt-dagen houden, „ 's daags daar aan; en want ik *François van Heemstede*, Heere tot *Liesvelt*, „ &c. alle deze voorsz. poincten, Privilegien en Regten vast, getrouw „ en gestadig gehouden wil hebben, ten eeuwigen dagen, voor my en „ myne nakomelingen; Zoo hebbe ik *François* voorsz. mynen Zegel, „ &c.

„ Hebben voorts onse Onderzaten gegunt en gegeven, gunnen en ge- „ ven mits dezen naar haar-luyder versoek, alzulke poincten hier naar „ beschreven.

„ Item, dat nu voortaan gene Wees-kinderen haar zelfs voogt wezen „ en zullen voor agtien Jaren, hare goet niet te bezwaren, nog doen „ bezwaren in geender manieren, 't en waar dat hy 't merkelyk van doen „ hadde, sonder nochtans dat die Mombers vorder geen rekeninge nog „ bewys van doen sullen, tot veerthien Jaren.

„ Item, zoo wie den anderen quetsen ofte wonden, die zal gehouden „ wezen die boete te betalen, 't en ware hy konde bewyzen, dat de ge- „ wonde hem eerst aangevochten hadde.

„ Item, of het geviele, dat yemant eenige koop dede, hoe 't zoude „ mogen wezen; zoo verre yemant berouw hadde van dien, die mag „ 's anderen daags daar uyt varen; mits betalende den Wyn-koop, zoo „ verre hy quam ter presentie van twee Schepenen, en daarvan renun- „ cieerde.

„ Item, zoo wie nu voortaan eenige Landen koopt, die zal den Heer „ den nakoop gunnen en geven, voor 't Recht daartoe staande, zoo „ verre de Heer die naastinge van dien zelfs niet en begeerde.

„ Item, dat Ingezetenen malkander buyten 's Lands niet en zullen mo- „ gen doen arresteren, op de hoogste boete van den Lande.

„ Item, dat niemant spreken en zal op den Eed van de Schepenen ofte

„ eenige Officiers, ofte ook denzelven eenigsints injurierende, 't zy in „ rechte, ofte daar buiten, op gelyke boeten en correctie van den „ Heer.

„ Item, dat niemant en zal mogen eysch by geschrift nemen, ten wa„ re boven thien *Carolus*-Guldens, maar zal het zelve verbalyk en by „ monde afgedaan worden.

„ Item, dat niemant 't Buer-recht genieten zal, dan de geene die al„ hier vuyr en licht houd. En zullen voorts blyven in heur vigeur en „ effecte alle Rechten, Ordonnantien, en deugdelyke Costumen, die „ onze Onderzaten tot nog toe gebruikt hebben.

„ En alzoo wy boven dien nodig en dienstig gevonden hebben, de „ voorsz. Privilegien en Hantvesten met eenige Articulen te amplieren „ en verbeteren, zoo tot betere onderhoudinge van goede Politie, voor„ stant van Justitie, en afweringe van alle ongeregeltheden, vechteryen, „ en moetwilligheden, waaruyt dikwils veele droevige inconvenienten „ en uytkomsten veroorzaakt worden; als ook om het stuk van confis„ catien van goederen, uyt zake van eenige grove delicten voorvallende, „ tot een zekere somme te redigeren en expresseren.

„ Zoo hebben wy geordonneert, en gestatueert, dat voortaan ymant „ van onze Onderdanen eenen dootslag, ofte ander delict, confiscatie „ van goederen medebrengende, begaan hebbende, boven de lyf-straffe „ verbeuren zal hondert Ponden, van XL. Grooten 't Pont, boven de „ misen van Justitie.

„ En vorders, tot weeringe der voorsz. insolentien en vechteryen, „ die dikwils door de kleynheyt van de boeten te eerder werden gepleegt, „ naar het exempel van onze nabuyren, geoctroyeert, geordonneert, „ ende de voorsz. boeten geaugementeert hebben, als volgt:

„ Eerstelyk, dat voortaan alle de gene, die ymant in toornige gemoet „ aangrypt, en met vuysten, Kannen, Messen, Steen, Hout, ofte „ andere Wapenen of instrumenten slaat, steekt, werpt, ofte hout, „ verbeuren zal een boete van vyf Ponden, van XL. Grooten 't Pont in „ *Graveland*, in *Gelkenesse* die drie gelyke Ponden.

„ Item, indien zulks in de Kerke geschiede, ofte dat ymant met eeni„ ge merkelyke wonde ofte quetsure werde geinfligeert, daar door den „ gequetsen in perykel waar geweest, ofte verlemt, ofte verminkt, ge„ worden; zal zoodaanigen delict boven de voorsz. boete, arbitralyken „ gecorrigeert werden.

„ Als hem ymant onderstaat te komen voor de deure van andere, by „ dach ofte nacht, aldaar met voeten, ofte met geweer op de deuren „ ofte vensters slaat; zal verbeuren gelyke boete als in het laatst voor-

„ gaande

„ gaande Artykel. Ende indien hy de glazen inslaat, zal verbeuren dubbele boeten; die hy mede verbeuren zal, zoo hy by forse in huys wil wezen, en daar in komt, zonder eenige in 't huys zynde te quetsen, ofte daar uyt te doen gaan; en eenige in 't huys quetsende, of met forse daar uyt dryvende, zal verbeuren twintig gelyke Ponden, boven arbitrale correctie in zulken gevalle, na vereysch van de zake.

„ Dat niemant langer Messen by hem zal mogen hebben, als in de lengte van zeven duymen de Lemmer, tot haar ordinaris Broot-messen; op de verbeurte van vyf- en twintig *Hollandsche* Stuyvers, zoo dikwils ter contrarie wert bevonden.

„ De gene, die moetwillich op straat, ofte op 's Heeren wegen, als ook binnen ymants huys, met messen schrapt, ofte met steenen werpt, zonder ymant te quetsen, zal verbeuren dertig gelyke stuyvers; en zoo daar ymant gequetst wert, zal verbeuren vyf Ponden in *Graveland*, in *Gelkenisse* drie gelyke Ponden. En dat alles onvermindert en zonder prejuditie van den gequetzen, ofte andersints geoffendeerde haar actie, injurie, schade en intresten, die zy zullen mogen met recht vervolgen, daar en zoo zy te rade zullen bevinden.

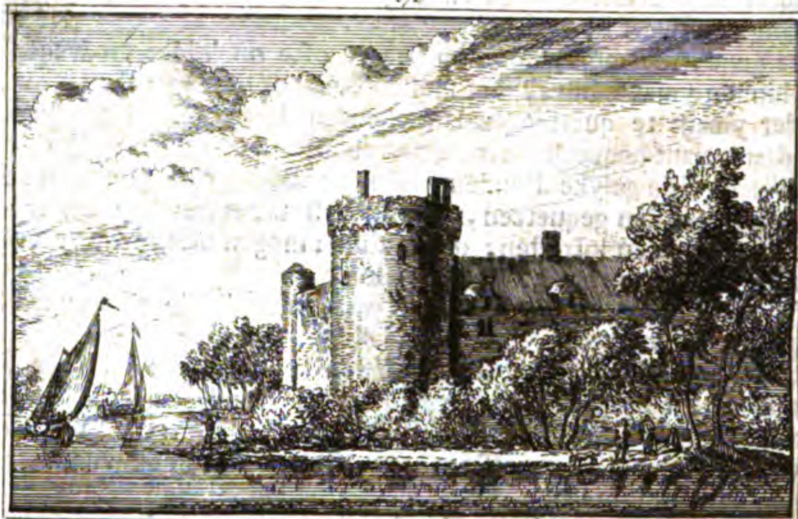
„ Alle Chirurgyns zullen gehouden wezen den Balliu ofte zynen Stadhouder te laten weten, 't sy mondelinge, ofte door een billet, zoo wanneer zy-luyden ymant onderhanden hebben, die met een Keurwonde ofte quetsure, daar eenig perykel in gelegen is, gequetst is, voor het leggen van de twede Playster ofte Verband; met uytdruckinge van den naam des gequetsten, en gesteltenisse van de wonde, op de boeten van zes Ponden.

„ Den eersten Aanvechter zal gehouden wezen de boete te betalen mette kosten daaromme gedaan.

„ En indien getwyffelt, en niet bewezen wert, wie de eerste Aanvechter is geweest; zoo zullen de boeten by de gene, die haar gemeen zyn, mette kosten half worden betaalt; onvermindert den onschuldigen zyn regres, tegen den genen, die hy bewyzen zal hem eerst geagresseert te hebben, om zelve te repeteren, 't geene hy totten boeten en kosten zal hebben betaalt.

„ Alle onze Ingezetenen, zullen bezorgen, dat van half *Maart*, tot den lesten *Mey*, daar aan volgende, alle hare Honden een Klippel aan den hals zullen slepen, op de boete van dertig Stuyvers; met dien verstande, dat deze boete geen plaats en zal hebben over de kleyne Honden, die passeren konnen den ring, tot zulken eynde op het Buyten-Hof van onzen Castele geslagen, na dewelke in de respective Dorpen, op zeekere bequaame plaatse gelyke ring op dezelve mate zal gezet werden.

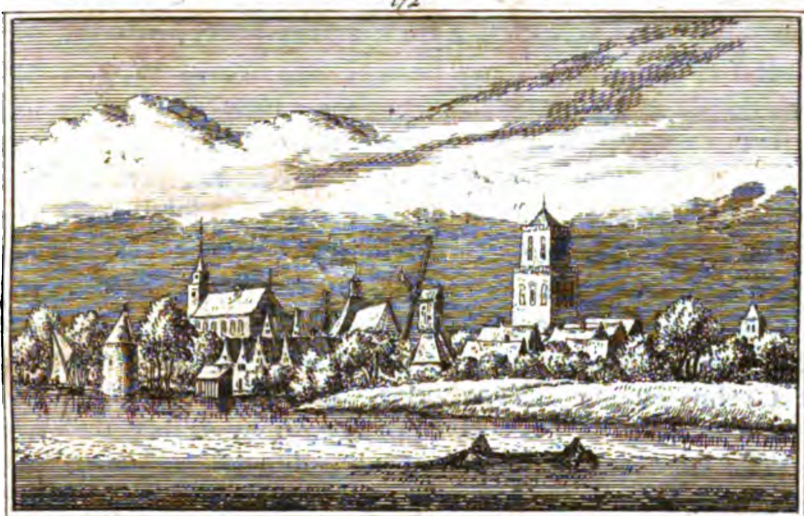
„ Alle welke voorsz. Oude Privilegien en Hantvesten, mitsgaders de
„ Articulen by Ampliatie daarby gevoegt en geordonneert, wy den
„ voorsz. onze goede Ingezeetenen onzer Baronye eenpaarlyke hebben
„ gegunt en verleent, om voertaan geobserveert en onderhouden te wer-
„ den na behooren. Gegeven op onzen Castele van *Liesvelt*, den 14
„ *Mey*, 1637.

KASTEEL van LIESVELT 1631

DE

DE STAD SCHOONHOVEN, IN HOLLAND.

Schoonhoven is geleegen, in 't Zuyderdeel ten Oosten van *Holland*, aan de slinker-zyde des Oevers van de Rivier de *Lek*, in de *Krimper-Waardt*, digt by de grenzen van 't Stigt van *Utrecht*, niet verre van het Steedjen *Oudewater* (*), en omtrent tegen over *Nieuwpoort*, uit de ruïnen en ondergang van welke plaats, men meent *Schoonhoven* ontstaan, of ten minsten meer bevolkt te zyn. Door deze Stad loopt een schoone

(*) J. de Ray Diction. Geograph. pag. 204.

ne Gragt, welke uit den *Tsfel* geleid zynde, zig in de *Lek* ontlast; zoo dat deze Stad van de voor by, en daar doorloopende Wateren grooten dienst heeft; zynde voornamentlyk zeer vermaart van wegens de uitmuntende lekkere *Salm*, welke aldaar gevangen word (a).

Dat *Schoonhoven* van 't begin af aan een *schoon* Plaatsjen geweest is, blykt uit de naam, schoon de Schryvers omtrent deszelfs oorsprong een weinig verdeelt zyn. *W. van Goutboeven* zegt (b), dat *Schoonhoven* zynen naam heeft, van dat aldaar van ouden tyden veel *schoone* Boomgaarden, meest van Appelboomen geplant zyn geweest, dewyle men de Boomgaarden mede *Hoven* noemt. Andere meenen, dat deze naam van de omleggende *Lusthoven* is gesprooten (c). *Willem Heda* (d) noemt deze Stad in 't Latyn *Bella Curia*, en schynt alzoo den naam van het *schoone Hof* af te leiden, 't welke eertyds aldaar gestaan heeft. *Cornelis Aurelius* (e), eertyds Leermeester van den Grooten *Erasmus* van *Rotterdam*, noemt deze Stad *Bello-Portus*, beteekenende zoo veel als *Schoon-Haven*, daar toe de goede en bekwaame *Haven* aldaar zoude konnen aanleidinge gegeven te hebben (f). Ja *P. Brugman* wil zelfs, dat *Schoonhoven* voor de eerste Dykaadje van den *Lopikker-Waardt*, *Schoon-Haven* zoude genoemt zyn, van wegens de goede Reede, Haven en Schipsberginge aldaar; maar dat, na de voorschrevene bedykinge, de naam in *Schoonhoven* zoude zyn verandert, ter oorzaek van de vermakelyke Landeryen, Boomgaarden, Haven, &c. daar en daar omtrent geleegen. Daar

zyn

(a) M. van der Hoeven Charter Chronyk, Eerste Deel, pag. 113.

(b) Byvoegzelen op de Chronyk van Hollandt, pag. 89.

(c) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 462.

(d) Hist. Episc. Ultraj. pag. 205.

(e) In Batavia, Lib. I. pag. 23.

(f) Boxhorns Tooneel van Hollandt, pag. 279.

zyn 'er ook, die willen, als of de naam *Schoonauwen* zoude geweest zyn, beteekenende zoo veel als *Schoone Auwen*, *Beemden*, *Velden* of *Wey-Landen* (a).

Het oudste gewag 't welke van *Schoonboven* gevonden werd, is mogelyk van omtrent den Jaare 1232. als wanneer *Floris* de Vierde, Graaf van *Holland*, ten gevalle van *Otto*, den XXXVI. Bisschop van *Utrecht*, met groote kosten, een binnen-dyk heeft doen maken, van *Schoonboven* tot *Utrecht*, en voorts tot *Amerongen* toe, tot op het hooge zandt (b).

Melis Stoke noemt *Scoenboven* reeds eene Stad, en spreekt van dezelve en derzelve *Casteel*, in 't leven van Graaf *Jan* de Tweede, omtrent den Jaare 1300. als toebehoorende Heer *Nicolaas van Cats* (c). Deze was Ridder, en Voogd over Graaf *Floris* de Vyfde; afkomstig uit het oude en verdronkene Steedeke *Cats* in *Noord-Beveland*; en heeft de Stad *Gouda* allereerst met muuren omvangen. *Jan* de Eerste, de XXXIX. Bisschop van *Utrecht*, heeft den voorgemelden Heer *Nicolaas van Cats*, mitsgaders deszelfe Vazallen, de Inwoonders van *Schoonboven*, in den Jaare 1280. met den volgenden Brief de *Vrybeid van Tollen* en *Passagie-geld* in het Sticht van *Utrecht* kwytgescholden (d), luidende, volgens de vertaalinge uit het *Latyn*, als volgt:

„ *Johannes*, door Godts genaade Bisschop van *Utrecht*, wenscht allen „ den geenen, die den tegenwoordigen Brief zullen zien, de eeuwige „ Zaligheit in den Heere! Het zy u-lieden gezamentlyk bekendt, dat „ wy, Heer *Nicolaas van Cats*, Ridder, uyt insigt van zyne deugtzaam„ heid, en om de meenigvuldige diensten, die hy ons en onze Kerke dik„ maals gedaan heeft, mitsgaders om veelderhande prykelen en moei„ jelyk-

(a) Corn. Kylian. Etymolog, pag. 11.

(b) Chron. Joh. de Beka, pag. 75. W. Heda Hist. Epis. Ultraj. pag. 205. A. Matth. Analect. Tom. V. pag. 230.

(c) Edit. 1699. pag. 185.

(d) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 466.

„ jelykheden, zoo omtrent zyn Persoon, als in zyne Goederen, voor
„ de welke hy zich zelven, ons en onze Kerke van *Utrecht* ten gevalle,
„ bloot gestelt heeft, gemaakt hebben, onzen getrouwen Man en Vasal
„ der *Utrechtsche* Kerke; en dat wy zulks niet gedaan hebben met de Goe-
„ deren, welke de *Utrechtsche* Kerke aangewonnen hadt; maar met onze
„ eygene Goederen, die wy hem uytgekeert hebben. Daar en boven
„ hebben wy, dewyle zyne verdiensten zulks vereysschen, met het over-
„ leg van de Prelaaten en Dienstmannen der *Utrechtsche* Kerke goedt-ge-
„ vonden, het Leen, 't welk wy hem geschonken hebben, te vergroo-
„ ten, op dat hy ons en onze Kerke dies te gewilliger ten dienst zoude
„ staan: En daarom vergunnen wy hem, dat zyne Mannen, binnen zyne
„ Stadt *Schoonhoven* woonende, door ons Stift van *Utrecht*, te water en
„ te landt mogen reysen, en weder-keeren, zonder eenige Tollen, of
„ Passagie-gelden te betaalen. Ter getuygenisse dezer zaake, hebben
„ wy het tegenwoordige Geschrift, het welke met ons eygen Zeegel,
„ met het Zeegel det *Utrechtsche* Kerke, en met dat van onze Dienst-
„ mannen, Heer *Zweder van Abcoude*, Heer *Zweder van Bodenichem*, en
„ Heer *Zweder* onzen Maarschalk bezegelt is, aan den voornoemden Heer
„ en Ridder ter handt gestelt. Gegeven in 't Jaar 1280. op *St. Paulus*
„ *Bekeeringe*.

De Graven van *Blois*, uit het Geslachte der Heeren van *Avesnes*, zyn een geruyme tyd Heeren van *Schoonhoven* en *Gouda* geweest, welken Tytel zy ook in haare opene Brreven gevoerd hebben. Deze Graven en Heeren, hebben aan de Burgers van *Schoonhoven*, om haare goede en getrouwe diensten, van tyd tot tyd verscheide *Voorregten* verleend; welke in een zeker Boek met de Hand geschreven, worden opgeteld, en in de volgende ordre na malkander volgen (*).

Het eerste is verleend, in den Jaare 1326. door *Johan van Blois*, Heere van *Schoonhoven* &c. luidende als volgt:

„ Jan van Bloys, Heere van *Scoenhoven* ende van *der Goude*, doen
„ condt allen luyden, dat wy, om bede willen, versoeck ende gerechte
„ live, die wy dragen tot onzer Stede van *Scoenhoven*, onze luyde van
„ der

(*) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 463. &c.

„ der Stede voernt. gegeven hebben, willekeuren ende geven, om ene
„ verberinge heurs Rechts ende Hantvesten, die zy hebben van onzen
„ Voeders: Dat voert gheen Man, die onse Poerter is aldaar, ende in
„ wittelicken huwelycken sit, jeghens ons meer verbeuren maeh, dan
„ d'enehelfte van zyne goederen, behoudelycken zyne Wyve der an-
„ dren helfte. Voert zo hebben wy hem gegheven, wilkoeren ende
„ gheven, dat onze Poertere-Kynderen aldaar, die inhems zyn, ende in
„ haars Vaders ende Moeders broede zyn; voert meer jegens ons niet
„ meer verbeuren en moghen van heurs Ouderen goeden, dan thiene
„ Pont *Hollants*. Ende want die dinghen, die in goede meningen gezet
„ zyn, ende om doechde dicwille verbetert worden, ende in ertheyden
„ gebesich; zo willen wy, dat deze voersz. poynten staan zullen ende
„ gedueren t'onsen wederseggen. Ende all zonder archelist te verstane,
„ om dat wy deze poynten vast ende gestade houden willen, in de ma-
„ nieren dat voorsz. is; zoo hebben wy daar up t'eenre oirconde dezen
„ openen Brieff gegeven, bezegelt mit onze Zegelen. Gedaan ende ge-
„ geven, op onzen Borch tot *Scoenhoven*, op Sinte *Barbaren*-dach, in 't
„ Jaar ons Heeren *duysent drie hondert zes ende twyntich*, &c.

Graaf *Jan van Henegouwen* gaf aan de Stad, in den Jaare 1346. de volgende Handveste:

„ Wy JOHAN VAN HENEGOUWEN, Heere van *Beaumont*, maken
„ condt en kenlicken allen luyden: Dat wy gegheven hebbende, ende
„ gheven, onzen goeden ende getrouwen luyden van *Scoenhoven*, om
„ menighen getrouwen dienst, dien zy ons gedaan hebben, allesõ wye
„ dat enen onnozelen vrede brake, dien hy zelver mitter hant niet gege-
„ ven en hadde, die sall niet meer verbueren dan vyff ende twyintich
„ Pondt *Hollantsche*, uytgesat doetslach ende laemte. Ende dit sall due-
„ ren tot onse wederseggen, off onser nacomelingen, alle punten te
„ verstaan sonder argelist. Ende om dat waar is, zo hebben wy dezen
„ brieff opene bezegelt mit onsen Zegele. Gegeven tot *Sinte Geerdeber-*
„ *ghe*, in 't Jaar ons Heeren 1346. des Manendages na Sinte *Pouwels*-dach
„ *Conversio*.

Daar op volgt de volgende Brief, door *Jan van Blois*, in den Jaare 1356. aan de Stad verleend:

„ JAN VAN BLOIS, &c. Heer van *Scoenbouen* ende van *der Goude*,
„ doen condt allen luyde: Dat wy voer ons ende ons Nacomelingen over-
„ gegeven hebben, ende vercoft, onzen lieven ende getrouwen luyden
„ van *Scoenboven* ende hueren nakomelingen, erffelick ende ewelick, den
„ Wynt ende Wyntmolen, van onzen vorsz Stede van *Scoenboven*, om
„ vyff ende twyntich *lib. Holl.* 's Jaars, sulcx payments, alse men daar
„ van onsen Renten te nemen plegen; the betalen onsen Renthenten
„ aldaar, off onser Nacomelinger, die nu is, off namaals wesen zall, op
„ *Sinte Martinus*-Misse, in den Wynter naastcomende; ende alsoe voert
„ van Jaar tot Jare, op den zelven *Sinte Martyns*-Misse; alzo onze luy-
„ den voernt. voort meer setten mogen, het zy binnen die Vesten, off
„ buyten by der Stede, daar zy willen, alsoe menigen Wynt-molen, al,
„ ze hem goet-denckt de Stede oirbaar, uptzy genoech doen van de Mo-
„ lenstad, den genen dies 't erve wezen zalle. Noch nyemant en sall
„ voort meer enighe rosmole zetten, binnen onzer Stede van *Scoenboven*
„ voersz. dan die twe, daar van oudts geweest hebben, ten zy oirlove
„ enzer goede luyden voersz. Ende wy, off onse Erffnamen me, sullen
„ voortane ghenen Moelen zetten, noch doen zetten, binnen die Vry-
„ heyt voersz. noch op hondert Roeden daarna; ende binnen deze coop
„ zo zullen alle onze Wyntmolen binnen *Scoenboven*, ende daar omtrent,
„ die nu zyn, mit allen haaren toebehooren, onzer luyden van *Scoenboven*
„ voorsz. dies Wynts en der Molen gebruyken, tot haaren geboege
„ (genoegen,) erffelyck ende ewelyck, te verstane zonder alrehande
„ argelist. Ende want wy willen, dat dit vast ende gestade blyve, in
„ alle manieren alsse voorsz. is, zo hebben Wy daar op t'eenre oircon-
„ den dezen openen Brieff gegeven, bezegelt mit onzen Zegele. Gedaan
„ ende gegeven, op onze Borch van *Scoenboven*, in 't Sinte *Barbare*-dage,
„ in 't Jaar ons Heeren 1356.

Willem de Goede, Graaf van *Holland* &c. heeft in den Jaare 1322. aan die van *Schoonboven*, ten verzoeke van zynen Broeder *Jan van Henegouwen*, de *Toll-vryheid* in geheel *Holland* geschonken; ook geordoneert, als Scheepenen te *Schoonboven*, omtrent het wyzen van Vonnissen eenige zwaarigheid vonden, dat zy by die van *Dordrecht* daar over zouden raadpleegen; en voorts nog andere Voorregten in een Brief verleend, van dezen inhoudt:

„ Wy

„ Wy WILLEM, Grave van *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeelant*, „ ende Heere van *Vrieslandt*, maaƈt kondt ende kenlicken allen luyden: „ Dat wy, om bede ende verſoek van onſen lieven Broeder, Heeren „ *Janne* van *Henegouwen*, *Beaumont*, gegeven hebben zynen Poorters, „ wonende binnen de Poerte van *Schoenboven*, alzulke Vryheden, als hier „ na geſcreven ſtaat. *In den eerſten*, dat zy *Tollen-vry* varen zullen voer „ alle onzen Tolle van onzer Graafſchap van *Hollant*, ende alzo vry te „ wezen, alſe anders onſe Vryen Steden. Ende nergent ſcot te geven „ van hoeren goede, danne binnen *Scoenboven*, alſe varre alſe zy haar „ Poertrecht houden als recht is; utegezet onſe oude bede, ende onſe „ oude ſcot, dat wy van oudts gehadt hebben. Voort, wat Scepenen „ wyzen van *Scoenboven* recht te wezen binnen *Scoenboven*, ende wes von- „ niſſe des zy niet vroot en zyn, dat zullen zy hallen *T'ordrecht*. *Dan zo* „ *wye die vrede breket, die binnen Scoenboven genomen is, die zal 't beteren mit* „ *zynen live, ende mit zynen goeden, alſo varre alſe hy daar off verwonnen wordt* „ *met Scepenen, off met twee wittachtigen Poerters van getrouwen bedde, elck* „ *tote thien Ponden gegoet, off daar boven, ende den vreden ſal men houden,* „ *alzoe wyde alſe die zonne up- ende toegaat.* Voert nergens te Recht te ſtaan, „ dan binnen vryen Steden, het en zy dat zy hem verwilcoren voer eeni- „ ghe ghewaarde ſuchtere, ende voer zeven bueren, off voer Scepe- „ nen, off dat zy ergent misdaden, ende menſe metter verſcher daat „ begrepe, dat zouden zy beteren, alſoe dan Recht ware, daar zy mis- „ deden; allere ſtucken voerzeyt zonder argheeden, ende behouden „ onzer Heerlicheden, ende onzer Gravelyker gewelt. Ende omme dat „ wy willen. dat alle deze dingen voerſz. well ende vaſt, zeker ende ge- „ ſtade gehouden blyven, van ons ende van onzen nacomelingen, heb- „ ben wy hem dezen Brieff gegeven, bezegelt met onzen groten zegele „ vthangende. Gedaan in den *Hage*, des Dyncxdages na *Meye*-dach, in „ 't Jaar ons Heren 1322 ".

Guy, Graaf van *Bloys*, &c. heeft haar in den Jaare 1395. ten voordeele van de *Baſterden*, het volgende Voorregt verleend.

„ GUY VAN CHASTILLON, Graave van *Bloys*, Heere van *Aveſnes*, „ van *Beaumont*, van *Scoenboven*, ende van der *Goude*, maiken kenlick allen „ luyden: Dat wy voer onze nacomelingen, om bede wille ende verzoek „ onzer liever ende getrouwer luyden, in onzer Stede van *Scoenboven*, „ ghevryet hebben, ende vryen tot ewyghen dagen, van dezer tyt vort, „ alle

„ alle die Bastaarden, die daar nu wonen, off hyerna comen zullen,
„ ende onze wonachtige Poerters daar zyn, in dezer manieren: Dat wy,
„ noch onze nacomelingen van bestorften, om hoeren goeden nyet eys-
„ schen en zullen, mer dat zydt erven mogen, ende laaten op haaren
„ naasten maghen, alse ofte zy van ghetruweden bedde ware, zonder ar-
„ gelist. Ende om dat wy dit gestade ende vast houden willen, als voersz.
„ is, zo hebben wy des tot eenre oirconden dezen openen Brieff beze-
„ gelt mit onzen zegel. Gedaan ende gegeven tot *Noyon*, in *Tierasche*,
„ den eersten dach in *Julio*, in 't Jaar ons Heeren 1395 ".

Na den dood van Heer *Guy* voorsz. dewelke geene Kinderen heeft nagelaten, zyn de Heerlykheden van *Beaumont*, van *Beaufort*, van *Schoonboven* en van *Ter Goude*, vervallen, aan *Albert van Beyeren*, Graaf van *Holland* en van *Henegouwen*; dewelke in den Jaare 1398. de volgende Handvest aan deze Stad gegeven heeft.

„ AALBRECHT, by der Gods genade Palens-Grave op ten *Ryn*,
„ Hertoge in *Beyeren*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelant*,
„ ende Heere van *Frieslant*, doen condt allen luyden: Dat wy, om kenlyeken oerbare, nutscap ende profyt, onzer goeder Stede van *Scoenboven*, ende Inwoender Poerteren gegeven ende verhuert hebben, geven ende verhueren in erffpacht derselver onser Stede, voer ons ende ons nacomelingen, onze Hop-azynze binnen derzelver onzer Stede, om vyfftich *Vranckryckxe* ouder Schilde jaarlicke Renten, om te betalen, ende wt te reycken alle jaar op Sinte *Lambrecht*-Dach; ende oirloven ende consenteeren onze getrouwen Burgemeesters ende Scepenen van *Scoenboven*, die nu ter tyt zyn, off namaals wezen zullen, dat zy tot alre tyt, als zy des te doen zullen hebben, om nutscap ende profyt onzer Stede voersz. den Hop-azynze voersz. uit anderen haaren azynzen hogen ende lagen mogen, tot hoere wille, ende profyt van onze Stede, zonder ons off onzen nacomelingen daar om vorder te versoecken. Ende van dezen voersz. azynze zal onze Scout van *Scoenboven*, die nu ter tyt is, off naamaals wezen zall, den Burgemeesters wtvluchtinge ende wtpandinge doen, tot alre tyt, als zy des te doen zullen hebben. Ende van sulcken nutschap profyt, als van den azynze voersz. comen zall, znllen zy onzer goeder Stede van *Schoenboven* rekeningen ende bewyzinge doen, als redelyck ende costumelick is;

„ dat

„ dat zall gedueren tot ewigen dagen. In oerconde dezen Brieve beze-
„ gelt mit onze Zegellen. Gegeven in den *Hagen*, up ten vyfften dach
„ in *Januario*, in 't jaar ons Heeren 1398. na den loop van onzen
„ Hove ".

Drie Jaaren daar na verleende dezelve Graaf haar mede de volgende Voorrechten:

„ AALBRECHT, by Goeds genaden Palens-Grave up ten *Ryn*, Her-
„ toge in *Beyeren*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelandt*,
„ ende Heere van *Vrieslandt*, doen condt allen luyden: Want onze goede
„ Stede *Scoenboven*, ende hoer inwoender, mede-Poerteren, mit zommi-
„ gen anderen Ambochten daar ontrent gelegen, aan ons gecomen zyn,
„ by bede ons lieffs neve Grave *Guyen vau Bloys*, daar Godt die Ziele off
„ hebben moet, die ons geredt ende ontfangen hebben, tot hoeren rech-
„ te Lantsheere: Zo hebben wy, om meningen trouwen dienften, die
„ die zelve onze Stede ons en onze Voervaderen tot menyger tyt gedaan
„ heeft, ende oft God will noch doen zall, ende om zonderlingen lieften,
„ die wy daar toe dragen, meynyger ende begeerte onzen voorfz. Stede,
„ te houden in zulken Vryheden, ende Goeden, ende Rechten, als zy
„ waren by tyden ons lieffs neven, des Grave *van Bloys* voerfz. Ende
„ hebben daarom hen gegeven zulcke poynten ende Privilegien, als hier-
„ na gefcreven ftaan. In den eerften hebben wy gegeven, ende geven
„ onzer Stede van *Schoenboven*, ende allen horen Inwoenderen, den Poer-
„ teren, die vry goede lande off erve copen off vercopen willen, vryen
„ luden, dat zy vrylike doen mogen, zonder die vryen goeden off erve
„ te belaften mit eniger wilkoer off fcotbaar te maken. Behoudelyken
„ waar dat fake, dat eenich Poerter van *Scoenboven* enighe verwilkoerde,
„ of fcotbaar lande cofte, die zouden tot ewigen dagen fcotbaar blyven.
„ Voert, want wy onfe Tolle, die tot *Ammers* placht te leggen, eer
„ onze Stede van *Scoenboven* aan ons quam, nu in derzelver onzer Stede
„ van *Scoenboven* geleyt hebben: Zo hebben wy onzen voorfz. Stede,
„ ende allen hoeren Inwoenderen, den Poerteren, die nu zyn, off na-
„ maals wezen zullen, gegheven, ende gheven zulker vryheyt, gewoen-
„ ten ende haarcomen te ghebruken, als zy voertyts gedaan hebben, by
„ onzen Voervaderen tyden *Hendrik Jans van Henegouwen*, ons oems Gra-
„ ve *Jans*, ende Grave *Guyen van Bloys* tyden, onzen neven, dier God
„ gedencke; dat is te weten: Dat men van geenrehande goede dat tot
„ *Scoenboven* te coep comt, en onze Poerters aldaar copen off vercopen,

„ Tollen nemen en zall, alzo verre als men dat flyt, ende verteert,
„ binnen onze Stede voersz. Mair want dat zy enich goedt coften, en-
„ de niet en sleten, noch en verteerden binnen onzen Stede van *Scoen-*
„ *boven*, ende voort vercoften alzoe dat men dat van daar voreden op-
„ waart, of nederwaart, daar zouden wy onzen rechten Toll of hebben.
„ Voert zo en zall onze Tolner tot *Scoenboven*, die nu is, of namals we-
„ zen zall, geenrehanden Tollen of ongelt nemen, van zulken goeden
„ of penwaarden, als dat die ommezaten gezeten omtrent onze voersz.
„ Stede aldaar tot weke-marckt brengen, of weder van daar voeren zul-
„ len. Voert zo geven wy onzen voersz. Stede van *Scoenboven*, ende
„ hoeren inwonende Poerteren, Tollen-vry te varen, totten ewygen
„ dagen, voer onzen Tollen te *Heusden*, gelyckt dat onze Stede van *Dor-*
„ *drecht*, ende anders onzen vrye Steden aldaar varen. Voert zo hebben
„ wy geconfirmeert, ende confirmeren alzulcken Hantvesten, Vryhe-
„ den, ende Rechten, als onze Stede van *Scoenboven* vercregen heeft in
„ voertyden van Heeren *Jan van Henegouwen*, van Grave *Jan*, ende van
„ Grave *Guy van Bloys*, dien God genadich zy, na inhouden der Brieven,
„ die onze Stede voersz. daar of heeft. Ende, want wy voer onze goe-
„ de Stede van *Scoenboven* ende hunne inwonende Poerteren, die nu zyn,
„ of namaals wezen zullen, allen dezen poynten en vryheden voersz. en-
„ de elcke byzonder vaste ende gestade houden willen, ende gehouden
„ willen hebben onverbroken tot ewigen dagen, zo hebben wy van on-
„ zen rechter wetenheit dezen Brieff doen bezegelen mit onzen zegelen,
„ hier an gehangen. Gegeven in den *Hage*, op ten vyf en twyntichsten
„ dach in *Augusto*, in 't Jaar ons Heeren 1401 ".

Alle deze Privilegien, Handvesten, Vryheeden &c. heeft *Carel*, Hertog van *Bourgondien*, die naderhand Keyzer wierd, in den Jaare 1515. geconfirmeert en met den volgenden Brief vernieuwt:

„ KAERLE, by der gracye Gods, Prince van *Spaangen*, van beyde de
„ *Secilien*, van *Jerusalem*, &c. Eerts-Hertoge van *Oostenryck*, Hertog van
„ *Bourgondien*, &c. Allen den ghenen, die dezen onzen Brief zullen zien,
„ Saluyt: Van wegen ons beminden Burgermeesteren, Scepenen, ende
„ Raydt onzer Stede van *Schoenboven*, voer hem, ende die gemeyne Bor-
„ geren ende Ingezetenen derzelver Stede, es ons tegenwoerdelick ver-
„ thoent, ende te kennen gegeven geweest, hoe die zelve thoenderen

„ ende

„ ende Inwoenderen van dieze begift ende gedoteert zyn van vele scone „ Privilegien, Hantvesten, Vryheden, ende Exemptien, hemluyden „ gegonnen, ende gegeven, by dyverschen Heeren van *Schoenbouen*, „ Graven ende Gravinnen van *Hollant*; hebben oick tot nu toe gebruyckt „ van vele goede oude gewoenten ende possessien, welcke Previlegen, „ Hantvesten, Vryheden, Exemptien, Gewoenten, ende possessien, „ hem thoenderen by onzen Voerzaten, Graven ende Gravinnen van „ *Hollant*, te meer stonden gefirmeert ende ghevestigt zyn geweest. „ Ende want die voern. thoenderen in 't gebruyken van hoeren voersz. „ Privilegien, Vryheden, ende oude possessien, dagelycx vercort, ende „ hem die niet well onderhouden noch geachtervolcht en worden; zo „ hebben zy ons oetmoedelyck gebeden, ende versocht, die zelve Vry„ heden, Privilegien, Exemptien, oude gewoenten ende possessien, „ tot deze onze hulpinge ende aancomt aan de heerlickheit ons Lande van „ *Hollant* te willen vestigen, confirmeren, ende believen, ende die te „ doen onderhouden, ende hem daarop verleenen ende doen expedieren „ onze Brieven in behoerlyker voirmen. Zo eyst, dat wy deze zaken „ overgemerct, ende daarop gehadt 't advys van onzen Rekeningen in „ den *Hagen*, genegen wezende ter bede van de voernoemde thoenderen: „ Wy hebben, by goede advyse, ende deliberacye van Rayde, gecon„ firmeert, belyeft, geapprobeert ende ghevesticht, confirmeren, be„ lieven, approberen ende vestigen mits dezen Brieve, alle alsulcken „ Privilegien, Hantvesten, Vryheden, Exemptien, Ghewoonten ende „ Possessien, als zy hier voerteyts van den Heeren van *Scoenbouen*, Gra„ ven ende Gravinnen van *Hollant*, duechdelyck vercregen ende gebruyct „ hebben; behoudelick, dat die voern. thoenderen gehouden zullen we„ zen, dezen Brieff te presenteren in onzer Reken-kamere in den *Hage*, „ eer zy van den inhouden ende effecte van dien zullen moghen gebruyc„ ken, om aldaar geregistreert te worden, tot ellicx zekerheyt. Ontbie„ den daarom ende bevelen, onzen lieven ende ghetrouwen Cancelier, „ Prezident, ende luyden van onzen grooten ende Secreten Rayden, „ Gouverneur, Stedehouder, Prezident ende Luyden van onzen Rayde „ ende Rekeningen in *Hollant*, ende allen anderen onzen Rechteren, „ Justicyeren, Officyeren, Dyenaren, ende Onderzaten, wyen dat'aan„ ghaan oft anroeren mach, ende elcke van hem byzonder, zoe hem toe„ behoeren zall, dat zy die voern. thoenderen ende hueren naarcommers; „ doen laten ende ghedogen van deze onze gracye, confirmacye ende „ approbacye, ende van al den inhouden van dezen gebruycken, vaste„ lyck, vredelyck ende volcomelyck genyeten ende gebruycken, zonder „ hem te doen off te laaten gescyen enich hinder, letzel, off moeyenisse

„ ter contraryen; want ons alzo ghelieft. Des t'oirconden zo hebben „ wy onzen zegel hier aan doen hangen. Gegeven in onzen Hove in den „ *Hage*, in *Hollant*, den laatfte dach van *Junio*, in 't jaar ons Heeren „ duyfent vyf hondert ende vyfthiene ".

In het *Tooneel der Vereenigde Nederlanden* (*) vinde ik aangeteekend, dat die van *Schoonhoven*, door *Jan van Bloys*, getitelde Hertog van *Gelder* en Graaf van *Zutphen*, met *Machtildt*, Hertoginne daar van, en zyne Gemaalinne, met zeekeren Brief, geteekend den 17 Maart 1372. te *Arnhem*, begiftigt zyn, met de *Toll-vryheid* van alle haare Goederen in de Landen vau *Gelder* en *Zutphen*; maar dat deze Privilegie door de beroertens in onbruyk geraakt zynde, haar by 't Hof van *Gelderland* thans werd betwift; dog deze Brief werd in 't voorfz. gefchrevene Boek niet gevonden, daar in nogtans alle de andere ftaan aangeteekend.

Zommige (†) willen, als of *Schoonhoven* in den Jaare 1303. nog geen bemuurde *Stad*, en flegts een Vlek met een *Slot* zoude geweeft zyn; maar dat Heer *Jan van Henegouwen*, Broeder van *Willem de Goede*, Graaf van *Holland*, deze plaats, beneffens *Ter Goude* en *Ter Thoolen* in *Zeeland*, by Erfdeelinge bekomen hebbende, *Schoonhoven* met muuren en poorten zoude hebben omringt, en dat deze plaats, door den ondergang van *Nieuwpoort*, daar tegen over geleegen, en door de *Gelderfche* verwoeft, omtrent den Jaare 1320. een fraay Steedeken is geworden. Dog hier vooren is aangetoond, dat *Melis Stoke*, omtrent of voor den Jaare 1300. van *Schoonhoven* reeds als een *Stad* met een *Kafteel* fpreekt; zoo dat het al voor die tyd moet bemuurt wezen. Want in den Jaare 1303. of daar omtrent, heeft Heer *Witte van Heemfteede*, door zyne *Kennemers* en *Vriezen* dit Kafteel beleegerd, met gefchut befchooten, en eindelyk

(*) Tweede Deel, pag. 190.

(†) W. van Gouthoeven, pag. 89. Batavia Illuftrata, pag. 1304.

delyk met verdrag verovert (*). *M. Z. van Boxborn* (†) teekend aan, dat *Jan van Henegouwen*, Broeder van *Willem de Goede*, Graaf van *Holland*, omtrent den Jaare 1312. het Slot van *Schoonboven*, vermits het van ouderdom vervallen was, in beter aanzien heeft doen herbouwen.

In den Jaare 1359. heeft *Jan van Arkel*, de XXXXVII. Bisschop van *Utrecht*, een zwaar heyr vergadert, en is daar mede voor *Schoonboven* getrokken. Die uit de Stad van zyn aankomst kennisse krygende, trokken hem in 't gemoedt, en leverden hem slag; maar tot haar ongeluk, vermits zy geslaagen, en *Gysbert van Langerak*, *Herpetus van Liesvelt*, en *Coenraadt van Oosterwyk*, Ridders, beneffens veele Burgers gevangen wierden (‡).

In den Jaare 1375. is de geheele Stad *Schoonboven* beneffens het *Carmelitter-Klooster*, ('t welke eerst in den Jaare 1330. door *Jan van Henegouwen* was gestigt;) door een schielyken en onverwachten brand, tot den grond toe vernield geworden (§); ter gedachtenisse van welk ongeval, het volgende *Latynsche* Rym-veersje gemaakt wierd:

SChoonboVen InsIgnIs,
CVM CLaVsto deVorat IgnIs.

Waar van de groote Tal-Letters het Jaar aanwyzen.

Wanneer de ongelukkige Vorstinne *Jacoba*, Gravinne van *Holland* (a), terwyle zy zig in den Jaare 1424. in *Henegouwen* bevond,

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 311.
(†) Tooneel van Hollandt, pag. 279.
(‡) Ibidem.
(§) Gouthoevens Chronyk, pag. 403. Boxhorns Tooneel, pag. 279.
(a) Gouthoevens Chronyk, pag. 449. &c.

bevond, vernam, dat haar geweezen Man, Hertog *Jan van Brabandt*, dog die van haar gescheiden was, alom in *Holland*, *Zeeland*, en *Vriesland* ontfangen en gehuld was; konde zy niet met goede oogen aanzien, aldus van haar Vaderlyke goederen versteeken en berooft te worden. Raadpleegende dierhalven met haare Vrienden, wat haar in dezen te doen stond; wierd goedgevonden, dat zy haar van eenige Steeden en Slooten in *Holland* zoude tragten meester te maaken.

Dierhalven zond zy *Floris van Kyfhoek*, met een deel gewaapend Volk, voor *Schoonhoven*, om zig van deze Stad meester te maaken; gelyk geschiede, door hulpe van zommige Burgers, welke *Jacoba* gunstig waren, en haar de Stad goedwillig overgaven. Maar *Willem Coulster* en *Albrecht Beyling*, met vyftig kloeke en welbedrevene Soldaaten, welke op het Slot in bezettinge lagen, wilden zig niet overgeven. Dierhalven maakte *Floris van Kyfhoek*, met hulpe van de Burgers, terstond grooten toestel om het Slot aan te tasten, en te beleegeren; dog ontmoette zoo sterke tegenweer, dat hy 'er zes weeken lang voor lag. Eindelyk veroverde hy 't Voorburg van het Kasteel, en zommige bolwerken, uit dewelke hy het Slot met Krygs-Instrumenten meer benauwde, en 'er veele stormen op deed. Hy zoude daar ook waarschynlyk nog langer voor hebben moeten blyven leggen, indien de bezettinge niet, door gebrek van Levens-middelen, genootzaakt was geworden zig over te geven, behoudens Lyf en goed; behalven *Albert Beyling*, dewelke ter bescheidenheid van Vrouwe *Jacoba* wierd overgegeven. Deze kreeg vervolgens een Maand tyd, om zyne Vrienden te gaan bezoeken, en op zyn zaaken ordre te stellen, en als dan wederom te komen, 't welke hy met eede moeste beloven. Daar op vertrok hy, en kwam volgens belofte, na verloop van een Maand wederom, als wanneer hy, op bevel van Vrouwe *Jacoba*, 's nagts levendig op een Moolen werf wierd in de aarde gedolven.

Dit aanmerkelyke geval heeft de Heer *Jacob van der*

Does

Does (*), met het bedryf van den Romeyn *Regulus* vergeleeken, die om te sterven, ook op zyn woord wederkeerde, en op de volgende wyze in rym gebragt:

Schoonhoven, *andersints van ouds genoemt* Schoon-haven,
Dat, was 't niet eens verbrant, en in zyn asch begraven,
Noch mooglyck heden was de schoonste Stadt van 't Lant;
Dat veel belegert is, nochtans maar eens vermant.
Een Stadt, die Beyling, *met zoo grooten lof kan noemen,*
Als Romen *op de trouw van* Regulus *mach roemen.*
Den eersten die ontsach de trouw meer als de doot,
Dewyl hy vluchten konde, en nochtans niet en vloot.
Die als hy het Casteel niet op en wilde geven
Aan Vrouw Jacoba, *maar met vyftich wel bedreven*
Soldaten was gesint, te stryden tot de doodt,
Maar in het laatst geperst, door over groote noodt,
Dit in te ruymen aan Kyfhoek *en zyn Soldaten,*
Op voorwaardt, dat men goet, en leven haar zou laten,
(Gelyk aan yder die beloften wierdt voldaan,)
Alleen most sterven, en genadeloos vergaan.
Die, tegens woordt, en trouw, en Oorlogs-recht verwezen
Ter doodt, (maar in zyn doodt nog sterven noyt volprezen,)
Een maant verkreeg, om na zyn vrienden en zyn goet
Voor 't laatst noch eens te zien, en op zyn vrye voet
Gestelt, die zware straf door schrick niet is ontvloden,
Maar na die tydt sich self heeft weder aangeboden
Aan de Gravin; die niet bewogen door die daadt,
En trouw, hem levendig in d'aard' bedelven laat.

Onder-

(*) In zyn 's Gravenhaage, pag. 27. &c.

Ondertusschen mist *J. van der Does* daar in, als of aan *Beyling* genaade beloofc was, zoo dat hy tegens trouwe en woord, ook tegens het regt van Oorlog aan zyn einde kwam; nademaal onze Historie-Schryvers zeggen, dat het Slot wel overgegeven wierd, behoudens Lyf en goedt van alle die daar op waren; behalven alleen *Beyling*, die uitdruklyk daar van was uitgeslooten, en ter bescheidenheid van Vrouwe *Jacoba* moeste overgegeven worden. Ondertusschen zoude het wel konnen zyn, dat *Beyling* zoo gerust na de beloofde tyd van een maand te rug keerende, vertrouwt heeft genaade te zullen erlangen; 't geene hem nogtans gemist is.

In 't volgende Jaar 1426. (*) heeft Jonkheer *Jacob van Gaasbeek*, Steedehouder van *Holland*, alle de tegenstrevers van Hertog *Jan van Brabandt*, uit geheel *Holland* gebannen.

Daar na, in de Vasten deszelven Jaars, vergaderde de gemelde Steedehouder veel Krygs-Volk, en beleegerde de Stad *Schoonhoven* rontomme, met hulpe van de gemeene Poorters der Steeden van *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland*; behalven alleen de Steeden van *Ter Goude*, *Oudewater*, *den Briel* en *Zierikzee*, welke zig met dezen oorlog niet wilden bemoeyen. *Schoonhoven* aldus van alle kanten beleegerd zynde, wierd met zwaar geschut beschooten, en bleef vier en twintig weeken geslooten. De Burgers daar binnen hadden onder anderen by haar, vyf Ridders en twintig Jonkheeren, alle dappere Oorlogs-Mannen, die de Stad hielpen verdeedigen, veele uitvallen deeden, tegens de aanvallers veele schermutselingen hadden, en dikwils met grooten roof en veele gevangenen in de Stad te rug keerden.

Geduurende die tyd, trok 'er een bende uitgeleezene dappere Soldaaten van de bezettinge, by nacht uit de Stad, kwam voor *Rotterdam*, maakte zig van veele Scheepen, die daar lagen

(*) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 450

gen meester, en voer met dezelve de *Lek* op naar *Schoonboven*. Die van *Rotterdam* zulks verneemende, vergaderden terstond alle de weerbaarste Burgers van haare Stad, en volgden de *Schoonbovers*, met een groot geluyd van Trompetten, en haar Stads-Banniere, om haar den roof met geweldt wederom afhandig te maaken, of voor de geleedene schande een bloedigen stryd met haar te waagen. Daar door wierden de onderlinge partyen wel haast handgemeen, en daar ontstond een zeer bloedig gevecht; dog tot schaade van de *Rotterdammers*, waar van veele verslaagen wierden; en de overige namen de vlucht naar huys toe. Aldus behaalden die van *Schoonboven* de overwinninge, en bragten de gevangene *Rotterdammers*, beneffens derzelver Stads-Banniere, met groote blydschap en zeegepraal in haare Stad.

Na dat de Edele en Steeden van *Holland*, vier en twintig weeken lang voor *Schoonboven* gelegen hadden, zonder veel uit te voeren, veel minder de Stad te konnen vermeesteren; zonden zy eenige aanzienlyke Gezanten tot den Hertog van *Cleef*, en den Graaf van *Meurs*, verzoekende te komen, en een bestand voor den tyd van zes weeken te sluiten, op dat een iegelyk met gemak naar huys konde trekken, 't welk geschiede; en alzoo wierd de beleegeringe omtrent den dag van *St. Jans Ontboofdinge* opgebrooken.

In den Jaare 1488. (*) kwam *Johan van Naaldtwyk*, Ridder, die de *Hoekſche-partye* was toegedaan, met duyzend Soldaaten, en veele Scheepen voor *Schoonboven*, om de Stad te beleegeren; dog hy wierd door de Burgers, met zoo veel moed en dapperheid ontfangen, dat hy genootzaakt wierd onverrigter zaaken, en met verlies van veel Krygs-Volk en verscheide Scheepen, te moeten wyken.

Om deze en meer andere dappere bedryven der *Schoonbovenaars*, heeft de Ridder *C. Huygens*, in de Lofdichten der Steeden

(*) Boxhorns Tooneel, pag. 280.

den van *Holland* en *Westvriesland*, deze Stad aldus spreekende voorgesteld:

De beurt en wederbeurt, van 't nimmer staande radt,
Daar 's Werelds Wet op draait, heb ik op 't ruimst gebadt.
Nog is myn overschot, van de eertyds schoone Hoven,
De peeters van myn naam, voor andere te loven.
Wat schaad my 't op en neêr? 'k heb mannelyk geleên,
En meest al winnende, minst wykende, gestreên;
Maar eenmaal gestreên. Landtvoogden, die de stangen
Van dit Gebied berecht, 'k weet meer als Salm te vangen:
Of 't weêr op 't prangen quam, denk hoe ik voormaals deê,
En steld in 't Waapenboek: Schoonhoven staat voor twee.

Zedert dat *Schoonhoven*, in den Jaare 1397. wederom aan de Domainen van *Holland* is gekomen, hebben de Graven daar altyd een Kastelein aangesteld; welke waardigheid bekleed is, in den Jaare 1425. by *Willem van den Coulster* Schildknaap, dewelke op het Slot beleegerd wierd; waar van hier vooren is gesprooken. Daar na by Heer *Gerrit van Poelgeest*, 1458. aldaar overleeden. Voorts by Heer *Lodewyk van Treslong* Ridder, in den Jaare 1460. Vervolgens by Heer *Lodewyk van Praat*, van *Moerkerke*, inden Jaare 1527. &c. (*)

Schoonhoven pronkt met een Parochie-kerk, welker stigtinge ons niet is gebleeken; maar wel, datze is ingewyd op den naame van *St. Bartholomeus*; en dat de Pastoor door de *Duytsche* Ridders, die te *Utrecht* woonden, plagt benoemt te worden, dog de Koster en de Schoolvoogd wierden by de Graaf van *Holland* aangesteld; welke laatste niet ter plaatze van zyn bedieninge woo-

(*) W. van Gouthoevens Byvoegzels op de Holl. Chronyk, pag. 89. Batavia Illustrata, pag. 1304.

woonende, Jaarlyks maar drie Ponden Vlaams daar van trok (*).

In de *Roomſchgezinde* tyden hebben in deze Kerk verſcheide *Altaaren* geſtaan; aan dewelke zes kleine *Vicaryen* gemaakt zyn, die van ouds met reedelyke Inkomſten voorzien waren, dog de welke door het inbreeken van de *Bakkerswaal*, by *Lekkerdam* veel zyn vermindert. Ziet hier het geene daar van tot onze kenniſſe is gekomen.

Het *eerſte* Altaar, was aan de Maaget *Maria* toegewyd; daar toe behoorde een *Vicarye*, belaſt met drie Miſſen ter week.

Het *tweede* Altaar, was aan *St. Nicolaas* toegewyd; voorzien met een *Vicarye*, de welke weekelyks met twee Miſſen belaſt was.

Het *derde* Altaar, was toegewyd aan den *H. Geeſt*, en met een *Vicarye* voorzien.

Het *vierde* Altaar was toegewyd aan *St. Eligius* of *Eloy*, voorzien met een *Vicarye*, waar toe behoorden de volgende Renten:

Ses Morgen Lands.			
Noch van verſcheide Landeryen	- - -	Gl. 18 -	0.
Noch van eenige Landen en Huyzen	- - -	36 -	18.
	In 't geheel	Gl. 54 -	18.

Het *vyfde* Altaar was aan *St. Chriſtinus*, of volgens andere aan *St. Jodocus* toegewyd, voorzien met een *Vicarye*, dewelke met een Miſſe 's weeks belaſt was.

Het *ſesde* Altaar was aan *St. Ewaldus* toegewyd, en met een *Vicarye* voorzien.

Het

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 466.

Het *sevende* Altaar was aan *St. Theobaldus* toegewyd, voorzien met de volgende Inkomsten:

5 Morgen Lands te *Langerak*, en

Van een Huys Jaarlyks 3 Guldens.

Het *achtste* Altaar was aan *St. Laurens* en aan *St. Barbara* toegewyd, en voorzien met de volgende Inkomsten; van

5 Morgen Lands in *Berg-Ambacht*, en

7 Morgen Lands in *Gelkenesse*.

Het *negende* Altaar was aan *St. Jan den Dooper* toegewyd, en voorzien met de volgende Inkomsten; van

5 Morgen Lands in *Berg-Ambacht*, en

Op een Huys by de *Visch-brugge*, 4 Ponden *Vlaams* 's Jaars.

In deze *Kerk* legt onder anderen begraven, de vermaarde *Olivier van Noort*, die de Wereld rontom gestevent hebbende, na zoo veel zwervens hier zyne rust genoot. Hier van zingt de Digter *J. Neuyen* (*) op de volgende wyze:

> *En* Schoon-hoov', *of een Stad, met boven schoon verzien,*
> *Gelegen aan de* Lek: *Haar Groote* Kerk *en* Toren
> Sint Bartel *toegewyt, sluit 't Graf van die te voren*
> *De Werelt om en om bezeild, en hier zyn boord*
> *En Haven koos; wiens naam was* Olivier van Noort.

Met dit Graf-schrift:

> *Hic ille est totum velis qui circuit orbem*
> *A Magellano Quartus: Oliverius.*

Dat is:

> *Hier rust, die 't Zuidlant Magellaan vond; en van hier*
> *De Werelt ommeliep, den vierden: Olivier.*

Won-

(*) Beschryvinge van Batavien, pag. 31.

Wonder is het, dat de neerstige Opspeurder der Gedenkwaardige *Graf-schriften*, en andere Gedenk-teekens, van dit aanmerkelyke *Grafschrift* geen gewag maakt, schoon hy 'er een veel grooter (*), op 't overlyden van den Heere *Johan van Wynbergen* in de zelve Kerke heeft aangeteekend.

In den Jaare 1525. is te *Schoonhoven*, een Plakaat gepubliceert, van Keyzer *Carel* de Vyfde, behelzende een gestreng verbod, dat geene Kerkelyke nog Kloosterlyke Perzoonen, eenige roerende of onroerende Goederen meer mogten erven, nog ook by gifte, nog by koop mogen verkrygen, als onder zeekere bepaaldevoorwaardens. Waarschynlyk is deze publicatie in gemelde Stad geschied, om dat daar in toen vyf Kloosters waren, volgens de aanteekeninge van *J. de la Torre*; namentlyk:

Het voornaamste van allen was, het *Carmeliten* of *Jacobynen* Klooster, gestigt 1330. en 1365. verbrand, zoo als hier vooren (†) reeds is gezegt.

Dan volgde een Nonnen-Klooster van *St. Augustinus* Orden, *St. Elisabeths-Convent* genoemt, om dat de Kerk aan *St. Elisabeth* was toegewyd. Van dit Klooster, 't welk met het Capittel van *Zion* by *Delft* vereenigt was, en onder deszelfs opzigt stond, kan by *Johan Lindenborn* (‡) breeder bescheid gevonden worden

Voorts was 'er *St. Agnes-Convent*, staande in de *Koestraat*; en in het zelve wierd de derde Regel van *St. Franciscus* onderhouden. In de Acten van 't Klooster te *Oudewater*, en van *Marien-poel* buiten *Leiden*, werd van dit Convent gewag gemaakt; vermits uit het Klooster te *Schoonhoven*, dat van *Oudewater*, en uit dat van *Oudewater*, dat van *Marien-poel* is gesprooten.

Ver-

(*) Collect. Monument. Fœd. Belg. pag. 264 &c.

(†) Siet Pag. 181.

(‡) In Notit. Episcop. Daventr. cap. 2.

Vervolgens heeft 'er ook een Nonnen-Klooster op de *Oude Haven* gestaan, van 't welke mede in de laatstgemelde Acten werd gewag gemaakt; ten ware, dat dit Convent op de *Oude Haven*, met dat van *St. Elisabeth* een en het zelve geweest was.

Te *Schoonhoven* is ook een *Oudt-Mannen-Huys* gestigt, en met een *Vicarye* begiftigt, dewelke 62 Guldens 's Jaars Inkomsten hadde.

Daar word ook gewag gemaakt, van een Vicarye in 't *Gasthuys*, staande ter begevinge van Burgermeesteren, welke veele Renten en Goederen bezat; volgens de aanteekeningen van den Oudheids-kundigen *H. van Rhyn* (*).

Betreffende de Regeeringe der Stad *Schoonhoven* (†), daar van hebben zy een Handvest van den Jaare 1297, medebrengende:

„ Dat men alle Jaar binnen dezelve Stede, op *Martyns*-„ Avont zoude vernieuwen de twee Burgermeesteren, en de „ zeven Schepenen ".

Dit is by *Jan van Beloys*, Heere van *Schoonhoven* geconfirmeert, en op *St. Barberen-dag* des Jaars 1356, geamplieert op de volgende wyze:

„ Dat niemant Schepen of Raad in der Stad zoude mogen „ wezen, hy en hadde daar zes Jaaren in gewoont, en waare „ gegoet tot 100 Ponden *Hollands*, of het ".

Hertog *Maximiliaan* en Vrouwe *Maria*, hebben zulks op den 20 Juny des Jaars 1480. vernieuwt, en dus geamplieert:

„ Dat

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 468, §. 1.

(†) Batavia Illustrata, pag. 1439.

„ Dat binnen der Stede van *Schoonhoven*, by den Schout,
„ Burgermeesteren, en Gemeenen Rade, zouden werden gekozen, 27 goede, notable, en bequaame Perzoonen, gegoet wezende tot 300 *Ryns*-Guldens, of daar bove; dewelke in toekomende, jaarlyx zouden kiezen vier goede, notabele, en bequame Perzoonen, daar van te stellen twee Burgemeesteren, en 14 goede bequame Perzoonen, daar uit te stellen zeven Schepenen, by den Grave van *Holland*, of in derzelver absentie, by den Stadhouder en Raden; indien ymand quame te sterven, of zyn Poort-regt te verliezen, dat deze 27. wederom in plaats zouden zitten ".

Dit is by Keyzer *Carel*, op den 26 October, des Jaars 1542. en by Koning *Philippus*, op den 4. November, 1550. nader geconfirmeert.

Volgens 't Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het redres Generaal van den Jaare 1632. staat de Stad *Schoonhoven* aangeslaagen, als groot 656 Huyzen, betaalende Jaarlyks met de Heerlyke Goederen, 3204 Guldens 19 Stuyvers 4 Deniers.

Onder *Schoonhoven* behooren (*) *Cabau*, *Sevender*, *Polsbroek*, *Berg-Ambacht*, *Ammerstol*, *Stolwyk*, *Bourepas*, *Berkou*, *Vlist*, *Jaarsvelt*, *Crimpen*, *Leckerkerk* en *Ouwerkerk*.

Hoedanig zig de Stad *Schoonhoven*, in den Jaare 1630. vertoonde, heeft de Konstryke *Abraham Rademaker*, in de voorenstaande 172 Printverbeeldinge voor oogen gesteld; leggende deze Stad niet alleen rontom in 't geboomte, maar ook van alle kanten met Mey- en Bouwlanden omringt.

Ten tyde van den *Spaanschen* Oorlog, heeft de Graaf *van der Mark*, in den Jaare 1572. (†) alle de Steeden van *Holland*, uit

(*) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 89.

(†) P. Bor Oorspronk der Nederlandtsche beroerten, Eerste Deel, Sesde Boek, pag. 277.

uit den naame van den Prins van *Oranje*, voor reekeninge van de Staaten, met weinig moeyte verovert; behalven *Amster-dam*, *Woerden* en *Schoonhoven*, dewelke de zyde van *Spanjen* nog bleven houden. Dierhalven kwam de voorsz. Grave *van der Mark* de Stad *Schoonhoven* beleegeren, dezelve met twee stukken geschut beschietende, en sterk aantastende. De bezet-tinge, welke daar binnen lag, bestond in een Vaandel *Duyt-sche* Soldaaten, onder 't bevel van zeekeren Hopman *Lastcoot* genoemt; dewelke zeer roemde, deze Stad gemaklyk te zul-len behouden: Maar toen 'er een bresse geschooten was, ter lengte van omtrent twee Roeden, begon hem de moed te be-geven, voornamentlyk toen hy de Burgers ongeneegen vond om haar leven veel te waagen. Hy trok dierhalven beneffens zyne Soldaaten op den eersten October uit; alswanneer de Burgers zig ten eersten, op zeekere voorwaardens, onder de gehoorzaamheid der Staaten overgaven. *Van der Mark*, de Stad in bezit nemende, vond daar in Monniken van het Kloo-ster der Regulieren uit den *Hem*, even buiten *Schoonhoven*, die binnen deze Stad gevlugt waren; dewelke door zyn Volk zeer mishandelt wierden, voornamentlyk een van haar, Broeder *Dirk van der Goude* genoemt; welken zy doodslaaken, en twee andere aan een Nootenboom, tegens over 't Stadhuys staande, ophingen.

Eenige Jaaren daar na, heeft *Gillis van Barlaimont*, Heere van *Hierges*, dewelke, in de plaats van den Graaf van *Bossu*, van wegens *Spanjen* het bevel voerde, van den Groot-Com-mandeur, *Don Louis de Requesens* bevel gekreegen, om zom-mige plaatzen in *Holland* aan te tasten (*). Ingevolge van dien, heeft dezelve zig in den Jaare 1575. van *Buuren* en *Ou-dewater* meester gemaakt, in welke laatste Plaats de *Spanjaar-den* met moorden en branden deerlyk huys hielden. De Prins van

(*) P. Bor Oorspronk der Nederlandtsche beroerten, Achtste Boek, pag. 120. Verso, en vervolgens.

van *Oranjen* schreef toen aan die van *Schoonboven*, dat zy op zommige plaatzen de Dyken zouden doorsteeken, om de Landen onder water te laaten loopen, op dat de Vyanden verhindert mogten worden, om aan die kant eenige beleegeringe te formeeren; dog door eigenbaat van een zeeker Burgermeester, wierd deze ordre niet voltrokken, vermits dezelve eenige Morgens Koorn te veld hadde, 't welk zeer schoon stond, en daar door zoude zyn geruïneert geworden; en toen men het daar na in 't werk wilde stellen, was het te laat.

Want de Heere van *Hierges*, voorgevende naar *Ter Goude* te trekken, kwam den 12 Augusty des gemelden Jaars voor *Schoonboven*, welke Stad Hy terstond met macht beleegerde. De Prins van *Oranjen* daar van berigt krygende, zond 'er den *Franschen* Collonel *de la Gardie* ten eersten na toe; die middel vond, niet tegenstaande de beleegeraars de Stad hadden ingeslooten, om met vier Scheepen vol Volk en Oorlogsbehoeftens daar binnen te komen; wordende het vyfde Schip in de grond geschooten, daar omtrent 30 Soldaaten van zyn gebleven.

De la Gardie in de Stad komende, wierd uit last van den Prins van *Oranje* tot Gouverneur ontfangen. Terstond stelde hy ordre om de zwakste plaatzen te versterken, dog vond de Burgerye zeer onwillig om hem de hand te bieden. De Prins van *Oranje* schreef uit *Dordrecht*, aan die van *Ter Goude*, om door alle de sluyzen en gaaten zoo veel water in te laten als mogelyk was; ten voordeele van die van *Schoonboven*. Hy zelve deed ook verscheide kaden doorsteeken, zoo dat het water hand over hand kwam te wassen.

Ondertusschen ging *Hierges* voort, en deed zyn best, omtrent al het geen 'er tot de beleegeringe vereyscht wierd, en te beletten dat de Stad verder geen onderstand meer van buiten mogte krygen. Hy hield ook meermaals Krygsraad, in welkers tegenwoordigheid hy twee Burgers van *Schoonboven*, waar van de eene tot haar was overgegaan, deed examineeren: Of

het water binnen thien dagen wel zoo hoog konde wassen, dat hy de beleegeringe zoude moeten opbreeken? Zy zeiden en verzeekerden hem van neen, en dat hy zelfs in geen 15 dagen, of langer, door het water verhindert zoude worden. Zy weezen hem ook middel aan, om het ingekomene Water van 't Land wederom af te tappen; en gaven hem raad, waar hy 't Geschut moeste planten, en de Stad beschieten.

De Prins van *Oranje* van alles berigt gekreegeu hebbende, ontbood nog twee Kapiteyns, namentlyk Jonker *Gerrit van Egmondt*, en *Joost Hoek*, met meening, om dezelve met het wassen van 't water mede binnen *Schoonhoven* te zenden.

Ondertusschen spoedde *Hierges* met de beleegeringe, en het Geschut daar voor te planten; daar toe hy 26 stukken Geschut van *Utrecht* hadde doen haalen. Zoo haast hy nu gereed was, en 't Geschut geplant hadde, zond hy een Trompetter naar de Stad, om dezelve op te eysschen. De Schildtwacht gaf ten antwoord:

„ Dat de Gouverneur nog sliep, en belast hadde hem niet „ te wekken; ". Met welk antwoord de Trompetter te rug keerde.

Hierges hier over onvoldaan, beval het Geschut te lossen; begon eerst met drie stukken, en daar na met al het Geschut te schieten; 't welke den geheele dag door met zoo veel verwoedheid wierd vervolgt, dat zy de Borstweeringe en Muuren geheel onder de voet schooten, zoo dat 'er bresse genoeg in was om te stormen: Maar vermits het daar toe al te laat in den avond was; zond *Hierges* 's Nagts Volk uit, om de Stads graggten te bespieden, om den volgenden dag de Stad te bestormen; als wanneer men bevond, dat de Muur wel driehondert Schreeden omverre lag.

De la Gardie, van zyn kant, merkende, dat de Stad niet houdbaar was, en dat het aan bouw-straffen ontbrak, om de bresse

ſe te ſtoppen, en dat de Burgers zeer onwillig waren, hield Raad met zyne hoofden van 't Krygs-Volk, en daar wierd goedgevonden, dat het beter was de Stad te verlaaten, vermits 'er geen hoope van uitkomſt was, dan haar zelve door hardnekkigheid om het leven te brengen. Dierhalven verzogt hy den Vyand om te capituleeren; en hem wierd toegeſtaan, dat hy, beneffens al het Krygs-Volk, met haare Waapenen, Vaandels en bagagie zouden mogen uittrekken; gelyk op den 24 Auguſty geſchiede, zynde den dag van *St. Bartholomeus*, welke de Roomſchgezinde voor Patroon van haare Stad vereerden.

Inmiddels was de Prins van *Oranje* nog al beezig, en zeer bekommert, hoe hy de hier vooren gemelde twee Vaandelen Soldaaten daar binnen mogte krygen; maar hoorende dat het ſchieten ophield, begon te twyffelen, of de Stad niet over was; daar van hy binnen weinige uuren zeekere tydinge kreeg. Dierhalven zond hy 't Vaandel van Jonker *Gerrit van Egmondt* binnen *Woerden*, en het andere binnen *Gouda*; voor welke Steeden hy bedugt was, dat de Vyand ten minſten een van beide mogten aantaſten; waarom hy ook verſcheide kaden en dyken deed doorſteeken, om 's Vyands voornemen te beletten.

In 't begin des Jaars 1577. (*) wierd de Graaf van *Boſſu*, van wegens de Staaten Generaal gezonden, om over *Utrecht* naar *Holland* te reyzen, en die van *Amſterdam*, *Haarlem* en *Schoonhoven* aan te moedigen, op dat zy zig in de Unie mogten begeven, en te tragten, om de bezettinge uit *Haarlem* en *Schoonhoven* te lichten. Om de Soldaaten uit de twee laatſtgemelde Steeden te trekken, zond de Graaf zynen Secretaris, *Jaques Stalpert van der Wiele*, aan den Gouverneur en de Staaten van het Noorder-Quartier, om van haar 20000 Guldens te lichten, en daar mede de voorſz. Soldaaten te betalen en te doen vertrekken. Deze Penningen wierden na veele zwaa-

(*) P. Bor, Tweede Deel, Tiende Boek, pag. 216. &c.

zwaarigheden eindelyk opgebragt; schoon 'er nog wel een Maand verliep, alvoorens de Soldaaten uit *Haarlem* en *Schoonhoven* vertrokken. Egter waren die van *Holland* wel in haar schik, met deze Steeden zoo goedkoop in handen te krygen, en van de bezettingen ontslaagen te worden.

Die van *Schoonhoven*, zonden vervolgens *Gerrit van Couwenhoven*, Burgermeester, en *Elbert Melchiors*, Thesaurier als Gecommiteerden van haare Stad, met procuratie, in dato den 27 *Janury* 1577. by den Prins van *Oranje*; die haar, volgens de Pacificatie van *Ghendt*, Satisfactie toestond; bestaande in de navolgende Pointen, en aldus luydende:

„ In den eersten, op 't stuck van der Religie: Dat die van *Schoonhoven* „ zullen moghen behouden, ende gebruycken die oude Catholycke Room- „ sche Religie ende exercitie van dien, die zy-luyden nu ter tyt hebben; „ zonder dat zyne Excellentie, ofte Staten van *Hollandt*, ofte yemant „ anders, van wat Lande, conditie, of qualite het zy, den voornoem- „ den van *Schoonhoven* daaromme zullen doen ofte laaten ghefschieden ee- „ nich onghebruyck ofte belet, in eenigher manieren; noch oock dat „ binnen die voorschreve Steede yet geattenteert werden, dat tegens „ die gemeene ruste ende vrede zoude mogen zyn, en de Inlanders „ tegens die voorschreven Catholycke Roomsche Religie, ofte teghens „ Gheestelycke Perzoonen, haaren Goederen, Kercken, Capellen, Cloo- „ steren, ende dierghelycken, die zy-luyden oock t'haaren gelieven „ zullen mogen restaureren, repareren ende opmaacken, zonder dat ye- „ mant ter cause van dien zal mogen worden geinjurieert, gheirriteert, „ ofte door andere ghelycke Acten ghefschandaliseert; mits dat wederom- „ me ter contrarien niemant by haar in zyne conscientie ondersocht, „ ofte ter cause van dien gerechercheert ofte gemolesteert werde, vol- „ gens die voorschreven Pacificatie; ende sal yeghelyck de possessie van „ zyne goeden moghen aanvaarden, ende hem reguleren, zonder voor- „ der ordonnantie ofte admissie daar toe te behoeven, alles achtervolghen- „ de de voorschreven Pacificatie.

„ Ende zoo veele het beleyt van der justitie aangaat, sal die selve ghe- „ administreert worden, volghende die oude Privilegien, Coustuymen „ ende Gewoonten voor date dezer troublen aldaar gheobserveert, zoo „ wel in het stellen, kiezen, ende vernieuwen van die van der Weth, „ Vroetschap, Tresoriers, als alle andere Officieren ende Dienaars der

„ voofchreven, Stede; fonder de felve Previlegien, Couftumen ende „ Gewoonten te verminderen, ofte contrarien in eenigher manieren „ continuerende by haare officien den Secretaris ende Bode ofte Roedra- „ gher nu teghenwoordich zynde, volghende haare beleninghe ende ver- „ pachtinghe tot defelve officien. Maar zoo veele het Officie van Bailliu- „ fchap ende Schoutet aangaat, zullen haar dies aangaande reguleren, „ zulcx zyn F. G. by advys van de Staten, ende die van der Camer van „ der Reeckeninghe tot *Delft* hierinne zullen ordonneren, na die ordon- „ nantie by advys van den Staaten daarop ghemaaćt, in de voorfz. Camer „ zynde, ende gheduurende tot anders zy gheordonneert; ende en zul- „ len gheenen Burgheren ofte Inwoonders der voorfz. Stede ter eerfter „ inftantie in rechte betrecken, nochte gheene faacken bericht moghen „ worden, dan by die Weth der voorfz. Stede, ofte mannen van *Beloys* „ refpećtivelyck, als naar rechte, ende die oude Previlegien d'zelver „ Steede zouden moghen medebrenghen, ende by appel, reformatie, „ redućtie, ende dierghelycke voor den Provincialen Raadt van *Hollant*, „ nu tot *Delft* zynde, volghende die Privilegien des Landts van *Hollandt*, „ ende daarnaa voor den grooten Raadt tot *Mechelen*.

„ Belanghende het heffen van den Excyffen, ofte Impoften, zullen „ in regard vrn haare armoede ende groote fchaade, den tyt van drie „ eerftcomende Maanden, ende deze teghenwoordighe verpachtinghe in „ *Hollandt*, gheduyrende d'zelve moghen verhooghen, ende verleeghen, „ ende tot haare Stads-prouffyt ghebruycken; als oock uyt ghelycke re- „ gard ende funderlinghe gratie, dezelve Stadt, haare Burgheren ende „ Inwoonders, van alle contributien ende impofitien, die op de ghe- „ meene Landen van *Hollandt* omgheflagen zullen werden, denzelven tyt „ van drie Maanden gheduyrende geheel vry ende exempt zullen zyn; „ ende denzelven tyt noch overftreecken zynde, voor de prorogatie tot „ zulcx moghen verzoecken; ende alsdan op haare qualite ende armoede „ werden ghelet, ende naar behoeren op ghedifponeert; in welcken re- „ gard als boven by die voorfchreven Staten, zoo op die generale laften „ van *Hollandt* ende *Zeelandt*, als op die particuliere fchulden van Cooren „ ende andere ghemeen provifie ende amunitien, daar mede de Magiftra- „ ten derzelver Stede, oft eenighe Burgheren derzelver in haar luyder „ prive, noch in eede belaft moghen zyn; fulck gratieufelyck innefien „ zal werden ghenomen, dat zy-luyden in alle het gheene moghelyck en- „ de redelyck gheholpen ende ontlaft zullen worden; uyt die Generalite „ van *Hollandt* ende *Zeelandt*; ten welcken fyne die voorfz. van *Schoonho-* „ *ven* in het ftoppen ende dicht-maacken van haar doorghefteecken Dyc- „ ken, uyt de gheftelde middelen, volghende die aćte by die van *Hol-*

„ *landt* daar aff zynde, oock terstont, ende zoo haast die knechten uyt
„ die zelve Stadt ghetrocken zullen zyn, gheholpen zullen worden; oock
„ met gheen garnisoen weder werden belast, dan by hoochnoodighe
„ noodt, ende het Lantswelvaaren sulcx vereyschende; die aldan noch
„ tot ghemeene Landts costen van *Hollandt* ende *Zeelandt* onderhouden
„ zullen worden, ende haar in heur voorschreven Catholycke *Roomsche*
„ Religie, noch exercitie van dien, nochte den gheenen, die d'zelve
„ profiteren, gheen beleth ofte hinder moghen doen. Alles op die pe-
„ nen, in die voorschreven Pacificatie begrepen; volghende alle het
„ welcke die voorsz. van *Schoonboven* heur als voorsz. onder zyn F. G.
„ Gouvernement begheven; ende zyn mits deze ende van nu onder des-
„ zelfs protectie aanghenomen ende ontfanghen; omme, zoo haast het
„ teghenwoordige Garnisoen uyt die zelve Stede zal zyn vertooghen,
„ ende in 't zelve die voorschreven Pacificatie in 't handelen, traficque-
„ ren ende negotieren in alles te ghenieten voor alle haare Burgheren
„ ende Inwoonders.

„ Aldus overcomen, veraccordeert, ende besloten, onder die signa-
„ ture ende seghel van den voorsz. Heere Prince van *Oraangien*, ter een-
„ re; *Gerrit van Couwenboven* Burghemeester, ende *Egbert Melchiorsz.*
„ Tresorier der voorschreven Stede van *Schoonboven*, als Ghecommit-
„ teerde van weghen die zelve Stadt, ter andere zyde; binnen der Stede
„ van *Middelburgh*, op ten 20 dach van *Februario*, *Anno* 1577. Ende
„ was onderteyckent *Guilliame van Nassau.* Wat lagher *Gerrit Couwen-*
„ *boven*, *Egbert Melchiorsz.* hebbende bezyden een opgedrukt Zeegel van
„ roodt wasch ".

Zedert die tyd is *Schoonboven* wederom een Lid van *Holland* geworden en gebleven; dog de Religie is kort daar na verandert. By *H. van Heusden* (*) vinde ik aangeteekent, dat de laatste openbaare Pastoor van *Schoonboven*, volgens de getuigenis van den Pastoor van *Lekkerkerke*, van 't *Roomschgezinde* Geloof is afgeweeken. Dezelve verhaald ook, uit *Mart. Schook*, dat de Leere van *Lutherus* en *Calvinus*, in den Jaare 1575. door *Lieven van den Borre* en *David Timmerman* te *Schoonboven* zonde ingevoerd zyn. Ondertusschen berigt ons wylen *Mart*

(*) Oudheeden Tweede Deel, pag. 467.

Mart. Soermans, in zyn *Kerkelyk Regifter*, dat *Petrus Johannes Utenbogaard*, Priefter, 1566. Gereformeert heeft gepredikt, dog de Vlugt genomen, maar is daar na wederom gekomen, en 1575. naar *Delft* vertrokken.

Voorts bevinde by den laatftgemelden, dat zedert de Reformatie, de volgende Gereformeerde Predikanten den Godsdienft aldaar tot nu toe hebben waargenomen:

Nicolaus Larenius, 1574. Predikant en Rector.	
Henricus Cæfarius, 1578. vertrokken naar *Utrecht*.	1581.
Lambertus Jenningius, ... ontflaagen, en vertrokken naar *Moerdregt*.	1589.
Levinus van den Borre, 1589. van *Geertruydenberg*, geftorven	1610.
Adrianus van den Borre, 1591. van *Streyen*, vertrokken naar *Leyden*.	1603.
David Timmerman, 1604. van de *Oude Tonge*, geftorven	1609.
Daniel Wittius. 160 . . . ontzet	1618.
Johannes van Galen, 1610. Proponent, ontzet	1618.
Gerardus Sevenbuyfen, 1618. van *Kalverdyk* of *Heeren-Carfpel*, geftorven	1634.
Anthonius Leo (*De Leeuw*) 1619. van *Haften*, geftorven	1638.
Cornelis Heycoop, 1634. van *Haften*, vertrokken naar *Utrecht*.	1640.
Johannes Snellius, 1639. van *Overfchie*, vertrokken naar *Alkmaar*.	1647.
Abrahamus van den Velden, 1640. van *Schoonhoven*, vertrokken naar *Utrecht*.	1651.
Jofua Sanderus, 1641. van *Heerjansdam*, Predikant en Rector, uytgedient 1656. (De derde Predikant, &c.)	
Cornelius Vergeer, 1648. van *Langeraar*, geftorven	1690.
Petrus (*Georgii*) *Hollebeek*, 1652. Proponent, vertrokken naar *Leyden*.	1661.

Arnoldus

Arnoldus Montanus, 1657. van *Schellingwouw*, Predikant en Rector, gestorven 1683.

Petrus Langereys, 1664. van *Oostbuysen*, uytgedient 1691.

Leonhardus van Groenewegen, 1684. van *Streefkerk*, vertrokken naar *Amsterdam*. 1686.

Martinus Colonius, van *Winsem* in *Over-Yssel*, zedert 1687.

Johannes van Es, *Marci Fil.* 1692. van *Arkel*, gestorven 1729.

Daniel Beukelaar, 1693. van *Alblasserdam*, vertrokken naar *Middelburg*. 1700.

Guilelmus Rombouts, 1700. van *Swyndregt*, gestorven 1725.

Hermanus Vester, 1725. gestorven 1726.

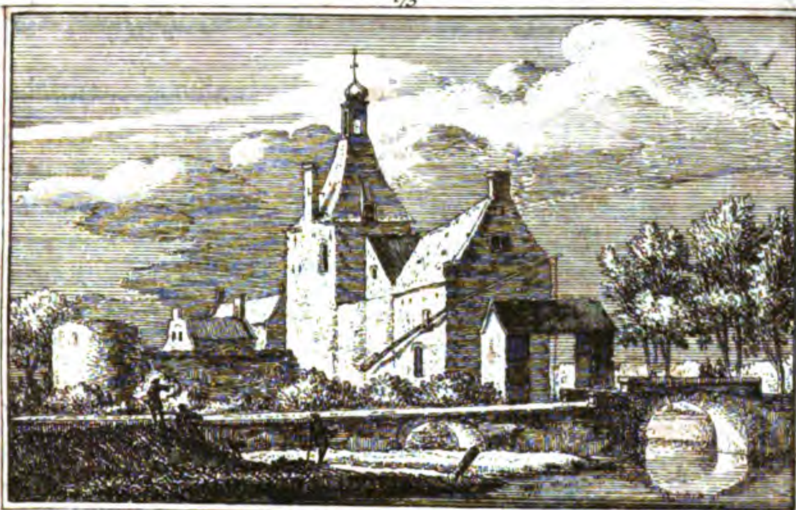
Herman van der Horst, zedert 1727.

Jacobus Fruitier, *Jac. Fil.* zedert 1730.

Ik zal hier niet meer byvoegen, dan alleen, dat *Schoonhoven* met *Gouda* in 't Kerkelyke t'zaamen een Classis uitmaakt, hebbende 31 Predikanten; waar van 'er drie tot *Schoonhoven* den dienst waarnemen.

HET

HET STEEDEKEN YSSELSTEYN, IN HOLLAND.

De Yssel POORT tot YSSELSTEIN

HET vermakelyke Stedeken *Ysselstein*, is van gedaante langwerpig vierkant, zynde omtrent eens zoo lang als breed, geleegen in *Holland*, dog op de grenzen van *Gelderland* in 't Stigt van *Utrecht*, aan de aangename Rivier den *Yssel*, van dewelke het zelve ook zynen naam heeft ontfangen. Het *Slot* alhier, ſtaat even buiten de Stads-muuren, maar aan dezelve gehegt, en is zeer oud, zoo dat deszelfs Stigtinge my niet is voorgekomen; dog werd daar van reeds in den Jaare

1250. gewag gemaakt (a). Mogelyk dat het Slot ouder is dan de Stad, en dat deze van het zelve zynen naam heeft ontfangen; nademaal *Stein*, of *Steen*, zoo veel beteekent als een *Steenen Huys*, *Kasteel* of *Tooren*, als mede een *Openbaare Gevangenisse*, volgens de aanwyzinge van den Taal-kundigen *C. Kilianus* (b). By eenige Schryvers werd *Ysselsteyn* op zyn *Latynsch* (zegt *H. van Heusden* (c),) *Iselstadium* genoemt; en by *W. Heda* (d) leest men *Saxyselanum*, 't welke hy terstond verklaard, dat daar door het Steedjen *Iselstain* verstaan werd.

Ysselstein, is een vrye Heerlykheid, geleegen tusschen de *Lek* en den *Yssel*, op den *Hollandschen* bodem; dog is 'er van ouds dikwils grooten twist over 't bezit dezer Stad geweest, tusschen die van *Holland* en *Utrecht*, 't welke zomtyds bloedige koppen gekost heeft.

Omtrent den Jaare 1250. (e) heeft Heer *Gysbert van Amstel*, getrouwt Vrouwe *Bertrandt*, Erf-dochter van den laatsten Heere van *Ysselstein*, en daar mede de Heerlykheid van *Ysselstein* behouwelykt; dog dezen Heer ter oorzaake hy deel hadde aan het verraad van *Gerrit van Velzen*, tegens Graaf *Floris* de Vyfde van *Holland*, stierf als balling buiten 's Lands. Hy liet na Heer *Arent van Ysselstein*, dewelke zyn Moeders-goed behield, zynde zyn 's Vaders-goed geconfisqueert. Deze was de Vader van Heer *Gysbert van Ysselstein*, en van Heer *Otto van Beverwaarde*. Heer *Gysbert* trouwde met Vrouw *Maria van Avennes*, Bastaard-Dogter van *Guy*, Bisschop van *Utrecht*; daar hy twee kinderen by wan, *Arent*, Heere van *Yssel-*

(a) Boxhorns Tooneel, pag. 309.

(b) Etymolog. Teut. Ling. pag. 523. 585.

(c) Oudheeden Tweede Deel, pag. 243.

(d) Hist. Episc. Ultral. pag. 243.

(e) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 91. Batavia Illustrata, pag. 1305.

Yſſelſtein, die ongetrouwt ſtierf, en Vrouwe *Guida van Yſſelſtein*, dewelke *Yſſelſtein* ten houwelyk bragt, aan Heer *Jan van Egmondt* (*). Zy ſtierf in den Jaare 1340. nalatende Heer *Arent van Egmont* en *Yſſelſtein*. Zedert is dit Goed altyd aan den Huyze van *Egmondt* gebleven, tot dat *Anna*, de Erfdogter van Heer *Maximiliaan van Egmondt*, Graaf van *Bueren* en *Leerdam*, Heere van *Yſſelſtein* en *Jaarsvelt*, trouwde met Prins *Willem* d'eerſte van *Oranje* en *Naſſouw*. Zedert is deze Heerlykheid aan 't Huys van *Oranje* gebleven, toebehoorende thans aan den Prins van *Vriesland*, uit de nog onverdeelde Goederen van wylen *Willem* de Derde, Koning van *Engeland*.

Na dat Graaf *Jan* van *Hollandt*, na den dood zyn 's Vaders Graaf *Floris* de Vyfde, tweemaal den ſtryd verlooren hadde, tegens den Biſſchop van *Utrecht* (†), en dat deze nog in 't Over-ſtigt was, om ten derdenmaal Volk te vergaderen; ontbood hy by zig Heer *Gysbert van Yſſelſtein*, om zyn Slot voor 't *Hollandſche* Krygsvolk te openen, op dat het 't zelve mogten bezetten, den Biſſchop daar uit tegenſtand bieden, en de Landen van *Holland* beſchermen. Maar nademaal *Gysbert van Yſelſtein* des Biſſchops Leen-man was, weigerde hy het verzoek van den Graaf toe te ſtaan; te meer, nademaal hy tot Rechter en Prezident in 's Biſſchops Land was aangeſteld. De Graaf hier over toornig, liet op Heer *Gysbert* paſſen, en kreeg hem gevange; deed vervolgens deszelfs Slot beleegeren, en veeltyds beſtormen; maar *Bartraat*, Huysvrouwe van Heer *Gysbert van Yſelſtein* het bevel over de bezettinge zelve aanneemende, verdeedigde het Slot by na een geheel Jaar lang; tot dat zy het eindelyk door nood moeſt overgeven, vermits zy gebrek van levenmiddelen kreeg. Zy konde niet meer bedingen,

(*) Ant. Matthæus de Nobilitate, in Præfat. Tom. II. pag. (c).

(†) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 352.

gen, dan dat zy, beneffens de helft der geenen, die op 't Huys waren, daar 't lot op viel, haar leven zoude behouden, en met de andere zoude de Graaf zynen wille doen; waarom hy haar alle deed onthoofden. De Graaf van dit Slot dus meester zynde, gaf het, beneffens de Heerlykheid van *Woerden*, met derzelver geheele Rechsgebied, aan *Wolffert van der Veere*, om van hem tot een Erfleen te ontfangen; op dat hy uit het zelve het Bisdom van *Utrecht* zoude aantasten, en verwoesten.

In den Jaare 1374. heeft *Ysselstein* wederom veel geleden, zynde uitgeplondert, door Heer *Willem van Rees*, voor *Arent van Hoorn*, Bisschop van *Utrecht* (*).

In den Jaare 1390. is *Ysselstein* met Muuren en Poorten begonnen versterkt te worden, onder de regeeringe van *Arnoldt*, Heere van *Ysselstein* en *Egmondt*; dewelke hier ook omtrent dezelve tyd een *Reguliers-Klooster* van *St. Augustinus Orden* op zyn eigen kosten heeft gestigt, en begiftigt (†).

In den Jaare 1405. is dit Stedeken onder den Graaf van *Holland* gekomen (‡); dog heeft in de volgende Jaaren egter weinig rust mogen genieten, hebbende van tyd tot tyd geweldig veel aanstoot geleeden.

Hertog *Willem van Beyeren*, hadde niet alleen een bitteren haat op Heer *Jan van Arkel*, maar ook op zyne Vrienden en Maagen; dog wel minst op Jonker *Willem* (§). Onder deze gehaate was de voornaamste Heer *Jan van Egmondt*, Man van Vrouw *Maria van Arkel*. Mogelyk dat *Beyeren* nog wrokte, over het zeggen van Hertog *Reynoud van Gelder*, op 't Gastmaal op de *Veluwe* in den Jaare 1413. tegens hem gesprooken, toe-

(*) B. Scotanus Friesse Geschiedenissen, pag. 197.

(†) Boxhorns Tooneel van Hollandt, pag. 309.

(‡) B. Scotanus, pag. 263.

(§) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 201.

toen zy, na den koop van *Gorkom* aan *Holland*, Vrienden waren geworden; namentlyk: *Waren wy nu niet vereenigt*, *Gy waart myn gevangen* (*)! 't Welke *Beyeren* op *Egmondt* schrolde, om dat hy hem in den Oorlog tegens *Gorkom* en den Hertog van *Gelder* niet gediend hadde.

Egmondts-Vrienden zulks verstaande, verzogten by Hertog *Willem*, dat hy zig, op vry geleide, ter ontschuldiginge mogte stellen. *Egmondt* driemaal gedaagt, en niet gekomen, wierd geoordeelt, uit verstek van antwoord, Lyf en Goed verbeurt te hebben. Zyne Goederen wierden terstond aangeslagen, en hy uit alle de Landen van Hertog *Willem* gebannen. Dies trok hy naar *Tsselstein*, by Heer *Willem van Tsselstein*, zynen Broeder, met veel gewapend Volk, en wierd door Hertog *Willem* beleegert, omtrent *St. Maria-Magdalenen-dag*, in July des Jaars 1416. Maar Jonker *Jacob van Gaasbeek*, de Heeren *Hubrecht van Kuylenburg*, en *Johan van Vianen*, zyne naaste Vrienden, vreezende zyn bederf, bemiddelden dat *Egmondt* met zyn Broeder uit *Tsselstein* zouden trekken, met al haar goed, en niet weêr in *Holland* komen, zonder verlof, mits dat *Tsselstein* eeuwiglyk en erffelyk ontfangen zoude, voor hem en zyne Nazaaten, 2000 Oude Schilden 's Jaars van Hertog *Willem*, *Egmondt* 600 *Françe* Kroonen Jaarlyks, en Vrouw *Jolenta* zyne Moeder 's Jaars 800 *France* Kroonen haar leven lang. Voorts wierd Hertog *Willem*, by Brief en Zeegel, Heer van *Tsselstein*, en als zoodanig gehult.

Heer *Jan van Egmondt* (*), Weduwenaar van Vrouw *Maria van Arkel*, en Heer *Willem van Tsselstein*, deszelfs Broeder, vernemende in den Jaare 1417. dat Hertog *Willem van Beyeren* (welke *Tsselstein* bezat;) dood was, trachteden wederom van dit haar Vaderlyk Erve meester te worden. Heer *Willem* heymelyk veel Volk vergaderende, kwam op H. Sacraments-nagt voor *Tsselstein*, kreeg een poort open, door Vrienden.

(*) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 201.

den van binnen, en maakte zig zonder tegenkanting meester van de Stad, dog niet van 't Slot. Eenige Heeren, met de Burgers van *Utrecht* en *Amersfoort*, belegerden *Ysselstein* in de Naam van Vrouw *Jacoba*, die in *Henegouwen* was. De Hooftluyden waren *Walraven van Brederode*, en *Jan*, Burggraaf van *Montfoort*, maar eêr die voor 't Slot kwamen, hadden het *Egmondt* en *Ysselstein* reeds gewonnen. Die van *Utrecht* deeden te meer haar uiterste best, om dat haare ballingen, met Heer *Herman van Lokhorst*, en *Jan van den Spiegel*, mede daar binnen waren; en vier dagen daar na kwamen de Burgers uit al de *Hollandsche* Steeden (weinige uitgezondert,) met haare bannieren in 't beleg. Veel Volk kwam 'er ook met Heer *Jan van Beyeren*, Broeder van Hertog *Willem*, Vrouw *Jacoba*'s Oom, gekooren Bisschop van *Luyk*, uit *Geeyland*. 't Beleg wierd scherp, maar na verloop van 14 dagen, wierd, door tusschenspreeken van Heer *Johan Heinsbergh*, vreede geslooten, en bedongen, dat *Egmond* en de zyne met al haar goed zouden uittrekken. Daar op trok 't geheele Heyr daar binnen. Die van *Utrecht* verzogten de Stad en 't Slot ten haaren wille, 't welke al te ligt wierd toegestaan. Terstond begonnen zy op *St. Pieter-* en *Paulus-dag*, alle de Muuren, Toorens en Poorten af te breeken, en tot de grond toe te slegten; waar na zy de geheele Stad verbranden, behalven de Kerk en 't Klooster. Dus bleef de Stad vernielt leggen, tot dat ze ten tyde van Hertog *Carel van Bourgondien*, Graaf van *Holland*, door Heer *Frederik van Ysselstein*, daar na Graaf van *Bueren* wederom herbouwt wierd.

Jonkheer *Adolf van Gelre*, Vrouw *Maria van Arkels* Soonssoon, zynen Vader, Hertog *Aarnd*, 1466. meer dan een Jaar lang gevangen gehouden hebbende, maakte twist met Hertog *Jan van Cleef*, zyn Moeders Broeder (*), en ook gevangen hebbende Jonkheer *Frederik van Egmondt*, zynen Neef, viel in

(*) A. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag 322. 323.

in groote onmin met deszelfs Vader, Heer *Willem van Egmondt*, zyn 's Vaders Broeder, voegende tot zyne Tafel, al 's Heeren van *Egmondts* goederen in 't Land van *Gelre* gelegen, en wilde ook met kragt weêr hebben al de Goederen by Hertog *Aarnd* verzet, als de Stad *Wachtendonk*, 't Land van der *Diffelen* en *Ryks-walt*. Hy zeide ook, dat zyn Vader niet ten vollen betaald was, van dat hem by houwelykſche voorwaarden met de Hertoginne *Catharina*, zyne Vrouw belooft was, 't welke hy gezamentlyk wilde hebben. Hertog *Jan van Cleef*, ziende den bitzen hoogmoedt van *Adolf*, zynen Neef, verbond zig met de Heeren *Willem van Egmondt* en *Tsſelſtein*, Jonkheer *Gerrit van Kuylenburg* en den Heere van *Bockboven*, en deed hem ontzeggen; om door zoodanigen dwang *Aarnd* te bevryden. Daar op viel 'er van weerzyden veel roven, branden, vangen, en Land-verwoestingen voor. De gevangene *Frederik van Tsſelſtein*, welke omtrent dezen tyd Graaf van *Bueren* was geworden, ontkwam met looze kloekheid, bevegtende met de zyne den verwaanden *Adolf*, die Heer *Otto van Vuurn* met veel gewaapend Volk in *Holland* gezonden hadde, om *Tsſelſtein* te verbranden, 't welk hem gelukte, en *Vuurn* beroofde de Stad van al dat draagbaar was. Van deeze *Gelderſche* kwamen 'er in 't weêrkeeren omtrent 45 binnen *Gorkom*, meenende daar vry te zyn. Maar deze Stad *Charloys* toebehoorende, en zy *Holland* geſchend en beſchaadigt hebbende, wierden alle gevangen. Negentien van haar uitbreekende, liepen in de *Minnebroeders-kerk*, andere in 't *H. Geeſt-huys*, maar vonden geen vrydom; want de Stadhouder van *Holland* haalde haar met geweld van daar, en bragtze in den *Haag*. Veele *Gelderſche* Vrouwen volgden haare Mans, Broeders en Soonen, biddende, en met betraande oogen veele Penningen voor derzelver rantzoen belovende; vermits 'er verſcheide ryke luiden by waren, byzonder van *Nymwegen*. De Raad van *Holland* daar mede bewoogen, hield het pleyt voor eenigen tyd opgeſchort; maar Hertog *Philip* haar kwaadt bedryf hoorende,

dat

dat ze buiten oorlog en ontzeg 't Land berooft hadden; veroordeelde haar als moordenaars en ſtraatſchenders, om ze te onthoofden en op raderen te zetten. Twintig kreegen dit deel, 's daags na *St. Jans-dag*, buiten de *Latynſche* Poort, en d'andere 25 's Donderdaags na Pinxteren; wordende gezaamenlyk op raderen gezet, behalven vier, die voor groot geld van 't radt gekogt, en op 't Kerkhof begraven wierden.

In den Jaare 1482. (*) in de Maand van Auguſty, heeft de Hertog van *Cleef* uit verſcheide Landen omtrent 10000 Man, zoo te peerd, als te voet, en wel gewaapend, vergadert, en zond dezelve binnen *Utrecht*, om den *Hollanders* 't hooft te bieden. Daar op zyn deze *Cleefſche*, met een groot getal *Stichtſche* vergadert, den laatſten dag derzelver Maand uit *Utrecht* getrokken, en gingen tuſſchen *Utrecht* en *Tsſelſtein* leggen; zig vermeetende met deze groote meenigte geheel *Holland* te zullen verwoeſten, en onder haare Heerſchappye te brengen. Wanneer zig nu het geruchte verſpreide, dat de *Cleefſche* en *Stichtſche Tsſelſtein* beleegerd hadden, wierd 'er groote gereedſchap gemaakt om derwaards te trekken; waarom de Steeden van *Holland* alle de Capiteyns, met haar Krygs-Volk, als mede de Ingezeetenen en Poorteren t'zamen binnen *Gouda* vergaderden, ten getalle van omtrent 12000. Man ſtrydbaar Volk, onder 't bevel van de volgende Capiteyns, Heer *Jooſt van Lalleyn* Stadhouder, Heer *Jan van Egmondt* de Jonge, Heer *Frederik van Tsſelſtein*, deszelfs Broeder, *Petyt Zalizaart*, die Capiteyn van de *Gaſtconjers* en *Waalen* was, en de Graaf van *s'Hoorle* was Capiteyn van de *Hoogduytſchers*. De *Cleefſche* voorttrekkende, kwamen in 't begin van September voor *Tsſelſtein*, daar zy gingen legeren. Buiten de Stad lag een Klooſter van der *Ciſtertien* Orden, daar zy introkken, deeden den Monnikken grooten overlaſt, en namen haar verblyf in dit Convent. Vervolgens deeden zy de Stad uit het zelve met ſchieten

(*) W. van Goutboevens Chronyk, pag. 532.

schieten en werpen grooten schaade. Maar die van binnen weerden zig dapper, en hielden haare vyanden na vermoogen af, met het schieten uit Bussen en ander Krygs-geweer. Na dat zy nu omtrent acht dagen voor de Stad geleegen hadden, begonnen de *Hollanders*, onder de aanvoeringe van haare Capiteyns, vast te naderen, om de Stad te ontzetten. De *Cleefsche* zulks verneemende, kreegen onderling t'zamen verschil; en braaken kort daar na, met grooten haast op; trokken wederom naar *Utrecht*, en lieten zelfs veel van haar Artillerye achter; welke die van *Ysselstein* binnen haalden. Vervolgens trokken zy in het Klooster, verbrandende en verwoestende het zelve tot de grond toe. De Monnikken trokken daar na binnen de Stad, daar zy, met toestemminge van den Heere van *Ysselstein*, een nieuw Klooster stigteden, en daar in haar verblyf namen.

De Oudheids-kundige Heer *H. van Rhyn* (*) heeft de geduurige krakeelen en Oorloogen over het bezit van *Ysselstein* onderzogt, en oordeelt, schoon die van *Holland*, volgens *W. van Goutboeven*, in 't bezit blyven, dat nogtans de redenen door den Heer Professor *Anth. Mattheus* aangehaald, de Bisschoppen van *Utrecht* schynen in 't gelyk te stellen. Onder anderen heeft *David van Bourgondien*, Bisschop van *Utrecht*, verlof gegeven, om *Ysselstein* wederom te bemuuren; en hy heeft de Burgers wederom in 't bezit van derzelver oude Privilegien hersteld.

Van ouds hebben de Heeren van *Ysselstein* op het Slot aldaar gewoont; 't welke naderhand de gewoone verblysplaats is geworden van den Drossaart dezer Landen.

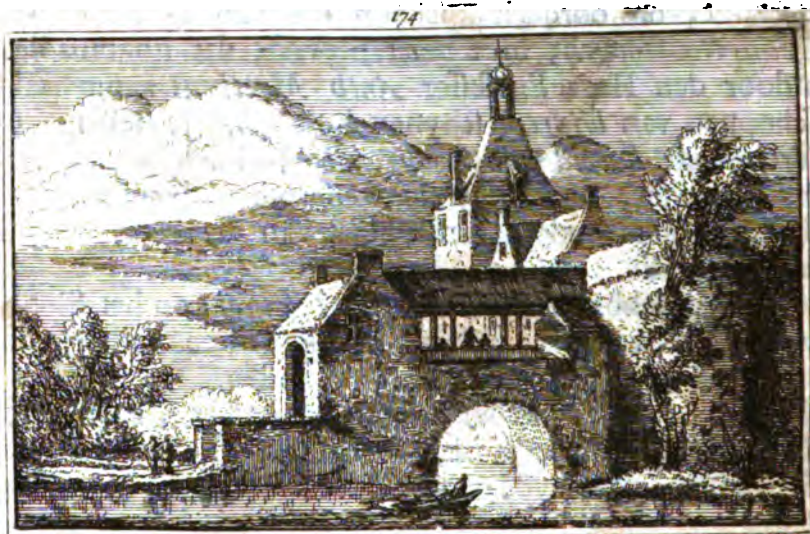
„ De beste Schryvers willen, (zegt de Heere en Mr. *Matth.*
„ *Brouërius van Nidek* (†),) dat het tegenwoordige Slot,
„ dat aan de regter zyde en aan den achter-gevel op veele plaat-
„ zen

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 244. 245.

(†) Tooneel der Vereenigde Nederlanden, pag. 381.

„ zen vernieuwt en verandert is, niet voor de tyden van Her-
„ tog *Carel* den Stouten van *Bourgondien* opgetimmert zoude
„ zyn; alzoo doenmaals eerst Heere *Frederik van Ysselstein* ver-
„ lof bekwam om het Stedeke weder te bemuuren, en aldus
„ eenige sterkte te geven. Deze Heerlykheid van *Ysselstein* is
„ niet zeer groot, en begrypt buiten het Stedeken, niet anders
„ dan het fraaije Dorp *Benschop* of *Benskoop*, tusschen de 2 en
„ 3000 schreeden Westwaarts van *Ysselstein* geleegen".

Van *Ysselstein* heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker* hier by *vier* zeer fraaije *Gezigten* vertoond. Het eerste is geteekent N°. 173. verbeeldende de *Yssel-Poort*, na 't leven geteekent, in den Jaare 1630. en hier voor gevoegt. Het *tweede*, geteekent N°. 174. wyst aan, de *overdekte Sluys* by de *Yssel-Poort* aldaar; omtrent welke zig verscheide zeer vermakelyke Gezigten, van Geboomte en Lusthoven opdoen, geteekent in den Jaare 1625. en dat wy hier in voegen.

De Sluys tot YSSELSTEIN

Het *derde* N°. 175. vertoond een fraay Gezigte van de *Benskoper-Poort*, door welke men langs een fraay beplanten Wandelweg en een Vaart, naar 't schoone en groote Dorp *Benskoop* kan gaan en vaaren, gelyk zig het zelve in den Jaare 1630. vertoonde en dat wy op de volgende Bladzyde vertoonen. Het *vierde* is geteekent N°. 176. verbeeldende, een ander Gezigte van en omtrent de *Ysfel-Poort*, van den Jaar 1631. met een gedeelte van een oude Kapelle, in de ring-muur der Stad, voegende dit aan 't Slot dezer verhandeling.

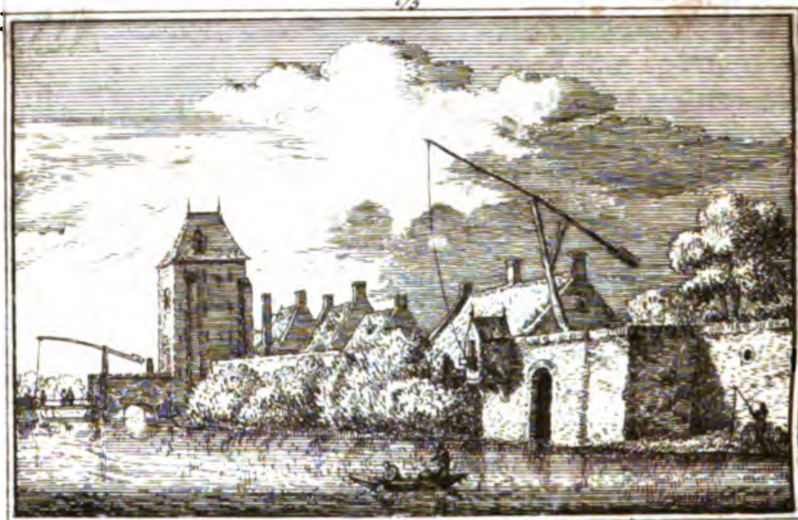
Volgens de Lyst of 't Quohier der Verpondinge, over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. staan daar in de Huyzen en Landen van *Ysselstein* niet uitgedrukt, maar getaxeert, met de Heerlyke Goederen, op 5810 Guldens 2 Stuyvers 4 Deniers; dog in een andere Copye staat maar 1810 Guldens 2 Stuyvers 4 Deniers, 't geene waarschynlyk een misslag is. *Benschop*, onder *Ysselstein* behoorende, werd daar in groot gesteld 2200 Morgen Lands, de Huyzen niet uitgedrukt, maar met de Heerlyke Goederen getaxeert, op 6976 Guldens 15 Stuyvers 6 Deniers; dog in de andere Copye staat 6976 Guldens 18 Stuyvers 11 Deniers.

De Parochie-kerk (*), daar onder *Ysselstein* behoorde, heeft eerst gestaan in 't Dorp *Eyteren*, een kwartier uurs van *Ysselstein*, ingewyd ter eere van *Maria Hemelvaart*. In deze Kerk, is aan 't Altaar van *Maria*, door *Agnes*, de Weduwe van den Ridder *Werenboldus de Vlaming*, reeds in den Jaare 1293. een Vicarye gestigt.

De gemelde Parochie kerk, eenigen tyd te *Eyteren* gestaan hebbende, is daar na binnen *Ysselstein* verplaatst, en in den Jaare 1309. ter eere van *St. Nicolaas* ingewyd, door *Johannes*, Bisschop van S. . . . . , Wy-Bisschop van den *Utrechtschen* Bisschop *Guido*. Paus *Innocentius* de Derde, gaf 1355. groote Aflaaten aan deze Kerk, en 1398. heeft 'er *Arnoldus*, Heere

(*) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag 243. 244.

Heere van *Egmondt* en van *Tsselstein*, een Capittel van acht Canonnyken gestigt en begiftigt.

POORT *te* YSSELSTEIN

Deze *Arnoldus* heeft ook 1394. buiten de Stads-Muuren een Priorye gestigt, van den *Cistertier-Orden*, (waar van in 't voorbygaan (*) reeds is gesprooken;) met naame *Onser Lieven Vrouw-Berg*; dewelke naderhand by de uitlegginge der Stad, daar binnen is getrokken. Dit Klooster was eerst een *Abdye*, dog is daar na in een *Priory* verandert. Uit dit Klooster is de Priory van *St. Maryen-Have* te *Warmont* gesprooten (†).

Tusschen

(*) Siet hier vooren, pag. 216.

(†) Siet het Tweede Deel dezes Werks, pag. 244. &c.

Tusschen de Kloosters te *Ysselstein*, te *Warmont*, en eenige andere, is daar na een groote vereeniginge gesloten. Van dit Klooster heeft een zeekere straat te *Ysselstein* den naam van de *Klooster-straat* behouden. Het Klooster zelve is afgebrooken, en in Woonhuyzen verandert, waar onder een is voor den Heere dier Plaatze. De geweezene Kerk werd voor een Hooy- en Koorn-schuur gebruykt, schoon dezelve de gedaante van een Kerk heeft behouden.

De Kerk te *Ysselstein* behoord onder de Classis van *Bueren*, dewelke tot 1603. geweest is onder de Classis van *Gornichem*; maar toen daar van gescheiden, houdende thans Classis op haar zelve.

Zedert dat de Gereformeerde Godsdienst tot *Ysselstein* is ingevoerd, hebben de volgende Predikanten den zelven tot nu toe bekleed.

Johannes Bachusius, 1582. van *Gouda*, gestorven 1598.

Everhardus Bommelius, 1598. van *Benschop*, gestorven . . . .

Nicolaus Hartsoeker, ... ontzet 1619.

Petrus Vliegerius, 1619. van *Schoonderwoert*, gestorven 1655.

Jodocus Larenus, 1650. van *Benschop*, Adjunct van *Vliegerius*, gestorven 1677.

Quirinus Best, 1679. van *St. Martensdyk* in 't Sticht, vertrokken naar *Amersfoort*. 1679.

Jacobus de Graaff, 1680. van *Bruynisse*, vertrokken naar *Rotterdam*. 1690.

Joannes van Selft, *Henr. Fil.* 1690. van *Rossum*.

Johannes Gerhardus Ter Kinderen, 1697. van *Bueren*, tot 1713.

Fredericus Adolphus Snetlage, zedert 1713.

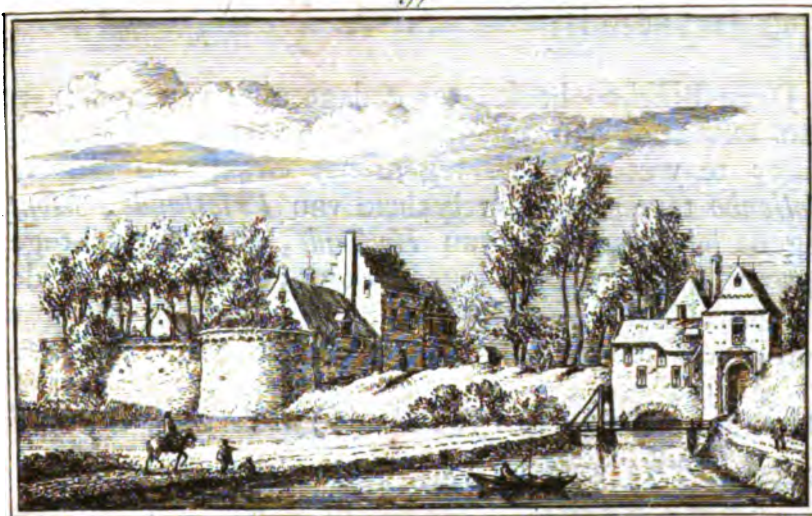
Wilhelmus Peiffers, Adjunct, zedert 1728.

By de Ijzel POORT *tot* YSSELSTEIN

HET

HET KASTEEL VAN WOERDEN.

KASTEEL van WOERDEN

WOERDEN, (zegt de Oudheids-kundige *S. van Leeuwen* (*);) heeft zynen naam van de *Waard* of *Woerd*, op welk Land het zelve gebouwt is. Maar dat *Woerden* in den Jaare 1153. gestigt zoude zyn, gelyk de gemelde Schryver verder zegt, stryd tegens deszelfs aangehaalde bewyzen; vermits *Godefridus* de XXVIII. Bisschop, wien hy dit toeschryft, na Bisschop *Hermanus* den Stoel beklommen heeft, die eerst 1156. is

(*) Batavia Illustrata, pag. 199.

is gestorven (*). Daarenboven zoo zegt *J. Beka* (†) (welken hy aanhaald,) niet, dat Bisschop *Godefridus* de Stad *Woerden* heeft gestigt; maar in tegendeel berigt hy duidelyk, dat deze Stad toen reeds in weezen was; en hy voegt daar by, dat de Bisschop de oproerigheid van deze zyne Stad, door het bouwen van 't *Kasteel* of *Slot* heeft betengelt; gelyk hy elders meer gedaan heeft. Om zulks klaar aan te wyzen, volgen hier de eigene woorden van *Beka*, volgens zyn eigen opstel, uit het *Latyn* aldus luidende:

„ Deze Bisschop heeft, ter gedagtenisse van zynen eeuwi-
„ gen lof, voor den Zaaligen *Martinus*, vier Kasteelen ge-
„ stigt; te weten *Horst* tegens het Graafschap van *Gelder*,
„ *Vollenbo* tegens de Heerlykheid van *Vrieslandt*, *Montfoort*
„ tegens het Graafschap van *Hollandt*, en *Woerden* tegens de
„ oproerigheid van zyne eigene Stadt; op dat hy uit dezelve
„ het geweldt der Vyanden van alle kanten, en den geweldi-
„ gen rovers den toegang tot zyn Bisdom zoude beletten ".

De oude vertaalder van *J. Beka* (‡) drukt zig wel nog eenigzints anders uit, zeggende:

„ Deze voirsz. Bisscop, tot zynre ewiger gedenckenissen zo
„ tymmerde hy IV. Casteel den goeden Sinte *Martyn*; alze die
„ *Horst* tegens die Graafscap van *Gelre*, *Montfoerd* tegens die
„ Graafscap van *Holland*, en *Woerden* tegens die ongehoersa-
„ micheit zyn 's zelfs volcx, op dat hy van dezen casteel zyn
„ zelfs palen bescutten mochte ".

Dierhalven maakt *S. van Leeuwen* mede te recht het besluit op

(*) Chron. Joh. de Beka, pag. 52. 53.

(†) Ibidem, pag. 55.

(‡) Anth. Matth. Analecta, Tom. V. pag. 87. 88.

op, dat de Stad *Woerden* ouder en langer in weezen geweest is, dan het Kasteel, als 't welke tot haar betemminge gestigt wierd; (schoon *H. van Heusden* (*) zulks op de beteugelinge der *Utrechtenaars* wil toegepast hebben;) nademaal deze Stad dikwils tot zwaare Oorlogen aanleidinge gegeven heeft tusschen de *Hollanders* en de *Stichtsche*, om dat het voor beide partyen altyd open lag.

Zommige willen, dat dit *Kasteel* in den Jaare 1160. gestigt zoude zyn (†), en *H. van Heusden* verhaald, dat Bisschop *Godefridus*, dit in den Jaare 1160. *met allerhande Werken zeer versterkt heeft*, en steld de stigtinge dierhalven nog ouder te zyn; 't welke nogtans niet veel wezen kan, nademaal de Voorzaat van dezen Bisschop eerst vier Jaaren te vooren is gestorven. Maar nademaal *J. Beka*, (en andere na hem (‡),) de stigtinge van dit Slot aan Bisschop *Godefridus* toeschryft, en dezelve verhaald tusschen gevallen, die tusschen de Jaaren 1173 en 1177. zyn voorgevallen, zoo oordeelen wy, dat het bouwen dezer Sterkte, waarschynlyk in die tusschen-tyd is voorgevallen.

Van ouds plagten de Bisschoppen van *Utrecht*, op het Kasteel van *Woerden* een Kastelein aan te stellen, dewelke naderhand met den Tytel van *Heere* van *Woerden* is begunstigt. Dit heeft geduurt, tot den tyde van den beruchten *Herman* van *Woerden*, welke dit Slot, de Stad, en de Heerlykheid van *Woerden* van Graaf *Floris* de Vyfde te Leen hield; maar na dat de gemelde Leenman zig aan 't verraaden en vermoorden van den voorsz. Graaf hadde schuldig gemaakt, zyn deszelfs Goederen verbeurt verklaard, in den Jaare 1296. aan de Graaflyk-

(*) Oudheeden, Tweede Deel, pag. 268.

(†) Collect. Monument. Foed. Belg. pag. 317. L. Smids Schatkamer, pag. 594.

(‡) Vide Lamb. Hortens. de reb. Ultraj. pag. 4. J. F. Cortgeen Kl. Stichtsche Chronyk, pag. 16.

lykheid van *Holland* vervallen, en zedert altyd gebleven, hebbende die van *Holland* van toen af aan en vervolgens altyd een Kastelein daar op aangesteld. Dit Slot wierd eertyds voor de sterkste plaats van *Holland*, en als de *Sleutel* daar toe gehouden, zoo dat men het onwinbaar, achtede, wanneer 'er bezettinge genoeg in lag tot deszelfs bescherminge (*).

Woerden is in den Jaare 1374. door die van *Utrecht* zeer gestreng, dog te vergeefs beleegert (†).

Willem Heda (‡) verhaald omtrent den Jaare 1407. dat Graaf *Willem van Holland*, op 't verzoek van zynen Broeder *Johannes*, verkooren Bisschop van *Luyk*, aan dezen heeft opgedragen, de nieuwe Stad *Woerden*, beneffens derzelver onderhoorigheeden en Regtsgebied, (behalven *Oudewater*;) met Vryheid om daar een veilige Verblyf-plaats en Slaap-vertrek te mogen bouwen; en dat dezelve daar op het sterke Slot heeft getimmert, 't welke tot nog toe in weezen is. Waar op Graaf *Willem* tot zynen Broeder zeide:

„ Dit is wel ter deegen een veilig Slaap-vertrek; dog wy
„ zullen voor al zorge draagen, ten einde het zelve voor ons
„ en onze Nazaten niet schadelyk zy ".

In den Jaare 1441. is dit sterke Slot, beneffens de Stad, door Hertog *Philip van Bourgondien* verovert (§).

Het Slot van *Woerden* in den Jaare 1488. zoo slegt bezet zynde, dat 'er maar een Man op was, die alle uuren eens omging (a), wierd door *Jan*, Burggraaf van *Montfoort*, en *Sweer*

(*) Gouthoevens Chronyk, pag. 88. 89. Batavia Illustrata. pag. 199. 200. 1173. en 1305.

(†) Boxhorns Tooneel, pag. 311.

(‡) Hist. Episc. Ultraj. pag. 269.

(§) Ant. Matth. in Not. ad Amorf. Script. pag. 297.

(a) Gouthoeven, pag. 542.

Sweer van Montfoort deszelfs Oom, met haar byhebbende Manschap by nagt beklommen; waar uit dezelve vervolgens rontom in *Holland* ongemeen veel schaade deeden; dog in den Jaare 1490. wierd deze sterkte wederom by verdrag overgegeven aan den Hertog van *Saxen* als Stadhouder van den *Roomschen* Koning, en deszelfs Soon (*).

Na verloop van eenige Jaaren is *Woerden* in handen van Hertog *Erik van Bronswyk* geraakt, op de volgende wyze (†). De gemelde Hertog hadde het geluk in den vermaarden Veldslag van *St. Quintin*, van twee groote Heeren tot Krýgsgevangene te maaken; namentlyk den Heere de *St. André*, Veldmaarschalk van *Vrankryk*, en eenen *Rhyn*-Graaf, Collonel der *Duytschers*. Koning *Philippus* de Tweede op zyn voordeel passende, boodt 'er den Hertog, hondert en twaalf duyzendt Guldens voor. De koop was wel haast klaar, maar de Penningen nog niet. Dies gaf de Koning aan den Hertog tot afkortinge, het Slot, de Stad en de Heerlykheid van *Woerden*; en zulks voor een hooft-somme van 35826 Guldens 19 stuyvers 8 penningen. Na den dood van Hertog *Erik*, is 'er over deze verpande Heerlykheid groot krakeel gereezen; tot dat eindelyk de Graaf van *Hohenloo* in derzelver bezit geraakte; na wiens dood de Staaten van *Holland* het gemelde Pandschap hebben afgelost; onder welker gebied het zelve thans nog is behoorende.

Van het *Slot* of *Kasteel* van *Woerden*, heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker* drie zeer fraaije Gezigten medegedeelt, in drie verscheide Jaaren naar 't leven geschetst. Het eerste geteekent N°. 177. is gemaakt in den Jaare 1670. Het tweede N°. 178. in den Jaare 1600. (toen de gevangene Admirant van *Arragon*, na den vermaarden Slag van *Vlaanderen* des-

(*) Ibidem, pag. 547.

(†) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 268. en 270. Aanteek. a.

deszelven Jaars, voor eenigen tyd daar op gezet wierd (*);) vertoonende zig van vooren, en eenigzints op de rechter zyde. Het derde Gezigt is van den Jaare 1620. vertoonende de gestalte van dit Slot van achteren, en eenigzints op de zyde te zien, geteekent N°. 179. alle drie zeer weinig van gestalte verschillende.

Volgens de Lyst der Verpóndinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het redres van den Jaare 1632. staat *Woerden* daar in aangeslaagen, groot 672 Huyzen, van binnen en daar buiten; of volgens eene andere Copye, 528 Huyzen binnen de Stad, en 114 Huyzen in de Voorsteeden, betaalende Jaarlyks met de Heerlyke en andere Goederen 3344 Guldens 3 stuivers 6 deniers.

By gelegendheid dat de geweezene Pastoor van *Woerden*, de vermaarde *Jan de Bakker*, de *Luthersche* Religie opentlyk aldaar invoerde, en om deze belydenisse als d'eerste Martelaar in *Holland*, in den Jaare 1525. in den *Haag* verbrand wierd; zyn te *Woerden* zedert zeer weinig of geene *Roomschgezinde* te vinden geweest (†). Om deze reeden hebben ook de Staaten van *Holland* in den Jaare 1572. toegestaan, dat die van de *Augsburgsche* Gemeente, welke het grootste gedeelte van de Ingezeetene schynen uitgemaakt te hebben, haaren Godsdienst in de openbaare Kerk zouden verrichten; maar na dat zy deze Vryheid zeven Jaaren na wensch hadden genooten, hebben derzelver twee Predikanten *Johan Zeeliger* en *Hendrik Vreedelandt* zig zoo oproerig gedragen; dat de Kerk haar wierd afgenomen, en aan die van den Gereformeerden Godsdienst overgegeven; zynde tot den eersten Gereformeerden Predikant 1579. beroepen *Nicolaus Simonsz.* vau *Wouwbrugge* (‡).

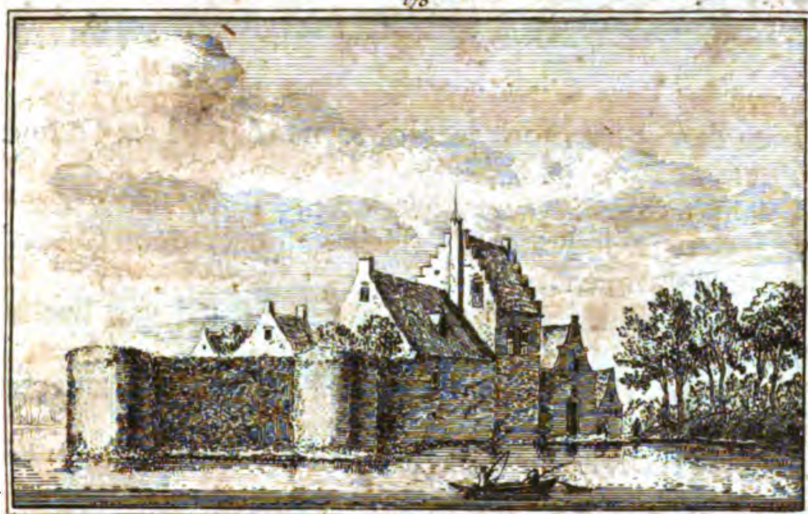
Woerden,

(*) Parival Vermaakel. van Hollandt, pag. 147.

(†) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 269.

(‡) P. C. Hoofts Nederl. Historien, XVI. Boek, op 't Jaar 1580. pag. 686. 687.

Woerden, beneffens 18 naastgeleegene Dorpen, maaken t'zamen uit de Clasfis van *Woerden* en *Over-Rhynland*, dewelke tot den Jaare 1587. toe onder *Leyden* en *Neder-Rhynland* behoord heeft.

KASTEEL van WOERDEN 1600

Woerden heeft in de Jaaren 1575. en 1576. een zeer zwaare beleegeringe van de *Spanjaarden* uitgestaan; tegen welke zig de Ingezeetenen byna een geheel Jaar lang met de grootste standvastigheid hebben verdeedigt. Gedurende deze benauwdheid is 'er door de Stad omtrent voor zeven duizend Guldens aan Tinne-geld in vierkante stukken Nood-munten geslagen; 't welke naderhand by het gemeene Land wederom is afgelost, ter waardye daar het zelve voor geslagen was (*).

Tot

(*) Ibidem. pag. 446. Bizot Medallische Historie, pag. 27**.

Tot *Woerden* in de *Luthersche* Kerk hangt een zeekere Tafel; behelzende een korte *Chronyk* van 't geen zedert omtrent zeven Eeuwen herwaards deze Stad is overgekomen; welker afschrift wy waardig geoordeelt hebben hier in te voegen (*).

Gedenkweerdigheid van Woerdens wedervaren.

Anno

1050 Liep den *Rhyn* noch hier door na *Leyden* en *Catwyk* in Zee.

1117 Quam 't *Bagouda*, nu *Bodegraven*, onder *Woerden.*

1160 Om deze tydt word 't Casteel gesticht, door *Goudefryd* den 28ften Bisschop.

1216 Quam 't onder *Holland*, als een Sleutel van heel *Holland.*

1296 Regeerde Heer *Harmen van Woerden* deze zyn Stadt noch.

1374 Door de *Utrechtse* belegert, en by ontzet weer verlaten.

1488 Door Heer *Jan* Burggraaf van *Montfoort* verrast, en ingenomen.

1490 Gaf Heer *Jan* 't Slot van *Woerden* aan de Hertog van *Sassen.*

1520 Leerde *Jan van Woerden* hier de Leer der *Augsburgse Confessie.*

1525 Wort hy om de Leer dezer Confessie in den *Hage* verbrand.

1566 Leerde *Cornelis van der Lair d'Augsburgse Confessie* in de Publyke Kerck. Hy liet de Beelden uit de Kerk dragen, en 't Altaar bleef staan.

1572 Is

(*) Collectio Monument. Foed. Belg. pag. 317—320.

Anno

1572 Is de Stadt opgedragen aan den Prince van *Orangien* en Heeren Staten, met beloften dat zy by de *Augsburgse Confessie* zouden blyven.

1575 Door de *Spanjaarts* belegert, en na 50 weken A°. 76. verlaten.

1581 Door Koninck *Philippus* van *Spangien* in Pande gegeven aan *Ericus*, Hertoch van *Brunswyck*, om zyn verdienste.

1590 Leerde *Jan Legari* de A. C. (*Augsburgsche Confessie*,) in de P. K. (Publyke Kerk.)

1591 Sloegenze de Kerk open, tegen wil van Burgermr. ende steldenze een Gereformeerde Predicant.

1646 Wierde deze Kerck gebouwt, voor de Leer der *Augsburgse Confessie.*

1672. Sonder belech aan de *Franssen* overgegeven, den 23 *Juny* bezet, den 11 *July* zonder noot weer verlaten.

18 *Septemb.* Op Sondach weêr met veel Volcken overlast, en bezet.

25 *Dito* werd deze Kerck op Sondach tot een Hoy Schuur gemaakt.

11 *October.* Door Prince *Wilhelm* de Derde belegert, door ontzet den 12 dito verlaten.

11 *Dito* verbrande de groote Kerck, oudt omtrent vier hondert Jaren. Het schoone Proveniers-huys was der *Francen*-Gasthuys. Het Stadthuys oudt 177 Jaren, word van hun vuyl misbruyckt.

1673 Den 7 *Novemb.* op Dingsdach tegen 12 uuren zonder noot verlaten, na datze 16 Maanden en 15 Dagen geweest, en 2 M. (2000.) in gestorven waren.

12 *Decemb.* is 't Hoy uit deze Kerck gedaan, den 17 dito weer door *D. Mos* in gepredickt.

1674 Den 11 *May* begonnen de Reformeerde hier me te zamen in te prediken.

10 *July* hielden zy Synodus in deze Kerck, 14 dagen lanck.

1675 6 No-

1675 *6 Novembris* preekten zy het leste hier in 18 Maanden min 4 dagen.

7 *Dito.* Vierde elck de verlaat-dach der *Fransen* in zyn eigen herstelde Kerck.

I Sam. VII: 12.

Tot hier toe heeft de Heer geholpen.

Gelooft zy de Heer!

Abraham van Rusting. Anno 1677. *scrip*

In deze Kerk hangt mede de Afbeeldinge van den hier vooren gemelden Martelaar *Jan de Bakker*, met een Inscriptie in 't Latyn, dat hy te *Woerden* gebooren, maar den 15 September des Jaars 1525. als een getuige der waarheid, in den *Haag* ter dood gebragt is; aldus luidende: *Johannes Pistorius Woerdeni natus, testis veritatis Hagæ marterisatus, Anno* 1525. *die* 15 September.

Voorts staat daar by: *De doot zyner Heiligen is weertgehouden voor den Heer.* Ps. 116: 15.

In de andere Kerk, (welke *de oude* genoemt werd;) door de *Franschen* onder 't bevel van *Luxemburg*, den 11 October 1672. verbrand, in den Jaare 1675. herbouwt, en daar in den 11 November des zelven Jaars wederom de eerste Predikatie gedaan wierd, leest men niets van dezen brand; schoon voormaals daar in stond aangeteekent, de vermaarde Beleegeringe dezer Stad door de *Spanjaarden*, en derzelver ongemeene verdeediginge 50 Maanden lang; welke gedachtenisse met de vlammen vernielt is. Daar in ziet men alleen het volgende Tydvers, van de herstellinge dezer Kerk, aldus ter eeuwiger gedagtenisse aangeteekent:

Maght

Maght Der FranCen, ah! heeft zo hart onze StaDt beheert:
Tot Wutzenburgs Vuyrbake ick ras ſtont in brandt;
Maar onze groote GoDt haar oock zoo heeft wech-geweert,
Gaf goe Luy yVer vry Vergaart goet herhou Vwen in ſtant.

1 6 7 5.

In zeekere boven-kamer van 't Stadhuys ziet men over heerlyke en konſtig geſchilderde Glaazen; vertoonde in het bovenſte gedeelte de Waapens van *Vrankryk*, *Engeland*, *Holland*, van den Prins van *Oranje*, en van alle de byzondere Provintien, &c. daar by men leeſt.

In de Maandt Maart *den ſestiende dach.*
Men in deze Stadt inkomen ſach
Vranckryk *ende* Engelands *Geſanten*,
De Staten al t'ſaam verwanten,
En de Prince Maurits, *met Staten raat*,
Om af te doen 't geſchil en quaat,
Tuſſchen Utrechts *Stadt en d'Staten*;
Waar toe zy daaghs daar aan eerſt ſaten
In deze Kamer, noch niet geheel
Volmaackt; waarom door haar beveel
Men deze Glazen heeft doen ſetten.
Godt wil voortaan tweedracht beletten.

1 6 0 1.

In 't onderste gedeelte dier glaazen zyn de aanmerkelykste Geschiedenissen der *Nederlanden* afgebeeld, zedert het afschudden van 't *Spaansche* juk, tot den tyde van het maaken dezer Glaazen.

KASTEEL van WOERDEN

HET

HET STEEDEKEN OUDEWATER, IN ZUID-HOLLAND.

OUDEWATER

OF schoon zommige dit Steedeken in de *Latynſche* Taale den naam *Veteres Æquæ* (*) en *Veteraquinum* (†) geven, om daar door den naam *Oudewater* na de letter te volgen, als of deze *Oude Wateren* beteekende; nogtans werd met meerder

(*) Wilh. Heda Hiſt. Epiſc. Ultraj. pag. 244. M. Z. Boxhornii Theatr Holl. pag. 331.

(†) Collectio Monum. Vet. Belg. pag. 305.

meerder reeden gelooft, dat deze naam eigentlyk is of beteekent *Oude-Waart* of *Oude-Waarder*, ontleent van den *Ouden Waardt*, in welke het zelve geleegen is, en tot onderscheid van den *Nieuwen Waardt*; zoo dat de naam zoo veel zoude zyn, als het *Oude Eyland* (a).

Oudewater is een *Hollandsch* Steedeken, geleegen aan den *Yssel*, met *Woerden* en *Montfoort* een driehoek uitmaakende.

Volgens de aanteekeninge van den Oudheids-kundigen *Arnoldt Buchelius* (b), heeft *Hendrik van Vianden*, de XXXVIII. Bisschop van *Utrecht*, omtrent den Jaare 1265. *Oudewater* tot een *Steedeken* gemaakt, en aan de Inwooners, beneffens het Burgerrecht, verdere Rechten en Privilegien verleend, na de welke zy vervolgens altyd geleeft hebben.

In den Jaare 1349. wierd *Oudewater* door bedryf van *Jan van Arkel*, den XLVII. Bisschop van *Utrecht* verovert, veele Burgers gevangen, derzelver goederen gerooft, en het grootste gedeelte van de Stad verbrand (c). Nogtans hebben zig de Ingezeetenen zoo dapper verdeedigt, dat meer Volk van den Bisschop, dan van *Oudewater* is gesneuvelt, en deze overwinninge hem duur te staan kwam (d).

Jonker *Matthys van der Hoeven* (e), *W. van Goutboeven* (f) en *S. van Leeuwen* (g) willen, dat hier van ouds een Kasteel gestaan heeft, schoon daar van niets meer in weezen is;

(a) Boxhorn. Loc. cit. Batavia Illustrata, pag. 200.

(b) In Notis ad Wilh. Hed. pag. 211.

(c) W. Hedæ Hist. Episc. Ultr. pag. 244.

(d) A. Buchel. in not. ad W. Hed. pag. 253.

(e) Charter Chronyk, Eerste Deel, pag. 138.

(f) Byvoegsel tot de Holl. Chronyk, pag. 91.

(g) Batavia Illustr. pag. 1304.

is; waar van zy ten bewyze bybrengen, dat nog in den Jaare 1527. Jonkheer *Jan van Vliet*, en 1555. Jonkheer *Pieter van Cats*, wel duidelyk *Kasteleynen van Oudewater* genoemt worden.

Dit Steedeken is eertyds wel betimmert geweest, en voor de troeblen van den Jaare 1573. was het zelve door stilzwygende ryke luiden bewoond, dewelke met Kennip-neeringe, op haar eigene Landen gewassen, zig geneerden. Ook was het zelve rontom met goede en vaste Muuren tegens de aanvallen van Vyanden reedelyk wel versterkt (*).

Binnen *Oudewater* heeft van ouds een Nonnen-Klooster gestaan, van den derden Regel van *St. Franciscus*, aan *St. Ursula* toegewyd, over 't welke de Broeders van 't gemeene leven, doorgaans *Fratres* genoemt, het bestier hadden. Dezelve zyn naderhand van hier vertrokken, en *Boudewyn van Swieten*, heeft voor haar het Klooster *Marien-poel* buiten *Leiden* gestigt (†).

Binnen de voorsz. Steede was mede een *Celle-Broers* en een *Celle-Susters Huys*; welke laatste haar werk maakten om de zieken te bedienen, en de eerste om de dooden te begraven.

De zoogenaamde *St. Jans Ridders*, hebben hier ook een Huys gehad, staande onder het Land-Commandeurschap van *Utrecht*.

In den Jaare 1580. heeft *Egbert Speyers*, Soon van de Stadsschryver *Jacob Speyers*, en Pastoor te *Berkou*, te *Oudewater* een Gasthuys gestigt; daar in zyne Bloedverwanten, die tot armoede vervallen mogten, de kost zouden hebben; tot welken einde hy veele vrugtbaare Landeryen aan dit Godshuys maakte. Hy bedong ook by uiterste Wille, dat alle Jaaren op Goeden Vrydag, aan alle die als dan in 't Gasthuys verscheenen,

(*) W. van Gouthoeven, pag. 91.

(†) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 265.

nen, Brood en Haaring zoude uitgedeelt worden; gelyk nog op den huidigen dag geschied. By zyne Vrienden werd nog een zilvere Beeker van hem bewaard, op welken deze Verssen geleezen worden.

„ *Weynich wyns die verfraoyt het hert,*
„ *Maar veel gedroncken baart smert:*
„ *Tot gedenckenis zyn wy gelate*
„ *Voor de Vrienden hier uyt charitate.*

De Parochie-Kerk te *Oudewater* is al vry aanzienlyk, en met een dubbeld Choor voorzien; het eerste aan 't H. Sacrament, en 't andere aan de Maaget *Maria* toegewyd. Men zegt, dat eerst *St. Willebrordus*, dog daar na de Aarts-Engel *Michaël* de Patroon daar van geweest is. Deze Pastorye plagte van ouds by den Deeken van *Oude Munster* te *Utrecht*, en den Paus, by beurten vergeven te worden; maar de Burgers stelden den Kerkbewaarder aan; volgens Voorregt van Graaf *Albert van Beyeren*, in dato 28 Mey des Jaars 1400. In deze Kerk hebben reeds voor den Jaare 1329. vier Altaaren gestaan, zynde toen, door *Diderik Kiel* en ander, een vyfde by gestigt; daar mogelyk naderhand nog andere zyn bygekomen, ook eenige Vicaryen daar aan gemaakt (*).

In deze Kerk legt onder anderen begraven, de vermaarde Professor *Rudolph Snellius*, op wiens Sark men een *Latynsch* en *Duytsch* Grafschrift leest; welk laatste aldus luydt (†):

„ Hier leyt begraven *Rudolphus Snellius* van *Royen*, in zyn
„ leven Professor Matheseos, in de Universiteit van *Leyden*,
„ sterft den 2 Maart, Anno 1613 ".

Sedert

(*) Ibidem, pag. 264.

(†) Collectio Monument Fœd. Belg pag. 306.

Sedert de Reformatie, behoord de Kerk van *Oudewater* onder de Clasfis van *Gouda* en *Schoonhoven*, dewelke tot in Juny des Jaars 1578. onder de Clasfis van *Dordrecht* geweeft is. De eerfte Gereformeerde Predikant aldaar is geweeft, 1566. de geweezene Paftoor *Theodorus Æmylius*, de tweede *Huyg Dirks* 1574. die in 't volgende Jaar naar *Gouda* is vertrokken. Maar ongelukkig was het noodlot van den derden. Deze, *Johannes Gelasius* (*Vitriarius*) genoemt, wierd den 12 Augufty des Jaars 1575. twee dagen na 't innemen van deze Stad door de *Spanjaarden*, daar buiten opgehangen; en de Heeren Staaten van *Holland* en *West-Vriesland* ftonden aan deszelfs Weduwe, *Anna Jans*, gedurenden haar leven 50 Guldens 's Jaars toe. Dit naderhand by Burgermeefteren tot *Gouda* gerapporteert zynde, is *Johannes Gelasius*, na 16 Maanden gehangen te hebben, afgefneeden, in byweezen van den Heere *van Zwieten*, en andere; en bevonden zoo vol en blank van Lichaam, als of hy geen vier dagen gehangen hadde, zyne oogen waren niet gekwetft, nog 't aangezigte ingevallen; *zynde waarlyk een mirakel Godts*, zegt de Heer *Mart. Soermans* (a).

Op het Stadhuys dezer Steede is ter gedagtenisse van de veelvuldige wreedheeden, door de *Spanjaarden* by de veroveringe gepleegt, de volgende Infcriptie te leezen (b):

„ *Oudewater*, onder *Philip* II. Koninck van *Hisp*, door
„ beleid van *Hierges* belegert den 16 July, is na dapperlyck
„ befchieten, ende grouwelyck gevecht, ftormenderhand in-
„ genomen; Soldaten, Burgeren, Vrouwen en Kinderen,
„ wreedelyck vermoort ende de Stadt verbrandt, op den 7
„ Augufty 1575.

Hoedanig deze Stad in den Jaare 1572. door 's Prinffen Volk bezet

(a) Kerkelyke Regifter, pag. 66. 67.

(b) Collectio Monument. Fœd. Belg. pag. 308.

bezet (a), in den Jaare 1573. door den Graaf *van Bossu* te vergeefs besprongen (b), maar in den Jaare 1575. door de *Spanjaarden* verovert, en zeer deerlyk mishandelt is (c), kan by de ondergeschrevene Geschigt-schryvers breeder nagezien worden; als mede, hoe zig dezelve in den Jaare 1576. wederom aan de Staaten heeft overgegeven.

Volgens de bygaande Afbeeldinge, geteekent N°. 180. heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker*, een fraay Gezigte van *Oudewater* medegedeelt, in den Jaare 1610. na 't leven geteekent; vertoonende de Stad van buiten omtrent de *Goudsche Poort*, beneffens de Kerk Tooren, binnen dezelve staande.

Volgens het Quohier over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres generaal van den Jaare 1632. staat *Oudewater* aangeslaagen, als groot 516 Huyzen, mitsgaders 76 Morgen en 100 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks met de Heerlyke Goederen 1704. Guldens 1 stuiver 4 deniers.

(a) P. C. Hoofts Nederl. Hist. pag. 242.

(b) P. Bor Oorsp. der Nederl. Beroerten. VIII. Boek, pag. 122.

(c) Ibid. pag. 121. &c. P. C. Hooft X Boek, pag. 422. &c. E. van Meteren V Boek, pag. 275. Collect. Monum. Fœd. Belg. pag. 308—316.

HET

HET DORP JAARSVELT, IN ZUID-HOLLAND.

HET vermakelyke Dorp *Jaarsvelt* is geleegen aan de Rivier de *Lek*, omtrent vierdhalf uur van *Utrecht*; tegen over *Ameyde*, dog behoorende onder de Stad *Schoonhoven* (*). Van dit Dorp heeft ons de Konstenaar *Abraham Rademaker* drie zeer fraaije Gezigten na 't leven hier by medegedeelt. Het eerste, geteekent N°. 181. vertoond ons de gelegendheid van het Dorp, aan de *Lek*, en voornamentlyk de Kerk, gelyk zig dezelve

(*) W. van Gouthoeven, pag. 89.

dezelve in den Jaare 1610. bevond. Het tweede N°. 182. verbeeld ons het Dorp van een andere kant, mede langs den ſtroom te zien, geſchetſt in den Jaare 1630. Het derde N°. 183. vertoond ons dit Dorp in de lengte, langs de *Lek* leggende, zoo als het zelve in den Jaare 1636. na 't leven is geteekent.

Volgens 't Quohier over geheel *Holland* en *Weſt-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. ſtaat *Jaarsveldt*, onder *Schoonhoven*, aangeſlaagen, als groot zynde 1020 Morgen 575 Roeden, betaalende Jaarlyks 1808 Guldens 8 ſtuivers.

De Kerk tot *Jaarsvelt* is al vry groot, en heeft een dikken Tooren, die in een ſpits eindigt. De Paſtoor dezer Kerke plagt van ouds door den Prooſt van *Oudemunſter* ingeſteld te worden; volgens de aanteekeninge van *H. van Heusden* (*).

Na de Reformatie, is de Kerk van *Jaarsvelt* eenigen tyd geweeſt buiten of zonder Claſſis, dog in den Jaare 1620. gebragt onder de Claſſis van *Gouda* en *Schoonhoven*, dewelke tot den Jaare 1578. geweeſt is onder de Claſſis van *Dordrecht*. Ziet hier de Lyſt der Predikanten, dewelke den Gereformeerden Godsdienſt alhier zedert deszelfs beginzel hebben waargenomen.

Johannes Campius,	1603.
Paſſchier de Fyne, ... ontzet in den Jaare	1619.
Arnoldus Hellius, *Caſpari Frater*, 1619. vertrokken naar *Nieupoort*,	1632.
Juſtus van de Velde, 1633. van *Syderveldt*, geſtorven	1666.
Johannes van de Velde, *Juſti Fil.* 1666. geſtorven,	1671.
Johannes van Doesburg, 1672. van *Beeſt*, vertrokken naar *Campen*,	1674.
Antonius van Schaik, 1675. vertrokken naar *Lansmeer*,	1681.
Cornelis van Beveren, 1682. vertrokken naar *Ouderkerk* aan den *Yſſel*.	1691.
Ægidius Binneveſt,	1691.
Hizkias Boogaard, 1706. vertrokken naar *Leerdam*,	1719.

Warnerus

(*) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 243.

Warnerus Köhnen, 1720. gestorven 1727.
Johannes Vrolyk, zedert 1728.

182

YAERSVELT 1630

Van ouds heeft hier een Slot gestaan; 't welke even als het Dorp, mede *Jaarsvelt* genoemt wierd, zynde geweest een zeer zwaar Gebouw, met dikke muuren voorzien (*). Dit schynt een oud Stamhuys te zyn, schoon my daar van niemand anders is voorgekomen, dan *Johannes Viarius van Jaarsvelt*, gemeld op 't Jaar 1477. en *Johannes van Jaarsvelt*, Ridder, beneffens eenige andere van Adel, in *'s Gravenhage*, in den Jaare 1479. volgens de aanteekeningen van den Oudheids-kundigen *Simon van Leeuwen* (†); dewelke den naame *Jaarsfelt* schryft. *Jaarsvelt*

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 149. (†) Batavia Illustrata, pag. 1200.

Jaarsvelt was, (volgens den arbeidzaamen *F. Halma* (*);) een voortreffelyk Huys, toen het zelve by den inval der *Franschen* in den Jaare 1672. door haar ingenomen wierd. Maar vermits zy oordeelden, daar weinig voordeel van te konnen trekken, ook weinig schaade van te konnen lyden, verlieten zy het weêr, na dat zy het geplondert hadden. Maar daar na vernemende, dat het met eenige Staatsche Soldaaten bezet was, en dat de rontom leggende Boeren en Ingezeetenen alle haare overgeblevene Goederen daar in gebragt hadden; maakten zy zig voor de tweedemaal daar van meester; staaken het in den brand, en lieten den daaraanstaanden Tooren met buskruid springen, zoo dat het thans genoegzaam vervallen legt.

(*) Tooneel der Vereenigde Nederlanden, pag. 445.

YAERSVELT

HET

HET DORP LANGERAK, IN ZUID-HOLLAND.

LANGERACK

DIT Dorp, zomtyds *Langeraak* geheeten, werd beter *Langerak* genoemt, als een *lang rak*, tot onderscheid van *Willige Langerak*, *over Lek* gebynaamt. Dit Dorp draagt den Naam van *Baronnye* of Vrye Heerlykheid, toebehoorende den Heere dezes Naams. *Langerak* dan, werd door Jonker *Matthys van der Hoeven* (*) gereekent tot het *Neder-Sticht*, of

(*) Charter Chronyk, Eerste Deel, pag. 149.

of 't *Neder-Quartier* van *Utrecht*; dog is ten deele *Utrechtsch*, en ten deele *Hollandsch* Leen (*). Het *Stichtsche* gedeelte is het laatste aan die kant onder *Utrecht*, alzoo het Steedje *Nieuwpoort*, dat *Hollandsch* is, daar aan grenst (†).

Langerak behoord mede tot den *Alblasser-Waard*; als de welke zyn begin neemt van *Scherluyndersloot* af, en loopt door *Hardincxveldt*, *Giessendam*, *Slydrecht*, *Paapendrecht*, *Alblasserdam*, *Nieuw Lekkerlandt*, *Streefkerk*, *Gelkenes*, *Gravelandt*, LANGERAK, *Ameyden* en *Thienhoven*. Onder het *Over-waterschap* van den Gemelden *Waardt*, heeft *Langerak* 64 Water-Hoeven, en onder de *Dyk-hoeven* van den *Alblasser-Waardt* 62 en een halve Hoeven. Onder de *Morgen-tallen* van alle de Landen, die tot den *Dief-Dyk* coutribueren, staat onder den *Over-Waardt*, het Dorp *Langerak* aangeslaagen op 1024. Morgen. In zeekere *Tafel*, van de *Breete der Dyken*, gelegen rontom den ring van den *Alblasser-Waardt*, gemeeten in den Jaare 1641. is die van *Langerak* bevonden als volgt:

„ Van de *Nieuw-poort* af, tot den Dyk toebehoorende den „ Heere van *Langerak*, de Vloer van den Dyk vierkanter „ Aarde breed twee Roeden.

„ Van daar voorts tot elf Roeden, den Dyck twee ende „ twintig Voet vierkanter Aarden op zyn kruyn, ende loopt „ naar advenant tot de stoep toe van *Pieter Aertsz.* Teggende „ beneden den Slaap-werf.

„ Van daar voorts tot de Heylige Geest-stoup toe, den Dyck „ vierkanter aarden breedt agt ende twintig Voet.

„ Van daar voorts tot *Langesteyn* toe, de Dyck twee en de „ twintigh voet breet (‡).

Al

(*) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 468.

(†) Tooneel der Vereenigde Nederlanden, Tweede Deel, pag. 38.

(‡) Handtvesten van den Alblasser waardt, pag. 4. 5. 10. 12. 62. 349. Beschr. van den Alblasser-waardt, pag. 6. 9. 44.

Al het geene *Langerak* diesaangaande verder betreft, kan in de *Handvesten*, *Privilegien*, *Keuren* en *Reglementen*, aangaande het *Dyk-Recht* van den *Alblasser-Waardt*, en in de *Beschryvinge* van den *Alblasser-Waardt*, door *Jacob van Oudenhoven* breeder nagezien worden.

Het Dorp *Langerak* is zeer vermaard van wegens de lekkere Salm, dewelke daar omtrent in de *Lek* gevangen werd. Hoedanig zig het zelve in den Jaare 1612. vertoonde, heeft ons de Konst-minnaar *Abraham Rademaker*, in het voorgaande N°. 184. Tafereel voor oogen gesteld. Daar uit ziet men dat 'er een reedelyk fraaije Kerk staat, voorzien met een Choor, en een Tooren van een tamelyke hoogte. Dezelve heeft al zedert van ouds een Parochie-Kerk geweest, welker Pastoor door den Proost van *St. Salvators-Kerk* te *Utrecht* moeste ingehult worden. In den Jaare 1586. heeft men bevonden, dat de Inkomsten van den Pastoor en van den Koster dezer Kerk t'zamen niet meer dan 18 Guldens 's Jaars bedroegen (*).

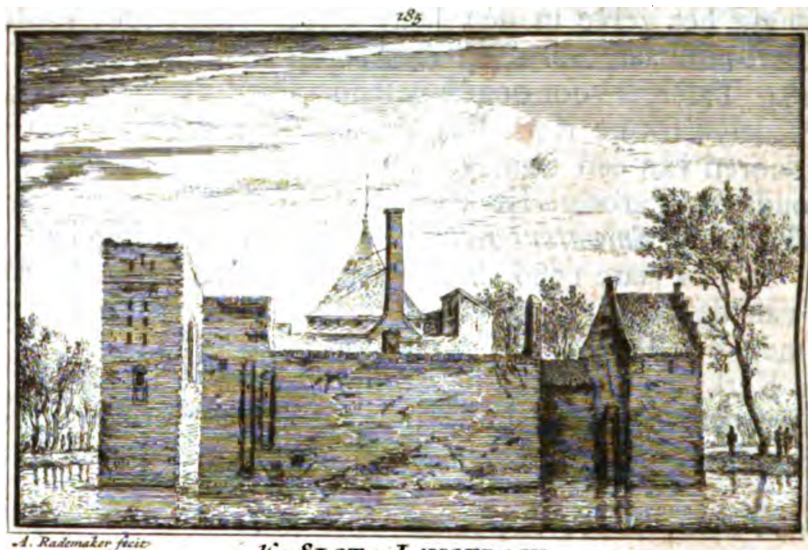
De Kerk van *Langerak* behoord zedert de Reformatie onder de Clasfis van *Utrecht*, en bevinde dat de Gereformeerde Godsdienst aldaar, door de volgende Predikanten is waargenomen:

Petrus Valkius, 161 , vertrokken naar *Segveld*	1619.
Johannes Pistorius, 1620. vertrokken naar *Abkoude*	1622.
Nicolaus Stocbius, 1622. gestorven	1637.
Guillelmus Abbesteeg, 1638. afgezet	1639.
Regnerus Halma, 1640. gestorven	1661.
Franciscus Emanuel de Moraaz, 1661. gestorven	1678.
Johannes le Secq, 1675. gestorven	1683.
Henricus Wagardus, *Job. Fil.* 1684. vertrokken naar *Heusden*,	1693.
Adrianus Brouwer, 1694. gestorven	1724.
Gosuinus 't Gilden, 1725. afgezet	1726.
Laurentius de Haan, zedert	1727.

(*) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 469.

HET

HET SLOT TE LANGERAK.

Het SLOT te LANGERACK

'T HUYS of SLOT te *Langerak*, heeft ons de Konstryke *Abraham Rademaker* in de bovenstaande 185. Printverbeeldinge afgeschetst, gelyk zig het zelve na 't leven van achteren vertoonde. Het zelve behoord onder *Zuyd-Holland* (*), staat by het Dorp dezes Naams, aan de *Lek*, niet verre van het Stedeken *Nieuwpoort*; en is zeer oud, dog zedert eenige

(*) L. Smids Schatkamer, pag. 193.

eenige Jaaren vertimmert; zynde van ouds de gewoone verblyfplaats der Edelen dezes naams, dewelke, als Heeren dezer Vrye Heerlykheid, Hoog, Middelbaar en Laag Rechts-gebied oeffenden; zynde ten deele Leen-roerig van de Graaflykheid van den *Alblasser-Waardt*; hebbende het recht en de possessie tot het aanstellen van een Hoogendyks-Heemraad, en een Water-Heemraadt, in het *Over-waardtsche* Waterschap, in den *Alblasser-Waardt* (*).

De Heerlykheid van *Langerak* heeft van ouds aan de Heeren van *Guy* toebehoord, zelfs nog in den Jaare 1270. maar is daar na gekomen aan een Jonger Soon der *van Teylingen*, welkers Nazaaten den naame van *Teylingen* hebben aangenomen. Naderhand is deze Vrye Heerlykheid gekomen aan het Edele Geslagte van *Van den Boetselaar*, dewelke zig *Barons* of *Vry-Heeren* van *Langerak* schryven.

Het Geslachte van *Langerak* werd door *Boxbornius* (†) en andere Oudheids-kundige, onder de voornaamste en Edelste Oude Geslachten van *Holland* gereekend, welker Geslacht-Lyst by *W. van Goutboeven* en *S. van Leeuwen* kan nagezien worden.

(*) Batavia Illustrata, pag. 999. 1226. W. van Goutboeven, pag. 78. 184.

(†) Tooneel van Hollandt, pag. 43.

HET DORP OUDERKERK, AAN DEN YSSEL.

186

OUDERKERK aan den IJssel.

HET Dorp *Ouderkerk*, daar wy thans van ſpreeken voerd, doorgaans den by-naam *aan den Yſſel*, tot onderſcheid van nog andere Dorpen dezes naams, aan den *Amſtel* en in *Zeeland* leggende, en mede *Ouderkerk* genoemt; als mede van *Nieuwerkerk* aan den *Yſſel*, 't welke later geſtigt zal zyn. Het zelve legt aan den ſlinker-oever van den *Hollandſchen Yſſel*, omtrent anderhalf uur beneeden *Gouda*, in de *Crimper-waard*, zynde een *Heerlykheid* onder *Zuyd-Holland* behoorende. De Oudheid van dit *Ouderkerk*, blykt klaar uit zeekere *Latynſche* Hand-

Handvest, een der aller oudste die 'er bekend is, door *Floris* de Tweede, bygenaamt *de Vette*, in den Jaare 1097. aan haar verleend; zynde van den volgenden Inhoudt (*):

„ Wy Floris, Grave van *Hollandt*, maaken kondt en kennelyk, een „ iegelyk die onze Brieven zullen zien ofte hooren leezen, by rade ende „ advyse van den wyzen Mannen van onzen Lande, mitsgaders ter in„ stantie van onzen lieven ende getrouwen Heer *Hendrik van der Lecke*, „ Ridder, den Inwoonderen van den Ambachte van *Ouderkerck*, gegunt „ ende gegeven hebben, de Vryheit of Privilegien hierna volgende: Te „ weten, dat de gemelde Mannen of Ingezetene, dewelke in 't gemelde „ Ambacht tegenwoordig woonen, of na dezen zullen woonen, geene „ Geldt-lasten, Schattingen of Ongelden, aan ons, of aan iemandt an„ ders op onzen Naam, zullen moeten betaalen. Behalven, dat zy, „ indien wy misschien aan 's Keyzers Hof ontbooden wierden, of van „ zelfs derwaards reysden, gehouden zullen zyn thien Ponden aan ons „ op te brengen. Daarenboven, wanneer wy met het Ridderlyke Sweert „ omgort zullen worden, of een Vrouw zullen trouwen, zullen zy ge„ ven thien *Hollandtsche* Ponden. Daar benevens, wanneer onze Broe„ der, of onze Soon geneegen zullen zyn om het Ridderlyk Sweert aan te „ gorden; of als onze Suster, of onze Dochter, of onze Soon, in den „ Egten Staat zullen getreeden zyn, zullen zy aan ieder van hen opbren„ gen zes *Hollandtsche* Ponden. Ook zullen de gemelde Mannen, of de „ Inwoonders van 't voorsz. Ambacht, zoo wel als onze andere Mannen „ gehouden zyn, naar onze Heyr-tochten en Veldtslaagen Leegers-gewys „ op te trekken. Daarenboven, wanneer onze andere Onderdaanen, „ dewelke in andere Ambachten woonen, door onze Booden daar toe „ verzogt zynde, ons eenige Beesten ter slachtinge zullen opbrengen, „ zullen zy ons twee Ponden, of twee Slacht-Beesten moeten opbrengen. „ Zullen ook die van *Ouderkerk* voorsz. ten reguarde dat zy luyden de „ voorsz. vrydommen ofte exemptien genieten, gehouden wezen, alle „ de Dyken, tot onzen lasten staande, of de geene die in toekomende „ tyde noch meer tot onzen lasten komen zullen mogen, hoe, en in wat „ manieren het zelve zoude konnen geschieden, te repareeren ende on„ derhouden, en wederom op haare oude hoogte ende breedte te bren„ gen,

(*) Boxhornii Theatr. Holl. pag. 120. 121. Groot Plakkaat-Boek, Tweede Deel, pag. 1616.

„ gen, zoo dik en menigmaal, als die gezonken of anders gescheurt, „ en ontramponeert zullen mogen wezen; mits zy luiden ter oorzaake, „ en in recompense van dien, wederom hebben, en genieten zullen een „ erfdeel van al 't geene ons van 't voorsz. Ambacht opkomen zal mogen. „ Voorts, indien ymandt, woonende buiten de Heerlykheid van den „ Heere *van der Lecke*, eenige goederen, geleegen binnen den voorsz. „ Ambachte van *Ouderkerk* opkomen, by erffenisse, of besterfte; en zal „ de zelve daar van part noch deel mogen hebben, ten zy dat hy benef- „ fens 't voorsz. goet meede aanvaarden wille den last van 't maaken en „ onderhouden van den voorsz. Dyk. Ende indien hy weigerig zoude „ mogen wezen van de voorsz. erffenisse, hem verscheenen of opgeko- „ men, in dier voegen te aanvaarden, zoo zal dezelve erffenisse komen „ aan 't Ambacht van *Ouderkerk*, en den Parochianen of Inwoonders van „ dien, met den voorsz. last van den Dyk behoorlyk te onderhouden, „ en geenen Dyk, geleegen buiten de Heerlykheid van den Heere *van* „ *der Lecke*, en mach den voorsz. persoon opkomen in eeniger manieren. „ En de voorseyde Heere *van der Lecke*, in der tydt, zal de schouwen „ over de voorsz. Dyken, wel en zeekerlyk moeten bezorgen: Maar „ indien iemandt van de voorsz. Buuren of Ingezeetenen van *Ouderkerk*, „ zynen Dyk niet wel gemaakt zal hebben, en hy daar over by den Dyk- „ graaf of Schout van den voorsz. Heere *van der Lecke* bekeurt, of be- „ schouwt zal wezen, zal hy 't zelve met drie Schellingen moeten bete- „ ren. Daarenboven zoo zullen alle de voorsz. Ingezeten van *Ouderkerk*, „ zoo wel Edele als Onedele, gelykelyk parten ende deelen in erffenisse „ die henluyden opkomen zal mogen. Ende ten eynde alle 't geene voorsz. „ is vast zy, en onverbreeklyk onderhouden mag worden, zoo hebben „ wy onzen Zeegel hier aan doen hangen. Gegeven in den *Haag*, den „ 15 Juny in den Jaare ons Heeren 1097".

De Geleerde *Boxhornius* is van gedagten, dat de Heere *van der Lek*, in deze Privilegie gemeld, de Stamvader is van het Edele Geslagte van *van der Lek*, en een Broeder van Heere *Dirk van Brederode*.

In het Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat *Ouderkerk* voorsz. aangeslaagen als groot 136 Huyzen, beneffens 1693 Morgen 100 Roeden Lands, betaalende daar voor Jaarlyks 4526 Guldens 10 stuivers 4 deniers.

De

De Kerke te *Ouderkerk* is zeekerlyk zeer oud, dewyle het geheele Dorp van dezelve den naam zal ontfangen hebben. Hoedanig zig dezelve, beneffens een gedeelte van het Dorp, aan den *Ysel*, in den Jaare 1620. vertoonde, blykt uit de voorgaande 186. Afbeeldinge, na 't leven geschetst, en door den Konstenaar *Abraham Rademaker* in 't koper gebragt. In de Roomschgezinde tyden stond het regt van 't begeven van deze Pastoors-plaats aan den Proost van *St. Salvators-Kerk* te *Utrecht*. In deze Kerk ziet men een prachtige Graf-Tombe der Heeren dezer plaatze; daar in onder anderen *N. van Nassouw*, Veld-Maarschalk der *Vereenigde Nederlanden*, gestorven 18 October des Jaars 1701. in 't Leeger voor *Rousselaar*, en herwaards gebragt, begraven legt (*).

Zedert de Reformatie, behoord de Kerk van *Ouderkerk* aan den *Yssel*, onder de Clasfis van *Gouda* en *Schoonhoven*, dewelke tot den Jaare 1578. onder de Clasfis van *Dordrecht* geweest is; en bevinde dat aldaar de Gereformeerde Godsdienst tot nu toe, by de volgende Predikanten bediend is:

Johannes Gerardi 1579. van *Barendregt*.	
Albert Jansz. Schagen, ... geweert	1587.
Thomas Bruschenus, 1587. van *Aardenberg*,	(1601.)
Henricus Fabricius, 1624. gestorven	1631.
Petrus Bakkerus, 1633. van *Hoog-Bloklandt*, geweert	1646.
Casparus Velthuysen, *Joh. Fil.* 1646. uit *West-Indiën*, vertrokken naar *Oudewater*,	1650.
Egbertus Jansenius, 1651. gestorven	1680.
Cornelius Taats, 1680. van *Wayenoyen*, gestorven	1687.

De

(*) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 478.

De Dienst vaceerde toen vier Jaaren.

Cornelius van Beveren, 1691. van *Jaarsveldt*, vertrokken naar *Gouda* . . . . 1700.

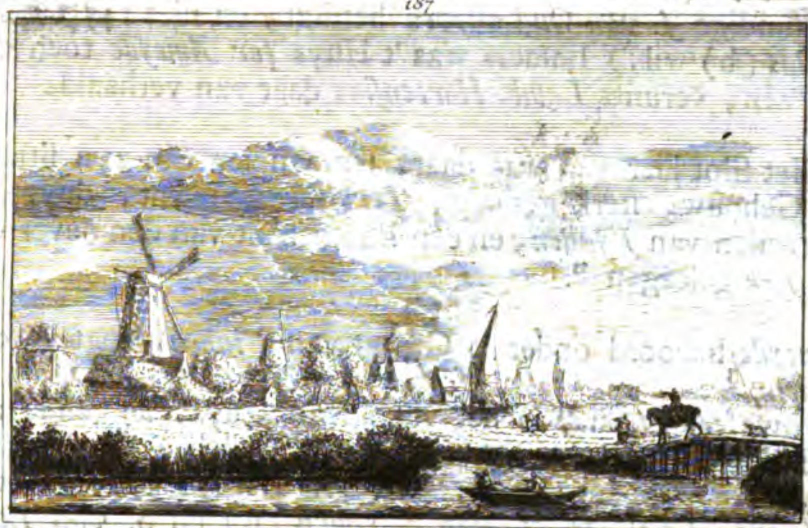
Ouderkerk is gecombineert met *Krimpen*; en dewyle de laatste onder de Parochie van d'eerste staan, zynze gehouden een derde gedeelte der lasten van Kerk en School te dragen. Tot dezen gecombineerde Kerkdienst zyn beroepen.

Ægidius van Binnevest, 1706. gestorven . . . 1729.

Adrianus van Bol-és, zedert . . . 1729.

HET

HET STEEDEKEN
AMEYDE,
AAN DE LEK.

AMEYDE

AMEYDE is geleegen langs de Riviere de *Lek*, tusſchen *Lexmond* en *Thienhoven*, ook tegens over *Jaarsveld*. In de bovenſtaande 187. Afbeeldinge werd ons een fraay Gezigt in 't verſchiet daar van vertoond, door den Konſtryken *Abraham Rademaker* na 't leven geſchetſt.

In de Lyſt der Goederen van de *Utrechtſche* Kerke, werd *Ameyde* (volgens *H. van Heusden* (*),) genoemt, *een Landſtreek*,

(*) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 308.

ftreek, door de Biſſchoppen van *Utrecht* aan de Graven *van Goor* te Leen uitgegeven. Deze Plaats heeft wel eer eene Stad met Poorten geweeſt (a), voorzien met een ſterk *Huys* of *Slot*; waarom men in de Ordinaris Verly-Brieven leeſt: *Met het Huys ende Poorte ter Ameyden.* Thans geniet deze Plaats nog wel Stads-Gerechtigheid, dog is ontmantelt, en een open Vlek; maar wanneer zulks geſchied is, is onzeeker, dog waarſchynlyk by die van *Utrecht* in den Jaare 1527. (gelyk de Oudheids-kundige *J. van Oudenhoven* betuigt, en niet 1457. gelyk *L. Smids* (b) wil;) Immers was 't Huys *ter Ameyde* toen nog in weezen, vermits *Lamb. Hortenſius* daar van verhaald:

„ Het Slot hier van was daar, ten aanzien van zyn ſituatie „ en Gebouw, ſterk genoeg, *Termyde* genoemt, duyzendt „ ſchreeden van *Vyanen*, en een Boogſcheut van den oever van „ de *Lek* geleegen ".

Ameyde behoord onder 't Geregt van *Vianen*, zegt *H. van Heusden.*

't Huys *ter Ameyde* is het vervallene Huys, leggende aan de Weſtzyde van het Dorp *Ameyde*, tuſſchen dit Vlek en *Thienhoven.* Jonker *Matthys van der Hoeven* (c), *W. van Gouthoeven* (d), *M. Z. van Boxhorn* (e) en *S. van Leeuwen* (f), noemen het 't Huys *Herlaar*; als zynde van ouds Gebouwt door de Edele van *Herlaar*, geſprooten zoo 't ſchynt, uit

(a) J. van Oudenhovens Zuydt-Hollandt, pag. 366.

(b) Schatkamer, pag. 15.

(c) Charter Chronyk, Eerſte Deel, pag. 121.

(d) Chronyk, pag. 78.

(e) Tooneel van Hollandt, pag. 94.

(f) Batavia Illuſtrata, pag. 1213.

uit *Braband*; en dezelve hebben waarschynlyk aan 't oude Kasteel buiten *'s Hertogenbosch*, mede *Herlaar* genoemt, dezen naam gegeven, of den haaren van het zelve ontfangen. Deze Heeren, onder anderen ook Heeren van *Ameyde* geweest zynde, is dit Huys ten haaren tyde, in den Jaare 1312. eerst een Leen geworden; hebbende toen *Dirk van Herlaar* het zelve van *Guido*, Bisschop van *Utrecht* te Leen ontfangen, na dat hy het zelve alvoorens aan den Bisschop hadde opgedragen (a). Na dat de Edelen *van Herlaar* meer dan 200 Jaaren, dit Slot in bezit, en daar op gewoond hadden, is het zelve, benevens het Land en de Inkomsten daar toe behoorende, zedert den Jaare 1418. by de Heeren *van Brederode* bezeeten (b).

Ameyde legt onder de Dykschouwe van den *Alblasser-waard*, en onder het Waterschap van den *Overwaard*.

Ameyde en *Thienboven*, maken t'zamen een Drossaarts-Ampt uit.

Volgens de Lyst of 't Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. vinde *Ameyde* en *Thienboven* t'zamen daar in aangeslaagen; (de Huyzen niet gespecifieert,) voor 118 Morgen 10 Roeden, betaalende 2642 Guldens 15 stuyvers, en voor 716 Morgen geëxpresseert, 2443 Guldens 7 stuivers 6 deniers. Dog in een andere Copye dezer Lyst, bevinde ik, dat *Ameyde* en *Thienboven* t'zamen Jaarlyks zouden moeten opbrengen 2443 Guldens 7 stuivers 10 deniers; zoo dat in een van beiden een misslag zal zyn.

Dat *Ameyde* en *Thienboven* niet sterk bewoond zyn, blykt onder anderen uit zeekere Lyst der dooden, by den Koster en Doodgraver van deze beide Plaatzen schriftelyk gehouden, en onder my berustende; beginnende in den Jaare 1655. en eindigende

(a) Oudenhovens Beschryving van Zuydt Hollandt, pag. 366. 412.

(b) Gouthoeven, pag. 78.

gende met den Jaare 1661. zynde het gantsche getal niet meer dan 130 Lyken geweest. Daar in vinde ook aangeteekend, dat in den Jaare 1657. over den dood van den jongen Heere *van Brederode*, zoo wel te *Ameyde* als te *Thienhoven* driemaal 's daags geluid is, ieder reyze een uur, in ieder uur drie poozen, ieder van een quartier-uur, en 't andere quartier-uur voor 't rusten; begonnen den 28 Juny, en opgehouden met het einde der begravenisse van zyn Excellentie, zynde den 4 Augusty, des avonds tusschen 10 en 11 uuren.

In den Jaare 1388. ontstond 'er een zwaare Oorlog, tusschen Jonker *Jan van Arkel*, Heeren *Otto's-Soon*, en *Hendrik van Vyanen*, Erfgenaam van de Heerlykheid van *Ameyde*, waar door het Kasteel beleegerd, en 't Dorp *Ameyde* tot pulver verbrand wierd (a).

Toen de *Franschen* in den Jaare 1672. deze Landen als een Zee overstroomden, heeft *Ameyde* onder anderen een zeer deerlyke verwoestinge geleeden. 't Wydloopige verhaal dezer elenden, heeft de neerstige *François Halma*, in zyn *Tooneel der Vereenigde Nederlanden* (b) uit verscheide Schryvers aangeweezen; daar op wy ons om kortheid beroepen.

De Kerk te *Ameyde* is vry groot, en de Tooren, die spits is, heeft een omloop of trans (c). Zedert de Reformatie, zyn de Kerken van *Ameyde* en *Thienhoven* onderling gecombineerd, behoorende onder de Classis van *Gouda* en *Schoonhoven*; en bevinde, dat aldaar de Gereformeerde Godsdienst, zedert die tyd tot nu toe, by de volgende Predikanten bediend is:

Gervatius Driel, 1588. vertrokken	1590.
Johannes Andelius, 1592. van *Utrecht*, vertrokken naar *Gouda*.	1595.
Petrus Jacobi,	1596.

Luderus

(a) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 406.
(b) Eerste Deel, pag. 52.
(c) H. van Heusdens Oudheeden, Tweede Deel, pag. 308.

Luderus Vogelsang, 1605. van *Oldenzeel*, vertrokken naar *Vianen*. 1608.
Edzardus Frederici Auricanus, 1609. uitgedient 1660.
Edmundus Jankbout, 1660. gestorven 1682.
Bernbardus van Hermkbuyzen, *Fred. Frat.* 1682. van *Melis-kerken*, vertrokken naar *Oost-Saardam*. 1687.
Justus Schalckwyk van de Velde, *Justi Nepos*, 1687. vertrokken naar *Bommel*. 1692.
Johannes Georgii Barovius, zedert 1693.

HET DORP
THIENHOVEN,
IN ZUID-HOLLAND.

188

TIENHOVEN

Daar zyn drie verscheide Ambachten, welke den naam *Thienhoven* dragen; het eerste legt tusschen *Leerdam* en *Schoonerwoerdt*; het tweede in 't *Neder-Sticht* van *Utrecht*; en het derde, daar wy nu van spreeken, behoord onder 't Gerecht van *Vyanen* (a); heeft ten Oosten *Ameyde*, ten Westen *Langerak*, ten Zuyden *Noordeloos*, en ten Noorden de *Lek*. Het zelve behoord onder het Overwaterschap van de

(a) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 308.

de *Over-Waardt*, en het Dyk-Recht van den *Alblasser-Waardt* (a). Eertyds was dit een Heerlykheid der Heeren van *Breederoode*, doch is daar na by den Graaf *van der Lip* bezeeten.

In den Jaare 1437. (b) wierd *Thienhoven* door Hertog *Arnoud van Gelre*, Soon van Vrouwe *Maria van Arkel*, aan den Heere van *Kuylenburg* overgedragen, volgens den onderstaanden Brief:

„ ARNOLD, van der Genade Godts, Hertogh van *Gelre* en *Gulig*,
„ Graaf van *Zutphen*: Alzoo een uitspraak gedaan is, tusschen Hem, en
„ den Heer ven *Kuylenburgh*, door zyn Vader, (Heer *Jan van Egmondt*;)
„ Heer *Willem van Egmondt* zyn Oom, en *Willem* (*van Egmondt*) zyn
„ Broeder, met *Gerit* en *Peter van Kuylenburg* zyn Neven, dat hy aan
„ d'Heer van *Kuylenburg* overgeven zou die *Tienhoven*, die Heer *Huybrecht van Kuylenburg* Zalr. gekocht had van Heer *Jan van Arkel*, zyn
„ Groot-vader: Zoo draagt hy die over aan d'Heer van *Kuylenburg*, zonder bedrogh. Gegeven 't Jaar 1437. op *St. Willeboords-dagh*, (den 7
„ van *Slagt-maant*.) Onderteekent by den Hertog, *Johan Schellard van*
„ *Obendorp* Ridder, zyn Hofmeester, en *Johan van Boetbergen*; zyn Maar-
„ schalk.

Thienhoven heeft een eigen Kerk, dog niet groot, en derzelver Tooren is mede niet zeer hoog. Volgens een handschrift der *Utrechtsche* Kerke, (betuigt *H. van Heusden*,) was in deze Kerk een altyd-durende Kapellanye of Vicarye gestigt. De Pastoor wierd door den Deeken van *St. Marien-Kerk* te *Utrecht* ingeleid. Zedert het invoeren van den Gereformeerden Godsdienst, is de Kerk van *Thienhoven* met die van *Ameyde* gecombineert, en werd door een Predikant bediend; waar van men breeder onder de voorgaande Verhandelinge

(a) J. van Oudenhovens Zuydt Hollandt, pag. 321.

(b) Abr. Kemps Beschryvinge van Gorinchem, pag. 255.

delinge van *Ameyde* kan nazien. Hoedanig zig de Kerk te *Thienhoven* in den Jaare 1620. vertoonde, heeft de Konstenaar *Abraham Rademaker*, in de voorenstaande 188. Printverbeeldinge, beneffens een zeer vermakelyk Gezigte langs de *Lek* voor oogen gesteld.

HET

HET DORP CAPELLE, IN HOLLAND.

CAPELLE

DE naam *Capelle* of *Kapelle* is aan verscheide Plaatzen in *Holland* en *Zeeland* gemeen, en beteekend doorgaans kleine Dorpen, dewelke onder grootere Dorpen behoorden, daar Parochie-Kerken stonden; volgens de aanteekeninge van den Oudheids-kundigen *H. van Heusden* (a).

Capelle, daar wy thans van spreeken, is een *Hollandsch* Dorp

(a) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 480. en Derde Deel, pag. 581.

Dorp (a), geleegen aan den *Yssel*; zynde eene Ambachts-Heerlykheid, welke eertyds den Graaf van *Arenberg* heeft toebehoord. Daar toe behoord een Slot, mede den zelven naam voerende, 't welke niet verre van het Slot *Honingen* geleegen, en door den Oorlog vervallen zynde, lange Jaaren heeft woest geleegen. Deze Heerlykheid is daar na by verkoop gekomen, in handen van *Hans van der Veeken* te *Rotterdam*, dewelke het Slot kort voor den Jaare 1620. wederom zeer cierlyk heeft doen optimmeren (b). Dit Slot werd door *Jonker van der Hoeven* (c), en door *Simon van Leeuwen* (d) mede onder *Schieland* gereekent.

Hoedanig zig het Dorp *Capelle*, of ten minsten het voornaamste gedeelte, zynde de Kerk, beneffens 't Slot in 't verschiet, in den Jaare 1632. vertoonde, heeft ons de konstige *Abraham Rademaker*, in het voorenstaande 189. Tafereel, schilderagtig en na 't leven vertoond.

In het Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat *Capelle* aangeslagen, als groot 85 Huyzen, beneffens 1213. Morgen 528 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 3580 Guldens 13 stuivers 2. deniers.

De Kerke van *Capelle* aan den *Yssel* behoord onder de Classis van *Rotterdam*, anders genaamt *Schieland*, den eersten Ring, en bevinde dat zedert de Reformatie tot nu toe, de Gereformeerde Godsdienst by de volgende Predikanten is waargenomen:

Adriaan

(a) M. van der Hoeven Charter Chronyk, Eerste Deel, pag. 86.

(b) W. van Gouthoeven, pag. 78. Boxhorns Tooneel, pag. 94. M. van der Hoeven Charter Chronyk, Eerste Deel, pag. 121. Batavia Illustrata, pag. 1214.

(c) Ibidem, pag. 135.

(d) Ibidem, pag. 1293.

Adriaan Simonsz., 1604.

Conradus Markinius, 1606.

Robertus Audaart, ... ontzet 1619.

Olivarius de Bucq (*Hircinus*,) 1619. uitgedient 1663.

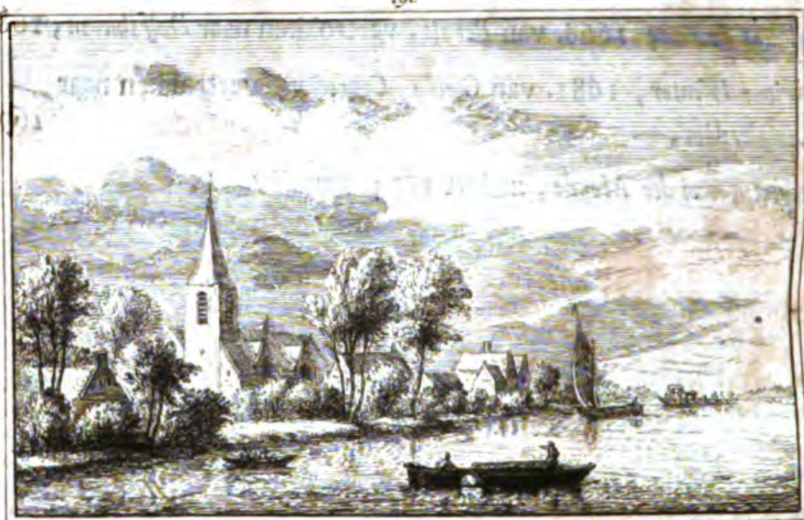
Johannes Texelius, *Theod. Fil. Doct. Philos.* 1663. vertrokken naar *Rotterdam*, 1668.

Adrianus de Bucq, 1668. van *Pernis*, vertrokken naar *Delfshaven*, 1680.

Henricus Winter, 1681. van *Gouda*, *Conrector*, vertrokken naar *Amsterdam*, 1694.

Herbertus van der Meyde, zedert 1694. van *de Linde*.

HET DORP KRIMPEN, IN ZUID-HOLLAND.

A. Rademaker fecit. KRIMPEN 1632

HET Dorp *Krimpen*, doorgaans gebynaamt *op de Lek*, legt niet verre van *Lekkerkerk*, ter plaatze daar de Wateren van de *Lek* zig in de *Merwede* ontlasten, en waar van de Landstreek, tusschen de *Lek* en den *Yssel* de benaaminge van de *Krimper-Waard* gekreegen heeft (a).

Krimpen is zeer oud, en komt ons reeds voor in den Jaare 1064.

(a) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 480.

1064. by den naame *Crempene*, onder de Goederen der *Utrechtsche* Kerke, welke de Graaf van *Holland* met geweld de Kerke zoude afgenomen hebben, en dewelke Keyzer *Hendrik* de Vierde by opene Brieven van het voorgemelde Jaar, volgens *Wilhem Heda* (a) wederom aan de Kerke heeft toegeweezen. Uit de woorden van dezen Brief: *In loco, qui dicitur* Crempene, *IV. Mansi, de fine fluminis* Alblas, *usque* Merwede. Dat is: „ In een Plaats genaamt *Crempene*, vier Mansen, van 't einde „ der Rivier *Alblas*, tot de *Merwede* toe ". Besluit de Geleerde *Jacob van Oudenhoven* (b), dat alvoorens de *Rhyn* door de *Lek* was doorgebragt, *Crimpen* zig tot den *Alblas* toe uitstrekte.

Te *Krimpen* op de *Lek*, beginnen de Landen van vooren uit de Rivier, en strekken agter tot aan de Landen van *Crimpen* op den *Yssel;* belend ten Oosten met het Ambacht van *Lekkerkerk*, en ten Westen met *Crimpen* op den *Yssel*, zynde 118 Morgen groot.

Krimpen op de *Lek* voerd het Waapen van den Heere *van der Lek*, gelyk mede de navolgende Dorpen aan den Huyze *van de Lek* toebehoorende, drie wassende Maanen van Sabel, op een silveren Schild.

Hoedanig zig het Dorp *Krimpen* aan den *Yssel* in den Jaare 1532. vertoonde, ziende naar de kant van *Ryderkerk*, kan men duidelyk zien aan het bygaande 190. Konst-Tafereel, na 't leven geschetst, en door den meer geprezenen *Abraham Rademaker* in een fraay Gezigte in 't Koper gebragt.

Volgens 't Quohier der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat *Krimpen op den Yssel* aangeslaagen, als groot 50 Huyzen, beneffens 905 Morgen 375 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 1394 Guldens 13 stuivers 4 deniers.

De

(a) Hist. Episcop. Ultraj. pag. 130.

(b) Beschryvinge van Zuydt-Hollandt, pag. 368.

De Kerk te *Krimpen* voorsz. welke ons in de bygaande Printverbeeldinge mede voorkomt, buiten 's Dyks geleegen, is niet zeer groot, en heeft een matigen Tooren. In de *Roomschgezinde* tyden, wierd de Pastorye door den Prooft van *St. Salvators-Kerk* te *Utrecht* begeven.

Sedert de Reformatie, behoord de Kerk te *Krimpen* onder de Classis van *Gouda* en *Schoonhoven*, dewelke tot Juny 1578. onder de Classis van *Dordrecht* geweest is. Ziet hier een Lyst van de Predikanten, welke tot nu toe aldaar den Gereformeerden Godsdienst hebben waargenomen:

Anthonius Johannis, van 1519 tot 1602.	
Johannes Bachusius, *Joh. Fil.* 1607. uitgedient	1626.
Henricus Berkel, 1626. gestorven	1640.
Samuel Guldemont, 1641. vertrokken naar *Monster*,	1649.
Christophorus Surendonk, 1649. gestorven in den Jaare 1655.	
Philippus Specht, 1655. gestorven in den Jaare 1692.	
Johannes Jacobi van Drunen, *Joh. Fil.*	1692.

Onder de Heerlykheid van *Krimpen*, aan de Westzyde van de Kerk aldaar, is geleegen een Thiende, genaamt *de Jonkvrouwen* of *Rietbeecx-Thiende*; zynde een Kooren- en Smal-Thiende, met alle zyne toebehooren, gelegen in den Kerspel van *Krimpen*, op de *Merweyde* &c. te leen gehoudeu wordende, van de Graaflykheid en Hooge Overigheid van *Holland* en *West-Vriesland*, en de Heerlykheid der Stad, Steeden en Lande van *Utrecht* (a).

Rietbeek voerd tot een Wapen twee zilvere Swaarden, met goude Gevesten, op een blaauwen Grond.

Toen de *Spanjaarden*, in den Jaare 1575. (b) met een Leger van

(a) J. van Oudenhovens Beschr. van Zuydt Holland, pag. 369.

(b) Ibidem. pag. 368. Uyt Em. van Meteren.

van *Schoonboven* nederwaards kwamen, hebben zy het Dorp *Krimpen* met twee Schanſen ingenomen, en veel verſterkt; waar mede zy niet alleen de Riviere ſtopten, maar meenden daar langs ook in *Swyndrecht* te geraaken, &c. Dierhalven hebben de *Hollanders* den Dyk over d'andere zyde recht- op af-geſteeken, den zelven beſchanſt, en met geſchut wel bezet. Den 2 September des voorſz. Jaars heeft *Hierges* een Schans in den *Alblaſſer-Waardt*, gelegen in 't Els-hout tegens over *Krimpen*, beleegerd en beſchooten; daar mede belet wierd, dat men de *Lek* niet uitvaaren konde om in d'oude *Maaſe* te komen. Deze Schanſe beſchooten zynde, hebben de *Hollanders* verlaaten; daar wierd een *Hollands* Oorlogſchip in de grond geſchooten, maar 't geſchut geborgen. De Prins van *Oranje* deed vervolgens 300 Paarden en 8 Vaandels Voetvolk in den *Swyndrechtſchen-Waard* komen, en bouwde een Schans tegens over *Krimpen*, aan de zyde van *Riederkerk* op *Slicker-Veer*, om de Riviere te bevryden; daar door *Krimpen* zoodanig bezet was, dat hy het eindelyk den 21 February des Jaars 1576. veroverde; nademaal de Commandeur *Requeſens* met het beleg van *Zierikzee* zoo veel werk hadde, dat hy *Krimpen* niet konde ontzetten, en *Hierges* hadde *Woerden* beleegerd. Volgens verdrag trokken 'er de Soldaaten met haare Wapenen uit, dog agterlaatende het Geſchut en de Ammonitie. Aan deze ſterkte was *Holland* toen, om reedenen voorſz. veel geleegen.

HET DORP MOORDRECHT, IN HOLLAND.

MOORSDREGHT

HET Dorp *Moordrecht*, wiens Afbeeldinge ons in de *twee* bygaande 191 en 192 Konst-Tafereelen van *twee zyden* voorkomt, gelyk zig het zelve in den Jaare 1631. na 't leven vertoonde, is geleegen aan de regter zyde van den *Neder-Yssel*, omtrent duyzend schreeden beneeden *Ter Goude*, tusschen deze Stad en *Rotterdam*, op en aan den *Yssel-Dyk*, en den gemeenen Straatweg tusschen de twee gemelde Steeden loopende.

pende. By *W. van Goutboeven* (a) bevinde dit Dorp als onder de Stad *Gouda* behoorende, gereekent; maar Jonker *Matthys van der Hoeven* (b) teekent aan, dat het zelve onder het Baljuwschap van *Schieland* behoord. Thans is *Moordrecht* een Ambachts-Heerlykheid, en wel de oudste, toebehoorende aan de Heeren Burgermeesters en Regeerders der Stad *Rotterdam*; volgens de Aanteekeningen van den Eerwaardigen Heere *Johannes Janzonius*, zedert een reeks van Jaaren Bedienaar des Goddelyken Woords tot *Moordrecht*; van wiens korte, dog fraaije en bondige Beschryvinge van dit Dorp wy ons hier meest zullen bedienen; dog gebruikende de vryheid om 'er onze en andere aanmerkingen tusschen te voegen.

De Eerw. Heer *Janzonius* oordeeld te regt, dat de naam van dit Dorp eigentlyk niet *Moordregt*, maar *Moerdregt* is; zonder de gedagten van den Geleerden *Hadrianus Junius* te konnen toestemmen, dat de *Hollandsche* Steeden en Dorpen, die op *Dregt* eindigen, wel eer vermaarde en machtige Koopsteden geweest zouden zyn. Dies stemmen wy ook het oordeel van den Heere *Janzonius* volkomen toe, (en wy hebben zulks elders ook reeds beweerd;) dat een *Dregt*, in de oude Vaderlandsche Taale een *Overtoom* beteekend, daar allerley goederen uit de Binnenlanden in de Rivieren, of van d'eene Rivier in d'andere worden doorgeschut en overgedragen. Diergelyken zyn eertyds ook de beginzelen geweest van *Dordregt*, *Utrecht*, en *Maastrigt*; gevende de eerste niet anders te kennen, dan een *Doortogt* van de Goederen, die van boven naar beneeden komen, als leggende aan drie schoone Rivieren; en de twee laatste, dat 'er van ouds vermaarde *Veyren* of *Overtoomen* geweest zyn, welke met verloop van tyden en plaatzen magtig verandert zyn. Waarom ook de Plaatzen welke in *Dregt* eindigen,

(a) Byvoegselen tot de Hollandtsche Chronyk, pag. 83.

(b) Charter-Chronyk, Eerste Deel, pag. 160.

digen, niet in de Binnenlanden, maar aan de Rivieren geleegen zyn; gelyk met *Haaſtregt*, *Paapendregt*, *Zwindregt*, *Slydregt*, en andere, kan beweezen worden. Onbetwiſtelyk is het ook, dat *Moer*, in onze Vaderlandſche Taale, die ligte en Veenagtige Aarde beteekend, daar de Turven uit gebaggert worden; gelyk de uitgemoerde Landen van *Moer-Kapel* en *Ommoerden* nog tegenwoordig te kennen geven; daar van 't bekende Spreekwoord in de Veenen ontſtaan en gebruiklyk is:

Gelukkig is het Land,

Daar 't Kind zyn Moer *verbrand!*

De Heer *Janzonius* is verder van oordeel, dat de *Doorvaart* of de *Overtoom* van de *Turf*, die tegenwoordig te *Gouda is*, wel eer te *Moordregt* is geweeſt; gelyk ook in de Handveſten en Verly-Brieven der *Hollandſche* Graven dikwils van den *Tol* te *Moordregt* geſprooken werd; blykende onder anderen, dat *Floris* de Vierde, in den Jaare 1223. de Vorſtelyke Abdye van *Rhynsburg* van dien Graaflykheids-Tol heeft kwytgeſcholden; welke Brief in het *Tweede Deel* dezes Werks geheel geleezen kan worden. 't Is ook zeer waarſchynlyk, dat deze *Doorvaart*, een groot kwartier-uur gaans, Ooſtwaards van *Moordregt* heeft afgeleegen, daar thans nog een uitſteekend Hooft in de Rivier den *Yſſel* werd aangeweezen. Aan de binnezyde van dit Hooft, leggen ook nog oude Fondamenten van Huyzen, Schuuren en Wooningen; daar omtrent wel eer (na 't zeggen van *Hadrianus Junius;*) oude Medailles van *Auguſtus*, *Trajanus* en *Commodus* gevonden zyn; en daar worden tegenwoordig nog wel oude Huysgeraaden onzer Voorouders, als Spillen, Gewigten en gebrokene Kannen gevonden.

Gelykerwyze *Canne*, een gering en onëdel Dorpje van *Apulien*, door het ſlaan der *Romeynen* door *Hannibal* vermaard

wierd;

wierd; alzoo is *Moordregt* mede berugt geworden, door een bloedigen ſlag welke van ouds aldaar is voorgevallen, toen onze Voorouders in haare eigene ingewande wroetende, de *Hollandſche* Steeden vyandlyk tegens malkander uittoogen; volgens de aanmerkinge van den Eerw. Heere *Janzonius.* Dezelve verhaald verder (niet uit de oude *Chronyk* van *Jan Veldenaar*, gelyk zyn Eerw. zegt, want deze is reeds 1480. gedrukt, maar uit andere Vaderlandſche Schryvers;) dat 'er op den 17 Juny des Jaars 1489. een bloedig treffen is voorgevallen, tuſſchen den Stadhouder of Stalmeeſter van Keyzer *Maximiliaan van Ooſtenryk*, Weduwenaar van Vrouwe *Maria van Bourgondien*, de eenige Dogter van *Carel* de Stoute, Graaf van *Holland*; welke *Maximiliaan* deze Lande door een Stadhouder beſtierde, als Vader en Voogd van zyn minderjarigen Soon, *Philippus* d'Eerſte, Koning van *Caſtilien* en Graaf van *Holland*, ter eenre, en tuſſchen Jonkheer *Jan van Naaldwyk*, *Hollandſche* Edelman, en veele andere Ridders en Edelen van hoogen bloede, ter andere zyde. Toen Vrouwe *Maria van Bourgondien* op de Jagt van 't Paard gevallen, en geſtorven was, ontſtonden 'er zwaare onluſten en verwerringen, wegens de opvoedinge van den onmondigen Graaf, vermits de oude partyſchappen weder levendig wierden. Jonker *Jan van Naaldwyk*, en de zyne toogen uit *Rotterdam*, met tagtig Schuiten, om in de nabuurige Veenen te ſtroopen, de welke toen al begonnen ingeſtooken te worden; maar zy hadden het ongeluk van in een hinderlaage van den gemelden Stadhouder te vallen, en jammerlyk verſlaagen te worden. De plaats, daar zy malkander ontmoeteden, was omtrent een kwartier-uur gaans Weſtwaards van *Moordregt*, daar in die tyd de Veen-dobben veel ſmalder, en de Velden veel bloeijender waren. De uitſlag van dit droevige treffen was, dat Jonker *Jan*, beneffens méer dan 300 der zynen verſlagen wierden, behalven de geene, die in de Veenen verdronken. By overleveringe werd daar by gevoegt, dat 'er nog tegenwoordig aan de binnen rolle van den Hoogendyk tegens

over de snelle zeekere Beddens getoont worden daar de verslagene begraven zyn; zommige wat hooger, daar de aarde is uitgedolven, en zommige wat dieper daar de beenderen vergaan zyn, de aarde is ingevallen. 't Is ook opmerkelyk, dat de Landscheidinge, tusschen *Moordregt* en *Nieuwerkerk* aan den *Yssel*, tegenwoordig nog de *Jonkerskade* genoemt werd, om dat de voornoemde *Jonker Jan van Naaldwyk* daar gesneuvelt en begraven is.

Hoe gering ook *Moordregt* thans is, schynt het egter, dat 'er van ouds tyden geweest zyn, dat *Gouda* en *Moordregt* tegens malkander om de Kroon streeden; gelyk de Geleerde *P. Scriverius*, in een zeeker *Latynsch* gedigt, door den vermaarden Professor *Theodorus Janzonius van Almeloveen* in 't ligt gegeven, niet onduidelyk aanwyst; 't welke by den Eerw. Heer *Janzonius* dus vertaald en berymt wierd:

Ik zou, ô Gouda! *van uw Helden.*
De bouwers van uw hoog Kasteel,
Zoo schoon, gelyk een Lustprieel,
Met vreugde en blydschap konnen melden:
Ik zou met yverlust aanschouwen,
Uw trots, en heerlyk wonderwerk,
Ik meen uw weergalooze Kerk,
Met al uw Konstige Gebouwen:
Uw Raadhuys, Waag en schoone Hoven,
Uw Koopmanschappen, daar gy vol
Van zyt: Uw Scheepvaart en uw Tol,
En uw aaloude Regten looven;
Zoo dat een yder zou bekennen,
Dat *Moordregt* daar niet by en heeft.

Indien de oude Heerlykheid van *Moordregt*, door de Heerlykheid van *Gouda* niet ten eenemaal was verdonkert; en indien *Moordregt* oulings niet beter was geweest, dan in deze dagen, en datze niet gebloeyt had, door schoone Gebouwen, door

door lustige Hoven, door meenigte van Koopmanschappen en heerlyke Privilegien, *Scriverius* zoude tusschen *Gouda* en *Moordregt* geen balans gemaakt hebben; waar uit de Eerw. Heere *Janzonius* besluit, dat ze wel eer malkander na de Kroon hebben gestooken.

Ondertusschen, (vervolgt zyn Eerw.) beschouw my eens de gelegendheid van het vermakelyke *Moordregt*! Kan die wel aangenamer bedagt worden, in 't midden van vier groote en magtige Steeden? Als, ten Oosten de naburige Stad *Gouda*, ten Westen de Volkryke en bloeijende Koopstad *Rotterdam*, ten Zuyden het oude en Adelyke *Dordrecht*, en ten Noorden de vermaarde Stad *Leyden*, de Standplaats van alle Geleerdheid en Wetenschappen, die van de ordinaris Marktscheepen weekelyks bezogt worden? Daarenboven is deze Plaats langs de frisse en gezeegende *Yssel-Stroom* geleegen, daar Jaarlyks ontelbaar veele Scheepen heen en weer vaaren. Alle de Binnen-Scheepen, die van *Amsterdam*, van de Eilanden, en van 't Noorder-Quartier haare Goederen en Koopmanschappen naar *Zeeland*, *Braband* en *Vlaanderen* brengen, moeten langs den bogtigen *Yssel-Stroom* kruyssen. De Zellingen van dien *Yssel-Stroom*, reekend de Eerw. Heere *Janzonius* als profytelyke Goudmynen, die van Jaar tot Jaar t'elkens weer aangroeijen en vermeenigvuldigen; en uit welker Slibbe, magtige Huyzen en Palleyzen in de Steeden en ten platten Lande Gebouwt worden.

Behalven het aangenaam gezigt, van 't naburige, en regt tegens over leggende Dorp *Gouderak*, 't welke eertyds met *Moordregt* vereenigt was, dog eindelyk genootzaakt wierd, door de veelvuldige Inwoonders, zig daar van af te zonderen, en deswegen met een nieuw gebouwde Parochie-Kerk, en een eigen Leeraar voorzien is: Wie zag ooyt aangenamer Wandelbaan, dan de breede *Straatweg*, vier uuren lang, van *Rotterdam* op *Gouda*, en van *Gouda* op *Rotterdam*, die Winter en Somer, by reegen en wind, in hitte en koude bewandelt en

bereeden werd; en die tusschen *Moordregt* en *Gouda* met hooge en vermakelyke boomen beplant is, welke den Wandelaar rontom en van alle kanten omlommeren en beschaduwen? Daar langs heeft men wel eer Keyzers en Koningen, Ambassadeurs en Gezanten, Princen en Graven, en een groote meenigte van Koopluiden gezien, die de Zenuwen van ons Gemeenebest, en van 't Vaderland zyn. Daar ziet men Karossen, met vier en ses Hengsten bespannen. Daar ziet men de Vragt-Wagens, met alle zoorten van Menschen, van alle Natie en Volkeren, zelfs tot *Arabiers* en *Mooren* toe, passeeren. Daar ziet men de Charetten en Faëtons, die in een oogenblik voor by rennen, en als andere *Jebu's* onzinniglyk dryven, ydeler zynde, dan de ydelheid zelve.

Tot *Moordrecht* is geen gebrek van Volk, zynde deze plaats door een groote meenigte van allerhande Menschen bewoond; en waren 'er meer Wooningen, daar waren meer Inwoonderen. Hier is de *Wol-neeringe* groeijende en bloeijende, boven alle omleggende Dorpen. Hier zyn ook *Steenplaatzen*, *Koorn-Wasseryen* en *Lyn-baanen*, welke laatste van dag tot dag vermeenigvuldigen. Dog de grootste schynt de *Turf-neeringe*; wordende door den alles vernielenden *Veen-Wolf*, na een bloedigen arbeid, als een voort-knagenden en ineetenden Kanker, de schoone Velden en Klaverryke Beemden hoe langs hoe meer verslonden. Waar op de Eerw. Heer *Janzonius* deze Verssen, in navolginge van *Ovidius* toepast:

Het schynt, dat de ondermaansche dingen,
Zyn wonderlyk van aard, en vol veranderingen:
Ik zag het vaste land, met water overdekt,
En weder uyt de plas, het vaste land verwekt.
't Is vreemd, dat verre van de Zee en van de gronden,
Het Zeegewas en rare schulpen zyn gevonden;
En dat een Anker lag, in 't hooge drooge land,
In plaats van in de Zee, of aan de Waterkant.

Te

Te *Moordrecht* ſtaat een reedelyke ruime Kerk, met een ſpitzen Tooren voorzien. Dezelve is, volgens het *Roomſche* Verhaal van *Jacob de la Torre* (a), ingewyd ter gedagteniſſe van *St. Jans Onthoofding*. *De la Torre* giſt ook, dat het Dorp ter gedagteniſſe van dien *Moort* zynen naam gekreegen heeft. Dog wy hebben in den beginne dezer Verhandelinge een waarſchynlyker afleidinge dezes Naams aangeweezen, niet tegenſtaande dit Dorp by verkortinge veeltyds *Moort* genoemt werd. Uit dezen verkorten naam ſchynt ook het *Zeegel* of *Waapen-Schild* der Gereformeerde Gemeente te *Moordrecht* zynen oorſprong ontleent te hebben, wiens Afbeeldinge ons de Eerw. Heere *Janzonius* heeft medegedeelt. Daar op ziet men een Maagdeken, zig vermakende in 't Boek der H. Schriftuure, en zittende op den grondſteen van 's Heilands toegereekende Verdienſten en Geregtigheid; dog omringt door drie gewapende *Moordenaars*, die op haar aanvallen, met verdervende Wapenen, de belaaginge des Duyvels, de beſtorminge der Vyanden, en de verleidinge der Wereld. Maar zy blyft geruſt in 't midden van de gevaaren, *zoo dat de Poorten der Helle haar niet zullen overweldigen*; gelyk de woorden van den ommekring getuigen: *Tuta inter latrones*. Dat is: *Veilig onder de Moordenaaren*.

De Heer *Janzonius* getuigt, dat de Kerk te *Moordrecht* ſierlyk opgebouwt, en van zoodanigen ruimte is, dat honderden, en ſomtyds duyzenden de ſtemme des Leeraars bekwamelyk konnen hooren. Dat ook het Toorenſpits met loode plaaten, in de plaats van ſchalien gedekt, rontom en van alle kanten met haare *Caronides* of Wapen-Schilden verſierd is, die oulings vergult waren, en nog tegenwoordig de overblyfzelen van haar oude Heerlykheid vertoonen.

De Kerk van *Moordrecht* behoord thans onder de Claſſis van *Gouda* en *Schoonhoven*; en bevinde dat zedert de Reformatie, de

(a.) Ziet H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 480.

de volgende Predikanten den Gereformeerden Godsdienst aldaar tot nu toe bekleed hebben:

Johannes Iserman, 1587.

Florentius Marti, 1588. van *Bommenie*, vertrokken naar *Myn's Heerenland*, 1589.

Lambertus Jemmingius, 1589. van *Schoonhoven*, (1605.) gestorven

Nanningius Everardi Gesteranus; *Jodoci Cognatus*, vertrokken naar den *Briel*, 1617.

Theodorus Bax, 1617. van *Sluypwyk*, ontzet 1619.

Johannes Croon, 1619. van *Goudreaan*, uitgedient 1639.

Fredericus Abbema, 1640. van *Polsbroek*, vertrokken naar *Vianen*, 1646.

Nicolaus Ketelius, 1646. uit *West-Indien*, uitgedient 1666.

Arnoldus Lepelaar, 1666. van *Gouda*, Conrector, gestorven 1682.

Johannes Janzonins, *Egberti Fil.* zedert 1682. van *Willige Langerak*.

De *Remonstranten* en de *Roomschgezinde* hebben tot *Moordrecht* mede Vergaderplaatzen, daar zy God op haare wyze en bevattinge konnen dienen.

Volgens de Lyst der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. vinde *Moordrecht* daar in aangeslaagen, als groot 167 Huyzen, 774 Morgen 283 Roeden Lands, betaalende, beneffens *Broekhuyzen*, groot 6 Huyzen, 72 Morgen 100 Roeden Lands, t'zamen 3601 Guldens 17 stuivers 5 deniers Jaarlyks.

Wy sluiten deze Verhandelinge met het volgende Gedigt van den meer geroemden Eerwaardigen Heere *Janzonius*.

O Zilv're Yzzelstroom, *met wonder ëb en vloed!*
Wat torst uw kille schoot een onwaardeerbaar goed,

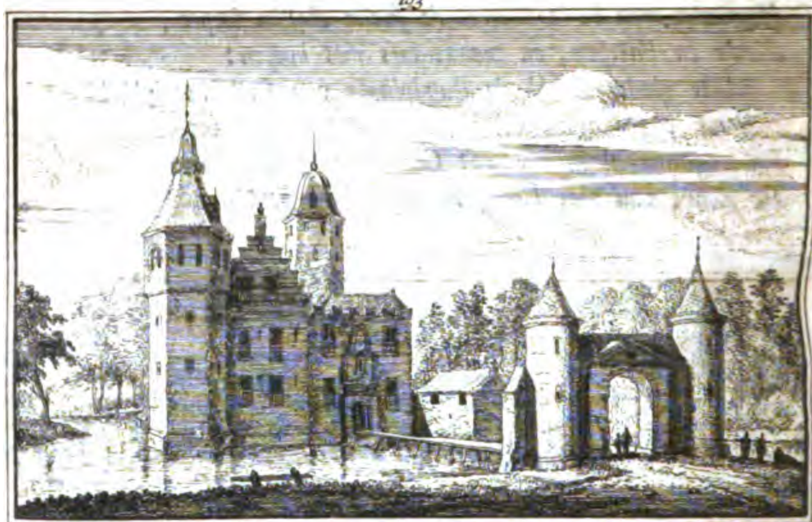
En ſchatten zonder end, die langs de Moordſche *ſtranden,*
Met Schepen zwaar gelaân, uyt alle verre Landen,
Van Ooſt- en Weſter-kim, lavéren dag en nagt,
En brengen van de Reê, haar koſtelyke Vragt!
't Is lang genoeg geruſt: 'k Verlaat de Yzzelſtroomen,
En wandel op de weg, in 't ſchaduw van hooge Boomen;
Daar in 't verſchiet de Klaverryke Velden zyn,
Zoo grazig en zoo ſchoon, als ergens aan den Rhyn.
Hier ziet men in 't Gareel de ſnelle Roſſen loopen,
Karo's en Faëthon, en wandelaars met hoopen:
Maar ginder zie 'k de ſtandplaats van Gods heerlykheid,
Daar 't Euangelie woord, tot nog toe word verbreyd.
En zeg met al myn Hert: God doe nog vele jaren,
De Zonne van zyn Leer, in zuyverheid verklaren.

MOORSDREGHT.

HET

'T HUYS OOSTERWYK, IN ZUID-HOLLAND.

Het HUIS – OOSTERWYK van Vooren.

Door den naame *Oosterwyk*, werd zoo wel een *Dorp*, als een Heerenhuys verstaan, beide geleegen by *Heukelom* in *Zuyd-Holland*. Volgens *Abraham Kemp* (a), zoude *Oosterwyk* voor dezen *Eterwyk* genoemt zyn. *Ludolf Smids* (b), welke dit beneffens *Hadr. Junius* mede toestemt, plaatst *Oosterwyk*

(a) Beschryvinge van Gorinchem, pag. 14. Siet hier vooren pag.

(b) Schatkamer, pag. 257.

wyk in 't Stigt, dog mede omtrent *Heukelom.* Voor eenige hondert Jaaren was het zelve onder 't bezit der Heeren van *Arkel*, die ook den by naam van *Oosterwyk* hebben gevoert; dog naderhand is het zelve dikwils van eigenaar verandert. Het Dorp *Oosterwyk* of *Etterwyk*, geleegen aan de *Linge*, werd door *H. van Heusden* (a) mede gezegt in 't Land van *Arkel* te leggen, en den Heere van *Arkel* van ouds toebehoord te hebben; en hy merkt te regt aan, dat het zelve wel onderscheiden moet worden van het *Brabandsche Oosterwyk*, door *J. B. Grammaye* in 't breede beschreven.

In den Jaare 1269. rees 'er verschil, tusschen Heer *Jan van Arkel*, en het Capittel der Domkerke, over de Thienden van *Oosterwyk* en *Hokelhem*, over het Regt van Patroonschap derzelver Kerken, en andere Geregtigheeden, waarom de partyen zulks aan de uitspraak van goede Mannen verbleven; die uitweezen 't geene in de bygaande Acte staat uitgedrukt (b).

„ Wy *Johan van Arkle* Knaap, en *Otto van Arkle* Ridder, maaken be-
„ kendt, allen den geenen, dewelke den tegenwoordigen Brief zullen
„ zien en hooren leezen: Dat wy het verschil, en de stoffe van 't Kra-
„ keel, 't welke tusschen de Eerw. Mannen, *Æmilius* Deeken, en 't Ca-
„ pittel der Dom-Kerke t'*Utrecht* aan de eene, en ons aan de andere kant,
„ gaande is, over de Thienden van *Oosterwyk* en *Hokelhem*, over het
„ Recht van 't Patroonschap der gemelde plaatzen, en over meer andere
„ zaaken en Gerechtigheden daar toe behoorende, suiverlyk en eenvou-
„ diglyk verbleven zyn aan de Godtsdienstige Mannen, den Commandeur
„ van het *Duytsche* Huys te *Utrecht*, *Giselbertus* bygenaamt *van Goy*, Broe-
„ der van 't zelve Huys, en *Giselbertus* bygenaamt van *Amstelle*, Canon-
„ niken van *St. Maria's*-Kerke te *Utrecht*, als aan goede Mannen door
„ den gemelden Deeken en Capittel, en door ons gesamentlyk verkoo-
„ ren;

(a) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 350.

(b) Ibidem, pag. 351.

„ ren; en dat wy, op de boete van 50 Mark Sterlingen, belooft heb-
„ bende, goedt te zullen keuren en te zullen aanneemen, al wat zy tus-
„ schen nu en het naastkomende Feest van Aller-Heyligen goedt zullen
„ vinden, door een uytspraak van goede Mannen uyt te wyzen. Wel
„ ver staande nogtans, datze alles en ieder in 't byzonder, 't welke ge-
„ bruykelyk is, tusschen Godt en hunne Zielen voor af sullen laten gaan;
„ en datse de waarheit der saake behoorlyker wyse, en door een naarstig
„ onderzoek, alvoorens ondersocht zullen hebben. Waar by nog bedon-
„ gen is, dat ingevalle de gemelde goede Mannen binnen den gestelden
„ tydt, ter gelegendheid van eenig voorval, geene uitspraak tusschen
„ den Deeken en het Capittel voornoemdt, en tusschen ons *Jan* en *Otto*
„ gegeven mogten hebben, dat hy *Jan* voorsz. van dien tyd af met den
„ Ban beswaart zal blyven, als te vooren; en dat alles en ieder in 't by-
„ zonder, wat tot deze zaak behoort, zoo verre als het te vooren afge-
„ handelt was, zal blyven in den staat, in den welken het tegewoordig
„ is. Dog byaldien de meergemelde goede Mannen een Uitspraak komen
„ te geven, en wy ons aan die Uitspraak niet willen houden, zullen wy
„ in de gemelde Boete van 50 Marken vervallen; dewelke aan den Dee-
„ ken en het Capittel voorsz. betaalt zullen worden. Ik, *Johan van Arkel*,
„ stelde aan den Deeken en het Capittel voornoemt, tot myne Borgen,
„ met handt-tastinge, en ieder voor 't geheel, den gemelden *Otto van*
„ *Arkel* en *Frederik van Zeventer*, Ridders, mitsgaders *Hugo*, Knaap, by-
„ genaamt *Buttere*. En wy *Johan de* . . . . *Otto*, *Frederik* en *Hugo* Bor-
„ gen voornoemdt, belooven op ons woordt, en onder de Zegels van
„ de Godtsdienstige Mannen, den Abt van *St. Paulus*, en den Comman-
„ deur van 't *Duytsche* Huys, dat wy al het bovenstaande zullen onderhou-
„ den. Gegeven in 't Jaar des Heeren 1269. 's daags voor het Feest
„ van den H. Apostel *Jacobus* ".

Hoedanig zig het oud Adelyke Huys *Oosterwyk*, omtrent den stroom de *Linge*, in den Jaare 1640. vertoonde, heeft de Konstryke *Abraham Rademaker* in de twee bygaande Konst-Tafereelen aangeweezen; namentlyk in N°. 193. gelyk zig dit Huys van vooren opdoed; en in N°. 194. zoo als het van agteren, en op de regter zyde te zien is; alles na 't leven geteekent, en in 't Koper gebragt.

Volgens

Volgens de Lyst der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat *Oosterwyk* met *Kedichem* t'zamen aangeslaagen, als groot 37 Huyzen, benevens 1095 Morgen 150 Roeden Lands, betaalende Jaarlyks 2848 Guldens 8 stuivers 18 Deniers.

Omtrent het Geestelyke zyn de Kerken van *Kedichem* en *Oosterwyk* van ouds, kort na de Reformatie mede gecombineert geweest, behoorende onder de Classis van *Gorinchem*, den eersten Ring, genaamt van *Arkel*; en bevinde dat aldaar d'eerste Predikanten zyn geweest:

Franciscus van der Meer, 1588.

Abrahamus Adriani, 1596. vertrokken naar *Soeterwouw*, 1599.

Zedert zyn tot *Oosterwyk* de volgende Predikanten beroepen, die den Gereformeerden Godsdienst tot nu toe bekleed hebben,

Nicolaus Petri van Houweningen, 1600. vertrokken naar *Heusden*, 1604.

Eleazarus Platevoet, 1606. van *Noordwyk*.

Christianus van Straselen, 1611.

Johannes van der Hagen, 1623. vertrokken naar *Eyndhoven*, 1632.

Adam Isbrandtsz., 1632. gestorven 1648.

Isbrandus van Os, 1649. uit de Ambassade van *Vrankryk*, gestorven 1686.

Johannes van Aken, 1687. gestorven 1692.

Regnerus van Staveren, *Petri Fil.* 1694. vertrokken naar *Edam*, 1699.

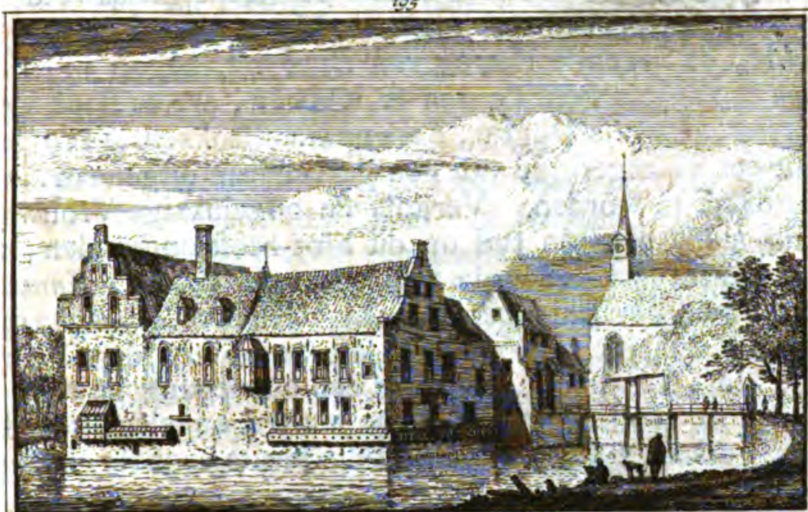
Henricus Coolaart, zedert 1706.

OOSTERWYK of Zu

HET

'T HUYS TE HINTEN, BY DE STAD HEUSDEN.

Het HUIS te HINTEN

Dit Huys, 't geene niet al te aanzienlyk, en egter meenigmalen by gedeeltens vertimmerd en veranderd is, werd ons in de bygaande 195. Print-verbeeldinge, door den Konstryken *Rademaker* in een fraai Gezigte na 't leven vertoond. Het gemelde Huys is geleegen in de *Neder-Betuwe*, niet verre van de Stad *Heusden*, en van het Dorp *Heusden*, of beter *Oud-Heusden* genoemt.

Het Stedeken *Heusden* (a) legt op de grenspaalen van *Braband*, *Holland* en *Gelderland;* wiens aloude Kasteel door de *Deenen* en *Noormannen* geruïneert zynde, naderhand door *Boudewyn* de Tweede, Heere van *Heusden* wederom herbouwt is; welke Heer in den Jaare 870. is overleeden. Aldus is dit Slot, hebbende twee vry hooge vierkanten Toorens, tot in onzen tyd in weezen gebleveu, tot dat de grootste, met een deel van de Zyd-Muuren, in den Jaare 1620. is omverre gevallen. Dit groote Slot heeft wel eer buiten de Steede gestaan, dog is by derzelver vergrootinge binnen de Muuren getrokken. *Jan* de Derde, de negende Hertog van *Braband*, begon 1340. aan dit Slot een achtkanten Tooren te bouwen, welke door Vrouwe *Jacoba*, deszelfs Dogter, daar na is voltrokken. 1359. heeft dit Slot een beleegeringe van een geheel Jaar uitgestaan, zonder verovert te worden. Vermits de ongelukkige Vrouw *Jacoba* zig mede eenigen tyd op dit Slot heeft onthouden, zyn 'er van tyd tot tyd ook veele zoogenaamde *Jacoba's Kannetjes* uit de gragten gevischt; gelyk wy by 't Huys te *Teylingen* mede hebben aangemerkt. Wel eer heeft 'er op een der Toorens van dit Slot, een hooge Kap met een ommegang geweest dewelke, door ouderdom, of door andere ongelegentheeden, omverre geraakt zynde, is in deszelfs plaats een kleyn Huysje daar op gezet.

Heusden, (zegt *W. van Goutboeven* (a);) heeft al voor de instellinge van den eersten Graaf van *Holland* byzondere Heeren gehad, dewelke de Stad, het Slot en de Heerlykheid dezes naams, in mannelyke Linie bezeten hebben tot den Jaare 1334. Als doen stierf *Jan* de Negende van die naame, en de laatste Heere van *Heusden*; dewelke voor zyn dood *Heusden* verkogt hadde, aan Hertog *Jan van Braband* den derden dezes Naams, door

(a) L. Smids Schatkamer, pag. 138.

(a) Byvoegzelen tot de Hollandtsche Chronyk, pag. 88. Boxhorns Tooneel van Hollandt, pag. 295. &c.

door tusschenspraak van de Heeren *Jan van Cranendonk*, en *Jan van Elsbout*. Hier tegens kanteden zig, met al haar magt, de Graaf van *Saffenburg*, als Getrouwt hebbende de Suster van den Heere *van Heusden*, en Heere *Jan van Heusden*, Heere van *Drongelen*, zyn Oom, en zyne vyf Soonen; 't welke aanleidinge gaf, dat de Heere van *Drongelen*, door den Hertog van *Braband* uit zyn Heerlykheid verdreven wierd. Vervolgens reisde de Heer van *Saffenburg* by den Hertog van *Braband*, verzoekende, dat *Heusden* aan hem overgelaaten mogte worden; nademaal zyne Huysvrouwe, als Suster van den laatsten Heere, nader daar toe was, als haar Oom, de Heere van *Drongelen;* aanbiedende *Heusden* van den Hertog te Leen te houden, en hem daar van hulde en manschap te doen. Dog *Saffenburg* ziende alles te vergeefsch te zyn, was daar over zeer misnoegt, begaf zig schielyk naar den Graaf van *Holland*, en verkogt aan den zelven zyn regt, voor een somma van Penningen. Hier uit ontstond een Oorlog tusschen *Braband* en *Holland;* dewelke egter met een vreede eindigde, tot nadeel van den Graaf van *Saffenburg*; dewelke dierhalven *Braband* met roven en branden kwelde. Eindelyk wierd 'er evenwel een Verdrag geslooten, behelzende, dat *Saffenburg* al zyn regt op *Heusden*, aan den Hertog van *Braband* zoude overgeven, mits Jaarlyks en erffelyk 300 Goude Kroonen genietende; waar voor de Stad *'s Hertogenbosch* borge bleef. Zynde in dezen geen agt daar op gegeven, dat *Saffenburg* zyn regt te vooren reeds aan den Graaf van *Holland* verkogt hadde.

Kort daar na rees 'er Oorlog, tusschen *Wencelyn*, Hertog van *Braband*, welke met de Dogter van Hertog *Jan van Braband* voorsz. Getrouwt was, en tusschen *Lodewyk*, Graaf van *Vlaanderen*, om 't bezit van de Heerlykheid en de Stad van *Mechelen*. Na dat zy nu malkander onderling veel schaade hadden aangedaan, hebben zy haar verschil beide verbleven aan Hertog *Willem van Beyeren*, Graaf van *Holland*, omtrent den Jaare 1350. welke zyn Vonnis met deze korte woorden ten voordeele

deele van den Hertog van *Braband* heeft uitgesprooken, zeggende: *Mechelen, dyn, Heusden myn!* Waar mede de Graaf te verstaan wilde geven, dat hy al zoo groot regt op *Heusden* hadde, als de Hertog van *Braband* op *Mechelen:* Eensdeels steunende, op den Koop, gedaan van de Actie van den Graaf van *Saffenburg*, hier vooren gemeld; als mede, vermits eertyds, in den Jaare 1290. Graaf *Diederik van Cleef*, (van welken, en deszelfs Voorouders, men *Heusden* te Leen plagte te houden;) al zyn Opperrecht aan *Floris* de Vyfde, Graaf van *Holland*, milddadig geschonken en overgegeeven hadde, toen zy t'zamen aan Tafel zaten, als de Graaf van *Cleef* zynen Neef den Graaf van *Holland* was komen bezoeken; zedert welke tyd de Heere van *Heusden* zyne Heerlykheid van den Graaf van *Holland* te Leen hield.

Maar toen, kort daar na, eenig verschil rees, tusschen den Heere van *Heusden*, en die van *'s Hertogenbosch*, en hy den Graaf van *Holland*, als zynen Overheer, en zy den Hertog van *Braband*, als haaren Heer te hulpe riepen; heeft de Hertog, die eerst in de Wapenen was, *Heusden* met weinig moeyte overvallen en verovert. Wilde nu Heer *Jan van Heusden* zyne Heerlykheid weder hebben, zoo moeste hy, voor zig en zyne Nazaten dezelve eerst van den Hertog te Leen ontfangen.

Hier uit, als ook uit den koop by den Hertog van den laatsten Heere van *Heusden* gedaan, pretendeerde de Hertog groot regt op *Heusden* te hebben; dog de zaake daar na met de uitspraak: *Mechelen dyn, Heusden myn!* afgedaan zynde, (gelyk reets gezegt is;) zyn de Stad, het Slot, en de Heerlykheid van *Heusden* voorts aan *Holland* gekomen, en gebleven; en alzoo is deszelfs Landpaale met deze goede Stad en veele Dorpen uitgebreid. Om nu den Heere van *Drongelen* mede te vreede te stellen, heeft Hertog *Willem van Beyeren* voorsz. hem bewoogen, dat hy al zyn regt op *Heusden* aan hem over gaf; mits de Heerlykheeden van *Eethen* en *Meeuwen* Erflyk

van

van den Graaf van *Holland* te Leen ontfangende en genietende. En hier van zyn te *Nivelle* in *Wals-Braband*, de Origineele Brieven verleend, van dato den 10 Mey 1366. Gegeven te *St. Geertruydenberg*; waar by Hertog *Wenfely* van *Luxenburg*, en *Janne* Hertoginne van *Braband*, deszelfs Huysvrouwe, voor haar zelve en haare Erfgenaamen, aan Hertog *Willem van Beyeren*, Graaf van *Holland* overgeven en quiteeren, al haar regt op 't Kasteel, de Stad en de Heerlykheid van *Heusden*; behoudens Klokke-geslag binnen de Stad en de Heerlykheid voorsz.

Volgens *W. van Goutboeven*, is *Heusden* reeds in den Jaare 1232. bemuurt geweest (a).

In den Jaare 1425. heeft Hertog *Philip van Bourgondien* aan die van *Heusden* by Handvest verleend (b), dat de Steede, Slot en Landen daar onder behoorende, een Lid van *Holland* zouden zyn en blyven; gelyk breeder blykt uit den Brief zelve, aldus luidende:

„ PHILIPS, by der Gracien Godts, Hertog van *Bourgongien*, van „ *Lothring*, van *Brabandt*, van *Limburg*, Grave van *Vlaanderen*, en *Artboys*, van *Bourgongien*, Palatin van *Henegouwen*, *Hollandt*, *Zeelandt*, „ en van *Namen*, Markgrave des Heyligen Rycx, Heere van *Vrieslandt*, van *Salis*, en van *Mechelen*. Allen den geenen die desen „ Brief sullen sien of hooren lesen. Saluyt. Alsoo die Ridderschap, Edelen en goede Steden van onzen Landen van *Hollandt* en *Vrieslandt* ons „ hebben doen Thonen, hoe wel dat by tyden van onzen Voorvaderen, „ Graven en Gravinnen van *Hollandt*, zaliger gedagten, en van zoo langen tyden, dat niemande gedenken mach ter contrarie, en ook zedert „ dat wy gekomen zyn aan de Heerlykheid des zelfs ons Lands van *Hollandt*, onze Stede, Slot, en Land van *Heusden* hebben annex en Lidt „ geweest onzer voorsz. Graaflykheid van *Hollandt*, in allen resort betaalt „ in die beden, en in alle anderen lasten en zaken, en gezent op die „ dachvaardingen ons voornoemde Landts, gelyck eenig van den ande-

„ ren

(a) Byvoegzelen tot de Chronyk van Hollandt, pag. 88.

(b) Batavia Illustrata, pag. 1302.

„ ren leeden des zelfs ons Landts van *Hollandt*, zonder eenige exceptie,
„ uytscheydinge, of tegenzegginge, en des is onze voorsz. Graaflykheit
„ van *Hollandt* in goeder en waarachtiger possessien en gebruykenisse. Nog-
„ tans dezen niet tegenstaande, ter kennisse van onze voorsz. Ridder-
„ schap, Edele en goede Steden is gekomen, dat onder dekzel en verwe
„ van der commissie en bevelinge, die wy binnen zeekeren tyden her-
„ waarts gegeven hebben onzen lieven Neve, den Grave van *Nassauwe*,
„ van den diensten van Casteleynschap, Drossaartschap en Rentmeester-
„ schap van onzer voorsz. Stede, Slot en Landen van *Heusden*, die Stede
„ Heeren *Dirk van Merwede*, en Onderzaaten van derzelver onzer Stede
„ en Landen van *Heusden*, willen henluyde houden als exempt en neu-
„ traal, van onzer voorsz. Graaflykheid van *Hollandt*; 't welk is tot groo-
„ ten hinder, verminderheyt en verkortheid derzelver onzer Graaflyk-
„ heid. Ons biddende de voorsz. Ridderschap, Edele en goede Stede,
„ gemerkt dat zy, noch niemandt van harentwegen op 't verleenen der
„ voorsz. commissie en beveelinge niet gehoort en zyn geweest; dat wy
„ zoo verzien willen, dat onze voorsz. Graaflykheid en Land van *Hol-
„ landt*, gehouden zy in hare possessie, gebruykenisse, en palen. *Zoo*
„ doen wy te weten, dat wy deze zake gemerkt en overgeleid, willende
„ een ygelyk van onzen Landen wezen en blyven in zyn regten palen en
„ possessien; en hierop gehadt goede rype raade; hebben gewilt, gekent
„ en geloofť, willen, bekennen en loven mits dezen onzen Brieve, dat
„ onze voorsz. Stede, Slot en Landt van *Heusden*, wezen en blyven zul-
„ len in zulken staat, possessie en gebruykenisse, gelyk zy voortyds ge-
„ weest zyn; als van te wezen Lid, en toebehorende onzer voorsz.
„ Graaflykheid en Lande van *Hollandt*, betalende en contribuerende in de
„ beede, en in allen anderen lasten; zendende op die dachvaarden, en
„ te recht staande in onze Kamere van *Hollandt* en Raade, gelyk eenig
„ van den anderen Leeden van onzen voorsz. Graaflykheid en Lande van
„ *Hollandt*, en zy van ouds gedaan hebben; alzoo lange en totter tyt toe,
„ dat by beter regt en Justitie, die voorschreve Ridderschap, Edele en
„ goede Steden gehoort wezende, die voorsz. onzer Stede, Slot en Landt
„ van *Heusden* afgewonnen zal worden een gewyst, toebehoorende onzen
„ Lande van *Brabandt*. Ontbieden daarom en beveelen, als wy ernstelyk
„ mogen, onzen Castelyn, Drossate en Rentmeester, den Burgemeeste-
„ ren, Schepenen, Rade, en allen onzen Onderzaten en Inwonende van
„ onzen voorsz. Stede, Slot, en Landt van *Heusden*, die nu zyn, of
„ namaals wezen zullen, en elken haar byzonder, alzoo verre als 't hem
„ aankleeft, dat zy 't inhouden van dezen onze Brieve houden, onder-
„ houden, en volkomen van punte te punte, in der formen en manie-

„ ren

„ ren voorsz. sonder te doen ofte gaan, nog te laten gaan, in eeniger
„ manieren ter contrarien, en des niet en laten; want wy alzoo gedaan
„ willen hebben, niet jegenstaande de commissie en bevelinge des voorsz.
„ Grave van *Nassauwen*, welke wy niet en willen wezen van eeniger
„ waarde, in prejudicie ofte contrarie van dezen; maar hebbende alzoo
„ verre alzo deze aanroere, gerevoceert en wederroepen, revoceren en
„ wederroepen mits dezen onzen voorsz. Brieve. Des te getuyge hebben
„ wy onzen Segel hier aan doen hangen. Gegeven in onze Stede van
„ *Ruremonde*, op den 10 dag van *Juny*, in 't Jaar ons Heeren 1425 ".

Onder *Heusden* behooren, de Dorpen *Herp*, *Hedikhuyzen*, *Vlymen*, *Engelen*, *Cuyk*, *Ossenoort*, *Oudt-Heusden*, *Elshout* met *Hulten*, *Baardtwyk*, *Doveren*, *Drongelen*, *Genderen*, *Babylonienbroek*, *Heesbeen*, *Aalburch*, *Wyk*, *Veen*, *Eeten* en *Meuwen* (a).

Volgens de Lyst der Verpondinge over geheel *Holland* en *West-Vriesland*, zedert het Redres van den Jaare 1632. staat de Stad *Heusden* daar in aangeslaagen, als groot 647 Huyzen, maar volgens een andere Copye 546 Huyzen; betaalende met de Heerlyke Goederen, zonder meldinge van de Morgentallen, Jaarlyks 4769. Guldens 6 stuivers 4 deniers. En de bovenstaande Dorpen, onder *Heusden* behoorende, mede zonder specificatie van derzelver groote, betaalen Jaarlyks by Redemptie 4500 Guldens.

Wanneer in den Jaare 1547. en eenige volgende Jaaren, over 't Hertogdom *Gelre*, een Schattinge van vyf en zeventig duyzend Guldens was bewilligt, stond het Ampt van de *Neder-Betouwe*, als 't vierde quartier van 't Ryk *Nymeegen*, getaxeert op 4383 Guldens, en daarin moeste het Dorp *Heusden* dragen, 154 Guldens 9 stuivers 8 en een halven penning. Volgens de aanwyzinge van Jonker *Matthys van der Hoeven* (b). Dezelve Schryver

(a) Batavia Illustrata, pag. 1302. en W. van Gouthoeven, pag. 88.

(b) In zyn Charter-Chronyk, Eerste Deel, pag. 79.

Schryver teekend ook aan (a), dat van de Dorpen onder *Heusden* geleegen, *Vlimmen* en *Engelen* een Drost-Ampt, en *Eeten* en *Meeuwen* mede een Drost-Ampt uitmaken. Als mede, dat in het Drost-Ampt van *Heusden* de volgende oude Ridderlyke Kasteelen en Adelyke Huyzen leggen:

Het Slot *Meeuwen*, Gebouwt omtrent den Jaare 1360. by Jonker *Johan van Drongelen*.

't Huys te *Hesbeen*, eertyds toebehoord hebbende Jonker *Willem van Renesse*.

Het Slot en de Heerlykheid van *Hemert*, tegen over *Heusden* geleegen.

En 't Huys te *Drongelen*.

De Stad *Heusden* heeft eertyds geleegen aan de slinkerzyde van de *Oude Maas*; maar tegenwoordig legtze, door verloop dezer Riviere, aan een boezemtje van de *Nieuwe Maas*, omtrent 1500 treeden van de Riviere zelfs, drie uuren gaans van *Gorkom*, *Bommel* en *'s Hertogenbosch* (b).

In den Jaare 1328. is de Kerk te *Heusden* gestigt, en ingewyd ter eere van *St. Catharina*; waarom dezelve ook de *St. Catharina-Kerk* genoemt werd. Dezelve is in den Jaare 1555. aan de Noordzyde door 't aantimmeren van een dubbeld Kruys-Choor vergroot. Deze Kerk is in den Jaare 1572. afgebrand, en ten eersten niet meer dan de buyk van de Kerk hertimmert. In den Jaare 1637. heeft men eerst begonnen het Choor te herbouwen, 't welke in den Jaare 1640. is voltrokken. De Tooren van de Kerk is met achtkantig werk, daar de Kap op rust, in den Jaare 1588. verhoogt. In den Jaare 1615. is 'er een Orgel in de Kerk gebragt.

Deze Kerk, van den beginne af aan tot een Parochie-Kerk gestigt, is daar na ook een Collegiaale Kerk geworden; vermits *Machtelt van Oudt-Heusden*, Weduwe van den Ridder *Herbern*

(a) Ibid. pag. 136.

(b) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 377.

Herbern van Riede, (dewelke in den Jaare 1340. Bailjuw van de *Dortsche* Waard geweest was;) een Capittel van vyf Canonnikken heeft opgeregt, welker getal en Inkomsten allengskens vermeerdert zyn.

Het Pastoors-Amt, wierd met toestemminge van Graaf *Albert van Beyeren*, aan die uit het Klooster der *Cistercier*-Monniken gegeven, 't welke van buiten in de Stad gebragt is; aan welke Religieuzen de gemelde Graaf in den Jaare 1412. een Altaar met eenige Inkomsten vereert heeft.

In deze Kerk waren twee altyddurende Vicaryen of Kapellanyen gestigt, d'eene aan 't Altaar van *St. Pieter* en *Paulus*, en de andere aan dat van *St. Antonius*. De begevinge geschiede door de Graven, maar de bevestiginge door den Proost van *Arnhem*.

Het Kosterschap, Schoolmeesterschap, en 't Ampt van Clerk, wierd op de Voorstellinge der Stedelingen, door de Graven, of door de Heeren van *Heusden* begeven.

Aan de Priesters van *Heusden*, dog voornamentlyk aan de Regenten of Pastooren der gemelde Kerke, is by opene Brief, door Heer *Jan van Heusden* in den Jaare 1210. vergunt, dat zy over alle haare Goederen, zoo in de Stad, als in derzelver gebied geleegen, een Testament mogten maken; en by aldienze zonder Testament kwamen te sterven, dat dan derzelver goederen aan haare wettige Erven zouden komen.

In de Kerk te *Heusden* hebben in de Roomschgezinde tyden vier Broederschappen geweest; namentlyk (1) van *St. Catharina*, (2) van *St. Barbara*, (3) van *St. Agatha*, en (4) van *St. Lucia*. De Inkomsten dezer Broederschappen zyn, na de Reformatie, tot andere en betere gebruyken besteet.

Zedert de herstellinge van den Godsdienst, behoord de Kerk van *Heusden* onder de Classis van *Gornichem*, (welke tot den Jaare 1581. onder de Classis van *Dordrecht* geweest heeft;) den eersten Ring, genaamt van *Arkel*; en bevinde dat aldaar de Gereformeerde Godsdienst zedert dien tyd tot nu toe is waargenomen, door

 Hermanus

Hermanus Swerinkbuysen (*Greninkhoven*) vertrokken naar *Delfshaven*.

Gerardus Blokhoven, 1581. vertrokken naar *Workom*, 1588.

Johannes Hartmannus, 1586. van *Bleyswyk*, vertrokken naar ..... 1589.

Levinus van den Borre, 1589. van *Geertruydenberg*, 1589. dog in 't zelve Jaar te rug gekeert.

Johannes Andelius, 1589. van *Asperen*, vertrokken naar *Utrecht*, 1590.

Cornelius Martini Rodenburg, 1590. van *Utrecht*, gestorven 1609.

Theodorus Johannes Goys, 1601. van *St. Martensdyk* in 't Sticht, gestorven 1603. (De tweede Predikant.)

Thomas Hessing, 1603. by *Nymegen*, vertrokken naar *Leerdam*, 1604.

Nicolaus Petri van Houweningen, 1603. van *Oosterwyk*, gestorven 1615.

Godefridus Halewyn, *Doct. Philosoph.* & *Theolog.* 1609. van *St. Martensdyk*, gestorven 1609.

Johannes Grevius, 1610. van *Heteren*, ontzet 1618.

Gisbertus Voetius, 1617. van *Vlymen*, vertrokken naar *Utrecht*, en *Professor Theologiæ*. 1634.

Johannes Cloppenburg, 1618. van *Aalburg*, vertrokken naar *Amsterdam*, 1621.

Johannes Seroyen, 1621. van *Schoonderwoert*, gestorven 1621.

Johannes Slatius, 1622. van *Vlymen*, gestorven 1673.

Martinus Lydius, 1634. van *Aalburg*, vertrokken naar *Breda*, 1647.

Hermanus Ambrosius Schevenbuysen, 1643. van *Werkendam*, gestorven 1650. (De derde Predikant.)

Bernardus Tigurinus, 1649. van *Houwaart*, vertrokken naar *Delft*, 1651.

Johannes van Hamerstede, 1651. van *Gils*, vertrokken naar *Maastricht*, 1659.

Johannes Groen, 1652. van *Veen*, vertrokken naar *Swoll*, 1666.

Leonardus van Ryssen, 1659. van 't *Waal*, *Doct. Theol.* vertrokken naar *Deventer*, 1668.

Nicolaus

Nicolaas Vertius 1666. van *Meeuwen*, vertrokken naar *Utrecht*, 1678.
Daniel de Lobel, 1668. van *Crevecoeur*, vertrokken naar *'s Hertogenbosch*, 1674.
Dr. Leonardus van Ryssen, 1674. van *Deventer*, uitgedient 1693.
Johannes van Drunen, 1674. van *Doveren* en *Genderen*, gestorven 1693.
Æmylius van Cuylenburg, 1678. van *Baatenburg*, vertrokken naar *London*, in de *Duytsche* Kerk, 1692.
Jacobus Leydekker, 1692. van *Willemstad*, vertrokken naar *Middelburg*, 1698.
Hermanus van Zurk, 1694. van *Waddinx-Veen.*
Henricus Wagardus, *Joh. Fil.* 1694. van *Langerak*, gestorven 1726.
Petrus de Graaf, 1698. van *Wyk.* Emiritus 1720. gestorven 1721.
Lucas ab Eybergen, 1704. gestorven 1719.
Martinus Vechotius, *Joh. Fil.* zedert 1720.
Tilimanus Walraven, zedert 1721. van *Rethem* en *Drongelen.*

Tot *Oud-Heusden* is in den Jaare 1672. tot Predikant beroepen *Adrianus van Lakerweld*, gestorven in den Jaare 1677. Deze is aldaar de eerste en laatste Predikant geweest; zynde deze Plaats alvoorens en daar na met de Stad *Heusden* gecombineert, en werd daar alle Sondagen door een der Stads Predikanten eens gepredikt.

Tot *Heusden* zyn drie *Oude Mannen-Huysen.* Het eerste is gestigt door den Ridder *Kroonenburg*, Kasteleyn van *Heusden*, die het zelve in den Jaare 1397. met twaalf Prebenden heeft begiftigt, ten voordeele van twaalf Oude Mannen; welk Godshuys *het groot Mannen-Huys van den Tempel* genoemt werd. Het tweede is gestigt, door *Jvo Hakkius*, van *Oud-Heusden*, en deszelfs Huysvrouwe. Naderhand is het zelve met grootere Inkomsten voorzien, door *Gerrit A. Nauwens*, en wierd daarom het *Gerrit Nauwens Manhuys* genoemt. Het derde is agter het Choor van de *St. Catharina-Kerk*, gestigt door *Gerrit Spiering van Wel.*

Daar-

Daarenboven is 'er binnen deze Stede ook een *Ziek-huys* en een *Weeshuys*; van 't welke by *J. van Oudenhoven* in zyn Beschryvinge van *Heusden* breeder berigt staat.

Eertyds heeft 'er ook een *Melaats-* of *Leproos-huys* gestaan, 't welke in den Jaare 1583. om de Oorlogs-beroertens is afgebrooken.

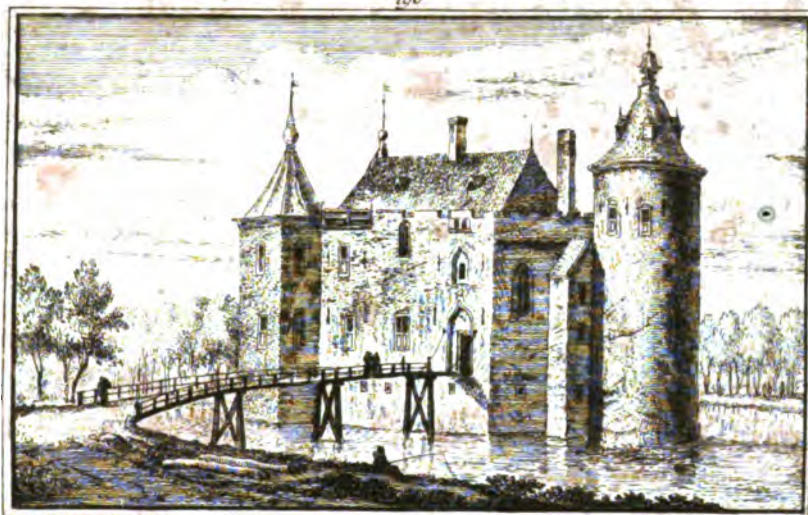
Daar heeft ook van ouds een *Begyn-Hof* geweest, gestigt door *Willem van Kroonenburg*; dog is door de veranderinge van de Religie te niet geraakt.

In de Roomschgezinde tyden heeft 'er ook een Nonnenklooster gestaan, *St. Catharina* genoemt, van den Derden Regel van *St. Franciscus*; dog deze Susters hebben naderhand den Regel van *St. Augustinus* aangenomen, staande onder het Capittel van *Utrecht*. Het zelve was gestigt door *Gysbert van Randtwyk*, een Man van hoogen Adel en veel gezag by *Arent* en *Adolf*, Hertogen van *Gelre*, in 't laatste van zyn leven, namentlyk 1482. welk Klooster in een School is verandert; en de Kerk van 't zelve vervallen zynde, is in den Jaare 1637. wederom opgebouwt, en werd thans by de *Franschen* en *Engelschen* gebruykt.

HET

HET SLOT GANSOYE,

BY DE STAD HEUSDEN.

SANSOYE by Heusden

IN de voorgaande Verhandelinge (a) hebben wy onder anderen aangeweezen, hoedanig *Johan van Drongelen*, voor 't afstaan van zyn regt op *Heusden*, aan *Willem van Beyeren*, als Graaf van *Holland*, de Heerlykheid van *Ethen* en *Meeuwen* tot een wedergifte heeft bekomen; daar ik thans zal byvoegen, dat de Heere *van Drongelen* voorsz. tot zyn verblyf onder *Meeuwen*

(a) Pag. 289.

Meeuwen een Kasteel heeft gestigt; 't welke hy den 16 April des Jaars 1355. aan den voorsz. Graaf heeft opgedragen, en terstond tot een Erfleen wederom ontfangen. Dus hebben dan de Heeren van *Etben* en *Meeuwen* voormaals ook *Drongelen* bezeeten, zynde eene Heerlykheid in de zelfde streek geleegen, dog door haar in den Jaare 1567. verkogt.

Onder *Drongelen*, aan de Oude *Maas*, niet verre van de Stad *Heusden*, dog op den *Brabandschen* bodem, legt ook het Slot *Gansoyen*, zynde een oud, dog mooy, sterk en hegt Gebouw, met zwaare ronde en vierkante Toorens versterkt; 't welke de Hertog van *Braband* toen hy *Heusden* en deszelfs Gebied in bezit hadde genomen, heeft doen bouwen (a). Hoedanig zig dit aanzienlyke Gebouw in den Jaare 1651. of 1652. opdeed, heeft de Konstenaar *Abraham Rademaker* ons in het bygaande 196. Tafereel na 't leven vertoond; dog de Lettersnyder heeft by misslag *Sansoye*, in de plaats van *Gansoye*, op de plaat gesneden.

Volgens een zeekere Lyst der Smaldeelinge van 't Hertogdom van *Braband*, uitgegeeven door Jonker *Matthys van der Hoeven* (b), en getrokken uit de Novenale Bede van de hondert veertig Duyzend Gulden 's Jaars, voor de twee-derdendeelen, &c. Werd by de Stad en de Meyereye van '*s Hertogenbosch*, het kwartier *Oisterwyk* geschat op 4902. Guldens 10 stuivers 9 penningen; daar van *Gansoyen* moeste dragen 200 Guldens 19 stuivers; gelyk als breeder uit de nevensgaande Lyst gezien kan worden:

Onder *Oisterwyck*.

	Gl.	St.	P.
Die van *Vucht*	346	13	0
Gestel en *Gemonde*	242	19	6

Tilborch

(a) H. van Heusden Oudtheeden, Tweede Deel, 396. 397.

(b) Charter-Chronyk, Tweede Deel, pag. 367.

	Gl.	St.	P.
Tilborch	565	19	0
Goerle onder *Tilborch*	121	9	9
Venloo op 't *Sant*	245	18	9
Oisterwyck	573	7	3
Vdenhout	142	4	6
Berkele	42	19	4
Eenschet en *Heukelem*	122	19	9
Haren en *Belueren*	163	2	9
Helvoirt	128	17	9
Esch	66	13	6
Drunen	183	14	0
GANSOYEN	200	19	0
Hooge Mierle	106	13	0
Leeger Mierle	78	10	6
Hulsen onder *Mierle*	59	5	3
Waalwyk	164	9	0
Gestel by *Oisterwyk*	191	2	0
Hilverenbeke	551	2	9
Riele	66	13	6
Diessen	189	12	9
Westerbeerse	41	9	8
Boxtel	463	14	6

Bedragende t'zamen de geheele Somma 4902 Guldens 10 stuivers 9 penningen.

Omtrent het Kerkelyke bevinde, dat kort na de Reformatie, *Eeten* en *Meeuwen* zyn gecombineert geweest, tot den Jaare 1618. Die van *Meeuwen* hebben vervolgens een eigen Predikant gekreegen, en *Eethen* is met *Drongelen* gecombineert

 geworden;

geworden; alle behoorende onder de Classis van *Gornichem*; den tweeden Ring, genaamt van *Heusden*.

Bevinde dat de Gereformeerde Godsdienst op de twee eerstgemelde Plaatzen *Eeten* en *Meeuwen* gecombineert, door de volgende Predikanten is waargenomen:

Gillis van Couwenberg, 1596. van *Werkendam*, geweert 1604. vertrokken naar *Suylichem*, 1605.
Henricus Thammerus, 1606.
Abrahamus Adriani, 1611. van *Hedikhuyssen* en *Herp*, vertrokken naar *Aalburg*, 1618.

Vervolgens zyn *Eeten* en *Drongelen* gecombineert, en de Godsdienst is zedert den Jaare 1618. by de volgende Predikanten tot nu toe bekleed geworden:

Henricus Hoek, 1618. uitgediend, 1634.
Cornelius Schalken, 1635. vertrokken naar *de Made* en *Drummelen*, 1643.
Marsilius Rotarius, 1643. van *Hardinxveldt*, gestorven 1667.
Arnoldus de Graaf, 1668. gestorven 1691.
Marcellus de Graaf, *Arnoldi Fil.* 1693.
Tilemanus Walraven, 1707. vertrokken naar *Heusden*, 1721.
Anth. Hardeveldt, 1721. vertrokken naar *Wyk*. 1722.
Arnoldus van Gennep, zedert 1723.

Eindelyk bevinde, dat tot *Meeuwen*, zedert de scheidinge van *Eeten*, de volgende Predikanten gestaan hebben.

Johannes Milius, 1629. uit de *Palts*, gestorven 1634.
Gerardus Vink, 1635. gestorven 1656.
Nicolaus Voetius, *Gisberti Fil.* 1658. vertrokken naar *Heusden*, 1666.
Thomas Borchardus Voltelen, *Arnoldi Frat.* 1667. vertrokken naar *Swol*, 1671.
Albertus 's Gravenweert, 1671.
Henricus Vink, tot 1711.
Henricus van Bulderen, 1712. vertrokken naar de *Ketel*, 1721.
Johannes Wagardus, zedert 1723.

HET

HET DORP AMERONGEN, IN 'T STICHT VAN UTRECHT.

AMERONGEN

AMERONGEN, wiens afbeeldinge ons de Konstryke *Abraham Rademaker*, in de twee bygaande Konst-plaaten, geteekent N°. 197 en 198. na 't leven vertoond, zoo als het van twee zyden in den Jaare 1620. te zien was; is een zeer aanzienlyk, en wel bewoond Dorp, in 't Stigt van *Utrecht*, tusschen de Steeden *Wyk te Duurstede* en *Rheenen*, aan de regterzyde van den ouden *Rhyn*, en omtrent 1000 schreeden van deszelfs regter-oever. Het zelve is met een zeer aanzienlyk Kasteel voorzien, 't welke, zoo wel als het Dorp, zedert

van ouds den naame *Amerongen* gevoerd hebben; leggende in een zeer vermakelyke Landsdouwe; als hebbende aan de eene zyde den *Rhyn*, beneffens groote Waarden; en aan d'andere zyde Bosschagien, daar in zig eertyds veel Wild plagte te onthouden.

Amerongen is reeds vroeg by de Historie-Schryvers bekend. *Godebaldus* de XXIV. Bisschop van *Utrecht*, heeft, op 't bevel van Keyzer *Lotharius*, aan de Dom-Kerk van *St. Marten* te *Utrecht* in den Jaare 1126. wederom gegeven (a), niet den eigendom der Moerassen en Bergen tusschen *Amersfoort* en *Zeyst* geleegen, gelyk *H. van Heusden* (b) wil; maar gelyk *H. van Rhyn* daar op te regt aanteekent. eenige Thienden van de gemelde Bergen; dewyle de Bisschop, in verlegendheid zynde om geld te krygen, de Moerassen omtrent *Amerongen*, *Thornen* en *Cothen* aan vreemde Persoonen verkogt hadde; onder welke Moerassen, de Aanteekenaar op *Heda*, de geleerde *Arnoldus Buchelius*, de *Rheenense Veenen* verstaat, geleegen omtrent de Stad *Rheenen* en het Dorp *Amerongen*; gelyk uit den Brief der wederom-gevinge by *Heda* kan nagegaan worden. Daarenboven heeft de Bisschop, aan de Dom-Kerk voorsz. afgestaan, het zoogenaamde *Synodaale Recht*; dog de Thienden, welke de Kerk van *Amerongen* toekwamen, bleven aan deze Kerk in eigendom, en waren onder de wedergevinge niet begreepen.

In den Jaare 1232. heeft *Floris de Vierde*, Graaf van *Holland*, ten gevalle van *Otto*, den XXXVI. Bisschop van *Utrecht*, met groote kosten, den zwaaren Dyk, van *Amerongen* tot *Schoonboven* gaande, doen leggen, mits dat de Bisschop en zyne Opvolgers den zelven moesten onderhouden (c).

Om-

(a) W. Heda Hist Ultraj. pag. 149. 152. 153.

(b) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 211.

(c) Siet hier vooren, pag. 291.

Omtrent den Jaare 1280. heeft de Dom-Prooſt van *St. Martens-Kerk* te *Utrecht*, het Burgerlyke Rechts-gebied over *Amerongen*, beneffens drie vierde gedeeltens van de Inkomſten aldaar verkreegen; na alvoorens den Eed, welke hem door *Giſelbertus van Abkoude* was voorgehouden, gedaan te hebben (a).

Over dit Rechtsgebied van *Amerongen*, beneffens verſcheide eigendommen op menſchen, Huyzen, Weegen, &c. aldaar, was een geruimen tyd, tot pleytens toe, groote twiſt gereezen, tuſſchen *Giſelbertus*, en deszelfs Vader van d'eene zyde, en den Dom-Prooſt van de andere kant; gelyk by *W. Heda* (b) kan gezien worden. Om nu eindelyk eens allen twiſt te doen eindigen, verklaarde *Giſelbertus*, zig aan den Eed van den Dom-Prooſt te zullen gedragen; waar op de Eed volgde, en alle verſchillen waren daar mede vereffent. Deze Eed behelsde veele aanmerkelyke zaaken, welker beëdiginge den Dom-Prooſt groote voordeelen toebragten. Want dezelve zwoer, dat niet alleen het Wereldſche Rechtsgebied van *Amerongen*, de Proosdye van *Utrecht* toebehoorde, maar ook dat hem, als Prooſt, drie vierdegedeeltens toekwamen, van alle de Dienſtmannen, Hoeven, Huyzen, Gebouwen, Weegen, ongangbaare Plaatzen, bebouwde en onbebouwde Landeryen, Veenen en Waterloopen; ja, om kort te gaan, van alles, 't geene tot het gemelde Rechtsgebied behoorde; 't zy van Rechtswegen, of uit krachte van eenige gewoonte; beneffens alle de Renten, Inkomſten en Vervallen, die daar aan gehegt waren. Onder anderen zwoer hy toen nog, dat het Wereldſche Rechtsgebied over *Opper-Langebroek*, van *Veren*, *Aden*, en *Weteringen* af, tot *Berwoudts-graue* toe, en van een Plaatze *Thienhoven* genoemt, tot *Wateringe* toe, ook over meer andere Plaatzen, dezelve Proosdye in volle regt toebehoorden.

Hier

(a) Siet H. van Heusden Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 211. en de Aanteek.
(b) Hiſt. Ultraj. pag. 225.

Hier op heeft de Geleerde Heere *H. van Rhyn* aangemerkt, dat 'er tyden zyn geweest, in welke het den Priesteren ongeoorlooft was te zweeren; om dat men oordeelde dezelve zoo vroom behoorden te zyn, dat men zonder Eed op haar woord wel staat konde maken. Daar zyn ook tyden geweest, dat de Priesters wel mogten zweeren; ja dat men op haaren Eed zoo veel vertrouwde, als op verscheide Eeden van Wereldsche Perzoonen. Wanneer 'er dierhalven tusschen Bisschoppen en Wereldlyke Luyden krakeel voorviel, over den eigendom van eenige Landen, en de bewys-stukken niet klaar genoeg waren, behoefde de Bisschop slegts beneffens zeven Canonnikken met Eede te verklaren, dat de gemelde Landen de Kerke toebehoorde; 't welke gedaan zynde, waren de Landeryen zyn, en niemand hadde 't herte om hem in zyn besit te stooren. Dit Recht is ten gevalle van de *Utrechtsche* Bisschoppen, door den *Roomschen* Koning *Carel* in den Jaare 1349. *vernieuwt en* bevestigt (a); Wordende in den Brief deswegen verleend, uitdruklyk gezegt, dat de Bisschoppen van *Utrecht* deze gewoonte reeds zedert van ouds hadden ingevoerd, en dat het zelve in de voorgaande tyden mede altyd onderhouden was. Op deze manier is *Arnoldus van Hoorn*, de XXXXIX. Bisschop van *Utrecht*, in 't vrye bezit van 't Kasteel *Vreeswyk* gesteld (b). Op dezelve wyze is ook het Stedeken *Hagestein* aan *Frederik van Blankenheym* overgegeven (c).

Het Geslachte der Edelen van *Amerongen*, is oud en ten allen tyden vermaard geweest. Op 't Jaar 1311. vind men reeds gewag van den Edelen Heere van *Amerongen*. Ten tyde van Hertog *Philip van Bourgondien*, werd gesprooken van *Noyde van Amerongen*, en zyne Soonen *Meeuwes* en *Tileman van Amerongen*. In de zelfde Eeuwe leefde *Jacob Borre van Amerongen*,

(a) W. Heda Hist. Ultraj. pag. 247. &c.

(b) Ibidem, pag. 258.

(c) W. Heda Hist. Ultraj. pag. 267. &c.

rongen, dewelke 1492. door *Dirk van Amerongen* ontlyft wierd, nalatende *Dirk Borre van Amerongen*. Ten tyde van Keyzer *Carel* de Vyfde, 1540. zyn onder de Edelen van 't Stigt bekend, *Ernst Taets van Amerongen;* beneffens zyn Gebroeders, *Gerlach*, Canonik van *St. Jan*, *Anthony*, Canonik van den Dom t'*Utrecht*, en *Daniel*, Carthuyzer Monnik. Op de Lyst der Regeeringe van *Utrecht*, werden van tyd tot tyd verschei- de Regenten van dezen Toenaam gevonden.

De Parochie-Kerk te *Amerongen* (dewelke mede in de twee bygaande Print-verbeeldingen van twee kanten voorkomt;) is vry aanzienlyk, ook met een hoogen Tooren voorzien; en heeft voor dezen in 't Capittel van *St. Pieterskerk* t'*Utrecht* ingelyft geweest. In deze Kerk was van ouds een Vicarye aan 't Altaar van *St. Justus* gestigt. De Goederen, zoo wel van deze Vicarye, als van de Kerk, zyn door het gemelde Capittel geeigent, en daar door onbekend gebleven (a). Omtrent welke *Vereeniginge* de Geleerde Heere *H. van Rhyn* in zyn Aanteekeningen te rechte heeft aangemerkt, dat dezelve by de Meesters in de Geestelyke Rechten als een zeer haatelyke zaak werd aangezien; nademaal daar door niet alleen het getal van de Kerkelyke Dienaars vermindert werd; maar ook als stryden- de tegens de instellinge der Ampten, welke met dat inzigt zyn verleend, op dat ieder door een byzonder Dienaar zoude waargenomen worden. Daarenboven hebben zommige Prelaaten het kunsje gepleegt, van twee Kerkelyke Ampten te vereenigen; om daar door van het Jaargeld, of van 't onderhoud ontslagen te zyn, 't welke zy aan den Bedienaar van 't eene gewoon waren te geven. Andere Bisschoppen vereenigden een zeeker Kerkelyk Ampt met haare Tafel; trekkende alle de Inkomsten van dat Ampt, om 'er te heerlyker en te Bisschoppelyker op te teeren; zonder zig veel te bekommeren hoedanig de Geestelyke pligten van dat Ampt ook wierden waargenomen.

Andere

(a) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 211.

Andere Bisschoppen plagten die Ampten aan derzelver Capittels te hegten, daar zy dan ook niet kwalyk by voeren. Waarom 'er geen goede reedenen van zulk een vereeniginge konnen zyn, dan een welbekende noodzaakelykheid, of een openbaare nuttigheid.

Volgens *H. van Heusden*, heeft *Theodorus de Rede van Amerongen*, in den beginne van de Reformatie (by hem de opkomende Geloofs-beroerten genoemt;) het Geestelyke bestier gehad, over de Stad *Wyk*, en over de Dorpen en Wyken, rontom dezelve Stad verspreid leggende. Hy was uit een Adelyke *Utrechtschen* Stam gebooren, en had zig tot den Gereformeerden Godsdienst begeeven; dog heeft den zelven daar na wederom verlaaten, en de *Roomsche* Religie van nieuws omhelst; ja hy heeft zig onder de Societeit van de Jesuiten begeeven.

Anderzints bevinde, dat zedert het invoeren van den openbaaren Gereformeerden Godsdienst, de Kerke van *Amerongen* gecombineert is met *Leersum*, behoorende onder de Classis van *Rheenen* en *Wyk*; en dat dezelve tot op den huydigen dag, door de volgende Predikanten is bekleed geworden:

Henricus Raesfeldius, 1614 of 1615. gestorven 1624 of 1625.	
Petrus Bosschius, 1625. gestorven	1641.
Daniel van Hengel, 1642. vertrokken naar *Utrecht*,	1648.
Johannes Cupius, 1649. van *Houten*, vertrokken naar *Rheenen*,	1654.
Bernhardus Keppel, 1654. van *Beest*, gestorven	1712.

Sedert zyn de twee gecombineerde Kerken wederom gescheiden, en is tot *Amerongen* alleen beroepen:

Gerhardus van Oostrum, 1713. van *Lopik*, gestorven	1724.
Johannes de Roos, zedert	1725.

Ame-

Amerongen heeft van tyd tot tyd veele wisselvalligheeden ondergaan. Omtrent den Jaare 1420. hebben de *Gelderschen*, uit *Wyk te Duurstede* getrokken zynde, 't Sticht *Utrecht* elendig verwoest, en beneffens 't heerlyke *Amerongen*, ook *Zeyst* en *Doorn*, zeer voortreffelyke Dorpen in die tyd, zeer deerlyk bedorven, tot dat ze eindelyk voor *Amersfoort* 't hooft stieten (a).

In den Jaare 1672. heeft *Amerongen* nieuwe elenden door de *Franschen* moeten ondergaan, toen deze verscheide Provintien, waar onder voornamentlyk ook het Sticht van *Utrecht* was, overstroomden; daar zy onder anderen ook 't heerlyke Slot van *Amerongen* in de brand staaken; 't welke naderhand op de oude Grondvesten herbouwt, uit zyn assche verreezen is.

Onder de Heeren van *Amerongen* zyn 'er verscheide, welke door de Heeren Staaten Generaal meermaals tot gewichtige Verrichtingen binnen 's Lans, als mede tot Gezandschappen buiten 's Lands zyn gebruykt geworden. Onder deze heeft de Heere *Godart Adriaan van Rheede* tot *Amerongen*, aan 't Hof van den Koning van *Deenemarken*, als Ambassadeur van dezen Staat zynen levens-loop voleind. Deszelfs Soon, de Baron van *Ginkel*, Heere van *Amerongen*, &c. heeft deze aanzienlyke Familie niet weinig luyster toegebragt, en zynen naam vereeuwigt, door zeegenryke Togten, als Veld-Overste in *Yrland*; daar dezelve *Baltymore*, *Athlone*, *Galloway* en *Lymerik* heeft verovert; 't Leeger der muytende *Yren* geslaagen, en dit geheele Koningryk daar door aan den wettigen Bezitter, Koning *William* de Derde, onderworpen; welke getrouwe diensten zyne Majesteit met de gifte van het Graafschap van *Athlone* in *Yrland* heeft begiftigt. Naderhand heeft de gemelde Generaal zig mede in den Oorlog tegens *Vrankryk* met den grootsten roem en dapperheid gekweeten.

Vol-

(a) Tooneel der Vereenigde Nederlanden, Eerste Deel, pag. 47.

Volgens de Aanteekeningen van *Mr. Frefchot* (a), zoo is *Amerongen* afhanglyk van 't Graaffchap van *Holland*, voerd tot Waapen, een zilvere Balk, met zes diergelyke Lelien, op een rood Veldt, zynde het Waapen der Edele *Borre* van *Amerongen*. Derzelver Kafteel is Leen-roerig van het Bisdom van *Utrecht*, als een *Gaasbeeks* Leen. *Berta*, Dogter van *Elias van Amerongen*, bragt dit Kafteel by huwelyk aan *Gerard*, natuurlyke Soon van *Hubert*, de Vyfde dezes naams, en de thiende Heere van *Cuylenburg;* welke het zelve den 19 September des Jaars 1434. afftond aan *Gysbert van Nyenrode*. Deze droeg het over, den 2 April 1459. aan *Everwyn van Cuylenburg*; dog *Gerardt van Cuylenburg* wierd daar mede van nieuws beleend, volgens Vonnis, geflaagen na zeeker verblyf aan goede Mannen, in dato den 1 Augufty des Jaars 1468. Voorts bevinde, dat het Hof van *Amerongen*, door den gemelden *Gerardt van Cuylenburg*, den 19 April 1462. te Leen ontfangen is, van *David van Bourgondien*, Biffchop van *Utrecht*, en Opvolger van den Heeere van *Gaasbeek*. Na den dood van *Gysbert van Nyenrode van Amerongen*, is het zelve den 31 Mey 1470. gekomen aan *Willem van Swieten*; die het zelve heeft opgedragen aan zynen Soon *Dirk van Swieten*, op den 12 Augufty 1480. Deze verkogt het op den zelven dag, aan *Gysbert van Hemert*; welken volgde *Jan van Hemert* deszelfs Zoon, den 19 Maart 1503. en *Gysbert van Hemert*, zynen Klein-Zoon, den 28 November 1552. Deze ftond het af aan den Heere *Godard van Reede*, Ridder, Heere van *Saasveldt*, den 4 Juny des Jaars 1557. Van haar is het van Vader op Zoon gekomen, aan *Frederik van Reede*. *Godart van Reede*, fterft in den Jaare 1641. *Godardt Adriaan van Reede*, fterft den 9 October 1691. *Godardt van Reede*, (naderhand Graaf van *Athlone* in *Yrland*, hier vooren gemeld;) dewelke in den Jaare

(a) Hiftoire Abbregée de la Ville & Province d'Utrecht. App. pag. 32. 33.

Jaare 1703. overleed; en *Frederik Christiaan van Reede*, Graaf van *Athlone*.

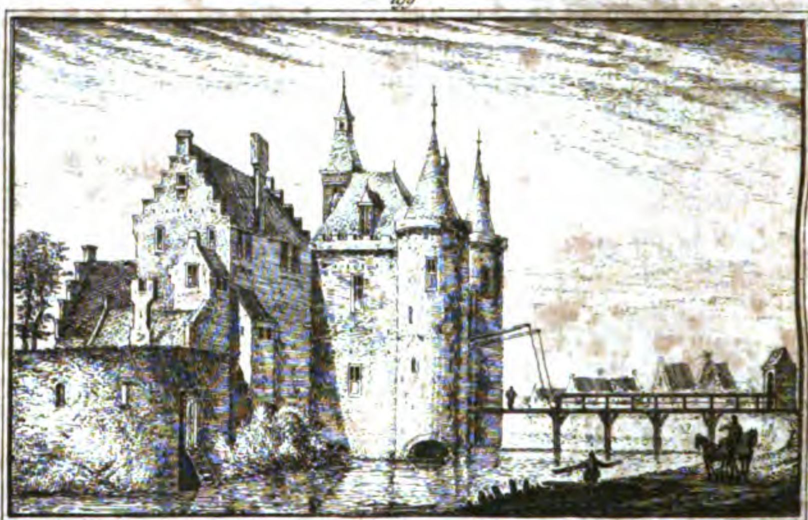
Staat aan te merken, dat *Frederik van Reede*, d'eerste Heere van *Amerongen* geweest is, welke van wegens den Adel, den 17 Juny 1597. in de Vergaderinge der Staaten van *Utrecht* heeft zittinge genomen.

Amerongen, met de Veenen, is groot 1075 Mongen, behoord onder 't Gerechte van den Baron *van Reede*, Graaf van *Athlone* &c. en werd onder 't *Over-Quartier* van 't Sticht van *Utrecht* gereekent.

AMERONGEN

HET SLOT VAN MONTFOORT, IN 'T STICHT VAN UTRECHT.

POORT te MONTFOORT

Niet zonder reeden werd 'er by de Liefhebbers der Oudheeden getwyffelt, waar van daan de naam *Montfoort* eygentlyk zynen oorsprong heeft; en of men denzelven van het oude *Boeren-Latyn* der *Franschen* moet afleiden, zoo dat *Montfoort*, zoo veel zoude zyn, als *Mons fortis* beteekenende *Sterke-berg;* dan of het voor een *Nederduytsche* naam gehouden moet worden, t'zamen gevoegt uit *Mont* en *forde*, om dat

dat den *Yssel* hier ter plaatze misschien wel eer ondiep en waadbaar is geweest; nademaal *Forde* of *Vorde* voor een ondiepte kan genomen worden; volgens de Aanteekeningen van den Oudheids-kundigen *H. van Heusden* (a).

Het Kasteel van *Montfoort* is geleegen op de slinkerzyde van de Rivier den *Yssel*, omtrent even verre van *Woerden*, *Oudewater* en *Ysselstein*, namentlyk een Myl; zynde eigentlyk tot een Frontier-plaats tegens de *Hollanders* gestigt (b); door *Godefried*, den XXVIII. Bisschop van *Utrecht*, omtrent den Jaare 1156. gelyk wy hier vooren by de Verhandelinge van het Kasteel van *Woerden* (c), uit de Chronyk van *J. Beka* breeder hebben aangeweezen. Dit *Montfoort* moet wel onderscheiden worden, van een andere Plaats dezes naams, in *Gelderland*, en niet verre van *Roermonde* by de *Maas* geleegen; 't welke van ouds mede van veel gewicht en aangelegentheid geweest is (d).

Zedert de stichtinge van het Slot of Kasteel van *Montfoort*, door *Godfriedt* van *Rheenen*, Bisschop van *Utrecht*, hebben het zelve zyne Nazaaten als Bisschoppen voorschreven, veele Jaaren vreedzaamlyk bezeeten, en over het Kasteel en de Heerlykheid van *Montfoort* &c. het vrye dominie gehad, stellende op het Slot tot *Montfoort*, gelyk op andere haare sterktens, een *Kastelein* van haarentwegen aan; dewelke somtyds ook *Burggraven* genoemt worden, tot dat deze met der tyd *Heeren* daar van zyn geworden. Hier toe schynt de eerste aanleidinge gegeeven te hebben, dat *Johan van Nassouw* verkooren Bisschop van *Utrecht*, twee Kasteelen van het Sticht voor een zeekere somma van Penningen verzet heeft; namentlyk het Kasteel van *Vreedeland*, aan Heer *Gysbert van Amstel*, en het Kasteel te *Mont-*

(a) Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 245.

(b) Ibidem, pag. 257.

(c) Sie pag. 223. &c.

(d) Guicchardin Beschryvinge der Nederlanden, pag. 148.

Montfoort, aan Heere *Herman van Woerden* (a). Dit wierd by de Heeren van het Sticht zoo kwalyk genomen, dat zy van den Paus oorlof verkreegen, van wegens het onbehoorlyke gedrag van den Bisschop, eenen anderen in zyn plaats te mogen verkiezen, namentlyk *Jan van Syrik*. Deze het Bisdom aanvaard hebbende, heeft aan Heer *Gysbert van Amstel*, (welke beschuldigt wierd, de Stichtsche Onderdanen met veele nieuwe Tollen en Schattingen bezwaart te hebben;) de verschoote Penningen aangeboden wederom te betaalen, om daar door het verpande Slot van *Vreedeland* te lossen en machtig te worden. Maar nademaal Heer *Gysbert van Amstel* zulks weigerde, heeft de Bisschop veel Volk vergaderd, om in *Amsteland* eenen inval te doen, en Heer *Gysbert* daar door tot de overgave van *Vreeland* te nootzaaken. In tegendeel hebben Heer *Gysbert van Amstel* en Heer *Herman van Woerden* t'zamen gespannen, en mede veel Volk uit *Holland* vergaderd, daar mede zy te *Zeforinck* kwamen, om tegens den Bisschop te stryden. Daar door ontstond onderling een zwaar gevegt, tot dat de Bisschop de overhand kreeg, Heer *Gysbert van Amstel*, alle zyne Onderdanen en geheele Krygsmagt verdreef, ook veele versloeg en gevangen nam. *Herman van Woerden* zulks ziende, is met een groot Leeger *Hollanders* gekomen, om den Bisschop uit het Veld te dryven. Dog in den eersten aanval hadde *Herman van Woerden* het ongeluk van zwaar gewond te werden. Nogtans bezweek hy niet, en kweet zig zoo dapper, dat hy den Bisschop nootzaakte, voor hem binnen *Amersfoort* te vlugten.

De Bisschop dierhalven ziende dat hy te kort schoot, klaagde over den zwaaren overlast der meergemelde twee Heeren, by Graaf *Floris* de Vyfde; waar op dezelve deze twee Heeren 't Land ontzeide. Vervolgens vergaderde de Graaf een zwaar Leeger,

(a) W. Heda Hist. Ultraj. pag. 212. H. van Heusden Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 249. Aanteek. 2.

Leeger, rukte daar mede voor *Vreedeland*, en beleegerde deze ſterkte; maar de bezettinge weerde zig zoo dapper, dat de Graaf genootzaakt werd uit *Zeeland* onderſtand te verzoeken, en het Slot nog feller aan te taſten. Heer *Gysbert van Amſtel* poogde dit onderſtand af te ſnyden, en trok tot dien einde den *Zeeuwen* te gemoete; maar na dat 'er onderling zwaar geſtreeden was, wierden de *Hollanders* geſlagen, en Heer *Gysbert* gevangen. *Arnout van Amſtel* hoorende, dat zyn Broeder gevangen was, wierd bedugt voor 's Graven Moogentheid, en gaf dierhalven het Slot over. Vermits nu Heer *Herman van Woerden* onderſtand tegens den Biſſchop verleend hadde, wilde de Graaf de verſmaatheid, den Biſſchop aangedaan, op dezen Heere wreeken; waarom hy een groote Macht van Volk vergaderde, om 't Land van Heer *Herman* te verwoeſten; maar deze bedenkende, dat hy geen kans hadde om den Graaf 't hooft te bieden; verſterkte het Slot van *Montfoort* zoo veel als mogelyk was, voorzag het met alle noodige Oorlog- en Mondbehoeftens; en nam de vlugt. De Graaf vergaderde dierhalven het noodige Krygsvolk, en begon het Slot aan te taſten; dog die daar binnen weerden zig zoo dapper, dat 'er de Graaf een geheel Jaar lang vrugteloos voor moeſt leggen; tot dat hy 't eindelyk ſtormenderhand vermeeſterde, en alle die op dien Huyze waren, op twee na, op zyn bevel wierden onthooft; waar na de Graaf het Kaſteel als zyn eigen bezettede, vermits hy het met den zwaarde gewonnen hadde.

Eenigen tyd daar na wierd 'er een verzoeninge bemiddelt, tuſſchen den voorgemelden Graaf *Floris*, aan de eene, en *Gysbert van Amſtel* met *Herman van Woerden* aan de andere zyde; waar by de twee laatſtgemelde Heeren onderling beloofden, niemand met eenigen raad en daad te dienen, ten nadeele van den Graaf van *Holland*, nog van den Biſſchop van *Utrecht*; op verbeurte van alle haare goederen. Vervolgens moeſten zy den Graaf hulde en manſchap zweeren, en voor zyne gedaane koſten beloven, hem altyd getrouwelyk ten dienſte te zullen

 ſtaan;

ſtaan; wordende de twee Kaſteelen *Vreedeland* en *Montfoort* wederom aan den Biſſchop overgegeven. Van de vereffeninge dezer verſchillen wierden van weerzyden krachtige Inſtrumenten en opene Brieven verleend en bezeegelt. Vervolgens verklaarde de Graaf de Heeren *Gysbert van Amſtel* en *Herman van Woerden*, tot zyne Geheime Raade. Ondertuſſchen heeft de uitkomſt geleerd, dat 'er des niet tegenſtaande een oude wrok by deze twee Heeren is overgebleven, 't welke Graaf *Floris* het leven koſtede; welke geſchiedeniſſe elders in 't breede kan nagezien worden, en een iegelyk genoeg bekend is.

Terwyle deze Beroertens en Binnelandſche Oorlogen duurden, heeft de Burggraaf van *Montfoort*, zoo 't ſchynt in troebel water poogen te viſſchen; waar door tuſſchen hem, en Biſſchop *Willem van Mechelen*, den Nazaat van *Jan van Zyrik*, groote verwyderinge is gereezen, welke eindelyk 1296. op de volgende wyze by Vonniſſe wierd afgedaan (a):

„ Allen &c. doen wy verſtaan, WILLEM, by der Genaden G. Biſ- „ ſchop van *Utrecht*, dat wy ons becroenden van H. *Heinric de Rover*, „ Borchgreve van *Montfoort:* Alſe dat hy dat Huys van *Montfoorde* ende „ Borch-Leen, dat daar toe behoort, t'onrechte bezat, ende wy daar „ op eenen anderen zetten mochten, alſe wy wouden. Hier tegens antwoorde „ Haar *Heinric*, ende ſeghede, dat hy metten rechte op ten Huus „ van *Montfoorde*, een Erf-Borchman wezen zoude, ende dat Borch- „ Leen, dat ten Huſe behoort, zyn recht Erf-Borch-Leen ware, 't „ Huus van *Montfoorde* mede te hudene tot des Stichts behoeff; ende be- „ geerde des eens daghes voor ons Stichts-Manne te rechte te comen, „ dat voort te brenghen, alſe hy ſchuldig ware te doene. Den dach leg- „ hede wy hem t'*Utrecht*, op onzen Saal, by goeder lude witinghe, die „ dat ſegheden, dat wy 't van rechte ſchuldich te doene waren. Daar „ quam hy voor ons mit ſinen Vrinden, ende met des Stichts-Man; ende „ boet dat te houdene alſe hy mitten rechte op den Huus van *Montfoorde* „ een Erf-Borch-Man ware, ende dat Borch-Leen, dat ten Huſe behoort, „ zyn recht Erff-Borch-Leen weſen ſoude. Daar wert hem ghewyſt, „ brochte hy 't an ons mit tween Stichts-Mannen, alſe hy ſoude mit den

„ rechte

(a) W. Heda Hiſt. Ultraj. pag. 228. 229.

„ rechte, dat hy daermede volstaan soude, ende mitten rechte in den
„ Borch-Leen blyven, hy ende, zyn Erfgenamen. Daer quam hy
„ voert, ende hilt dat op den Heyligen, mit tweën Stichts-Mannen,
„ als hem ghewyst was, mit rechte, ende mit ordeele, dat hy mitten
„ rechten op den Huus van *Montfoorde* een Erf-Borch-man wesen sou-
„ de, dat Borch-Leen, dat ten Huus behoort, zyn recht Erf-Borch-
„ Leen ware, 't Huus van *Montfoorde* mede te houdene tot des Stichts
„ behoef. In orconde van desen dinghen, ende dat dit vast ende stade
„ blyve, ende hier af meer en ghene questie en come, soo hebben wy
„ onsen Seghel an desen Brief ghedaen. Ende wy Haer *Hubrecht*, de
„ Schencke van *Bosinchem*, Haer *Ghysebrecht van Schalcwic*, Haer *Ghyse-
„ brecht Uyten Goye*, Haer *Hubrecht van Vyanen*, Haer *Lambrecht de Vrese*,
„ Riddere, Haer *Jacob van Lichtenberch*, Haer *Harman Teutelaer*, ende
„ Haer *Ghysebrecht Pellen-kussen* Schepen t'*Utrecht*; want wy hier over
„ waren, ende dit hoerden, ende saghen, soo hebben wy dit mede be-
„ segelt t'enen orconde. Dit gheschiede in den Jaere ons Heeren dat
„ men schreef *dusent twee-hondert ses ende t'neghentich*, Vrydach voor on-
„ ser *Vrouwen-dach* te *Lichtmisse*."

Omtrent dezen tyd was 'er een zeker Edelman aan 't Hof van *Floris* de Vyfde (a), Graaf van *Holland*, genaamt *Hendrik van Royen*. Deze hadde eenen ouderen Broeder verlooren, dewelke geen Zoon, maar twee Dochters naliet; welke Jonkvrouwen, uyt Godvruchtigheid, drie halve Canonisyen stichteden, en begiftigden; namentlyk d'eene te *Royen*. de tweede tot *Hilderbeek*, en de derde tot *Oorschot*; trekkende ieder Canonyk daarvan hondert *Fransche* Schilden; ook waren 'er in ieder Kerk twee Deekens, welke ieder twee-hondert oude Schilden trokken. Dit speet Heer *Hendrik* geweldig, en hy oordeelde het onreedelyk, dat 'er zoo veel goed aan Geestelyke Proven was besteed; nademaal de Heerlykheid van *Royen* daardoor zeer bezwaart en arm gemaakt wierd. Vermits hy nu haar gebooren Voogt en Erfgenaam was, hadde hy sulks gaarne belet, wilde het niet toestaan, en spande t'zamen met zyne Vrienden en Maagen in de Meyerye van 's *Hertogenbosch*; maar

(a) H. Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 250.

maar nademaal de onderlinge partyen eens hand gemeen wierden; daar by twee Canonyken dood bleven; wierden hy en zyne Maagen genootzaakt te vluchten. Sommige daarvan trokken naar *Brugge*, daar zy haar leven in ballingschap eyndigden, vermits zy niet in *Braband* te rug durfden komen. Andere begaven zich in 't Neder-Quartier van 't Sticht van *Utrecht*, en bleven daar woonen.

Graaf *Floris* medoogentheid hebbende, met dien braven Edelman *Hendrik van Royen*, verzogt *Johan van Zyrik*, Bisschop van *Utrecht*, om aan Heer *Hendrik van Royen* de eenigste Erf-dochter van *Montfoort* ten huwelyk te geven; 't welke de Bisschop ten gevalle van den Graaf toestond; en zettede den gemelden Edelman al zoo vry op den Huyze van *Montfoort*, als haar Vader, of *Herman van Woerden* ooyt geweest waren. Vervolgens won *Hendrik van Royen* by zyne Egtgenoot eenen Zoon, denwelken men *den ryken Heer Zweer van Montfoort* plagte te noemen.

Van 't Maagschap van *van Royen* en *Montfoort*, zyn afkomstig die, die zedert den naam *van Royen* gevoerd hebben; voerende tot Wapen een rood Moolen-yzer op een wit Veld; vermits Heer *Hendrik van Royen* voerde drie roode Moolenysers op een wit Veld; zynde zedert zynen tyd het Wapen van *Montfoort* gebleven.

Tot *Montfoort* plagten omtrent die tyd te woonen *Philip* en *Jan Spiering*, welke mede by Heer *Jan van Montfoort* waren; Heer *Roelof van Montfoort*, Heer *Willem van Montfoort*, Heer *Hendrik van Montfoort*, van *Heulenstein*, die in den Jaare 1304. op *St. Cosmus* en *Damianus-dag*, by Graaf *Willem* van *Holland* verslagen wierden.

In den Jaare 1353. vergaderde *Jan* de Vierde, XXXXVII. Bisschop van *Utrecht*, veel strydtbaar Volk, en kwam daar mede op *St. Pancras-dag* voor de Steede en 't Slot van *Montfoort*, medebrengende een uitneemend groot en zwaar Krygs-Instrument, om daarmede Heer *Zweer*, Burg-graaf van *Mont-*

fhoort te bevechten, en deſſelfs Slot en Stad te beſtormen, vermits hy alvoorens met den Heere van *Cuylenburg* hadde 't zamen geſpannen, en beneffens den Heere van *Vianen* tegens hem gerebelleert. De Biſſchop het beleg vervolgende, deed zyn uiterſte beſt, om met zyn zwaar Krygs-Inſtrument de Stad en het Slot tot den grond toe te verwoeſten. De Burggraaf ziende de ſtandvaſtigheid van den Biſſchop, om 't beleg voort te zetten, verzocht van hem vreede en genaade; 't Welke deze hem toeſtond, mits een groote ſomma gelds opbrengende, en den Biſſchop met eede beloovende getrouw te zullen zyn (a). Hiervan wierd een Brief van onderwerpinge geteekend, en bezeegeld; zynde van den volgenden inhoud (b):

„ Wy Schoute, Schepene, ende gemene Buere van *Montfoerde*, ende „ andere gemeene Buere, wonende in den Kerſpel van *Montfoerde*, ma„ken condt allen Luden: Dat wy by wille ende goetduncken ons Ha„ren *Zweders*, Borch-grave van *Montfoerde*, in een ghedragen zyn; „ met eenen eerſamen Vader, in Gode, onſen rechten Lants-Heere, „ Haren *Johan van Arkel*, Biſſchop t'*Utrecht*; ende hebben hem voer „ ons, ende voer onſe nacomelinghen ghehult, gheloeft, gheſeeckert, „ ende ghezworen, gheloven, zekeren, ende zweren, ende wilcoren „ mede, op alle onſe goet, ende onſer nacomelinghen, dat wy legghen„de hebben, binnen den Gheſtichts Palen van *Utrecht*, alſo dat wy on„ſen Heere den Biſſchop voorſchreven, ende ſynen nacomelingen, „ Biſſchoppen t'*Utrecht*, voertane altoes houw ende ghetrouw weſen ſul„len, alſe goede Geſtichts Lude horen rechten Lants-Heer ſchuldich „ zyn te weſen. Ende dat wy ende onſe Nacomelinghe ghetrouwe hul„pers zullen weſen des Biſſchops van *Utrecht*, die nu is, ende weſen „ ſal in der tyd, teghens allen denghenen, die hem ende ſynen Gheſtich„te van *Utrecht* deren of ſchaden wouden, ende dat wy hem ende ſy„nen na-comelingen, Biſſchoppen t'*Utrecht*, tot alre tyt, alſe wys ver„maent worden, des Gheſtichtspalen, tuſſchen *Node* ende *Bodegraven*, „ zullen helpen houden, ende beſchermen, nae alle onſer macht; en

„ ſy

(a) W. van Gouthoevens Chronyk, pag. 391. W. Heda Hiſtoria Ultraj. pag. 245.

(b) Ibidem, pag. 254.

„ zoelen oeck syne Heerlickheydt, ende syne Gherechten stercken, sy-
„ ne Panders, syne Boden, ende zyn's Officialen, die haer Daghe-Brie-
„ ve ende Banne-Brieve brenghen, vorderen, ende beschermen, nae
„ alle onser macht, zoo dat hem gheen arch en gheschie. Ende dat wy
„ ons teghens den Bisschop van *Utrecht*, die is, ende wesen sal in der
„ tydt, noch tiegens der Stadt van *Utrecht*, nimmermeer verzetten en
„ zoelen, met hem altoes te doen in allen zaecken, wes wy onsen Ghe-
„ rechten Heeren schuldich zyn te doen. Ende dat wy nimmermeer
„ daertoe helpen en zullen raeden, nochte wisen, noch daermede we-
„ sen, dat hem yemandt hoogher Gherechte onderwynde tot *Montfoer-
„ de*, anders dan die Bisschop van *Utrecht*, syne Maerschalck of syne
„ ghewoerden Bode. Ende dat wy nimmermeer die Stede van *Mont-
„ foerde* vesten en zullen mit Mueren, mit Graften, noch in gheenre
„ manieren, ten sy by wille des Bisschops van *Utrecht*, ende goetduncken
„ zynre Stad van *Utrecht*, Ende waer dat zake, dat wy of onse nacome-
„ linghen eenich van desen punten verbraken, of niet en voldaden, in
„ allen manieren alse voorschreven is; zoo verboerden wy ofte onse
„ nae-comelinghen, die dat verbraken, alle onse goet, dat wy binnen
„ des Gestichtspalen voorschreven legghende hadden; ende daer entends
„ kenden wy ons selven trouweloes ende menedich. In orconde aller
„ deser dinghe, hebben wy Schoute, Schepene ende gemeene Buere
„ van *Montfoerde*, onsen ghemeeneu Zeghel aen desen Brief ghedaen.
„ Ende wy ghemeene Buere, woonende in den Kerspel van *Montfoerde*,
„ ghelooven dit, voor ons ende onse naecomelinghe vaste en stede te
„ houden, onder den Zeghel van *Montfoerde* voorghenoemt. Ende
„ om die meere oorconde ende vestenisse deser dinghe, soo hebben wy
„ Schoute, Schepene, en de ghemeene Buere van *Montfoerde* voorghe-
„ noemt, ghebeden onsen Heeren, den Borch-greve van *Montfoerde*
„ voor-ghenoemt, desen Brief mede te bezeghelen mit synen Zeghel.
„ Ende ick *Zweder*, Borch-grave van *Montfoerde* voerschreve, hebbe,
„ door bede wille des Schout en der Schepene, ende ghemeenre Buere
„ van *Montfoerde* voor-ghenoemt, mynen Zeghel aen desen Brief ge-
„ daen, tot enen Orconde. Deser Breve syn twee alleens-sprekende.
„ Gegeven in 't Jaer ons Heeren duysent dre-hondert dre-ende-vyf-
„ tich, op *St. Servaes-dach* in de *Mey*."

Niet tegenstaande deze plechtige belofte van den Borchgrave, en de verdere Ingezeetene van *Montfoort*, nogtans heeft *Hendrik*, Borch-grave van *Montfoort*, met *Gysbert van Abkoude*,

koude, ten tyde van *Frederik van Wevelichoven*, Bisschop van *Utrecht*, omtrent den Jaare 1379. wederom 't zamen gespannen, haar selve 't hoogste Recht over haare onderhoorige toege-eygent, schoon 't niet haar, maar den Bisschop van *Utrecht* toekwam, en de Thienden van de Kerk en Inwoonders met geweld na zich gehaald; tot dat eyndelyk de eerste by vonnis van den Rechter, en de laatste door een langdurige beleegeringe, en de tusschenkomste van *Arnoldus*, Bisschop van *Luyk*, genootsaakt wierden van alle diergelyken Eysschen voortaan af te staan, en den Bisschop voor haaren Opperheer te erkennen; ook voortaan niet meer den Tytel van *Heere*, maar van *Borchgrave* van *Montfoort* te mogen voeren (a).

Dit verschil, 't welke zeer aanmerkelyk is, ook lang geduurt heeft, en egter by *Heda* zeer kort staat gemeld; werd zeer naauwkeurig en met alle omstandigheden ontdekt; in een zeeker oud Geschrift, door den Oudheyds-kundigen Heere *H. van Rhyn* uytgegeven (b) daaruyt wy den Leezer 't eene en 't andere zullen mededeelen.

Heer *Hendrik*, (welke hier genaamt werd *Grave*,) van *Montfoort*, bezat een Slot en Steede, beneffens Land en andere Goederen, als een Dyk-Graafschap; 't welke hy van den Bisschop en 't Gestichte van *Utrecht* te Leen hield, met Hooge en Laage Rechtsgebied, gelyk hy en zyne Voorvaderen zedert meer dan hondert Jaaren herwaards gedaan hadden.

Deze Heer wierd door *Floris van Wevelichoven*, Bisschop van *Utrecht*, in een Generaal Capittel t'*Utrecht*, (te weten voor den drie Staaten 's Lands, bestaande in de Geestelykheid, Ridderschap en Steeden;) beschuldigt, dat hy zich ten onrechte de Hooge Heerlykheid toe-eygende; beneffens verscheyde andere betichtingen. Hierop gaf Heer *Hendrik* onder anderen ten antwoord:

„ Dat

(a) Wilh. Hedæ. Hist. Ultraj. pag. 259. 263.
(b) H. van Heusdens Oudtheeden, Tweede Deel, pag. 251. 252.

„ Dat de Bissehop al meermaals, alhoewel sonder recht, ge-
„ klaagt hadt, dat hy, Burg-graaf, zich binnen en omtrent
„ de Stad *Montfoort*, met 't hoogste Rechts-gebiedt bemoey-
„ de; en dat hy in meer andere saaken den Bisschop veronge-
„ lykt soude hebben. Doch dat hy omtrent alle die aangetich-
„ te misdaaden suyver en onschuldig was; en sulks, vermits hy
„ en syne Voorouders, sedert hondert Jaaren, en langer, het
„ gemelde Rechts-gebiedt van de Bisschoppen en van de Stadt
„ *Utrecht* te Leen hadden ontfangen en beseeten; soo als in
„ de opene Brieven breeder stond uytgedrukt."

Voorts verzocht dezelve: „ Ik versoeke, dat my in dese saa-
„ ke recht gedaan worde, en dat de saake mag uytgesprooken
„ worden, volgens 't Landt-Recht van 't Sticht van *Utrecht*,
„ of na 't Keyserlyke Recht."

Daar tegen bragt de Bisschop in: „ Dat de gemelde Burg-
„ graaf zich het Hooge Rechts-gebiedt, *buyten en tegens*
„ den wille van den Bisschop hadde aangemaatigt, en syne
„ macht in meer andere saaken te buyten gegaan; waar over
„ hy voldoeninge eyschte."

Dierhalven begon de Dom-Deeken van *Utrecht*, zich als Middelaar gedragende, den Burg-graaf te vraagen: „

„ Of hy de saak soude willen stellen, aan 't goedvinden en
„ de uytspraake van 't algemeene Capittel?" Maar de Burggraaf antwoordde daarop: „ Geensints te willen wyken van
„ het gemeene Recht, en de gewoonte". Maar nademaal de Bisschop met de Prelaaten dit weigerden op te volgen, of ten minsten de zaak draalende hielden, heeft de Burggraaf opentlyk daar tegens geprotesteert, en zich over het weigeren van 't Recht grootelyks beklaagt.

Aldus hield zich Heer *Hendrik van Montfoort*, aan 't *Land-Recht*, of aan 't *Keysers-Recht*, omtrent al het geene, daarmeede hy door den Bisschop beschuldigt was. Ja hy bood den Bisschop vervolgens duysend *Fransche* Schilden aan, op dat men

men hem na 't Land-Recht zoude handelen, gelyk de minste tot de meeste van den Lande geschiede; zonder dat hy zulks konde verwerven. In tegendeel tastede de Bisschop terstond het Dykgraafschap van hem aan, 't welke Heer *Hendrik* en zyne Voorzaaten meer dan hondert Jaaren van den Gestichte van *Utrecht* in gebruyk hadden gehad, en 't geene hem door dien Bisschop zelve was bevestigt. Vermits nu deze aantastinge zonder eenige voorgaande rechtspleeginge geschiede, zoo vermaande Heer *Hendrik* den Bisschop aan den Land-Brief, dien hy den gemeenen Lande bezwooren hadde; behelzende onder anderen:

„ Dat hy aan een iegelyk recht en vonnisse soude doen hebben; ook niemandts Lyf nog Goedt aantasten met recht, „ ten ware, dat hy den selven eerst met recht en met vonnis „ uytgewonnen hadde. Waarom hy hem nogmaals versogte, „ gelyk meermaals geschiedt was, dat hy hem doch volgens „ Landt-recht of Keysers-recht mogte handelen, gelyk hy „ verpligt was; " 't welke hy egter niet konde verkrygen.

De Bisschop voortgaande, met Heer *Hendrik* te verongelyken, begon meerder geweld te gebruyken; deed dessels Land- en Onderzaaten gevangen nemen, en verbrande en roofde derzelver Goederen. Hy deed ook dessels Stad en Slot vyandelyk bezetten; en stookte het grootste gedeelte der Ridderen en Knaapen, als mede de Steeden in het Sticht, tegens Heer *Hendrik* op. Sommige daarvan hadden zich gaarne daarvan onthouden; doch durfden niet, uyt ontsag voor den Bisschop, en uyt vreeze van mede vyandlyk gehandeld te zullen worden. Ook waren 'er evenwel eenige, die zich van deze geweldenaryen onthielden. Door dit gedrag, en de veelvuldige knevelaryen van den Bisschop, wierd Heer *Hendrik van Montfoort* eyndelyk genootzaakt, zyn zaak aan goede Mannen te verblyven, en zich met den Bisschop te doen verzoenen.

Tot bemiddelaar dezer verschillen wierd verkooren, *Arnol-dus van Hoorn*, voormaals Bisschop van *Utrecht*, en Voorzaat van *Frederik van Wevelichoven*, thans Bisschop van *Utrecht*. Na dat deze beyde de partyen gehoord, en de zaak onderzogt hadde, deed hy, na een ryp overleg, de volgende uytspraak:

„ Voor eerst, (segt hy;) dat noch de gemelde Burg-graaf, „ nog syne Voorzaaten; geen hoog Gerecht, nog Hooge „ Heerlykheit in 't Sticht gehadt hadden, ook tegenwoordig „ niet hadden." Dit moeste de Burg-graaf, wilde hy zich aan de uytspraak houden, bekennen. *Dies zoude de Bisschop alle zaaken berechten, die de Hooge Heerlykheid toebehoorden, in 't Kerspel van Montfoort.* Waarna hy aldus voortging:

„ Item. Want die Borch-grave gheen hoge Heerlikheit en „ heeft, also voirschreven is, soo sullen hy ende *syne nacome-* „ lingen, hem scriuen *Borch-grave*, ende niet *Heer* van *Mont-* „ *foort*. Item, so sullen die Borch-grave, ende syn nacome- „ lingen, die Borch ende die Stede van *Montfoort*, mit haren „ Vesten, ende mitten Erve, dair hy 't mede gehouden heeft, „ te Leen ontfangen van den Bisschop van *Utrecht*, ende sinen „ nacomelingen; mit sulcken voirwaerden, dat die voorsz. „ Borch ende Stede altoes des Gestichts van *Utrecht* open huus „ ende open Stede sullen bliven; ende dat die Bisscop, die is, „ ende wesen sal in ter tyt, hem daermede altoes behelpen „ mach, als hi des te doen heeft, tot syns Gestichts behoef."

Dit alles moeste de Burg-graaf voor zich zelven, en voor zyne Nacomelingen bezweeren; en op de verbeurte van alle zyne Goederen, die onder het Sticht geleegen waren, belooven, dat hy alles getrouwelyk zoude onderhouden.

Voorts was bedongen: „ Item, sellen die Borch-grave, en- „ de syn nacomelingen, goede Gestichts-luden bliven tot ewi- „ gen

„ gen dagen toe. Item, sellen die Bisscop 't Recht, ende syn
„ Prelaten vriliken gebruken hoers Geestelycs Gerichts, alse
„ Dage-brieven, ende Banne-brieven te seinden, ende die Ge-
„ boden in der Kerke te doen. Ende al dat den Gheesteliken
„ gerecht toebehoort. Item, so sel hy quytschelden alle ge-
„ dwongen Mannen, die hy in den Gesticht van *Utrecht* aen
„ hem gedwongen mach hebben, ende sal hem haren eygendom
„ wedergeven. Item, want die Borch-grave die Luden plach
„ te dwingen, in der Steden van *Montfoort* te varen woenen;
„ so zel dat of wesen, ende een ygelick zel mit sinen live ende
„ goede varen woenen, dair hy wil, zonder commer ende hin-
„ der . . . . Item, en sel die Borch-grave sinen tiende niet
„ meer setten, na sinen goetduncken, mer hi selse vercopen,
„ of mennen doen, na den gewoonte van den Lande. Item,
„ van der Dyckgravescap zullen die Bisscop, en die Borch-gra-
„ ve beyde hoer betoen brengen, by der Ecclesye, Ridderen
„ ende Knapen. Ende wie der Ecclesye, Ridderen ende Kna-
„ pen donct dattet scoenste betoen heeft, die zel in den besit
„ bliven, ter tyt toe dat hem die ander mit recht dair uyt
„ wynt . . . Item, dat die Borch-grave overgeve der Ec-
„ clesye ende der Stat van *Utrecht*, hwsgelt, ende in gelt
„ dat hy gebuert heeft, dair hy gheen quitancie of en heeft.
„ Item, zel die Borch-grave van *Montfoort* den Brief van
„ Bisscop *Jan van Nassouwen*, die hy voertyts getoent heeft,
„ in den Capittel t'*Utrecht* in onsen *Arents* handen, Bisscop
„ van *Ludic* leggen, mit sulken voirwaerden, dat de Bisscop
„ van *Utrecht*, ende die Ecclesye, den Burch-grave alsulc-
„ ken Brieven geven zellen, als ons *Arent* Bisscop van *Ludic*
„ donct, dat hy ende syn nacomelingen mede bewaert syn,
„ van allen zaken, goeden ende erven, in den voirsz, Brief
„ van *Nassouwen* begrepen; uitgesceiden der Hoger Heerlic-
„ heit. Ende waert, dat die Bisscop, ende die Ecclesye hem
„ zulken Brief niet geven en wonden, so sel die Borch-grave
„ voirsz. den voirsz. Brief weder hebben, ende den Bisscop

„ ende de Ecclesye Brieven geven, dat hy, of syn nacomelin-
„ gen, overmits den Brief, nimmermeer die hoge Heerlicheit
„ anspreken en zellen, so dat sy dair mede bewaert zyn . . .
„ Item, sellen allen gevangene, oervede, onbetaelt gelt, van
„ gevangenen in dezen oorloge, ende dode tegens dode, brant
„ tegens brant, roef tegens roef quyt wezen, ende elc besoent
„ weder op zyn Leen. Ende die Brieven van der opsegginge
„ van den Leen, die zel men overgeven, zonder ergelist.
„ . . . Item, dat die Borch-grave van *Montfoort*, met twyn-
„ tich van sinen gasten, die hy gebidden kan, wtkomen zal
„ bloets hoefts, ende brengen openbaerlic in syn hant die Slo-
„ tel van der Borch, en van der Stede, en bidden den Bisscop
„ vergiffenis, ende geven hem die Slotel over, op alzulke zoen,
„ als wy Bisscop van *Ludic* wtzeggen sellen. Ende waert, dat
„ hy der niet bidden en conste, so mach hy des mit synen eet
„ of wezen. Item, sellen alle de gene, die binnen *Montfoort*
„ beseten hebben geweest, die uten gesticht, ende twaelf Jaer
„ out syn, bloets hoefts wtcomen, ende vallen den Bisscop te
„ voeten; ende bidden hem vergiffenis. Item, zel die Borch-
„ grave inriden tot *Utrecht*, mit hem vier-en-twyntichsten,
„ ende bliven dair, ter tyt toe dat die zoen besegelt is. Ende
„ die zel die Borch-grave doen besegelen, ende overleveren
„ binnen ses weken. Ende tot wat tiden, dat hy dat gedaen
„ heeft, so mach hy los ende ledich wtriden. Ende daer sel
„ men hem goede wisse voer doen. Item, sellen des Bisscops
„ der Stat van *Utrecht*, ende van *Amersfoorde* banieren, op
„ die Borch, ende op die Poort steken, ende bliven, ter tyt
„ toe dat die zoen bezegelt is. . . Ende die Bisscop zel ses
„ van sinen Vrienden binnen den Slot setten, die daer op bli-
„ ven zellen, ter tyt toe dat die zoen besegelt is. Item, zel
„ die Borch-grave den Bisscop, die nu is, of die na comen
„ zal, dienen, op syns selfs cost, an dessyt der *Yssel*, tot drien
„ tiden, als hys vermaent wort van den Bisscop voirsz. tot
„ elcker tyt mit vyf-en-twintich Glavien, ses weken lanc.

„ Ende

„ Ende overmits dezen ſoenen, zel die Borch-grave voirſz.
„ ende all ſyn hulperen, Papen en Clercken, zonder haren
„ coſt, quyt ende adſolveert zyn, van allen ſentencien des
„ Bans, ende Interdicts, die van der Geſticheit rueren in dezer
„ zaken. Ende hier mede ſellen die Biſſcop van *Utrecht*, ende
„ alle ſine hulperen, ende by namen, die Proeſt van Sinte
„ *Jan*, aen die eene ſide, ende die Borch-grave van *Mont-*
„ *foort*, ende al ſin hulperen, aan die ander ſide, claerlicken
„ geſoent wezen. Ende ic, *Heyndric* Borch-grave van *Mont-*
„ *foort*, Ridder, kenne ende lye, voir my ende voir myn na-
„ comelingen, dat alle zaken, zoenen, ende deding voirſz.
„ by den eerw. Vader in Gode, Heer *Arent*, Biſſcop van
„ *Ludic*, ende Greve *van Loon* voirſz. minen lieven gemyn-
„ den Heer, in der manieren dat voirſz. is, getracteert ende
„ gededingt zyn, tuſſchen den eerwaerdigen in Gode, Heer
„ *Florens*, Biſſcop t'*Utrecht*, minen lieven genadigen Heer,
„ ende al ſyn hulperen, an die een ſide, ende my. *Heyndric*
„ Borch-grave van *Montfoort*, Ridder, ende all myn hulpe-
„ ren, an die ander ſide. Ende hebbe daerom geloeſt in goe-
„ der truwen alle ſaken voirſz. te halden."

Daarop volgen dan de onderteekeningen, van den Borch-grave zelve, en van verſcheide Ridders, Poorteren van *Montfoort*, &c. en eyndelyk de Jaar en dag-teekeninge, namentlyk 1387. des Dings-dag na *St. Laurens-dag*.

Dan volg daarna: „ In oorconde, ſo heb ic *Zweder*, Borch-
„ graue voerſz. minen Segel an deſen Brief gehangen, in 't
„ Jaer ons Heren 1405. den 26ſten dach in *Meye*."

Dewyle de Heer of liever Burg-Grave van *Montfoort* vervolgens zag, dat hy de voorſchrevene Verzoeninge met Eede moeſte beveſtigen, of dat hy en zyne Onderzaaten by weigeringe gevaar liepen van Lyf en goed te verbeuren; proteſteer-

de hy plechtig daar tegen, en deed 'er een Instrument van opstellen, luydende als volgt:

. . . . . „ Ic neem 't by minen ede, by mynre Ridderscap, „ so wes ic hier nu doen sal, ende moet seggen, ende zweren, als die zonne inhout, die men hier in 't Capittel leset, „ ende die die Bisscop van *Ludic* geseget heeft, in sinen Brieven, tusschen den Bisscop van *Utrecht*, ende syn hulpers, „ aen die een side, ende my, ende myn hulpers, aen die ander side, dat ic dat doe by bedwange, ende nootzaken, „ overmits anxts, ende verderfenisse myns Lyfs, myns goets, „ ende mynre Ondersaten."

Daar onder volgen de naamen van de Getuygen, &c. Als mede, ('t geene aanmerkenswaardig is;) dat dit Protest gedaan is, *binnen Utrecht, in 't Capittel-huys, 't Capittel aldaar vergadert zynde.*

Boven de voorsz. Verzoeninge, oordeelde zich de Heere of Burg grave van *Montfoort* verkort te zyn, omtrent het hier boven gemelde *Dykgraafschap;* vermits de Vergaderinge verklaarde, dat het zelve Dykgraafschap den Bisschop, en niet den Burg-grave toebehoorde. Hier tegens protesteerde hy ook in 't volle Capittel, beweerende, dat deze Verklaringe zyn Recht niet konde benadeelen; om dat alle de geene, die daar over te stemmen hadden, by de uytspraak niet tegenwoordig geweest, en ook daartoe niet geroepen waren; om dat hy het al te vooren, en onder den Voorzaat van den tegenwoordigen Bisschop bezeten had; om dat zyne getuygen, die zulks verklaaren konden, niet verhoord waren; om dat verscheyde Baronnen, Ridders, Dienst-mannen, Schildknaapen en Vazallen van 't Sticht van *Utrecht*, verklaard en gevonnist hadden, dat zyn recht tot het Dykgraafschap beter gegrond was, dan dat van den Bisschop; om dat verscheyde Baronnen, Ridders &c. die daarin te stemmen hadden, siende, dat alle die 'er toe geroe-

geroepen moeften worden, niet geroepen waren, uyt het Capittel-Huys gegaan waren, zonder daar over te vonniſſen, om dat de algemeene ſpraak, en de openbaare roep hem gelyk gaf, en bekende, dat hy en zyne Voorouders, zedert hondert Jaaren en langer, in 't beſit van het Dyk-Graafſchap geweeſt waren, &c.

Na den dood van den laatſtgemelden Heere van *Montfoort*, was *Zweeder*, deſſelfs oudſte Zoon, zyn Opvolger als Burggrave van *Montfoort*. Deze verzoekende zyn goed en Leen by den Biſſchop te verheffen, weigerde deze Prelaat hem het zelve te verlyen; willende, datze verbeurd waren, volgens de gemaakte Verzoen-Brieven. Heer *Zweeder* antwoordde: Datze niet verbeurd waren; begeerende omtrent de gemelde Verzoeninge en Eede, welke zyn Vader eertyds hadde moeten doen, na Land-Recht gehandelt te worden; 't welke de Biſſchop beſtendig bleef weigeren, hoe ſterk hy ook daarom aanhield. Eindelyk, de Biſſchop hem te machtig zynde, noodzaakte *Zweeder* dezelve Eeden en Beloften te doen, die zyn Vader gedaan hadde, om zyn goed verlyt te krygen. Hiervan wierden plechtige bezeegelde Brieven gepaſſeert, tot vernieuwinge en beveſtinge van 't geene zyn Vader voormaals belooft hadde; behalven dat daarenboven daarin gezegt wierd:

„ Dat *Frederik van Blakenheim*, Biſſchop van *Utrecht*, hem
„ verlying had gedaan van het Dyk-Graafſchap, tuſſchen den
„ *Nieuwen Dam*, en *Schoonhoven*, de *Lek* langs; en tuſſchen
„ den *Nieuwen Dam* en *Haaſtrecht*, wederom den *Yſſel* langs;
„ als het zelve Dyk-Graafſchap van ouds het Geſtichte toebe-
„ hoorde.

Heer *Zweeder* geſtorven zynde, erfde de Heerlykheid of 't Burg-Graafſchap van *Montfoort* op zynen anderen Broeder *Jan van Montfoort*; die deze Goederen mede niet verleyt konde krygen, zonder de Eeden en Beloften te doen, gelyk zyn Vader

Vader en Broeder gedaan hadden; waarom hy, om zyne Goederen niet te verliezen, zulks deed, onder Proteſt. Dit Proteſt behelsde onder anderen:

„ Ingevalle hy zich door den Eed, tot eenige laſten verpligte,
„ daartoe hy anders ongehouden was; hy zulks maar hadt gedaan, om de groote macht van den Biſſchop, en van eenige
„ andere; en dat hy om deſelve macht goede reeden hadt gehadt, &c. indien hy den eedt geweigert hadt, voor zyn le-
„ ven, goederen en ſtaat te vreeſen; dat zulk een vreeſe wel
„ vat konde hebben op een kloekmoedig Perſoon, &c."

Daar omtrent ſtaat aan te merken, dat deze *Jan van Montfoort*, dewelke in zyns Broeders plaats Burggrave wierd, te vooren Deeken en Prooſt van de *Utrechtſche* Dom-Kerk geweeſt was; gelyk 'er uytdruklyk in *het gemelde Proteſt* ſtaat.

Heer *Zweeder* van *Montfoort*, dien men den *Ryken Heer Zweer* plagte te noemen, was getrouwt met eene Vrouwe, gebooren van een der Graven van *Holland* (a), en eene Dogter van *Engeland*. Deze waren daar 't zamen op een zeeker feſtyn vrolyk geweeſt, en door dit banquet, danſſen en ſpelen zoo gemeenzaam geworden, dat zy 't zamen eene Dogter verwekten, welke houwbaar zynde, den Grave van *Holland* wierd 't huys gezonden; als wanneer deze haar aan den ryken Heer van *Montfoort* uythouwelykte. Heer *Zweeder* won by haar twee Zoonen, daarvan d'oudſte *Hendrik*, en de jongſte *Willem* genoemt was. Van deeze zyn gebooren *Hendrik de Rover*, Joffrouw *van Haeſtrecht*, en Juffrouw *van Winſen*. Deze Heer *Hendrik de Rover*, Heere *Willems-Zoon*, bleef dood in 't beſit van *Montfoort*, in den Jaare 1387. 's Vrydags na Pinxterdag.

Hen-

(a) H. van Heusdens Oudtheden, Tweede Deel, pag. 250.

Hendrik de Rover, Heere *Jans-Soon*, trouwde, tegens den wille van zynen Vader, Juffrouw *Agnes van Yſſelſtein*; daar hy weinig mede ten houwelyk kreeg; namentlyk de Hoeve boven aan *Blokland*, en nog een Hoeve in *Benſchop*; dewelke *Jacob van Nyenveldt* met Juffrouw *Oede* van haaren Vader mede ten huwelyk hadde gekreegen. Doch van de Inkomſten dezer twee Hoeven konde Heer *Hendrik* niet leven; en vermits hem zyn Vader niets geven wilde om beneffens zyne Huysvrouwe na zynen ſtaat van te konnen leven; was Heer *Hendrik* op middelen bedacht, om zynen Vader daar toe te noottzaaken. Dierhalven kwam hy heimelyk op 't Huys te *Montfoort*, met zoo veel Volk, dat hy zynen Vader te ſterk was. Daar op trok Heer *Willem van Montfoort* naar den Graaf van *Holland*, en gaf hem zyn 's Vaders mishandelinge te verſtaan. De Graaf kwam dierhalven zelve tot *Montfoort*, en bemiddelde een volkomen verzoeninge, tuſſchen den Vader en den Zoon. Daar by wierd bedongen, dat de Vader aan Heer *Hendrik* zoo veele Goederen gaf, dat dezelve met zyne Huysvrouwe na zynen ſtaat konde leven; zoo dat zy alle wel vergenoegt waren. Voort behelsde het Verdrag:

„ Dat Heere *Johan* in 't bezit van zyne Heerlyke Goederen
„ blyven zoude, zoo lange als hy leefde; en dat hy *Hendrik*
„ geene Goederen nog Inkomſten mogte ontmaken, nog hem
„ onterven ".

Heer *Sweeder* oud van Jaaren geworden zynde, nam voor, gemaklyk en geruſt voortaan te leven, en trok dierhalven met al zyn Have en Goederen, geld en kleynodien, 't welk zeer veel was, naar *Utrecht*. Men zegt, dat deze Heer *Sweeder van Montfoort* nog ryker was, dan Heere *Willem van Montfoort*, van *Purmerende* en van *Linſchooten*. Eindelyk ſtierf Heer *Sweeder* tot *Utrecht*, en wierd begraven, beneffens zyne Huysvrouwe, in der *Jacobynen-Kerk*, aan de Noordzyde,

onder een zark, daar op haar beider Wapen ſtond uitgehouwen.

By gelegentheid van de veelvuldige verſchillen, tuſſchen de Biſſchoppen van *Utrecht*, en de Heeren of Burg-Graven van *Montfoort* kwamen onder anderen de volgende aanmerkelyke Vraagen op het tapyt:

„ Die eerſte Vraghe: Off deze Biſſcop, die boven dezen Lantbrief „ des Heere, die zyn Leenman ende Onderſaat was, ende die hem te „ recht en te vonniſſe boet te ſlaan, gelyc voirſz. ſtaat, zyn Leen aan- „ taſten mocht, dair hy in 't beſit af was, zonder hem mit recht ende „ vonniſſe dair wt te winnen?

„ Item: Off hy zyn viant werden mucht, boven dat hy hem te recht „ boet te ſtaan, gelyc dat Inſtrument dair af inhoudt, ende anders voirſz. „ ſtaat, eer hy hem mit recht ende oordeel voir verwonnen hadde?

„ Item: Off die Ecclesy, Ridderen ende Knapen, ende die Steeden, „ des Heeren vianden mit recht werden muchten, na den wilkoir *die* zy „ malcanderen in den Lant-brief gedaan hadden, voir der tyt dat hy mit „ recht verwonnen was?

„ Item: Off deze zoene, ede ende wilkoren dair in begrepen, mit „ recht van weerden wezen zullen, ende dezen Heer off ſinen erven, „ die ze aldus als voirſ. ſtaat overgedrongen zyn, tot enighen hinder mit „ recht zullen wezen?

„ Item: Off die Proteſtatien, daar deze Heer ende ſinen Erven tot „ enighen vordel en hulpen mogen wezen?

„ Item: Off deze Biſſcop, en die met hem des Here vianden zyn ge- „ worden, die zyn Onderſeet ende Leen-man was, ende altoos recht „ begeerde, hem dien ſcade, die zy hem deden, mit recht ſculdich wa- „ ren te richten, of niet? En, of die Biſſcop zeggen woude, dat ge- „ ſoent ware, of dat dezen Heer of ſinen Erven dair in yet hinderen „ zouden; want zy mit onrecht zyn vianden worden, ende hy met ge- „ welde ter zoenen gedrongen worde?

„ Item: Geſet, dat die erven hopen, dat niet en is, dat die Biſſcop „ mit recht zyn viant worden mucht, ende die zoens ede en wilkoir van „ weerden waar, en die Biſſcop zeggen woude, dat hem die zoen gebro- „ ken ware, ende overmits der eden ende wilkoir verboirniſſen eyſſchen „ woude; wie daar Rechter over wezen zoude, alſo als die Biſſcop ende „ die drie Staten partye dair in zyn?

„ Item:

„ Item: Want deze Heer, ende zyn Erven des Gestichts Onderseeten
„ zyn, en in eenre zoenen mit den Bisscop en den Gesticht gecomen zyn;
„ of nu die Bisscop of zyn Gesticht dezen Heer of sinen Erven, of On-
„ derseeten in enighen vercorte of onrecht dede, of recht weygerde, of
„ die zoene dairmede yet gebroken zoude wezen, ende ede en wilkoiren
„ quyt, aangesien dat alle dinck in der zoenen begrepen is, ende men
„ die gelyc sculdich is te houden?

„ Item: Of die Bisscop zeggen woude, dat hem die zoen in enigen
„ punt gebroken waar, ende verboirnisse daer eysschen; hoe hy die broke
„ bewisen zoude, dat 't bewys van weerden zoude wezen?

„ Item: Want deze zoen drie-en-veertich jaar geleden is, of hier enich
„ prescriptien die Erven hinderen mach; ende zy en hebben mit ghenen
„ rechte gesproken, mer haar Vader; ende zy hebben dicke in den Ca-
„ pittel Lant-recht geeysschet, des hem niet geboiren en meucht?

„ Item, schynt datter contradixie onder zoene, als dat deze Heer nye
„ geen hoge Heerlicheden gehadt en heeft, ende na in derzelver zoene
„ staat, dat die Heer die Brieven, die hy van enen Bisscop gehadt heeft,
„ overgegeven, oft Brieven dair af te geven, dat hy mit die Brieven niet
„ meer die hoge Heerlichede aanspreken zoude?

„ Item: Of iemand vraghen woude, of zeggen, waarom die Ridder-
„ scap van den Lande, ende die Staten des Heeren vyanden alzo worden,
„ oft niet mit recht en had geweest? Antwoird hier op, dat Gesticht
„ altyt in zware partyen gestaan heeft, ende die Bisscop was des Heere
„ wederparty, ende toech tot hem zyn mede-partye. die oec des Heeren
„ wederpartye waren. Ende die ander moesten mede volgen, overmits
„ vresen hairs zelfs, dat zy oic verderft hadden mogen werden ".

Dus verre deze Vraagen.

Van de *Heeren* of *Burg-graven* van *Montfoort*, die zomtyds ook *Casteleynen* genoemt worden, vinden wy onder ande-

ren de volgende door den arbeidtzaamen *Simon van Leeuwen* (a) aangeteekent:

Everhard, Burg-Grave van *Montfoort*, werd bevonden, als Getuyge bezeegelt te hebben, met het Wapen van *Montfoort*, zynde een Schaak-bort, van Silver en Sabel, in een zeekeren Brief van *Otto van der Lippe*, *Anno* 1227.

Wilhelm van Montfoort, werd gemeld als Getuyge, in een Brief van *Otto*, Bisschop van *Utrecht*.

Wouter Gerhards, Burg-Grave van *Montfoort*, staat als Getuige, in een Brief van Bisschop *Hendrik*, A°. 1260.

Philips van Montfoort, en

Sweer van Montfoort, worden beneffens *Hendrik*, Burg-Grave van *Leyden*, *Dirk van Wassenaar*, *Simon van Benthem*, *Floris van Drunen*, *Jacob van den Woude*, en andere Edele gemeld, die A°. 1301. Bisschop *Willem* versloegen.

Omtrent den Jaare 1400. vind men van dit Geslachte geleeft te hebben.

Floris van Montfoort, dewelke bekend staat in den Jaare 1407. toen de Stad *Gorkom* beklommen wierd. Dezelve was Getrouwt met *Lysbeth van den Bossche*, Dogter van *Hugo van den Bossche*; wiens Grootvader was *Gysbregt van den Bossche*, uit

(a) Batavia Illustrata, pag. 1009. 1010.

uit het Geslagte van *Yſſelſtein*, Getrouwt met *N. van Alblas*, *Johans-Dogter*. Deze lieten na

Jacob van Montfoort, Getrouwt met *Marcelia van Tol*, Dogter van *Floris van Tol*, Schildknaap, gemeld in 't beleg van *Haageſtein* en *Everſtein*, A°. 1405. Deze wan

Floris van Montfoort, ſtierf tot *Bergen op den Zoom*; Getrouwt hebbende *Beatrix van Lis*, *Kerſtant Nanninx-Dogter*, gemeld op 't Jaar 1481. Wiens Vader was *Nanne van Lis*. De voorſz. *Floris* liet onder anderen na:

Johan van Montfoort, en

Floris van Montfoort. Deze ſtierf den 17 Maart 1554. begraven te *Leyden*; Getrouwt geweeſt zynde met *Dirkje Boelens van Lindenburg*, *Dirks-Dogter*, welke 1457. Burgermeeſter te *Amſterdam* was. Dezelve lieten na *Diederik*, *Claas*, *Floris*, *Joſina*, *Catharina* en *Beatrix van Montfoort*; waar van 'er verſcheide Getrouwt zyn geweeſt, en mede Kinderen hebben nagelaaten.

Het gaene wy verder, zoo wel van de *Heeren* of *Burg-Graven van Montfoort*, als van het *Kaſteel* of *Slot* aldaar te zeggen hebben, beſpaaren wy tot het *begin* van het naaſtvolgende *Deel*; daar wy te gelyk van de *Stad* en *Kerk* van *Montfoort* zullen ſpreeken. Ondertuſſchen dient tot berigt, dat de voorgaande 199 Printverbeeldinge, vertoonende een Poort te *Montfoort*, eigentlyk is de Afbeeldinge van een *Stads-Poort*, en niet van het *Slot*.